

UDK 272-9(082)

ISSN 0351-2789

ACTA

ECCLESIASTICA

SLOVENIAE

46

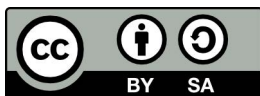
MISCELLANEA

Ljubljana 2024

MISCELLANEA

Založila Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani
Za založbo: dr. Tadej Stegu

Izid znanstvene periodične publikacije je omogočila Javna agencija
za raziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

UDK 272-9(082)

ISSN 0351-2789

ACTA

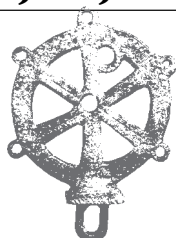
ECCLESIASTICA

SLOVENIAE

46

MISCELLANEA

Ljubljana 2024

ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE
Izdaja Inštitut za zgodovino Cerkve
pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani
Poljanska c. 4, p. p. 2007, SI – 1001 Ljubljana

Urednik / Editor
dr. Miha Šimac

Prispevki so recenzirani.
Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.
The articles have been peer-reviewed.
The authors are responsible for the content of their papers.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

929Kolar B.(082)
27-9(082)

MISCELLANEA / [urednik Miha Šimac ; prevodi povzetkov v
angleški jezik Maja Sužnik]. - Ljubljana : Teološka fakulteta Univerze v
Ljubljani, 2024. - (Acta ecclesiastica Sloveniae, ISSN 0351-2789 ; 46)

ISBN 978-961-7167-24-5
COBISS.SI-ID 220305411

Na naslovni strani je posnetek bronastega Kristusovega monograma
iz Emone (druga polovica 4. stoletja)

KAZALO

KRATICE IN KRAJŠAVE	13
... SCRIPTA MANENT	17
MIRAN SAJOVIC SDB	
MOJA SREČANJA S PROF. DR. BOGDANOM KOLARJEM	19
ALEŠ MAVER	
PODOBA KONSTANCIJA II. V LATINSKI KRŠČANSKI HISTORIOGRAFIJI 4. IN 5. STOLETJA	25
ANA LAVRIČ	
SV. MARJETA MARIJA ALACOQUE V UMETNOSTI NA SLOVENSKEM	39
ANDREJ HOZJAN	
ZEMLJIŠKA POSEST, PRIHODKI IN GOSPODARJENJE ŽUPNIJE VOJNIK V IZBRANIH TEREZIJSKIH VIRIH	81
MIHA PREINFALK, MIHA ŠIMAC	
IZ CESARJEVE ZAPUŠČINE: POROČILO LJUBLJANSKEGA ŠKOFA ANTONA KAVČIČA (1807–1814) CESARJU FRANCU I.	99
JURE VOLČJAK	
»... MIT MEINEM BERICHTE ALLERHÖCHST IHREM TRONE ZU NÄHERN«: POROČILO AVSTRIJSKEMU CESARJU FRANCU I. O OPRAVLJENIH VIZITACIJAH V ŽUPNIJAH V DOLINAH REK SOČA, BAČA IN IDRIJCA V LETIH 1805, 1823 IN 1828	121
JULIJANA VISOČNIK	
VOJNIK V GÖTHOVIH ANKETAH	147
LILIJANA URLEP	
ZAKAJ JE SLOMŠEK PODPISAL VOLILNE KAPITULACIJE? SLOMŠEK IN STATUS LAVANTINSKE ŠKOFIJE KOT LASTNIŠKE ŠKOFIJE	177
JURIJ PEROVŠEK	
VELIKONOČNA MISEL LIBERALNE STRANI OD RAZCEPA V SLOVENSKI POLITIKI 1890 DO KONCA AVSTRIJSKE DOBE 1918	197

MARIJA JASNA KOGOJ OSU, MIHA ŠIMAC KRONISTKA M. KLEMENTINA KASTELEC (1887–1963) IN NJENA »VOJNA KRONIKA« (1914–1918)	219
MATJAŽ AMBROŽIČ ZVONOVI ZA TOPOVE	279
ŽELJKO OSET »O REVOLUCIJA – ZA TE NISEM ROJEN, NIKDAR SE TE NE PRIVADIM«: TRŽAŠKI ŠKOF ANDREJ KARLIN (1911–1919) O PREVRATNI DOBI V TRSTU	309
BLAŽ OTRIN ANTON VOVK – KANONIK (1940–1945)	349
BOŠTJAN GUČEK »KONČNO BESEDO BO IZREKLA ZGODOVINA«: KORESPONDENCA JOŽETA GREGORIČA (1908–1989) Z BOŽJIM SLUŽABNIKOM ALOJZIJE KOSARJEM (1910–1999)	381
IMENSKO KAZALO	416
KRAJEVNO KAZALO	424
NAVODILA SODELAVCEM AES	430
INSTRUCTIONS TO AES ASSOCIATES	432
PUBLIKACIJE INŠTITUTA ZA ZGODOVINO CERKVE	434

TABLE OF CONTENTS

ABBREVIATIONS AND ACRONYMS.....	13
... SCRIPTA MANENT	17
MIRAN SAJOVIC SDB	
MY ENCOUNTERS WITH PROF. DR BOGDAN KOLAR.....	19
ALEŠ MAVER	
THE IMAGE OF CONSTANTIUS II IN THE LATIN CHRISTIAN HISTORIOGRAPHY OF THE 4TH AND 5TH CENTURIES.....	25
ANA LAVRIČ	
ST MARGARET MARY ALACOQUE IN ART IN SLOVENIA.....	39
ANDREJ HOZJAN	
FIEFS, INCOME, AND MANAGEMENT OF THE PARISH OF VOJNIK IN SELECTED THERESIAN SOURCES.....	81
MIHA PREINFALK, MIHA ŠIMAC	
FROM THE EMPEROR'S LEGACY: THE REPORT FROM THE BISHOP OF LJUBLJANA ANTON KAVČIČ (1807–1814) TO EMPEROR FRANZ I.....	99
JURE VOLČJAK	
»... MIT MEINEM BERICHTE ALLERHÖCHST IHREM TRONE ZU NÄHERN«: THE REPORT TO THE AUSTRIAN EMPEROR FRANZ I ON THE VISITATIONS TO PARISHES IN THE VALLEYS OF THE RIVERS SOČA, BAČA, AND IDRIJCA IN 1805, 1823, AND 1828.....	121
JULIJANA VISOČNIK	
VOJNIK IN GÖTH'S QUESTIONNAIRES	147
LILIJANA URLEP	
WHY DID SLOMŠEK SIGN VOTING CAPITULATIONS? SLOMŠEK AND THE STATUS OF THE DIOCESE OF LAVANT AS A PROPRIETARY DIOCESE	177
JURIJ PEROVŠEK	
EASTER THOUGHTS OF THE LIBERALS FROM THE DIVISION IN SLOVENIAN POLITICS OF 1890 UNTIL THE END OF THE AUSTRIAN PERIOD IN 1918	197

MARIJA JASNA KOGOJ OSU, MIHA ŠIMAC

**CHRONICLER M. KLEMENTINA KASTELEC (1887–1963)
AND HER “WAR CHRONICLE” (1914–1918)219**

MATJAŽ AMBROŽIČ

BELLS FOR CANNONS.....279

ŽELJKO OSET

**“OH REVOLUTION – I WAS NOT BORN FOR YOU, I WILL NEVER GET
USED TO YOU”: BISHOP OF TRIESTE ANDREJ KARLIN (1911–1919)
ON THE REVOLUTIONARY PERIOD IN TRIESTE.....309**

BLAŽ OTRIN

ANTON VOVK – CANON (1940–1945).....349

BOŠTJAN GUČEK,

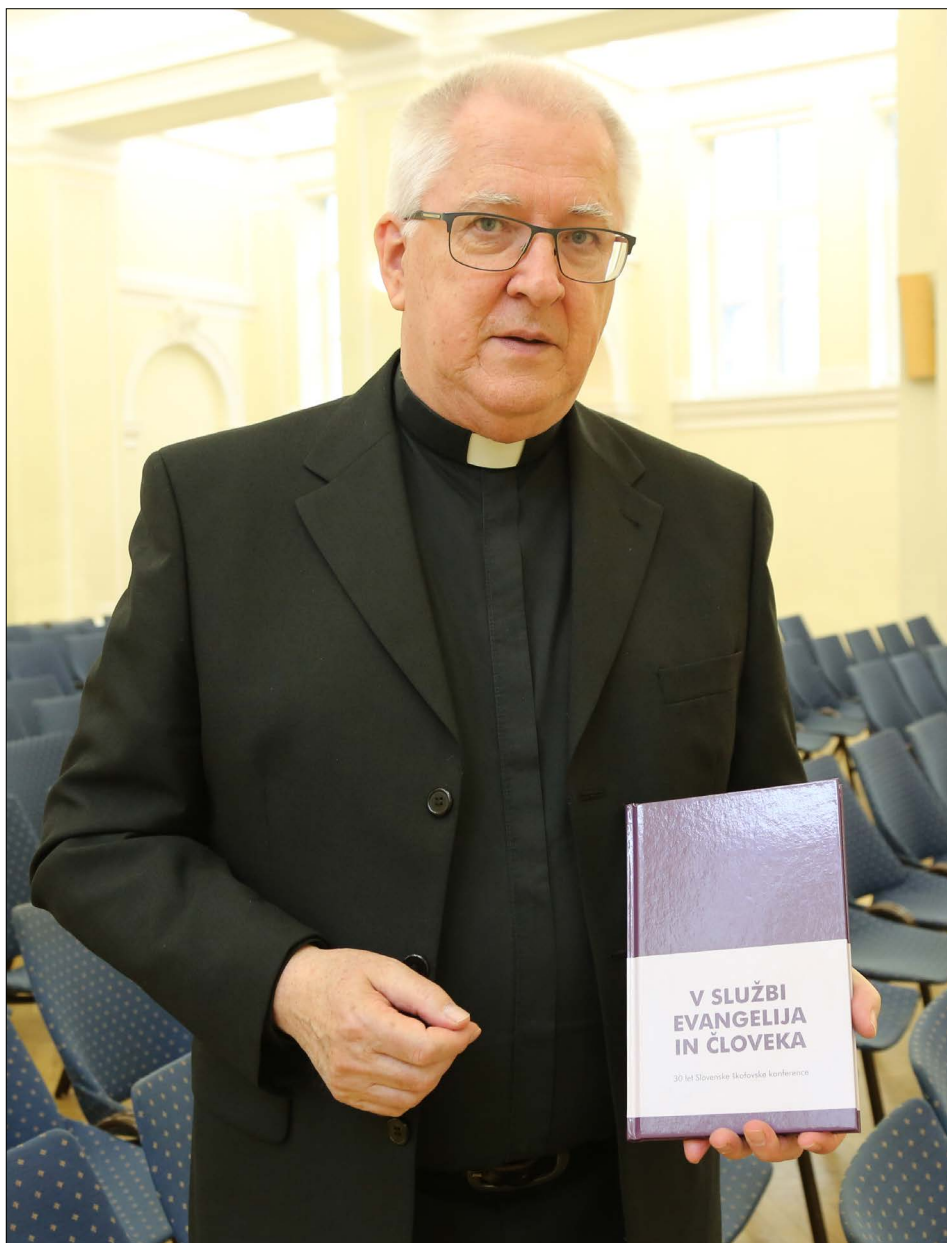
**“THE FINAL WORD WILL BELONG TO HISTORY”: THE
CORRESPONDENCE OF JOŽE GREGORIČ (1908–1989)
WITH THE SERVANT OF GOD ALOJZIJ KOZAR (1910–1999)381**

INDEX OF NAMES.....416

INDEX OF PLACES.....424

INSTRUCTIONS TO AES ASSOCIATES432

PUBLICATIONS BY THE INSTITUTE FOR THE HISTORY OF CHURCH434

Prof. dr. Bogdan Kolar, glavni urednik zbornika ob 30-letnici Slovenske škofovske konference
Foto: Ivo Žajdela

BOGDAN KOLAR

Q^{VI}

VER^ITAT^I FA^VENS

RES GESTAS STREN^{VE} PER^VEST^IGA^{VI}T

ET ENARRA^{VI}T P^IE NOB^IS

A S^VPER^{IS} IV^GIT^{ER} PROTEGAT^VR

ET I^NTEGER SER^VET^VR

KRATICE IN KRAJŠAVE

<i>AES</i>	<i>Acta Ecclesiastica Sloveniae</i>
ARS	Arhiv Republike Slovenije
AS	Arhiv Slovenije
AT-AES	Archiv der Erzdiözese Salzburg
AULj	Arhiv uršulinskega samostana v Ljubljani
B	Band
BauAbt	Bau-Abteilung
c. kr.	cesarsko-kraljevi
<i>CIC</i>	<i>Codex Iuris Canonici</i>
<i>CIL</i>	<i>Corpus inscriptionum Latinarum</i>
CM	Congregatio Missionis (lazaristi)
D	dekanija
den	denarič
<i>DS</i>	<i>Dom in svet</i>
etc.	et cetera
F	Fach
Fl.	florint
fol.	foliant
G.	Gospod
GBBL	Haupt-Grundbuchsblätter
gld	goldinar
HHSTA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv
im. f.	imenjski funt
ing.	inženir
K	krona
KA	Kabinetsarchiv
KA*	Kriegsarchiv
KFA	Kaiser-Franz Akten

kg	kilogram
KID	Kranjska industrijska družba
kn. šk.	knezoškofijski
kr	krajcar
Ktn.	karton
LIR	Landwehr-Infanterie-Regiment
Ldst IR	Landsturm-Infanterie-Regiment
LŠL	<i>Ljubljanski škofijski list</i>
LZ	<i>Ljubljanski zvon</i>
MA Graz	Generalkommando Graz
MD	Mohorjeva družba
MMK	Mrliška matična knjiga
moh.	mohorjev-a
MTK	<i>Maria-Theresianischer Kataster</i>
N.-Ö.	Nieder-Österreich
NARA	National Archives and Records Administration
NB	Nota bene
NMS	Narodni muzej Slovenije
NP	<i>Nova pot</i>
npr.	na primer
NŠAL	Nadškofijski arhiv Ljubljana
NŠAM	Nadškofijski arhiv Maribor
NŠOM	Nadškofijski ordinariat Maribor
OF	Osvobodilna fronta
ÖSTA	Österreichisches Staatsarchiv
OZNA	Oddelek za zaščito naroda
p. c.	podružnična cerkev
Pf.	Pfarren
pol.	polovica
Quall	Qualifikationslisten

r.	rojen
RICe	Visočnik, Julijana, <i>The Roman inscriptions from Celeia and its ager</i> , Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, Celje, Ljubljana 2017
RMK	Rojstna matična knjiga
s. d.	sine dato
s. p.	sine pagina
SAZU	Slovenska akademija znanosti in umetnosti
SDD	Slovensko društvo duhovnikov
SHS	Srbov, Hrvatov in Slovencev
sl.	slika
SLS	Slovenska ljudska stranka
SNOS	Slovenski narodnoosvobodilni svet
StLA	Steiermärkisches Landesarchiv Graz
stol.	stoletje
str.	stran
sv.	sveti, sveta
š.	šiling
ŠAK	Škofijski arhiv Koper
šk.	škatla
št.	številka
t	tona
U.S.	United States
UDV	Uprava državne varnosti
UIFS	Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta
ur.	urednik
USA	United States of America
USACA	U.S. Allied Commission for Austria
VBV	<i>Voditelj v bogoslovnih vedah</i>
ZRC	Znanstveno raziskovalni center

Ž	župnija
ž. c.	župnijska cerkev
ŽA	Župnijski arhiv

... SCRIPTA MANENT ...

»*Verba volant – scripta manent*« pravi latinski rek. Pisana beseda ostane. Tako so tudi v krstni knjigi vojniške fare ostale zapisane besede duhovnika, ki je spomladi leta 1954 vanjo zabeležil ime krščenega dečka, ki so mu starši izbrali ime Theodatus, Bogdan. Morda si je duhovnik ob tem mislil, le kaj bo od Boga dani otrok v življenju dosegel? Odtlej je po Savi in Savinji preteklo precej vode, minila so poletja in minile zime, deček je zrastel v fanta in ta v moža, ki si je izbral duhovniški poklic in življenje v družini sv. Janeza Boska. Kot duhovnik pa je posegal po še višjih naslovih, dosegel doktorsko čast in se uveljavil kot raziskovalec, zgodovinar, arhivar, prevajalec, pedagog. Profesorsko službo je sprva opravljal med srednješolsko mladino, pozneje pa vrsto let delil iz svoje zakladnice znanja uka željnim študentom, ki so se srečevali z zgodovino Cerkve. Poleg teh pa je opravljal še vrsto funkcij v različnih državnih in cerkvenih odborih, vsak od katerih bi najbrž terjal nekaj vrstic. Sedemdeset let je pač dolga doba in ko se človek ob jubileju s hvaležnostjo zazre v prehojene poti, se nemalokrat izkaže, da je bila marsikatera steza na novo utrta, včasih celo vklesana v stene življenjskih preizkušenj. Rezultati teh preizkušenj se danes skrivajo v vedrini obraza in v srcu, ki še vedno ohranja vero in upanje. Vse to, skupaj z znanjem, lahko še bolj jasno in odprtih rok deli med ljudi. Temu ustrezno pridejo tudi nagrade in priznanja. Zgodovinarji in raziskovalci pa praktično najbrž najbolj cenimo nova dognanja in osvetlitve manj znanih ali celo neznanih dokumentov, ki pričajo o dogodkih, osebnostih ali obdobjih zgodovine. Kot se torej spodobi ob takšnih častitljivih dogodkih, so se različni avtorji in avtorice na svoj način odzvali povabilu in prispevali razprave, ki predvsem po zaslugi izr. prof. dr. Aleša Mavra z Univerze v Mariboru segajo celo v čas pozne antike. Preostali so v svojih razpravah veliko bliže 18., 19. in predvsem 20. stoletju. V njih se dotaknejo bodisi področja slikarske umetnosti bodisi velevažnih dogodkov, v katerih je sodeloval lavantinski škof Anton Martin Slomšek. Spet drugi so se dotaknili sestavljanj državnih katastrov ali dragocenih podatkov preko anket, ki jih je zbiral tajnik nadvojvode Janeza. Precej avtorjev in avtoric se je osredotočilo na cesarsko pisarno in gradivo, ki se dotika naših krajev, ali pa so se posvetili posameznim osebnostim in zapisom, ki imajo opraviti z vihnim obdobjem velike vojne in prelomnimi dnevi neposredno po njej. Prav tako dobrodošli sta razpravi, ki se dotikata božjih služabnikov Antona Vovka in Lojzeta Kozarja;

slednji si je kot pisatelj in prevajalec zvesto dopisoval z duhovniškim sobratom in kolegom slavistom ter prevajalcem Jožetom Gregoričem. Vsak od avtorjev je prispeval svojo razpravo z željo po obogatitvi slovenskega zgodovinopisja z novimi spoznanji. A nič manjša ni bila želja, da se počasti nekdanjega urednika *Acte Ecclesiasticae Sloveniae*, zaslužnega profesorja Univerze v Ljubljani dr. Bogdana Kolarja, ki mu vsi skupaj kličemo: *Ad multos annos!*

doc. dr. Miha Šimac
Urednik AES

Miran Sajovic SDB

dr. znanosti, upokojeni prof. krščanske in klasične književnosti,
Salezijanska papeška univerza v Rimu
Rakovniška 6, Ljubljana

MOJA SREČANJA S PROF. DR. BOGDANOM KOLARJEM

1 UVOD

Raziskovanje in motrenje preteklih dogodkov, naj bodo ti bližnji ali daljni, že od nekdaj priteguje človekovo radovednost. Zato nas ne čudi, da nam že stari Grki pred Kristusom postrežejo z imeni, kot so Herodot, Tukidid in Ksenofont, po Kristusu pa Evzebij iz Cezareje, Sozomen in Sokrat. Tudi med starimi Rimljani ni manjkalo zvedavih mož, ki so se zanimali za pretekle dogodke (*res gestae*), pa naj gre za preprosto beleženje podatkov iz leta v leto ali opise pomenljivejših dogodkov, spraševanje po njihovih vzrokih in moralno presojo, kot to najdemo na primer pri Salustiju ali Tacitu. Tako so nas že stari naučili, da brskanje po zgodovini ni samo golo nabiranje podatkov in z njimi povezanih imen, ampak je zahtevna raziskava, ki vodi k poznavanju in razumevanju globljih resničnosti in zakonitosti, kar na koncu vodi v modrost, pomembno za prihodnja ravnanja in ukrepanja. Kako bi sicer razumeli latinski pregovor: *Historia magistra vitae* – Zgodovina, učiteljica življenja? Resnici na ljubo je treba povedati, da je ta kratka poved del daljše misli, ki jo je pred dawnimi stoletji zapisal Latinec Cicero v svojem odmevnem delu O govorniku (*De oratore*). Po njegovem mora govornik biti široko razgledan in poučen tudi o zgodovinskih dejstvih. Zato okiti zgodovinsko vedo z več definicijami: *Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis, qua voce alia nisi oratoris immortalitati commendatur?*¹

Slavljenec prof. dr. Bogdan Kolar je vse življenje posvetil raziskovanju 'priče časov', ko je odkrival podatke v raznih arhivih, se preko njih skušal dokopati do 'luči resnice' in jo ponovno postaviti v 'živi spomin', da bi se od 'učiteljice

¹ Cicero, *De oratore* 2.9.36. »Zgodovina pa je priča časov, luč resnice, učiteljica življenja, poročevalka starodavnosti. Z njenim glasom ...«

življenja' marsičesa naučili in si pridobili življenjsko modrost, da bi bila prihodnost drugačna in boljša, a kaj, ko ima prav ta učiteljica najslabše učence oziroma jih velikokrat sploh nima.

S profesorjem Kolarjem me veže več vezi: najprej krajevna, saj sva oba rojena na Celjskem, on v Vojniku, jaz na Teharjah, nato krstna, oba sva krščena, on v vojniški fari, jaz v teharski, oba duhovnika, oba člana Družbe sv. Janeza Boska (salezijanci) in končno sva oba zaplavala v akademske vode, dasiravno na različnih, a dopolnjujočih se področjih, on v skrivnosti zgodovinske vede, jaz v skrivnosti klasične in patristične filologije. V tem prispevku se bom osredinil na dva vidika: najprej moj spomin na svoje gimnazijsko obdobje, ko me je prof. Kolar več let poučeval zgodovino, nato na najino sodelovanje in dopolnjevanje za raziskovalnem področju.

2 DIJAK V KOLARJEVI ŠOLI

Po končani osnovni šoli v Štorah sem leta 1985 začel obiskovati Srednjo versko šolo v Želimlju (danes Gimnazija Želimlje). Takrat smo sledili programu usmerjenega izobraževanja, a ker je bila želimeljska šola zasebna ustanova, smo na koncu morali opravljati izpite na Poljanski gimnaziji, ki je takrat imela malo drugačno ime: Srednja šola za družboslovje in splošno kulturo Vide Janežič. Dve leti pred odhodom v noviciat me je zgodovino poučeval naš slavljeneč, ki je bil takrat tako rekoč svež diplomant (iz zgodovine in angleščine je diplomiral leta 1984). Njegove ure so bile zame, ki me zgodovina priteguje, zelo zanimive iz več vidikov. Najprej njegov didaktični pristop, ki se je zelo razlikoval od drugih takratnih profesorjev. Dijaki smo se na njegove ure morali pripraviti tako, da smo že sami napravili pisno obnovo snovi, ki je bila na programu naslednjo uro. Tukaj je bil prof. Kolar zelo dosleden: jasno je povedal, kaj moramo predelati sami in napraviti povzetek, ki ga je pregledal na začetku naslednje ure in ga podpisal s svojim značilnim zaznamkom. Nato je sledila šolska ura, v kateri je poglobil določene vidike obravnavane snovi. S to metodo je dosegel, da smo dijaki na ure prihajali pripravljeni, navadil nas je pripravljati povzetke in biti pozoren na bistvene podatke, ki jih je potem osvetlil še s kakšnega vidika, ki ga ni bilo v knjigi.

Omenjena osvetlitev podatkov je drugi vidik, za katerega so bili verjetno na marsikateri takratni državni šoli dijaki prikrajšani. Znano je, da se zgodovinska dejstva lahko prirejajo v prid ene ali druge ideologije, v našem slovenskem prostoru še zlasti sodobna zgodovina, kar je dokazala med drugim tudi raziskovalka Režek.² Toda prej ali slej, če se zopet spomnimo na Cicerona, privre

² Mateja Režek, *Sodobna zgodovina v osnovnih in srednjih šolah v socialistični Sloveniji, 1945–1990*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* LX – 2/2020, 133–151.

na dan resnica, ki postavi na laž zgodovinske ideologe in jih osramoti do te mere, da izgubijo verodostojnost resnega zgodovinarja. V Kolarjevi šoli smo tako izvedeli za marsikaj, kar so takratni zgodovinopisci predstavljali enostransko. Za osvetlitev naj navedem nekaj primerov. Pojem 'temačnega srednjega veka' je bil razblinjen, ko smo z zgodovinskimi dejstvi bili seznanjeni, da so prav v tistem času nastala organizirana evropska mesta, z umetniško izgrajenimi katedralami, osnovanji samostanskih in obkatedralnih šol, ki so kmalu dale povod za nastanek prvih evropskih univerz, kot so bile Bologna, Paris, Pisa, s pretočnostjo profesorjev in študentov. Ali tako opevani nemški razkolnik z začetka novega veka, ki se je pustil omrežiti od nemškega (nižjega) plemstva, ki je navkljub sklicevanju se na svobodo veroizpovedi težko prenašal karkoli je bilo katoliškega in judovskega in pokazal nerazumevanje za stisko takratnega kmečkega stanu. Lahko, da je bil Martin Luther v svojih namenih dobronameren, a je njegov poskus reformiranja latinske Cerkve, ki je bila do takrat enotna, povzročil razkol in razdelil Evropo ter povzročil mnogo trpljenja v poznejših desetletjih (prim. tridesetletna vojna). Čeprav je znan izrek, da revolucija žre lastne otroke, smo se od profesorja Kolarja naučili bolj kritično presoјati ta pomenljivi dogodek francoske zgodovine. Trije magični izrazi, ki so navdihovali francoski prevrat: *liberté, égalité, fraternité* so veljali le do določene mere. Nakopičeno sovraštvo med stanovi je izbruhnilo v večletni krvavi obračun, ki je zaobjel pogosto povsem nedolžne žrtve in dobil žalostni vrhunec leta 1793 v pogromu nad upornimi vendeejskimi kmeti, zvestimi kralju in Cerkvi. Tudi presoјanje medvojnega dogajanja na Slovenskem je bilo bolj uravnoteženo in podprto z različnimi podatki. Danes imamo o tem veliko več gradiva, a v času pred osamosvojitvijo se je o mnogih dejstvih bolj šušljalo kot poučevalo. Na primer, takrat sem prvič slišal, da je menda 27. aprila 1941 bila ustanovljena Protiimperialistična fronta in zakaj (zaradi sodelovanja ruskih komunistov (beri: vzornikov slovenskih komunistov) z nemškimi nacionalsocialisti) ali pa, kako je pravzaprav prišlo do podpisa Dolomitske izjave leta 1943, po kateri se je KP Slovenije vsilila kot edini legitimni zastopnik boja proti okupatorju z jasnim namenom izvesti prevrat in uvesti novi red med Slovenci. Navedel bi lahko še veliko podobnih primerov, s katerimi smo se ob zgodovinarju Kolarju učili kritičnega presoјanja zgodovinskih dejstev. Le na kratko naj omenim, da je naš profesor zgodovine znal tudi marsikakšno zgodovinsko prigodo začiniti z za njega značilnim humorjem.

3 SODELAVEC PRI KOLARJEVIH ZNANSTVENIH PROJEKTIH

Dandanes se v akademskih vodah poudarja nujnost, da bi raziskovalno delo vključevalo več znanstvenih panog in raziskovalcev, kar je dr. Kolarju, vsaj po moji izkušnji, dobro uspevalo že *ante litteram*.

Tukaj se omejim na osebno izkušnjo, pri kateri sta se pri določenem projektu srečali dve družboslovni panogi: latinski jezik in zgodovinska veda. Najino prvo sodelovanje je pustilo sledi v knjigi *'Mirabilia mundi. Potopis misijonarja Odorika iz Furlanije, člana Reda manjših bratov'*, ki je izšla v Ljubljani leta 2010 v zbirki Znanstvena knjižnica TEOF. Avtor je svojo monografijo posvetil znamenitemu frančiškanskemu misijonarju bl. Odoriku, ki je živel v drugi polovici 13. stoletja in še nekaj desetletij v štirinajstem. Lik tega srednjeveškega oznanjevalca Gospodove blagovesti na Daljnem vzhodu je zanimiv tudi za Slovence, saj se je za časa življenja gibal v krajih, kjer so še živeli naši predniki, na primer v Vidmu. Prof. Kolar me je povabil, da bi pregledal že pripravljen latinski prevod, kar je bil zame izziv. Ob slovenskem prevodu je bilo treba pozorno slediti latinskemu izvirniku in ga preverjati. Predlagano latinsko besedilo je nastalo v srednjem veku, kar je seveda za podpisanega predstavljajo novi izziv: poglobiti znanje o posebnostih srednjeveške latinščine, ki se razlikuje od tiste, s katero se študentje navadno seznanjajo med študijem klasične filologije. Spominjam se, da je imel latinski izvirnik v svojem kritičnem aparatu veliko različic, kar je pomenilo še dodatno delo pri preverjanju zlasti zemljepisnih imen. Da osvetlim nelahko delo, naj na primer navedem 52. poglavje omenjenega dela, v katerem se omenja mesto Mencij. Za to ime mesta najdemo v različnih kritičnih izdajah več različic, kot so: *Menzu*, *Euza*, *Meuchu*, *Mencu*, *Mensy*. Problem je tudi v tem, da je nekatera omenjena mesta danes težko najti bodisi ker jih je sila narave za vedno pokopala in tako izbrisala s površja zemlje, bodisi ker so na njihovem mestu zrasla nova mesta z novimi imeni, bodisi ker jih je neka druga veda, to je arheologija, priklivala iz pozabe, a se o njih veliko ugiba. Danes, ko se oziram nazaj, dasiravno priznavam, da bi prevod lahko bil še boljši ob mojih spoznanjih, ki sem jih nabiral ob poučevanju v Pekingju in spoznavanju tamkajšnje okolice, sem lahko samo hvaležen za širokogrudnost prof. Kolarja, ker je mene, tako rekoč zelenca v teh vedah, povabil k sodelovanju. Čez kakšno leto je prišlo podobno povabilo, le da je bilo tokrat na vrsti zajetno zgodnjersrednjeveško besedilo sv. Beda Častitljivega, pravzaprav njegovo najbolj poznano delo *Historia ecclesiastica gentis Anglorum*, kar smo poslovenili v 'Cerkvena zgodovina ljudstva Anglov'. Delo je izšlo pri Mohorjevi družbi leta 2015. Tudi tukaj sem dobil v roke že napravljen prevod, ki ga je bilo treba pregledati še enkrat ob izvirnem latinskem besedilu. Prof. Kolarju je ob tej izdaji uspelo združiti predstavnike treh različnih znanstvenih panog: izvrstnega poznavalca angleške književnosti (prof. Igorja Mavra), proučevalca cerkvene zgodovine (prof. Bogdan Kolar) in klasičnega filologa, ki pa je svoje znanje takrat že poglobljal tudi v vodah patristične filologije.

Znano je, da je dr. Kolar sestavil in javnosti predstavil kar nekaj publikacij, ki predstavljajo zgodovino posameznih župnij ali redov na Slovenskem.

Na primer, na ravni Salezijanske družbe imamo slovenski salezijanci kot redki zelo lepo pripravljeno zgodovino, ki je bila pozneje tudi prevedena v italijanščino. Te publikacije se odlikujejo po bogatem naboru zgodovinskih podatkov, po zgodovinski natančnosti, po predstavitvi raznolikih segmentov, ki so skozi čas oblikovali določeno župnijsko oziroma redovno skupnost. Tukaj bi rad omenil še izredno sposobnost prof. Kolarja, ki se zna v teh svojih publikacijah, ne nujno namenjenih strogemu znanstvenemu krogu, s preprostim jezikom približati bralcem.

V teh svojih načrtnih publikacijah mi je zaupal in me skoraj izoblikoval kot specialista za poročila, ki so nastala ob obiskih goriških nadškofov po naših slovenskih župnijah v letih po ustanovitvi Goriške škofije, to je od leta 1751 do 1789. Tako sem pripravil prevod in deloma tudi obrazložitve za dve župniji: Šentjur pri Celju (delo je izšlo pod naslovom *Župnija sv. Jurija pri Celju, Šentjur 2012*) in Teharje (gradivo je tako rekoč pripravljeno za izdajo). Bolj kot breme je bila to zame priložnost, da bolje in neposredno spoznam stvarnost, ki so jo naši ne tako daljni predniki živeli v teh župnijah. Kaj bi pravzaprav bilo iz teh krajev, če se ne bi tod ustalila katoliška Cerkev? Dušni pastirji, župniki, kaplani in vikarji so enkrat bolj zavzeto, drugič manj spremljali družine in posameznike, jih omikali in vodili k višjim ciljem. Današnji Slovenec bi se moral iskreno vprašati, kaj bi bilo brez Cerkve na Slovenskem, kakšno pokrajino bi imeli, koliko bi bili opismenjeni, s kakšno kulturo bi se ponašali pred drugimi narodi stare celine? Ali je prav, da se danes mnogi izobraženci potuhnejo in ne priznajo, da je krščanski etos odločilno oblikoval naš narod in mu dal identiteto, ki jo moramo spoštovati, ohranjati in na njej graditi lastno prihodnost?

Iz zgoraj omenjenega pričevanja lahko zaključimo, da je prof. Bogdan Kolar današnje načelo o dopolnjujočih in sodelujočih si znanstvenih panogah pri raznih raziskovalnih projektih uresničeval na vrhuncu svoje akademske kariere. Kar lahko ostane za zgled, ni samo širina, kateri se je zavezal slavljeneč, ampak tudi spoštovanje avtonomije posameznih sodelujočih panog. Iz lastne izkušnje lahko zapišem, da je profesor Kolar pušchal svobodo, kar je omejilo moje prispevke, da so bili bolj tehnične narave. V trenutkih dvomov je znal svetovati, namigniti na rešitev, a končno odločitev je vedno prepustil meni. Ni vedno lahko najti takšnega vodje raziskovalnega projekta.

4 SKLEP

Kot že Sveto pismo pravi, je sedemdeset let dolga doba. Za prof. Kolarja je to predvsem rodovitna doba, kar dokazujejo njegovi znanstveni članki in knjige, ki jih je v teh letih pripravil in objavil. Zaželim mu, da bi tem sedemdesetim letom pridal še kakšno desetletje, da bi se svetopisemska želja (osemdeset, če smo krepki!) v polnosti uresničila in potem še več, kakor bo pač Božja volja.

POVZETEK

Pričujoči zapis ni znanstvena študija. Je le bežen utrip spominov na doživetja in koščke poti, povezane z našim letošnjim jubilantom, prof. dr. Bogdanom Kolarjem. V njih odseva jubilar ob svojem akademskem delu bodisi na polju zgodovinopisja bodisi v prevajalskih vodah. Je kratka počastitev na še kako aktivnega in delavnega zaslužnega profesorja, vpetega v svet raziskovanja. Pričujoče vrstice so torej le zapis, ki z vsakim dnem postaja – zgodovina. Spomin. Za prihodnje rodove.

Ključne besede: *jubilej, spomini, Bogdan Kolar, Družba sv. Janeza Boska (salezijanci), akademska kariera, zgodovinar, prevajalec*

Summary

MEMORIES OF PROF. DR BOGDAN KOLAR

The essay before us is not a scientific study. It is a fleeting beat of memories of events and pieces of a path connected to our jubilant, Prof. Dr Bogdan Kolar. They reflect his academic work in the field of either historiography or translation. This is a short homage to an immensely active and hard-working professor emeritus intertwined in the world of research.

Hence, the lines written here are a record that with each day becomes – history. A memory. For future generations.

Keywords: *anniversary, memories, Bogdan Kolar, Society of Saint John Bosco (Salesians), academic career, historian*

Aleš Maver

dr. znanosti, izr. prof. na Oddelku za zgodovino,
Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru,
Koroška cesta 160, SI-2000 Maribor,
e-naslov: ales.maver@um.si

PODOBA KONSTANCIJA II. V LATINSKI KRŠČANSKI HISTORIOGRAFIJI 4. IN 5. STOLETJA

Cesar¹ Konstancij II. (živel med 317 in 361) je s svojo štiriindvajsetletno vladavino nedvomno ena najopaznejših osebnosti pozne antike. Hkrati ni mogoče zanikati, da sta ga vsaj v splošnem dojemanju rimske zgodovine močno zasenčila njegov oče Konstantin Veliki (vladal 306–337) in pozneje Teodozij Veliki (vladal 379–395), pa celo sorodnik in neposredni naslednik Julijan Odpadnik, čeprav je slednji rimsko cesarstvo sam vodil vsega osemnajst mesecev (361–363).²

1 UVOD

Takšno usodo v očeh poznejših rodov si je Konstancij deloma prislužil, ker je bilo obdobje vladavine Konstantinovih sinov v celoti razumljeno kot korak nazaj v primerjavi z očetovim.³ To še zlasti velja za kaotična zgodnja petdeseta leta 4. stoletja, ki jih je Hartwin Brandt primerjal celo s časom krize imperija na polovici 3. stoletja.⁴

Vendar je imela struktura literarnih virov za obdobje njegovega obvladovanja cesarstva na sorazmerno blede podobo dolgoletnega vladarja še večji vpliv. Po eni strani je tukaj pogan Amijan Marcelin (ok. 330–ok. 400), ki je

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0138 (*Preteklost severovzhodne Slovenije med slovenskimi zgodovinskimi deželami in v interakciji z evropskim sosedstvom*), ki ga financira Javna agencija za znanstveno in raziskovalno dejavnost Slovenije (ARIS).

² Prim. Peter Crawford, *Constantius II: Usurpers, Eunuchs and Antichrist*, Barnsley 2016, zlasti str. 245–254 (dalje: Crawford, *Constantius II*).

³ Prim. Nicholas Baker-Brian in Shaun Tougher, Introduction: In the Shadows of Constantine and Julian – The Sons of Constantine, AD 337–361, v: *The Sons of Constantine* (ur. N. Baker-Brian in S. Tougher), Cham 2020, str. 1–20.

⁴ Hartwin Brandt, *Geschichte der römischen Kaiserzeit: Von Diokletian und Konstantin bis zum Ende der konstantinischen Dynastie (284–363)*, Berlin 1998, str. 39–41 (dalje: Brandt, *Geschichte der römischen Kaiserzeit*).

razvidno dajal prednost Julijanu, na drugi strani je večina krščanskih piscev, ki jim je šel Konstancij na živce zaradi svoje politike v verski sferi.⁵ Tako je nanoslo, da ljudje temu cesarju zaslug niso priznavali niti tam, kjer je nesporno pustil svoj pečat. Močno je recimo prispeval k nadaljnjemu javnemu pokristjanjenju cesarstva (še posebej v vzhodnem delu) in v veliki meri okrepil krščanski značaj prestolnice Konstantinopel.⁶ Enako je odločno podpiral širjenje krščanstva na nerimska območja, kar je v svojo *Cerkveno zgodovino* opazno vključil Rufin iz Konkordije (ok. 345–411). Vendar je isti avtor tovrstne projekte neupravičeno prestavil v čas Konstancijevega predhodnika Konstantina, ki mu je bil bolj naklonjen.⁷

2 BREME DRŽAVLJANSKE VOJNE V RIMSKEM IZROČILU

Skupni imenovalc večine kritičnih tonov o Konstanciju II. je sicer njegova izrazita vpletenost v številne državljanske spopade, zlasti v že omenjeni prvi polovici petdesetih let 4. stoletja. Amijanovo presojo, da je bil ta vladar neuspešen v bojih z zunanjimi nasprotniki, uspešen pa zgolj v državljanskih vojnah,⁸ bi gotovo podpisali tudi mnogi krščanski pisci. Zato se je vredno za hip ustaviti ob tradicionalnem rimskem pojmovanju državljanske vojne same. Moč se je strinjati z oceno avtorjev uvoda v zbornik o rimskih državljanskih vojnah, češ da je skoraj nemogoče preceniti teža bremena, ki so ga takšni spopadi pomenili za rimsko pamet.⁹ Hkrati je bistvena poteza vojaških obračunov med člani iste skupnosti izjemno težavna vnovična integracija družbe, ki je veliko zahtevnejša kot po vojnah z nasprotniki od zunaj, saj izkušnja skupnega sovražnika ljudi pogosto celo zbliža. Po medsebojnih bojih pa zlasti zmagovalci pogosto sploh nimajo interesa, da bi poražence vnovič vključili v proces sprejemanja odločitev, marveč na njihovi podobi sovražnika celo gradijo lastno istovetnost.¹⁰

Kristjani so svoj položaj dodatno zapletli z zatrjevanjem svojih apologetov. Ti so se v odgovor na vztrajne obtožbe poganske okolice, češ da so pripadniki

⁵ Prim. Crawford, *Constantius II*, str. XXIV–XXIX.

⁶ Prim. Hartwin Brandt, *Das Ende der Antike: Geschichte des spätrömischen Reiches*, München 2023⁶, predvsem str. 44–46 (dalje: Brandt, *Das Ende der Antike*).

⁷ Prim. Matej Petrič, Krščanski imperij in cerkvena zgodovina: Primer Rufina iz Akvileje, v: *Ars & Humanitas: revija za umetnost in humanistiko* 16 (2022), št. 1, tukaj zlasti str. 86–87 (dalje: Petrič, Krščanski imperij).

⁸ Prim. Ammianus Marcellinus, *Res gestae* 21, 16, 15 (ur. W. Seyfarth), Berlin 1968–1978. »Ut autem in externis bellis hic princeps fuit saucius et afflictus, ita prospere succedentibus pugnis civilibus tumidus et intestinis ulceribus rei publicae sanie perfusus horrenda.« (»Kakor pa je bil ta vladar v vojnah z zunanjimi sovražniki zdelan in potolčen, se je napihoval zaradi uspešno izbojevanih državljanskih spopadov in se je škropil z grozljivo sokrvico iz drobovja skupnosti.«) Podobno oceno je podal tudi Evtropij. Prim. Eutropius, *Breviarium* 10, 15, 2 (ur. C. Santini), Leipzig 1979.

⁹ Brian Breed, Cynthia Damon in Andreola Rossi, Introduction, v: *Citizens of Discord: Rome and its Civil Wars* (ur. B. W. Breed, C. Damon in A. Rossi), Oxford 2010, str. 4.

¹⁰ Prim. Henning Börm, Introduction, v: *Civil War in Ancient Greece and Rome: Contexts of Disintegration and Reintegration* (ur. H. Börm, M. Mattheis in J. Wienand), Stuttgart 2016, str. 15–16. Prim. še Aleš Maver in Darko Friš, *Alta sedent civilis vulnera dextrae: Državljska vojna v zgodovini*, Maribor 2023, zlasti str. 38 ss. (dalje: Maver in Friš, *Alta sedent civilis vulnera dextrae*).

vere v Kristusa krivi za tegobe sodobnosti, zatekli k širjenju prepričanja o boljši naravi sedanosti v primerjavi s predkrščansko preteklostjo spričo višjih etičnih standardov, ki naj bi jih prineslo novo gibanje.¹¹ Apologet Arnobij iz Sike je dal tovrstni smeri polemike enega njenih klasičnih izrazov na začetku svoje obsežne apologije s preloma 3. in 4. stoletja, ko je samozavestno zapisal: »*Cum hominum vis tanta magisteriis eius acceperimus ac legibus, malum malo rependi non oportere, iniuriam perpeti quam inrogare esse praestantius, suum potius fundere quam alieno polluere manus et conscientiam cruore, habet a Christo beneficium iamdudum orbis ingratus, per quem feritatis mollita est rabies atque hostiles manus cohibere a sanguine cognati animantis coepit.*«¹²

A če je bila državljanska vojna neznosno breme že za poganske Rimljane, se je teža bremena zaradi tega v krščanskih časih še povečala.

Dovolj velika težava je bilo že golo nadaljevanje državljanskih vojn po uveljavitvi krščanstva, še huje pa je bilo, da se je njihov obseg v drugi polovici 4. stoletja znatno okrepil. Kot da omenjeno ne bi bilo dovolj, so bili ravno cesarji, ki so za pokristjanjenje rimskega javnega prostora postorili največ, Konstantin, Konstancij II. in Teodozij, kar naprej vpeti v spopade med Rimljani samimi.¹³ A če so bili doslej navedeni dejavniki viri nelagodja za kristjane takšne vrste, da nanje niso imeli bistvenega vpliva, je bil naslednji precej domače, krščanske izdelave. Kajti zlasti od konca 4. stoletja naprej so začeli krščanski pisci odkrivati vrednost razvlečenih in krvavih državljanskih spopadov iz časa pozne rimske republike kot dragocenega orožja v protipoganski polemiki. Lahko so namreč služili za zgled slabe narave obdobja pred Kristusom, predvsem pri Avguštinu in Oroziju. Tako je recimo Orozij (ok. 380–po 418 po Kr.) kot dokaz svoje teze o bistveno boljših krščanskih časih v barvah opisal posledice divjanja zoper politične nasprotnike, ki ga je izvajal rimski vojskovodja in politik Sula (138–78 pr. Kr.): »*Tantumque lectissimorum uirorum uernaculorumque militum Roma hoc ciuili bello perdidit, quantum in ea superiore tempore, cum se iam aduersum Alexandrum Magnum circumspiceret, in discretis aetatibus census inuenit; praeterea uiros consulares uiginti et quattuor, praetorios sex, aedilicios sexaginta,*

¹¹ Prim. Aleš Maver, Državlanske vojne v »krščanskih časih« v, v: *Annales, Series Historia et Sociologia* 30 (2020), št. 3, tukaj zlasti str. 439–442 (dalje: Maver, Državlanske vojne).

¹² Arnobius, *Adversus nationes* 1, 6, 2 (ur. C. Marchesi), Torino 1934. »*Ker smo se kot tolikšna množica ljudi iz njegovih nauk in zakonov poučili, da zla ne smemo poplačevati z zlom, da je krivico bolje pretrpeti, kot jo povzročiti, da je bolje preleti svojo kri, kot si roke in vest umazati s tujo, ima nehvaležni svet že dolgo korist od Kristusa, saj se je zaradi njega ublažilo divje besnenje in je začel odvrčati sovražne roke od krvi sorodnega bitja.*«

¹³ Prim. Matthias Haake, »Trophäen, die nicht vom äusseren Feinde gewonnen wurden, Triumphe, die der Ruhm mit Blut befleckt davon trug.« Der Sieg im imperialen Bürgerkrieg im 'langen dritten Jahrhundert' als ambivalentes Ereignis, v: *Civil War in Ancient Greece and Rome: Contexts of Disintegration and Reintegration* (ur. H. Börm, M. Mattheis in J. Wienand), Stuttgart 2016, str. 237–301.

senatores fere ducentos, absque innumeris totius Italiae populis, qui passim sine consideratione deleti sunt.«¹⁴

Toda če tovrstni boji v sedanjosti niso kar izginili, se je nujno zastavilo vprašanje resničnosti zamisli o tem, da je v krščanskih časih vse boljše. Vladavina Konstancija II. v navedenem kontekstu vsekakor ni mogla obveljati za zgleddno, celo če sicer ne bi obstajali dvomi o vladarjevi pravovernosti, ki so kajpak močno vplivali na presojanje njegovih ukrepov.

3 ŠTIRJE PRIKAZI

Portrete Konstantinovega srednjega sina v latinskem krščanskem zgodovinopisju 4. in 5. stoletja so oblikovala doslej navedena izhodišča. Izmed štirih prikazov, ki jih obravnavam, ima sleherni svoje posebnosti.

V Hieronimovi *Kroniki* je odločilen že zadržan piščev odnos do Konstantinove dinastije v celoti. Konstancij se torej nikakor ni mogel odrezati posebej dobro.¹⁵ Tudi Hieronimov in Avguštinov znanec, duhovnik iz Brakare (današnje Brage) Orozij, je prevzel večinoma negativno podobo iste dinastije.¹⁶ Vendar je zanj Konstancij II. v veliko večji meri zgled slabega vladarja. Pripisal mu je vlogo uničevalca enotnosti krščanske Cerkve, zaradi katere naj bi bil v času svojega krmarjenja imperija kaznovan z »večno«¹⁷ državljansko vojno.

Nekoliko starejšega Sulpicija Severa (ok. 363–ok. 425 po Kr.) je v skladu z naravo njegovega pisanja v njegovi *Sveti zgodovini* v prvi vrsti seveda zanimal cerkvenozgodovinski razvoj.¹⁷ Konstancij je bil zato tudi zanj predvsem ključen pospeševalec uveljavitve nepravoverne oblike krščanstva, čeprav naj bi po Sulpiciju vsaj začetna spodbuda za njegove ukrepe prihajala od arijanskih škofov. Rufin je bil do najbolj trdoživega Konstantinovega sina še veliko prizanesljivejši. To je tesno povezano z veliko večjo naklonjenostjo cerkvenega zgodovinarja iz Konkordije cesarjevemu očetu Konstantinu, ki ga je cenil veliko bolj kot Hieronim in Orozij.¹⁸ Zato niti njegovega (problematičnega) potomca ni hotel prikazati zgolj kot negativca. Vendar že zaradi temeljne usmeritve svojega dodatka k Evzebijevi *Cerkveni zgodovini* z Atanazijem (ok. 295–373 po Kr.) kot

¹⁴ Orosius, *Historiae adversus paganos* 5, 22, 3–4 (ur. A. Lippold), Milano 2001. »Katero besnenje tujih ljudstev, katero divjanje barbarov je moč primerjati s tistim ob zmagi nad sodržavljani? Kaj pogubnejšega, bolj črnega in bolj grenkega je videl Rim, nekdanji galski in nedavni gotski vdor ali divjanje Marija in Sule in drugih preslavnih mož na njuni strani, ki so divjali kakor oči zoper svoje ude?«
[...] Ko je Marij še živel, je Sula zasedel sam Kapitol, ki je bil pred Galci varen. In ker je Marij zbežal, čeprav se je nameraval vrniti bolj divji in krvočnejši, je Sula na Kapitolu celo z nujnim sklepom senata mnoge spravil ob življenje in premoženje.«

¹⁵ Prim. Aleš Maver, *Religiosi et profani principes: Rimski cesarji od Avgusta do Teodozija v latinskem krščanskem zgodovinopisju* 4. in 5. stoletja, Maribor 2009, zlasti str. 151–153.

¹⁶ Prim. David Rohrbacher, *The Historians of Late Antiquity*, London in New York 2002, zlasti str. 136.

¹⁷ Prim. Giorgio Zecchini, *Latin Historiography: Jerome, Orosius and Western Chronicles*, v: *Greek and Roman Historiography in Late Antiquity: Fourth to Sixth Centuries* (ur. G. Marasco), Leiden in Boston 2003, tukaj predvsem str. 335–338 (dalje: Zecchini, *Latin Historiography*).

¹⁸ Prim. Maver, *Religiosi et profani principes*, predvsem str. 153–156.

osrednjim likom prve knjige Konstancija ni mogel upodobiti drugače kot žrtve slabih vplivov. Celo bolj kot za Sulpicija Severa je bil zanj nekakšna marioneta vodilnih arijancev.

4 MED SLABIM VLADARJEM IN MARIONETO

Če se sedaj posvetim nekaterim podrobnostim, je iz Hieronimove *Kronike* jasno, da na Konstancijev portret najbolj vpliva piščevo prepričanje o odločilni vlogi kvarnega vpliva predsmrtnega zdrsa Konstantina Velikega v krivoversko obliko krščanstva: »*Constantinus extremo uitae suae tempore ab Eusebio Nicomediensi episcopo baptizatus in Arrianum dogma declinat. A quo usque in praesens tempus ecclesiarum rapinae et totius orbis est secuta dicordia.*«¹⁹

Ker je avtor iz Stridona svoj kronološki pregled zgodovine pripravil zgolj dve leti po nečastni smrti arijancem naklonjenega vzhodnega cesarja Valenta (vladal 364 do 378), se mu arijanstvo kajpak še zmeraj zdi živa in nevarna sila.²⁰ Možakarja, ki mu je vsaj po njegovem mnenju pomagal do veljave, in njegove naslednike obravnava primerno strogo. Zato je Konstancij II. izrecno prikazan kot morilec sorodnikov, četudi je med umorjenimi naveden le Dalmacij, predvideni socesar Konstantinovih sinov, ostale žrtve pokola po smrti dolgoletnega vladarja pa ne.²¹ V Hieronimovi optiki je morda še pomembnejše, da Konstancij zelo hitro krene po očetovi poti podpiranja arijanstva in preganjanja vseh, ki v cerkvenih zadevah razmišljajo drugače kot on: »*Ex hoc loco impietas Arriana Constantii regis fulta praesidio exiliis carceribus et uariis afflictionum modis primum Athanasium, deinde omnes non suae partis episcopos persecuta est.*«²²

Kar zadeva vojaško sfero, Hieronimova podoba spominja na tisto Amijana Marcelina. Med cesarjevimi devetimi pohodi proti Perzijcem²³ osvetli tistega, ki se je končal s porazom, čeprav se je to po Hieronimovo zgodilo zaradi neumnosti rimske vojske, potem ko naj bi imela zmago že v žepu.²⁴ Po drugi strani je omenjen poraz uzurpatorja Magnencija (umrl 353 po Kr.) proti Konstanciju

¹⁹ Hieronymus, *Chronicon libri*, ad a. 337 (ur. R. Helm), Berlin 1956². »Konstantin je, potem ko ga je čisto ob koncu življenja krstil nikomedijski škof Evzebij, zašel v arijanski nauk. Od takrat sta do sedanjega dne sledila ropanje cerkva in nesloga po vsem svetu.«

²⁰ Maver, *Religiosi et profani principes*, str. 151.

²¹ Hieronymus, *Chronicon libri*, ad a. 338. »*Dalmatius Caesar, quem patruus Constantinus consortem regni filius dereliquerat, factione Constantii patruelis et tumultu militari interimitur.*« (»Cezar Dalmacij, ki ga je stric Konstantin sinovom zapustil kot tovariša v vladanju, je bil ubit zaradi spletk bratranca Konstancija in vojaškega upora.«)

²² Prav tam, ad a. 339. »*Od tega trenutka je arijanska brezbožnost, oprta na zaščito kralja Konstancija, z izgoni, zapori in različnimi oblikami mučenja preganjala najprej Atanzija, nato pa vse škofo, ki niso pripadali njeni stranki.*«

²³ Prim. o tem Pedro Barceló, *Constantius II. und seine Zeit: Die Anfänge des Staatskirchentums*, Stuttgart 2004, str. 84 ss. (dalje: Barceló, *Constantius II.*), in Alexander Demandt, *Die Spätantike: Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284 bis 565 n. Chr.*, München 2007, tukaj zlasti str. 110–111 (dalje: Demandt, *Die Spätantike*).

²⁴ Hieronymus, *Chronicon libri*, ad a. 348. »*Bellum Persicum nocturnum apud Singaram, in quo haut dubiam uictoriam militum stoliditate perdidimus. Neque uero ullum Constantio ex VIII grauissimis proeliis contra Persas bellum fuit <gravius>.*« (»Nočni spopad s Perzijci pri Singari, v kateri smo nesporno zmago izgubili zaradi neumnosti vojakov. Nobeden izmed devetih zelo hudih spopadov proti Perzijcem pa za Konstancija ni bil zahtevnejši.«)

pri Mursi leta 351 po Kr., a njegov sijaj zatemni dejstvo, da so si na bojnem polju nasproti na obeh straneh stali Rimljani: »*Magnentius Mursae uictus, in quo proelio Romnae uires conciderunt.*«²⁵

Vendar se Hieronim odreče omembi uničujočih izgub obeh vojska, kar bo pozneje jedrna vsebina Orozijevega prikaza.

V primerjavi z dolgo vrsto neuspehov je skoraj edina nesporno pozitivna pridobitev dolgotrajne Konstancijeve vladavine v Hieronimovih očeh prenos relikvij apostola Andreja in evangelista Luka (že pred tem pa Pavlovega spremljevalca Timoteja) v Konstantinopel, kar poudari krščanski značaj nove prestolnice.²⁶

Kot sem že omenil, Sulpicija Severa politična in vojaška zgodovina skoraj ne zanimata. Precej več prostora pa nameni opisovanju razvoja v cerkveni sferi. V tem kontekstu je osrednji pomen Konstantinovega srednjega sina v tem, da je bil neutruden pokrovitelj grdobij arijanskih škofov. Sulpicij gleda na izvor takšnega ravnanja, ki ga ima seveda za nezdravo za življenje Cerkve, podobno kot nekoliko pozneje Rufin. Vendar je med štirimi obravnavanimi latinsko piščimi zgodovinarji edini, ki ga izrecno poveže z osebo škofa Valenta iz Murse in z bitko pri njegovem škofovskem mestu v današnji Slavoniji:²⁷

»*Ita palatium occupaverant, ut nihil sine eorum nutu ageret imperator: obnoxius quidem omnibus, sed praecipue Valenti deditus. Nam eo tempore quo apud Mursam contra Magnentium armis certatum, Constantius descendere in conspectum pugnae non ausus, in basilica Martyrum extra oppidum sita, Valente tum eius loci episcopo in solatium assumpto, diversatus est. [...] Valens, ut reverentiam sui adderet, angelum sibi fuisse nuntium respondit. Facilis ad credendum imperator palam postea dicere est solitus, se Valentis meritis, non virtute exercitus vicisse.*«²⁸

²⁵ Prav tam, ad a. 351.

²⁶ Prav tam, ad a. 357. »*Constantio Romam ingresso ossa Andreae apostoli et Lucae evangelistae a Constantinopolitanis miro favore suscepta.*« (»Potem ko je Konstancij vstopil v Rim, so prebivalci Konstantinopla z izredno naklonjenostjo sprejeli kosti apostola Andreja in evangelista Luka.«)

²⁷ O bitki pri Mursi prim. John Drinkwater, The Battle of Mursa 351: Causes, Course and Consequences, *Journal of Late Antiquity* 15 (2022), št. 1, str. 28–68. Gl. še Bruno Bleckmann, Die Schlacht von Mursa und die zeitgenössische Deutung eines spätantiken Bürgerkrieges, v: *Gedeutete Realität: Krisen, Wirklichkeiten, Interpretationen* (3.–6. Jh. n. Chr.) (ur. H. Brandt), Stuttgart 1999, str. 47–101, in Alenka Cedilnik, Filostorgijev prikaz bitke pri Mursi, *Keria* 16 (2014), št. 1, str. 67–82.

²⁸ Sulpicius Severus, *Chronicorum libri* 2, 38 (ur. K. Halm in G. Valayer), Pariz 1999. »[Arijanci, op. A. M.] so tako zasedli palačo, da ni cesar ničesar storil brez njihovega migljaja. Vsem je bil pokoren, posebej vdan pa je bil Valentu. Kajti takrat, ko je pri Mursi prišlo do vojaškega spopada z Magnencijem, se Konstancij ni upal spustiti dol, da bi videl bitko, marveč se je zadrževal v baziliki mučencev zunaj mesta, pri čemer je za tolažbo vzel k sebi Valenta, ki je bil tedaj škof tega kraja. [...] Valent je, da bi povečal svojo verodostojnost, odgovoril, da mu je sporočilo prinesel angel. Ker je bil cesar lahkoveren, je imel pozneje navado javno govoriti, da je zmagal zaradi Valentovih zaslug, ne zaradi poguma vojske.«

Sulpicij pove, da naj bi se arijanski škof med spopadom zatekel k zvijači, s katero naj bi prestrašenega cesarja za vselej priklenil nase. Slednji se bitke ni osebno udeležil, temveč je čas med njo prebil pri molitvi v kapeli (ki jo Sulpicij sicer razglša kar za baziliko).²⁹ S tem opisom je pisec morda, spet podobno kot Rufin, skušal Konstancija deloma razbremeniti odgovornosti. Toda iz nadaljevanja je razvidno, da je bila ravno cesarjeva podpora edina dejanska moč arijancev, saj sami od sebe ne bi mogli nikoli vzpostaviti nadzora nad Cerkvijo.³⁰ Tako pa postane Konstancijeva krivda znova izrazita. Slab vtis o cesarju še krepi Sulpicijevo vztrajno izmikanje omembi njegovega imena.

Temeljne poteze Rufinove predstavitve Konstancija II. so enake kot pri Sulpiciju Severu.³¹ Kakor sem že nakazal, korenini razlika v pozitivnem razmerju cerkvenega zgodovinarja do njegovega očeta. Zaradi tega niti jabolko ne sme pasti svetlobna leta daleč od drevesa. Po Rufinovo torej Konstancij ostane *natura et animo regio*,³² kar je oznaka, ki mu je drugi obravnavani pisci niso privoščili. Vendar je po drugi strani osrednji protagonist prve knjige dodatka k Evzebijevi *Cerkveni zgodovini* vladarjev odločni nasprotnik Atanazij, to pa zahteva od Rufina vsaj zadržan odnos do njega.³³ Zgodovinar iz Konkordije se zateče k razlagi, po kateri je posegel že Sulpicij Sever. Konstancijevi kraljevski naravi naj bi škodovalo, da se je hitro znašel pod kvarnim vplivom sprevrženih svetovalcev iz vrst (arijanskih) duhovnikov in evnuhov.³⁴ Slednji naj bi v zadnjem obdobju Konstantinovega življenja vrgli senco že na vlado slednjega ali vsaj na urejanje njegovega nasledstva.³⁵

Cena za sicer večšo akrobacijo, s katero je Rufin skušal rešiti ugled Konstancija II. in predvsem njegovega očeta, je visoka. Vladar, ki je, če pomislimo na Amijanov opis njegovega obiska Rima, toliko dal na svoje dostojanstvo in na privzdignjenost nad druge,³⁶ se v *Cerkveni zgodovini* spremeni v igracho svoje okolice. Omenjeno se skoraj groteskno izrazi v znani epizodi z Atanazijem, ko Konstancij najprej navdušeno sprejme kompromisni predlog škofa iz

²⁹ Prim. Demandt, *Die Spätantike*, str. 107–108, in Cedilnik, Filostorgijev prikaz, zlasti str. 68–70.

³⁰ Sulpicius Severus, *Chronicorum libri 2*, 39. »Ab hoc initio illecti principis extulere animos Ariani, potestate regis usuri, ubi auctoritate sua parum valuissent.« (»Ker so tako začeli zapeljevati vladarja, so se arijanci opogumili, da bodo uporabili kraljevo moč tam, kjer so s svojim ugledom veljali le malo.«)

³¹ Prim. Maver, *Religiosi et profani principes*, zlasti str. 161–169.

³² Prim. Rufinus, *Historia ecclesiastica* 1, 16 (ur. M. Simonetti), Rim/Roma 2000.

³³ Prim. Petrič, *Krščanski imperij*, str. 84–85.

³⁴ Rufinus, *Historia ecclesiastica* 1, 16. »Nam Constantius natura et animo regio, dum primis illis regni sui fautoribus satis indulget, per eunuchos arte in perfidiam decipitur a perversis sacerdotibus.« (»Kajti Konstancija, ki je bil po naravi in duhu kraljevski, so sprevrženi duhovniki po evnuhih umetelno zavedli v krivoprisežnost, medtem ko je preveč popuščal tem prvim podpornikom svoje vladavine.«) Prim. oceno Konstancijeve verske politike pri Rajko Bratož, Christianisierung des Nordadria- und Westbalkanraumes im 4. Jahrhundert, v: *Westillyricum und Nordostitalien in der spätrömischen Zeit* (ur. R. Bratož), Ljubljana 1996, tukaj str. 320 ss.

³⁵ Prim. Concetta Molè Ventura, Teologia politica e successione dinastica nella *Historia Ecclesiastica* di Rufino d'Aquileia, *Studi tarantoantichi* 6 (1989), tukaj str. 212 ss.

³⁶ Prim. Richard Klein, Der Rombesuch des Kaisers Konstantius II. im Jahre 357, *Athenaeum* 57 (1979), str. 98–115.

Aleksandrije o cerkvah v Antiohiji in Aleksandriji, vendar ga pozneje ne more uveljaviti zaradi nasprotovanja arijanskih svetovalcev (kar je bila očitno okoliščina, s katero je njegov nasprotnik računal).³⁷

Dodati je treba še, da je Rufin edini med v pričujoči prikaz vključenimi pisci, ki, znova zaradi izrazite Atanazijeve vloge, izriše sorazmerno močno nasprotje med bratoma Konstancijem in Konstantom (pri drugih oba delujeta bolj kot del iste brezoblične gmote Konstantinove dinastije, predvsem pri Hieronimu in Oroziju).³⁸ Kar zadeva mlajšega Konstanta (vladal med letoma 337 in 350), se sicer zadovolji s precej mlačno pripombo, da je vladal *satis industrie*, vendar pozneje poudari njegovo uspešno podporo škofu iz Aleksandrije:

»Quique causa eius, quam fama compererat, diligentius cognita scribit ad fratrem pro certo se comperisse, quod sacerdos dei summi Athanasius iniuste fugas et exilia pateretur. Hunc itaque recte faceret si absque ulla molestia loco suo restitueret; si id nollet, sibi curae futurum, ut ipse id impleret regni eius intima penetrans et poenas dignissimas de auctoribus sceleris sumens. Quibus scriptis perterritus Constantius, quod posse facere ea, quae minitabatur, conscius erat fratrem, simulate benignitate ultro venire ad se Athanasius iubet et levi increpatione perstrictum ad ecclesiam suam permittit ire securum.«³⁹

Značilno je, da se zgodovinar iz Konkordije skoraj nič ne zgrozi ob možnosti, da bi med krščanskima cesarjema izbruhnila državljanska vojna. Konstancija tudi ne pohvali, da je raje popustil, kot da bi takšno vojno tvegala.⁴⁰

Orozijev portret Konstancija II. je najbolj mračen. Daleč najizraziteje je izpostavljena povezava med uničevanjem Cerkve, ki naj bi ga izvajal ta cesar, in tako rekoč neprekinjeno državljansko vojno kot bistveno komponento njegovega vladanja, kajti: *»Ita ille qui discissa pace et unitate fidei catholicae Christianos aduersum Christianos armans ciuili, ut ita dicam, bello Ecclesiae membra dila-cerauerat, totum inquieti tempus imperii molestissimumque spatium uitae suae*

³⁷ Rufinus, *Historia ecclesiastica* 1, 20. O Konstanciju je na koncu rečeno, da je občudoval Atanazijevo preudarnost.

³⁸ Prim. Maver, *Religiosi et profani principes*, predvsem str. 162, in Françoise Thelamon, *Apôtres et prophètes de notre temps: Les évêques et les moines présentés comme apôtres et prophètes contemporains dans l'Histoire Ecclésiastique de Rufin*, v: *Storia ed esegesi in Rufino di Concordia, Antichità Altoadriatiche* 39 (1992), tukaj str. 185–187.

³⁹ Rufinus, *Historia ecclesiastica* 1, 20. »Ko se je skrbno poučil o njegovi zadevi, za katero je bil izvedel iz govoric, je bratu pisal, da je zagotovo spoznal, da Atanazij, duhovnik najvišjega Boga, po krivici trpi beg in izgnanstvo. Da bi torej brat prav storil, če bi ga brez kakršnega koli nadlegovanja postavil nazaj na njegovo mesto. Če tega ne bi hotel storiti, bo sam poskrbel, da zadevo izpolni, saj bo vdrl v najbolj notranje dele njegovega ozemlja in poskrbel za nadvse zaslužno kaznovanje krivcev za ta zločin. Konstancij se je pisma prestrašil, ker se je zavedal, da brat lahko stori to, s čimer je grozil. Zatorej je s hlinjeno prijaznostjo ukazal, naj Atanazij znova pride k njemu, nakar ga je zgolj blago pokaral in mu dovolil varno oditi v njegovo cerkev.«

⁴⁰ Prim. Maver in Friš, *Alta sedent civilis vulnera dextrae*, zlasti str. 74–75.

bellis ciuilibus etiam per propinquos et consanguineos excitatis exercuit exegit expendit.«⁴¹

Tudi uničujoče posledice bitke pri Mursi so predstavljene podrobneje kot pri predhodnikih: »*Sequitur bellum illud horribile inter Constantium Magnentiumque apud Mursam urbem gestum, in quo multa Romanorum uirium profligatio etiam in posterum nocuit.*«⁴²

Kot že rečeno, takšna negativna podoba deloma korenini v precejšnji Orozijeви indiferentnosti do Konstancijevega očeta, kar Orozija loči od Rufina, povezuje pa s Hieronimom.⁴³ Vsekakor razume Konstantinovo družino kot nesimpatično celoto, tako da nekaj Konstancijevih neuspehov preprosto prenese na njegovega mlajšega brata Konstanta, ki jo v Rufinovem prikazu odnese precej bolje. Orozij pa mu pripiše neuspehe na perzijski fronti, s katero ni imel najmlajši Konstantinov sin v resnici nobenega opravka: »*Constans aduersus Persas et Saporem, qui Mesopotamiam uastauerat, nouem proeliis parum prospere decertauit.*«⁴⁴

Konstantov padec hkrati naslika v temnih barvah, ko od Evtropija prevzame le domneve o njegovem ozadju,⁴⁵ ne pa tudi v bistvu pozitivnih oznak poganskega predhodnika.⁴⁶

Duhovnik iz Brakare (na današnjem Portugalskem) se je sicer moral zavedati, da vladarska biografija Konstancija II. vsaj na površju ni zelo drugačna od tiste njegovega junaka, Teodozija Velikega.⁴⁷ Oba sta bila močno vpletena v državljanske vojne, Konstancij (vsaj) proti Konstantinu II., Magnenciju in Julijanu,⁴⁸ Teodozij pa (vsaj) proti Magnusu Maksimu in Evgeniju oziroma Arbogastu. Po eni strani se mora zato Orozij braniti proti upravičenemu vtisu poganskih (in navsezadnje mnogih krščanskih) bralcev, da so Konstancijeve vladarske tegobe argument zoper boljšo naravo krščanskih časov. Zato ob zgledu poznejšega cesarja Valenta, ki je bil po Orozijevo prav kakor Konstancij kristjan na nepravi način, pojasni, da Bog njune Cerkve kajpak ne šteje za svojo, zaradi česar jima tudi ni izkazal svoje naklonjenosti: »*Unus Deus unam fidem tradidit, unam ecclesiam toto orbe diffudit: hanc aspicit, hanc diligit, hanc defendit;*

⁴¹ Orosius, *Historiae adversus paganos* 7, 29, 18. »Tako je Konstancij, ki je razbijal mir in edinost katoliške vere in z državljansko vojno, da se tako izrazim, mesaril ude Cerkve, ko je kristjane oboroževal zoper kristjane, ves čas svojega nemirnega vladanja in vse najbolj mučno obdobje svojega življenja prebil, preživel in trpel v državljanskih vojnah, ki so jih sprožali celo njegovi bližnji in sorodniki.«

⁴² Prav tam, 7, 29, 12. »Sledila je tista strašna vojna med Konstancijem in Magnencijem, ki se je odvijala pri mestu Mursi. Velike izgube rimskih sil v njej so nam škodovala tudi pozneje.«

⁴³ Prim. Adolf Lippold, *Commento, v: Orosio, Le storie contro i pagani I*, Milano 2001, tukaj str. 500 s.

⁴⁴ Orosius, *Historiae adversus paganos* 7, 29, 6. »Konstant se je v devetih bitkah le malo uspešno bojeval proti Perzijcem in Šaporju, ki je bil opustošil Mezopotamijo.« Prim. o morebitnih ozadjih Orozijeve pomote Barceló, *Constantius II.*, str. 85 ss.

⁴⁵ Prim. Brandt, *Das Ende der Antike*, str. 41.

⁴⁶ Prim. Demandt, *Die Spätantike*, str. 106.

⁴⁷ Prim. Maver, *Državljanske vojne*, str. 437.

⁴⁸ Prim. Brandt, *Geschichte der römischen Kaiserzeit*, str. 39–40.

*quolibet se quisquis nomine tegat, si huic non sociatur, alienus, si hanc inpugnat, inimicus est.*⁴⁹

A ker je bil tudi pravoverni cesar Teodozij (spet enako kot Konstancij) uspešen pretežno v državljanskih spopadih, je moral Orozij naposled izumiti predstavo o nekrvavi državljanski vojni, ta pa mu je pri poznejših rodovih nakopala veliko posmeha.⁵⁰ Po njej je moral poseči tudi zato, da bi se zoperstavil nelaskavim primerjavam Teodozija s Konstantinovim tretjim sinom.

VIRI IN LITERATURA

Literatura

- Ammianus Marcellinus, *Römische Geschichte I-IV* (ur. Wolfgang Seyfarth), Akademie Verlag, Berlin 1968–1978.
- Arnobius, *Adversus nationes* (ur. Concetto Marchesi), Io. Bapt. Paraviae et Sociorum, Torino 1934.
- Baker-Brian, Nicholas, in Shaun Tougher, Introduction. In the Shadows of Constantine and Julian – The Sons of Constantine, AD 337–361, v: *The Sons of Constantine* (ur. N. Baker-Brian in S. Tougher), Springer, Cham 2020, str. 1–19.
- Barceló, Pedro, *Constantius II. und seine Zeit. Die Anfänge des Staatskirchentums*, Klett-Cotta, Stuttgart 2004.
- Bleckmann, Bruno, Die Schlacht von Mursa und die zeitgenössische Deutung eines spätantiken Bürgerkrieges, v: *Gedeutete Realität. Krisen, Wirklichkeiten, Interpretationen* (3.-6. Jh. n. Chr.) (ur. H. Brandt), Franz Steiner, Stuttgart 1999, str. 47–101.
- Börm, Henning, Introduction, v: *Civil War in Ancient Greece and Rome. Contexts of Disintegration and Reintegration* (ur. H. Börm, M. Mattheis in J. Wienand), Franz Steiner, Stuttgart 2016, str. 15–28.
- Brandt, Hartwin, *Das Ende der Antike. Geschichte des spätrömischen Reiches*, C. H. Beck, München 2023.⁶
- Breed, Brian, Damon, Cynthia, in Andreola Rossi, Introduction, v: *Citizens of Discord: Rome and its Civil Wars* (ur. B. W. Breed, C. Damon in A. Rossi), Oxford University Press, Oxford 2010, str. 3–23.
- Brandt, Hartwin, *Geschichte der römischen Kaiserzeit von Diokletian und Konstantin bis zum Ende der konstantinischen Dynastie (284–363)*, Akademie Verlag, Berlin 1998.
- Bratož, Rajko, Christianisierung des Nordadria- und Westbalkanraumes im 4. Jahrhundert, v: *Westillyricum und Nordostitalien in der spätrömischen Zeit* (ur. R. Bratož), Narodni muzej Slovenije, Ljubljana 1996, str. 299–362.
- Cedilnik, Alenka, Filostorgijev prikaz bitke pri Mursi, *Keria* 16 (2014), št. 1, str. 67–82. <https://doi.org/10.4312/keria.16.1.67-82>
- Crawford, Peter, *Constantius II. Usurpers, Eunuchs and Antichrist*, Pen & Sword Books, Barnsley 2016.
- Demandt, Alexander, *Die Spätantike. Römische Geschichte von Diocletian bis Justinian 284–565 n. Chr.*, C. H. Beck, München 2007.²

⁴⁹ Orosius, *Historiae adversus paganos* 7, 33, 17. »En Bog je izročil eno vero, po vsem svetu razširil eno Cerkev. Nad njo bdi, njo ljubi, njo brani. Naj se človek skriva pod katerim koli imenom, ji je tuj, če se ji ne pridruži, in je njen sovražnik, če se proti njej bori.«

⁵⁰ Prim. Zecchini, *Latin Historiography*, str. 328–329.

- Drinkwater, John, The Battle of Mursa 351. Causes, Course and Consequences, *Journal of Late Antiquity* 15 (2022), št. 1, str. 28–68.
- Haake, Matthias, »Trophäen, die nicht vom äusseren Feinde gewonnen wurden, Triumphe, die der Ruhm mit Blut befleckt davon trug.« Der Sieg im imperialen Bürgerkrieg im 'langen dritten Jahrhundert' als ambivalentes Ereignis, v: *Civil War in Ancient Greece and Rome. Contexts of Disintegration and Reintegration* (ur. H. Börm, M. Mattheis in J. Wienand), Franz Steiner, Stuttgart 2016, str. 237–301.
- Hieronymus, *Eusebiuss Werke. Siebenter Band. Die Chronik des Hieronymus. Hieronymi Chronicon* (ur. Rudolf Helm), Akademie-Verlag, Berlin 1956.²
- Klein, Richard, Der Rombesuch des Kaisers Konstantius II. im Jahre 357, *Athenaeum* 57 (1979), str. 98–115.
- Lippold, Adolf, Commento, v: Orosius, *Le storie contro i pagani I* (ur. A. Lippold), Fondazione Lorenzo Valla, Milano 2001, str. 405–535.
- Maver, Aleš, Državlanske vojne v »krščanskih časih«, *Annales. Series historia et sociologia* 30 (2020), št. 3, str. 435–446.
- Maver, Aleš, *Religiosi et profani principes. Rimski cesarji od Avgusta do Teodozija v latinskem krščanskem zgodovinoписju 4. in 5. stoletja*, Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča, Maribor 2009.
- Maver, Aleš, in Darko Friš, *Alta sedent civilis vulnera dextrae. Državljanska vojna v zgodovini*, Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča, Maribor 2023.
- Molè Ventura, Concetta, Teologia politica e successione dinastica nella Historia Ecclesiastica di Rufino d'Aquileia, *Studi tardoantichi* 6 (1989), str. 201–243.
- Orosius, *Le storie contro i pagani I-II* (ur. Adolf Lippold), Fondazione Lorenzo Valla, Milano 2001.
- Petrič, Matej, Krščanski imperij in cerkvena zgodovina. Primer Rufina iz Akvileje, *Ars & Humanitas: revija za umetnost in humanistiko* 16 (2022), št. 1, str. 77–95.
- Rohrbacher, David, *The Historians of Late Antiquity*, Routledge, London in New York 2002.
- Rufinus, *Scritti vari* (ur. Manlio Simonetti), Città nuova, Rim / Roma 2000.
- Sulpicius Severus, *Chroniques* (ur. Karl Halm in Georges Valayer), Cerf, Pariz / Paris 1999.
- Thelamon, Françoise, Apôtres et prophètes de notre temps. Les évêques et les moines présentés comme apôtres et prophètes contemporains dans l'Histoire Ecclésiastique de Rufin, v: Storia ed esegesi in Rufino di Concordia, *Antichità Altoadriatiche* 39 (1992), str. 171–198.
- Zecchini, Giuseppe, Latin Historiography. Jerome, Orosius and the Western Chronicles, v: *Greek and Roman Historiography in Late Antiquity. Fourth to Sixth Century* (ur. G. Marasco), Brill, Leiden in Boston, str. 319–345.

POVZETEK

Cesar Konstancij II. je s svojo štiriindvajsetletno vladavino nedvomno ena najopaznejših osebnosti pozne antike. Hkrati ni mogoče zanikati, da sta ga vsaj v splošnem dojemanju rimske zgodovine močno zasenčila njegov oče Konstantin Veliki in pozneje Teodozij Veliki, pa celo sorodnik in neposredni naslednik Julijan Odpadnik.

V Hieronimovi *Kroniki* je odločilen že zadržan piščev odnos do Konstantinove dinastije v celoti. Konstancij se torej nikakor ni mogel odrezati posebej dobro. Tudi Hieronimov in Avguštinov znanec, duhovnik iz Hispanije Orozij, je prevzel večinoma negativno podobo iste dinastije. Vendar je zanj Konstancij II. v veliko večji meri zgled slabega vladarja. Pripisal mu je vlogo uničevalca enotnosti krščanske Cerkve, zaradi katere naj bi bil v času svojega krmarjenja imperija kaznovan z »večno« državljansko vojno.

Tudi za nekoliko starejšega Sulpicija Severa je bil Konstancij predvsem ključen pospeševalec uveljavitve nepravoverne oblike krščanstva, čeprav naj bi po njegovem mnenju vsaj začetna spodbuda za njegove ukrepe prihajala od arijanskih škofov. Rufin je bil do najbolj trdoživega Konstantinovega sina še veliko prizanesljivejši. To je tesno povezano z veliko večjo naklonjenostjo cerkvenega zgodovinarja iz Konkordije cesarjevemu očetu Konstantinu. Vendar že zaradi temeljne usmeritve svojega dodatka k Evzebijevi *Cerkveni zgodovini* z Atanazijem kot osrednjim likom prve knjige Konstancija ni mogel upodobiti drugače kot žrtve slabih vplivov.

Ključne besede: *Konstancij II., krščansko latinsko zgodovinopisje pozne antike, Orozij, bitka pri Mursi, Konstantinova dinastija*

Summary

THE IMAGE OF CONSTANTIIUS II IN THE LATIN CHRISTIAN HISTORIOGRAPHY OF THE 4TH AND 5TH CENTURIES

Emperor Constantius II's twenty-four-year long reign is undoubtedly one of the most remarkable of Late Antiquity. At the same time, it cannot be denied that, at least in the general perception of Roman history, Constantius has been greatly overshadowed by his father, Constantine the Great, and later by Theodosius the Great, and even by his relative and immediate successor, Julian the Apostate.

In Jerome's *Chronicle*, the already reserved attitude of the native of Stridonae towards the whole of Constantine's dynasty is decisive. Constantius could not have done particularly well. Jerome's and Augustine's acquaintance, the Hispanic priest Orosius, also took on a largely negative image of the same dynasty. However, for him Constantius II was much more of an example of a bad ruler. He attributed to him the role of destroyer of the unity of the Christian Church, for which he was to be punished with a »perpetual« civil war during his leadership of the empire.

Even for the slightly older Sulpicius Severus, Constantius was above all a key promoter of the establishment of an unorthodox form of Christianity,

although he believed that at least the initial impetus for his actions came from the Arian bishops. Rufinus was much more lenient towards the most tenacious of Constantine's sons. This is closely related to the much greater affection of the church historian of Concordia for the emperor's father Constantine. However, the very basic nature of his supplement to Eusebius' *Ecclesiastical History*, with Athanasius as the central character of the first book, made it impossible for him to portray Constantius as anything other than a victim of bad influences.

Keywords: *Constantius II, Christian Latin historiography of the late antiquity, Orosius, battle of Mursa, Constantinian dynasty*

Ivan Grohar: Srce Jezusovo, 1900.
Vir: Nadškofijski ordinariat, Ljubljana.

Ana Lavrič

dr., znanstvena svetnica v pokoju
Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU
Novi trg 2, SI – 1000 Ljubljana,
e-naslov: lavric@zrc-sazu.si

SV. MARJETA MARIJA ALACOCQUE V UMETNOSTI NA SLOVENSKEM

1 PODOBE SRCA JEZUSOVEGA PO VIDENJIH SV. MARJETE MARIJE ALACOCQUE¹

Leta 1859 je sv. Janez Bosko (1815–1888) v Torinu ustanovil katoliško redovno družbo za vzgojo mladine in jo imenoval po svojem vzorniku sv. Frančišku Saleškem (1567–1622). Frančiškova gorečnost za duše ga je tako prevzela, da je vzel za svojega »njegov« moto »*Da mihi animas, caetera tolle*«,² škofova ljubeznivost in blagost pa sta postali zgled za don Boskov pedagoški sistem.³ Iz duhovne bližine s Saleškim je rasla tudi njegova pobožnost do Srca Jezusovega.⁴ Vrhunec predstavlja veličastna cerkev Srca Jezusovega na Castro Pretorio v Rimu, posvečena leta 1887, katere gradnjo je velikemu vzgojitelju mladine zaupal Leon XIII.⁵ Z njo je Janez Bosko dopolnil svoje poslanstvo, ki ga nadaljujejo njegovi duhovni sinovi, z njimi pa je vsebinsko povezana tudi tema tega prispevka.

¹ Slovenjena oblika priimka Alakok se v zadnjem času opušča, prim. Janez Zore, Sv. Marjeta Marija Alacocque (Alakok), † pobudnica češčenja presvetega Srca Jezusovega, v: *Leto svetnikov* 4 (ur. Marijan Smolik), Celje 2000, str. 124. V članku je Marjeta Marija Alacocque označena z nazivom blažena po beatifikaciji in sveta po kanonizaciji. Zaradi teme o Srcu Jezusovem je v besedilu uporabljen izraz Jezus večinoma tudi v primerih, ko bi bila običajnejša raba izraza Kristus.

Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Umetnost na Slovenskem v stičišču kultur* (P6-0061), ki ga iz državnega proračuna financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

² Sv. Frančišek Saleški mota, ki je usmerjal njegovo pastoralno življenje in ki naj bi bil po izjavi don Boska njegov, dejansko ni nikjer zapisal, gl. Joseph Boenzi, *Da mihi animas. Cry of the pastoral heart of Francis de Sales*, v: »*Da mihi animas cetera tolle*« *Symposium*, Berkeley 2007, str. 13–24 (objava na: https://www.salesian.online/wp-content/uploads/2022/04/PDFsam_JSS_2007_1.pdf; pridobljeno: 10. 10. 2024).

³ Arnaldo Pedrini, *Don Bosco e la devozione al S. Cuore. Ricerca storico-ascetica* (Opera Salesiana), Roma 1987, str. 15 (dalje: Pedrini, *Don Bosco*).

⁴ Pedrini, *Don Bosco*, str. 10, 15.

⁵ Za don Boskova prizadevanja pri gradnji rimske cerkve Srca Jezusovega gl. Pedrini, *Don Bosco*, str. 45–77.

1.1 Češčenje Jezusa v podobi njegovega telesnega srca

Ljubezen do Božjega Srca, ki jo je sv. Frančišek Saleški gojil in spodbujal v svojih duhovnih spisih in pismih,⁶ je našla plodna tla v okviru ženskega reda Marijinega obiskovanja, t. i. vizitatink ali salezijank, ki ga je ustanovil skupaj s sv. Ivano Frančiško Šantalsko (de Chantal) (1572–1641) v Annecyju leta 1610. Kot glasnica presvetega Srca Jezusovega je glavno vlogo odigrala vizitatinka sv. Marjeta Marija Alacoque (1647–1690), ki je v samostan Obiskanja Device Marije v Paray-le-Monialu vstopila leta 1671 in 1672 opravila redovne zaobljube. V istem letu so nekatere francoske škofije na pobudo sv. Janeza Eudesa (1601–1680), ki si je z apostolsko vnemo prizadeval za liturgično češčenje Jezusovega in Marijinega Srca, smele prvič obhajati praznik Srca Jezusovega.⁷ V naslednjih letih je pobožnost k Jezusovemu Srcu na podlagi prikazovanj in razodetij začela spodbujati Marjeta, ki »je kakor iskra razplamtela ogenj Božje ljubezni in vnela svoje brate in sestre v veri«.⁸ Čeprav je gibanje, ki ga je sprožila, v Cerkvi naletelo na pomisleke in zavračanja, se je pobožnost, ki je bila v srednjem veku pridržana mističnim dušam, kot protiutež hladnemu in pretirano strogemu janzenizmu v novi obliki začela širiti med ljudstvo. K širitvi in teološki utemeljitvi moderne pobožnosti so največ pripomogli jezuiti. S časom se je splošno uveljavil tudi praznik Srca Jezusovega, ki je bil v večjem obsegu prvokrat dovoljen leta 1765, na vesoljno Cerkev pa razširjen šele 1856.⁹

Marjetina videnja Jezusovega Srca so narekovala ustrezno likovno vizualizacijo. V prikazovanjih ji je namreč Jezus sam razodel, da želi biti češčen v podobi svojega telesnega srca, častilcem in krajem, kjer bo ta izpostavljena, pa je obljubil posebne milosti in blagoslov.¹⁰ Svetnica v svojih zapisih poroča o štirih velikih videnjih: prvega je doživela na god sv. Janeza Evangelista 27. decembra 1673, drugega na enega od prvih petkov v prvi polovici leta 1674, tretjega na praznik Marijinega obiskovanja 2. julija 1674, četrtega pa v osmini praznika sv. Rešnjega telesa leta 1675. Za upodobitve je bila odločilna prva vizija, v kateri je videla srce na plamenečem prestolu. Žarelo je bolj kot sonce in bilo prosojno kot

⁶ Za sv. Frančiška Saleškega je bilo Srce Jezusovo sveto zavetišče, človeško srce pa mesto božje podobe in sličnosti, gl. Pedrini, *Don Bosco*, str. 43; Walter S. Melion, »Before Our Lord like a blank canvas before a painter«. The Cult of the Cor Iesu and Its Flemish Emblematic Origins, v: *Journal of Historians of Netherlandish Art*, 16/2, 2024, str. 4–5, objavljeno na: <https://jhna.org/articles/before-our-lord-cult-of-the-cor-iesu-flemish-emblematic-origins/> (pridobljeno: 10. 10. 2024) (dalje: Melion, Before Our Lord).

⁷ Anton Strle, Praznik presvetega Srca Jezusovega, v: *Leto svetnikov 2* (ur. Marijan Smolik), Celje 2000, str. 547–548 (dalje: Strle, Praznik presvetega Srca Jezusovega); Hans J. Limburg, Herz Jesu. I. Geschichte, v: *Lexikon für Theologie und Kirche 5* (ur. Walter Kasper et al.), Freiburg im Breisgau 2017 (posebna izdaja), stp. 51–53.

⁸ Melion, Before Our Lord, str. 5.

⁹ Strle, Praznik presvetega Srca Jezusovega, str. 548. Praznik je bil sprva omejen na Poljsko in nadbratovščino Srca Jezusovega v Rimu.

¹⁰ Anna Coreth, *Liebe ohne Mass. Geschichte der Herz-Jesu-Verehrung in Österreich im 18. Jahrhundert* (Cor ad cor. Schriften im Dienst der Herz-Jesu Verehrung 4), Maria Roggendorf 1994, str. 27, 59–60 (dalje: Coreth, *Liebe ohne Mass*); David Morgan, *The Sacred Heart of Jesus. The Visual Evolution of the Devotion* (Meertens Ethnology Cahier 4), Amsterdam 2008, str. 12 (dalje: Morgan, *The Sacred Heart*).

kristal, imelo je rano, zadano od sulice, obdajala ga je trnjeva krona, nad njim pa se je dvigal križ, znamenje Gospodove brezmejne ljubezni do človeštva in vir vseh njegovih bridkosti.¹¹ Ikonografija srca je imela dotlej v evropski umetnosti že dolgo zgodovino, za Marjetin predstavi svet pa so bile nedvomno odločilne flamske grafične serije¹² in knjige emblemov iz prvih desetletij 17. stoletja, ki so s simboličnimi podobami srca spodbujale k molitvi in duhovnemu zedinjenju s Kristusom.¹³ Iz te tradicije je izšla tudi prva Marjetina podoba Srca Jezusovega, postopno pa se je motiv v skladu z njenimi videnji dalje razvijal in oblikoval.¹⁴

Prva upodobitev, pred katero je Marjeta 20. julija 1685 skupaj z novinkami začela opravljati pobožnost v noviciatu, je bila preprosta perorisba, ki jo je napravila ena izmed njih.¹⁵ Predstavlja krvaveče ranjeno srce s tremi žebli in napisom *CHARITAS* v sredini ter s križem in žarki na vrhu, uokvirjeno s trnjevo krono in obdano z imeni Jezusa, Marije, Jožefa, Joahima in Ane. David Morgan jo v študiji o vizualni evoluciji pobožnosti do Srca Jezusovega označuje za emblem, oblikovan na podlagi emblema reda Marijinega obiskovanja, kakor si ga je zamislil Frančišek Saleški leta 1611. Slednji ga je v pismu Ivani Šantalski opisal kot podobo srca, prebodenega z dvema puščicama in obdanega s trnjevo krono, vrh katerega se dviga križ in sta zapisani imeni Jezusa in Marije.¹⁶ Ko je Marjeta začela širiti pobožnost, sprva znotraj redovne skupnosti, so se začele oblikovati nove različice motiva, poleg risb pa so nastajale tudi grafike za

¹¹ Coreth, *Liebe ohne Mass*, str. 26–27, 58–59, 63. Temeljni vir o videnjih, razširjanju pobožnosti in prvih upodobitvah so Marjetina pisma in njena avtobiografija, ki so izšli v številnih izdajah, gl. mdr. *Heilige Margareta Maria Alacoque, Leben und Offenbarungen von ihr selbst geschrieben und ergänzt durch Zeitgenossen*, Freiburg 1974.

¹² Gre predvsem za izredno vplivno in v 17. stoletju zelo razširjeno serijo z naslovom *Cor Jesu amanti sacrum* Antoniusa Wierixa s konca 16. stoletja, na katero v razpravi o teologiji srca opozarja Henrik von Achen, *Human heart and Sacred Heart: reining in religious individualism. The heart figure in 17th century devotional piety and the emergence of the cult of the Sacred Heart*, v: *Categories of Sacredness in Europa, 1500–1800* (ur. Arne Bugge Amundsen in Henning Laugerud), Oslo 2003, objavljeno na: <https://enid.w.uib.no/library/texts/human-heart-and-sacred-heart-reining-in-religious-individualism-the-heart-figure-in-17th-century-devotional-piety-and-the-emergence-of-the-cult-of-the-sacred-heart/> (pridobljeno: 20. 10. 2024).

¹³ Melion, *Before Our Lord*, str. 1–34, izpostavlja zlasti tri emblemske knjige, natisnjene v Antwerpnu, takrat najpomembnejšem središču jezuitskega založništva, in sicer *Paradisus sponsi et sponsae in quo messis myrrhae et aromatum ex instrumentis ac mysterijs Passionis Christi colligenda* jezuita Johanna Davida, ki je prvič izšla leta 1607, *Pia desideria emblematis, elegiis et affectibus SS. Patrum illustrata* jezuita Hermana Huga iz leta 1624 in *Schola cordis, sive aversi a Deo cordis ad eundem reductio et instructio benediktinca* Benedicta van Haeftena s prvim natisom leta 1629.

¹⁴ Za ikonografijo Srca Jezusovega gl. mdr. Franz Seraph Hattler, *Die bildliche Darstellung des göttlichen Herzens und der Herz-Jesu Idee. Nach der Geschichte, den kirchlichen Entscheidungen und Anforderungen der Kunst besprochen*, Innsbruck 1894; Albert Walzer, *Das Herz im christlichen Glauben*, v: *Das Herz. 1. Im Umkreis des Glaubens* (ur. Karl Thomae), Biberach an der Riss 1965, str. 107–148; Albert Walzer in redakcija, *Herz Jesu*, v: *Lexikon der christlichen Ikonographie. Allgemeine Ikonographie 2* (Engelbert Kirschbaum et al.), Freiburg im Breisgau 1970, stp. 250–254 (dalje: Walzer in redakcija, *Herz Jesu*); Morgan, *The Sacred Heart*; Margaret Duffy, *Ad imaginem Dei. The Sacred Heart of Jesus – An Iconographic Introduction*, 2017 (dopolnjena verzija 2024), objavljeno na: <https://imagineinmdei.blogspot.com/2017/06/the-sacred-heart-of-jesus.html> (pridobljeno: 20. 10. 2024) (dalje: Duffy, *Ad imaginem Dei*).

¹⁵ Prvo skico naj bi domnevno napravila Marjeta sama, gl. Walzer in redakcija, *Herz Jesu*, stp. 252; prim. Morgan, *The Sacred Heart*, str. 10, s pripombo o nejasnosti njenega izvora.

¹⁶ Morgan, *The Sacred Heart*, str. 5–6, 10; prim. Pedrini, *Don Bosco*, str. 39–41.

osebno pobožnost in slikane podobe, ki so jih za češčenje postavljali na oltarjih in v kapelah.¹⁷

Po Marjetini smrti, ob koncu 17. stoletja, se je z uvodno ilustracijo, ki jo je v knjigi *Neue vom Himmel gesandte Andacht gegen dem Göttlichen Hertz Jesu Christi* (München 1697)¹⁸ objavil jezuit Bernhard Sonnenberg, razširil tudi motiv prestolujočega srca, ki ga je okrog leta 1699 prevzela dunajska bratovščina Srca Jezusovega, prek nje pa je prišel tudi v Ljubljano, kjer ga je leta 1702 za oltar klariške cerkve na platno naslikal Francišek Karel Remb.¹⁹ Iz prvotnega emblema se je Srce Jezusovo preoblikovalo v bolj ali manj anatomsko pravilno upodobljen telesni organ, ki je skrajno naturalistično obliko dobil v knjigi Josepha de Gallifeta *De cultu sacrosancti Cordis Dei ac Domini Nostri Jesu Christi* (izšla v Rimu leta 1726).²⁰ Knjižno ilustracijo je po risbi, ki jo je izdelal francoski slikar Charles Joseph Natoire (1700–1777), v baker vrezal Pietro Masini.²¹ Zaradi Gallifetovega poudarjanja telesnega srca kot sedeža čustev in osebe je njegova knjiga naletela na kritiko pri Kongregaciji za obrede in povzročila, da se je potrditev praznika Srca Jezusovega za dolgo zavlekla.²²

V teku 18. stoletja se je uveljavil in prevladal »portretni« tip, ki predstavlja Jezusa z vidnim srcem v roki ali na prsih. Delo, ki je odločilno zaznamovalo motiv vse do našega časa in postalo vzor številnim stvaritvam, je po tem, ko je Klemen XIII. leta 1765 potrdil liturgični praznik Srca Jezusovega, kot obeležje tega dogodka po naročilu jezuitov za njihovo cerkev Il Gesù v Rimu leta 1767 naslikal Pompeo Batoni (1708–1787).²³ Umetnik je upodobil Jezusa, ki v roki drži svoje srce (*Cardiophorus*) in ga ponuja gledalcu, s katerim vzpostavlja stik s pogledom. Pozneje se je srce v večini primerov »preselilo« na Jezusove prsi, saj Sveti sedež »srcenosca« uradno ni potrdil,²⁴ od sorazmerja v naravnih pro-

¹⁷ Prim. Morgan, *The Sacred Heart*, str. 6–12.

¹⁸ Bernhard Sonnenberg, *Neue vom Himmel gesandte Andacht gegen dem Göttlichen Hertz Jesu Christi*, München 1697, frontispic (dalje: Sonnenberg, *Neue vom Himmel gesandte Andacht*). V prvi izdaji knjige, ki jo je natisnil Sebastian Rauch leta 1695, ilustracij še ni.

¹⁹ Ana Lavrič, Bratovščine v klariških samostanih na Kranjskem. Njihova umetnostna in duhovna dediščina, v: *Acta historiae artis Slovenica* 25/1, 2020, str. 31–33 (dalje: Lavrič, Bratovščine).

²⁰ Joseph de Gallif(f)et, *De cultu sacrosancti Cordis Dei ac Domini Nostri Jesu Christi in variis christiani orbis provinciis jam propagato*, Roma 1726 (dalje: Gallifet, *De cultu sacrosancti Cordis Dei*). Za Gallifetovo pojmovanje srca gl. Morgan, *The Sacred Heart*, str. 14, 15.

²¹ Gallifet, *De cultu sacrosancti Cordis Dei*, ilustracija med str. 138 in 139. Grafika s signaturama *Carolus Natoyr del. / Petrus Massini sculp.* kaže Jezusovo Srce kot anatomsko realen človeški organ (hkrati z njim je na enak način upodobljeno tudi Marijino Srce). Podnapis se glasi: *SS. Cor Iesu his insignibus instructum in visione Coelesti Ven: Mat: Marg:/ Alacoque Ord. Visit: B. V. M. monstratum est./ Placuit autem SS. Cor in sua naturali forma ac magnitudine qualis in hu:/mano corpore esse solet sculpi facere.*

²² Morgan, *The Sacred Heart*, str. 15–16.

²³ Za Batonijevo sliko gl. Christopher M. S. Johns, That Amiable Object of Adoration. Pompeo Batoni and the Sacred Heart, v: *Gazette des Beaux-Arts* 132, 1998, str. 19–28.

²⁴ Dieter Harmening, Herz Jesu. IV. Ikonographie, v: *Lexikon für Theologie und Kirche* 5 (ur. Walter Kasper et al.) Freiburg im Breisgau 2017 (posebna izdaja), stp. 55.

porcih pa se je organ sčasoma pomanjšal v simbol oziroma ikono.²⁵ Na ta način je umetnost skušala odvrniti očitke na račun pretiranega realizma srca in Jezusovega »raztelesenja«, ki so jih podobe pogosto zbujale.²⁶ Sicer pa se je motiv skozi 19. stoletje razvil v »simpatetičen portret« Jezusa, ki priteguje gledalca z direktnim pogledom in ga hkrati povezuje s srcem ter na ta način vzpostavlja z njim čustveno sozvočje.²⁷

2 MARJETA MARIJA ALACQUE OD ZGODOVINSKEGA DO SVETNIŠKEGA LIKA

2.1 Povezanost z ikonografijo Srca Jezusovega

Ikonografija Srca Jezusovega in Marjetina ikonografija sta tesno povezani, saj je prva vplivala na drugo. In medtem ko je prva v tuji literaturi obsežno in sistematično obdelana, so raziskave druge parcialne, strnjene predvsem v kratkih enciklopedičnih in leksikalnih geslih.²⁸ Pričujoči pregled poleg slednjih upošteva tudi gradivo, zlasti slikovno, objavljeno na svetovnem spletu. Podobe Marjete Marije Alacoque so bile v baročnem času še razmeroma redke, vidno pomnožile pa so se v 19. in 20. stoletju, ko je mistikinja z beatifikacijo leta 1864 in kanonizacijo 1920 postala aktualen umetnostni motiv. Upodabljajo jo v črnem habitu salezijank, s podobo Srca Jezusovega kot atributom. Srečamo jo bodisi kot samostojen lik bodisi v prizoru Jezusovega prikazovanja, ki se opira na njeno videnje leta 1675, včasih tudi v družbi s svetniki ali s pobožnimi predstavniki ljudstva, s katerimi časti Srce Jezusovo.

2.2 Marjeta kot samostojen lik

V primerih, ko Marjeta nastopa samostojno, gre največkrat za upodobitve portretnega značaja. Te se običajno zgledujejo po sliki iz samostana vizitatink v Paray-le-Monialu, ki velja za njen portret in jo predstavlja z na prsih prekrižanimi rokami v drži češčenja (sl. 1).²⁹ V naslonu na ta portret so nastale tudi upodobitve, ki so se uveljavile z razglasitvijo Marjete za blaženo, zaradi česar

²⁵ Morgan, *The Sacred Heart*, str. 25.

²⁶ Za kritike motiva gl. Morgan, *The Sacred Heart*, str. 15, 16, 17, 24, 38–39.

²⁷ Morgan, *The Sacred Heart*, str. 22–24, 27, 28.

²⁸ Za ikonografijo gl. Lieselotte Schütz, Margareta Maria Alacoque, v: *Lexikon der christlichen Ikonographie. Ikonographie der Heiligen* 7, Freiburg im Breisgau 1974, stp. 505 (dalje: Schütz, Margareta Maria Alacoque); gl. mdr. tudi Heinrich Detzel, *Christliche Ikonographie. Ein Handbuch zum Verständnis der christlichen Kunst. 2. Die bildlichen Darstellungen der Heiligen*, Herder, Freiburg im Breisgau, 1894, str. 512; Karl Künstle, *Ikonographie der christlichen Kunst. 2. Ikonographie der Heiligen*, Freiburg im Breisgau 1926, str. 425; Elisa Ricci, *Mille santi nell'Arte*, Ulrico Hoepli, Mailand 1931, str. 418; Louis Réau, *Iconographie de l'Art chrétien. Iconographie des Saints* 3/1, Paris 1958–1959, str. 42.

²⁹ Reprodukcijsko Marjetinega portreta je mdr. objavil Osvaldo Murdocca, *Lettura e analisi del testo. Autobiografia di Margherita Maria Alacoque*, Roma 2009, <https://www.osvaldomurdocca.it/wp-content/uploads/2017/03/S.Margherita-Maria-Alacoque.pdf> (pri-
dobljeno: 20. 10. 2024). Kopijo portreta hranijo v župniji Verovres, v katero spada Marjetin rojstni kraj L'Hautecour.

jim je bil seveda dodan atribut, in sicer emblematična risba, s katero je vidkinja julija 1685 z novinkami začela opravljati pobožnost v samostanu. V takšni obliki je novo blaženo prezentiral kip, ki so ga postavili v Paray-le-Monialu v njej posvečeni kapeli,³⁰ med ljudstvom pa so ta tip razširjale grafike. Tista, ki je nastala po risbi Saviniena Petita (1815–1878), kaže Marjeto v tričetrtinskem izrezu (sl. 2),³¹ medtem ko jo je Johann Lindner (1839–1906) leta 1870 predstavil doprsno (sl. 3).³² Lindnerjevo podobico je izdal umetnostni zavod Mayer v Münchnu, tej pa je sledila vrsta podobnih tiskov in slik. Oblikovale so se tudi različice z Marjeto, ki namesto risbe oziroma slike v rokah drži prt s ponazoritvijo srca ali pa plastično oblikovano srce samo, kot ga denimo vidimo na reliefu Petra Paula Metza (dokumentiran od 1862 dalje) iz 1896 v Merazhofnu (Leutkirch im Allgäu) (sl. 4)³³ ali na kipu Maxima Reala del Sarta (1888–1954) v baziliki presvetega Srca Jezusovega v Parizu.³⁴

2.3 V prizoru adoracije presvetega Srca

Srce kot organ, ne le emblem, se je ob Marjeti pojavljalo že od konca 17. stoletja dalje, in sicer na upodobitvah njene kontemplacije oziroma adoracije presvetega Srca v navzočnosti angelov. Flamska slika iz časa po njeni smrti jo kaže, ko se, kleče ob razpelu, ozira v nebo, na katerem žari presveto Srce, obdano z angeli adoranti.³⁵ Charles Joseph Natoire jo je leta 1726 postavil na oblake med muzicirajoče angele, ki častijo plameneče Srce Jezusovo, ona pa se jim pridružuje v drži pobožne zbranosti (sl. 5).³⁶ Corrado Giaquinto (1703–1766) je sceno z redovnico v kontemplaciji žarečega, s trnjem obdanega in s križem kroganega Jezusovega Srca uprizoril na odru, ki se skozi razgrnjene zavese odpira v zlata nebesa z neštevilno množico angelskih glav. Slika je nastala okoli leta 1765 in torej sovpada s cerkveno potrditvijo praznika Srca Jezusovega.³⁷

³⁰ Za razglednico gl. <https://www.geneanet.org/cartes-postales/view/155023#0> (pridobljeno: 20. 10. 2024).

³¹ Prim. Morgan, *The Sacred Heart*, str. 9, z reprodukcijo; gl. https://www.researchgate.net/figure/Fig-Engraving-of-Alacoque-holding-Sacred-Heart-drawing-after-Savinien-Petit_fig1_37710889 (pridobljeno: 22. 10. 2024).

³² Ana Lavrič, zasebni fotoarhiv. Za sliko gl. tudi https://www.delcampe.net/en_GB/collectables/devotion-images/image-pieuse-19eme-la-bienheureuse-marguerite-marie-alacoque-presentant-limage-du-sacre-coeur-1490160739.html (pridobljeno: 22. 10. 2024).

³³ Za sliko gl. https://sl.m.wikipedia.org/wiki/Slika:Merazhofen_Pfarrkirche_Chorgest%C3%BChl_links_Margaretha_Maria_Alacoque.jpg (pridobljeno: 22. 10. 2024).

³⁴ Za sliko gl. <https://www.alamy.com/stock-photo-statue-of-st-margaret-mary-in-the-basilica-of-the-sacred-heart-in-171423811.html> (pridobljeno: 22. 10. 2024).

³⁵ Za sliko gl. <https://www.mutualart.com/Artwork/Lapparition-du-Sacre-Cour-a-sainte-Margu/7C33AE9DC4056DC1> (pridobljeno: 22. 10. 2024).

³⁶ Gallifet, *De cultu sacrosancti Cordis Dei*, ilustracija na str. II/1. Za spletno objavo gl. https://books.google.si/books/about/De_cultu_Sacrosancti_Cordis_De_iac_Domin.html?id=VmbyK3tnm18C&redir_esc=y (pridobljeno: 10. 10. 2024).

³⁷ Za reprodukcijo gl. Duffy, *Ad imaginem Dei*, <https://imaginemdei.blogspot.com/2017/06/the-sacred-heart-of-jesus-an.html> (pridobljeno: 22. 10. 2024). Slika Corrada Giaquinta iz zasebne zbirke zbujajo ikonografske pomisleke tako zaradi barvnega neustreznega habita upodobljenke kot tudi zaradi svetniških žarkov okoli njene glave (ki bi sicer utegnili biti poznejši dodatek), saj Marjeta v času nastanka slike še ni bila niti beatificirana.

2.4 V prizoru videnja

Poleg samostojnega lika srečamo Marjeto tudi v prizoru videnja, v katerem ji Jezus razodeva svoje srce. Ena najzgodnejših upodobitev te vrste je grafika Johanna Ulricha Bibergerja (ok. 1670–1718), objavljena leta 1697 kot ilustracija v že omenjeni knjigi Bernharda Sonnenberga *Neue vom Himmel gesandte Andacht gegen dem Göttlichen Hertz Jesu Christi* (sl. 6).³⁸ Skladno z razvojem motiva se Srce Jezusovo prikazuje Marjeti na žarečem prestolu, postavljenem na kopo oblakov, medtem ko Jezus sam stoji za njo in ji s prstom kaže na srce.³⁹ V zgoraj omenjeni Gallifetovi knjigi *De cultu sacrosancti Cordis Dei ac Domini Nostri Jesu Christi* jo je Charles Joseph Natoire leta 1726 dvignil v nebeško sfero, kjer ji Zveličar s križem sredi trume angelov kaže svoje goreče srce, ki ga drži v desnici (sl. 7).⁴⁰ Zares aktualen je prizor videnja postal šele v 19. stoletju. Po pomenu in kakovosti izstopa podoba v Vatikanski pinakoteki, ki jo je za Marjetino beatifikacijo naslikal Francesco Podesti (1800–1895), v litografijo, natisnjeno v Rimu, pa v tem času prenesel Guglielmo Guglielmi (roj. 1832) (sl. 8). Umetnik je novo blaženo upodobil na klečalniku, s knjigo v roki, Jezusa pa tik ob njej v pozi in oblačilu vstalega Zveličarja, z vidnim srcem na prsih.⁴¹ Guglielmi je napravil še drugo varianto, na kateri Jezus, ki se je v spremstvu angelov na oblaku spustil do na tleh klečeče Marjete, nosi običajno obleko, razprto na prsih (sl. 9).⁴² Med umetniki, na katere je vplivala Podestijeva kompozicija, naj omenimo vsaj Antonia Ciserija (1821–1891), ki je leta 1879 naslikal Razodetje Srca Jezusovega bl. Marjeti Mariji Alacoque za cerkev Srca Jezusovega v Firencah (sl. 10).⁴³

Sicer pa so po beatifikaciji natisnili vrsto grafik, ki so uvajale standardni tip omenjenega prizora. Dogodek se odvija v kapeli, kjer pred oltarjem stoji

³⁸ Sonnenberg, *Neue vom Himmel gesandte Andacht*, ilustracija med str. 156 in 157. Za spletno objavo gl. https://books.google.si/books/about/Neue_vom_Himmel_gesandte_Andacht_gegen_d.html?id=GEg9AAAcAAJ&redir_esc=y (pridobljeno: 10. 10. 2024).

³⁹ Prim. Coreth, *Liebe ohne Mass*, str. 31 (repr.), 237. Za spletno objavo gl. https://books.google.si/books/about/Neue_vom_Himmel_gesandte_Andacht_gegen_d.html?id=GEg9AAAcAAJ&redir_esc=y (pridobljeno: 10. 10. 2024).

⁴⁰ Gallifet, *De cultu sacrosancti Cordis Dei*, ilustracija na str. 1. Za spletno objavo gl. https://books.google.si/books/about/De_cultu_Sacrosancti_Cordis_Dei_ac_Domini.html?id=VmbyK3tnm18C&redir_esc=y (pridobljeno: 10. 10. 2024).

⁴¹ Litografija iz zbirke *Raccolta delle stampe* Adalberto Sartori je opremljena z napisom: *B. Margherita Maria Alacoque / religiosa della Visitazione di S. Maria / dalla santità di N. S. Pio IX Pont. Mass. / Innalzata solennemente agli onori di Beata (Cav. Franc. Podesti dip., G. Guglielmi Lit dal cartone, Roma Danesi imp.* Objavljena je na: <https://www.raccoltastampesartori.it/opere/b-margherita-maria-alacoque-religiosa-della-visitazione-di-s-maria-dalla-santita-di-n-s-pio-ix-pont-mass-innalzata-solennemente-agli-onori-di-beata-cav-franc-podesti-dip-g-guglielmi-lit-dal-cartone-roma-danesi-imp> (pridobljeno: 28. 10. 2024).

⁴² Litografija iz zbirke *Raccolta delle stampe* Adalberto Sartori je opremljena z napisom: *B. Margherita Maria Alacoque / religiosa della Visitazione di S. Maria / dalla santità di N. S. Pio IX Pont. Mass. / Innalzata solennemente agli onori di Beata (G. Guglielmi Lit, Roma Danesi imp.* Objavljena je na: <https://www.raccoltastampesartori.it/opere/b-margherita-maria-alacoque-religiosa-della-visitazione-di-s-maria-dalla-santita-di-n-s-pio-ix-pont-mass-innalzata-solennemente-agli-onori-di-beata-g-guglielmi-lit-roma-danesi-imp> (pridobljeno: 28. 10. 2024).

⁴³ Sliko so namestili na oltar junija 1879, gl. <https://catalogo.cultura.gov.it/detail/HistoricOrArtisticProperty/0900194052> (pridobljeno: 28. 10. 2024). Barvna reprodukcija z datacijo 1888 je objavljena na: https://sl.wikipedia.org/wiki/Marjeta_Marija_Alacoque (pridobljeno: 28. 10. 2024).

ali na oblakih lebdi Jezus, ki kaže Marjeti na svoje srce ali pa razširja roki in jo blagoslavlja, včasih tudi ožarja s svetlobo, ki sije iz njegovih ran. Mistikinja kleči na tleh v pozi češčenja, bodisi s sklenjenimi bodisi z razprtimi rokami. Ker je videnje doživela med molitvijo pred Najsvetejšim, je na menzi običajno izpostavljena monštranca. Med zgodnejše upodobitve sodi jeklorez iz leta 1866 iz serije nazarenskih tiskov Društva za širjenje verskih podob v Düsseldorfu, ki ga je po risbi Petra Molitorja vrezal Joseph Kohlschein. Jezus se prikazuje Marjeti stoječ na oblaku nad menzo, ona pa kleči na podiju pred oltarjem in v molitvi sklepa roke.⁴⁴ Preprosta in precej statična je tudi kompozicija na jeklorezu iz leta 1870 (sl. 11),⁴⁵ živahnejše in zanimivejše pa so nekoliko mlajše podobice, ki jih je v barvnem tisku v več verzijah v Metzu izdal Paulin Didion (1831–1879) v spomin na velika romanja v Paray-le-Monial, ki so se začela leta 1873 (sl. 12).⁴⁶ Na njih je, ločeno od vizije, v spodnjem delu kompozicije prikazana tudi slovesna procesija romarjev iz francoskih mest s številnimi banderi.⁴⁷ Prizora ločuje napisni trak z besedami, ki jih je Jezus izrekel Marjeti v viziji leta 1675: »*Glej to srce, ki je ljudi tako ljubilo.*« Stavek so razširjali tudi drugi nabožni tiski, na primer podobica, ki jo je izdal založnik Bouasse-Lebel v Parizu (Saint-Sulpice) (sl. 13).⁴⁸

Razglasitev Marjete za svetnico 13. maja 1920 je pospremila slika, ki jo je po naročilu papeža Benedikta XV. v letih 1919–1920 napravil Carlo Muccioli (1857–1931) in po kateri so za to priložnost v Rimu natisnili tudi spominske podobice (sl. 14).⁴⁹ Po sliki je bil v letih 1920–1925 v baziliki sv. Petra v Rimu izdelan mozaik (sl. 15), ki je nadomestil staro oltarno podobo; oltar je bil zato leta 1923 znova posvečen.⁵⁰ Standardni prizor prikazovanja je Muccioli postavil v bogato opremljen sakralni ambient, priličen Petrovi baziliki, kar je v simbolični govorici mogoče razumeti kot dokončno pritrdilno besedo Cerkve v presoji Marjetinih videnj in tem sledeče pobožnosti.

⁴⁴ Manfred Becker-Huberti, »Ächt religiöse Bilder«. *Die Stahlstiche des Vereins zur Verbreitung religiöser Bilder in Düsseldorf von 1842–1943*, objavljeno na: <https://nazarener-stiche.de/vorwort.html> (pridobljeno: 28. 10. 2024). Za reprodukcijo pod št. 244–1866 gl. Werkverzeichnis, na: <https://nazarener-stiche.de/werke.htm> (pridobljeno: 22. 10. 2024).

⁴⁵ Grafika je objavljena v: Vera Schaubert, Hanns Michael Schindler, *Bildlexikon der Heiligen, Seligen und Namenspatrone*, Augsburg 1999, str. 443 (dalje: Schaubert in Schindler, *Bildlexikon*). Prim. objavo z napačnim naslovom in letnico 1860 na: <https://www.alamy.de/christus-erscheint-maria-magdalena-historischer-stahlstich-aus-einer-bibel-1860-image381648989.html> (pridobljeno: 28. 10. 2024).

⁴⁶ Ana Lavrič, zasebni fotoarhiv. Za sliko gl. tudi <https://www.alamy.com/stock-photo-alacoque-and-jesus-56736274.html> (pridobljeno: 22. 10. 2024).

⁴⁷ Na različicah se menjavajo tudi podnapisi: tako se npr. na eni omenjajo posvetitev Jezusovemu Srcu in romanja v Paray-le-Monial, na drugi sta natisnjena kratka posvetilna molitev in opis romanja.

⁴⁸ Za sliko gl. <https://www.heiligen-legende.de/margareta-maria-alacoque/> (pridobljeno: 22. 10. 2024).

⁴⁹ Podobica z reprodukcijo je opremljena z napisom: *Apparizione di Gesù / alla discepola prediletta del suo Cuore / Margherita Maria Alacoque (Giugno 1675) / Quadro che S. Santità Benedetto XV fece dipingere per la Basilica Vaticana nella santificazione della Beata. / Carlo Muccioli dip., Danesi Roma imp.* Za objavo gl. <https://picclick.it/870-Santino-antico-Santa-Margherita-Maria-Alacoque-da-196154475780.html> (pridobljeno: 28. 10. 2024).

⁵⁰ Gl. <https://stpetersbasilica.info/Altars/SacredHeart/SacredHeart.htm.imhbk.2010-02-05> (pridobljeno: 10. 10. 2024).

2.5 V dvojicah in skupinah

Marjeta se pojavlja tudi v paru s kakim duhovno sorodnim svetnikom oziroma v skupinskih prizorih češčenja Srca Jezusovega. Običajno jo spremljajo sveti predhodniki, povezani z Jezusovim Srcem in njegovim češčenjem, ter njeni sodobniki, sotrudniki pri uvajanju nove pobožnosti, včasih tudi kaka svetniška oseba iz novejšega časa, ki se je v tej pobožnosti posebej odlikovala. Največkrat so to: sv. Janez Evangelist, sv. Frančišek Asiški (1181/82–1226), sv. Gertruda Velika (1256–1301/02), sv. Katarina Sienska (1347–1380), sv. Terezija Velika (1515–1582), sv. Frančišek Saleški, sv. Ivana Šantalska, sv. Janez Eudes in Marjetin spovednik sv. Klavdij de la Colombière (1641–1682). S Saleškim jo srečamo na primer že leta 1690 na francoskem bakrorezu v prizoru adoracije presvetega Srca,⁵¹ s spovednikom Colombièrom pa na nekoliko mlajši sliki v njemu posvečeni kapeli v Paray-le-Monialu (sl. 16). Slednja je ikonografsko izjemna, ker uprizarja dogodek, ko je Gospod Marjeti med mašo, ki jo je daroval pater Klavdij, pri svetem obhajilu pokazal svoje Srce kot ognjeno peč in njuni srci, združeni v njem, v pomenu večnega bratstva in sestrstva v Kristusu.⁵² Romain Cazes (1808–1881), ki je okoli leta 1870 zasnoval podobo za kapelo Srca Jezusovega v cerkvi sv. Trojice v Parizu, je Marjeto postavil v družbo sv. Janeza Evangelista, sv. Marije Magdalene, sv. Dominika (1170–1221), sv. Frančiška Asiškega in sv. Terezije Velike.⁵³ Luc Barbier (1903–1989) pa ji je v letih 1965–1966 na stenski sliki v kapeli prikazovanj v Paray-le-Monialu v prizoru češčenja Srca Jezusovega pridružil Mater Božjo, sv. Janeza Evangelista, sv. Pavla (1. stol.), sv. Frančiška Asiškega, sv. Frančiška Saleškega, sv. Ivano Šantalsko, sv. Janeza Eudesa, sv. Klavdija de la Colombièra, Karla de Foucaulda (1858–1916), ki je bil tedaj šele v postopku za beatifikacijo, in nedolgo prej umrlega Matea Crawley-Boeveya (1875–1960), modernega apostola presvetega Srca (sl. 17).⁵⁴

V evropski umetnosti je med številnimi deli na našo temo nemalo nadpovprečnih stvaritev, ki presegajo šablonske ponovitve. Navedeni primeri umetniške kvalitete posebej ne izpostavljajo; izbrani so predvsem z vidika razvoja Marjetine ikonografije na poti od njenega zgodovinskega do svetniškega lika, kar je tudi osnova za globlje razumevanje in umestitev slovenskega gradiva.

⁵¹ Grafiko hrani Musée des Beaux-Arts v mestu Rennes. Reprodukcijska je objavljena v: Duffy, *Ad imaginem Dei*, <https://imagineinmdei.blogspot.com/2017/06/the-sacred-heart-of-jesus.html> (pridobljeno: 25. 10. 2024).

⁵² Prim. Melion, *Before Our Lord*, str. 6.

⁵³ Za sliko gl. [https://fr.wikipedia.org/wiki/%C3%89glise_de_la_Sainte-Trinit%C3%A9_de_Paris#/media/Fichier:Eglise_de_la_Trinit%C3%A9_@_Paris_\(31076374740\).jpg](https://fr.wikipedia.org/wiki/%C3%89glise_de_la_Sainte-Trinit%C3%A9_de_Paris#/media/Fichier:Eglise_de_la_Trinit%C3%A9_@_Paris_(31076374740).jpg) (pridobljeno: 25. 10. 2024).

⁵⁴ Luc Barbier je fresko s prizorom sv. Marjete Alacoque v ekstazi ustvaril pod vplivom Teilharda de Chardina, kar se kaže predvsem v koncentričnih valovih, ki dajejo vtis, kakor da želijo svetlobni sijaj Srca Jezusovega razpršiti do konca vesolja, gl. Ricky Barbier, Suzy Ortis, *Luc Barbier 1903–1989*, Châtillon-sur-Chalaronne 2006, str. 108–109, sl. 68; objavljeno tudi na: <https://eliasicons.blogspot.com/p/fresco-paray-le-monial.html> (pridobljeno: 29. 10. 2024). Za sliko gl. <https://www.jesuites.com/les-jesuites-bien-presentes-au-jubile-de-paray-le-monial/> (pridobljeno: 29. 10. 2024). Za Chardinovo doživljanje Srca Jezusovega gl. Morgan, *The Sacred Heart*, str. 40–42.

3 UPODOBITVE MARJETE MARIJE ALACQUE NA SLOVENSKEM

3.1 Velika časovna distanca med pojavom Srca Jezusovega in nastopom Marjete v slovenski umetnosti

Pobožnost, ki se je razširila na podlagi razodetja Jezusovega Srca Marjeti Mariji Alacque, je kmalu dosegla tudi slovenske dežele. Pesem *Jezus, bodi češčenu Srce tvoje presvetu* kaže, da je bila med Slovenci navzoča že za časa Marjetinega življenja,⁵⁵ načrtno spodbujati in gojiti pa jo je začela ljubljanska klariška bratovščina Srca Jezusovega, ustanovljena leta 1702. Bila je med najzgodnejšimi v Srednji Evropi, saj je zaživela neposredno za dunajsko, ki je kot prva na tem območju delovala pri tamkajšnjih uršulinkah od leta 1699.⁵⁶ Kot je bilo omenjeno, so ljubljanske klarise že leta 1702 za svojo cerkev pridobile Rembovo *Srce Jezusovo*, naslikano v skladu z Marjetinimi videnji. Motiv se je nato v slovenskem prostoru razširil zlasti na grafičnih listih oziroma podobnicah in tudi kot del cerkvene opreme (lep primer je oljna slika v cerkvi sv. Jožefa v Slovenski Bistrici iz ok. 1774),⁵⁷ v času jožefinskih reform, zlasti pod ljubljanskim škofom Karlom Janezom Herbersteinom (1772–1787), pa je postal nezaželen. Škofu se je namreč pobožnost do Srca Jezusovega in posledično njena likovna vizualizacija zdela vse preveč konkretna, mesena in je Jezusa preveč raztelesa-la.⁵⁸ Motiv je znova postal aktualen z restavracijo katolištva v drugi polovici 19. stoletja, zlasti po splošni uvedbi praznika leta 1856 in posvetitvi človeštva Srcu Jezusovemu 1899.

Marjeta je stopila v ospredje po beatifikaciji leta 1864. Po doslej zbranih podatkih so se njene upodobitve na Slovenskem pojavile šele po tem letu, in sicer v zadnji četrtini 19. stoletja, in se pomnožile v prvih dveh desetletjih naslednjega, v splošnem pa so redke in v precejšnji meri uvožene iz tujine.⁵⁹ Misti-

⁵⁵ Marjan Smolik, *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja* (ur. Matija Ogrin), 2011, odst. 1381, 1496–1497 (2. elektronska izdaja), eZMono, <http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:ovr/VIEW/>; pridobljeno: 20. 10. 2024).

⁵⁶ Gallifet, *De cultu sacrosancti Cordis Dei*, str. II/166, v seznamu bratovščin Srca Jezusovega in Srca Marijinega, ki se začena z letom 1693, ljubljansko postavlja na 47. mesto: 47) *In Eccl. Monialium Sanctae Clarae, Civitatis Labacensis. Datum 10. Maji 1702*. Več o bratovščini: Lavrič, *Bratovščine*, str. 28, 29.

⁵⁷ Simona Kostanješek Brglez, *Preobrazbe mesta. Zgodovinska, arhitekturna in umetnostna dediščina Slovenske Bistrice*, Slovenska Bistrica 2022, str. 96, 97.

⁵⁸ Regalat Čebulj, *Janzenizem na Slovenskem in frančiškani Donešek h kulturni zgodovini Slovencev* (inavguralna disertacija), Ljubljana 1922, str. 20–21; Ana Lavrič, *Vizitacije kot vir za slovensko zgodovino*, v: *Grafenauerjev zbornik* (ur. Vincenc Rajšp), Ljubljana 1996, str. 488; Ana Lavrič, *Cerkvena umetnost na naših tleh v primežu razsvetljenega absolutizma in janzenističnega rigorizma*, v: *Vita artis perennis. Ob osemdesetletnici akademika Emilijana Cevca* (ur. Alenka Klemenc), Ljubljana 2000, str. 457.

⁵⁹ Med upodobitve Marjete Marije Alacque se napačno uvršča tudi kip s stranskega oltarja v cerkvi Lurške Matere Božje na Polšniku (gl. https://sl.wikipedia.org/wiki/Marjeta_Marija_Alakok; pridobljeno: 10. 9. 2024), ki pa dejansko predstavlja sv. Marjeto Kor-tonsko, kar poleg habita dokazuje tudi pes, ki stoji ob svetničnih nogah. Gospodu Marku Mrlaku, soupravitelju župnije Polšnik, ki mi je prijazno posredoval fotografski posnetek, se najlepše zahvaljujem.

kinja je največkrat upodobljena v prizorih Jezusovega prikazovanja in češčenja Srca Jezusovega, na oltarnih nastavkih pa nekajkrat nastopa tudi kot samostojen lik. Srečujemo jo med drugim v kontekstu s Srcem Marijinim oziroma Našo Ljubo Gospo presvetega Srca Jezusovega ter Lurško Materjo Božjo, torej z liki, ki so zaživel ali se na novo uveljavili z nazarensko usmerjeno umetnostjo v drugi polovici 19. stoletja.⁶⁰ Dela so nastajala po srednjeevropskih in francoskih predlogah, Marjetine rimske proslavitvene podobe pa na tukajšnjo produkcijo niso vplivale.

3.2 Prizori Marjetine vizije

Ob trenutnem poznavanju slovenskega gradiva moramo po starosti na začetek uvrstiti monumentalno podobo Videnje bl. Marjete Marije Alacoque, ki jo je za frančiškansko cerkev sv. Jakoba v Kamniku leta 1876 naslikal v mestu delujoči Matija Koželj (1842–1917) (sl. 18).⁶¹ V tron velikega oltarja jo nameščajo v mesecu juniju, ki je posvečen Jezusovemu Srcu.⁶² Koželjev opus obsega vrsto slik Srca Jezusovega, ki jih je največkrat zasnoval kot pendant Marijinemu Srcu.⁶³ Večinoma gre za rutinska dela, pri katerih si je prizadeval za idealno lepotnost v skladu z nazarenskim idealom in različice tega tipa stereotipno ponavljal. Enaka prizadevanja razkriva tudi slika pri kamniških frančiškanih, ki pa je vsebinsko razširjena v prizor razodetja Srca Jezusovega vizitatinki Marjeti. Vidkinja z rahlo nakazano avreolo, oblečena v redovni habit in z rožnim vencem za pasom v molitveni drži kleči v kapeli pred oltarjem, na katerem je v monštranci izpostavljeno sveto Rešnje telo. Knjigo je odložila na tla in se zazrla v Jezusa, ki se je na osvetljenem oblaku z neba spustil prednjo in ji z roko kaže na svoje prebodeno, s trnjem ovito in s križem kronano plameneče in žareče Srce. Na njegovih rokah so vidne rane. Figuralni del slike v toplih rjavih tonih, ki sicer deluje nekoliko togo, dopolnjuje naslikan črnosiv arhitekturni podstavek, ki prizor »dviguje« na tolikšno višino, da ga tabernakelj ne zakriva. V kartuši podstavka so zapisane Jezusove besede, izrečene Marjeti v mesecu juniju 1675: »POGLEJ TO SERCE, KATERO JE LJUDI / TAKO GOREČE LJUBILO!« / (Besede Jezusove do zveličane Marjete *Marije Alakok*.) Ohranjena šrafirana

⁶⁰ Andreja Žigon, *Cerkveno stensko slikarstvo poznega 19. stoletja na Slovenskem*, Celje 1982, str. 94 (dalje: Žigon, *Cerkveno stensko slikarstvo*); prim. Kristina Preininger, *Opus Matevža Langusa* (diplomsko delo), Filozofska fakulteta, Ljubljana 2002, str. 58.

⁶¹ France Stele, *Politični okraj Kamnik. Topografski opis* (Umetnostni spomeniki Slovenije), Ljubljana 1929, str. 65 (dalje: Stele, *Politični okraj Kamnik*); Andreja Žigon in Borut Rovšnik, *Matija Koželj 1842–1917*, Kamnik 1986, str. 17, 76: kat. št. 97, repr. 67 (dalje: Žigon in Rovšnik, *Matija Koželj*). Koželjeva monumentalna slika meri 365 x 209 cm, signirana in datirana je spodaj desno: MK / 1876.

⁶² Fotografijo oltarne slike, ki jo je bilo treba za to priložnost dvigniti v oltarno nišo in ki jo je strokovno posnel g. Tomaž Lauko, je z veliko prijaznostjo in širokosrčnostjo priskrbel p. mag. Ciril Božič; s tem dejanjem se je pridružil praznovanju jubileja svojega študijskega kolega prof. dr. Bogdana Kolarja.

⁶³ Znale so slike za Sela pri Kamniku (1864), Podgorje (1865), Šmartno v Tuhinju (1867), Mengeš (1883), Šentvid pri Stični (1887), Homec pri Kamniku (1898), Kamnik (1898, 1901), Volčji potok (1908) in Tunjice, gl. Žigon in Rovšnik, *Matija Koželj*, passim.

risba na mreži kaže, da je Koželj kompozicijo prenesel s predloge.⁶⁴ Najbližji med znanimi evropskimi primerki ji je zgoraj omenjeni jeklorez iz leta 1870, od katerega se sicer razlikuje v detajlih. Po delitvi slike na zgornji in spodnji del, ki ju povezuje Jezusov citat, pa nas delo spomni tudi na podobico s slovesno procesijo v Paray-le-Monialu, ki jo je v sedemdesetih letih 19. stoletja izdal Paulin Didion v Metzu.

Koželj je motiv razodetja Srca Jezusovega ponovil leta 1901 v Novem mestu na Kapitlju v proštijiški kapeli Matere Božje (sl. 19), ki jo je poslikal po naročilu prošta Sebastijana Elberta. V njej je na stranskih stenah Marjetino videnje postavil v zvezo s sv. Družino, prav tako aktualno temo tistega časa.⁶⁵ Prizor je podoben kamniškemu, vendar pa ga je slikar zrcalno obrnil in prizorišče »podomačil«, predvsem pa sliko barvno poživil in jo samozavestno podpisal.⁶⁶ Motiv naj bi se v Novem mestu kmalu še enkrat ponovil: na pobudo vikarja Franca Watzla je namreč leta 1907 Mayerjev umetnostni zavod v Münchnu izdelal načrte za kapelico za prezbitarijem, ki naj bi jo krasili reliefi z upodobitvami sv. Andreja, angelov in Srca Jezusovega pred Marjeto Marijo Alacoque; načrt ni bil realiziran.⁶⁷

Po času nastanka sledi Koželjevi kamniški sliki slikano okno v cerkvi pri ljubljanskih lazaristih, ki ga bomo predstavili v nadaljevanju skupaj z drugimi vitraji, po tehniki in zvrsti pa oltarna podoba iz oratorija nad zakristijo v misijonski hiši lazaristov v Celju (sl. 20).⁶⁸ Naslikal jo je leta 1890 Matija Bradaška (1852–1915), ki je imel delavnico v Kranju; delo je signiral in datiral.⁶⁹ Gre za manjše platno z dekorativnim okvirjem, okrašenim z umetnimi biseri. Pozno-nazarenski slikar je dogodek razodetja postavil pred zlato ozadje, prostor pa nakazal le z oltarjem, vidnim do višine tabernaklja, in obema protagonistoma. Poudaril je Jezusove rane, iz katerih sijejo žarki – Marjeta jih je v svojih zapisih primerjala s peterimi bleščečimi sonci –, njen lik pa razgibal z držo rok, ki niso sklenjene, temveč razprte. Opiral se je namreč na drugačno predlogo kot Koželj. Kompozicija spominja na podobico, ki jo je v Parizu (Saint-Sulpice) izdala

⁶⁴ Žigon in Rovšnik, *Matija Koželj*, str. 76.

⁶⁵ Viktor Steska, Koželj Matija, v: *Slovenski biografski leksikon*, 1/4, Ljubljana 1932, str. 544; Žigon, *Cerkveno stensko slikarstvo*, str. 118; Andreja Žigon, Matija Koželj in stensko slikarstvo, *Kamnik 1229–1979. Zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta* (ur. Jože Žontar), Kamnik 1985, str. 93; France Martin Dolinar, *Prošti Novomeškega kapitlja 1493–1993*, Novo mesto 1993, str. 17, 66: kat. št. 38.

⁶⁶ Na podstavku oltarja je napis: *M. Koželj slikal / 1901*.

⁶⁷ Kapiteljski arhiv Novo mesto, KANM/Posebna zbirka: 18. Zbirka gradiva velikega formata, polica 2, načrti, navedeno po: France Baraga, *Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva* (Acta Ecclesiastica Sloveniae 17), Ljubljana 1995, str. 540. Umetnostni zavod je dopis naslovil na prošta Elberta in vikarja Watzla. Za potrditev, da načrt za kapelo ni bil uresničen, se zahvaljujem kolegici mag. Marinki Dražumerič.

⁶⁸ Zakristijo so si lazaristi uredili v misijonski hiši, potem ko so zakristijo v cerkvi leta 1880 predelali v kapelo, gl. Jože Curk, *Topografsko gradivo. 1. Sakralni spomeniki na območju občine Celje*, Celje 1966, str. 36 (dalje: Curk, *Topografsko gradivo*).

⁶⁹ Marijan Marolt, *Dekanija Celje. 1. Cerkveni spomeniki v Celju*, Maribor 1931, str. 97 (dalje: Marolt, *Dekanija Celje*); Curk, *Topografsko gradivo*, str. 36. Slika meri 180 x 98 cm. Signirana je spodaj desno, na podiju pred oltarjem: *MBradaška 1890*.

založba Bouasse-Lebel, sicer pa je bilo po Evropi dovolj raznih tiskov za zgled.⁷⁰ Glede naročnikov slike je treba omeniti, da ima motiv pri lazaristih posebno mesto, saj je bil njihov ustanovitelj sv. Vincencij Pavelski prijateljsko povezan s starejšima sodobnikoma sv. Frančiškom Saleškim in sv. Ivano Šantalsko in je pozneje postal celo duhovni voditelj vizitatin.

Svobodnejšo različico prizora Marjetine vizije srečamo v cerkvi Lurške Matere Božje v Brestanici (sl. 21). Novozgrajeno stavbo sta leta 1911 poslikala Osvald Bierti iz Humina in Peter Markovič z Rožeka na Koroškem, prvi ornamentalno, drugi s figuraliko. Jezusovo razodetje Marjeti je Markovič (1858–1929) naslikal na steno nad stranskim oltarjem Srca Jezusovega.⁷¹ Dogajanje je iz cerkvene notranjščine prestavil v z drevjem poraslo krajino z gorsko kuliso v ozadju, nad katero se razpenja z oblaki prepleteno nebo. Sredi travnate površine na štirilistni cvetlični gredi rastejo lilije, zraven kleči Marjeta in zre v Jezusa z žarečim srcem na prsih, ki k njej obrača dlani z vidnimi ranami. Kretnja predstavlja eno od značilnih variacij motiva Srca Jezusovega, krajino kot prizorišče videnja pa le redkokdaj srečamo.

Za motiv razodetja Jezusovega Srca so se odločili tudi celjski kapucini (sl. 22). Ko so leta 1910 ali 1911 po načrtih Ivana Rozmana povečali redovno cerkev sv. Cecilije, so k ladji na zahodni strani prizidali tri kapele, posvečene sv. Frančišku Asiškemu, Srcu Jezusovemu oziroma bl. Marjeti Mariji Alacoque in Lurški Materi Božji; slednja je nadomestila prvotno lavretansko kapelo in se z lurško votlino in novim naslovom prilagodila tedaj aktualni ikonografiji.⁷² Oltarja v prvih dveh kapelah, ki sta nekoliko večji in ju prekriva križnogrebenast obok, je leta 1912 izdelal celjski podobar Vinko Čamernik, kolorirana reliefa za osrednji niši pa so kupili v Grödnju (Val Gardena) na Tirolskem.⁷³ Relief z Marjetino vizijo je blizu slikarskim upodobitvam motiva. Jezus, ki se prikazuje izza oblakov z žarečim srcem in blagoslovljajočo gesto, je tokrat viden le do pasu, žarki pa ne sijejo iz njegovih ran, ampak z neba. Spremljajo ga putti, ki jih v prejšnjih primerih ni. Klečeča redovnica upira pogled v prikazen, komunikacijo pa nakužejo tudi njene roke. Pred oltarjem in na menzi so položene vrtnice, kar daje prizoru dodatno čustveno noto. Podobne kompozicije z dopasnim Jezusovim

⁷⁰ Bradaškova slika je sorodna podobici, ki so jo izdali v New Yorku okoli leta 1900 (hrani jo Library of Congress), so pa podobne tiskali tudi v Evropi. Za podobico gl. <https://www.loc.gov/item/2018697713/>.

Njena reprodukcija je objavljena tudi v: *Presveto Srce Jezusovo. Naš ščit in varno zavetje* (ur. Aneta Stoilovski), Višnja Gora 2021, str. 11.

⁷¹ Za Petra Markoviča gl. Gregor Rožman, *Naši cerkveni slikarji*. Koroška, v: *Ljubitelji krščanske umetnosti* 1/2, 1914, str. 65–66. Po podatkih na spletu (https://sl.wikipedia.org/wiki/Marjeta_Marija_Alakok; pridobljeno: 10. 10. 2024) naj bi Markovič prizor naslikal pozneje, torej po letu 1911.

⁷² Za cerkev gl. Franci Lazarini, *Cerkvena arhitektura lavantinske škofije v času knezoškofa dr. Mihaela Napotnika (1889–1922)* (doktorska disertacija), Filozofska fakulteta, Maribor 2012, str. 152–154 (dalje: Lazarini, *Cerkvena arhitektura lavantinske škofije*); Tanja Martelanc, *Kapucini in njihova arhitektura na Slovenskem* (Acta Ecclesiastica Sloveniae 40), Ljubljana 2018, str. 181–182.

⁷³ Marolt, *Dekanija Celje*, str. 104, 105; Curk, *Topografsko gradivo*, str. 28.

likom in cvetjem srečujemo sicer predvsem na podobicah. Celjska kapucinska kapela je dejansko prva in edina Marjetina kapela na Slovenskem.

3.3 Marjetina vizija na vitrajih

Posebno skupino sestavljajo vitraji z upodobitvijo Marjetine vizije. Vsi doslej znani primerki so bili izdelani na tujem. Najstarejši krasi cerkev Srca Jezusovega pri lazaristih v Ljubljani (sl. 23). Temeljni kamen stavbe, ki so jo v neogotskem slogu zidali po načrtu Adolfa Wagnerja, so blagoslovili leta 1881, čez dve leti pa je bila v precejšnji meri, s slikanimi okni vred, dokončana in posvečena.⁷⁴ Barvna stekla je izdelal Mayerjev Umetnostni zavod za izdelavo cerkvene opreme v Münchnu. Na treh velikih oknih v oltarnem zaključku prezbiterja so upodobljeni Marija z Detetom in sv. Jožefom, Sv. Trojica in Razodetje Srca Jezusovega Marjeti Mariji Alacoque.⁷⁵ Pri slednjem gre za standardni prizor z nekaj zanimivimi detajli in močnim barvnim učinkom. Umeščen je v kapelo, tlakovano s ploščicami, pred oltar, na katerem je v monštranci izpostavljena hostija, na tleh pred njim pa stoji kadilnica za incenziranje. Jezus je tokrat obdan z žarečo mandorlo, kakršne v drugih slovenskih primerih ne srečamo. Navzočnost motiva v ljubljanski taborski cerkvi je povezana tako z njenim patrociniem kot tudi s samo Misijonsko družbo, kakor je bilo omenjeno že pri celjskih lazaristih.

Drugi primerek je iz Mengša (sl. 24). Tamkajšnjo cerkev sv. Mihaela so v letih 1906–1907 restavrirali in ob tem v prezbitერი regotizirali baročna okna, ki so jih opremili z barvnimi stekli, tri od teh s figuralnimi.⁷⁶ Stele v svojih zapisih dodaja, da so »tirolska«.⁷⁷ Podobe kažejo sv. Jožefa z Jezusom v delavnici, Marjetino vizijo in sv. Ano z Marijo. Naš prizor je dobil mesto na osrednjem oknu, ki ima v spodnjem delu na traku zapisano letnico A. D. 1906.⁷⁸ Prikazuje Jezusa in Marjeto v pristrčnem odnosu, skorajda objemu. Poleg te sproščenosti ga odlikuje tudi živahna barvitost. Na izbor motiva je najverjetneje vplivala mengeška bratovščina Src Jezusa in Marije, ki je ob zamenjavi oken dobila za to tudi ugodno priložnost.

Motiv srečamo tudi v osrednjem slovenskem svetišču Srca Jezusovega v Drežnici nad Kobaridom (sl. 25). Mogočno triladijsko neoromansko cerkev so po načrtu Hansa Pascherja začeli graditi leta 1911 in jo že 1912 blagoslovili, dela pa nato še več let nadaljevali. Ko so leta 1914 stavbo znotraj obokali in ometali, so v prezbitერიj vstavili dvojce barvnih oken, okrašenih s prizoroma Oznanjenja

⁷⁴ Majda Smole, *Cerkev Srca Jezusovega v Ljubljani*, Ljubljana-Tabor 1983, str. 4–9, 11 (dalje: Smole, *Cerkev Srca Jezusovega*).

⁷⁵ Smole, *Cerkev Srca Jezusovega*, str. 12, 22.

⁷⁶ Stele, *Politični okraj Kamnik*, str. 426, 427.

⁷⁷ Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, Terenski zapiski Franceta Steleta, LXIV, Mengeš, ž. c., 27. 5. 1927, str. 15: »Okna tirolska«.

⁷⁸ Stele, *Politični okraj Kamnik*, str. 427, ki vsa figuralno slikana okna ocenjuje kot »dobra«; gl. tudi Stane Stražar, *Mengeš in Trzin skozi čas*, Odbor Krajevnih skupnosti, Mengeš-Trzin 1993, str. 194.

in Razodetja Srca Jezusovega v Paray-le-Monialu. Izdelani sta bili v umetniškem zavodu *Tiroler Glasmalerei und Mosaik-Anstalt* v Innsbrucku.⁷⁹ Kompozicija je prilagojena bifori in je kljub stebričku, ki jo deli, spretno povezana v celoto. Jezus, iz čigar ran sijejo dolgi žarki, se Marjeti prikazuje pred oltarjem, kažoč na svoje srce. Posebnost upodobitve je, da vključuje pogled v krajino, ki se kaže skozi ločne odprtine cerkvenega interierja. Dekorativen vtis ustvarjajo cvetlice in arhitekturno okrasje.

3.4 Samostojen lik Marjete na oltarjih

Marjeto Marijo Alacoque kot samostojen lik, prepoznaven po črnem habitu vizitatink in po značilnem atributu, tj. sliki Srca Jezusovega v rokah, v slovenskem spomeniškem gradivu srečamo le redkokje. Prva takšna doslej evidentirana upodobitev se nahaja v župnijski cerkvi Marijinega vnebovzetja v Kranjski Gori (sl. 26–27), kjer kot pendanta stojita v stranskih kapelah oltarja presvetega Srca Jezusovega in sv. Jožefa. S slikama ju je opremil Matija Bradaška: Jožefovega leta 1903, Jezusovega pa verjetno sočasno.⁸⁰ Nastavka sta oblikovana kot ornamentirana okvirja za sliki, ob katerih so na ločene stenske konzole nameščeni kipi, ki so jih bržčas kupili na Tirolskem. Ob Srcu Jezusovem stojita kipa sv. Janeza Evangelista in bl. Marjete Marije Alacoque, prvi na Jezusovi desnici in drugi na levici. Njuna oblačila so okrašena s pozlačenim ornamentom in obrobami. Marjeta s podobo Srca Jezusovega v rokah ustreza tipu, ki so ga razširjale grafike po njeni beatifikaciji (npr. upodobitvi Saviniena Petita in Johanna Lindnerja) in je postal standarden, le da je srce tokrat prikazano bolj realistično. Povedno je, da nastopa v paru s sv. Janezom Evangelistom, ki je pri zadnji večerji slonel na Jezusovih prsih in velja za prvega častilca njegovega Srca; na njegov god je imela Marjeta tudi prvo videnje. Uvedba motiva v staro gotško cerkev je bila najbrž povezana s pobudo kakega gorečega posameznika, morda takratnega župnika.

Na aktualno ikonografijo pa je bila, tudi s sodobnim patrocinijem Lurške Matere Božje, tesneje navezana nova, od leta 1926 župnijska cerkev v Brestanici. Načrte za monumentalno neoromansko stavbo je izdelal Hans Pascher. Graditi so jo začeli leta 1908, čez dve leti so ji vzdali barvna okna, naslednje leto pa so jo poslikali. Posvečena je bila leta 1914. Kamniti oltarji so bili postavljeni leta 1913, dokončani pa do leta 1915: velikega je izklesal Feliks Toman iz Ljubljane, nastavka stranskih pa Vinko Čamernik iz Celja. Tri osrednje kipe za oltarje je

⁷⁹ Jožko Kragelj, *Svetišče Srca Jezusovega v Drežnici* (Sakralni spomeniki Primorske), Drežnica 1995, str. 10–11, 19; Franci Lazarini, *Cerkev Srca Jezusovega v Drežnici nad Kobaridom in njeno mesto v slovenski arhitekturi poznega historizma*, v: *Annales. Series historia et sociologia* 22/1, 2012, str. 58.

⁸⁰ Za oltarja gl. *Umetnostna topografija Slovenije. Upravna enota Jesenice. Občine Jesenice, Kranjska Gora in Žirovnica* (ur. Blaž Resman), Ljubljana 2011, str. 169, repr. 159.

v letih 1910–1912 izdelalo podjetje Raffl iz Pariza, druge pa Ivan Francič za velikega in Ellrich Fratelli iz Pietrasante pri Carrari za stranska oltarja.⁸¹ Stranska oltarja sta, tako kot v Kranjski Gori, posvečena Srcu Jezusovemu in sv. Jožefu. Srce Jezusovo, tokrat kiparsko upodobljeno, tudi tukaj kot par spremljata sv. Janez Evangelist in bl. Marjeta Marija Alacoque (sl. 28–29). Mistikinja je istega tipa, le da njeno podobo presvetega Srca obdaja vidnejša, bolj poudarjena trnjeva krona.

Tako po tehniki kot po vsebinskem oziroma ikonografskem kontekstu predstavlja izjemo mozaična dopasna podoba Marjete na oltarju Naše ljube Gospe presvetega Srca Jezusovega v frančiškanski cerkvi Marije Matere usmiljenja v Mariboru (sl. 30–31). Oltar, ki so ga postavili leta 1912 v kapeli ob prezbiteriju, je po načrtih arhitekta Richarda Jordana izdelal kamnosek Karel Kocjančič iz Maribora, kiparski delež pa dodal Eduard Kupowski iz Gradca. Marijo z Detetom v osrednji niši na stranskih poljih pozdravljata angela z napisom *AVE MARIA*, na predeli pa jo spremljata Ludvik Marija Grignion Montfortski in Marjeta Marija Alacoque, pobudnika oziroma pospeševalca češčenja Marijinega in Jezusovega Srca, oba s srcem v rokah.⁸² Jezusovo Srce je tokrat upodobljeno na ovalni sliki oziroma medaljonu.

3.5 Marjeta s Slovenci časti Srce Jezusovo

Slovensko obarvano ikonografsko posebnost predstavljajo tri slike Marjete Marije Alacoque v družbi s častilci Srca Jezusovega. Medtem ko Srce Jezusovo v baroku običajno častijo angeli, Marija in svetniki (posamič ali v skupinah), včasih tudi štirje kontinenti ali vladar (npr. kraljica Marie Leszcynska, žena francoskega kralja Ludvika XV.), dobi v 19. in 20. stoletju vidno vlogo tudi ljudstvo. Spodbuda slednjemu je bil akt posvetitve presvetemu Srcu Jezusovemu, ki ga je leta 1875, ob 200. obletnici prikazovanj Marjeti Mariji Alacoque, na prošnjo jezuita Henrija Ramièra odobril Pij IX. in povabil vse vernike k temu dejanju. Še pomembnejša je bila posvetitev vsega človeštva, ki jo je naznanil Leon XIII. z okrožnico 25. maja 1899 in je bila po cerkvah izvedena 11. junija, dodatna spodbuda pa nato še posvetitev družin, za katero si je prizadeval Benedikt XV.⁸³ Aktualna tema splošnega češčenja in izročitve Srcu učlovečenega Boga se je uveljavila tudi v umetnosti.⁸⁴ Pojavile so se podobe slovenske družine oziroma predstavnikov naroda, ki častijo Srce Jezusovo in se mu priporočajo. V nekaj

⁸¹ Jože Curk, Brestanica. Gradbeno-zgodovinski oris, v: *Brestanica. Zbornik člankov in razprav* (ur. Jože Curk), Brestanica 1982, str. 123–124; Lazarini, *Cerkvena arhitektura lavantinske škofije*, str. 119. Tri glavne kipe je v Franciji naročil in plačal trapist z gradu Rajhenburg p. Janez Krstnik Epalle.

⁸² Franci Lazarini, *Frančiškanska cerkev v Mariboru* (Umetnine v žepu 7), Ljubljana 2013, str. 32, 39, 41–42. Avtor mozaikov ni posebej naveden.

⁸³ Morgan, *The Sacred Heart*, str. 29. Že Pij X. je 19. maja 1908 odobril posebno molitev za posvetitev družin.

⁸⁴ Jezusov pogled se je z mistikinje Marjete preusmeril na vse človeštvo, gl. Morgan, *The Sacred Heart*, str. 29, 32.

primerih se jim je s svojim posebnim poslanstvom pridružila tudi Marjeta Marija Alacoque.⁸⁵

Prvo in izjemno tovrstno delo je Srce Jezusovo, ki ga je leta 1900 po naročilu ljubljanskega škofa Antona Bonaventure Jegliča naslikal Ivan Grohar (sl. 32).⁸⁶ Kot vnet častilec Srca Jezusovega je Jeglič vključil njegov lik v svoj škofovski grb, še pred nastopom nadpastirske službe leta 1898 pa je napravil tudi zaobljubo, da bo priskrbel sliko s tem motivom. Obljubo je izpolnil v svetem letu 1900, ko je na praznik Srca Jezusovega v stolni cerkvi pred novo sliko ljubljansko škofijo posvetil Jezusovemu Srcu.⁸⁷ Za Groharja se je odločil, ker sta ga priporočali hvala in pozitivna umetnostna kritika, ki ju je le malo pred tem požel s slikama za stranska oltarja cerkve Marije Pomagaj na Brezjah.⁸⁸

Grohar je ustvaril sodobno, nepatetično in duhovno izpovedno sliko, zasnovano na impresionističnih svetlobnih in barvnih učinkih. V središče je postavil Jezusa s plamenečim srcem na prsih, čigar svetloba ožarja v molitvi zbrane vernike obeh spolov, različnih starosti in stanov, oblečene v sodobno nošo, slovenski poudarek pa je dal sliki z ženo v narodni noši s pečo na glavi, ki jo je izpostavil v prvem planu.⁸⁹ Figure je z različnimi zasuki in razvrstitvijo uporabil tudi kot prostorsko odrivalo, podobno tudi predmete, denimo berglo, na katero se opira starec, pa slamnik in šopek cvetic, ki sta odložena na tleh pred klečečima deklicama. V srednji plan je kot posredovalki med Kristusom in človeštvom umestil Marijo, katere sredniška vloga je tudi namig na Jegličevo škofovsko geslo (*Po Mariji k Jezusu*), in bl. Marjeto Marijo Alacoque, pobudnico češčenja Jezusovega Srca. Marija se proseče obrača k Sinu in pridržuje njegovo roko, opozarjajoč ga na molivce, medtem ko se Marjeta ozira na vernike in jim kaže na Jezusa. Grohar je dogajanje postavil v domači ambient, in sicer v ljubljansko frančiškansko cerkev Marijinega oznanjenja, ki je prepoznavna po svedrastem stebri, predvsem pa po kipu sv. Zofije na tamkajšnjem velikem oltarju, slavni mojstrovini baročnega

⁸⁵ Namesto Marjete se v času prve svetovne vojne v prizoru pojavijo vojaki oziroma ranjenci, kakor npr. na Bradaškovi sliki Srca Jezusovega v župnijski cerkvi v Križah.

⁸⁶ Za sliko (250 x 127 cm) gl. Naše slike, v: *Peti katoliški shod v Ljubljani 1923*, Ljubljana 1924, str. 382–383; Anton Podbevšek, *Ivan Grohar. Tragedija slovenskega umetnika*, Ljubljana 1937, str. 94–95, 138, 139, 141–142, 172, 191 (dalje: Podbevšek, *Ivan Grohar*); Emilijan Cevc, Groharjeva slika Srca Jezusovega, v: *Družina*, 46/26–27, 1997 (29. 6.), str. 8 (dalje: Cevc, Groharjeva slika); Andrej Smrekar, Ivan Grohar. Daljave in bližine, v: *Ivan Grohar. Bodočnost mora biti lepša (1867–1911)* (ur. Andrej Smrekar) (Knjižnica Narodne galerije. Predstavitve 4), Ljubljana 1997, str. 12–13 (dalje: Smrekar, *Ivan Grohar*); Andrej Smrekar, Katalog razstavljenih del v Narodni galeriji Ljubljana, v: *Ivan Grohar. Bodočnost mora biti lepša (1867–1911)* (ur. Andrej Smrekar) (Knjižnica Narodne galerije. Predstavitve 4), Ljubljana 1997, str. 43, kat. št. 2 (dalje: Smrekar, *Katalog*); Beti Žerovc, Zelo slovenska slika, v: *Slovenski impresionisti in njihov čas 1890–1920* (ur. Barbara Jaki, Mateja Breščak, Andrej Smrekar) (Knjižnica Narodne galerije), Ljubljana 2008, str. 111–116 (dalje: Žerovc, *Zelo slovenska slika*).

⁸⁷ Cevc, Groharjeva slika, str. 8; Andrej Pirš, *Češčenje Srca Jezusovega. Vrtnice za leto 2016* (V šoli najsvetejših Src 16), Stična 2006, str. 52.

⁸⁸ Podbevšek, *Ivan Grohar*, str. 92–94; Cevc, Groharjeva slika, str. 8; Žerovc, *Zelo slovenska slika*, str. 111.

⁸⁹ Žerovc, *Zelo slovenska slika*, str. 114, figuro primerja z ženo v narodni noši na sliki Ivane Kobilce Slovenija se klanja Ljubljani.

kiparja Francesca Robbe.⁹⁰ V tej cerkvi je namreč, poleg tiste pri ljubljanskih lazaristih, v času nastanka slike delovala slovenska centrala bratovščine Srca Jezusovega, ki je bila pri frančiškanih sicer ustanovljena že leta 1827.⁹¹

Jegliču je kompozicija podobe ustrezala, motil pa ga je umetnikov slog. Javnost je sliko, ki jo je Grohar jeseni leta 1900 predstavil na Prvi slovenski umetniški razstavi v dvorani ljubljanskega Mestnega doma, večinoma dobro sprejela.⁹² *Dom in svet* jo je pohvalil kot njegovo »najlepšo sliko«, izvrstno glede na barvo in kompozicijo, le Jezus se je zdel ocenjevalcu »nekoliko preveč vizionaričen«. ⁹³ *Slovenski narod* jo je predstavil kot »eno najboljših oltarnih slik na Kranjskem« in kot »lepo, hvalevredno umetnino«. ⁹⁴ Antona Aškerca je prevzela nacionalna motivika, zato je pohvalno izpostavil v Jezusa zamaknjene »slovenske tipe«. ⁹⁵ Sliko hranijo v ljubljanski nadškofijski palači, v javni prostor pa so jo postavljali ob posebnih priložnostih, med drugim ob petem katoliškem shodu leta 1923, na katerem se je slovenski narod slovesno posvetil Jezusovemu Srcu. Tudi zloženko z molitvijo za posvetitev domovine so opremili z njeno reprodukcijo. ⁹⁶ S tem je dobila vlogo javne priče in reprezentančne podobe izročitve Slovencev Srcu Jezusovemu. ⁹⁷ Z liki iz slovenskega ljudstva, brez predstavnikov cerkvene in svetne hierarhije, je postala pomembna vizualizacija narodnega čutenja in identitete. ⁹⁸

Na Jegličovo željo je Grohar naslikal še repliko, ki jo je škof namenil svoji domači župniji v Begunjah na Gorenjskem (sl. 33). Čeprav je slikar posnetek »izboljšal«, je njegov nekonvencionalni slog »po novi šegi« Jegliču ostal tuj in

⁹⁰ Na lokacijo v ljubljanski frančiškanski cerkvi je opozorila Žerovc, Zelo slovenska slika, str. 114. Za Robbov oltar in kip sv. Zofije v frančiškanski, nekdanji avguštinski cerkvi v Ljubljani gl. mdr. Verena Koršič Zorn, *Frančiškanska cerkev v Ljubljani. Cerkev Marijinega oznanjenja*, Ljubljana 1996, str. 31; Matej Klemenčič, *Francesco Robba in beneško baročno kiparstvo v Ljubljani*, Ljubljana 1998, str. 39; Blaž Resman, Oltarna oprema in plastika v cerkvi Marijinega oznanjenja, v: *Frančiškani v Ljubljani. Samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja* (ur. Silvin Krajnc), Ljubljana 2000, str. 337, 339.

⁹¹ Bratovščina je v letu 1906 imela skupno okoli 80.000 članov in podružnice v 40 župnijah, gl. Josip Gruden, *Das soziale Wirken der katholischen Kirche in Österreich. 4/1. Diözese Laibach (Herzogtum Krain)*, Ljubljana 1906, str. 22.

⁹² Za kritične odmeve na sliko gl. Podbevšek, *Ivan Grohar*, str. 137–138, 139, 141–142; Cevc, *Groharjeva slika*, str. 8.

⁹³ Evgen Lampe, *Prva slovenska umetniška razstava*, v: *Dom in svet* 13/21, 1900, str. 670, z navedkom, da gre za oltarno sliko za Begunje. Andrej Smrekar, Pozabljena slika Ivana Groharja, v: *Acta historiae artis Slovenica* 15, 2010, str. 81 (dalje: Smrekar, Pozabljena slika), navedbo razlaga z domnevo, da je Jeglič morda prvo sliko dejansko namenil za Begunje in si nato premislil; prim. Cevc, *Groharjeva slika*, str. 8; Žerovc, *Zelo slovenska slika*, str. 116.

⁹⁴ Miljutin Zarnik, *Prva slovenska umetniška razstava*, v: *Slovenski narod* 33/230, 1900, str. 1–2; prim. Podbevšek, *Ivan Grohar*, str. 138; Cevc, *Groharjeva slika*, str. 8; Žerovc, *Zelo slovenska slika*, str. 114.

⁹⁵ Anton Aškerca, *Prva slovenska umetniška razstava*, v: *Ljubljanski zvon* 20/11, 1900, str. 676; prim. Podbevšek, *Ivan Grohar*, str. 141; Cevc, *Groharjeva slika*, str. 8; Žerovc, *Zelo slovenska slika*, str. 114.

⁹⁶ Smrekar, *Ivan Grohar*, str. 12, je ob tem zapisal, da je na ta način »ikonografski motiv dobil tudi svojo institucionalno in politično razsežnost: institucionalno, ker je združen z naporom za katoliško versko prenovo, in politično, ker so bili evharistični kongresi sami odgovor na socialna in socialistična gibanja v Evropi v zadnji tretjini 19. stoletja«.

⁹⁷ O posvetitvah posameznih skupnosti, škofij, mest, dežel in narodov Srcu Jezusovemu ter o njihovih vizualnih javnih pričah gl. Morgan, *The Sacred Heart*, str. 35–38.

⁹⁸ Prim. Smrekar, *Ivan Grohar*, str. 14; Franc Zalar, *Katalog Groharjevih del v Mestnem muzeju Ljubljana*, v: *Ivan Grohar. Bodočnost mora biti lepša (1867–1911)* (ur. Andrej Smrekar) (Knjižnica Narodne galerije. Predstavitev 4), Ljubljana 1997, str. 172, kat. št. 28 (dalje: Zalar, *Katalog*), je sliko označil za »pravo alegorijo slovenskega ljudstva«; prim. Žerovc, *Zelo slovenska slika*, str. 113.

se z njim ni mogel sprijazniti, kakor je razvidno iz njegovega dnevniskega zapisa 28. decembra 1901.⁹⁹ Replika v malenkostih odstopa od ljubljanske slike, najopazneje v kolorističnih odtenkih, zlasti v barvah Jezusovih oblačil, in pa v ozadju scene, ki se tu odpira v nebo. Od Robbove oltarne arhitekture je ostal le svedrast steber kot okvir prizorišča, pred katerim se dviga rdeč zastor.¹⁰⁰ Barvna študija za oltarno sliko v Begunjah (iz leta 1900), ki jo hrani Mestni muzej Ljubljana, naj bi bila zavrneni prvi osnutek s konvencionalno kompozicijo Jezusa z žarečim srcem na prsih in z dvema angeloma adorantoma.¹⁰¹ Zdi se, da gre pravzaprav za osnutek ljubljanske slike, sprva domnevno namenjene za Jegličevo rodno vas.¹⁰² V primerjavi z njim je izdelana verzija bistveno spremenjena v kompoziciji in vsebinskem sporočilu.

Dobro desetletje pozneje je nastala slika Srca Jezusovega, ki jo je leta 1912 za istoimenski oltar v cerkvi Marije Pomagaj na Brezjah napravil Ivan Vavpotič (sl. 34).¹⁰³ Slikar, ki se je le redkokdaj lotil del z nabožno vsebino, je sicer vztrajal v akademskem realizmu, a ga je posodobil z impresionistično tehniko in obravnavo svetlobe. Jezusa v belem oblačilu je osvetlil z njegovim lastnim srcem, ki mu žari na prsih in predstavlja vsebinsko središče kompozicije, medtem ko je z oblaki prekrito nebo rahlo osvetlil okoli njegove glave. Dogodek je postavil v krajino, ki jo je nakazal s pasom drevja v ozadju in z nekaj cveticami na travi v ospredju. S svetlobnimi efekti se je poigral tudi na figurah družine, ki pred Jezusom pobožno kleči in ga časti. Starček s sklenjenimi rokami je zatopljen v molitev, mati v narodni noši, a brez avbe na glavi, drži v naročju v belo oblečeno deklico in z desnico objema zraven klečečega dečka, mladenič na skrajni desni poljublja rano na Jezusovi roki, skrajno levo pa bl. Marjeta Marija Alacoque zamaknjeno zre v nebeško prikazen. Vidna je le njena glava v profilu in brez avreole, zato je precej nevpadljiva in igra le vlogo spremljevalke. Jezus vse navzoče blagoslavlja z desnico, na kateri je vidna rana njegovega pasijona, deklica pa njegovo kretnjo posnema in ga pozdravlja z ročico.¹⁰⁴ Vavpotič se je pri za-

⁹⁹ Jegličev dnevnik. Znanstvenokritična izdaja (ur. Blaž Otrin, Marija Čipić Rehar), Celje-Ljubljana 2015, str. 133, zapis dne 28. decembra 1901: »Grohar mi je napravil popravljeno kopijo slik[er] presvetega Srca Jezusovega za Begunje. Bolja je od prve, mogel jo bom upotrebiti za oltar, narejena je pa vendarle po novi šegi, kar se mi nikakor ne dopada. Daj Bog, da bi s tem svojim rojakom koristil in zajel deročo reko liberalizma, ki je Begunje deloma že poplavlila.« Prim. Smrekar, Pozabljena slika, str. 84.

¹⁰⁰ Za begunjsko sliko gl. Podbevšek, *Ivan Grohar*, str. 94–95, 172; Smrekar, Katalog, str. 43, kat. št. 2; Žerovc, Zelo slovenska slika, str. 116.

¹⁰¹ Zalar, Katalog, str. 172, kat. št. 28.

¹⁰² Prim. op. 92.

¹⁰³ Oltarna slika na Brezjah, ki meri 220 x 118 cm, je največje od javnih del, ki jih je Vavpotič realiziral, gl. Milček Komelj, Ivan Vavpotič, slikar življenjske harmonije, v: *Ivan Vavpotič 1877–1943*, Ljubljana 1987, str. 21.

¹⁰⁴ Za sliko gl. Henrik Damiš, Brezje. Marija Pomagaj, *Brezjanski zbornik 2000* (ur. Jože Dežman) (Gorenjski kraji in ljudje. Gorenjski muzej Kranj 16), Ljubljana 2000, str. 52, 54, ki pa mu slika zaradi svetlobnih efektov, ki so v kontrastu z realistično podanimi osebami, ni bila všeč; Damir Globočnik, Bazilika Marije Pomagaj na Brezjah, *Brezjanski zbornik 2000* (ur. Jože Dežman), (Gorenjski kraji in ljudje. Gorenjski muzej Kranj 16), Ljubljana 2000 str. 260, 268; Miran Špelič, Ivan Vavpotič (1877–1943), Srce Jezusovo. 1912. Bazilika Marije Pomagaj na Brezjah, v: *Magnificat*, 9/6, 2022, str. 2–3.

snovi nedvomno oprl na Groharja, vendar je njegovo kompozicijo povsem po svoje predelal in zmanjšal število figur, kar daje skupini oseb družinski značaj, razumeti pa jih je seveda treba tudi kot predstavnike širše narodne skupnosti.

3.6 Moderna likovna interpretacija Marjetine vizije

V slovenski umetnosti se z Marjeto znova srečamo šele po dolgem premo-ru. Kakšen razvoj je motiv svetničine vizije doživel v drugi polovici 20. stoletja v moderni osebni interpretaciji Toneta Kralja (1900–1975), nam razkrije slika v župnijski cerkvi sv. Jurija v Šturjah (sl. 35). Umetnik je leta 1960 za lunetna polja obočnih kap v ladji ustvaril več slik, in sicer Poklon pastirjev, sv. Marjeto Marijo Alacoque ter zakramente sv. evharistije, pokore, maziljenja in mašniškega posvečenja.¹⁰⁵ Podobe se vsebinsko vežejo na sv. Rešnje telo in njegovo češčenje, ki ga simbolizirajo pred Božjim Detetom klečeči oziroma pobožno navzoči pastirji, ter na razodetje Srca Jezusovega, na zadoščevanje za grehe in na srečno smrt, kar se navezuje na Jezusove prošnje in obljube Marjeti v Paray-le-Monialu. Prizorišče na naši sliki je Kralj oblikoval kot obokan, tlakovan, z zeleno zaveso zagrnjen in s klečalnikom opremljen prostor. Ob klečalniku stoji vaza z lilijo, katere sijoči cvet asociira na žareče srce, ob zapahnenih durih klečita angela adoranta, v središču kompozicije drug proti drugemu stopata protagonista, ki iztezata roke v znak sprejemanja in izročitve. Marjetina simbolično rdeča tančica ustvarja barvno ravnotežje z Jezusovim ogrinjalom. Na Jezusovih rokah in nogi, ki gleda izpod tunike, so vidne rane, medtem ko srca in srčne rane umetnik ni prikazal.¹⁰⁶ Tako mu je brez osrednjega atributa in z le subtilno nakazano simboliko uspelo ustvariti motiv na sodoben način,¹⁰⁷ čeprav je sicer na podobah Srca Jezusovega običajno krepko poudaril Jezusovo fizično srce, ustrezajoče Marjetinim videnjem (npr. v Soči, pri Svetem Ivanu idr.).

3.7 Za konec

Seznam doslej evidentiranih del je kratek in se bo s prihodnjimi raziskavami gotovo nekoliko razširil, iz obdelanega gradiva pa je vendarle že zdaj razvidno, da so upodobitve Marjete Marije Alacoque na Slovenskem redke. Pojavile so se precej pozno, prva doslej znana šele dvanajst let po Marjetini beatifikaciji. Njihova aktualnost je omejena na razmeroma kratko časovno obdobje, pri čemer preseneča, da kanonizacija Marjete leta 1920 ni spodbudila njihove produkcije. Dela domačih poznonazarenskih slikarjev pa tudi tista, ki so jih naročili na tujem, so večinoma šablonska. Umetniško ustvarjalno sta se motiva

¹⁰⁵ Za sliko gl. *Umetnostna topografija Slovenije. Upravna enota Ajdovščina. Občini Ajdovščina in Vipava 1* (ur. Helena Seražin), Ljubljana 2012, str. 37. Platna v obočnih polah merijo ok. 150 x 300 cm.

¹⁰⁶ Na tendenco opuščanja vidnega srca opozarja Morgan, *The Sacred Heart*, str. 31, 39, 40.

¹⁰⁷ *Tone Kralj* (ur. Igor Kranjc), Ljubljana 1998, str. 117, 142.

lotila Ivan Grohar in Ivan Vavpotič, ki pa sta na slikah večjo vlogo dodelila slovenskemu narodu. Časovno in slogovno izjemo predstavlja platno izpod čopiča Toneta Kralja, ki ga odlikuje za slikarja značilen osebni pristop.¹⁰⁸

POVZETEK

Po uvodni predstavitvi ikonografije Srca Jezusovega, povezane z videnji Marjete Marije Alacoque, je na kratko prikazana tipologija Marjetinih upodobitev na poti od njenega zgodovinskega do svetniškega lika, ponazorjena z nekaj primerki iz evropske umetnosti. Predstavitev slovenskega gradiva združuje kronološki in tipološki vidik. Začenja se z najpogostejšim motivom Jezusovega prikazovanja Marjeti (Kamnik, Novo mesto, Celje, Brestanica, Celje), vendar prizor na vitrajih obravnava ločeno (Ljubljana, Mengeš, Dreznica), sledijo primerki samostojnega lika mistikinje na oltarjih (Kranjska Gora, Brestanica, Maribor) in skupinski prizor, v katerem s Slovenci časti Srce Jezusovo (Ivan Grohar: Ljubljana in Begunje; Ivan Vavpotič: Brezje). Kljub terensko omejeni raziskavi je razvidno, da so upodobitve na Slovenskem redke, da se pojavijo precej pozno (prva naj bi bila iz leta 1876) in v zelo omejenem časovnem razdobju. Gre za dela domačih poznonazarenskih slikarjev (Matija Koželj, Matija Bradaška, Peter Markovič), več primerkov pa je bilo kupljenih tudi pri tujih umetnostnih zavodih, npr. na Tirolskem, v Münchnu, Parizu in Pietrasanti pri Carrari (vitraji, nekaj kipov in relief). Izdelki so večinoma šablonski. Motiv je umetniško zaživel le pri Ivanu Groharju in Ivanu Vavpotiču, pri obeh s poudarjeno nacionalno noto, osebno pa ga je pozneje interpretiral Tone Kralj (Šturje).

Ključne besede: *ikonografija, Srce Jezusovo, Marjeta Marija Alacoque (1647–1690), Ivan Grohar (1867–1911), Ivan Vavpotič (1877–1943)*

¹⁰⁸ Za prijazno pomoč in fotografski posnetek Tomaža Lauka se iz srca zahvaljujem frančiškanku p. mag. Cirilu Božiču (Kamnik-Sv. Jakob), za prijazen sprejem ter možnost ogleda in fotografiranja pa izrekam zahvalo lazaristu g. Vladu Bizantu (Celje-Sv. Jožef), g. Petru Kokotcu, generalnemu vikarju novomeške škofije (ž. Novo mesto), kapucinu p. dr. Metodu Benediku (Celje-Sv. Cecilija), lazaristoma g. Roku Žlenderju in g. Jožetu Zupančiču (Ljubljana-Srce Jezusovo), g. župniku Marku Koširju (ž. Mengeš), g. župniku Alojziju Slavku Hrastu (ž. Dreznica) in frančiškanku p. Francu Kovšetju (Maribor-Sv. Marija). Za fotografije se najlepše zahvaljujem tudi kolegoma dr. Blažu Resmanu in mag. Andreju Furlanu (UIFS ZRC SAZU), slednjemu še posebej tudi za tehnično obdelavo posnetkov.

Summary

ST MARGARET MARY ALAÇOQUE IN VISUAL ART IN SLOVENIA

Following the introductory presentation of the iconography of the Sacred Heart connected to the visions of Margaret Mary Alacoque, the article briefly introduces the typology of Margaret's depictions on the path from her historical to saintly character, illustrated with some examples from European art. The presentation of the Slovenian material combines chronological and typological aspects. It begins with the most frequent motif of Jesus appearing to Margaret (Kamnik, Novo mesto, Celje, Brestanica), but discusses the scene on the stained-glass windows separately (Ljubljana, Mengeš, Drežnica), followed by examples of the individual depictions of the mystic on the altars (Kranjska Gora, Brestanica, Maribor) and a group scene in which she worships the Sacred Heart together with Slovenians (Ivan Grohar: Ljubljana and Begunje; Ivan Vavpotič: Brezje). Even given the limited territory included, it is clear that depictions in Slovenia are rare, that they appear fairly late (the first supposedly in 1876), and in a very limited time period. These are works of local Late Nazarene painters (Matija Koželj, Matija Bradaška, Peter Markovič), while several pieces were purchased from foreign art institutions, e.g. in Tyrol, in Munich, Paris, and Pietrasanta near Carrara (stained glass, a few statues, and a relief). The pieces are mostly of stencil. The motif came to life artistically only with Ivan Grohar and Ivan Vavpotič, with both with an emphasised national note, while it was later personally interpreted by Tone Kralj (Šturje).

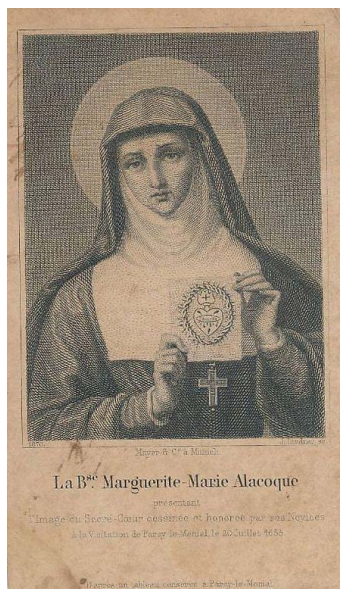
Keywords: *Slovenian art, iconography, Sacred Heart, Margaret Mary Alacoque (1647–1690), Ivan Grohar (1867–1911), Ivan Vavpotič (1877–1943)*

PRILOGA

Sl. 1) Portret Marjete Alacoque, izrez, 17./18. stol., samostan Marijinega obiskanja, Paray-le-Monial.

Sl. 2) Grafika po risbi Saviniena Petita: Bl. Marjeta Marija Alacoque s podobo Srca Jezusovega, po 1864.

Sl. 3) Johann Lindner: Bl. Marjeta Alacoque s podobo Srca Jezusovega, 1870, založnik umetnostni zavod Mayer v Münchnu.

Sl. 4) Peter Paul Metz: Bl. Marjeta Alacoque, relief na kornih klopih, 1896, ž. c. sv. Gordijana in Epimaha, Merazhofen.

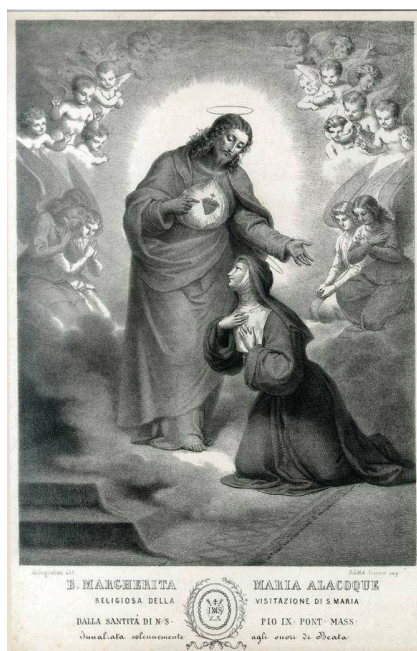
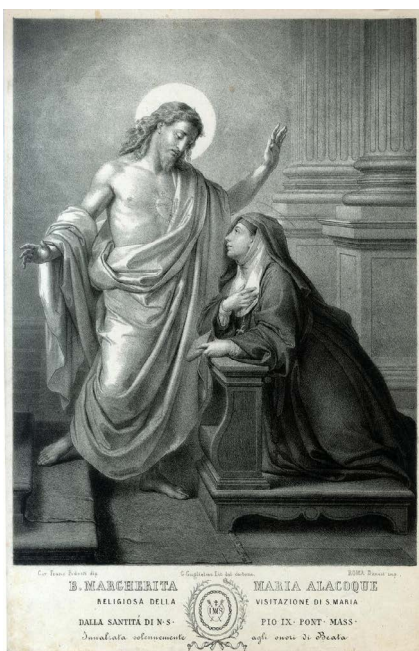
Sl. 5) Charles Joseph Natoire, rezec Pietro Masini: Marjeta Alacoque z angeli v adoraciji presvetega Srca, v: Joseph de Gallifet, *De cultu sacrosancti Cordis Dei ac Domini Nostri Jesu Christi in variis christiani orbis provinciis jam propagato*, Rim 1726.

Sl. 6) Johann Ulrich Biberger: Jezus kaže Marjeti Alacoque svoje srce, v: Bernhard Sonnenberg, *Neue vom Himmel gesandte Andacht gegen dem Göttlichen Hertz Jesu Christi*, München 1697.

Sl. 7) Charles Joseph Natoire, rezec Pietro Masini: Jezus kaže Marjeti Alacoque svoje srce, v: Joseph de Gallifet, *De cultu sacrosancti Cordis Dei ac Domini Nostri Jesu Christi in variis christiani orbis provinciis jam propagato*, Rim 1726.

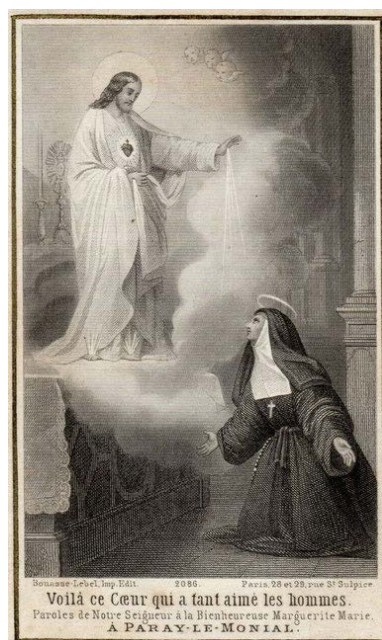
Sl. 8) Francesco Podesti, litograf Guglielmo Guglielmi: Razodetje Srca Jezusovega bl. Marjeti Alacoque, litografija, ok. 1864, Raccolta delle stampe Adalberto Sartori di Mantova.

Sl. 9) Guglielmo Guglielmi: Razodetje Srca Jezusovega bl. Marjeti Alacoque, litografija, ok. 1864, Raccolta delle stampe Adalberto Sartori di Mantova.

Sl. 10) Antonio Ciseri: Razodetje Srca Jezusovega bl. Marjeti Alacoque, 1879, ž. c. Srca Jezusovega, Firenze.

Sl. 11) Razodetje Srca Jezusovega bl. Marjeti Alacoque, jeklorez, 1870.

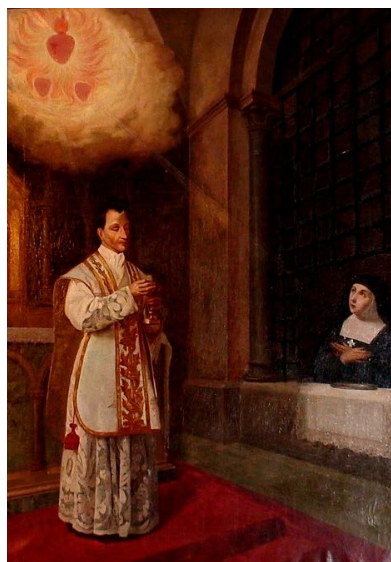
Sl. 12) Razodetje Srca Jezusovega bl. Marjeti Alacoque in francoski romarji v Paray-le-Monialu, spomin-ska podobica, založnik Paul Didion, Metz, 70. leta 19. stol.

Sl. 13) Razodetje Srca Jezusovega bl. Marjeti Alacoque, podobica, založnik Bouasse-Lebel, Pariz-Saint-Sulpice.

Sl. 14) Carlo Muccioli: Razodetje Srca Jezusovega sv. Marjeti Alacoque, 1919–1920, spominska reprodukcija.

Sl. 15) Mozaik po sliki Carla Mucciolija: Razodetje Srca Jezusovega sv. Marjeti Alacoque, izrez, 1920–1925, bazilika sv. Petra, Rim.

Sl. 16) Klavdij de la Colombière podeljuje obhajilo Marjeti Alacoque, 17./18. stol., kapela sv. Klavdija de la Colombière, Paray-le-Monial.

Sl. 17) Luc Barbier: Sv. Marjeta Alacoque s svetniki časti Srce Jezusovo, 1965–1966, kapela prikazovanj, Paray-le-Monial.

Sl. 18) Matija Koželj: Razodetje Srca Jezusovega bl. Marjeti Alacoque, 1876, ž. c. sv. Jakoba (franciškani), Kamnik.

Sl. 19) Matija Koželj: Razodetje Srca Jezusovega bl. Marjeti Alacoque, 1901, nekdanja proštijška kapela Matere Božje, Škofijski urad, Novo mesto.

Sl. 20) Matija Bradaška: Razodetje Srca Jezusovega bl. Marjeti Alacoque, 1890, Misijonska hiša (lazaristi), Celje.

Sl. 21) Peter Markovič: Razodetje Srca Jezusovega bl. Marjeti Alacoque, ok. 1911, ž. c. Lurške Matere Božje, Brestanica.

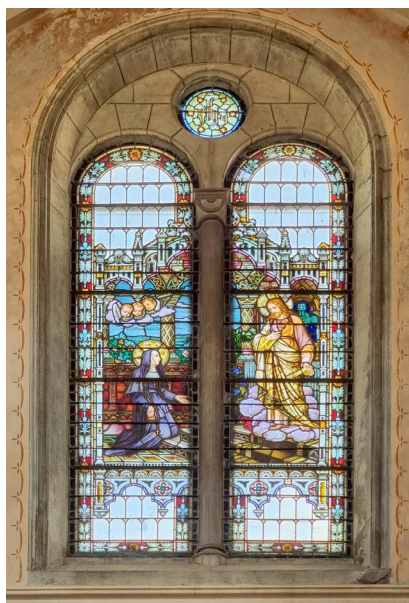

Sl. 22) Rezbarska delavnica v Grödnju: Razodetje Srca Jezusovega bl. Marjeti Alacoque, relief, 1912, ž. c. sv. Cecilije (kapucini), Celje.

Sl. 23) Razodetje Srca Jezusovega bl. Marjeti Alacoque, vitraj, 1883, ž. c. Srca Jezusovega (lazaristi), Ljubljana-Tabor.

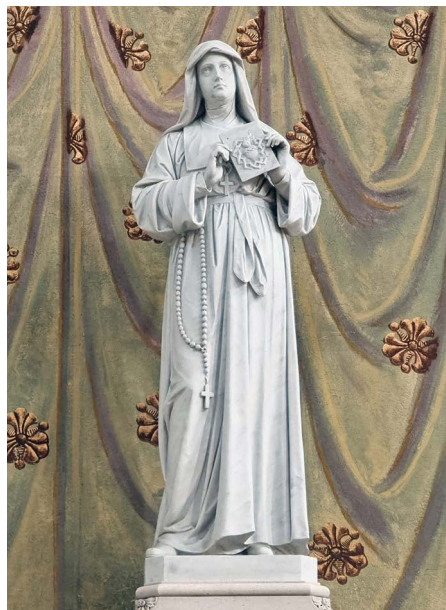
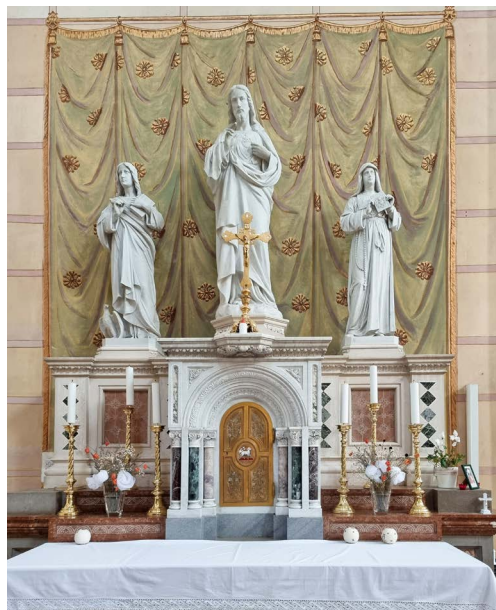
Sl. 24) Razodetje Srca Jezusovega bl. Marjeti Alacoque, vitraj, 1906, ž. c. sv. Mihaela, Mengeš.

Sl. 25) Umetniški zavod v Innsbrucku: Razodetje Srca Jezusovega bl. Marjeti Alacoque, vitraj, 1914, ž. c. Srca Jezusovega, Drežnica.

Sl. 26–27) Oltar Srca Jezusovega s sliko Matije Bradaška, ok. 1903, ž. c. Marijinega vnebovzetja, Kranjska Gora; detajl: kip bl. Marjete Alacoque.

Sl. 28–29) Oltar Srca Jezusovega s kipi iz podjetij Raffi in Ellrich Fratelli, ok. 1910–1913, ž. c. Lurške Matere Božje, Brestanica; detajl: kip bl. Marjete Alacoque.

Sl. 30–31) Oltar Naše ljube Gospe presvetega Srca s kipom in reliefi Eduarda Kupowskega, 1912, ž. c. Marije Matere usmiljenja (franciškani), Maribor; detajl: mozaik z bl. Marjeto Alacoque.

Sl. 32) Ivan Grohar: Srce Jezusovo, 1900, Nadškofijski ordinariat, Ljubljana.

Sl. 33) Ivan Grohar: Srce Jezusovo, 1901, ž. c. sv. Urha, Begunje.

Sl. 34) Ivan Vavpotič: Srce Jezusovo, 1912, bazilika Marije Pomagaj, Brezje.

Sl. 35) Tone Kralj: Razodetje Srca Jezusovega sv. Marjeti Alacoque, 1960, ž. c. sv. Jurija, Šturje.

VIRI IN LITERATURA

Literatura

- Aškerc, Anton, Prva slovenska umetniška razstava, v: *Ljubljanski zvon* 20/11, 1900, str. 625–630, 673–680.
- Baraga, France, *Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva* (Acta Ecclesiastica Sloveniae 17), Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1995.
- Barbier, Ricky, Ortis, Suzy, *Luc Barbier 1903–1989*, La Taillanderie, Châtillon-sur-Chalonne 2006.
- Cevc, Emilijan, Groharjeva slika Srca Jezusovega, v: *Družina*, 46/26–27, 1997 (29. 6.), str. 8.
- Coreth, Anna, *Liebe ohne Mass. Geschichte der Herz-Jesu-Verehrung in Österreich im 18. Jahrhundert* (Cor ad cor. Schriften im Dienst der Herz-Jesu Verehrung 4), Salterrae, Maria Roggendorf 1994.
- Curk, Jože, *Topografsko gradivo. 1. Sakralni spomeniki na območju občine Celje*, Zavod za spomeniško varstvo Celje, Celje 1966.
- Curk, Jože, Brestanica. Gradbeno-zgodovinski oris, v: *Brestanica. Zbornik člankov in razprav* (ur. Jože Curk), Turistično društvo, Brestanica 1982, str. 107–141.
- Čebulj, Regalat, *Janzenizem na Slovenskem in frančiškani. Donesek h kulturni zgodovini Slovencev* (inavguralna disertacija), Frančiškanska provincija Slovenije, Ljubljana 1922.
- Damiš, Henrik, Brezje. Marija Pomagaj, *Brezjanski zbornik 2000* (ur. Jože Dežman) (Gorenjski kraji in ljudje. Gorenjski muzej Kranj 16), Družina, Ljubljana 2000, str. 31–93.
- Detzel, Heinrich, *Christliche Ikonographie. Ein Handbuch zum Verständnis der christlichen Kunst. 2. Die bildlichen Darstellungen der Heiligen*, Herder, Freiburg im Breisgau, 1894.
- Dolinar, France Martin, *Prošti Novomeškega kapitlja 1493–1993*, Tiskarna Novo mesto, Dolenjska založba, Novo mesto 1993.
- Gallif(f)et, Joseph de, *De cultu Sacrosancti Cordis Dei ac Domini nostri Jesu Christi in variis christiani orbis provinciis jam propagato*, Joannes Maria Salviori, Roma 1726.
- Globočnik, Damir, Bazilika Marije Pomagaj na Brezjah, *Brezjanski zbornik 2000* (ur. Jože Dežman), (Gorenjski kraji in ljudje. Gorenjski muzej Kranj 16), Družina, Ljubljana 2000, str. 249–268.
- Gruden, Josip, *Das soziale Wirken der katholischen Kirche in Österreich. 4/1. Diözese Laibach (Herzogtum Krain)*, Verlag der Leo-Gesellschaft in Wien, Ljubljana 1906.
- Harmening, Dieter, Herz Jesu. IV. Ikonographie, v: *Lexikon für Theologie und Kirche* 5 (ur. Walter Kasper et al.), Herder, Freiburg im Breisgau 2017 (posebna izdaja), stp. 54–55.
- Hattler, Franz Seraph, *Die bildliche Darstellung des göttlichen Herzens und der Herz-Jesu Idee. Nach der Geschichte, den kirchlichen Entscheidungen und Anforderungen der Kunst besprochen*, Rauch, Innsbruck 1894².
- Heilige Margareta Maria Alacoque, *Leben und Offenbarungen von ihr selbst geschrieben und ergänzt durch Zeitgenossen*, Paulusverlag, Freiburg 1974.
- Jegličev dnevnik. Znanstvenokritična izdaja (ur. Blaž Otrin, Marija Čipić Rehar), Celjska Mohorjeva družba, Celje-Ljubljana 2015.
- Johns, Christopher M. S., »That Amiable Object of Adoration«. Pompeo Batoni and the Sacred Heart, v: *Gazette des Beaux-Arts*, 132, 1998, str. 19–28.

- Klemenčič, Matej, *Francesco Robba in beneško baročno kiparstvo v Ljubljani*, Založba Rokus, Ljubljana 1998.
- Komelj, Milček, Ivan Vavpotič, slikar življenjske harmonije, v: *Ivan Vavpotič 1877–1943*, Narodna galerija, Ljubljana 1987, str. 11–49.
- Koršič Zorn, Verena, *Frančiškanska cerkev v Ljubljani. Cerkev Marijinega oznanjenja*, Župnijski urad Marijinega oznanjenja, Ljubljana 1996.
- Kostanjšek Brglez, Simona, *Preobrazbe mesta. Zgodovinska, arhitekturna in umetnostna dediščina Slovenske Bistrice*, Zgodovinsko društvo dr. Jožeta Koropca, Slovenska Bistrica 2022.
- Kragelj, Jožko, *Svetišče Srca Jezusovega v Drežnici* (Sakralni spomeniki Primorske), Župnijski urad Drežnica, Drežnica 1995.
- Künstle, Karl, *Ikonographie der christlichen Kunst. 2. Ikonographie der Heiligen*, Herder, Freiburg im Breisgau 1926.
- Lampe, Evgen, Prva slovenska umetniška razstava, v: *Dom in svet* 13/21, 1900, str. 670–671.
- Lavrič, Ana, Vizitacije kot vir za slovensko zgodovino, v: *Grafenauerjev zbornik* (ur. Vincenc Rajšp), Znanstvenoraziskovalni center SAZU etc., Ljubljana 1996, str. 483–491.
- Lavrič, Ana, Cerkevna umetnost na naših tleh v primežu razsvetljenega absolutizma in janzenističnega rigorizma, v: *Vita artis perennis. Ob osemdesetletnici akademika Emilijana Cevca* (ur. Alenka Klemenc), Založba ZRC, Ljubljana 2000, str. 457.
- Lavrič, Ana, Bratovščine v klariških samostanih na Kranjskem. Njihova umetnostna in duhovna dediščina, v: *Acta historiae artis Slovenica* 25/1, 2020, str. 27–62.
- Lazarini, Franci, *Cerkvena arhitektura lavantinske škofije v času knezoškofa dr. Mihaela Napotnika (1889–1922)* (doktorska disertacija), Filozofska fakulteta, Maribor 2012.
- Lazarini, Franci, Cerkev Srca Jezusovega v Drežnici nad Kobaridom in njeno mesto v slovenski arhitekturi poznega historizma, v: *Annales. Series historia et sociologia* 22/1, 2012, str. 55–64.
- Lazarini, Franci, *Frančiškanska cerkev v Mariboru* (Umetnine v žepu 7), Ljubljana 2013.
- Limburg, Hans J., Herz Jesu. I. Geschichte, v: *Lexikon für Theologie und Kirche* 5 (ur. Walter Kasper et al.), Herder, Freiburg im Breisgau 2017 (posebna izdaja), stp. 51–53.
- Marolt, Marijan, *Dekanija Celje. 1. Cerkveni spomeniki v Celju*, Zgodovinsko društvo v Mariboru, Maribor 1931.
- Martelanc, Tanja, *Kapucini in njihova arhitektura na Slovenskem* (Acta Ecclesiastica Sloveniae 40), Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani, Ljubljana 2018.
- Morgan, David, *The Sacred Heart of Jesus. The Visual Evolution of the Devotion* (Meertens Ethnology Cahier 4), Amsterdam University Press, Amsterdam 2008.
- Pedrini, Arnaldo, *Don Bosco e la devozione al S. Cuore. Ricerca storico-ascetica* (Opera Salesiana), Roma 1987.
- Naše slike, v: *Peti katoliški shod v Ljubljani 1923*, Pripravljalni odbor, Ljubljana 1924, str. 382–383.
- Pirš, Andrej, Češčenje Srca Jezusovega. Vrtnice za leto 2016 (V šoli najsvetejših Src 16), Cistercijanska opatija, Stična 2006.
- Podbevšek, Anton, *Ivan Grohar. Tragedija slovenskega umetnika*, Založba Ivan Grohar, Ljubljana 1937.
- Preininger, Kristina, *Opus Matevža Langusa* (diplomsko delo), Filozofska fakulteta, Ljubljana 2002.

- Presveto Srce Jezusovo. Naš ščit in varno zavetje* (ur. Aneta Stoilovski), Spiritus Sanctus, Višnja Gora 2021.
- Réau, Louis, *Iconographie de l'Art chrétien. Iconographie des Saints* 3/1, Presses Universitaires de France, Paris 1958–1959.
- Resman, Blaž, Oltarna oprema in plastika v cerkvi Marijinega oznanjenja, v: *Frančiškani v Ljubljani. Samostan, cerkev in župnija Marijinega oznanjenja* (ur. Silvin Krajnc), Samostan in župnija Marijinega oznanjenja, Ljubljana 2000, str. 301–346.
- Ricci, Elisa, *Mille santi nell'Arte*, Ulrico Hoepli, Mailand 1931.
- Rožman, Gregor, Naši cerkveni slikarji. Koroška, v: *Ljubitelj krščanske umetnosti* 1/2, 1914, str. 65–66.
- Schauber, Vera, Schindler, Hanns Michael, *Bildlexikon der Heiligen, Seligen und Namenspatrone*, Pattloch, Augsburg 1999.
- Schütz, Lieselotte, Margareta Maria Alacoque, v: *Lexikon der christlichen Ikonographie. Ikonographie der Heiligen* 7, Herder, Freiburg im Breisgau 1974, stp. 505.
- Smole, Majda, *Cerkev Srca Jezusovega v Ljubljani*, Misijonska družba, Ljubljana-Tabor 1983.
- Smolik, Marijan, *Odmev verskih resnic in kontroverz v slovenski cerkveni pesmi od začetkov do konca 18. stoletja* (ur. Matija Ogrin), 2011 (2. elektronska izdaja, eZMono, <http://ezb.ijs.si/fedora/get/ezmono:ovr/VIEW/>).
- Smrekar, Andrej, Ivan Grohar. Daljave in bližine, v: *Ivan Grohar. Bodočnost mora biti lepša (1867–1911)* (ur. Andrej Smrekar) (Knjižnica Narodne galerije. Predstavitev 4), Narodna galerija, Ljubljana 1997, str. 11–38.
- Smrekar, Andrej, Katalog razstavljenih slik v Narodni galeriji Ljubljana, v: *Ivan Grohar. Bodočnost mora biti lepša (1867–1911)* (ur. Andrej Smrekar) (Knjižnica Narodne galerije. Predstavitev 4), Narodna galerija, Ljubljana 1997, str. 39–137.
- Smrekar, Andrej, Pozabljena slika Ivana Groharja, v: *Acta historiae artis Slovenica* 15, 2010, str. 77–86.
- Sonnenberg, Bernhard, *Neue vom Himmel gesandte Andacht gegen dem Göttlichen Hertz Jesu Christi*, Johann Lucas Straub, München 1697.
- Stele, France, *Politični okraj Kamnik. Topografski opis* (Umetnostni spomeniki Slovenije), Umetnostnozgodovinsko društvo, Ljubljana 1929.
- Steska, Viktor, Koželj Matija, v: *Slovenski biografski leksikon*, 1/4, Zadružna gospodarska banka, Ljubljana 1932, str. 544.
- Stražar, Stane, *Mengeš in Trzin skozi čas*, Odbor Krajevnih skupnosti, Mengeš-Trzin 1993.
- Strle, Anton, Praznik presvetega Srca Jezusovega, v: *Leto svetnikov* 2 (ur. Marijan Smolik), Mohorjeva Družba Celje, Celje 2000, str. 546–555.
- Špelič, Miran, Ivan Vavpotič (1877–1943), Srce Jezusovo, 1912. Bazilika Marije Pomagaj na Brezjah, v: *Magnificat*, 9/6, 2022, str. 2–3.
- Tone Kralj (ur. Igor Kranjc), Moderna galerija, Ljubljana 1998.
- Umetnostna topografija Slovenije. Upravna enota Jesenice. Občine Jesenice, Kranjska Gora in Žirovnica* (ur. Blaž Resman), Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, Ljubljana 2011.
- Umetnostna topografija Slovenije. Upravna enota Ajdovščina. Občini Ajdovščina in Vipava* 1 (ur. Helena Seražin), Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU, Ljubljana 2012.

- Walzer, Albert, *Das Herz im christlichen Glauben*, v: *Das Herz. 1. Im Umkreis des Glaubens* (ur. Karl Thomae), Verlag Biberach, Biberach an der Riss 1965, str. 107–148.
- Walzer, Albert, in redakcija, *Herz Jesu*, v: *Lexikon der christlichen Ikonographie. Allgemeine Ikonographie 2* (ur. Engelbert Kirschbaum et al.), Herder, Freiburg im Breisgau 1970, stp. 250–254.
- Zalar, Franc, *Katalog Groharjevih del v Mestnem muzeju Ljubljana*, v: *Ivan Grohar. Bodočnost mora biti lepša (1867–1911)* (ur. Andrej Smrekar) (Knjižnica Narodne galerije. Predstavitev 4), Narodna galerija, Ljubljana 1997, str. 143–195.
- Zarnik, Miljutin, *Prva slovenska umetniška razstava*, v: *Slovenski narod* 33/230, 1900, str. 1–2.
- Zore, Janez, Sv. Marjeta Marija Alacoque (Alakok), † pobudnica češčenja presvetega Srca Jezusovega, v: *Leto svetnikov 4* (ur. Marijan Smolik), Mohorjeva Družba Celje, Celje 2000, str. 124–128.
- Žerovc, Beti, *Zelo slovenska slika*, v: *Slovenski impresionisti in njihov čas 1890–1920* (ur. Barbara Jaki, Mateja Breščak, Andrej Smrekar) (Knjižnica Narodne galerije), Narodna galerija, Ljubljana 2008.
- Žigon, Andreja, *Cerkveno stensko slikarstvo poznega 19. stoletja na Slovenskem*, Mohorjeva družba v Celju, Celje 1982.
- Žigon, Andreja, Matija Koželj in stensko slikarstvo, v: *Kamnik 1229–1979. Zbornik razprav s simpozija ob 750-letnici mesta* (ur. Jože Žontar), Kulturna skupnost Kamnik, Sekcija za krajevno zgodovino Zgodovinskega društva za Slovenijo, Kamnik 1985, str. 89–96.
- Žigon, Andreja in Rovšnik, Borut, *Matija Koželj 1842–1917*, Kulturni center Kamnik, Kamnik 1986.

Spletni viri

- Achen, Henrik, von, *Human heart and Sacred Heart: reining in religious individualism. The heart figure in 17th century devotional piety and the emergence of the cult of the Sacred Heart, Categories of Sacredness in Europa, 1500–1800. Conference at the Norwegian Institute in Rome 2001* (ur. Arne Bugge Amundsen in Henning Laugerud, Universitetet, Oslo 2003, objavljeno na: <https://enid.w.uib.no/library/texts/human-heart-and-sacred-heart-reining-in-religious-individualism-the-heart-figure-in-17th-century-devotional-piety-and-the-emergence-of-the-cult-of-the-sacred-heart/>).
- Becker-Huberti, Manfred, »Ächt religiöse Bilder«. *Die Stahlstiche des Vereins zur Verbreitung religiöser Bilder in Düsseldorf von 1842–1943*, objavljeno na: <https://nazarener-stiche.de/vorwort.html>.
- Boenzi, Joseph, *Da Mihi Animas. Cry of the Pastoral Heart of Francis de Sales*, v: »Da mihi animas cetera tolle« *Symposium*, Berkeley 2007, str. 13–24, objavljeno na: https://www.salesian.online/wp-content/uploads/2022/04/PDFsam_JSS_2007_1.pdf.
- Duffy, Margaret, *Ad imaginem Dei. The Sacred Heart of Jesus – An Iconographic Introduction*, 2017 (dopolnjena verzija 2024), objavljeno na: <https://imaginemdei.blogspot.com/2017/06/the-sacred-heart-of-jesus.html>.
- Melion, Walter S., »Before Our Lord like a blank canvas before a painter« *The Cult of the Cor Jesu and Its Flemish Emblematic Origins*, v: *Journal of Historians of Netherlandish Art*, 16/2, 2024, str. 1–34, objavljeno na: <https://jhna.org/articles/before-our-lord-cult-of-the-cor-iesu-flemish-emblematic-origins/>.

Murdocca, Osvaldo, *Lettura e analisi del testo: Autobiografia di Margherita Maria Alacoque*, Pontificia università Gregoriana, Istituto di spiritualità, Roma 2009, objavljeno na: <https://www.osvaldomurdocca.it/wp-content/uploads/2017/03/S.Margherita-Maria-Alacoque.pdf>.

Viri fotografij

- Sl. 1: <https://www.osvaldomurdocca.it/wp-content/uploads/2017/03/S.Margherita-Maria-Alacoque.pdf>.
- Sl. 2: https://www.researchgate.net/figure/Fig-Engraving-of-Alacoque-holding-Sacred-Heart-drawing-after-Savinien-Petit_fig1_37710889.
- Sl. 3: Ana Lavrič, zasebni fotoarhiv. Za sliko glej tudi: https://www.delcampe.net/en_GB/collectables/devotion-images/image-pieuse-19eme-la-bienheureuse-marguerite-marie-alacoque-presentant-limage-du-sacre-coeur-1490160739.html.
- Sl. 4: https://sl.m.wikipedia.org/wiki/Slika:Merazhofen_Pfarrkirche_Chorgest%C3%BChl_links_Margaretha_Maria_Alacoque.jpg.
- Sl. 5: https://books.google.si/books/about/De_cultu_Sacrosancti_Cordis_Dei_ac_Domin.html?id=VmbyK3tnm18C&redir_esc=y.
- Sl. 6: https://books.google.si/books/about/Neue_vom_Himmel_gesandte_Andacht_gegen_d.html?id=GEg9AAAACAAJ&redir_esc=y.
- Sl. 7: https://books.google.si/books/about/De_cultu_Sacrosancti_Cordis_Dei_ac_Domin.html?id=VmbyK3tnm18C&redir_esc=y.
- Sl. 8: <https://www.raccoltastampesartori.it/opere/b-margherita-maria-alacoque-religiosa-della-visitazione-di-s-maria-dalla-santita-di-n-s-pio-ix-pont-mass-innalzata-solennemente-agli-onori-di-beata-cav-franc-podesti-dip-g-guglielmi-lit-dal-cartone-roma-danesi-imp>.
- Sl. 9: <https://www.raccoltastampesartori.it/opere/b-margherita-maria-alacoque-religiosa-della-visitazione-di-s-maria-dalla-santita-di-n-s-pio-ix-pont-mass-innalzata-solennemente-agli-onori-di-beata-g-guglielmi-lit-roma-danesi-imp>.
- Sl. 10: https://sl.wikipedia.org/wiki/Marjeta_Marija_Alakok.
- Sl. 11: Vera Schaubert, Hanns Michael Schindler, *Bildlexikon der Heiligen, Seligen und Namenspatrone*, Augsburg 1999.
- Sl. 12: Ana Lavrič, zasebni fotoarhiv. Za sliko glej tudi: <https://www.alamy.com/stock-photo-alacoque-and-jesus-56736274.html>.
- Sl. 13: <https://www.heiligen-legende.de/margareta-maria-alacoque/>.
- Sl. 14: Ana Lavrič, zasebni fotoarhiv. Za sliko glej tudi: <https://picclick.it/870-Santino-antico-Santa-Margherita-Maria-Alacoque-da-196154475780.html>.
- Sl. 15: <https://stpetersbasilica.info/Altars/SacredHeart/SacredHeart.htm.imhbk.2010-02-05>.
- Sl. 16: <https://holynamecalgary.ca/2021/02/15/st-claude-de-la-colombiere/>.
- Sl. 17: <https://www.jesuites.com/les-jesuites-bien-presents-au-jubile-de-paray-le-monial/>.
- Sl. 18: Foto: Tomaž Lauko.
- Sl. 19–25, 28–29: Ana Lavrič, zasebni fotoarhiv.
- Sl. 26–27, 30–32, 34–36: UIFS ZRC SAZU©, foto: Andrej Furlan.
- Sl. 33: Foto: Blaž Resman.

Andrej Hozjan

dr. znanosti, izr. prof. na Oddelku za zgodovino,
Filozofska fakulteta, Univerza v Mariboru,
Koroška c. 160, SI-2000 Maribor,
e-naslov: andrej.hozjan@um.si

ZEMLJIŠKA POSEST, PRIHODKI IN GOSPODARJENJE ŽUPNIJE VOJNIK V IZBRANIH TEREZIJSKIH VIRIH

1 UVODNI VSEBINSKI NASTAVKI

Raziskovalci¹ starejše in novejše preteklosti župnije Vojnik so za vsebine iz obdobja njene historične poti radi posegali po različnih vrstah virov. Nastala je lepa zbirka raznovrstnih objav², ki jo je začel znameniti Ignacij Orožen (1819–1900) s še danes kapitalnim delom o Lavantinski škofiji v osmih zvezkih; zadnji vsebuje tudi obilo informacij in zbranega gradiva o preteklosti župnije³. Tu je potrebno takoj dodati, da je Orožnovo delo nastajalo v večji meri na podlagi najdenih ohranjenih materialov v župnijskih pisarnah in tamkajšnjih arhivih. Pisanje o tovrstnih vsebinah iz terezijanske dobe, ki jo zamejujeta letnici vladarskega začetka deželne kneginje Marije Terezije Habsburške in njene smrti (1740–1780), je danes že kar oteženo glede na raznovrstnost, dosegljivost in količino takratnih virov. Orožen jih ob svojem prihodu na župnijo ni našel ali pa jih – morebiti zavoljo njihove količine (?) – ni želel vključiti v svoj opis. Pričujoča razprava želi opozoriti na nekatere lažje dostopne terezijanske vire o župniji, kot tudi o drugih vojniških ustanovah, s pogledom na gospodarjenje z župnijskim nepremičnim premoženjem, se pravi z zemljiško posestjo in podložniki, ki jih je župnija takrat imela.

¹ Objava je del raziskovalnega programa *Preteklost severovzhodne Slovenije med slovenskimi zgodovinskimi deželami in v interakciji z evropskim sosedsstvom*, št. P6 – 0138 (A), ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

² Prim. izbrano bibliografijo o župniji Vojnik v: Bogdan Kolar, *Pod varstvom sv. Jerneja. Župnija Vojnik nekoč in danes*, Vojnik 2023, str. 149.

³ Ignaz Orožen, *Das Bisthum und die Diözese Lavant. VIII. Theil. Das Dekanat Neukirchen*. Maribor (Marburg) 1893, str. 223–291.

Terezijanska davčna rektifikacija na podlagi takratnega zemljiško-posestnega premoženja je bila kompleksen, dobro desetletje trajajoč proces, katerega izvedba je v deželi Štajerski sprožila množino opravljenih delovnih postopkov in izpisane količine dokumentacije.⁴ Sestavni del procesa je bil med drugim tudi nastanek terezijanskega katastra, ki je sploh prvič v stoletjih razvoja tukajšnje zemljiške posesti, kolikor je bilo takrat možno, natančno opredelil vse lastnike: cerkvene in posvetne posestnike, količine, zvrsti in kvalitativne dejavnike, popisal podložnike, njihove obveze oz. obremenitve, dajatve itd. Dobljene podatke so v letih po oddaji prvotne najave morali dopolnjevati, oblast pa jih je nato večkratno preverjala. Serijo arhivskih kartonov z ohranjenimi terezijanskimi katastrskimi vložnimi akti dežele Štajerske so v Štajerskem deželnem arhivu v Gradcu na kratko poimenovali kar *Maria-Theresianischer Kataster* (MTK). Vsebuje na stotine najavnih pol s podatki s takratnih zemljiških gospostev ter cerkvenih, bratovščinskih, samostanskih, krajevnih (mesta, trgi) in posamičnih zasebnih posestnikov. Predmet razprave bo v osnovi le katastrski vložni akt župnije Vojnik z dokumenti in primerjava tamkajšnjih navedb z Orožnovimi zapisi o župnijski nadarbini.⁵

Za ilustracijo takratnega stanja njenih nepremičnin je ustrezno pogledati najprej podatke o Vojniku iz prvega terezijanskega popisa hiš iz leta 1754 v deželi Štajerski. Popis je že pred desetletji sumarično predstavil Jože Curk (1924–2017), ki pa o ideji in namenu njegovega nastanka ni imel prave informacije. Piše namreč, da »je bil izveden v zvezi s predvideno davčno reformo«. Dejansko ga je vladaričin dvor pripravil v sklopu niza vojaških reform za ustvaritev korpusa obvezne naborniške vojske. Tudi ni res, da se »je omejil na seznam naseljenih hiš in hišnih gospodarjev«, saj podatkov o naseljenih ali praznih hišah v popisnih polah ni.⁶ Popis je predstavil obstoječe obdavčene in neobdavčene hiše ali kajže – ne glede na pravkar omenjeni kriterij – in njihove lastnike v mestih in trgih, ali podložne hišne gospodarje na zemljiških posestih v okvirju vsake od petih štajerskih deželnih četrti. O podatkih ne gre dvomiti, saj so jih uradne osebe morale oddajati na sedež celjskega okrožnega glavarstva / kresije hkrati z zaprisego o njihovi verodostojnosti, le-to pa jih je nato lahko kadarkoli preverilo. Ta deželnoknežji urad je v toku tistega leta dobil čez 245 popisnih pol. Popisane so bile tudi te tri samostojne popisne enote v Vojniku: trg, ki torej ni bil več sestavni del kakega od gospostev, temveč deželnoknežji komorni trg, župnija in podružnična cerkev sv. Florijana.⁷

⁴ Kot temeljno študijo o rektifikacijskem procesu na Štajerskem glej: Bernhard Hackl, *Die Theresianische Steuerrektifikation in der Steiermark 1748-1763*, v: *Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark*, Jg. 89/90 (1998/99), str. 165–225.

⁵ Prim. vsebino celotnega razdelka *Die Pfarrpründe v: Orožen, Das Bisthum VIII*, str. 250–253.

⁶ Jože Curk, *Slovenska Štajerska v popisu iz leta 1754*, v: *Kronika* 35, zv. 1/2 (1987), str. 4–8.

⁷ *Steiermärkisches Landesarchiv Graz (StLA), Häuserzählung 1754, Cillier Kreis, Karton 18, pop. št. 58 trg Vojnik, pop. št. 58a župnija Vojnik, pop. št. 59 podružnična c. sv. Florijana.*

Trg Vojnik je tu zabeležil 82 hiš in kajž, kar pa zagotovo ni bilo popolno število nepremičnin v kraju. Nekaj vojniških bivališč se je namreč znašlo tudi v popisu bližnjega zemljiškega gospostva Tabor (*Weixelstetten*).⁸ Njihovi lastniki so torej živeli v trgu kot kmečki ali nekmečki podložniki (kajžarji) tega gospostva in so bili obdavčeni v tem sklopu. Seveda niso mogli imeti pravic tržana. Od vseh v trgu popisanih hišnih lastnikov so bili v dobri polovici kajžarji, preostali pa so imeli delno polovične ali četrtinske kmetije, in obrtniki kot najuglednejši tržani. Tudi recimo takratni trški sodnik je imel polovično kmetijo. Župnija sv. Jerneja je najavila pet podložnih hiš, o katerih več v nadaljevanju; podružnica sv. Florijana pa dve hiši. Druge njene takratne podružnice niso najavile ničesar.

Terezijanski kataster dežele je še bistveno obsežnejši sklop virov kot popis hiš. Na celjsko okrožno glavarstvo je od konca štiridesetih let 18. stoletja prihajala množica spisov z različnimi zahtevanimi podatki o stanju vsake od posesti. Vsako prispelo posestno polo so zabeležili v seznam in nato izpisali obsežen velikoformatni repertorij⁹ za celotno celjsko okrožje. Iz njega so razvidni le najbistvenejši podatki o takrat obstoječi posesti: vsota njene imenjske cenitve v imenjskih funtih, šilingih in denaričih (im. f., š, den) in letne denarne obveze dominikalnega in rustikalnega davka, kar bo razvidno iz tukajšnjih podatkov o 'vojniških' posestnih enotah. Oblasti je tedaj že zanimalo tudi, kaj je vsak od lastnikov posesti počel z njo oz. kako je z njo gospodaril. Ta davek je bil fiksiran in vsakoleten; ne sme pa se ga zamenjevati z rednim letnim davkom od prebivalstva – mest in trgov oz. na gospostvih od podložnikov.

Trg Vojnik je imel glede na vložni akt v teh letih kar lepo nepremično imenje v oceni 26 im.f. 7 š 22 den, za kar je bil dolžan plačevati skupaj 343 goldinarjev (gld) 49,5 krajcarjev (kr) letnega deželnega davka, od tega pa kar 289 gld 53 1/2 kr rustikalne (zemljiško-gosposke) obveze. To je pomenilo, da je imel v glavnem podložne kmete ali kajžarje, v manjši meri pa še obdelovalno zemljo – polja, ki jih je trško vodstvo oddajalo v letni najem ali obdelovalo v lastni režiji z obveznim delom (tlako) teh podložnikov. Spisovno gradivo je skromno, le potrditve vsega pravkar zapisanega.¹⁰

Župnija sv. Jerneja je tedaj najavila dominikalno in rustikalno nepremično imenje v skupni oceni imenjske vrednosti 1 im.f. 5 š 8 den, od katerega je oz. naj bi letno dobivala v denarju izraženo skupno 192 gld 5 kr prihodkov, za kar je bila dolžna plačevati letno skupaj 65 gld 51 kr davka, od tega pa je dominikalna obveza znesla skorajda tri četrtine vsote.¹¹ Zajemalo je dve podložni polkmetiji in

⁸ Prav tam, pop. št. 223 gospostvo Tabor (*Weixelstetten*).

⁹ StLA, Maria-Theresianischer Kataster (MTK), Cillier Kreis, Repertorium B(und) Nr. 185 (dalje: Repertorij) s 420 oštevilčenimi foliji.

¹⁰ Prav tam, zap. št. 55, fol. 49, trg Vojnik: *Begültung 26 # 7 B 22 d. Landesfürstliche Gaben: Pro Dominicali 53 Fl 56 Kr; Pro Rusticali 289 Fl 53 1/2 Kr*. Za vložni akt glej MTK, Cillier Kreis, Nr. 55 H.

¹¹ Repertorij, zap. št. 9, fol. 299, župnija Vojnik: *Rectificirter Befund: Mayrschaft und Urbarial-Nutzungen 192 fl 5 kr; Begültung 1 # 5 B 8 d. Landesfürstliche Gaben: Pro Dominicali 48 fl 1 kr; Pro Rusticali 17 fl 50 kr*.

tri kajžarije, več polj, travnikov in pašnik. Za dve v popisu hiš leta 1754 popisani hiši, podložni podružnici sv. Florijana¹², katastrskega vložnega akta najverjetneje sploh ni bilo, saj ga niso vpisali v repertorij. Zato pa je prišla najava za posest tukajšnje župnijske bratovščine sv. Florijana, ki je obsegala le rustikalno posest v ocenitvi 2 im.f. 5 š 21 den, saj zanjo namreč ni plačevala dominikalnega davka, le rustikalno obvezo 29 gld 9 kr.¹³ Na tem mestu je v repertoriju tudi zanimiv dopis o usodi druge takratne vojniške podružnice, ki je sicer že znana¹⁴: Na temelju oblastne odredbe z dne 8. junija 1787 št. 16853 so podružnično cerkev (*Tochterkirche*) Marije sedem žalosti (*Maria 7 Schmerzen*) v Vojniku zaprli. Njeno denarno premoženje so prenesli v verski sklad, njene zemljiške posesti pa vključili v okvir državnega gospostva Konjice. Tako je z letom 1829 vsota im. ceditve le-te znesla le še 2 im.f. 2 š 14 3/4 den (*Begültung: 2 # 2 β 14 ¾ d*).¹⁵

Za posest beneficija sv. Florijana v Vojniku je najavo vložil tedaj že aktualni lastnik konkretne nepremičnine Marija Jožef baron pl. Dienersperg (1744–1821). Šlo je za prej h kuhinji beneficija spadajoč manjši mlin (*Kuchleigen Mühl*) s pripadajočo posestjo, kar je omenjeni odkupil leta 1751.¹⁶ Kaj več o tej najavi ostaja neznano. Baron ga je prodal Ignacu Pavlu pl. Reßingen (1765–1833), ki je kot lastnik vpisan za leto 1803; po njegovi smrti ga je dobil sin Janez Nepomuk vitez pl. Resingen (1812–1885), kot lastnik vpisan za l. 1836.¹⁷

Hkrati se je v petdesetih in šestdesetih letih 18. stoletja v zapisnike goriških nadškofijskih oz. arhidiakonatskih vizitacij vneslo nekaj podatkov o župnijskih nepremičninah. Leta 1751 jih sicer ni možno najti – a že stavek o ob vizitaciji prisotnih mežnarjih vojniških cerkva¹⁸ omogoča sklepanje, da so neko posest pač morali upravljati. Pet let pozneje so v stavku o vojniški župnijski posesti navedeni vinograd s sto koli v goricah *in monte Podvennig*, najverjetneje ga je župnija hasnovala oz. imela v najemu po gorskem pravu, in več polj ter travnikov, za katere so dobivali letne najemne obveze. V istih goricah (*in colle Podvennig*) je manjši vinograd, last gospostva Zalog, prav tedaj gorskopravno hasnovala tudi vojniška podružnična cerkev sv. Marjete ter hkrati še nekaj travnikov. Cerkvi sv. Florijana in Device Marije pa sta hasnovali vsaka en vinograd v drugih goricah ter prva še nekaj polj in travnikov, druga pa le travnike, kar sta vse dajali v letni najem kmetom.¹⁹

¹² Le-ta je to posest obdržala do leta 1816, ko jo je prodala trgu. Prim. Orožen, *Das Bisthum VIII*, str. 233.

¹³ Repertorij, zap. št. 6, fol. 377, Bratovščina župnijske cerkve sv. Jerneja v Vojniku s podružnicama sv. Florijana in Naše ljube Gospe: *Begültung 2 # 5 β 21 d. ... Pro Rusticali 29 Fl 9 Kr.*; prim. še Orožen, *Das Bisthum VIII*, str. 233.

¹⁴ Prim. Kolar, *Pod varstvom sv. Jerneja*, str. 92–93.

¹⁵ Prim. o tem še Orožen, *Das Bisthum VIII*, str. 238–242.

¹⁶ Prav tam, str. 234–236.

¹⁷ StLA, MTK, Cillier Kreis, Repertorij, zap. št. 20, fol. 227. Konkretnega spisa v arhivu žal niso našli.

¹⁸ Anton Ožinger, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiakonata goriške nadškofije 1751–1773*, Ljubljana 1991, str. 166: *Constituti syndici harum ecclesiarum*.

¹⁹ Prav tam, str. 262–265. Lokacija goric *Podvinnig* je tu zabeležena tudi na str. 430.

Katastrska vložna akta iz Vojnika sta bila še dva. Takratni tržan Matija Promberger (tudi Pramberger) je kot aktualni lastnik 21. avgusta 1750 najavil res minimalne obveze za manjše polje, s katerega naj bi se običajno dobilo nič več kot pol graškega četrta rži. Njegov prejšnji lastnik Luka Cigan (*Ziggän*) je zato v naslednjih letih vložil zahtevo za kar dve kontrolni preverbi podatkov.²⁰ Zanimivo: istega dne 21. 8. 1750 je bila na celjskem okrožnem glavarstvu vložena tudi v Vojniku izpisana najava Andreja Rožmana (*Roßmann*), lastnika dveh polj in travnika, v znesku imenjske ceditve 1/2 im.f. ali 4 š. Eno polje je ležalo v uradu Vojnik na ledini, imenovani »v Lokah« (*zu Lokah*), s katere je običajno dobil dva graška četrta rži, in je bilo davčno podložno deželi. Drugo polje in travnik je imel že več let v najemu Matija Strmšek (*Stermbscheckh*), na katerih se je običajno pridelalo dva graška četrta »žita« (*Khorn*). Obe polji, če le nista bili poplavljeni, sta bili kar dobro plodni in dajali dober pridelek. Tudi ta podatek sta nato v letih 1752 in 1758 preverjali kar dve kontroli prvotne napovedi.²¹

2 ŽUPNIJA SV. JERNEJA V VOJNIKU V TEREZIJSKEM KATASTRU

V obdelanih virih se pojavljata imeni dveh takratnih vojniških župnikov, točneje vikarjev. Maksimilijan Antonij Kvas je po Orožnu na župniji nastopil leta 1739 in ostal v službi do smrti aprila 1751. Prav nenavaden je zapis v takratni župnijski pokopni (tudi: mrliški) knjigi, ki pravi, da je umrl 9. aprila in bil pokopan še isti dan (!?). Vojniški domačin Gašper Rupnik – že mesec zatem je v vizitaciji označen kot *vicarius perpetuus*²² – je torej zagotovo nastopil takoj po Kvasovi smrti.²³ Nadškofijska vizitacija župnije leta 1760, ko je imel 47 let, je zabeležila, da je tedaj bil *parochus loci per annos 10*, in je to ostal še lepo število let, vse do smrti v 1790.²⁴

Po župniku Kvasu izpisana prvotna katastrska najava se je zgodila septembra leta 1749, ko je v Gradec poslal izgotovljen župnijski urbar v obliki enovitega papirnega spisa z več eno- in dvostranskimi tabelami, v katerih je popisal posebej župnijske nepremičnine, posebej desetinske registre ter obveze njenih podložnikov do nje, in posebej denarne izdatke in naturalne obveze župnije.²⁵ Nedvomno je vse izpisal sam, saj je pisava – spremni dopis sicer ni ohranjen – do njegove končne potrditve verodostojnosti podatkov, podpisa in pečata

²⁰ StLA, MTK, Cillier Kreis, Repertorij, zap. št. 142, fol. 141; vložni akt glej MTK, Cillier Kreis, Nr. 142, rdeč naprstni pečat in podpis lastnika M. P.

²¹ Prav tam, zap. št. 162, fol. 162: *Begültung* - # 4 B - d; vložni akt glej MTK, Cillier Kreis, Nr. 162 H, rdeč naprstni pečat in podpis A. R.

²² Ožinger, *Vizitacijski zapisniki savinjskega*, str. 166.

²³ Prim. Orožen, *Das Bisthum VIII*, str. 256–257; prim. še: Nadškofijski arhiv Maribor, Matične knjige, matricula-online.si/Vojnik-sign.04488 – mrliška knjiga 1702–1754, sken stran 0156–0157. <https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/maribor/vojnik/04488/?pg=79>.

²⁴ Prim. k temu še Ožinger, *Vizitacijski zapisniki savinjskega*, str. 467 in 855.

²⁵ StLA, MTK, Cillier Kreis, Nr. 9 Pf. Manjši del dokumentov v vložnem aktu je nedatiran.

enaka. Po premisleku se zdi idealna oblika predstavitev teh dokumentov v obliki običajnega teksta in nekaj hkratnih enostavnih preglednic.

Prva papirna pola spisa ima na svoji zaključni strani zapis o takratnih ocenjenih tržnih vrednostih pridelkov, ki jih je župnija dobivala kot desetinske prihodke: »Graški četrt žitaric je v teh krajih vrednoten po povprečnih vrednostih. Po odštetju transportnih stroškov znaša vrednost četrta pšenice 1 gld 30 kr, 'žita' 1 gld, ovsa 30 kr, prosa (Hiersch) 54 kr in ajde (Hiden) 51 kr. Sicer pa so obveze s teh polj običajne kot v smislu z njiv, zasajenih z naštetimi pridelki; ti zneski se računajo po vrednostih količin pridelka v povprečnih letinah in znašajo ... Pridelek ajde se računa na ... En na enovprežnem vozu naložen tovor 'sladke krme'/sena (Sießes Fueder Heü) se tu obračunava s po 1 gld 30 kr vrednosti, tovor 'kisle' (deto Sauers) pa po 1 gld. To župnišče ne dobiva nikakršnih gorninskih služnosti, nima ne lastnih mlinov ne ribnikov; zato tabel z označbami črk B in C niso izpisali.«

Naslovnici²⁶ spisa sledijo tabelarični prikazi posamičnih dejstev, kot prva dvostranska popisna tabela A vseh župnijskih dominikalnih nepremičnin: zasejanih njiv, vrtov, travnikov in pašnika.²⁷ Velikost njive so ovrednotili v količinah posevka ozimne rži na njih, izražene so v porabljenih poravnanih mernikih za graški četrt. Glede na razvrstitev teh površin v tabeli so bile v sklopu župniškega marofa (*Pfarrhöflichen Mayrhoffs*), ki je stal pri župnišču, popisane: velika njiva na ledini *großen feldt*, njiva *in Verbje*, tri njivice (v skupnem obsegu ene večje), imenovane *Paschnig*, in njiva *Vidim*. Vseh šest je bilo prostih desetinskih obvez, zasejali pa so jih s skupaj 11 četrti in 3 maseljci ozimne rži. Ob njih sta semkaj spadala še zelenjavni vrt *in Verbie* in kuhinjski vrtiček tik ob župnišču, oba seveda brez zimskega posevka, skupaj torej osem površin. Travniki (*Wiesen*) so bili štirje, vsi na istih lokacijah kot njive: na ledini *Zu Vnter Verbie* je dajal »kislo« krmo, dva na ledinah *Paschnig* in *Vidim* prav tako, medtem ko je velik travnik ob župnišču dajal več »sladke« kot »kisle« krme/sena. Na pašniku (*Hut Weyden*), imenovanem *Videm*, je župnija imela stajo za živino in v njej dva konja, dva vola in dve teleti, medtem ko je štiri krave dala v rejo v sosesko Dobrova v smislu »železne živine«²⁸. Vendar je bilo s temi kravami kot tudi s preostalimi omenjenimi živalmi nekaj problemov: zavljo večjega števila druge živine jim tamkajšnja paša ni zalegla v celoti, zato so ji morali prinašati dodatno

²⁶ Prav tam. Za zaključno stran in naslovnico velja: prav tam, *Viertl Cilli Pfarrhoff Hohenegg A Bekhantnus Tabell ŷber alle Mayrhoffs Realitäten*.

²⁷ Prav tam, *Bey nach benannten Pfarrhoff befindeten Sich realitäten, alles nach der Ansath des Wintter roggens auf gestrichene maas nach dem gräzer Virlt gerechnet*.

²⁸ Prav tam, v viru označeno kot S: V: *Khüe*; v drugem dokumentu pa z bolj znano oznako R:(eden)do *Vih* – glej naslednjo op. in transkripcijo tega dokumenta v prilogi 1. O pojmu »železna živina« glej več v: Jože Maček, »Eisernes Vieh« im Eigentum einiger untersteirischer und kärntnerischen Kirchen und frommen Bruderschaften von 17. bis 19. Jahrhundert, v: *Studia historica Slovenica* 4 (2004) št. 1, str. 33–58. Na str. 54 je tabela št. 10 o stanju »železne živine« na župnijah v dekanatu Nova Cerkev, ki je vključeval vojniško župnijo, a zanjo podatkov tu ni. Razlog za to je že opisan v uvodnih stavkih: Maček je tabele v razpravi izpisal večji del na podlagi Orožnovega kapitalnega dela, vendar Orožen ni pritegnil virov v graškem deželnem arhivu.

»travo« / krmo oz. oves.²⁹ Gozdov župnija ni imela, zato je ostala tozadevna rubrika v tabeli prazna. Kurivni les si je morala kupovati drugje.

Sledijo na naslednjih dveh straneh pozneje vpisana imena in priimki dveh kmečkih in treh kajžarskih župnijskih podložnikov, ki bodo predstavljeni v nadaljevanju, in posamični sumarni izvlečki iz župnijskih desetinskih urbarjev za vino in žitarice oz. pridelke, torej vsote v letnih desetinskih registrih zabeleženih oddanih desetinskih obvez vina (pravilno: mošta), pšenice, »žita« (*Kohrn*, *Korn*) in ovsu v letih 1743–1748 v takratnih aktualnih merah – za vino v štrtinah (420–520 l) in vedrih (1/10 štrtina, 44–52 l), za žitarice pa v graških četrtih (78,72 litra) in maseljcih (1/8 četrta).³⁰

Preglednica 1: Izvleček iz župnijskih desetinskih registrov za prejeto desetinsko vino in žitarice v letih 1743–1748 kot del katastrske najave 1749

za oddajo	vino		pšenica		»žito«		oves	
leta / mere	štrtini	vedra	četrti	maseljci	četrti	maseljci	četrti	maseljci
1743	7	-	30	7	14	5	12	2
1744	8	-	38	6	21	7	13	4
1745	5	-	48	3	26	3	15	1
1746	8	5	40	4	22	4	16	7
1747	10	5	31	4	24	7	14	-
1748	11	-	59	-	25	6	18	2
vsote:	50	-	249	-	136	-	90	-
šestletno povprečje:	8	4	41	4	22	5 1/4	15	-

Številkam v gornji preglednici je nujno dodati komentar, saj bi bralec sicer ne imel celovitega vpogleda oz. pojasnil, zakaj je izpisana tako, kot je. Letni desetinski prihodki župnije v vinu in pridelkih jasno kažejo, da je bila na tedanjih obdelovanih poljih podložnikov različnih gospodstev na območju župnije najpogostejše posejana kultura pšenica, sledila sta ji »žito« (v pol stoletja mlajši fasiji župnije leta 1805 pa je namesto tega izraza rž³¹) in oves. Glede na številke v vsotah je bilo razmerje količin pridelkov kar razumljivo: pšenice so imeli v povprečju skorajda dvakratnik količin »žita«, medtem ko se je ovsu v primerjavi s pšenico pridelalo le res dobro tretjino. Zato pa je vest o pridelavi ovsu dovolj izpovedna za trditev, da so vsaj premožnejši kmetje na Vojniškem še tedaj imeli nekaj delovnih konj, katerim je bil oves najljubša hrana. Količine v posamičnih letinah

²⁹ StLA, MTK, Cillier Kreis, Nr. 9 Pf. Konkreten zapis o tem pravi: »Die haltende 4 Stukh S: V: Khüe werden in die Communitet gmain Dobroua genant auf die weydt getriben alwo aber wegen der menge des Vichs keinen Nutzen bringet, sondern mües denen, wie auch denen Pferthen, Ochsen, Vnd Kölbern Von denen Wießen das Graß Extra Ein getragen werden.«

³⁰ Prav tam, Sumarischer Extract Nr. 2 et 3 Auß dem Pfarr Hohenegerischen Vrbario über die Sambentliche gelt. Namina deren Vn-terthanen Vndt Keuschler. Was auß denen Zehendt registerien von 6 Jahrn der wein, und getraith Zehendt betraget. AIB ...

³¹ Prim. Orožen, *Das Bisthum VIII*, str. 252.

so izjemno nihale, kar je najočitneje pri vinu in pšenici. Pridelek leta 1748, ki je moral biti v vseh pogledih izjemen, je pri vinu presegel oz. pri pšenici praktično dosegel dvakratnik tistih izpred nekaj let, »žito« pa je leta 1745 skorajda doseglo to razmerje v primerjavi z dvema letoma poprej. Pri ovsu tako občutnih nihanj ni bilo; kljub temu je pridelek leta 1748 opazno, kar polovično presegel tistega iz 1743. Podatek o količinah šestletnega povprečja teh desetinskih prihodkov je zanimiv v toliko, da se je z njim lahko prikazalo končno stanje teh količin po odbitju vsakoletno župnijskemu osebju oddanih naturalnih deputatov, kot bo razvidno v nadaljevanju. Za lastne potrebe in za osebje so bodisi povprečne bodisi dejanske letne količine več kot zadostovale (npr. desetinskega vina je oz. naj bi bilo po preračunu vsaj za okrog 2.200 do celo čez 5.000 l).

Sledila je enostranska tabela vseh letnih izdatkov in deputata slanine delovnemu osebju na marofu, najetim dninarjem idr. župnije v denarju.³² Denarne izdatke in slanino bo najlažje predstaviti v preglednici, preostale naturalne deputate osebju pa nato v nekaj stavkih.

Preglednica 2: Izvleček letnih denarnih izdatkov župnije Vojnik v najavi 1749

vrsta izdatka	gld	kr
prvič: letna obnovitvena gradbena dela	10	-
2. letna plača in oblačila dvema hlapcema na marofu in še trem ljudem	48	-
za kurivni les, ki se ga mora zavoljo neobstoječega lastnega gozda letno nakupiti	25	-
za popravila orodja na marofu, kovaška in kolarska dela se letno izda	10	-
za nakup soli se letno izda	23	48
za obdelovanje polj v sklopu marofa, mlatičem in za pobiranje ter transport desetinskih obvez, saj župnija nima podložniške tlake, se letno plača dninarjem	20	-
ljudem na marofu in vsem dninarjem se letno za prehrano na delu da še deputat slanine v vrednosti letno	24	-
vsota:	160	48

V oči bodejo izdatki za delovno osebje župnije in za nakup soli. Vojniški vikar Gregor Haidmann, tretji od zaporedoma tu službujočih vikarjev bratov Haidmann (!), je leta 1716, torej 35 let pred Kvasovo katastrsko najavo, poročal v Gradec o desetih osebah (*meine Gesund*), ki jih je imel na voljo za vsakovrstno ročno delo na župnijskem gospodarstvu in jim je letno v denarju namenil 49 gld.³³ Kvas je kot delovno osebje navedel pet ljudi na marofu in še neznano število dninarjev za razna druga opravila, ki so letno skupaj dobili kar 68 gld v

³² StLA, MTK, Gillier Kreis, Nr. 9 Pf., Extract. *Vber die Jahr:(liche) Von der Pfarr Hohenegg Erforderliche gelt ausgaben sambt der aufgehenden natural passirungen alß.*

³³ Prim. Orožen, *Das Bisthum VIII*, str. 250–251, in o Haidmannovi službi božji v Vojniku str. 256.

denarju ter za prehrano na delu še deputat slanine v vrednosti 20 gld. Tistih pet na marofu tudi ni bilo prav večjih popravil orodja ali kovaških in kleparskih del, za kar je šlo dodatnih 10 gld. Prav tako je nenavadna vsota za nakup soli (23 gld 48 kr), saj je zagotovo niso toliko porabili na samem župnišču za kuho in peko kruha. Zato se lahko upravičeno sklepa na bodisi verjetnejše dodatne deputate soli osebju ali pa celo na kameno sol, ki so jo morda redno dodajali živini za boljšo prebavo na paši. Obe najavi se glede denarnih izdatkov zelo razlikujeta. Ob le-teh se je ljudem na marofu, mlatičem, delavcem za transport desetinskih oddaj, dninarjem idr. dalo letno tudi del desetinskih naturalij: štrtin vina in žitarice v teh količinah: 1 četrť in 2 maseljca pšenice, 13 četrťov in 3 mase-ljce »žita«, 15 četrťov ovsa, 9 četrťov 2 maseljca prosa in 15 četrťov ajde.

Naslednja dvostranska tabela je predstavila vse župnijske podložnike in njihove denarne obveze do zemljiškega gospoda.³⁴ Ti so bili:

- kmetje: Jernej Vogrinec (*Ierney Vogrinz*), Anton Gußej;
- kajžarji: Jakob Šipek (*Schipekh*), Gregor Smrečnik (*Smereznegg, Schme-retschnegg*) in Matej Černoga (*Mathaeus Ze Tschernogä*; pozneje Marko).

Oba kmeta sta bila dolžna letno plačati vsak skupno 11 gld, od česar je letni činž znašal 10 gld in robotnina (nadomestilo za letno tlako oz. obvezno zastonj-sko delo) 1 gld. Vsi trije kajžarji niso plačevali robotnine, njihova obveza je bila le minimalen činž: Šipek 1 gld 45 kr, Smrečnik 3 gld in Černoga 2 gld. Skupno je v denarju župnija dobivala od njih letno 28 gld 45 kr. Gregor Haidmann pod-ložnikov sploh ni omenil, kar bi se lahko razumelo, kot da jih v njegovih letih službe župnija še ni dobila v dar od župnije matere. Nadarbinska fasija župnije iz leta 1805, ki jo je povzel Orožen, pa je imela podatek o le enem kmečkem podložniku in nič o kajžarjih.

Glede denarnih izdatkov župnije (*Abzugs Posten*) je župnik Kvas prav tu dodal še naslednje: »Treba je opozoriti na dejstvo, da je ta župnija prej spadala pod župnijo Nova cerkev in da je od njenega nastanka (oz. osamosvojitve) na-prej med njima ostala sporna točka. Župnija mati ji je predala v last tudi ta dva kmečka podložnika in tri kajžarje ter še nekaj nepremičnin. Za to pa je zahtevala kot dolžno obvezo Nove cerkve deželi letno doplačilo 75 gld. Le-to vsoto zapiše tamkajšnji župnik med svoje letne dohodke, jaz pa jo vstavim med odhodke.« To je bila tako imenovana *Endtrichtung*. Na tem mestu je za dodati, da je Orožen iz Haidmannovega poročila o njegovih denarnih izdatkih (1716) povzel: »Davon habe Ich Iahrlehen den Löbl. Capitel auf Straßburg zu geben pension 75 kr.« Med vsotama 75 gld in 75 kr je bila seveda občutna razlika, ki pa jo je tu nesmiselno definirati.

³⁴ StLA, MTK, Cillier Kreis, Nr. 9 Pf., *Sumarischer Extract Auß dem Pfarr Hohenegerischen Vrbario über die Sambentliche gelt gaaben der zu den Pfarhoff dienstbahnen Vnterthanen. Namina deren Vnterthanen Vndt Keuschler.*

Vsota vseh letnih denarnih izdatkov vojniške župnije naj bi po Kvasovem izkazu tako znašala 235 gld 48 kr. Po odbitju dobljenih letnih prihodkov od podložnikov je izkazal letni denarni primanjkljaj 207 gld 3 kr, kar je baje moral pokrivati s prihodki od naturalij.³⁵ Ali se je tu znova izkazal kot nedosleden, saj je pozabil na letni deželni davek, ki ga je župnija za posesti seveda morala plačevati? Kot zapisano v repertoriju vložnih aktov celjskega okrožja je bila ta vsota 65 gld 51 kr. Ali pa je bil prav ta davek zaobjet v tistih 75 gld omenjene *Endtrichtung* župniji Nova cerkev? O tem se je težko nedvoumno izjasniti.

Končno je tu še zadnja dvostranska tabela obračuna vseh desetinskih naturalij³⁶ z naslednjim Kvasovim potrditvenim zaključkom. Vsebovala je že znano šestino vseh prihodkov od vinske, žitne in vrečne desetine oz. koplevnika, slednje v količinah poravnanih mernikov prosa in ajde, ter male pravde, ki so jo tvorile kokoši in povesmi prediva; nato pa letni deputat teh naturalij za župnijske delavce na marofu in ostale, in ostanek količin.

Preglednica 3: Zaključna tabela dejanskih letnih župnijskih desetinskih prihodkov in odhodkov v naturalijah v najavi 1749

Vsebuje podatke o povprečni oddaji iz šestletnega obdobja 1743–1748 (šestini) vinskih in žitnih desetini (glej preglednico 1), ki jim je dodal še šestino od vrečne desetine oz. koplevnika ter šestino male pravde, nato letne količine teh pridelkov, dane župnijskim delavcem, in ostanek le-teh.

pridelki	vino		žitna desetina					vrečna desetina / koplevnik				mala pravda		
		pšenica		»žito«		oves		proso		ajda		kokoši	predivo	
mere	štrti-ni	vedra	četrti	mas.	četrti	mas.*	četrti	mas.	četrti	mas.	četrti	mas.	kosi	povesma
šestina šestletne oddaje	8	4	41	4	22	5 1/4	15	-	9	2	15	-	50	8
letno za delavce	1	-	1	2	13	3	15	-	9	2	15	-	-	-
ostanek	7	4	40	2	9	2 1/4	-	-	-	-	-	-	50	8

*mas. – maseljci

³⁵ Prav tam, ... *Erscheines das die Abzugs Posten die gelt ertragnusen übertröffen, undt der abgang aus den natural Einkufften geleßet werden mues per ...*

³⁶ StLA, MTK, Gillier Kreis, Nr. 9 Pf., *Ferere Specification deß Wein = getraydt Vndt Sakh Zehendt, dan der Copleunig Kleinrechten.*

Župnija je za letni deputat osebju in delavcem namenila en štrtin vina, četrtrt pšenice in pa celotno letno desetinsko oddajo ovsa in vrečne desetine, torej prosa in ajde. Kaj se je zgodilo z ostankom, s 7 štrtini vina in 40 četrti pšenice, saj se teh količin na župnišču zagotovo ni pojedlo in popilo, ni znano.

Nadalje je Kvas dodal tržne vrednosti posamičnih vrst teh desetinskih prihodkov: za žitarice so bile tržne cene tiste že zapisane na zaključni strani prve pole. Štrtin desetinskega vina je imel zavoljo »ugodne stopnje kisline« v tukajšnjem vinu (... *wegen der Sauren güette hierorths*) vrednost 6 gld; kokoš je bila po 2 kr, funt povsem prediva pa po 4 kr. Še o desetinski slami je dodal, da od njene prodaje ni bilo nikakršne denarne koristi, saj so jo porabili na več koncih župnijske posesti, največ pa na marofu, zato od njene prodaje župniji ni prišel niti krajcar.

Za lažje obračunavanje vrednosti pridelkov je dodal še podatek o tamkajšnjem tako imenovanem »celjskem škaflu« (*Ciller schäffl*) oz. lokalni meri, enakovredni 22 polovičnim graškim četrtom.

Prodaja dokajšnjega ostanka oz. viškov desetinskih prihodkov bi lahko bila eden od konkretnih vsakoletnih denarnih prihodkov vojniške župnije, vendar so le-ti neznani. Nenavadno pri tem je, da tudi Orožen prodaje oz. izkupička ne omenja nikjer: vikar Gregor Haidmann je v svojem poročilu o količinah letnih župnijskih desetinskih prihodkov navedel kar 200 veder vina, ki pa ga sam v njegovem dotedanjem enajstletnem službovanju v Vojniku »ni dobil nikdar«, in lepe količine žitaric. O prodaji slednjih na trgu v njegovem poročilu ni niti besede. Kvasova katastrska najava med denarnimi prihodki župnije ne navaja izkupička, kot tudi fasijska najava iz 1805 ne. Enako ni niti besede o obstoju morebitne zakupne pogodbe za viške z bližnjim gospostvom, ne o kakršnikoli zakupnini. Vendar govorita v prid redne vsakoletne prodaje desetinskih viškov dva argumenta; prvi: župnik Kvas je izrecno omenil kritje denarnih izdatkov župnije s prav temi prihodki, in drugi: njegovo natančno definiranje njihovih tamkajšnjih tržnih vrednosti, kar bi bilo v primeru neprodaje povsem nekoristno oz. odvečno. Ali je lahko Kvas z izkupičkom dejansko pokril po njegovem izračunu 207 gld letnega denarnega »minusa«, pa ostaja neznano.

O obdavčitvi gozdov ni mogel dodati nič, saj jih župnija ni posedovala.

Sledila je zaključna formulacija župnika Kvasa o verodostojnosti vseh podatkov: ničesar ni zatajil ali odvezl, kar je jamčil s svojo duhovniško vero in zaupanjem, potrdil z lastnoročnim podpisom in pečatil s svojim pečatom.³⁷

Primerjava terezijanske katastrske najave in dobrega pol stoletja mlajše fasijske najave župnijske nadarbine iz leta 1805 pokaže tako ujemanja kot tudi nekatere razlike. Največ ujemanj je ostalo glede stanja dominikalne posesti (polja, travniki). Opazne pa so bile tudi razlike oz. nedorečenosti v denarnih prihodkih in izdatkih.

³⁷ StLA, MTK, Cillier Kreis, Nr. 9 Pf., župnija Vojnik, 26. 7.(Septem)ber (1)749, rdeč osebni pečat in signatura.

V deželni prestolnici s Kvasovo najavo niso bili zadovoljni. Zanimale so jih mnoge dodatne podrobnosti glede pridelave poljščin, glede župnijske živine, desetinskih registrov, denarja in podobno. Kvas je zato že v istem letu prvič in marca 1750 vnovič pojasnjeval graškemu direktoriju zadeve v zvezi z njihovimi poizvedbami. Drugič je v dodatna pojasnila na vprašanje o morebitnih šiftnih registrih župnije zapisal: »... *Le-teh na župnišču nikdar niso zapisovali. Župnija je imela le dva kmečka podložnika, od katerih je bil le eden obvezan k plačilu 10 gld. Od te vsote pa se je moralo na sedež komisariata Nova Cerkev oddajati die Endtrichtung.*« Hkrati je izpisal novo sumarično tabelo količin obvez iz desetinskih registrov.³⁸ S tem se je glede na svojo lansko najavo le še dodatno zapletel, saj npr. podatek o plačilu obveze 10 gld le enega kmečkega podložnika nikakor ni držal – ali pa mu ga je župnija vmes kar odpustila (?).

Očitno je bilo, in to se je izkazalo hitro po nastopu župnika Gašperja Rupnika (*Caspar Ruppnick*) v toku leta 1751, da je imela prvotna katastrska najava precejšnje luknje. Vsi časovno nadaljnji oz. med 1751–1761 ohranjeni dokumenti v pričujočem vložnem aktu župnije so tako ali drugače povezani z njo oz. so odmevi nanjo. Sam Kvas je v zgodnjem letu svoje smrti po nekajkratnih dopisovanjih z graškimi oblastmi naposled vložil uradno pritožbo, katere predmet so bile v bistvu malenkosti, kot recimo o izkupičku prodaje desetinske slame.³⁹

To pa je bila le ena v nizu Rupnikovih intervencij na prvotno luknjasto najavo. Že konec decembra 1751 ali v začetku januarja 1752 je kot odgovorna oseba župnije pred oblastmi v Gradcu vložil uradno tožbo proti trgu Vojnik. Srž obeh pritožbenih točk je bil odnos župnija–trški magistrat, v katerem je svojo vlogo odigral Kvas. Pod 1. točko je Gašper zapisal naslednje: »župnijski cerkvi in dvema njenima podružnicama pripadajoča in služnostna zemljišča je trg Vojnik doniral le-tem cerkvam tako, da zanje na osnovi trškega urbarja sam trg zanje poravnava vse deželne obveze, cerkve pa si v smislu »miloščine« same krijejo služnostne obveze trga do njih kot sta osvetlitev in vzdrževanje (verjetno notranjosti cerkva, op. A. H.). Vendar so te služnostne obveze zavoljo storjene napake tako umrlega tukajšnjega predhodnika Maksimilijana Kvasa kot tudi trga sčasoma izginile. Posledično sta v breme teh cerkva kot obveza padla tako rustikalni kot tudi dominikalni davek. Zato župnija prosi za ureditev oz. povrnitev v prejšnje stanje. Pod 2. točko pa: trg se je zavezal k darovanju 20 funtov voska za sveče cerkvam letno, dobivali pa so le dva funta. Zato prosijo za ureditev tudi

³⁸ StLA, MTK, Cillier Kreis, Nr. 9 Pf. Prav tam, koncept dopisa graških oblasti župniku v Vojniku glede nekaterih vprašanj, in Kvasov odgovor, oboje s. d., s. l. Za slednje glej prilogo 1; Maksimilijan Antonij Kvas oblastem v Gradec, župnišče Vojnik, 24. 3. 1750.

³⁹ Prav tam, *Viertl Cilli Beschwerden des Maximiliani Quass Pfarrers zu Hohenegg, wegen seines pfarrlichen befunds eines theils, und andertens wegen der kkirchen Sancti Bartholomaei, dann filialen Sancti Floriani, et B:(eatae) V:(irginis) Mariae Dolorosae, de praesentato 7:(Septima) February (1)751. den Pfarr=hof betref:(fendt). Vidimus deželnega knjigovodstva: Gradec, 12. 5. 1751 in 18. 6. 1751.*

tega.« Neobvezujoče prvotno mnenje dežele k 1. točki je bilo, da se iz priložene dokumentacije ni dalo razbrati, za konkretno katere služnostne obveze trga do cerkve je šlo, in so zato razpisali ponovno obravnavo. V 2. točki pa so pritožbo zavrnili zavoljo nedorečenosti pritožbe.⁴⁰

Rupnik je bil primoran poleti 1753 naposled pripraviti novo katastrsko najavo župnije Vojnik. Njegov tokraten vložni akt je uvajalo sumarno subreparticijsko poročilo o celoti župnijske posesti, desetinskih prihodkov in obvez petih župnijskih podložnikov, ki ga v Kvasovi najavi ni. Dominikalno posest je sestavljalo šest polj in štirje travniki. Od podložnikov se je dobilo činž, od ljudi v celotni župniji pa desetinsko slamo, vinsko desetino (8 štrtinov 4 vedra), žitno desetino: pšenica, »žito«, oves; vrečno desetino: proso, ajda; malo pravdo: 50 kokoši in povesme prediva; in tudi prisilno delo (tlako) podložnikov – skupaj 30 dni ročne tlake s prehrano ter šest dni dvovprežnih voženj brez prehrane, za kar je Kvas nekaj let poprej trdil, da je župnija nima. Tabela A je nato razdelala vsebino poročila, skratka predstavila v dokajšnji meri enak izvleček stanja obvez in podložnike kot prvotna najava: urbarialne dolžnosti, denarne obveze; na novo pa je bila torej dodana ročna in vozna tlaka podložnikov.

Dva podložnika gosposčine Založe, Luka in Klädenhardt in Štefan, sta imela do župnije obvezo *zum Tüsch lechen* (morda pogostitve ob obisku župnika?).⁴¹

Leto in pol pozneje je spor župnije s trgom prešel v novo fazo, saj nobena stran ni hotela popustiti niti za ped. Takratni trški sodnik Maksimilijan Rožman je bil namreč prisiljen v službeno pot v Gradec na vpogled in seznanitev z Rupnikovo pritožbo, ki torej še ni bila razrešena. Po opravljenem vpogledu je to moral potrditi s podpisom kratkega potrdila.⁴²

Tudi Gašper Rupnik je v njegovi najavi iz 1753 spregledal zabeležiti pomembno dejstvo: od tam naštetih, v sklop župnijskega marofa spadajočih dominikalnih površin je župnija tri polja in en travnik dajala v najem. Zato je julija leta 1761 z lastnim pečatom in podpisom overovil nov seznam prav teh površin in njihove najemnike ter mu dodal še prošnjo na graške deželne oblasti za potrditev novoizpisanega vojniškega župnijskega urbarja. Štirje najemniki so takrat bili Janez Rednak, Matej Gajšek, Jurij Andorfer in Tomaž Vidmar. Za letne najemnine je župnija dobivala skupno minimalno vsoto 2 gld 30 kr 37 den. Vlogo so na deželnem knjigovodstvu v Gradcu dokončno obdelali 20. avgusta, omenjene najeme pa so nato po naročilu deželnega odbora takoj vnesli v župnijski urbar.⁴³

⁴⁰ StLA, MTK, Cillier Kreis, Nr. 9 Pf., pritožba župnika v Vojniku Gašperja Rupnika deželnim oblastem glede župnijske cerkve sv. Jerneja in dveh podružničnih cerkva sv. Florijana in Presvete device Žalostne Marije, deželnim oblastem predstavljena 4. 1. 1752, in pripis zanjo pristojnega deželnega uradnika, Gradec, 18. 1. 1752.

⁴¹ Prav tam, župnišče Vojnik, 12. avgusta 1753.

⁴² Prav tam, Gradec, 13. januar 1755 (glej prilogo 2).

⁴³ Prav tam, Dopis Gašperja Rupnika, župnišče Vojnik, 25. julij 1761.

PRILOGE

Dokument št. 1: Dodatna pojasnila župnika Maksimilijana Kvasa na prvi odziv iz Gradca na poslano katastrsko najavo v letu 1749.

Vir: StLA, MTK, Cillier Kreis, Nr. 9 Pf.

Hochlöbl:(iches) in Landes rectificationaller gnedigst angesteltes Directorium ..!

Über die erfundene Anstende die Fassion des pfarrhof Hohenegg in Virl Cilli betref:(fendt)

Ad 1mum: daß die Fexung bey denen Baufeldern dasigen pfarrhofs excluso Semine sich auf 3 körner belaufen.

2do: wirdet bey dasigen pfarrhofkhein halt zünß ein genomben, weillen dise khleine hueth waydt Vor daß haimbische R:(eden)do Vih fast nicht Erkhlekhlich.

3tio: Verfallet in Zehend getrayd alda Von anno (1)742 biß inclusive (1)747 daß ist Von 6 Jahriger Ertragnus WaiZ 1031 schöber 5 garmb, khorn 575 schöb:(er) 40 garmb Haber 273 schöb:(er) also belaufet sich das Zusamben gemischte Stroh in einen Jahr biß 15 ainspanige wägen á:(in) per 42 Xr: Von wellichen wehnig Verkhaufft sondern Vor das haimische R:(eden)do Vih Zur einstroh Verbraucht wird, Item Jährlichen 3 schöber schäb á:(in) per 51 Xr: welliche Zu der bedachung bey den pfarrhof gebraucht werden.

Dokument št. 2: Maksimilijan Roßman, trški sodnik Vojnika, potrdilo o opravljenem vpogledu v subreparticijski spis župnije Vojnik v deželni registraturi kot tožena stranka, 1755.

Vir: StLA, MTK, Cillier Kreis, Nr. 9 Pf.

Daß mir Endes Vnterscribenen die Eingelegte Subrepartition Von der Pfarr Hoheneg in Cillier auß der Kayl:(serlichen) Königl:(lichen) Landes Rectifications Registratur Adjustierter samt denen steuerbüchlen extradiert worden, wiert Von mir als Committierten hiemit beschounet. Grätz den 13 Jener 755. Max Roßman, der zeith Marchrichter.

VIRI IN LITERATURA

Viri

Arhivski viri

Steiermärkisches Landesarchiv Graz (StLA)

Laa. Archivum Antiquum, Gruppe I (Umfang, Statistik und Geschichte des Landes) 2.o: Häuserzählung 1754: Cillier Kreis, Karton 18.

Maria-Theresianischer Kataster (MTK), Cillier Kreis: Repertorium B(and) Nr. 185; Akten.

Nadškofjski arhiv Maribor (NŠAM)

Matične knjige, matricula-online.si Nadškofija Maribor, župnija Vojnik sign. 04488 - mrliška knjiga 1702–1754.

Objavljeni viri

Orožen, Ignaz, *Das Bisthum und die Diözese Lavant. VIII. Theil. Das Dekanat Neukirchen*. Maribor (Marburg) 1893.

Ožinger, Anton, *Vizitacijski zapisniki savinjskega arhidiakonata goriške nadškofije 1751–1773 / Atti delle visite pastorali nel l'arcidiaconato di valle Saunia della arcidiocesi di Gorizia / Die Berichte der Pastoralvisitationen im Archidiakonat Saunien der Erzdiözese Görz*, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana, 1991.

Literatura

Curk, Jože, Slovenska Štajerska v popisu iz leta 1754, v: *Kronika* 35 (1987), zv. 1/2, str. 4–8.

Hackl, Bernhard, Die Theresianische Steuerrektifikation in der Steiermark 1748-1763. Das Ringen zwischen Landesfürst und Landständen um die Neuordnung des Gültsteuersystems, v: *Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark*, Jahrgang 89/90 (1998/99), str. 165–225.

Kolar, Bogdan, *Pod varstvom sv. Jerneja. Župnija Vojnik nekoč in danes*, Katoliško-kulturno društvo Ivan Šopar, Vojnik 2023.

Maček, Jože, »Eisernes Vieh« im Eigentum einiger untersteirischer und kärntnerischen Kirchen und frommen Bruderschaften von 17. bis 19. Jahrhundert, v: *Studia historica Slovenica* 4 (2004), št. 1, str. 33–58.

POVZETEK

Razprava je obdelava terezijanske katastrske najave v zvezi z dominikalno in rustikalno posestjo župnije sv. Jerneja v Vojniku. Terezijanski popisni in katastrski viri dajejo vsaj okvirni vpogled v obseg in stanje njene takratne posesti, vrste in količine prihodkov in izdatkov in sploh gospodarjenja župnije. Obstajata tudi katastrski najavi vojniške bratovščine sv. Florijana in tukajšnjega beneficija sv. Florijana. Zajeti so predvsem katastrski viri iz let 1749–1761, z malce dodatki iz prvega terezijanskega popisa hiš in hišnih gospodarjev 1754. Prvotno katastrsko najavo župnije je leta 1749 na okrožno glavarstvo v Celju vložil takratni vojniški vikar Maksimilijan Antonij Kvas. Vsebovala je več dvostranskih in enostranskih posebnih tabel in zaključno tabelo. Z njimi je prikazal takratne župnijske nepremičnine, količine letnih prihodkov iz desetinskih obvez vsega na prostoru župnije živečega prebivalstva, letne denarne prihodke, izdatke in obveze župnije, njene podložnike in njihove denarne ter druge obveze do župnije kot zemljiškega gospoda.

Najava pa je izkazovala preveč slabosti in pomanjkljivosti, da bi jo deželne oblasti v Gradcu kar na hitro potrdile. Pričelo se je dopisovanje na relaciji Gradec–župnija: že Kvas je moral večkratno pojasnjevati in dopolnjevati podatke, pri čemer se je v odgovorih zapletal. Vložil je celo uradno pritožbo. Po njegovi smrti leta 1751 je novi vikar oz. župnik Gašper Rupnik po več dopisih z oblastmi moral oddati novo, izpopolnjeno katastrsko najavo. Leta 1753 je tožil trg Vojnik zavoljo še neurejenih zadev iz Kvasove dobe. Zadnji dokument v katastrski najavi župnije Vojnik je Rupnikov dopis v Gradec iz julija 1761, s katerim je podal informacijo o dajanju župnijskih njiv in travnika v letni najem.

Ključne besede: *župnija Vojnik, 18. stoletje, terezijanski kataster, zemljiška posest, terezijanski popis hiš*

Summary

FIEFS, INCOME, AND MANAGEMENT OF THE PARISH OF VOJNIK IN SELECTED THERESIAN SOURCES

The article focuses on the Theresian cadastral announcement related to the dominical and rustical property of the parish of sv. Jernej in Vojnik. Theresian census and cadastral sources present at least a partial insight into the scope and state of property at the time, types and amounts of income and expenses, and a general overview of the parish management. There also exist two other cadastral announcements, one for the brotherhood of sv. Florijan and the other for the benefice of sv. Florijan, both in Vojnik. The announcements encompass primarily cadastral sources from 1749–1761, with scarce additions from the first Theresian census of houses and house owners from 1754. The original cadastral announcement for the parish was submitted to the district administration in Celje in 1749 by the vicar in Vojnik at the time, Maksimilijan Antonij Kvas. It included several two- and single-page special tables and one final table. They were used to declare the parish real estate of the time, the amounts of annual income from the tithe duty of all inhabitants living in parish, annual monetary income, expenses and duties of the parish, and its serfs and their monetary and other duties towards the parish as the landlord.

However, the announcements included too many discrepancies and shortcomings for the provincial authorities in Graz to confirm it immediately. This was the beginning of a lengthy correspondence between Graz and the parish: Kvas was asked several times to explain and supplement data whereby he frequently tied himself up in knots. He even filed a formal complaint. After his death in 1751, the new vicar or priest Gašper Rupnik, following several letters from the authorities, had to file a new, supplemented cadastral announcement. In 1753, he sued the Vojnik market authorities for the still unsettled affairs from Kvas' period. The last document in the Vojnik parish's cadastral announcement is Rupnik's letter to Graz from July 1761, in which he presented the information about the lease of the parish fields and a meadow.

Keywords: *Vojnik parish, 18th century, Theresian cadastre, feudal estate, Theresian house census*

Škofijski grb, ki ga je pri uradni korespondenci uporabljal ljubljanski škof Anton Kavčič (1743–1814)

Vir: <https://nadskofija-ljubljana.si/nadskofija/skofje-od-nekdaj-do-danes/>

Miha Preinfalk

dr. znanosti, višji znanstveni sodelavec, ZRC SAZU,
Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
e-naslov: miha.preinfalk@zrc-sazu.si

Miha Šimac

dr. znanosti, docent pri Katedri za zgodovino Cerkev in patrologijo,
Teološka fakulteta UL,
Poljanska c. 4, p. p. 2007, SI-1001 Ljubljana
e-naslov: miha.simac@teof.uni-lj.si

IZ CESARJEVE ZAPUŠČINE: POROČILO LJUBLJANSKEGA ŠKOFA ANTONA KAVČIČA (1807–1814) CESARJU FRANCU I.

1 UVOD

Kanonsko pravo Katoliške cerkve škofom nalaga *Ad limina apostolorum*, to je dolžnost, da obiščejo Rim, počastijo grobova apostolov Petra in Pavla ter se predstavijo rimskemu papežu, ki mu posredujejo tudi poročilo o stanju škofije, ki jim je zaupana (kan. 399 in 400).¹ Toda korenine te dolžnosti gre iskati že v praksi rimskih provincialnih sinod v 4. stoletju, ko je rimski škof kot edini metropolit Zahoda skliceval svoje sufragane sprva po dvakrat, od 7. stoletja naprej pa enkrat letno na t. i. rimski sinodi. Skozi stoletja se je ta praksa razvijala, v času po tridentinskem koncilu pa je to posebej zapovedal papež Sikst V. (1585–1590).² S konstitucijo *Romanus Pontifex* je 20. decembra 1585 izrecno zahteval, da morajo vsi patriarhi, primasi, nadškofje in škofje pred nastopom službe priseči, »da bodo v določenem časovnem presledku osebno obiskali ss. *Limina apostolorum Petri et Pauli* in ob tej priliki ustnemu poročilu o svojem pastoralnem

¹ *Zakonik cerkvenega prava* = *Codex iuris canonici*, Družina, Ljubljana, 1999, str. 191–193.

² France M. Dolinar, Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (*Relationes ad limina*), I. del: 1589–1675, v: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* (AES) 33, Ljubljana 2011, str. 14–15 (dalje: Dolinar, Poročila ljubljanskih škofov I.).

*delu priložili tudi pisno relacijo o stanju v svoji škofiji. Določbe konstitucije so z dnem njene objave postale obvezne tudi za že posvečene škofove.*³ Pogostost oziroma časovni lok obiskov je konstitucija določala glede na oddaljenost škofij od Rima; tako je denimo veljalo, da italijanski škofove pridejo v Rim vsako tretje leto, večina evropskih škofov pride na vrsto vsako četrto leto, škofove iz Azije in novih dežel pa vsako deseto leto. Konstitucija pa ni podrobneje določila, kako naj škofove sestavijo poročila; takšna navodila sta izdelala cerkveni pravnik Prosperus Fagnani (ca. 1588–1678) in barnabit ter odličen liturgist Bartholomeus Gavanto (1569–1638) v prvi polovici 17. stoletja. Koncilska kongregacija je zaradi mestoma razvlečenih in nepotrebnih opisov v poročilih leta 1725 izdala nova navodila za sestavljanje takšnih relacij, ki predstavljajo zanimiv vir za krajevno zgodovino posameznih škofij.⁴

France Martin Dolinar je v svoji študiji o poročilih ljubljanskih škofov v Rim navedel, da je iz pregledanega gradiva mogoče ugotoviti nerednost pošiljanja relacij iz posameznih škofij v Rim. Tako denimo tudi iz ljubljanske škofije v Rim niso poslali nobene relacije (oziroma se jih morda še ni odkrilo) v času, ko so škofijo vodili škofove Jakob Missia (ljublanski škof v letih 1884–1898), njegov predhodnik Janez Zlatoust Pogačar (1875–1884) in Anton Kavčič (škof v letih 1807–1814). O slednjem je Dolinar zapisal: »Kavčiča bi lahko opravičila francoska zasedba škofije in nasilno obnašanje francoskih oblasti do njega, škofa Pogačar in Missia pa podobnega opravičila nimata.«⁵ Toda če Kavčičeva relacija ni bila poslana oziroma morda še ni odkrita, je nekoliko presenetljivo, da se v slovenskem zgodovinopisju še ni predstavilo njegovega obstoječega vizitacijskega zapisa iz leta 1808, ki ga je poslal cesarju Francu II. (I.)⁶ (vladal v letih 1792–1835). Cesar je namreč leta 1804 škofom v monarhiji ukazal, da naj mu o stanju v škofijah poročajo z vizitacijskimi poročili. Zdi se, da se v slovenskem prostoru tem poročilom doslej ni posvečalo posebne pozornosti, kljub temu, da je nanje že leta 1953 opozorila avstrijska zgodovinarica Erika Weinzierl-Fischer (1925–2014).⁷ Drži pa, da je tudi pri študiju teh dokumentov treba imeti v mislih enako predpostavko, kakor to velja za v Rim poslane relacije, o katerih je Dolinar zapisal: »Ne smemo pozabiti, da so jih pisali 'podložniki svojemu gospodu',

³ France M. Dolinar, Poročila ljubljanskih škofov I., str. 16.

⁴ France M. Dolinar, Poročila ljubljanskih škofov I., str. 16–17.

⁵ France M. Dolinar, Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad limina), II. del: 1685–1943, v: *AES* 34, Ljubljana 2012, str. 18 (dalje: Dolinar, Poročila ljubljanskih škofov II.).

⁶ Cesar Franc je leta 1792 zavladal kot cesar Svetega rimskega cesarstva in je nosil naslov: cesar Franc II. Leta 1804 je habsburške posesti razglasil za dedno Avstrijsko cesarstvo in kot takšen prevzel vladarsko ime: Franc I. Dve leti je bil torej znan kot »dvojni cesar«, leta 1806 pa je bilo Sveto rimsko cesarstvo tudi dokončno formalno razpuščeno. Ernst Bruckmüller, *Avstrijska zgodovina*, Ljubljana, 2017, str. 247.

⁷ Erika Weinzierl-Fischer, Visitationsberichte österreichischer Bischöfe an Kaiser Franz I. (1804–1835), v: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv* 6 (1953), Verlag Ferdinand Berger, Horn, N.-Ö. Wien, 1953, str. 240–311 (dalje: Weinzierl-Fischer, Visitationsberichte).

kot je razvidno že iz izrazoslovja, s katerim škofoje naslavljajo papeža in kardinale rimske kurije. Poleg tega jih niso vedno sestavljali škofoje sami, ampak kdo izmed škofovih ožjih sodelavcev oziroma zaupnikov. Razumljivo je, da so skušali škofoje posebej poudariti svoje zasluge in uspehe, olepšati ali opustiti pa to, kar jim ni bilo v prid.»⁸ V tem duhu so škofoje najverjetneje sestavljali tudi vizitacijska poročila, ki so jih pošiljali cesarju.

V dunajskem Hišnem dvornem in državnem arhivu (Haus-, Hof- und Staatsarchiv – HHStA) se v kabinetnem arhivu nahajajo tudi akti cesarja Franca (*Kaiser Franz Akten*), ki izvirajo večinoma iz nekdanjega osebnega cesarjevega arhiva. V tem arhivu so se takrat znašli dokumenti, ki jih je vladar vedno želel imeti pri roki, med te pa je cesar uvrščal tudi vizitacijska poročila. Danes se v škatli 217 med drugimi nahajajo tudi vizitacije, ki so jih na dvor poslali ljubljanski škofoje; eno poročilo je cesarju poslal ljubljanski škof Anton Kavčič (škof v letih 1807–1814), škof Avguštín Gruber (ljubljsko škofijo vodil v letih 1816–1823) je poslal šest poročil – sedmo že kot salzburski nadškof (3. april 1823); vsa ostala poročila pa so izpod peresa škofa oz. pozneje knezoškofa Antona Alojzija Wolfa (škof v letih 1824–1859).⁹ Ta je cesarju Francu I. zadnjič poročal leta 1833. Skupno je v navedenem kartonu moč najti 14 poročil, v katerih so ljubljanski škofoje cesarja obveščali o razmerah v posameznih delih ljubljanske škofije. Škof Gruber je precej obsežnim poročilom dodal tudi še statistične tabele o številu duš po posameznih župnijah itd. Žal takšnih tabel ni za čas škofa Wolfa. A če je slednji tudi sicer precej bolj znan zaradi svojih vizitacijskih zabeležk, so nekoliko slabše poznani podatki za obdobje, ko je ljubljansko škofijo vodil drug Idrijčan, Anton Kavčič. Pričujoči prispevek nima namena podrobneje obdelati vseh poročil, ki so jih iz Ljubljane pošiljali na Dunaj, želi pa predstaviti prav Kavčičevo manj znano kratko poročilo, poslano na dunajski dvor leta 1808, v katerem je kot ljubljanski škof prikazal razmere v delu svoje škofije leto dni pred nastankom Napoleonove Ilirije.

2 CESARSKI UKAZ 1804

Cesar Franc II. (I.) je jeseni 1804 škofom avstrijskega cesarstva naročil, naj mu poročajo o stanju v svojih škofijah. Informacije je želel izvedeti prek poročil o vizitacijah, ki so jih škofoje opravljali. Pri tem ni izpustil niti dekanijških vizitacij. Na ta način je torej dekane in škofoje postavil pod cesarski nadzor. Kakor navaja Cölestin Wolfgruber (1848–1924) v biografiji o dunajskem nadškofu Žigi Antonu grofu Hohenwartu (1730–1820), je cesar Franc 7. septembra 1804

⁸ France M. Dolinar, Poročila ljubljanskih škofov I., str. 14.

⁹ Österreichisches Staatsarchiv (ÖSTA)/Haus-, Hof- und Staatsarchiv (HHStA), Kabinettsarchiv (KA), Kaiser-Franz-Akten (KFA), Ktn. 217: Berichte des Bischofs von Laibach. Kopije Wolfvovih poročil, poslanih na cesarski dvor, najdemo tudi v Nadškofijskem arhivu Ljubljana. Prim. NSAL, Vizitacije, šk. 9.

kanclerju Aloisu grofu Ugarteju (1749–1817) poslal pismo, ki se v prostem prevodu glasi: »Dragi grof Ugarte! S skupnim pismom boste obvestili vse nadškofe in škofo, tudi grške neuniatske, da pričakujem od njih, da po popravljenih vizitacijah v njihovih škofijah posredujejo poročila direktno meni. Najpomembnejši deli, ki jih morajo vključiti v poročila, se nanašajo na to ali in kako se upoštevajo predpisi 'publico ecclesiasticis', ali se bogoslužja in pobožnosti izvajajo po utečenem redu ter kateri duhovniki iz posvetne ali redovne duhovščine se odlikujejo pri opravljanju svoje službe, zlasti še v šolskih zadevah in skrbi za uboge ter kako se ravna z zapuščinami in ustanovami (po namenu in željah) ustanoviteljev pa tudi, če krajevene oblasti in župnijski patroni oziroma njihovi upravitelji ne zanemarjajo svojih dolžnosti; na koncu pa naj podajo tudi oceno o vernosti in morali tako duhovnikov kot tudi uradnikov in ljudstva na deželi in v mestih.«¹⁰ Zanimivo je, da ljubljanski škof Kavčič v vizitacijskem poročilu navaja, da je poročilo spisal in odposlal »v skladu z najvišjim ukazom z dne 29. septembra 1804.«¹¹ Najbrž pa gre pri slednjem za datum, ko so ukaz dejansko razposlali na škofijske ordinariate.

Cesarskega ukaza pa – presenetljivo – škofo niso izvršili v polnosti oziroma so le nekateri dejansko poslali poročila, ki pa tudi vsebinsko niso ustrezala željam cesarja. Med izjemami, ki so bili deležni cesarjeve pohvale za vzorno poročilo, je bil le Wenzel Leopold Chlumčanský von Přestavlk (1749–1830), ki je od leta 1802 kot škof vodil škofijo *Litoměřice*, leta 1815 pa je postal nadškof Prage. Ker večina torej ni izvršila ukaza, je julija 1805 cesar grofu Ugarteju znova naročil, naj se njegov ukaz takoj izvrši in naj se vsem škofom in nadškofom v posebnem pismu naloži odgovornost, da pripravijo poročila, v katerih morajo odgovoriti na vse navedene točke. V primeru, če vizitacijo opravljajo škofo po legatih, morajo tudi ti pripraviti poročila, a jih morajo prej pregledati škofo oziroma nadškofje sami. Ob tem je bilo dodano še navodilo, da naj škofa oziroma vizitatorja, če ga je dotlej spremljal kresijski uradnik, tega v prihodnje ne počne več. Naj pa, v primeru okoliščin in na izrecno prošnjo, škofu seveda nudi vso potrebno pomoč. Ob tem so bila že prej (1803) z najvišjim dvornim dekretom dana tudi navodila dekanom za opravljanje dekanijskih vizitacij, na katere so opozorili tudi škofo.¹²

Čas, ki ga je cesar Franc II. (I.) izbral za izdajo takšnega ukaza, je bil kaj nesrečno izbran, saj je šlo za obdobje Napoleonovih vojn in finančnih nevšečnosti,¹³ obdobje dvojnega cesarskega naslova, a tudi sprememb v cer-

¹⁰ Cölestin Wolfgruber, *Sigismund Anton Graf Hohenwart: Fürsterzbischof von Wien*, Graz-Wien 1912, str. 141 (dalje: Wolfgruber, *Sigismund Anton Graf Hohenwart*).

¹¹ ÖSTA/HHSTA, KA, KFA, Ktn. 217: Bericht des Bischof Kautschitsch dd. 13. September 1808.

¹² Wolfgruber, *Sigismund Anton Graf Hohenwart*, str. 141–142.

¹³ Prim. Charles W. Ingrao, *The Habsburg Monarchy 1618–1815*, Cambridge 2012, str. 233–239; Patrick Swoboda, *Funding War, v: The Cambridge History of the Napoleonic Wars Vol. II: Fighting the Napoleonic Wars* (ur. Bruno Colson in Alexander Mikaberidze), Cambridge, 2023, str. 309–324.

kveni upravi in razmejitvi, če ob tem pomislimo denimo le na pogosto spremenjanje državnih meja in s tem povezanih novih cerkvenih razdelitev. Pri tem je šlo še za odnose med Cerkvijo in državo, ki so jih zaradi različnih pogledov na vprašanje razmejitev škofij pa tudi imenovanje škofov kalile še dodatne napetosti: »Cesar je zastopal načelo, naj meje cerkvene razdelitve ustrezajo mejam države in pokrajin. Sveti sedež je bil vsekakor pripravljen sprejeti nujne prilagoditve, vendar jih je cesarska vlada hotela izvesti sama. Pogosto menjavanje meja v Napoleonovem času je v tem času pomenilo nenehno medsebojno obdolževanje. Sporazumevanje je bilo toliko težje, ker vlada na Dunaju ni hotela priznati pristojnosti nuncija¹⁴ Severolija.«¹⁵ Vse to se je odražalo tudi pri duhovščini pod žezlom cesarja; sprva še Rimsko-nemškega cesarstva, pozneje pa Avstrijskega cesarstva. Bil pa je to tudi čas spopadov med zagovorniki in nasprotniki jožefinskega sistema. Cesar je bil v tem razpet med konservativnimi nazori pravic krone in na drugi strani zavedanja potrebnih sprememb pa tudi moči, ki sta jo papeštvo in Cerkev predstavljala.¹⁶ Dejstvo pa je, da je odnose med Cerkvijo in državo še vedno urejal duh jožefinizma, pa čeprav je bilo tudi v tem času nekaj ukrepov slavnega predhodnika že omiljenih.¹⁷

Morda je v želji, da se ti odnosi preosnujejo, cesar tudi izdal omenjeni ukaz, da bi bolje spoznal same razmere v monarhiji in se na podlagi teh poročil pozneje tudi odločal za nove korake v odnosih med Cerkvijo in državo. Kakor je zapisala Erika Weinzierl-Fischer v svoji študiji, je iz poročil sicer težko razbrati točno ločnico, kateri škof je bil npr. zagovornik jožefinizma in kateri njegov nasprotnik, je pa zato mogoče reči, da je recimo posebej krški škof in kardinal Franz Xaver starogrof (*Altgraf*) Salm-Reifferscheidt-Krautheim (1749–1822), kljub temu, da je bil pristaš cesarskih idej, že zelo kmalu kritiziral nekatere jožefinske ukrepe¹⁸ in pozneje v poročilih vladarju pokazal globoko razumevanje za ljudsko pobožnost in obsodil škodo, ki jo je pri tem povzročil cesar Jožef II. (vladal sprva od 1865 kot sovladar Marije Terezije, samostojno pa v letih 1780–1790).¹⁹ Na sploh pa je bilo o Jožefu II. v vizitacijskih poročilih zelo malokdaj govora, izraz jožefinizem (*Josephinismus*)²⁰ pa sploh ni bil nikoli uporabljen.²¹

¹⁴ Papeški nuncij na Dunaju je bil tedaj Antonio Gabriele Severoli (1757–1824).

¹⁵ Guillaume de Bertier de Sauvigny, Cerkev v času restavracije, v: *Zgodovina Cerkve, 4, Cerkev v času razsvetljenstva, revolucije in restavracije (1715–1848)*, Ljubljana 1999, str. 262 (dalje: Sauvigny, Cerkev v času restavracije).

¹⁶ Sauvigny, Cerkev v času restavracije, str. 262–263.

¹⁷ France Kralj, Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik), Celje 1991, str. 177.

¹⁸ O Jožefu II. in njegovih nedorečenih cerkvenih reformah v Notranji Avstriji je že leta 1908 podrobno pisal Radoslav Kušej. Prim. Radoslav Kušej, *Joseph II. und die äussere Kirchenverfassung Innerösterreichs (Bistums – Pfarr- und Kloster-Regulierung): ein Beitrag zur Geschichte des österreichischen Staatskirchenrechtes: mit drei Karten*, Stuttgart 1908.

¹⁹ Weinzierl-Fischer, *Visitationsberichte*, str. 243.

²⁰ O jožefinizmu in janzenizmu glej npr. France M. Dolinar, Jožefinizem in janzenizem, v: *Zgodovina Cerkve na Slovenskem* (ur. Metod Benedik), Celje 1991, str. 153–171.

²¹ Weinzierl-Fischer, *Visitationsberichte*, str. 242, op. 21.

O VIZITACIJSKIH POROČILIH

Erika Weinzierl-Fischer je v študiji ugotavljala, da škofom, kljub temu, da so bili nekateri še kako vdani cesarskim idejam, ni mogoče odrekati verske gorečnosti, vendar pa so v svojih zapisih znali biti zelo iskreni ter kritični do razmer, na katere so naleteli. O teh je bil informiran tudi dvor, saj so ti zapisi prišli neposredno pred oči cesarja in v njegov osebni arhiv. Avtorica je v svoji študiji navajala, da je cesar Franc vsa poročila pozorno prebral in ponekod se da zaslu-titi, da je zaradi sugestij škofov potem tudi odločno ukrepal. Nekateri škofje so pač imeli dovolj vpliva, da se je upoštevalo njihovo mnenje. Kot primer avtorica navaja mnenje Kavčičevega naslednika, ljubljanskega škofa Gruberja, ki je leta 1824 cesarju svetoval in priporočal kandidata za izpraznjeni škofovski mesti v sekavski in lavantinski škofiji, za kateri je predlagal Romana Sebastiana Zän-gerleja (škof v letih 1824–1848) in Ignaza Franza Zimmermanna (1824–1843), ki sta bila nato dejansko tudi imenovana.²² Vendar pa je tu primer slabo izbran,²³ Gruber namreč takrat ni bil več ljubljanski pač pa salzburški nadškof in ti so imeli »*Privilegium Salisburgense*«,²⁴ saj so obe škofiji (kakor tudi krško) šteli za t. i. lastniški škofiji. To pa je pomenilo, da je Gruber sam imel glavno besedo in pristojnost za imenovanje obeh škofov.²⁵

Sama vizitacijska poročila, navzlic ukazu, na dvor niso prihajala redno in za nekatere škofije očitno sploh nikoli niso bila niti spisana. Briksenski škof Karl Franz grof von Lodron (1791–1828) je poslal le nekaj kratkih poročil, posamezni ogrski in italijanski škofje pa jih sploh niso poslali. Zato pa je bilo toliko več poročil iz Dunaju bližnjih škofij (npr. Linz, St. Pölten). Vizitacijska poročila sama imajo posledično torej različne dokumentarne vrednosti. Če Erika Weinzierl-Fischer omenja nekatera, ki so bolj kratka, ob tem poudari denimo tudi zelo strukturirana vizitacijska poročila škofa Johanna Prokopa von Schaffgot-scha (1771–1813), ki je bil 20. decembra 1784 imenovan za škofa Čeških Budjevic (*Budweis*) in je to službo opravljal vse do smrti.²⁶ Za vsa shranjena poročila pa je značilno, da so nastala, ko je škof navadno v sklopu kanonične vizitacije obi-skoval župnije v svoji škofiji. Praviloma je bil postopek tak, da je škof prišel v žup-nijo, maševal, podelil zakrament svete birme, si nato ogledal tako cerkev kakor tudi župnišče, kaplanijo ter obiskal šolo. Popoldne pa so bila na vrsti različna srečanja s predstavniki župnije, ključarji, mežnarji, učitelji ter seveda pogovori z dušnim pastirjem in kaplanom oziroma kaplani, če jih je bilo več. Pri tem pa

²² Weinzierl-Fischer, *Visitationsberichte*, str. 245.

²³ Na napačnost primera v razpravi Weinzierl-Fischerjeve je opozoril že Peter Unkelbach. Prim. Peter Unkelbach, *Augustin Gruber: (1763–1835); Katechet, Staatsbeamter, Bischof und Metropolit im josephinischen Österreich* (Schriftenreihe des »Erzbischof-Ro-hracher-Studienfonds«, Band 5), op. 381 (dalje: Unkelbach, *Augustin Gruber (1763–1835)*).

²⁴ O tem privilegiju glej: Unkelbach, *Augustin Gruber: (1763–1835)*, str. 180, op. 50.

²⁵ O samem izboru obeh škofov in vlogi nadškofa Gruberja glej: Unkelbach, *Augustin Gruber: (1763–1835)*, str. 220–221.

²⁶ Weinzierl-Fischer, *Visitationsberichte*, str. 245.

vizitator ni pozabil niti na pregled farnega arhiva in vodenja matičnih knjig.²⁷ Na ta način so škofje dobili vpogled v razmere v posameznih župnijah in dekanijah, kar so nato povzeli tudi v poročilih, poslanih na dvor. Tam so septembra 1808 cesarju predali tudi zapis, ki ga je poslal leto poprej umeščeni ljubljanski škof Anton Kavčič.

3 NA KRATKO O ŠKOFU KAVČIČU

Življenjska pot škofa Kavčiča je bila že večkrat dokaj dobro predstavljena,²⁸ zato tu podajmo le kratek oris. Anton Kavčič je bil rojen 8. decembra 1743 očetu Antonu in materi Mariji in bil krščen v farni cerkvi v Idriji.²⁹ Prvo znanje je prejel v tamkajšnji šoli, nato pa odšel v Ljubljano, kjer je leta 1761 vstopil v jezuitski red. Po opravljenem noviciatu je študij nadaljeval v Leobnu, na Dunaju in v Gradcu. Kot magister je deloval v Ljubljani in Celovcu. Teološke študije je v letih 1772/1773 opravljal na Dunaju, kjer je dočakal ukinitve jezuitskega reda. Prav tistega leta je 30. novembra 1773 prejel mašniško posvečenje. Študij je nadaljeval kot bogoslovec dunajske nadškofije in ga zaključil z doktoratom leta 1775. Že kot doktorand je pomagal urejati Akademsko knjižnico dunajskega semenišča, ob tem pa opravljal še naloge študijskega prefekta in pomagal v dušnem pastirstvu.³⁰

Kavčič je bil ordiniran leta 1773, prav v letu, ko je bil ustanovljen Apostolski vojaški vikariat (*Apostolisches Feldvikariat*). Na željo vladarice Marije Terezije in ob podpori dvornega vojnega sveta so za prvega vojaškega vikarja imenovali tedanjega administratorja škofije Dunajsko Novo mesto, nekdanjega jezuita dr. Heinricha Johanna von Kerensa (1725–1792).³¹ Ta je leta 1769 postal škof v Roremengu na Nizozemskem, leta 1773 pa je bil najprej imenovan za administratorja škofije Dunajskega Novega mesta in nato še za apostolskega vojaškega vikarja. Leta 1775 pa je postal rezidencialni škof že omenjene škofije.³² Takrat je v svojo škofijo povabil Antona Kavčiča, ki je nato postal tamkajšnji škofijski kancler, a že dve leti pozneje so ob preureditvi škofijskih meja škofijo ukinili, sedež pa prenesli v St. Pölten. Ker je bil Kerens ob tem torej tudi apostolski vojaški vikar, je bil večkrat odsoten in zato je breme upravitelja pogostokrat nosil prav Kavčič. Pri tem se je izkazal in morda prav zato leta 1790 postal tudi častni kanonik

²⁷ Weinzierl-Fischer, *Visitationsberichte*, str. 246.

²⁸ Prim. *Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder 1785/1803 bis 1945: Ein biographischen Lexikon* (ur. Erwin Gatz), Berlin 1983, str. 366; Peter Hicinger, Versta ljubljanskih škofov, v: *Slovenski cerkveni časopis*, št. 15, 7. 10. 1848, str. 117–118; Jure Volčjak, Grbi ljubljanskih škofov in nadškofov, v: *Upodobitve ljubljanskih škofov* (ur. Ana Lavrič), Ljubljana 2007, str. 164–165.

²⁹ Škofijski arhiv Koper (ŠAK), ŽA Idrija, Rojstna matična knjiga (RMK) 1705–1754, s. p. Dostopno tudi na spletu: <https://data.matricula-online.eu/sl/slovenija/koper/Idrija/%25C5%25A0AK+%25C5%25BD+Idr+MKK+2/?pg=147> (pridobljeno: 17. 9. 2024).

³⁰ France M. Dolinar, *Ljubljanski škofje*, Ljubljana 2007, str. 249 (dalje: Dolinar, *Ljubljanski škofje*).

³¹ Claudia Ham, Von den Anfängen der Militärseelsorge bis zur Liquidierung des Apostolischen Feldvikariates im Jahr 1918, v: G. R. Hans, C. Ham, A. Sammer, *Zwischen Himmel und Erde, Militärseelsorge in Österreich*, Wien-Köln, 2001, str. 29.

³² Emmerich Bielik, *Geschichte der k. u. k. Militär-Seelsorge*, Wien 1901, str. 99–100.

tamkajšnjega stolnega kapitlja, po smrti škofa Kerensa leta 1792 pa je bil do imenovanja novega škofa kapitularni vikar in je vodil škofijo St. Pölten. Novi škof je šele leta 1794 postal dotedanji tržaški škof Žiga (Sigismund) Anton grof Hohenwart (1730–1820), doma z dvorca Kolovec na Kranjskem.³³ Ta je Kavčiča obdržal na mestu škofijskega kanclerja. Še več, ko je bil Hohenwart 29. aprila 1803 imenovan za dunajskega nadškofa, je v cesarsko prestolnico s seboj vzel tudi Antona Kavčiča. Cesar je Kavčiča zelo cenil in prav zanj naj bi pri cerkvi sv. Štefana ustanovil povsem nov kanonikat.³⁴ Na Dunaju je Kavčič postal dekan teološke fakultete,³⁵ oficial tamkajšnjega cerkvenega sodišča in leta 1805 stolni prošt. O tem imenovanju so poročali tudi časopisi.³⁶ A stolni prošt pri cerkvi sv. Štefana je bil le kratek čas, saj je bil na predlog dunajskega nadškofa Hohenwarta imenovan za dunajskega pomožnega škofa. Škofovsko posvečenje je prejel 3. novembra 1805. Cesar Franc II. (I.) je po premestitvi dotedanjega ljubljanskega nadškofa Mihaela barona Brigida leta 1806, ki se je znašel v cesarjevi nemilosti, kljub odporu nekaterih vplivnih posameznikov 15. julija 1807 za ljubljanskega škofa imenoval Antona Kavčiča. Papež Pij VII. (1800–1823) je to imenovanje potrdil 24. avgusta 1807, 11. oktobra pa je potekala Kavčičeva slovesna umestitev.³⁷

4 ŠKOFIJA V ŠTEVILKAH

Škof Anton Kavčič je torej v zadnjih mesecih leta 1807 prevzel zaupano mu službo ljubljanskega škofa. Takrat je Kranjska, če gre verjeti podatkom iz popisa za leto 1805, štela 427.734 duš in je bila v političnem smislu razdeljena na tri dele: Ljubljansko, Postojnsko in Novomeško kresijo.³⁸ Ljubljanska kresija je štela 142.419 duš, v kateri je delovala stolna župnija, 12 dekanatov, 60 župnij, 15 vikariatov in 44 lokalij. Poleg tega je bilo moč najti tudi predstavnike Nemškega viteškega reda v Ljubljani in pri Sv. Petru predstavnike Malteškega viteškega reda.³⁹ Postojnska kresija je po popisu iz leta 1805 štela 124.984 duš v 218 občinah in le manjši del teh je sodil pod ljubljansko škofijo, večji del je namreč sodil pod tržaško, čisto majhen košček kresije pa pod goriško škofijo. Pod ljubljanskega škofa sta tako sodili dve dekaniji: Cerknica in Lož ter 9 župnij, 9 vikariatov in 5 lokalij.⁴⁰ Novomeška kresija je štela 160.331 duš, naseljenih v 373 občinah, ki so v celoti sodile pod ljubljansko škofijo. V novomeški kresiji je bilo tedaj tako

³³ V izčrpn biografiji ga je predstavil že omenjeni Wolfgruber. Glej: Wolfgruber, *Sigismund Anton Graf Hohenwart*.

³⁴ Dolinar, *Ljubljanski škofje*, str. 250.

³⁵ Prim. *Annalen der österreichischen Literatur: Intelligenzblatt Jänner 1805*, str. 7: Chronik der Universitäten.

³⁶ Prim. *Intelligenzblatt der Allgem. Literatur – Zeitung*, Nr. 23, 25. marec 1807, str. 180–181: Beförderung.

³⁷ Dolinar, *Ljubljanski škofje*, str. 250–251.

³⁸ Heinrich Georg Hoff, *Historisch-statistisch-topographisches Gemälde vom Hertzogthume Krain, und demselben einverleibten Istrien: ein Beytrag zur Völker- und Länderkunde*, Erster Theil, Laibach 1808, str. 4; 28–30 (dalje: Hoff, *Historisch-statistisch-topographisches Gemälde*).

³⁹ Hoff, *Historisch-statistisch-topographisches Gemälde*, Erster Theil, str. 51–52.

⁴⁰ Hoff, *Historisch-statistisch-topographisches Gemälde*, Dritter Theil, str. 4.

14 dekanatov, 51 župnij, 23 vikariatov, 29 lokalnih kaplanij oziroma lokalij, k čemur pa gre prišteti še dva kuratna beneficija v Novi Štiti in ekspozituro. Prav tako ne gre pozabiti na predstavnike Nemškega viteškega reda, ki so imeli dve komturni hiši.⁴¹

Škof Kavčič je tako prevzel skrb nad vsemi 28 dekanijami s pripadajočimi župnijami, vikariati, lokalnimi kaplanijami, ekspoziturami in kuratnimi beneficiji ter seveda tam živečimi katoliškimi prebivalci. Zanimivo, da Hoff navaja, da je bilo med Novim mestom in Motnikom mogoče najti le nekaj prebivalcev, ki so pripadali staroverski oziroma grški veri in so govorili star vlaški dialekt (*»noch einige Einwohner welche der altgläubigen oder griechischen Religion beypflichten, die auch einen wallachischen Dialekt sprechen«*).⁴² V splošnem pa sicer drži, da je bilo v ljubljanski škofiji skorajda vse prebivalstvo katoliške vere.

5 VIZITACIJSKI ZAPISNIK 1808

Pričujoči podatki nam prikažejo razsežnost škofije in njeno razdeljenost, o samih razmerah, ki so takrat vladale v posameznem delu škofije, pa nekaj drobcev razberemo iz sicer kratkega vizitacijskega zapisnika škofa Kavčiča. Pri tem je presenetljivo, da v škofijskem protokolu Nadškofijskega arhiva v Ljubljani, kot se zdi, ni zaslediti ničesar, povezanega s tem poslanim poročilom na Dunaj (npr. ohranjeni koncept poročila, zapiski itd.).⁴³ Zakaj ne, je za zdaj uganka. A dejstvo je, da je poročilo bilo spisano in datira v 13. september 1808. V njem je Anton Kavčič cesarju poročal o vizitaciji dela škofije, ki jo je kot škof v tem kratkem času lahko opravil. Sam je zapisal, da je v tem času uspel obiskati tretjino škofije.

V poročilu je na prvem mestu odgovarjal na vprašanje glede spoštovanja predpisov v cerkvah. Kakor je ugotavljala Erika Weinzierl-Fischer, so le-ta na splošno spoštovali po vseh škofijah, skorajda povsod pa je prihajalo do teh ali onih pogreškov; denimo linški škof je navajal nedopustne zakramentalne blagoslove in teoforične procesije; podobno je tudi v goriški škofiji prihajalo do posameznih odstopanj.⁴⁴ Dejstvo je, da je bilo krajevnih posebnosti in običajev povsod veliko in jih ni bilo mogoče spraviti v poenoteno celoto v celi monarhiji. Dokaz za to so nenazadnje tudi zapisi ljubljanskega škofa Kavčiča, ki je navajal, da se predpisi v veliki meri povsod spoštujejo, a je ob obiskih župnij vendarle našel še precej posebnosti; od zvonjenja zvonov ob vremenskih ujmah pa do različnih vraževerij. Pri tem je navedel, da je nekatera vraževerja ustavil že z lastnim nastopom in brez ugovorov, pri nekaterih pa to spričo zagrizenosti

⁴¹ Hoff, *Historisch-statistisch-topographisches Gemälde*, Zweyter Theil, str. 1–3.

⁴² Hoff, *Historisch-statistisch-topographisches Gemälde*, Zweyter Theil, str. 2.

⁴³ ÖSTA/HHSTA, KA, KFA, Ktn. 217: Bericht des Bischofs Kautschitsch dd. 13. September 1808.

⁴⁴ Weinzierl-Fischer, *Visitationsberichte*, str. 263.

domačinov nekako ni bilo mogoče. Kot primer je izpostavil oblačenje in čaščenje Marijinega kipa z vraževernim odnosom v kamniški fari. »*Pred tremi meseci*«, piše škof v sredini septembra, kar bi torej pomenilo, da je do tega dogodka prišlo najbrž koncem maja ali v začetku junija. Tedanjemu tamkajšnjemu župniku Jožefu Ulčarju⁴⁵ je škof naročil, naj oblečenega Marijinega kipa nikar več ne postavi na oltar, kakor je bilo dotlej v navadi. Ta je ubogal škofovo navodilo, kar pa je med prebivalci kraja povzročilo skorajda vsesplošno razburjenje. Med temi so se znašli celo nekateri mestni veljaki, ki so svojega župnika zasuli z žaljivkami in naglo zahtevali, da se vse povrne na staro. Pritožba na cerkveno predstojništvo pa je bila zamen. Ob teh dogodkih se je oglasila tudi civilna oblast, ki je ustanovila preiskovalno komisijo, a je ta naletela na enak odpor in na »*nezadovoljstvo še številčnejše in hujskaške množice*«. O tej preiskavi še ni bila sprejeta nobena sodba, je poročal Kavčič cesarju in navedel, da so se glede oblačenja kipa ljudje sklicevali na odobritev, ki je bila dana za Marijino Celje (nem. *Mariazell*) na Štajerskem. Kavčič je še dejal, da se ljudje drže vraževerja in jih nobeno prepričevanje ne bo odvrnilo od nezakonite uporabe, ki so jo dopuščali toliko let. Iz tega razloga je bil torej prisiljen »*vzdržati se nadaljnjega preganjanja*«, vse dotlej, dokler ne bo mogoče ljudi dovolj poučiti: »*Zdaj bi jaz in župnik sebi in ljudem povzročila sovraštvo brez razloga in morda postala odgovorna za nastale ljudske nemire in hujše posledice*«.«⁴⁶

V splošnem pa je Kavčič poročal, da so ljudje po župnijah taki, »*kot se spodobi*« za zveste cesarjeve podložnike. Ljudje na kranjskem podeželju so bili večinoma zelo verni, a pogosto je bilo k temu primešano vraževerje. K temu je dodal, da so na mnenja ljudi zlasti na podeželju precej vplivali tudi slabi zgledi uradnikov, ki denimo niso spoštovali postnih dni in se niso udeleževali nedeljskih bogoslužij. Tudi to je pomenilo še nekoliko več dela za duhovščino. Ta pa ob nastopu škofa ni bila enotna in šele z njegovim nastopom naj bi se »*strankarski duh*« (*Parteygeist*) pomiril oziroma izgubil. Pri tem je potožil, da tudi morala duhovščine ni najboljša, in menil, da je k temu veliko pripomoglo to, da so zaradi pomanjkanja domačih kandidatov v škofijo sprejeli precej Hrvatov, Dalmatincev, ki pa niso sloveli ne po učenosti ne po gorečnosti pa tudi jezik jim je povzročal precej težav. Zato škof potem ni več želel sprejemati duhovnikov od drugod v svojo škofijo. Izpostavil je tudi to, da so bili semeniščniki tedaj precej prepuščeni sami sebi, kar je pomenilo, da jih niso mogli dovolj pozorno spremljati in jih pravilno usmerjati oziroma vzgajati. Zato je posebej molil in

⁴⁵ Jožef Ulčar, r. 17. marca 1764; v mašnika posvečen 14. novembra 1789; † 12. aprila 1823. NŠAL, NŠAL 572 Zapuščina Pokorn Franc, šk. 378: Mengeš; NŠAL, Župnijski arhiv (ŽA) Bled, Krstna matična knjiga 1763–1773, str. 23. Več o Ulčarjevi življenjski poti glej: Ivan Vrhovnik in Anton Koblar, *Zgodovina nakelske fare*, Ljubljana, 1885, str. 91.

⁴⁶ ÖSTA/HHSTA, KA, KFA, Ktn. 217: Bericht des Bischofs Kautschitsch dd. 13. September 1808.

prosil tudi na pristojnih mestih za ustrezno pomoč v upanju, da bo tej prošnji čim prej tudi ugodeno.

Na drugi strani je škof posebej omenil tudi nekatere redovnike in svetne duhovnike, ki so se odlikovali v izpolnjevanju svojih dolžnosti ter še zlasti na področju šolstva in pomoči revnim. Pri tem je zapisal, da v svoji škofiji nima veliko redovnikov; 13 je bilo kapucinskih duhovnikov in 30 duhovnikov v treh frančiškanskih samostanih. Za kapucine je navedel, da so spričo starosti in telesne oslabeledosti primerni le še za spovedovanje in maševanje, pri frančiškanih pa je posebej naglasil le novomeške, ki so vodili gimnazijo in tamkajšnjo normalko. Med svetnimi duhovniki je izpostavil generalnega vikarja in kanonika Jurija Gollmayerja (1755–1822),⁴⁷ stolnega župnika in kanonika Jurija Zupana (Suppan) (1752–1822),⁴⁸ ni pa pozabil omeniti tudi Jožefa Wallanda (1763–1834),⁴⁹ tedaj direktorja teološke fakultete ter profesorja moralne in pastoralne teologije, in profesorja dogmatike Matevža Ravnikarja (1776–1845).⁵⁰ Med posameznimi duhovniki po župnijah je izpostavil denimo ribniškega dekana Alojzija Bonaventuro Humla († 1820)⁵¹ in dekana Mihaela Mušiča (1757–1840) v Trebnjem,⁵² med župniki pa Franca Gabriča (1753–1825) na Bledu,⁵³ na novo umeščenega kovorskega župnika Janeza Hafnerja (1759–1812)⁵⁴ in Valentina Prešerna (1779–1833)⁵⁵ v Trziču.⁵⁶

Ob teh pohvalah, ki so veljale duhovnikom, pa je škof Kavčič zelo na kratko namenil še nekaj besed delovanju ustanov za reveže. Do teh ustanov so imeli tedaj precej odklonilen odnos tako država kot tudi Cerkev. Država sama na dolgi rok s sredstvi ni dovolj goreče podpirala tovrstnih ustanov, zato so marsikje zelo težko delovale ali so jih sploh opustili. Pri tem je velik del težav povzročila tudi vojna in prosjačenja je bilo vse več. Če so na podeželju še uspeli pomagati revežem, je bilo teh v mestih preveč in pomoč ni bila več zadostna, da bi vsem, ki so bili v sili, lahko primerno pomagali. Seveda pri tem ne gre pozabiti tudi na razlike med premožnejšimi in revnejšimi škofijami, kar je v precejšnji meri povezano tudi z razvojem in finančnim stanjem samih dežel monarhije. Finančne osnove so bile torej popolnoma različne. Pri tem so nekateri škofje predlagali,

⁴⁷ Franc Pokorn, *Šematizem duhovnikov in duhovnij v ljubljanski nadškofiji I. 1788*, Ljubljana 1908, str. 8 (dalje: Pokorn, *Šematizem*).

⁴⁸ Marijan Smolik, *Zupan, Jurij*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi881467/> (pridobljeno: 4. 8. 2024).

⁴⁹ France M. Dolinar, *Walland, Jožef*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi133473/> (pridobljeno: 4. 8. 2024).

⁵⁰ Več o njem v npr. Jernej Ravnikar, *Tržaško-koprski škof Matej Ravnikar, slavni pisatelj in pedagog slovenski. V spomin razkritja spomeniške plošče v 13. dan julija 1890 I. v njegovi rojstveni hiši na Vačah slovenski mladini poklonil Jernej Ravnikar, slovenski učitelj*, Ljubljana 1890.

⁵¹ Pokorn, *Šematizem*, str. 8–9.

⁵² Pokorn, *Šematizem*, str. 116.

⁵³ Pokorn, *Šematizem*, str. 239–240.

⁵⁴ Janez Hafner je bil po Pokornu za župnika umeščen julija 1808. V: NŠAL, NŠAL 572 Zapuščina Pokorn Franc, šk. 376, Kovor.

⁵⁵ Več o njem v: Viktor Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, Tržič 1936, str. 193.

⁵⁶ ÖSTA/HHSTA, KA, KFA, Ktn. 217: Bericht des Bischofs Kautschitsch dd. 13. September 1808.

da bi se vzpostavile delavnice, v katerih bi berači in reveži dobili primerno delo, drugi pa so ob tem pozivali oblast, da naj intervenira proti številnim potepuhom in beračem, ki so izkoriščali pomoč. Drugi škofje delavnicam niso bili naklonjeni v tolikšni meri, saj so menili, da bi za reveže na podeželju lahko bolje poskrbeli na kmetih z delom in primerno oskrbo. Tu sta torej trčila dva svetova – mesto in dežela, ki ju tudi danes ni mogoče reševati z istimi ukrepi.⁵⁷ Škof Kavčič je o tovrstnih ustanovah (*Armensewesens*) pisal zelo lapidarno in navedel, da primerov ubožnih ustanov, ki bi posebej izstopale, ne pozna; vse tovrstne ustanove, ki delujejo bodisi na podeželju bodisi v mestih, pa so bile organizirane »na običajen način«. Pri tem je na kratko poročal še glede ustanovnih maš in izpolnjevanja zahtev, zapisanih v zapuščinskih spisih.⁵⁸

Poleg besed, ki so veljale delovanju duhovščine, pa je škof Kavčič posredno okrcal tudi delovanje državnih oblasti, saj je zaznal odpor do državne oblasti zlasti pri vprašanju nabora. Vendar, kakor je zapisal škof, odpor ni bil znamenje nelojalnosti, pač pa zlasti odpor do ravnanja oblasti do rekrutov, pri čemer so posameznike vlekli v vojsko kot zločince, okovane z verigami, novince pa na vajah zaradi nerazumevanja ukazov (neznanje jezika) pretepali s palico. Res, da so to nadlogo, kakor piše Kavčič, sedaj ustavili, a je to zavedanje globoko ukoreninjeno v ljudi.⁵⁹

Ob jezikovnih vprašanjih se je škof dotaknil tudi vprašanja izobraževalnih ustanov. Šole so bile namreč od leta 1804 pod nadzorom škofijskih konzistorijev. Čeprav naj bi »le izvrševali cerkvene predpise«, so škofje tako vendarle imeli pomemben vpliv na samo organizacijo šolstva. A kljub takšnim, občasnim trenjem sta Cerkev in država složno sodelovali pri širjenju nižjega šolstva in premagovali različne ovire. Te so se pokazale tudi ob uvedbi cepljenja proti črnim kozam, kar se razbere iz škofovskih poročil. Nekateri škofje so namreč poročali o slabem obisku šol, kar pa ni bilo vselej le vprašanje odpora prebivalstva, pač pa tudi samih razmer v vrstah učiteljev. Slab ekonomski položaj pa ni bil povsod enak; denimo v škofiji St. Pölten so učitelji dobivali predpisano letno plačo v višini 130 goldinarjev, pomočniki pa 70 goldinarjev. Tako v škofiji leta 1808 šol niso imeli le še v šestih župnijah. Res pa je, da so se učitelji in pomočniki velikokrat ob tem ukvarjali še z drugimi deli: velikokrat kot dnevni delavci v kakšnih vinogradih.⁶⁰ Vsekakor pa so bile razmere glede šol, učiteljev in njihovih plač zelo različne; odvisno pač od premoženja škofij pa tudi dežele kot takšne.

O šolah je na kratko poročal tudi škof Kavčič in navedel, da se ponekod patroni župnijskih šol upirajo gradnji šolskih poslopij. Ponekod je bilo za ta

⁵⁷ Weinzierl-Fischer, *Visitationsberichte*, str. 255–257.

⁵⁸ ÖSTA/HHSTA, KA, KFA, Ktn. 217: Bericht des Bischofs Kautschitsch dd. 13. September 1808.

⁵⁹ Prav tam.

⁶⁰ Weinzierl-Fischer, *Visitationsberichte*, str. 247–248.

upor krivo slabo finančno stanje, drugod pa so se bolj kot s financami soočali s pomanjkanjem volje. Kavčič je navedel, da župnija Kočevje zato še vedno nima dostojnega šolskega poslopja, čeprav šoli – z izjemo prostorov – ne manjka ničesar; imajo usposobljenega učitelja, veliko število mladih, ki so željni znanja ... Spet drugod – denimo v Metliki⁶¹ in Črnomlju⁶² – pa sta se komturja Nemškega viteškega reda soočala s težavami⁶³, ki so – tako kot še tudi v tem tisočletju – izvirale iz pridobivanja soglasij oziroma dovoljenja za gradnjo šolskih poslopij.⁶⁴

6 NAMESTO SKLEPA

Anton Kavčič je ob prevzemu ljubljanske škofije štel že 67 let »in je mnogo trpel za protinom,« kakor je zapisal dr. Josip Mal (1884–1978) in menil, da zato ni mogel uspešneje delovati ter posegati v razmere v ljubljanski škofiji.⁶⁵ Pričujoče škofovo poročilo pa vendarle odseva njegovo željo po seznanitvi z razmerami in nekateri ukrepi kažejo, da je tudi v takšnih razmerah skušal aktivno delovati in vplivati na dušno pastirstvo. Iz poročila, poslanega cesarju leta 1808, tako izvemo nekaj več o razmerah v ljubljanski škofiji leto dni pred ustanovitvijo Napoleonove Ilirije, s katerimi se je soočal škof Kavčič. Prav gotovo pa to njegovo poročilo poleg informacij o takratnih razmerah na nek način daje spodbudo, da bi se v prihodnje še temeljiteje poseglo po različnih arhivskih virih in tovrstnih poročilih, poslanih na dunajski dvor, ter predstavilo tudi vsa ostala omenjena poročila, ki razkrivajo razmere pa tudi kako so se ljubljanski škofje v predmarčni dobi spoprijemali z različnimi izzivi in vprašanji.

⁶¹ V Metliki je tedaj kot prošt nemškega reda in dekan ter distriktni šolski nadzornik deloval župnik Jožef Trenz, r. 8. februarja 1756; v mašnika posvečen 25. februarja 1780; † 12. avgusta 1845. Prim. *Catalogus cleri diocesis Labacensis MDCCCLVI*, Ljubljana 1846, str. 59 in 86 (dalje: *Catalogus cleri*); *Verzeichniss über den Personalstand der Welt- und Klostergeistlichkeit der bischöflichen Laibacherdiözes auf das Jahr 1808*, str. 42 (dalje: *Verzeichniss 1808*).

⁶² V Črnomlju je bil takrat župnik Marko Drganec (*Drganz*), r. 6. januarja 1769; v mašnika posvečen 27. avgusta 1796; † 13. avgusta 1833. *Verzeichniss 1808*, str. 43; *Catalogus cleri 1832*, str. 70; *Catalogus cleri 1834*, str. 58.

⁶³ O šolskem poslopju in slabih razmerah v knjigi o Črnomlju beremo, da tedaj šolskega poslopja še ni bilo: »Od l. 1807 je poučeval le po zimi učitelj Josip Vidmar in sicer v svojem stanovanju. Prosil je mestnega sodnika Mihaela Kostreviča, naj mu preskrbi posebno šolsko sobo v kakošni hiši. A prosil je zaman. Učil je še dalje v svojem stanovanju; pa šlo je trdo. Otrok je bilo če dalje več in mislil je opustiti ves pouk. Tedanji župnik, Marko Drganec (1806 do 1815) je najel na lastne stroške neko sobo, a ko je bila zavoljo navala šolskih otrok tudi ta premala, pretemna, preskrbeli so drugo. In tako so se borili učitelji in otroci radi šolske sobe še dolgo vrsto let. Vsi so čutili potrebo šolskega poslopja, a dolgo se ni ganil nobeden. Šola je bila zidana še l. l. 1844.« V: Leopold Podlogar, *Kronika mesta Črnomlja in njega župe*, Ljubljana 1906, str. 69.

⁶⁴ ÖSTA/HHSTA, KA, KFA, Ktn. 217: Bericht des Bischofs Kautschitsch dd. 13. September 1808.

⁶⁵ Josip Mal, *Zgodovina slovenskega naroda II. del, Reprint prve izdaje*, Celje 1993, str. 141.

PRILOGE

Dokument št. 1: Poročilo ljubljanskega škofa Antona Kavčiča cesarju leta 1808.

Vir: ÖSTA/HHSTA, Kabinetsarchiv (KA), Kaiser-Franz-Akten (KFA), Ktn. 217: *Berichte des Bischofs von Laibach.*

Eure k. k. Majestät!

Da ich beinahe ein Drittheil der von mir im Oktober v. J. übernommenen Diözes bereits visitirt habe, so bin ich nun im Stande, Eurer Majestät höchstem Befehle vom 29ten Sept. 1804 nachzukommen, und meinen Visitationsbericht über die vorgeschriebenen Punkte allerunterthänigst zu erstatten.

a) Ob überhaupt die Verordnungen in publ. Eccles. rüstig befolgt werden?

= Im Ganzen werden sie befolgt. Doch habe ich hie und da mehrerlei Abweichungen gefunden, z. B. das Wetter-Läuten, die Aufstellung wächserner Opfer, bekleidete, und durch Perücken verunstaltete Bildsäulen der Heiligen u. s. w. Manches habe ich zwar schon ohne Widerspruch abgestellt, bei manchen Versuchen aber haben sich bedenkliche Schwierigkeiten gezeigt. Erst vor 3 Monaten geschah dieß zu Stein. Ich gab dem dortigen Stadtpfarrer die Weisung eine angekleidete, und noch dazu mit abergläubischen Gesinnungen verehrte Marienstatue nicht mehr aus dem Archive hervorzulangen, und auf dem Altar zu stellen, wie es bisher jedes Monates einmal üblich war. Itzt unterließ er es. Dieß verursachte unter Anführung selbst einiger Rathsmänner einen beinahe allgemeinen Auflauf der Bewohner dieses Städtchens, welche ihren Pfarrer durch Schimpf mißhandelten, und ungestüm dem alten Mißbrauch forderten. Vergeblich war die Hinweisung an das höchste Generale, und an dem bischöflichen Befolgungsauftrag. Die hierüber von dem Kreisamte angeordnete Untersuchungskommission selbst erfuhr neuerdings denselben Widerstand, und Unglimpf eines nun noch zahlreicheren und ungestümeren Auflaufes. Über diese Untersuchung ist noch kein Spruch erfolgt.

So sind mehrere Gemeinden gesinnt, besonders im Betreffe der bekleideten Statuen unter der Behauptung, daß dieß für Mariazell in Steyermark erlaubt worden sey. Sie kleben am Aberglauben und lassen sich durch kein Zureden von dem durch so viele Jahre bei ihnen geduldeten gesetzwidrigen Gebrauchen abziehen. Daher bin ich genöthiget, von derlein weiteren Betreibungen indessen abzustehen, bis das Volk der Belehrung empfänglicher seyn wird. Nun würde ich mich, und der Pfarrer dem Volke umsonst gehäßig machen, und vielleicht noch für die dadurch erregten Volksunruhen und schlimmeren Folgen verantwortlich werden.

b) Ob die Gottesdienstordnung überall genau beobachtet werde.

= So ziemlich. Nachdem ich einige verbotenen Nebenandachten, die sich in der Zwischenzeit wieder eingeschlichen haben, bereits abgestellt habe.

c) Welche Geistliche vom Regular- und Sekularklerus sich in ihren Verrichtungen, besonders in Schul- und Armenwesen auszeichnen.

= In meiner Diözes giebt es sonst keine Religiosen, als in 3 Kapuzinerklöstern zusammen 13 Priester, und in 3 Franziskanerklöstern 30 Priester, die sich durch nichts auszeichnen, als daß die Franziskaner die Normalschule, und das Gymnasium zu Neustadt mit Lehrern, und eine Vorstadtpfarre von Laibach mit Seelsorgern versehen. Die Kapuziner sind durchaus wegen hohes Alters, und körperlicher Gebrechen nur noch zum Beicht hören, und Messelesen brauchbar.

Unter dem Sekularklerus zeichnen sich Mehrere aus:

In Konsistorialgeschäften:

Georg Gollmayr, Generalvikar und Domkapitular, dessen Bemühungen diese Diözes zu verdanken hat, daß die nicht in einen weit schlimmeren Zustand gerathen ist, als in dem ich sie angetreten habe.

Georg Suppan, unlängst von Eurer Majestät ernannter Domherr, Dompfarrer und Examinator.

Anton Wolf, Notar und Direktor der Konsistorialkanzley. Ein junger Mann von ausnehmender Geschicklichkeit, Klugheit und Verwendung.

Im Lehrfache:

Joseph Walland, Domkapitular, Direktor der Theologischen Fakultät, Oberaufseher aller Volksschulen der Diözes, und Professor der Moral- und Pastoral-Theologie. Wissenschaft, Fleiß, Mässigung und Sittlichkeit empfehlen ihn vorzüglich.

Matthäus Raunicher, Vizedirektor des kleinen Alumnats, öffentlicher Professor der Dogmatik für die Theologen, und der Religionslehre für die Philosophen. Bei dem Geistesfähigkeit, Arbeitsamkeit, und Religiosität gleichen Schritt halten.

In der Seelsorge:

Die Dechante Bonaventura Humel zu Reifnitz,

Joseph Suppan⁶⁶ zu St. Martin unter dem Kahlenberge,

Michael Muschitsch zu Treffen.

⁶⁶ Jožef Zupan, r. 23. februarja 1747; ordiniran 30. septembra 1770; † 30. julija 1812. NŠAL, NŠAL 572 Zapuščina Pokorn Franc, šk. 382: Šmartno pod Šmarno goro; NŠAL, ŽA Radovljica, Krstna matična knjiga 1740–1749, str. 273.

Die Pfarrer: Andreä Achatschitsch⁶⁷ zu St. Peter nächst Laibach; Franz Gabritsch zu Veldes; Anton Klementini⁶⁸ zu Marienfeld; Johan Hafner zu Kay-er; Anton Haan⁶⁹ zu Ainöd; Georg Kallan⁷⁰ zu Vigaun; Valentin Preschern zu Neumarktl; Jakob Tschadesch⁷¹ zu Seyrach; Jos. Skrinier⁷² zu Görjach; Thomas Zudermann⁷³ zu Predassel.

Im Betreff des Armenwesens weiß ich eben von keiner Auszeichnung. In Städten, und auf dem Lande, wo es besteht, wird es in gewöhnlicher Form besorgt.

d) Ob die frommen Vermächtnisse nach dem Willen der Stifter ordentlich erfüllt werden?

= Die kirchlichen ganz vorschrittmässig. Ich habe allenthalben gefunden, daß alle Stiftungsverbindlichkeiten in eigenen Pfarrprotokollen eingetragen, in den Sakristeyen die Tage für jede Entrichtung auf einer Tabelle vorgezeichnet sind, und immer vorläufig dem Volke verkündet werden. In die Spitalsstiftungen wird der Geistlichkeit keine Einsicht gestattet.

e) Ob die Ortsobrigkeiten und Pfarrpatrone und ihre Amtsverweser nicht etwa ihre Obliegenheiten und worin außer Acht lassen.

= Mit dem Ortsobrigkeiten habe ich bisher noch keine Kollisionen in seelsorglicher Hinsicht gehabt, als mit dem Magistrate zu Stein, wie es oben (a) vorkommt, und mit dem Verwalter Irbar⁷⁴ zu Aursperg, der einen ärgerlichen Kooperator wider das Ordinariat in Schutz genommen hat; darüber aber nachher von der Landesstelle nachdrücklich zurechtgewiesen worden ist.

Einige Pfarr- Schulpatrone sträuben sich freylich gegen die ihnen kraft der neuen höchsten Generalien zugemutheten Bauführungen. Diese Last ist ihnen neu, da sie vorher beinahe ganz auf die betroffenen Kirchen und Gemeinden fiel. Einigen z. B. dem Kapitel zu Neustadtl, ist sie bei der obwaltenden Preisen

⁶⁷ Andrej Ahačič, r. 23. oktobra 1758; v mašnika posvečen 17. marca 1782; † 23. avgusta 1846. Pokorn, *Šematizem*, str. 79–80.

⁶⁸ Anton Klementini (Clementini), r. 5. oktobra 1744; v mašnika posvečen 10. decembra 1768; † 19. oktobra 1826. Franc Ksaver Lukman, *Klementini, Anton*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi276260/> (pridobljeno: 2. 10. 2024). V geslu pa ni podatka o njegovem mašniškem posvečenju. O tem glej: Jure Volčjak, *Ordinacijska protokola ljubljanske (nad)škofije 1711–1824: 2. del: 1761–1824 (Viri: št. 39)*, Ljubljana 2016, str. 64.

⁶⁹ Anton Haan, r. 27. maja 1752; v mašnika posvečen 16. junija 1775; † 20. julija 1833. Pokorn, *Šematizem*, str. 167.

⁷⁰ Jurij Kalan, r. 4. aprila 1774; v mašnika posvečen 3. septembra 1798; † 17. februarja 1844. NŠAL, NŠAL 572 Zapuščina Pokorn Franc, šk. 375: Begunje na Gorenjskem.

⁷¹ Jakob Čadež (*Tschadesch*), r. 8. julija 1767; ordiniran 14. oktobra 1792; † 12. avgusta 1838. NŠAL, NŠAL 572 Zapuščina Pokorn Franc, šk. 376: Idrija.

⁷² Jožef Škrin(j)ar (Skrinar), r. 13. marca 1753; ordiniran 6. aprila 1776; † 17. aprila 1825. Milena Uršič, Škrinar, *Jožef*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi656916/> (pridobljeno: 10. 10. 2024).

⁷³ Tomaž Cuderman (Zudermann), r. 18. decembra 1763; v mašnika posvečen 14. novembra 1789; † 29. novembra 1824. NŠAL, NŠAL 572 Zapuščina Pokorn Franc, šk. 379: Stična.

⁷⁴ Turjaški oskrbnik Valentin Irbar.

der Materialien, und Meisterhaften kaum erschwinglich. Andern fehlt es nicht an Vermögen, sondern an Bereitwilligkeit. So läßt es die Patronats Herrschaft der Stadtpfarr Gotschee noch immer an einem schicklichen Schulgebäude erwinden, obschon der Schule nichts mangelt, als das Lokale. Ein geschickter Lehrer, eine zahlreiche des Unterrichts frohe Jugend, die Stiftung für einen Schulka-
 techten ist schon vorhanden. Andere Patrone haben guten Willen, scheuen auch keine Kosten z. B. die zwey Kommenthureyen des Deutschen Ordens Möttling und Tscherneml; wurden aber bisher wegen des von höheren Behörden noch nicht erfolgten Baukonsenses vom Baue zurückgehalten.

f) Wie die Denkart, Religiosität und Sittlichkeit der Seelsorger, der Beamten, des Volkes auf dem Lande, und in dem Städten beschaffen sey?

= Die Denkart sowohl der Geistlichen als weltlichen ist, so weil ich erfahren konnte, allgemein so, wie es getreuen Unterthanen Eurer Majestät ziemt. Die hier Landes bisher herrschende Abneigung vom Soldatenleben ist kein Beweis von Untreue, sondern nur ein tief eingewurzelter Abscheu vor einem Stande, zu dessen Antretung man ohndem[sic] die Neulinge, wie Verbrecher, mit Ketten beladen herbeischleppte, und auf die man bei der Abrichtung weidlich zuprügelte, oft bloß aus Mißverständniß, weil der Rekrut, als ein Stockkrainer seines Exerziermeisters Sprache nicht verstand. All diese Unfug ist nun freylich abgestellt; allein Verjährung gehässiger Ideen sitzt zu tief, als daß sie sogleich verwischt werden konnte.

Bei dem Klerus scheint der Parteygeist sich schon größtentheils verloren zu haben; nachdem ich mich deutlich erklärt habe, daß ich Schaltungen aller Art herzlich hasse, und die Seelsorger nur nach erbaulichem Wandel und Amtstreue schätze.

Die Sittlichkeit der hiesigen Geistlichkeit wäre viel besser, und ihre Arbeit gedeihlicher, wenn man nicht seit einigen Jahren, durch den großen Mangel an einheimischen Nachwachse verleitet, viele Kroaten, Dalmatier, und Wälsche hier zur Seelsorge gelassen hätte, worunter die Meisten sie weder durch Berufskennntnisse, noch Eifer, noch Uneigennutz, noch Verständlichkeit der Landessprache, zum Theile auch nicht durch Sittlichkeit empfehlen. Deßwegen nehme ich dorthier keine mehr auf. Aber auch auf die Eingebornen beschränkt, wird der nachwachsende Klerus den Wünschen der Gutgesinnten nicht entsprechen, so lange die studierenden Theologen sich selbst überlassen in allen Theilen dieser ziemlich volkreichen Stadt, und der Vorstädte bei Tag und Nacht nach belieben herumschwärmen werden. So können sie weder genau beobachtet, noch weniger durch Grundsätze und Angewöhnung zum priesterlichen Wandel abgeleitet werden. Darum habe ich schon vor geraumer Zeit um die Organisirung

und Dotirung meines Alumnats höchstes Ortes gebethen, und ich sehr der Gewährung meiner Bitte mit Sehnsucht entgegne.

Mehrer Beamte, besonders auf dem Lande ärgern den gemeinen Mann dadurch, daß sie durch Fleischessen an Enthaltungstagen und Wegbleiben vom sonntäglichen Gottesdienste sich über die Kirchengebothe leichtsinnig hinwegsetzen. Dem letzteren Aergernisse soll künftighin die jüngst hierüber erlassene höchste Verordnung steuern.

Das krainersche Landvolk hält überhaupt recht sehr über Religiosität, doch hat diese oft eine schiefe Richtung, weil sie mir Aberglauben versetzt ist. Die Sonderung wird noch lange Zeit brauchen.

Die Stadtbewohner sind größtentheils wie gewöhnlich auch in anderen Ländern minder sittlich, durch Luxus, und Wohlleben verderbter, in Erziehung ihrer Kinder zu nachsichtig, und locker, in Äußerungen über Religion kühner.

Laibach am 13ten September 1808

Allunterthänigst gehorsamster

Anton

Bischof von Laibach

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Österreichisches Staatsarchiv (ÖSTA)

Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= HHStA)

ÖSTA/HHSTA, Kabinetsarchiv (KA), Kaiser-Franz-Akten (KFA), Ktn. 217: Berichte des Bischofs von Laibach.

ÖSTA/HHSTA, Kabinetsarchiv (KA), Kaiser-Franz-Akten (KFA), Ktn. 217: Bericht des Bischofs Kautschitsch dd. 13. September 1808.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL)

Vizitacije, šk. 9.

NŠAL 572 Zapuščina Pokorn Franc, šk. 375, 376, 378, 379, 382.

Župnijski arhiv (ŽA):

ŽA Bled, Rojstna matična knjiga (RMK) 1763–1773.

ŽA Radovljica, Rojstna matična knjiga (RMK) 1740–1749.

Škofijski arhiv Koper (ŠAK)

ŽA Idrija, Rojstna matična knjiga (RMK) 1705–1754, s. p.

Časopisi in listi

Annalen der österreichischen Literatur: Intelligenzblatt Janner 1805.

Intelligenzblatt der Allgem. Literatur – Zeitung 1807.

Literatura

- Bielik, Emmerich, *Geschichte der k. u. k. Militär-seelsorge*, Apostolisches Feld-Vicariat, Wien 1901.
- Bruckmüller, Ernst, *Avstrijska zgodovina*, Slovenska matica, Ljubljana 2017.
- Die Bischöfe der deutschsprachigen Länder 1785/1803 bis 1945: Ein biographisches Lexikon* (ur. Erwin Gatz), Berlin 1983.
- Dolinar, France M., Jožefinizem in janzenizem, v: *Zgodovina Cerkev na Slovenskem* (ur. Metod Benedik), Mohorjeva družba, Celje 1991, str. 153–171.
- Dolinar, France M., *Ljubljanski škofje*, Družina, Ljubljana 2007.
- Dolinar, France M., Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (*Relationes ad limina*), I. del: 1589–1675, v: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* (AES) 33, Ljubljana 2011.
- Dolinar, France M., Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (*Relationes ad limina*), II. del: 1685–1943, v: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* (AES) 34, Teološka fakulteta, Ljubljana 2012.
- Ham, Claudia, Von den Anfängen der Militärseelsorge bis zur Liquidierung des Apostolischen Feldvikariates im Jahr 1918, v: G. R. Hans, C. Ham, A. Sammer, *Zwischen Himmel und Erde, Militärseelsorge in Österreich*, Verlag Styria, Wien-Köln 2001.
- Hicinger, Peter, Versta ljubljanskih škofov, v: *Slovenski cerkveni časopis*, št. 15, 7. 10. 1848, str. 117–118.
- Hoff, Heinrich Georg, *Historisch-statistisch-topographisches Gemälde vom Hertogthume Krain, und demselben einverleibten Istrien: ein Beytrag zur Völker- und Länderkunde*, Dritter Theil, Laibach 1808.
- Hoff, Heinrich Georg, *Historisch-statistisch-topographisches Gemälde vom Hertogthume Krain, und demselben einverleibten Istrien: ein Beytrag zur Völker- und Länderkunde*, Zweyter Theil, Laibach 1808.
- Hoff, Heinrich Georg, *Historisch-statistisch-topographisches Gemälde vom Hertogthume Krain, und demselben einverleibten Istrien: ein Beytrag zur Völker- und Länderkunde*, Erster Theil, Laibach 1808.
- Ingrao, Charles W., *The Habsburg Monarchy 1618–1815*, Cambridge University Press, Cambridge 2012.
- Kragl, Viktor: *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, Župni urad Tržič, Tržič 1936.
- Kralj, France, Versko in cerkveno življenje v dobi dozorevanja slovenskega naroda, v: *Zgodovina Cerkev na Slovenskem* (ur. Metod Benedik), Mohorjeva družba, Celje 1991, str. 177.
- Kušej, Radoslav, *Joseph II. und die äussere Kirchenverfassung Innerösterreichs (Bistums – Pfarr- und Kloster-Regulierung): ein Beitrag zur Geschichte des österreichischen Staatskirchenrechtes: mit drei Karten*, Verlag Fedrinand Enke, Stuttgart 1908.
- Mal, Josip, *Zgodovina slovenskega naroda II. del, Reprint prve izdaje*, Mohorjeva družba, Celje 1993.
- Pokorn, Franc, *Šematizem duhovnikov in duhovnij v ljubljanski nadškofiji l. 1788*, Knezoškofijski ordinariat ljubljanski, Ljubljana 1908.
- Ravnika, Jernej, *Tržaško-koprski škof Matej Ravnika, slavni pisatelj in pedagog slovenski*. V spomin razkritja spomeniške plošče v 13. dan julija 1890 l. v njegovi rojstveni hiši na Vačah slovenski mladini poklonil Jernej Ravnika, slovenski učitelj, Ljubljana 1890 (Knjižnica Družbe sv. Cirila in Metoda; zv. 5).

- Sauvigny de, Guillaume de Bertier, Cerkev v času restavracije, v: *Zgodovina Cerkve*, 4, *Cerkev v času razsvetljenstva, revolucije in restavracije (1715–1848)*, Družina, Ljubljana 1999.
- Swoboda Patrick, Funding War, v: *The Cambridge History of the Napoleonic Wars Vol. II: Fighting the Napoleonic Wars* (ur. Bruno Colson in Alexander Mikaberidze), Cambridge University Press, Cambridge 2023.
- Unkelbach, Peter, *Augustin Gruber: (1763–1835); Katechet, Staatsbeamter, Bischof und Metropolit im josephinischen Österreich* (Schriftenreihe des »Erzbischof-Rohracher-Studienfonds«, Band 5), Limburg, Salzburg 1999.
- Volčjak, Jure, Grbi ljubljanskih škofov in nadškofov, v: *Upodobitve ljubljanskih škofov* (ur. Ana Lavrič), Narodna galerija, Ljubljana 2007, str. 164–165.
- Volčjak Jure, *Ordinacijska protokola ljubljanske (nad)škofije 1711–1824*, 2. del: 1761–1824 (*Viri: št. 39*), Arhivsko društvo Slovenije Ljubljana, 2016.
- Vrhovnik, Ivan in Koblar, Anton: *Zgodovina nakelske fare*, Ljubljana 1885.
- Weinzierl-Fischer, Erika, Visitationsberichte österreichischer Bischöfe an Kaiser Franz I. (1804–1835), v: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv* 6 (1953), Verlag Ferdinand Berger, Horn, N.-Ö, Wien 1953, str. 240–311.
- Wolfsgruber, Cölestin, *Sigismund Anton Graf Hohenwart: Fürsterzbischof von Wien*, Verlagsbuchhandlung »Styria«, Graz-Wien 1912.
- Zakonik cerkvenega prava = Codex iuris canonici*, Družina, Ljubljana 1999.

Spletni viri

- Dolinar France M., Walland, Jožef: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi133473/> (pridobljeno: 4. 8. 2024).
- Lukman, Franc Ksaver, Klementini, Anton: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi276260/> (pridobljeno: 2. 10. 2024).
- Smolik Marijan, Zupan, Jurij: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi881467/> (pridobljeno: 4. 8. 2024).
- Škofijski grb: <https://nadskofija-ljubljana.si/nadskofija/skofje-od-nekdaj-do-danes/> (pridobljeno: 10. 10. 2024).
- Uršič, Milena, Škrinar, Jožef: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi656916/> (pridobljeno: 10. 10. 2024).

POVZETEK

Ljubljanski škof Anton Kavčič (1807–1814) je svojo službo opravljal v nemirnih časih Napoleonovih vojn in Ilirskih provinc. O njem je bilo doslej že precej napisanega, a nekoliko manj znana oziroma v slovenskem zgodovino-pisju spregledana je njegova relacija, ki jo je na dunajski dvor poslal leta 1808. Cesar Franc II. (I.) je namreč leta 1804 škofom v monarhiji ukazal, da naj mu o stanju v škofijah poročajo z vizitacijskimi poročili. Tem se v slovenskem prostoru ni posvečalo posebne pozornosti, čeprav je nanje že leta 1953 opozorila avstrijska zgodovinarica Erika Weinzierl-Fischer (1925–2014). Pričujoči prispevek želi širši javnosti tako predstaviti prav Kavčičevo manj znano kratko poročilo, v katerem je prikazal razmere v delu svoje škofije leto dni pred nastankom Napoleonove Ilirije.

Ključne besede: 19. stoletje, Avstrijsko cesarstvo, ljubljanska škofija, cesar Franc I., škof Anton Kavčič, vizitacijska poročila

Summary

FROM THE EMPEROR'S LEGACY: THE REPORT FROM THE BISHOP OF LJUBLJANA ANTON KAVČIČ (1807–1814) TO EMPEROR FRANZ I

The Bishop of Ljubljana Anton Kavčič (1807–1814) performed his duties during the troubled times of the Napoleonic Wars and Illyrian Provinces. Much has been written about him until today, although less known, or even overlooked, in Slovenian historiography is the report he sent to the Viennese court in 1808. Namely, in 1804, Emperor Franz II (I) ordered all bishops in the monarchy to report to him about the situation in their dioceses in the form of visitation reports. The latter have not received particular attention in Slovenia, even though they were brought to attention by the Austrian historian Erika Weinzierl-Fischer (1925–2014) back in 1953. The article before us attempts to present to the wider public Kavčič's less known short report, in which he depicted the situation in part of his diocese one year prior to the establishment of Napoleon's Illyria.

Keywords: 19th century, Austrian Empire, Ljubljana Diocese, Emperor Franz I, Bishop Anton Kavčič, visitation reports

Cesar Franc I. (1768 – 1835)

Vir: <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a2/Axmann-Kupferstich.jpg>

Jure Volčjak

dr. zgodovine, znanstveni sodelavec, arhivski svetnik, vodja sektorja
Arhiv Republike Slovenije, Zvezdarska 1, 1127 Ljubljana, Slovenija
e-naslov: jure.volcjak@gov.si

**»... MIT MEINEM BERICHTE ALLERHÖCHST
IHREM TRONE ZU NÄHERN«:
POROČILO AVSTRIJSKEMU CESARJU
FRANCU I. O OPRAVLJENIH VIZITACIJAH V
ŽUPNIJAH V DOLINAH REK SOČA, BAČA IN
IDRIJCA V LETIH 1805, 1823 IN 1828**

1 UVOD

Avstrijski državni arhiv na Dunaju v svojih fondih in zbirkah hrani neprecenljivo arhivsko gradivo, med drugim tudi za ozemlje Republike Slovenije, iz različnih obdobj. Cesarsko-kraljevi dvor je bil zahvaljujoč svojemu marljivemu uradništvu, ki je delovalo po deželah monarhije, natančno obveščen, kaj se dogaja po državi na vseh področjih. Cesar Franc I. (II.) Habsburško-Lotarinški (1792–1835) je med številnimi poročili, ki so ga vsak dan čakala na delovni mizi, našel tudi poročila škofov o stanju po škofijah po opravljenih vizitacijah.¹ Neko-liko spremenjena in dopolnjena poročila (t. i. *Relationes ad limina*) so bila nato poslana tudi Svetemu sedežu v Rim.²

V pričujočem prispevku se bomo podrobneje posvetili trem takim poročilom, in sicer iz let 1805, 1823 in 1828, ki obravnavajo stanje v tedanji goriški nadškofiji,³ v župnijah, ki ležijo v dolinah rek Soča, Bača in Idrijca. Gre za dekanije Kanal ob Soči, Tolmin, Bovec in Cerkno. Bralcu dolgujemo pojasnilo, zakaj smo se odločili predstaviti prav ta tri poročila. Vzrokov je več, omenimo pa le

¹ Obravnavano gradivo mi je prijazno posredoval dr. Miha Šimac, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

² Zadnje tri objave takih poročil, vse se nanašajo na ljubljansko škofijo, je pripravil France M. Dolinar v letih 2011, 2012 in 2021. Podroben seznam je najti v seznamu literature na koncu prispevka.

³ O zgodovini goriške nadškofije glej Luigi Tavano, *La diocesi di Gorizia 1750–1947*, Mariano del Friuli (GO) 2004.

dva. Prvi je zagotovo geografski. Omenjene župnije oziroma dekanije ležijo na severozahodnem koncu Slovenije, ki se mu raziskovalci običajno izognejo, saj je arhivsko gradivo za to ozemlje težje ali pa sploh ni dostopno. Iskati ga je treba tako po posameznih župnijah (marsikatera danes ni več samostojna, pač pa del novih pastoralnih enot), v arhivih v Sloveniji, Italiji in še kje. Poudariti pa velja, da so tudi tu živeli Slovenci, ki si že zaradi svojega težkega življenja zaslužijo vso pozornost, kot jo običajno dobijo tisti, ki so živeli izven periferije. Drugi vzrok je povezan s prvim. Poleg tega, da smo želeli prikazati, da so tudi v odmaknjemem in goratem predelu Slovenije živeli zelo globoko verni in delavni Slovenci, nas je še posebej pritegnila vizitacija iz leta 1805, saj jo je namesto ordinarija, goriško-gradiškega škofa Franca Filipa grofa Inzaghija (1791–1816), opravil ljubljanski pomožni škof Janez Anton Ricci (1801–1818). Na prvi pogled je bila izbira vizitatorja nenavadna, vendar pa se moramo zavedati, da je škof Inzaghi za to nalogo izbral več kot primerno osebo. Ricci je namreč goriško škofijo zelo dobro poznal; po ukinitvi goriške nadškofije in ustanovitvi škofije v Gradišču ob Soči je od 22. septembra 1788 do 26. aprila 1789, ko je bil umeščen škof Inzaghi, na podlagi imenovanja prvega ljubljanskega nadškofa metropolita Mihaela barona Brigida (1787–1806) opravljal funkcijo metropolitanskega vikarja goriškega dela nove škofije. V tem času je sestavil Šematizem goriške škofije (*Status dioecesis Goritiensis*), ki obsega kar 21 rokopisnih zvezkov, v katerih je popisal najvažnejše podatke o posameznih župnijah na Goriškem.⁴

2 VIZITATORJA JANEZ ANTON RICCI (RIZZI) IN JOŽEF WALLAND (BALANT)

Janez Anton Ricci, tudi Rizzi, je bil rojen 10. februarja 1745 v Krminu (Cormons) v Furlaniji očetu Karlu in materi Tereziji. Družina naj bi sicer izhajala iz Toskane. O njegovi mladosti in kraju študija zaenkrat ne vemo prav veliko, poznamo pa njegovo pot do posvetitve v duhovnika. Tako nižje kakor tudi višje kleriške redove⁵ mu je podelil goriški nadškof Karel Mihael grof Attems (1752–1774). Tonzuro mu je podelil 2. aprila 1763 v goriški stolnici. Pri tem je navedeno, da naj bi prihajal iz Gorice. Prava rojstna župnija, tj. Krmin, je navedena šele ob prejemu nižjih redov. Te mu je Attems podelil 22. decembra 1764 v

⁴ Mirko Rijavec, Ricci, Janez (1745–1818), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi506423/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 22. 5. 2024). Izvirna objava v: *Primorski slovenski biografski leksikon: 13. snopič Rebula–Sedej, 3. knjiga* (ur. Martin Jevnikar), Gorica 1987.

⁵ Izjema je subdiakonatski z miznim naslovom. Kje in kdaj ga je prejel ter kdo mu ga je podelil, zaenkrat ostaja neznano. Po dostopnih podatkih naj to ne bi bilo ne v Gorici ne v Ljubljani in ne v Vidmu. Prim. Jure Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. Del 1: 1750–1764* (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 31), Ljubljana 2010 (dalje: Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1*); Jure Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. Del 2: 1765–1824* (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 34), Ljubljana 2012 (dalje: Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 2*); Jure Volčjak, *Ordinacijski zapiski oglejskega patriarhata za slovensko ozemlje v 18. stoletju (1701–1749)* (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 43), Ljubljana 2020.

kapeli v nadškofijskem dvorcu v Gorici.⁶ Tudi preostala dva višja kleriška redova je prejel na istem mestu: diakonat 14. aprila 1767, mašniško posvečenje oziroma prezbiterat pa 20. marca 1768.⁷ Kmalu zatem se je napotil na Dunaj, kjer je deloval kot svetovalec dunajskega nadškofijskega konzistorija.⁸ Leta 1772 ga je ljubljanski škof Karel Janez grof Herberstein (1772–1787) poklical v Ljubljano, kjer je postal stolni kanonik. V letih 1772–1796 je imel v lasti cesarski kanonikat. Leta 1796 je v stolnem kapitlju prevzel mesto stolnega dekana in to drugo kapiteljsko digniteto opravljal vse do leta 1808.⁹ Poleg omenjenih služb je opravljal še nekatere druge pomembne cerkvene službe: leta 1788 je postal nadškofov kanonik »a latere«, bil je komtur malteškega reda v Pulstu na Koroškem, več let pa tudi kapitularni vikar goriške škofije, kakor je bilo omenjeno že predhodno.¹⁰

Papež Pij VII. (1800–1823) ga je po cesarskem imenovanju leta 1801 potrdil za naslovnega družkega (*Drusensis*) in ljubljanskega pomožnega škofa, ljubljanski nadškof metropolit Mihael baron Brigido pa za generalnega vikarja ljubljanske nadškofije. Od leta 1808 do smrti je zasedal tudi mesto ljubljanskega stolnega prošta, posledično pa tudi župnika v Radovljici.

Alfons Gspan piše, da je bil Ricci vsaj od leta 1778 član dunajske prostozidarske lože Okronano upanje (*Zur gekronten Hoffnung*). Domnevno je organiziral ljubljansko ložo Zur Standhaftigkeit und Wohltatigkeit (1792–1794), v času Ilirskih provinc pa je pripadal francosko-ilirski loži Prijateljev rimskega kralja in Napoleona.¹¹ Leta 1811 je bil odlikovan z redom legije časti. Bil je tudi navdušen nad jezikom slovenske literature. Umrl je 27. julija 1818 v Naklem, kjer je tudi pokopan.¹²

Jožef Walland (Balant) se je rodil 28. januarja 1763 v Novi vasi pri Radovljici očetu Jožefu in materi Barbari.¹³ Gimnazijo je obiskoval v Ljubljani, v Gradcu je v centralnem bogoslovnem semenišču v letih 1783–1788 študiral filozofijo in teologijo, praktični letnik pa je opravil na Dunaju v Avguštejnu v

⁶ Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije* 1, str. 159, 161.

⁷ Volčjak, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije* 2, str. 157.

⁸ Marija Čipič Rehar, *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana 1501–2015*, Ljubljana 2016, str. 484–485, št. 1116 (1772 januar 4., Dunaj/2).

⁹ Matjaž Ambrožič, Prošti, dekani in kanoniki ljubljanskega stolnega kapitlja, v: *Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani: 1707* (ur. Metod Benedik), Ljubljana 2008, str. 93.

¹⁰ Jure Volčjak, *Ordinacijska protokola ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. Del 2: 1761–1824* (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 39), Ljubljana 2016, str. 22–23 (dalje: Volčjak, *Ordinacijska protokola ljubljanske (nad)škofije* 2).

¹¹ Alfonz Gspan, Ricci, Janez (1745–1818), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi506423/#slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 22. 5. 2024). Izvira objava v: *Slovenski biografski leksikon: 9. zv. Raab–Schmid* (ur. Alfonz Gspan et al.), Ljubljana 1960 (dalje: Gspan, Ricci). O Riccijevem članstvu v različnih ložah glej Matevž Košir, *Zgodovina prostozidarstva na Slovenskem*, Ljubljana 2015, str. 41, 76, 80, 84, 85, 122–123, 136, 455.

¹² Volčjak, *Ordinacijska protokola ljubljanske (nad)škofije* 2, str. 22–23; Gspan, Ricci; France Martin Dolinar, *Ljubljanski škofje*, Ljubljana 2007, str. 553–554.

¹³ NŠAL, ŽA Radovljica, Matične knjige, R 1758–1764, str. 64v. Knjiga je dostopna na: <https://data.maticula-online.eu/sl/slovenia/ljubljana/radovljica/01955/?pg=66>.

šolskem letu 1788–1789.¹⁴ Tako nižje kakor višje kleriške redove mu je podelil ljubljanski nadškof Brigido v kapeli nadškofijskega dvorca: 28. avgusta 1785 tonzuro in nižje redove, na vigilijo vseh svetih leta 1789 subdiakonat z miznim naslovom graškega centralnega semenišča oziroma kranjskega verskega sklada, čez dober teden, 7. novembra, diakonat, mašniško posvečenje oziroma prezbiterat pa čez sedem dni, 14. novembra 1789.¹⁵ Po posvečenju je deloval kot kaplan in katehet v Kresnicah in Velikih Laščah, na ljubljanski normalki, v ljubljanski stolnici (1790), od 1798 dalje je bil profesor moralne in od 1801 tudi pastoralne teologije na ljubljanski teološki fakulteti, od 1813 tudi cerkvene zgodovine. Med letoma 1802 in 1814 je opravljal funkcijo rektorja ljubljanskega liceja, v letih 1803–1808 in 1814 pa direktorja Teološke fakultete. Cesar Franc ga je leta 1805 imenoval za ljubljanskega stolnega kanonika in nadzornika nemških šol, nadškof Brigido pa za vodjo šolskega referata pri ljubljanskem nadškofijskem konzistoriju. V naslednjih letih je bil imenovan še na nekatera druga mesta: leta 1813 je postal duhovni svetnik, 1814 konzistorialni svetnik, 1815 gubernialni svetnik ter duhovni in študijski referent pri tržaškem, od 1816 pa ljubljanskem guberniju.

Marca 1818 ga je cesar imenoval za goriško-gradiškega škofa; papež Pij VII. je imenovanje potrdil novembra 1818. Škofovsko posvečenje mu je novembra 1818 v ljubljanski stolnici podelil ljubljanski škof Avguštin Janez Jožef Gruber (1815–1823). V goriški stolnici je bil umeščen januarja 1819. V letu Wallandovega škofovskega imenovanja je bilo obnovljeno bogoslovno semenišče za Istro, Trst in Gorico s sedežem v Gorici, dva dneva po Wallandovi umestitvi januarja 1819 pa je novoimenovani škof opravil slovesno odprtje bogoslovnega semenišča skupaj z visoko bogoslovno šolo. Takoj po prevzemu škofije je tudi pričel z vizitacijo. Na cesarjevo zahtevo in po papeževi želji je skupaj z ljubljanskim škofom Antonom Alojzijem Wolfom (1824–1859) pripravil načrt preureditve cerkvene uprave v Istri in Dalmaciji. Papež Leon XII. (1823–1829) je na podlagi njunih predlogov junija 1828 z bulo »*Locum beati Petri*« ukinil več škofij v Dalmaciji in Istri, nekatere pa združil pod upravo enega škofa, med drugim tudi tržaško-koprsko škofijo.¹⁶ Avgusta 1830 je bil na podlagi papeške bule »*In supereminenti Apostolice dignitatis*« povzdignjen v goriško-gradiškega nadškofa in metropolita. Metropolija se je imenovala Ilirska, vanjo pa so spadale sufraganske škofije s

¹⁴ Med 1816 in 1918 je na njegovem mestu deloval c. kr. višji inštitut škofijskih duhovnikov sv. Avgušтина, ki je po cesarjevem načrtu »vzgaljal zanesljive ljudi za vodilne položaje v Cerkvi in državi«. Podrobneje o tem inštitutu in gojencih v knjigi: *Das Priesterkolleg St. Augustin »Frintaneum« in Wien 1816 bis 1918. Kirchliche Elite-Bildung für den Donau-Alpen-Adria-Raum* (ur. Karl Heinz Frankl, Rupert Klieber) (Studien zum Frintaneum; Bd. 2), Wien; Köln; Weimar: Böhlau, cop. 2008, navedek str. 12.

¹⁵ Volčjak, *Ordinacijska protokola ljubljanske (nad)škofije* 2, str. 105, 109, 110.

¹⁶ Besedilo bule je objavljeno v: France Martin Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 11), Ljubljana 1989, str. 178–186, št. 26 (dalje: Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*).

sedeži v Ljubljani (ljubljska), Poreču (poreško-puljska), Trstu (tržaško-kopr-ska) in na otoku Krku (krška škofija).¹⁷

Walland je zadnja leta škofovanja bolehal. Umrl je po kratki bolezni v starosti 71 let 11. maja 1834.¹⁸

3 NEKATERE ZNAČILNOSTI VIZITACIJ

Kot rečeno, v prispevku obravnavamo tri vizitacije, iz let 1805, 1823 in 1828. Časovno obsegajo obdobje 23 let. Škof Ricci je bil v svojem poročilu cesarju zelo splošen, podal je zelo malo konkretnih imen, škof Walland pa je bil nekoliko bolj konkreten. To je sicer razumljivo, saj gre za povzetek originalnih vizitacijskih poročil. Oba škofa sta na svoji vizitacijski poti podeljevala zakrament sv. birme, pri čemer Ricci navaja tudi število birmanih, Walland žal ne. Ricci je ob koncu vizitacije »zašel« tudi v furlanski del goriško-gradiške škofije, medtem ko se je Walland strogo držal začrtane poti. Škof Walland je na vizitacijski poti posvetil tudi nekaj cerkva, saj po njegovem mnenju oziroma vedenju niso bile posvečene.

Oba škofa sta močno pohvalila delo dušnih pastirjev, ki so delovali v izjemno zahtevnem in težko dostopnem okolju. Duhovniki, ki so svoje delo opravljali med zaupanimi jim verniki, so bili po večini domačini, že od rane mladosti navajeni na težke razmere, odrekanje in velike razdalje, predvsem pa tudi na slabe gmotne razmere, s katerimi so se morali soočiti vsak dan. Kraji, ki jih je doletela vizitacija, so namreč zelo zahtevni za življenje. Škof Ricci je v poročilu cesarju posebej opozoril na čas, ko bodo ti domači duhovniki pomrli, novih, ki bi bili navajeni na težke razmere, pa ne bo. Iz tega razloga je še posebej opozarjal duhovščino, naj se vsakodnevno pripravlja na to in opogumlja lokalne fante, da sprejmejo božji klic in gredo študirat za duhovnike.

Nekaj besed sta oba škofa namenila tudi navadnim vernikom. Izpostavila sta problem prevelike odvisnosti od pijače pri nekaterih posameznikih, na splošno pa so bili prebivalci vizitiranih župnij, še posebej tisti v hribovskih predelih, na zelo dobrem glasu in dobri katoličani.

¹⁷ Ob tem se je ljubljanska škofija povečala, saj je pridobila celotno vipavsko dekanijo. Tako je obsegala celotno Kranjsko. Prim. France M. Dolinar, Walland, Jožef (1763–1834), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi133473/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 19. 5. 2024). Izvirna objava v: *Novi Slovenski biografski leksikon*: 2. zv.: B–Bla (ur. Barbara Šterbenc Svetina et al.), Ljubljana 2017 (dalje: Dolinar, Walland). Besedilo bule je objavljeno v: Dolinar, *Slovenska cerkvena pokrajina*, str. 187–189, št. 27.

¹⁸ Josip Lesar, Walland, Jožef (1763–1834), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi133473/#slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 19. 5. 2024). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 1. zv. Abraham–Erberg (ur. Izidor Cankar et al.), Ljubljana 1925; Tone Požar, Walland, Jožef (1763–1834), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi133473/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 19. 5. 2024). Izvirna objava v: *Primorski slovenski biografski leksikon*: 17. *snopič Velikonja–Zemljak*, 4. knjiga (ur. Martin Jevnikar), Gorica 1991; Dolinar, Walland.

Škof Ricci je v poročilu cesarju nekaj besed namenil tudi trivialnim šolam po posameznih krajih. Glede obiskovanja le-teh pa je izpostavil odsotnost učencev v določenem letnem obdobju.

4 VIZITACIJA ŠKOFA JANEZA ANTONA RICCIJA LETA 1805

Ricci se je vestno držal določil resolucije z 29. septembra 1804, ki je škofom nalagala, da morajo poročila o opravljeni vizitaciji poslati v pregled cesarju.¹⁹ Vsebina teh poročil je bila potem vključena tudi v Poročilo o stanju v škofiji (t. i. *Relatio ad limina*), ki so ga bili škofje že tedaj (in tudi še danes) dolžni poslati v Rim na določeno obdobje, od druge polovice 18. stoletja seveda ob predhodnem pisnem dovoljenju cesarja.²⁰

Škof Ricci je v svojem poročilu cesarju Francu najprej polaskal, saj da mu piše v času, ko ima veliko pomembnih opravil v prizadevanjih za mir in varnost Evrope ter za obrambo in čast države. Avstrija je bila namreč oktobra 1805 udeležena v bitki treh cesarjev, ki se je za Avstrijo končala tragično. V bojih s francoskim cesarjem Napoleonom I. Bonapartom (1804–1814) je namreč doživela dva bridka poraza, in sicer v bitkah pri Ulmu na Württemberškem (25. september–20. oktober) in v bitki pri Slavkovu (Austerlitz) na Moravskem (2. december). Na praznik prvega mučenca sv. Štefana, 26. decembra 1805, je bila prisiljena podpisati t. i. bratislavski mir, s katerim je morala Franciji prepustiti tista ozemlja nekdanje Republike sv. Marka, ki so Habsburžanom pripadla z mirom v Campoformiu leta 1797. Benečijo in Istro so Francozi vključili v pravkar nastalo italijansko kraljestvo, Dalmacijo in Boko Kotorsko pa je Napoleon zgolj tesno navezal nase, nikoli pa ju ni formalnopravno priključil francoskemu cesarstvu.²¹ Številna druga ozemlja so dobile francoske zaveznice. Avstriji je pripadlo ozemlje salzburške škofije in Berchtesgaden, Franciji pa je morala plačati tudi visoko odškodnino v višini 40 milijonov frankov. Bratislavski mir je tako dokončno zapečatil usodo tisočletnega Svetega rimskega cesarstva.²²

Škof je cesarju v začetku poročila pojasnil, zakaj je vizitacijo opravil on in ne škof Inzaghi kot ordinarij goriško-gradiške škofije. Inzaghi je leta 1805 štel že 74 let, kar je bila tisti čas že častitljiva starost. Telesno ni bil več v stanju osebno

¹⁹ Omenjene resolucije pod navedenim datumom zaenkrat ni bilo najti ne v Arhivu Republike Slovenije ne v Nadškofijskem arhivu Ljubljana. Za pomoč pri iskanju resolucije v Arhivu Republike Slovenije se zahvaljujem sodelavki Andreji Klasinc Škofljanec.

²⁰ France Martin Dolinar, *Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad limina)*. II. del: 1685–1943 (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 34), Ljubljana 2012, str. 17–18.

²¹ Janez Šumrada, Adrijan Kopitar, *Kranjski Janezi, Napoleonovi soldati. Francoski vojaški nabor v ilirski provinci Kranjski, 1812–1813*, Ljubljana 2018, str. 13.

²² O bitki pri Slavkovu (Austerlitz) obstaja ogromno literature. Prim. npr. opis pod naslovom The Battle of Austerlitz, dostopno na: <https://battlefieldanomalies.com/napoleonic-wars/the-battle-of-austerlitz/> (pridobljeno: 22. 5. 2024). Besedilo bratislavskega miru je dostopno tudi na spletu; v francoščini je objavljeno na <https://www.napoleon.org/histoire-des-2-empires/articles/le-traite-de-paix-de-presbourg-26-decembre-1805/> (pridobljeno: 22. 5. 2024), v nemščini pa na https://de.wikisource.org/wiki/Friede_von_Presbourg (pridobljeno: 22. 5. 2024).

obiskati in vizitirati tako oddaljenih in v hribih ležečih župnij. Zaradi tega je pisal škofu Ricciju v Ljubljano in ga prosil, da bi to nalogo opravil namesto njega.²³ Riccija je prošnja sicer močno presenetila. Zapisal je celo, da se je počutil neprijetno, saj tisti čas ni imel kaj prida obveznosti. Naloge pa se ni preveč otepal, verjetno tudi zato ne, ker je razmere v goriško-gradiški škofiji zelo dobro spoznal že v letih 1788 in 1789, ko je novo ustanovo pomagal postavljati na noge z božjo pomočjo in seveda po ukazu cesarske oblasti.²⁴

Škof Ricci je vizitacijo gorskih župnij (*Gebirgs Pfarrejen*) Kanal ob Soči (*Cannal*), Volče (*Voltschach*), Kobarid (*Charfreüt*), Bovec (*Flitsch*), Tolmin (*Tholmein*), Ročinj (*Rotschein*), Šentviška Gora (*St. Veitsberg*), Cerklje (*Kirchheim*) in Podmelec (*Podmeuz*) opravil med 22. julijem in 23. avgustom 1805. 25. avgusta se je nato odpravil še v Furlanijo; tam je obiskal župniji Oglej (*Aquileja*) in Červinjan [*Cervignano del Friuli*] (*Cervignano*).²⁵

Takoj na začetku poročila je pohvalil župnika in dekana v Kanalu ob Soči Janeza Krstnika Soviča (*Johann Baptista Sovig*). Bil je vzoren duhovnik, vestno je skrbel tudi za izvajanje vseh odredb, ki jih je država izdajala za področje cerkvenih zadev. Božja služba v župniji se je izvrševala v skladu s predpisi, župnijski duhovniki so tudi redno vodili vse tri vrste matičnih knjig (rojstna, poročna in mrliška), skrbeli pa so še za vodenje družinskih knjig (t. i. *Status animarum*). Škof je namreč poročal, da se je vodila natančna evidenca o številu in stanju duš.

V kanalski dekaniji je leta 1805 delovalo pet trivialnih šol. V katerih krajih so delovale, poročilo ne pove. Izpostavljen pa je bil problem obiskovanja teh šol. Poleti so bile namreč večinoma zaprte, saj so morali kmetski otroci ali opravljati delo na polju ali pa so jih ovirale druge stvari, zato niso imeli časa za šolske obveznosti. Prav zaradi slednjega je škof lahko prisostvoval preizkusu znanja samo v Cerkljem, in to v obeh jezikih: tako nemškem kakor tudi kranjskem. Učenci so pokazali izjemno znanje, nad čimer je bil Ricci tako navdušen, da je učitelju kot znak vzpodbude drugim kolegom zaželel, da bi odslej prejemal majhen dodatek k plači, ki je do tedaj znašala 130 goldinarjev.

Škof je v poročilu pohvalil celotno duhovščino, ki je bila zelo aktivna. Duhovniki so živeli v medsebojni bratski slogi, pa tudi v odnosu do ostalih ljudi so si zaslužili vso pohvalo. Pripombo je imel le nad župnijo Tolmin, kjer je med tamkajšnjo duhovščino in gosposčinskimi uradniki obstajalo nesoglasje zaradi odprtih, a žal ne opisanih vprašanj. Med vsemi duhovniki je kot zgled gorečega

²³ Kdaj je škof Inzaghi pisno zaprosil škofa Janeza Antona Riccija, da namesto njega opravi vizitacijo, zaenkrat nismo uspeli ugotoviti. V doslej pregledanem gradivu v Nadškofijskem arhivu v Gorici, Nadškofijskem arhivu Ljubljana in Arhivu Republike Slovenije takega dokumenta ni bilo najti.

²⁴ Prim. AT-OeStA/HHSTA KA KFA Ktn. 216, XXXIV. Berichte des Bischofs von Görz, N° 1, str. 5.

²⁵ Vizitacijo omenjenih župnij je zadnji opravil Inzaghi kot škof ordinarij leta 1793. Prim. ASDG, ACAG, Visite pastorali, Inzaghi, 3/1–4, vizitacija 3/2 ex 57 (36), fasc. 4.

dela v pastoralni posebej izpostavil že omenjenega kanalskega dekana, Matevža Bavdeža (*Matheus Waudasch*), župnika na Šentviški Gori, Jurija Mavriča (*Georg Mauritsch*), lokalnega kaplana »zu Joch«, ²⁶ ter Luko Velikonja (*Lukas Velikogna*), župnika v Podmelcu. Omenjeni so se odlikovali s svojo gorečnostjo v pastoralni, s pospeševanjem ubožnega zavoda, s svojim budnim, vznesenim življenjskim slogom, ki ustreza poklicnemu duhu. Morebitne disciplinske napake, ki bi jih bilo najti med tako številnimi delavci v Gospodovem vinogradu, ²⁷ pa je Ricci ocenil, da se jih bo zlahka odpravilo z dobrimi ukrepi, ki jih že sedaj izvaja goriški ordinariat proti dvema duhovnikoma. Kot že omenjeno, je škof opozoril, da je večina teh vnetih dušnih pastirjev že starih in da bo njihov, verjetno tudi sočasen, odhod večjega števila v onostranstvo težko nadomestiti. Opozoril je, da kdor ni rojen v teh odročnih gorskih krajih, se bo težko spopadel s težkim delom, ki se drugače kakor z veliko truda ne da opraviti. Škof je rešitev videl v prepričanju, da bi morali že sedaj razmišljati o načinih, kako bi kmečke sinove iz teh goratih krajev spodbudili k študiju teologije in k izbiri duhovnega stanu.

Škof se je pohvalno izrazil tudi nad verskim stanjem med ljudstvom. Bili so zelo verni in obenem navezani na deželnega očeta (cesarja), zato je z velikodušnostjo med njimi opravil službene obveznosti. Opozoril pa je na eno in edino zlorabo, ki jo je odkril skoraj povsod, tj. močno popivanje, kar je velikokrat pripeljalo do kršitve miru in morale. Ricci si je zaželel, da bi dobri ljudje, ki jih je srečal v odročnih župnijah, živeli tudi v mestih in drugih večjih krajih.

Kot že omenjeno, je škof v času svoje vizitacije tudi birmal. Zakrament sv. birme je podelil 23.421 vernikom, pri čemer je navedeno samo skupno število, ne pa število birmanih po posameznih župnijah. Je pa znano, da je k zakramentu pristopilo več žensk kakor moških. Birmal je tudi v Furlaniji, in sicer v Ogleju, kjer je našel župnijsko cerkev v zelo slabem stanju (*sehr baufällig*), in Červinjanu. V obeh krajih skupaj je zakrament svete birme podelil 7.000 vernikov.

V Furlaniji se je zadržal le kratek čas. Zapisal je, da zaradi kratkega bivanja ni mogel ugotoviti drugega, kakor da tu delujeta le dve trivialni šoli, in sicer v Ogleju in Aiellu (*Ajelo*) [Aiello del Friuli]. V nasprotju s prej omenjenimi šolami sta bili obe šoli obiskani preko celega leta. Tu pa je opozoril na drug, jezikovni problem. Učenci so se namreč nemškega jezika v šoli naučili bore malo ali nič. Vzrok za to je našel v domačem jezikovnem okolju, od koder so izvirali otroci. Njihov materni jezik je bil namreč italijanščina.

Škof Ricci je cesarju ob koncu poročila priložil še mnenji dveh beneških duhovnikov, Valentina Bezje (*Valentin Bezia*) in Janeza Antona Martinellija (*Johann Anton Martinelli*), ki sta se nanašali na kolegiatni kapitelj v Čedadu. Po

²⁶ Leta 1828 je bil župnik v Nemškem Rutu. Prim. ASDG, ACAG, Visite decanali, Tabelle e relazioni, 2/6–18: vizitacija 2/16, Visite 1828.

²⁷ To je bil čas, ko duhovnikov očitno ni primanjkovalo.

njunem naj bi čedadski kapitelj vzdrževal kar 38 kanonikov, 12 zorničarjev in še šest drugih duhovnikov. Za letno vzdrževanje tako velikega števila duhovščine so zato porabili ogromno denarja. Prvi trije člani kapitlja po položaju, dekan, teolog in sholastik, naj bi letno prejeli preko 1000 goldinarjev, prvih 10 kanonikov preko 600 goldinarjev, ostali preko 400 goldinarjev. Med ostalo duhovščino naj bi se letno mimogrede razdelilo 2500 goldinarjev. Bezja in Martinelli sta v poročilu navedla tudi vir kapiteljskih prihodkov. Del naj bi kapitelj pridobil na podlagi zastavljene posesti, del pa iz desetine. Kapiteljska posest je ležala tako na avstrijskem kakor tudi na nekdanjem beneškem ozemlju. Čedadski kapitelj naj bi po njunem imel pravico imenovanja okoli 50 župnijskih vikarjev, ki pa od svojih sosesk prejmejo le skromno plačilo (kongruo). Ricci je k omenjenemu poročilu dodal še svoje osebno mnenje. Po njegovem ti dušni pastirji niso vedno najbolj učinkoviti, saj če je njihova podpora odvisna od sosesk, svoje dolžnosti težje opravljajo in tudi ne vedno vestno. Zaradi tega se je vprašal, ali ne bi bilo tako za državo kakor za Cerkev bolj koristno, če bi del teh ogromnih dohodkov porabili za podporo nekaterim revnim župnikom za vzgojo mlade duhovščine in ustanavljanje trivialnih šol, saj da podpiranje tako velikega števila kanonikov pri kolegiatni cerkvi v Čedadu ni smiselno.

Poročilo cesarju Francu je škof Janez Anton Ricci zaključil na zanimiv način. Cesarju se je namreč opravičil, če ga je z zapisanim slučajno prizadel. V svoj zagovor je dodal, da sta njegovo srce in pero omenjeno zapisala le z dobrim namenom.²⁸

5 VIZITACIJA ŠKOFA WALLANDA LETA 1823

Škof Walland je leta 1823 nadaljeval z vizitacijo svoje škofije, ki jo je pričel leta 1819.²⁹ Običajno je vsako leto obiskal in vizitiral nekaj dekanij, nato pa spisal poročilo in ga poslal v vednost in odobritev na Dunaj. Leta 1823 so tako prišle na vrsto dekanije Kanal ob Soči, Tolmin, Cerkno in Bovec, tj. župnije, ki ležijo v gorah in med njimi ležečimi ozkimi dolinami. Obiskal jih je v poletnih mesecih junija in julija 1823 in to že drugič, odkar je nastopil službo goriško-gradškega škofa. Prvič jih je obiskal leta 1819, leto dni po imenovanju za škofa. Takrat

²⁸ AT-OeStA/HHStA KA KFA Ktn. 216, XXXIV. Berichte des Bischofs von Görz, N° 1, str. 5–8.

Obstaja velika verjetnost, da se Riccijeva vizitacija ni ohranila v originalu. Dosedanje iskanje na več mestih, tako v Gorici kakor tudi Ljubljani, je bilo namreč neuspešno. Poraja se celo vprašanje, ali je Ricci poročilo cesarju napisal kar na podlagi vizitacije dekanov (prim. ASDG, ACAG, Visite decanali, Tabelle e relazioni, 2/6–18: vizitacija 2/6, Visite 1805). Pri tem bi mu kot olajševalno okoliščino lahko priznali sklicevanje na dvorni dekret, izdan 20. decembra 1803, ki je določal, da morajo po vzoru odredbe, sprejete za Galicijo, tudi drugod po monarhiji (*auf alle Provinzen, und Diözesen*) dekani vsako leto opraviti kanonično vizitacijo, nato pa izčrpno poročilo poslati škofijskemu konzistoriju. Prim. NŠAL 4, Škofijski arhiv Ljubljana 4, šk. 87, fasc. 24/23; NŠAL 11, Škofijski protokoli, fasc. 5, knjiga št. 60, Exhibiten Protokoll De annis 1802–1805, s. p., št. 36/1804; ARS, SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, serija Resolucije, 1804, šk. 11, str. 197–198. Za iskanje resolucije v ARS se zahvaljujem sodelavki Andreji Klasinc Škofljanec.

²⁹ Vizitacija se je vršila med 21. 6. in 1. 7. 1819. Prim. ASDG, ACAG, Visite pastorali, Walland, 4/1–2, vizitacija 4/1 ex 61 (39), fasc. 1819.

je vizitiral zgolj župnije in glavne kuratne cerkve, tokrat pa je obiskal tudi vse vikariate, lokalne kaplanije in ekspoziture, vse z namenom, da bi pridobil čim boljše vedenje o položaju, težavah, slabostih in vsestranskem stanju vsakega posameznega kurata. Njegov opis poti je bil zelo slikovit. Zapisal je, da je v najbolj divje in najtežje dostopne kraje v hribih in dolinah prodril deloma na konju deloma pa peš, na tej poti pa obenem posvetil sedem kuratnih cerkva, ki so bile zgrajene pred mnogimi leti, saj še noben škof ni prišel do njih.³⁰ Prav tako je izpostavil požrtvovalno delo svojih duhovnikov in se zanje zahvalil Bogu, saj so pastoralne naloge opravljali v neprijaznih in težkih razmerah z veliko prizadevnostjo in odrekanjem, pogosto v časovni stiski, in le redko v letu zaradi velike oddaljenosti od klavnic dobijo možnost, da jedo sveže goveje meso.

Walland je svoja opažanja oziroma ugotovitve cesarju v pisnem poročilu, ki ga je spisal v Gorici predzadnji dan leta 1823, strnil v naslednje ugotovitve. Poudaril je, da je ravno ta odmaknjeni in težko dostopni kranjski predel njegove škofije lahko zgled ostalim krajem, saj naj bi se tukaj skoraj dosledno upoštevali tako cerkveni kot tudi državni predpisi. Skoraj povsod naj bi upoštevali tudi predpise o pobožnostih in opravljanju božje službe. Opazil pa je, da se kateheza ob nedeljah in praznikih pri nekaterih lokalnih kaplanijah in ekspoziturah, kjer so posamezna bivališča raztresena in razkropljena po hribih, opravlja v dopoldanskem času takoj po sv. maši in ne popoldne, saj verniki zlasti v zimskem času, ko so dnevi krajši, težko dvakrat v enem dnevu pridejo do oddaljene kuratne cerkve. To sicer ni bil osamljen primer, do tega je prihajalo tudi že v preteklosti v drugih župnijah.³¹ Škof je tudi poročal, da to ne vpliva na slabše versko znanje otrok, saj je to osebno preveril. Pomanjkljivost je zaznal le v nekaterih krajih. Lokalni duhovščini je v tem primeru priporočil večjo prizadevnost in vnemo pri podajanju tega tako potrebnega pouka.

Kar se tiče posebej izstopajočih duhovnikov v omenjenih štirih dekanijah, je Walland zapisal, da jih je le par, ki se lahko ponašajo s posebnimi odlikami. Večina duhovnikov sicer zadovoljivo opravlja svojo službo, zato nima nobenega razloga, da bi se lahko pritoževal nad njihovim delom. Že v vizitacijskem poročilu leta 1819 je posebej izpostavil duhovnike Mihaela Pegana (*Michael Pegan*), župnika in dekana v Kanalu ob Soči, Tomaža Staniča (*Thomas Stanig*), kaplana v Desklah (*zu Deskla*), Matijo Kumra (*Mathias Kumar*), vikarja v Ročinju, Janeza Pervanjo (*Johann Pervaine*), lokalnega kaplana v Sveti Luciji (*S. Lucia*) [Most na Soči], Jurija Mavriča (*Georg Mauritsch*), župnika v Nemškem Rutu

³⁰ Ta ugotovitev je zelo smela. Po ohranjenih vizitacijah njegovih predhodnikov bi bilo treba preveriti, če to resnično drži, kar pa presega okvir pričujočega prispevka. Osebno sicer v to ugotovitev močno dvomimo.

³¹ Tako se je dogajalo npr. v župnijah Stari trg ob Kolpi, Bloke, Šmartno pri Litiji itd. Prim. Jure Volčjak, *Vizitacijski zapisniki kranjskih arhidiakonov goriške nadškofije 1752–1757* (Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attems 1752–1774; zv. 5), Ljubljana 2022; Jure Volčjak, *Vizitacijski zapisniki kranjskih arhidiakonov goriške nadškofije 1761–1771* (Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attems 1752–1774; zv. 6), Ljubljana 2023.

(*Deutschruth*), in Janeza Piriha (*Johann Pirich*), župnika v Podmelcu, tokrat pa je k omenjenim prištel še Janeza Nemca (*Johann Nemiz*), župnika in dekana v Cerknem. Omenjeni duhovniki po njegovem mnenju zaslužijo posebno pohvalo zaradi natančnosti pri izpolnjevanju njihovih vsestranskih dolžnosti, službene vneme in vzornega življenjskega sloga.

Duhovščino je v poročilu cesarju ocenil tudi z vidika političnega in patriotskega razmišljanja. Zapisal je, da v načinu razmišljanja duhovščine z omenjenih vidikov ni zaznal ničesar spornega, pravzaprav je bil še celo vesel, saj je zaznal veliko navezanost na cesarja, ki da je najmodrejši in najprijaznejši deželni oče. Ta ocena je cesarja gotovo razveselila. Nič slabega ni mogel zapisati niti o verskem odnosu in moralnosti duhovščine, ki je delovala v tem odmaknjenem goratem predelu škofije. Po njegovi oceni so bili Gospodovi sodelavci večinoma dobri in so zadovoljivo opravljali svojo službo, seveda pa se je med njimi našlo tudi nekaj posameznikov, ki niso bili popolnoma čisti in neoporečni (*rein und untadelhaft*), kakor je to običajno. Ti so bili deležni škofovega opomina in graje.

Walland je preveril tudi delovanje duhovnih ustanov in pobožnih zapuščin. Ugotovil je, da se te izpolnjujejo po volji ustanoviteljev, da pa je še kar nekaj takih, ki jih je v prihodnje treba korigirati; s tem so sicer že pričeli, a gre vse skupaj bolj počasi, saj gre za dolgotrajen proces.

Škof Walland je ob obisku posamezne župnije, lokalne kaplanije in ekspoziture preveril tudi stanje bivališč duhovnikov in lokalnih cerkva. Poročal je, da z veseljem ugotavlja, da je večina župnišč, razen z redkimi izjemami v najbolj oddaljenih krajih, znosnih za bivanje, žal pa niso bile vse stavbe lepe in urejene. V vseh primerih, ko je ugotovil, da so župnišča dotrajana, nespodobna ali premajhna oziroma da potrebujejo popravilo, je k izboljšavi stanja oziroma popravila pozval tako soseske, zaskrbljenost nad stanjem pa je posredoval tudi pristojni politični oblasti. Enako je postopal tudi pri ugotavljanju stanja posameznih lokalnih cerkva. V primeru nekaj podružničnih cerkva, ki tudi v tem primeru niso navedene (jih je pa moč najti v originalnem vizitacijskem poročilu)³² in so bile popolnoma neprimerne oziroma nedostojne božji hiši (*indezent*), pa je ubral drugo pot. V njih je prepovedal branje sv. maše vse dotlej, dokler soseska ne bo poskrbela za novogradnjo oziroma cerkev spravila v spodobno stanje. Razmere so bile ponekod sicer kritične, saj so bile posamezne soseske zaradi revščine v nezavidljivem položaju, ko je bilo treba poskrbeti za potrebno obnovo tako župnišča kakor cerkve.

Walland je kot krajevni ordinarij s strani najvišjih oblasti dobil med drugim tudi nalogo, da mora cesarju poročati o moralnem in verskem obnašanju lokalnega uradništva. Tega lokalno uradništvo seveda ni vedelo. Oceno

³² Prim. ASDG, ACAG, Visite pastorali, Walland, 4/1–2, vizitacija 4/2 ex 63 (40), fasc. 1, 1823/1824.

posameznikov je pripravila lokalna duhovščina. Njihova subjektivna mnenja je zato treba včasih jemati z večjo mero kritičnosti, toda ker je bilo poročilo cesarju bolj splošno, to ne pride tako do izraza. Uradniki v dekanijah Kanal ob Soči, Tolmin in Kobarid so bili po besedah duhovnikov teh treh dekanij neoporečnega obnašanja in so živeli spodobno življenje. Po ponovnem vladnem pozivu so se tudi bolj pogosto udeleževali sv. maš ob nedeljah in prazničnih dneh.

Kar se tiče ocene vernikov, so bili ti v odmaknjenih predelih škofije precej surovi oziroma neotesani, tisti, ki so živeli ob beneški meji, pa vraževerni, a večinoma dobrodušni in verni. Samo moralno življenje vernikov, ki živijo v vaseh ob deželni cesti, ki pelje iz Gorice proti Koroški, pa je bilo ocenjeno kot ne najboljše. Med temi prebivalci je bilo najti precej pijančevanja, nečistovanja in razdrtih zakonskih zvez. Popolnoma nasprotno je bilo življenje ljudi, ki so živeli v odročnih gorskih krajih, daleč proč od omenjene ceste. Ti so živeli nedolžno in veliko bolj zmerno življenje. V teh krajih so redko organizirali »pogubne ples« (*verderblichen Tänze*),³³ prav tako je bilo veliko manj tatvin in kraj po cerkvah kot pa v furlanskem delu škofije.

Škof je bil sicer z ugotovljenim stanjem leta 1823 zadovoljen. Cesarju je poročal, da je vizitirani del škofije našel v veliko boljšem stanju kakor pa ob prvi vizitaciji leta 1819, kar je bil sad trdega, a vztrajnega dela tamkajšnje duhovščine, ki si zato zasluži cesarjeve najvišje počastitve in milosti.³⁴

6 VIZITACIJA ŠKOFA WALLANDA LETA 1828

Sredi novembra 1828 je goriški ordinarij Jožef Walland ponovno pisal cesarju in mu predložil novo poročilo o opravljeni vizitaciji dekanij Kanal ob Soči, Tolmin, Cerkljeva in Kobarid,³⁵ tretjo po vrsti v omenjenih dekanijah, odkar je zasedel škofovsko mesto. Vizitacijo je opravil v poletnih mesecih leta 1828, ob tej priložnosti pa je tudi birmal.³⁶

Cesarja je opozoril, da ga je že ob zadnjem poročilu leta 1823 opozoril na lego dekanij, težavnost dušnega pastirstva in nizke prihodke, s katerimi se je

³³ Država in tudi Cerkev sta že od 50. let 18. stoletja nadzirali in prepovedovali organiziranje plesov; zlasti Cerkev je opozarjala na nemoralnost. Prim. Jure Volčjak, *Goriška nadškofija na Kranjskem v času apostolskega vikarja in prvega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa (1750–1774)* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 39), Ljubljana 2017, str. 114, 135, 254.

³⁴ Prim. AT-OeStA/HHStA KA KFA Ktn. 216, XXXIV. Berichte des Bischofs von Görz, N° 5, str. 45–49v.

Škof je svojemu poročilu sicer priložil tudi izjavo Nikolaja Franca grofa Attemsa, v kateri ta pojasnjuje, da ni prostozidar. Izjavo naj bi imel pripravljeno že več let, imel pa je namen, da bi jo ob priložnosti izročil cesarju. Škof pravi, da ga ni mogel zavrniti oziroma se ni mogel upreti njegovi prošnji, saj da je star že 84 let in je na robu smrti, zato išče pomiritev in tolažbo pred krivičnimi obtožbami. Prim. AT-OeStA/HHStA KA KFA Ktn. 216, XXXIV. Berichte des Bischofs von Görz, N° 5, str. 47–48v.

³⁵ Dekanijo Kobarid je prvič vizitiral med 2. in 3. julijem 1819. Prim. ASDG, ACAG, Visite pastorali, Walland, 4/1–2, vizitacija 4/1 ex 61 (39), fasc. 1819.

³⁶ Omenjene štiri dekanije je vizitiral med 26. 6. in 29. 7. 1828. Originalno vizitacijsko poročilo je najti v: ASDG, ACAG, Visite pastorali, Walland, 4/1–2, vizitacija 4/2 ex 63 (40), fasc. 1, leto 1828.

morala preživljati tamkajšnja duhovščina, zato mu tega ni še enkrat opisoval. Pač pa mu je z veseljem potrdil oziroma opisal nekatere druge podrobnosti, ki so se mu zdele pomembne. Ponovno je potrdil, da se v omenjenih dekanijah natančno izpolnjujejo vsi cerkveni predpisi, kakor tudi predpisane pobožnosti in bogoslužni red, mladina da je dobro poučena v katoliški veri, če že ne povsod dobro, pa vsaj v goratem območju dekanij povprečno. Ponovno je postavil duhovnike, ki jih je omenil že leta 1823. Ti se še naprej odlikujejo po spretnosti, pametnosti, vnetosti in zgledu v svojem poklicu, medtem ko sta Janez Flajs (*Johann Fleiß*), župnik in dekan v Kobaridu, in Janez Kragl (*Johann Kragl*), lokalni kaplan v Sveti Luciji, svoje delo opravila in sta si zaslužila počitek v večnosti.

Glede delovanja duhovnih ustanov in pobožnih zapuščin je poročal podobno kakor leta 1823. Te se sicer izpolnjujejo po volji ustanoviteljev, korekcije se še vedno izvajajo, vendar naletijo na številne ovire in okoliščine, zaradi katerih zadeve napredujejo zelo počasi.

Stanje bivališč duhovnikov se od zadnje vizitacije ni kaj dosti spremenilo. Večina župnišč je bila v dobrem ali zadovoljivem stanju, nekaj pa jih je le potrebovalo hitro popravilo, o čemer je škof že obvestil dotične soseske, ki so se o popravilih izrekle pozitivno.

Škof je z vsem potrebnim opremil tudi nekatere podružnične cerkve; večina jih je bila po njegovem primernih za maševanje in tudi dovolj prostornih. Pomanjkljivosti, ki jih je našel ob vizitaciji pred petimi leti, naj bi bile odpravljene. Leta 1823 je cesarju poročal tudi o nekaterih podružnicah, ki bi jih bilo treba zgraditi na novo. Sedaj so te, ki so bile ali premajhne ali neprimerne, v fazi novogradenj ali povečav.

Nič novega škof tudi ni mogel poročati o političnem in patriotskem razmišljanju duhovščine. Zapisal je, da ni nič graje vrednega, pač pa je opazil, da si duhovščina želi zdravja in dolgega življenja cesarja. Sicer so bili duhovniki z moralnega in religioznega vidika solidni in dobri, ne pa povsem čisti in neoporečni. Nekaterim duhovnikom je namreč po škofovem mnenju manjkala treznost in zunanja vznesenost.

Škof je bil v tokratnem poročilu veliko bolj oster z oceno uradništva v vizitiranih dekanijah. Sicer naj bi bili nekateri uradniki verni, dobro vzgojeni in neoporečni možje, ki so redno obiskovali božjo službo, drugi pa so bili bolj navidezno pobožni in vzvišeni. Škof je celo zapisal, da njihov govor in zunanje vedenje ne vzbujata ne ljubezni do vere ne do krščanskega vedenja (*Ihr Reden und äußerliches Benehmen flößt weder Liebe für die Religion*). Kar pa se tiče navadnih vernikov, je Walland z obžalovanjem ugotovil, da prav veliko napredka od zadnje vizitacije na področju vernosti in moralitete ni bilo. V krajih ob deželni cesti, ki pelje proti Koroški, je bilo namreč najti zakonce, ki so živeli v

nesoglasju in tudi ločeno, pogosto je bilo prešuštvo in pijančevanje. Razmere v goratem predelu škofije pa so bile tudi tokrat opisane bolj pozitivno. Verniki so bili tu bolj verni, nedolžni in moralni. Škof je kot vzrok, da prebivalci niso bolj moralni in versko popolnejši, videl v pomanjkanju dobrih zgledov pri tistih, ki so bili bolj izobraženi, saj po njegovem navadni ljudje rabijo dober zgled za spreobrnjenje. Vzrok za to je pripisal duhu časa, ki je vel iz svobodnega branja pogubnih oziroma neprimernih knjig in spisov, ki se je prikradel v vse sloje ljudi in celo v šole, v katerih se vzgaja mladina. Škof je cesarju nakazal tudi rešitev iz tega brezna pogubljenja in mu obenem polaskal, saj da se on (cesar) modro trudi in prizadeva za ustavitev in izkoreninjenje pogubnega duha časa, uspešno pa mu bo s pomočjo Boga in pobožnih, naklonjenih, vernih in pronicljivih podložnikov.³⁷

³⁷ Prim. AT-OeStA/HHSTA KA KFA Ktn. 216, XXXIV. Berichte des Bischofs von Görz, N° 10, str. 67–68v.

Transkripcija vizitacij

Transkripcija vestno sledi originalnemu besedilu z vsemi pravopisnimi napakami, iz česar veje duh tedanjega pravopisa in znanja pisarja. Kratice so povsod razrešene.

PRILOGE

Dokument št. 1: Vizitacija škofa Janeza Antona Riccija leta 1805.

Vir: AT-OeStA/HHSTA KA KFA Ktn. 216, XXXIV. *Berichte des Bischofs von Görz.*

Nº 1. Bericht des Weihbischofs Ricci de dato 2. October 1805 über die von ihm auf Ansuchen des vom hohen Alter gebeugten Bischof von Görz vorgenommene Visitation eines Theils der görzter Diözes

[5] Euer kais(erliche). auch kais(erliche). könig(liche). Majestät!

Mitten unter den wichtigsten Geschäften, welchen sich Euer Majestät für die Ruhe, und Sicherheit Europens, und für die Beschüzzung und Würde Ihrer Staaten widment, würde ich es nicht wagen mich mit meinem Berichte allerhöchst Ihrem Trone zu nähern, wenn die mir oft zu Theil gewordene Huld mir nicht Muth, und Vertrauen einflöste.

Da der görzter Bischof vom hohen Alter gebeugt, in den entfernten Pfarreÿen, und vornemlich im Gebirge die Visitation selbst nicht mehr unternehmen kann, und da er mich zu Laibach in einer mir unangenehmen Unthätigkeit erblickte, hat er mich schriftlich ersucht diesen Theil seines bischöflichen Amtes über mich zu nehmen, wozu ich um so geneigter war, als seine Diöces nach ihrem gegenwärtigen Einrichtung ein Werk ist, welches ich auf allerhöchsten Befehl, und durch den göttlichen Beistand schon in den Jahren 1788, und 1789 zu Stande gebracht habe.

[5v] Zu diesem Ende fieng ich die Bereisung derselben den 22ten Juli an, und setzte solche in den Gebirgs Pfarreÿen Cannal, Voltschach, Charfreüt, Flitsch, Tholmein, Rotschein, St. Veitsberg, Kirchheim, und Podmeuz bis zum 23ten August fort, gieng sodann am 25ten nach Aquileja, und Cervignano in Friaul, und finde mich verbunden zu Folge der allerhöchsten durch ein Ministerial Schreiben vom 29ten September 1804 bekant gemachten Entschliessung einen getreuen Bericht darüber Euer Majestät zu Füßen zu begen.

¹^{tens} muß ich zur Ehre der Geistlichkeit bekennen, daß die allerhöchsten Verordnungen in publico eclesiaticis (!) richtig befolgt, der Gottesdienst vorschriftmässig abgehalten, die Geburts, Trauungs, und Sterbbücher ordentlich

geführt, über die Zahl, und Zustand der Seelen genaue Verzeichnisse gehalten, und daß in diesem lezten Punkte vorzüglich der Pfarrer und Dechand zu Cannal Johann Baptista Sovig alles Lob verdinnet.

Ich bemerkte 2^{tens} daß die Trivialschulen derer es 5 in diesem Bezirke gibt, fast den ganzen Somer hindurch geschlossen sind, weil man zu dieser Zeit die Bauernkinder bei der Feldarbeit, oder bei Huerden anstellt. [6] Dachero konte ich auch nur zu Kirchheim einer Prüfung sowohl in der deütschen, als krainerischen (!) Sprache beiwohnen, die so sehr zu meiner Zufriedenheit ausgefallen ist, daß ich dem dortigen Schullehrer zur Aufmueterung der übrigen eine kleine Zulage zu seinem Gehalte wünschte, der jezt (!) in 130 fl besteht.

3^{tens} fand ich die Geistlichen überhaupt gut ohne Heüchelei, thätig ohne Gewinsucht, nützlich ohne Schwärmerei, und allenthalben in der schönsten Eintracht sowohl unter sich, als unter den übrigen Ständen, ausgenohmen zu Tholmein, wo ich einige zwischen der Geistlichkeit, und den herrschaftlichen Beamten obwaltenden Mißverständnisse glücklich beigelegt habe.

Unter allen aber zeichnen sich vornehmlich der obengedachte Dechand zu Cannal, der Pfarrer auf dem St. Veitsberg Matheus Waudasch, der Lokalkaplan zu Joch Georg Mauritsch, und der Pfarrer zu Podmeuz Lukas Velikogna durch Ihren Eifer in der Seelsorge, durch Beförderung des Armeninstituts, durch ihren wachsamten, erbaulichen, und dem Berufsgeiste entsprechenden Lebenswandel aus.

Wenn es unter so vielen Seelsorgern eini-[6v]-ge Zuchtgebrechen gibt, so werden Sie sehr leicht durch die gutten Maaßregeln verbessert, die dawider von dem Ordinariate getroffen werden, wie man Sie wider zwei Priester wirklich schon gegenwärtig getroffen hat.

Jedessen ist es zu bedauern, daß die meisten von diesen eifrigen Seelsorgern schon alt sind, und daß man ihren Verlust, der bei vielen beinahe zu gleicher Zeit erfolgen muß, nicht leicht ersezzen könne; Jene wer in diesen rauchen Gebirgen nicht gebohren ist, kann den schweren Arbeiten auch nicht leicht gewachsen seÿn, die man nicht anders und mit vieler Mühe verrichten kann.

Ich glaube also unmaßgebig, daß man schon jezt (!) an Mittel denken soll, wie die Bauern Söhne dieser Gebirgs Gegenden zum Studiren der Theologie, und zur Erwählung des geistlichen Standes ermuert werden könnten.

4^{tens} Gleichwie aber gutte Hirten gemeiniglich gutte Schaafe bilden, so muß ich auch dem Volke das Zeigniß geben, daß es gut religiös mit seinem Schiksaale zufrieden seÿ, und so herzlich an den besten Landesvater hänge, daß ich meine Amtsverrichtungen einmals mit so einem innigen Vergnügen vorgenommen habe.

[7] Der einzige Mißbrauch den ich bei diesem Volke beinahe allgemein entdeckte, bestehet in einem wakeren Trinkgelage, wobei doch nicht leicht die Ruhe, oder Sittlichkeit verletzt wird; und es wäre sehr zu wünschen, daß es in den Städten, und andern grössern Ortschaften eben so gute Menschen geben möchte.

⁵^{tens} Wurden in diesem Gegenden von mir nach Ausweis der vorgefundenen Firmbinden 23.421 gefirmit, wobei ich die Bemerkung machte, daß es mehrere von dem weiblichen, als männlichen Geschlechte gab.

So belief sich auch zu Aquileja, wo ich die Pfarrkirche sehr baufällig fand, und Cervignano die Zahl der gefirmten beiläufig auf 7000.

Übrigens konte ich wegen Kürze der Zeit im Friaul keine andere Beobachtungen machen, als daß es daselbst 2 Trivialschulen gibt, die eine zu Aquileja, und die andere zu Ajelo, die man zwar das ganze Jahr besucht, aber von der deutschen Sprache in demselben wenig, oder nichts erlernt, weil die Kinder ausser der Schulzeit sonst nichts als ihre Muttersprache hören.

⁶^{tens} Geruhen endlich Euer Majestät eine Nachricht allergnädigst anzuhören, die ich zu [7v] Charfreüt von zweien dort ehemals venezianischen Priester Valentin Bezia, und Johann Anton Martinelli eingezo-gen habe.

Ich vernahm aus ihrem Munde daß in der Stadt Civald an der dasigen Kollegiatkirche 38 Chorherren nebst 12 Mansionarien, und 6 Clerikern unterhalten werden; daß die drei Dignitäten des Capitels, nemlich der Dechand, Theologus, und Scolasticus jeder über 1000 fl., die 10 ersten Chorherren über 600 fl die andern mehr als 400 fl jährlicher Einkünfte haben, daß unter die übrigen Cleriker beiläufig 2500 fl jährlich vertheilt werden, daß diese Summen theils aus den Verpachtungen der liegenden Gründe, theils aus den Zehenden, die Sie sowohl auf dem oestereichischen, als ehemals venezianischen Gebiethe haben, zusammen fließen; daß gedachtes Capitel ohngefähr 50 Pfarrvikärs zu ernennen hat, die von Ihren Gemeinden nur eine magere Congrua erhalten; und daß daraus nicht immer die besten Wirkungen entstehen, weil der Seelsorger, dessem Unterhalt von der Gemeinde abhängt, seine Pflichten nicht leicht allzeit gewissenhaft erfüllt.

Als gebohrner Unterthan Euer Majestät, mache ich es mir zur Pflicht, allerhöchst deroselben anheim zu stellen, ob es nicht sowohl [8] für den Staat als die Kirche zuträglicher wäre, einen Theil dieses ansehnlichen Einkomens zur Unterstützung mancher dürftiger Seelsorger zur Erziehung des jungen Clerus, und zur Errichtung der Trivialschulen anzuwenden, als bei einer Kollegiatkirche eine so ungeheüre Zahl von Chorherren zu ernähren.

Mir seÿe es genug alles dieses angezeigt zu haben, und wenn ich dadurch Euer Majestät zur Last gefallen bin, so bitte ich mit der tiefesten Ehrfurcht Allerhöchst dieselben geruhen sich zu überzeugen, daß nur die Absicht für das allgemeine Befohl mein Herz, und meine Feder geleitet habe.

Laibach am 2ten Oktobers 1805

Joh(ann). Anton Ricci
Weihbischof

Dokument št. 2: Vizitacija škofa Jožefa Wallanda leta 1823.

Vir: AT-OeStA/HHSTA KA KFA Ktn. 216, XXXIV. *Berichte des Bischofs von Görz.*

Nº 5. Bericht des Bischofs von Görz, de dato 30. Dezember 1823 über die in demselben Jahre abgehaltenen canonische Visitation /eines Theils seiner Diözes/

[45] Euere Majestät!

Die Dekanate Canal, Tollmein, Kirchheim und Flitsch, welche ganz im Gebürge, und den dazwischen befindlichen engen Thälern liegen, habe ich in den verflossenen Sommer-Monathen Juny und July 1823 das zweytemahl, und zwar nicht nur die Pfarren und Hauptkuratien, wie es im Jahre 1819 geschah, sondern alle was immer Nahmen habenden Vikariate, Lokalkaplaneyen und Exposituren visitirt um mir eine vollständige Kenntniß von der Lage, Beschwerlichkeit, den Gebrechen und allseitigen Beschaffenheit einer jeden einzelnen Kuratie zu verschaffen. Ich bin theils zu Pferd theils zu Fuß in die wildesten und beschwerlichsten Berg- und Thalgegenden gedrunen, und habe sieben schon vor vielen Jahren erbauten Kuratskirchen konsekriert, weil früher noch nie ein Bischof dahin gekommen war. Ich muß wirklich der allgütigen Vorsehung Gottes danken, die meiner Diözese Priester gegeben hat, welche in so unfreundlichen, beschwerlichen, nur mit vieler Mühe ersteigbaren Gegenden mit so geringen zeitlichen Vortheilen die höchst mühsame Seelsorge auszuüben sich begnügen, wo sie nur selten im Jahre wegen der großen Entlegenheit der Schlachtorte ein frisches Rindfleisch erhalten können. Den Befund meiner dießjährigen kanonischen Visitation stelle ich Euerer Maje-[45v]-stät mit offener Wahrheitsliebe im folgenden allerunterthänigst dar:

- a) Die allerhöchsten Vorschriften in publico-ecclesiasticis habe ich in diesen durchaus krainischen Diözesantheile bey nahe durchgehends in genauer Befolgung gefunden.
- b) Die vorgeschriebene Andachts- und Gottesdienst-Ordnung wird bey nahe überall beobachtet, nur die Katechisationen an Sonn- und Feyer-tagen werden in einigen aus zerstreuten und weit entlegenen Häußern bestehenden Kaplaneyen und Exposituren nicht Nachmittags sondern Vormittags gleich nach der Messe gehalten, weil die Leute besonders in den kurzen Wintertagen nicht zweymahl des Tags zur Kuratkirche erscheinen können. Jedoch habe ich mich durch die in jeder Kuratie persönlich vorgenommene Prüfung der Jugend über die Religion überzeugt, daß dieselbe darin, einige wenigen Ortschaften ausgenommen, zur Zufriedenheit unterrichtet sey. Der hin und da bemerkte dießfällige

Mangel ist mit Nachdruck gerüget und die betreffenden Kuraten mehr Fleiß und Eifer in Ertheilung dieses so nothwendigen Unterrichts anempfohlen worden.

- c) Seelsorger von besonderer Auszeichnung gibt es in den obbenannten vier Dekanaten nur wenige, obschon die meisten ihre Seelsorgerpflichten so erfüllen, daß ich über sie zu klagen keinen Grund habe. Der Pfarrer und Dechant zu Kanal Michael Pegan, der Kaplan zu Deskla Thomas Stanig, der Vikär zu Ronzina Mathias Kumar, der Lokalkaplan zu S(ankta). Lucia Johann Pervaine, der Pfarrer in Deutschruth Georg Mauritsch, der Pfar[46]-rer zu Podmeuz Johann Pirich, dem Euere Majestät schon im Jahre 1819 das allerhöchste Wohlgefallen zu bezeigen geruhet haben, und der Pfarrer und Dechant zu Kirchheim Johann Nemiz verdienen wegen ihrer Genauigkeit in der Erfüllung ihrer allseitigen Pflichten, wegen ihres Amtseifers, und ihrer Exemplarität im Lebenswandel besonders angerühmt zu werden.
- d) Die geistlichen Stiftungen und frommen Vernächnisse werden zwar nach den Willen der Stifter erfüllet; nur gibt es deren viele, welche noch nicht berichtet sind. Ihre Berichtigung ist zwar schon eingeleitet worden, allein sie schreitet sehr langsam vorwärts.
- e) Mit Vergnügen kann ich bezeugen, daß ich die meisten Kuratenhäuser, einige wenigen ausgenommen auch in den abseitigsten Oertern, wenngleich nicht schön und regelmäßig, doch erträglich angetroffen habe. Ueber diejenigen, welche ich entweder baufällig, oder unanständig oder zu klein, oder der Ausbesserung bedürftig fand, habe ich nicht nur die Kuratiegemeinden zur nöthigen Herstellung ermahet und aufgefordert, sondern auch Vorstellungen an die betreffenden politischen Behörden hierwegen gemacht.
Auf gleiche Art habe ich bey den meisten Kuratkirchen die unentbehrlichsten Erfordernisse gefunden, obschon mehrere darunter sammt ihren Gemeinden sehr arm sind. Nur in ein Paar Filialen, welche ganz indezent sind, habe ich Messe zu lesen verbothen, bis sie entweder neugebauet, oder doch in einen anständigen Stand werden [46v] versetzt worden seyn. Auch hierwegen habe ich das Nöthige der politischen Behörden angezeigt.
- f) An der Denkart des Klerus in politischer und patriotischer Hinsicht habe ich nichts Widriges, ja vielmehr zu meiner besondere Freude sehr viel Anhänglichkeit an Eure Majestät, als den weisesten und gütigsten Landesvater wahrgenommen. Auch die religiöse Gesinnung und die Moralität des Klerus ist in diesen Gebirgsgegenden dem größten Theile nach gut und befriedigend, jedoch nicht durchaus rein, und

untadelhaft, weßwegen ich auch einige Ermahnungen und Zurechtweisungen nothwendig fand.

Die Denkart und das Betragen der Beamten an den drey Bezirksherrschaften Canal, Tollmein und Flitsch ist, soviel ich aus den Aussagen der Kuratgeistlichkeit dieser Bezirke entnommen habe, unbescholten, und ohne Aergeruß; auch erscheinen sie vorzüglich nach der letzten Republikation der dießfälligen allerhöchsten Vorschriften fleißiger an Sonn- und Feyertagen zur Pfarrmesse an den für sie bestimmten Orte. Ich ermangelte nicht ihnen zu erinnern, daß ich beauftraget sey ihr moralisches und religiöses Benehmen zur allerhöchsten Kenntniß Eurer Majestät zu bringen.

Das Volk ist in diesen Gebirgsgegenden freylich ziemlich roh, und vorzüglich an der venezianischen Grenze abergläubisch, jedoch größtentheils [49] gutmüthig und religiös. Die Moralität des Volks ist besonders an den an der von Görz nach Kärnthen führenden Strasse liegenden Dörfern eben nicht die bestes Trunkenheit, Unzucht, und uneinige Ehen sind nicht selten; hingegen lebt das Volk in den abseitigen, vor der Strasse entfernten Gebirgsortschaften unschuldig, und viel mässiger; die verderblichen Tänze finden da selten statt, so wie man auch von Diebstählen und Kirchenräubereyen viel weniger hört, als in den friaulischen Diözesantheile.

Ich bekenne mit vieler Freunde, daß ich diesen sehr beschwerlichen Theil meiner Diözes in einem, wenngleich nicht mangelfreyen, doch bedeutend bessern Zustande als im Jahre 1819 gefunden habe, und glaube ebendaher die in diesen Dekanaten mühsam arbeitende und dabey weig Gutes genießende Kuratgeistlichkeit der allerhöchsten Huld und Gnade Eurer Majestät anempfehlen zu dürfen.

Auf dringende inständige Bitte des Herrn Niklas Franz Grafen von Attems lege ich Eurer Majestät seine nebengehende Erklärung,³⁸ daß er kein Freymaurer ist, allerunterthänigst vor, welche er schon seit einigen Jahren in Bereitschaft hielt um sie bey irgend einer Gelegenheit Allerhöchstdenselben zu überreichen. Ich konnte seiner Bitte [49v] zu seiner Beruhigung und zu seinem Troste um so weniger widerstehen, als er bereits 84 Jahr alt ist, nicht mehr ausgehen kann, und sich am Rande des Grabes befindet. Görz am 30. Dezember 1823.

allerunterthänigst gehorsamster
Joseph Walland Bischof

³⁸ Dokument v italijanščini je priložen vizitaciji (str. 47–48v).

Dokument št. 3: Vizitacija škofa Jožefa Wallanda leta 1828.

Vir: AT-OeStA/HHSTA KA KFA Ktn. 216, XXXIV. *Berichte des Bischofs von Görz.*

Nº 10. Bericht des Bischofs zu Görz Joseph Walland de dato 16. November 1828 über die in den Dekanaten Canal, Tolmein, Kirchheim und Flitsch vorgenommene kanon(ische). Visitation

[67] Euere Majestät!

Im verflossenen Sommer habe ich die Dekanate Canal, Tolmein, Kirchheim und Flitsch, die ganz im Gebirge und Thälern liegen, das drittemahl visitirt, und darin das Sakrament der Firmung ausgespendet.

Die physische Lage, die Beschwerlichkeit der Seelsorge, und die geringen Emolumente, welche die Geistlichkeit in diesen Dekanaten genießt, habe ich Euerer Majestät schon in meinem allerunterthänigsten Berichte von 30. Dezember 1823 nach der damahls eben dort vollendeten Visitation dargestellt.

Ich kann mit Vergnügen abermahl bestätigen,

- a) daß die allerhöchsten Vorschriften in Publico-Ecclesiasticis sowohl, als die vorgeschriebene Andacht- und Gottesdienst-Ordnung in diesen Dekanaten durchaus beobachtet wird, und die Jugend in der katholischen Lehre, wenn nicht überall gut, doch selbst in den beschwerlichsten Gegenden, mittelmäßig unterrichtet ist.
- b) Die geschickten, klugen, eifrigen, und exemplarischen Seelsorger, die ich Euerer Majestät im Jahre 1823 angerühmt habe, fahren fort sich in ihrer berufsmäßigen Thätigkeit auszuzeichnen, denen der Pfarrer und Dechant zu Flitsch Johann Fleiß, und [67v] Johann Kragl Lokalkaplan von St. Lucia beygesetzt zu werden verdienen.
- c) Die geistlichen Stiftungen und frommen Vermächnisse werden nach dem Willen der Stifter erfüllet; auch ihre Berichtigung ist eingeleitet, findet aber so viele Schwierigkeiten und Anstände, daß sie nur langsam fortschreitet.
- d) Die meisten Wohnhäuser der Kuraten befinden sich in einem guten oder doch erträglichen Zustande. Einige wenigen bedürfen einer schleunigen Herstellung, wozu sich die betreffenden Gemeinden über meine Auffoderung (!) bereitwillig geäußert haben.
- e) Auch die Kuratkirchen habe ich mit den nothwendigsten Erfordernissen versehen, und die meisten anständig und hiereichend geräumig gefunden. Bemerkte Mängel sind gerüget, und zur Hebung derselben Einleitung getroffen worden. Ein Paar Kirchen, die entweder zu klein oder unanständig waren, sind im wirklichen neuen Baue begriffen.

- f) An der Denkart des Klerus in politischen und patriotischer Hinsicht konnte ich nichts Tadelwürdiges bemerken, vielmehr habe ich überall wahrgenommen, daß nichts so sehr als die Gesundheit und Erhaltung Eurer Majestät gewünscht wird.

Die Moralität und Religiosität des Klerus ist zwar dem größten Theile nach gut und befriedigend, jedoch nicht durchaus rein und untadelhaft. Die Nüchtermheit und äußerliche Auferbaulichkeit wird bey einigen Kuraten vermisst, die ich zurecht zuweisen nicht ermangelte.

Wenn es gleich unter der bezirksherrschaftlichen Beamten zu Kanal, Tolmein und Flitsch einige religiöse, gutgesittete und untadelhafte Männer giebt, die auch den Pfarrgottesdienst ordentlich besuchen, so kann doch ihre Religiosität und Auferbaulichkeit im Allgemeinen nicht angerühmet werden. Ihr Reden und äußerliches Benehmen flößt weder Liebe für die Religion, noch für ein christliches Betragen ein. Ich ermangelte nicht ihnen Auferbaulichkeit anzuempfehlen.

Auch kann ich, leider! nicht anzeigen, daß die Religiosität und Sittlichkeit des Volkes seit meiner vorletzten Visitation in diesen Gegenden zugenommen habe. Uneinige und willkürlich getrennte Ehen, Unzucht und Trunkenheit sind noch immer besonders in den an der Kärntnerstrassen gelegenen Ortschaften keine Seltenheit. In den von der Strasse entfernten Gebirgsgegenden lebt das Volk viel religiöser, unschuldiger und sittsamer. Mangel an guten Beispielen von Seite der gebildeteren Menschenklassen, welche die Aufmerksamkeit des Volkes besonders an sich ziehen, ist wohl ein großes Hinderniß der sittlichen und religiösen Vervollkommung des Volkes. Dieser Mangel aber rühret von dem Zeitgeiste her, der durch freye Lektüre verderblicher Bücher und Schriften erzeugt worden ist, und sich in alle Menschenklassen und selbst in die Schulen, in welchen die Jugend gebildet wird, eingeschlichen hat.

Die weisen Bemühungen Eurer Majestät, dem verderblichen Zeitgeiste Schranken zu setzen, und ihn nach und nach zu vertilgen, werden unter der Mitwirkung Gottes und frommer, zughedhafter, religiöser und einsichtiger Unterthanen sicher zum Vortheile der Sittlichkeit und Religiosität die schönsten Früchte bringen.

Görz am 16. November 1828

3284

unterthänigst gehorsamster
Joseph Walland
Bischof von Görz

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Arcidiocesi di Gorizia, Archivio storico (ASDG)

Archivio della Curia Arcivescovile (ACAG)

Visite pastorali, Inzaghi, 3/1–4: vizitacija 3/2 ex 57 (36), fasc. 4.

Visite pastorali, Walland, 4/1–2: vizitacija 4/1 ex 61 (39), fasc. 1819; vizitacija 4/2 ex 63 (40), fasc. 1. ASDG, ACAG, Visite decanali, Tabelle e protocolli (Ricci), da 1/1 a 1/21.

ASDG, ACAG, Visite decanali, Tabelle e relazioni, 2/6–18: vizitacija 2/6, Visite 1805; vizitacija 2/16, Visite 1828.

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

SI AS 14, Gubernij v Ljubljani, serija Resolucije, 1804, šk. 11.

Österreichisches Staatsarchiv, Haus-, Hof- und Staatsarchiv (AT-OeStA/HHStA)

AT-OeStA/HHStA KA KFA Ktn. 216, Kaiser Franz Akten, Berichte der österreichischen Bischöfe (alt 233, 233), 1804–1832, XXXIV. Berichte des Bischofs von Görz.

Nº 1, Bericht des Weihbischofs Ricci de dato 2. October 1805 über die von ihm auf Ansuchen des vom hohen Alter gebeugten Bischof von Görz vorgenommene Visitation eines Theils der görzter Diözes.

Nº 5, Bericht des Bischofs von Görz, de dato 30. Dezember 1823 über die in demselben Jahre abgehaltenen canonische Visitation /eines Theils seiner Diözes/.

Nº 10, Bericht des Bischofs zu Görz Joseph Walland de dato 16. November 1828 über die in den Dekanaten Canal, Tolmein, Kirchheim und Flitsch vorgenommene kanon(ische). Visitation.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL)

NŠAL 4, Škofijski arhiv Ljubljana 4, šk. 87.

NŠAL 11, Škofijski protokoli, fasc. 5, Exhibiten Protokoll De annis 1802–1805, knjiga št. 60. ŽA Radovljica, Matične knjige, R 1758–1764, str. 64v; dostopna na: <https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/ljubljana/radovljica/o1955/?pg=66>.

Literatura

Ambrožič, Matjaž, Prošti, dekani in kanoniki ljubljanskega stolnega kapitlja, v: *Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani: 1707* (ur. Metod Benedik), Stolna župnija sv. Nikolaja; Inštitut za zgodovino Cerkve pri Teološki fakulteti; Društvo Mohorjeva družba, Ljubljana 2008., str. 85–103.

Čipić Rehar, Marija, *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana 1501–2015, Nadškofija*, Ljubljana 2016.

Das Priesterkolleg St. Augustin »Frintaneum« in Wien 1816 bis 1918. Kirchliche Elite-Bildung für den Donau-Alpen-Adria-Raum (ur. Karl Heinz Frankl, Rupert Klieber) (Studien zum Frintaneum; Bd. 2), Böhlau, Wien; Köln; Weimar: cop. 2008.

Martin Dolinar, France, *Ljubljanska škofija v dokumentih (nad)škofa Antona Vovka Svestemu sedežu (1945–1963)* (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 44), Ljubljana 2021.

Martin Dolinar, France, *Ljubljanski škofje*, Družina, Ljubljana 2007.

Martin Dolinar, France, *Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad limina). I. del: 1589–1675* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 33), Teološka fakulteta, Ljubljana 2011.

Martin Dolinar, France, *Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad limina). II. del: 1685–1943* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 34), Teološka fakulteta, Ljubljana 2012.

- Martin Dolinar, France, *Slovenska cerkvena pokrajina* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 11), Teološka fakulteta, Inštitut za zgodovino Cerkve, Ljubljana 1989.
- Košir, Matevž, *Zgodovina prostozidarstva na Slovenskem*. Modrijan, Ljubljana 2015.
- Volčjak, Jure, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. Del 1: 1750–1764* (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 31), Ljubljana 2010.
- Šumrada, Janez, Adrijan Kopitar, *Kranjski Janezi, Napoleonovi soldati. Francoski vojaški nabor v ilirski provinci Kranjski, 1812–1813*, Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2018.
- Tavano, Luigi, *La diocesi di Gorizia 1750–1947*, Istituto di Storia Sociale e Religiosa, Mariano del Friuli (GO) 2004.
- Volčjak, Jure, *Goriška nadškofija na Kranjskem v času apostolskega vikarja in prvega nadškofa Karla Mihaela grofa Attems (1750–1774)* (Acta Ecclesiastica Sloveniae; 39), Teološka fakulteta, Ljubljana 2017.
- Volčjak, Jure, *Ordinacijska protokola goriške nadškofije 1750–1824. Del 2: 1765–1824* (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 34), Ljubljana 2012.
- Volčjak, Jure, *Ordinacijska protokola ljubljanske (nad)škofije 1711–1824. Del 2: 1761–1824* (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 39), Ljubljana 2016.
- Volčjak, Jure, *Ordinacijski zapisniki oglejskega patriarhata za slovensko ozemlje v 18. stoletju (1701–1749)* (Viri / Arhivsko društvo Slovenije; št. 43), Ljubljana 2020.
- Volčjak, Jure, *Vizitacijski zapisniki kranjskih arhidiakonotov goriške nadškofije 1752–1757* (Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attems 1752–1774; zv. 5), Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2022.
- Volčjak, Jure, *Vizitacijski zapisniki kranjskih arhidiakonotov goriške nadškofije 1761–1771* (Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attems 1752–1774; zv. 6), Arhiv Republike Slovenije, Ljubljana 2023.

Spletni viri

- The Battle of Austerlitz, dostopno na: <https://battlefieldanomalies.com/napoleonic-wars/the-battle-of-austerlitz/> (pridobljeno: 22. 5. 2024).
- Cesar Franc I. (1768–1835): <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a2/Axmann-Kupferstich.jpg> (pridobljeno: 10. 10. 2024).
- Dolinar, France M., Walland, Jožef (1763–1834), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi133473/#novi-slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 19. 5. 2024). Izvirna objava v: *Novi Slovenski biografski leksikon*: 2. zv.: *B–Bla* (ur. Barbara Šterbenc Svetina et al.), Ljubljana 2017.
- Friede von Preßburg, dostopno na: https://de.wikisource.org/wiki/Friede_von_Pre%C3%9Fburg (pridobljeno: 22. 5. 2024).
- Gspan, Alfonz, Ricci, Janez (1745–1818), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi506423/#slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 22. 5. 2024). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 9. zv. *Raab–Schmid* (ur. Alfonz Gspan et al.), Ljubljana 1960.
- Lesar, Josip, Walland, Jožef (1763–1834), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi133473/#slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 19. 5. 2024). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 1. zv. *Abraham–Erberg* (ur. Izidor Cankar et al.), Ljubljana 1925.
- Le traité de paix de Presbourg, 26 décembre 1805, dostopno na: <https://www.napoleon.org/histoire-des-2-empires/articles/le-traite-de-paix-de-presbourg-26-decembre-1805/> (pridobljeno: 22. 5. 2024).

Požar, Tone, Walland, Jožef (1763–1834), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi133473/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 19. 5. 2024). Izvirna objava v: *Primorski slovenski biografski leksikon: 17. snopič Velikonja–Zemljak, 4. knjiga* (ur. Martin Jevnikar), Gorica 1991.

Rijavec, Mirko, Ricci, Janez (1745–1818), v: *Slovenska biografija*, Ljubljana 2013, dostopno na: <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi506423/#primorski-slovenski-biografski-leksikon> (pridobljeno: 22. 5. 2024). Izvirna objava v: *Primorski slovenski biografski leksikon: 13. snopič Rebula–Sedej, 3. knjiga* (ur. Martin Jevnikar), Gorica 1987.

POVZETEK

Avstrijski državni arhiv na Dunaju med drugim arhivskim gradivom hrani tudi poročila avstrijskih škofov o opravljenih vizitacijah njihovih škofij. Med temi poročili se nahajajo tudi poročila škofov Janeza Antona Riccija in Jožefa Wallanda o opravljenih vizitacijah dela goriško-gradiške škofije iz let 1805, 1823 in 1828. Vsebina poročil je veliko bolj splošna kakor vsebina originalnih vizitacijskih poročil, kljub vsemu pa ni nič manj zanimiva, saj je bil na podlagi teh poročil cesar zelo dobro informiran o stanju posamezne škofije v državi. So tudi idealno gradivo za pridobitev hitrega vpogleda v življenje prednikov na različnih področjih.

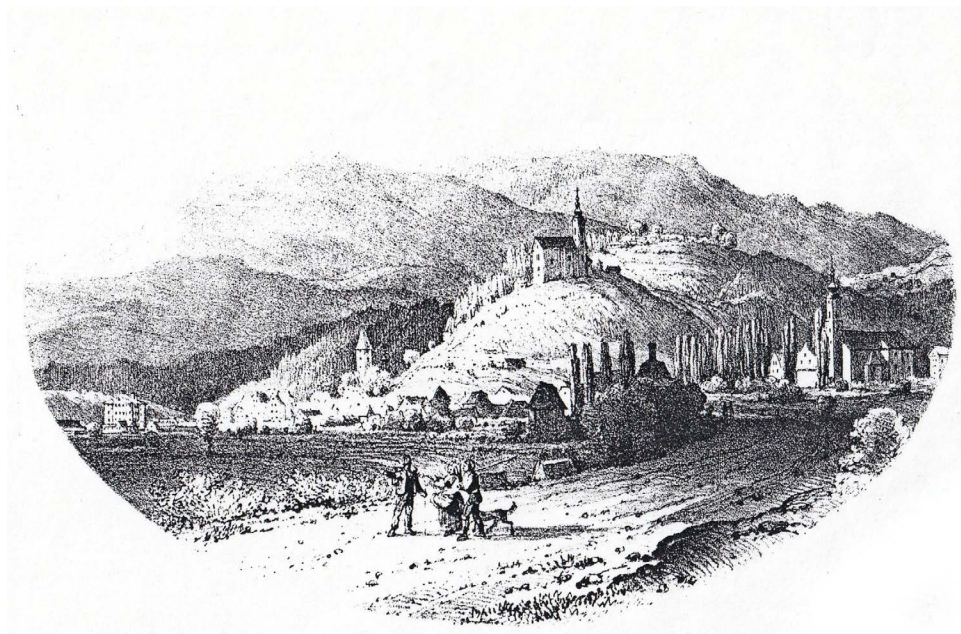
Ključne besede: škof Janez Anton Ricci, škof Jožef Walland, goriško-gradiška škofija, dekanije Kanal ob Soči, Tolmin, Kobarid, Bovec, Cerklje, vizitacija, avstrijski cesar Franc I. Habsburško-Lotarinški

Summary

MIT MEINEM BERICHTE ALLERHÖCHST IHREM TRONE ZU NÄHERN«: THE REPORTS TO THE AUSTRIAN EMPEROR FRANZ I ON THE VISITATIONS TO PARISHES IN THE VALLEYS OF THE RIVERS SOČA, BAČA, AND IDRIJCA IN 1805, 1823, AND 1828

Among other archival material, the Austrian National Archives in Vienna also keep the reports of the Austrian bishops on the visitations of their dioceses. These reports also include reports of bishops Janez Anton Ricci and Jožef Walland on visitations of a part of the Diocese of Goriška-Gradiška from 1805, 1823, and 1828. The content of these reports is much more general than the content of the original visitation reports, yet it is no less interesting, since on the basis of these reports the emperor was kept very well informed about the state of each diocese in the country. The reports are also ideal material for gaining a quick insight into the life of our ancestors in various fields.

Keywords: Bishop Janez Anton Ricci, Bishop Jožef Walland, Diocese of Goriška-Gradiška, Deaneries of Kanal ob Soči, Tolmin, Kobarid, Bovec, and Cerklje, visitation, Austrian emperor Franz I of Habsburg-Lothringen

Pogled na Vojnik
Vir: Schöne alte Steiermark, str. 143

Julijana Visočnik

dr. znanosti, docentka, arhivska svetovalka
Nadškofijski arhiv Ljubljana, Krekov trg 1, SI – 1000 Ljubljana
e-naslov: julijana.visocnik@rkc.si

VOJNIK V GÖTHOVIH ANKETAH

1 UVOD

1.1 Domači kraj

Na domače kraje nas vse vežejo prvi in s tem pogosto prijetni spomini na idilično otroštvo in prve mladostniške korake v širni svet, ko smo se radi vračali domov v varno zavetje, kjer je vedno ostal občutek, da je kljub nemirnemu zunanjemu svetu vse lepo in prav. Ko pa smo se podali na naše poklicne poti, smo obogateni z novimi znanji in spoznanji želeli domačemu kraju vsak na svoj način povrniti za vse tisto, kar nam je v dobi odraščanja dal, česar ponavadi ni bilo malo. Zgodovinarji se tako še posebej radi poigramo z zgodovino domačega kraja, morda z manj znanimi viri, bolj podrobnim vpogledom v obstoječo in razpoložljivo literaturo ter želimo na ta način dopolniti že znano vedenje o zgodovinskem kontekstu kraja in župnije. Pri tem pa ni vedno lahko ohraniti nujne kritične distance in pisati *sine ira et studio*, ker domače je pač domače in nas je hote ali nehote zaznamovalo ter v nas za vedno pustilo sledi.

1.2 Vojnik – kraj in župnija

O Vojniku, tako kraju kakor tudi sami župniji, je bilo tekom zadnjih stoletij zapisanega relativno veliko. Glavna in najbolj relevantna literatura je zbrana predvsem v zadnjih dveh monografijah, ki sta se podrobneje ukvarjali predvsem z zgodovino vojniške župnije in njene okolice. Leta 2023 je namreč izšla strokovna monografija Bogdana Kolarja z naslovom *Pod varstvom sv. Jerneja: Župnija Vojnik nekoč in danes*,¹ sicer namenjena širšemu krogu ljudi, a zato nič manj pomembna ali zanesljiva, saj prinaša celotni vpogled v zgodovino in razvoj župnije, v njene cerkve, kapele in pokopališče, ter se nazadnje ustavi tudi

¹ Bogdan Kolar, *Pod varstvom sv. Jerneja: župnija Vojnik nekoč in danes*, Vojnik 2023 (dalje: Kolar, *Pod varstvom sv. Jerneja*).

ob živi Cerkvi, torej ob utripu v župniji in kraju danes. Nekoliko starejši pa je zbornik z naslovom *Vojniški svet v utripu časa*,² ki je nastal leta 1997 ob stoletnici vojniške župnijske cerkve, ki so jo zidali med 1896 in 1899. Tudi ta se v petih sklopih poglavij dotakne bistvenega dogajanja, mejnikov in osebnosti na Vojniškem. Na tem mestu je pomembno predvsem prvo poglavje z naslovom *Vojniški svet v utripu časa*, ki predstavi tako krajevno zgodovino Vojnika kakor tudi razvoj župnije in njenih cerkva.³ Ne moremo pa niti popolnoma mimo četrtega poglavja, ki je posvečeno družbenemu življenju v Vojniku, v katerem je Bogdan Kolar predstavil tudi bratovščinsko življenje na tem prostoru.⁴

O Vojniku je precej napisal tudi Janko Orožen v obeh delih o zgodovini Celja,⁵ pa Jože Koropec, ki se je dotaknil Srednjeveškega gospostva Vojnik;⁶ nekaj malega je mogoče zaslediti v Kovačičevi *Zgodovini lavantinske škofije*.⁷ Proti koncu 19. stoletja (1893) je izšel 8. del Orožnove *Das Bisthum und die Diözese Lavant*, ki je namenjen dekanatu Nova Cerkev: *Neukirchen*, del katerega je bil tudi Vojnik.⁸ Ko iščemo začetne omembe kraja in župnije, pa so tu *Trije popisi cerkva in kapel na Kranjskem in slovenskem Štajerskem s konca 16. stoletja*,⁹ Blaznikova historična topografija¹⁰ in morda tudi *Popotni dnevniki* Paola Santonina 1485–1487.¹¹

1.3 Nekaj osnovnih podatkov o zgodovini župnije Vojnik

Župnija Sv. Jerneja se je izoblikovala ob pomembni cesti, ki je vodila iz Celja proti vzhodu in je bila v rabi že od rimskih časov. Sama rimska cesta in prebivalci ob njej so že v prvih stoletjih po Kr. pustili sledi na prostoru Vojnika

² Friderik Kolšek, Viljem Pangerl, Bogdan Kolar (ur.), *Vojniški svet v utripu časa: zbornik ob stoletnici vojniške župnijske cerkve (1896–1899)*, Vojnik 1997.

³ Branko Goropevšek, Vojnik skozi pomnike časa, v: *Vojniški svet v utripu časa zbornik ob stoletnici vojniške župnijske cerkve (1896–1899)*, Vojnik 1997, str. 14–31; Viljem Pangerl, Župnija Sv. Jerneja v Vojniku, v: *Vojniški svet v utripu časa zbornik ob stoletnici vojniške župnijske cerkve (1896–1899)*, Vojnik 1997, str. 32–53 (dalje: Pangerl, Župnija Sv. Jerneja); Andrej Kropelj, Cerkve v Vojniku, v: *Vojniški svet v utripu časa zbornik ob stoletnici vojniške župnijske cerkve (1896–1899)*, Vojnik 1997, str. 54–68; Viljem Pangerl, Usoda slike sv. Jerneja, v: *Vojniški svet v utripu časa zbornik ob stoletnici vojniške župnijske cerkve (1896–1899)*, Vojnik 1997, str. 73–75.

⁴ Bogdan Kolar, Društveno in bratovščinsko življenje v Vojniku, v: *Vojniški svet v utripu časa zbornik ob stoletnici vojniške župnijske cerkve (1896–1899)*, Vojnik 1997, str. 214–220.

⁵ Janko Orožen, *Zgodovina Celja in okolice*. Del 1: Od začetka do leta 1848, Celje 1971, str. 87, 93–97, 279, 313–314; Janko Orožen, *Zgodovina Celja in okolice*. Del 2: (1849–1941), Celje 1974, str. 107–110, 192–194.

⁶ Jože Koropec, Srednjeveško gospostvo Vojnik, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 45, 1974, str. 267–277.

⁷ Franc Kovačič, *Zgodovina lavantinske škofije (1228–1928)*, Maribor 1928, str. 232, 396.

⁸ Ignacij Orožen, *Das Bisthum und die Diözese Lavant. Th. 8, Das Dekanat Neukirchen: mit den Pfarren St. Leonhard in Neukirchen, St. Bartholomä in Hohenneck, Maria Himmelfahrt in Doberna, St. Peter und Paul in Weitenstein, St. Martin im Rosenthal, St. Joseph in Sternstein, St. Judok am Kozjak und U. L. Frau in Kirchstätten*, Maribor 1893, str. 223–291.

⁹ Janez Höfler, *Trije popisi cerkva in kapel na Kranjskem in Štajerskem s konca 16. stoletja*, Ljubljana 1982, str. 79.

¹⁰ Pavle Blaznik, *Historična tipografija slovenske Štajerske in jugoslovenskega dela Koroške do leta 1500*, II. knjiga: N–Ž, Maribor 1988, str. 482–483.

¹¹ Paolo Santonino, *Popotni dnevniki: [1485–1487]*, Celovec; Dunaj; Ljubljana, 1991 (1992), str. 87.

in njegove okolice.¹² Vojniška župnija je del dekanije Nova Cerkev in od 2006 spada pod škofijo Celje. Prvotno je bila cerkev v Vojniku podružnica pražupnije Nova Cerkev, že leta 1226 pa je bil v Vojniku omenjen vikar, kar pomeni, da je tu obstajala cerkev z duhovnikom že okoli leta 1200, pa čeprav je bila pravno odvisna od pražupnije v Novi Cerkvi. Po letu 1468 so župnijo Vojnik inkorporirali kapitlju v Strassburgu (Koroška). Po letu 1613 je župnijo ustanovil pravkar omenjeni kapitelj, ki je za njenega patrona veljal vse do prve polovice 20. stoletja. Cerkveno-upravno je župnija do leta 1751 spadala pod oglejski patriarhat, do 1787 pod Goriško nadškofijo in od takrat dalje do 2006 pod Mariborsko (oz. lavantinsko) škofijo.¹³

Sedanjo cerkev svetega Jerneja so na mestu predhodnice zgradili v letih 1896–1899. Prvotna cerkev je zaradi povečanja števila prebivalstva postala premajhna, zato so se odločili za gradnjo večje po načrtih arhitekta Richarda Jordana. Z deli so začeli 7. aprila 1896, temeljni kamen so posvetili 19. aprila, cerkev pa je bila pod streho že 7. novembra istega leta. Naslednja tri leta pa so cerkev postopoma opremljali, tako da je bila posvečena 12. julija 1899. Posvetil jo je mariborski škof Mihael Napotnik.¹⁴

1.4 Georg Göth (1803–1873) in njegove ankete¹⁵

Ker so ankete Georga Götha še vedno precej zapostavljen vir, čeprav v njegovo vrednost ne gre dvomiti, je prav, da se izkoristi čim več priložnosti in se nanj opozori.¹⁶ V osemdesetih letih 20. stoletja se je s t. i. Göthovimi vprašalnici podrobneje ukvarjal Niko Kuret (1906–1995), čigar študije še vedno veljajo za izhodišče uporabe anket, ki so bile namenjene zbiranju podatkov.

¹² V bližini Vojnika (Ivenca) so namreč našli 5 milnikov: CIL XVII 4, 1, 120; CIL XVII 4, 1, 121; CIL XVII 4, 1, 122; CIL XVII 4, 1, 123; CIL XVII 4, 1, 124, še dodatnih osem pa v bližnji Škofji vasi: CIL XVII 4, 1, 113; CIL XVII 4, 1, 114; CIL XVII 4, 1, 115; CIL XVII 4, 1, 116; CIL XVII 4, 1, 117; CIL XVII 4, 1, 118; CIL XVII 4, 1, 119, ki so stali ob rimski glavni cesti, ki je vodila od Celeje naprej proti vzhodu. V župnijski cerkvi je vzidan fragment rimskega nagrobnega spomenika z napisom: (R/Ce 283); Pokrajinski muzej Celje pa hrani fragment sarkofaga z napisom, ki prav tako najverjetneje izvira iz Vojnika: R/Ce 353. Fragmentov raznih rimskih kamnov bi naj bilo ob porušenju stare cerkve še več (R/Ce 283). Poleg omenjenega vzidanega fragmenta z napisom je v cerkev vzidan še relief brez napisa.

¹³ Kolar, *Pod varstvom sv. Jerneja*, str. 146.

¹⁴ Pangerl, *Župnija Sv. Jerneja*, str. 44–48.

¹⁵ Prim. Niko Kuret, *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848: Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1818) in Georga Götha (1842)*. Zv. 1, del 1, Ljubljana 1985 (dalje: Kuret, *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo*); Niko Kuret, *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848: Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1818) in Georga Götha (1842)*. Zv. 1, del 2, Ljubljana 1987; Niko Kuret, *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848: Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1818) in Georga Götha (1842)*. Zv. 1, del 3, Ljubljana 1989; Niko Kuret, *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848: Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1818) in Georga Götha (1842)*. Zv. 2, del 1, Ljubljana 1993.

¹⁶ Julijana Visočnik, »Piramida« na Zgornjem Motniku in njen zgodovinski kontekst, v: *Studia historica Slovenica* 18/2, 2018, str. 371–391; Julijana Visočnik, »Anketiranje« v prvi polovici 19. stoletja: vprašalnice nadvojvode Janeza in njihov vpliv na škofa Avgušтина Gruberja ter Georga Götha, v: *Bogoslovni vestnik* 83/3, 2023, str. 719–736 (dalje: Visočnik, »Anketiranje«); prim. še Mitja Lojen, Življenje v nabornem okraju Podsreda v letu 1821, v: *Kronika* 72, 2024, str. 39–56.

Deželni arhiv v Gradcu še vedno hrani zapuščino Georga Götha, ki jo je prevzel okoli 1880. Göth je leta 1830 postal arhivar, bibliotekar in drugi zasebni tajnik nadvojvode Janeza (1782–1859). Ko je leta 1827 končal študij filozofije, matematike, fizike in prava, je najprej deloval kot domači učitelj na Štajerskem, kjer se je seznanil z nadvojvodo, ki ga je pritegnil v svojo službo. V njegovem arhivu je odkril t. i. operate, ki jih je nadvojvoda Janez pridobil, potem ko je leta 1811 razposlal anketo (132 vprašanj), pri kateri se je zgledoval po vprašanjih svojega brata, cesarja Franca I. (1768–1835) iz leta 1802, ki jih je sicer vsebinsko preuredil. Maloštevilni operati, ki jih je nadvojvoda vendarle pridobil, so za približno 20 let obležali v njegovem arhivu, kjer se je z njimi srečal G. Göth. Spodbudili so ga k obuditvi in nadaljevanju začetega projekta zbiranja dragocenih podatkov. Göth je želel s svojimi vprašalniciami po vrsti zajeti pet štajerskih kresij: bruško (Brück an der Mur), judenburško, graško, mariborsko in celjsko. Zdi se, da je imel Göth na začetku s pridobivanjem odgovorov »več sreče« kakor nadvojvoda. Vprašalnice slovenskim krajem je najverjetneje poslal leta 1842, saj je večina odgovorov datiranih v leto 1843.

Göth je torej v letih med 1838 in 1845 nadaljeval akcijo anketnega načina zbiranja podatkov. Nastala je bogata zbirka, ki je bila obdelana in deloma objavljena le za nemški del Štajerske. Leta 1847 je v cenzuro predložil rokopis o graški kresiji, logično bi bilo nadaljevanje z mariborsko in celjsko, a so vmes posegli marčni dogodki leta 1848. Zaradi spremembe sistema bi Göth moral popolnoma spremeniti koncept slovenskih dveh okrožij, ki je temeljil na dotedanji fevdalni upravni ureditvi, a do tega nikoli ni prišlo.

Slovenski del je tako za nekaj časa praktično izginil iz strokovnih radarjev. Od leta 1980 je celotna zbirka Göthove topografije za slovenski del Štajerske fotokopirana in na voljo raziskovalcem na Inštitutu za slovensko narodopisje (Arhiv Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Göthova topografija).¹⁷

1.5 Vojnik v Göthovih anketah

Vprašanja Georga Götha¹⁸

Göth je v letu 1842 ponovno v tek pognal projekt nadvojvode Janeza, pri čemer je obstoječa vprašanja nadvojvode nekoliko priredil in skrajšal. Oblikovali so se sklopi vprašanj, ki so nastali glede na naslovnike, namenjeni so namreč bili:¹⁹

- okrajnim gosposkam,
- davčnim občinam,
- upravnim uradom dominijev in imenj,

¹⁷ Visočnik, »Anketiranje«, str. 723–724.

¹⁸ Kuret, *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo*, str. 26–39.

¹⁹ Prav tam, str. 26–39.

- župnikom (oz. župnijskim uradom),
- upravam rudnikov in fužin.

Seveda vsak kraj ni dobil vseh vprašanj, temveč so bila izbrana glede na kontekst, zgodovinski razvoj, geografske in naravne danosti itd. Za Vojnik so tako ohranjeni odgovori na tri sklope vprašanj:

- a.) vprašanja, namenjena davčni občini (za statistično-topografski prikaz Štajerskega): 46 vprašanj;
- b.) vprašanja gosposčinam in imenjem: 25 vprašanj upravnim uradom dominijev in imenj: *Magistrat Hocheneg; Gült St. Florian, Gült St. Barthelmä, Pfarrgüte Hocheneg*;
- c.) in vprašanja, namenjena župnijskemu uradu: 21 vprašanj.

Vsa vprašanja bodo v slovenskem prevodu (N. Kureta) na tem mestu tudi navedena, saj bodo transkribirani odgovori na ta način lažje razumljivi.

Ad a.)²⁰

1. Imena krajev, ki jih obsega davčna občina, koliko hiš ima vsak kraj, koliko je kraj oddaljen od sedeža okrajnega gospostva in kako daleč je do najbližje poštne postaje? Lega kraja, ali leži ob potoku ali reki, ob cesti, na vzpetini, v ravnini, itd.
2. Imena posameznih hribov, gorskih vrhov, gorskih dolin, grap, ravnin, planin (za živinsko pašo), fizikalna oblikovanost površine občine, ali je ravna, hribovita, gozdnata itd.
3. Imena voda, odkod prihajajo; kraj, kjer izvirajo, če leži v občini. V katero smer tečejo, kam in kje se izlivajo, če se godi to v občini. Kakšne naprave so ob vodah: mlini, s koliko kamni vsak, žage itd. Stanje struge, ali poplavlja jo, so na njihovem teku skozi občino slapovi ali močvirja? Ali tečejo hitro ali počasi, so plovne, kakšne ladje plovejo po njih, s kolikšno težo jih navorijo, kaj se prevaža po vodni poti, plovejo tudi proti toku, kako poteka ta plovba, kje so brodovi itd. Kje so jezera, ribniki, njihova velikost, lega itd.
4. Navedba jam in drugih naravnih znamenitosti.
5. Posebno izredni, koristni ali redki produkti iz vseh treh območji narave in navedba tistih, ki so posebno pogosti, ali tistih, ki jih je najti samo tukaj.
6. Stanje cest in poti, mostov, ali so zidani ali leseni, kdo jih je postavil? Navedba bolj uporabljenih pešpoti, posebno, če vodijo čez gorska slemena in gorske prelaze v druge, bolj oddaljene kraje.
7. Opis gozdov v občini, posebna poimenovanja posameznih delov gozda, ravnanje z gozdovi in njih izkoriščanje. Koliko oralov gozdov v občini je last podložnikov, koliko oralov je last gosposčine.

²⁰ Kuret, *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo*, str. 30–33 (vprašalnica C).

8. Koliko sodov oglja pripravi občina na leto, kam in komu jih prodaja?
9. Navedba opekarn, apnenic, kamnolomov, sadrarnic, stop, šotišč itd.
10. Pregled virov preživljanja, industrijskih vej in trgovanja prebivavcev občine.
11. Ali pridelava občina žita, sena in drugih glavnih pridelkov toliko, kolikor potrebuje, ali pa mora to in ono kupovati in kje?
12. Ali so v občini tedenski sejmi, kaj na njih prodajajo, odkod je blago?
13. Kakšne so sestavine orne zemlje, ali je peščena, ilovnata ipd., kako rodi?
14. Ali so v občini mlatilnice, ali so last posameznikov ali več kmetov skupaj?
15. Kako se imenujejo kravje planine v občini, koliko planšarij je v vsaki, koliko krav se pase v vsaki planini? Odkod prihaja molzna živina, ki se pase v planini.
16. Kako se imenujejo volovske planine v občini, čigava last so, in koliko repov govedi se pase na vsaki. Odkod prihaja govedo, ki se pase v teh planinah.
17. Če v občini ni kravjih in volovskih planin, kam ženejo na pašo krave, kam drugo govedom ali kako krmijo živino čez poletje?
18. Kakšno plačo ali drugačno plačilo ima pastir v planini?
19. Katere bolezni nastopajo in kakšne nesreče se navadno dogajajo v planinah?
20. Katere gasilske priprave ima občina, koliko hiš je zavarovanih, pri kateri zavarovalnici?
21. Navedba v občini ležečih graščin in imena njihovih lastnikov.
22. Kakšne vodovode ima občina, katere studence, nasipe na bregovih strug, sporočila o poplavih.
23. Navedba dekanije, župnij, kuracij, kaplanij, beneficijev, božjepotnih krajev, podružničnih in drugih cerkva, samostanov, kapel, znamenj, križev itd. Kdo je patron, kako je z odvetništvom.
24. Ali ima občina lastno župnijo, katere občine spadajo k njej, če ne, h kateri župniji spada občina. Kako daleč imajo župljani do župnijske cerkve?
25. Ali ima občina lastno šolo, koliko otrok jo obiskuje, koliko občin vpisuje otroke vanjo? Če občina nima svoje šole, kam vpisuje otroke, kako daleč imajo otroci do šole? Kdo je patron šole?
26. Kje se ukvarjajo duhovniki s poučevanjem otrok, če ni učitelja ali če je pre-daleč do šole. So v občini potujoči učitelji. Ali gredo duhovniki ob nedeljah zavoljo prevelike oddaljenosti od cerkve kot veroučitelji med župljane?
27. Zdravstvene ustanove. Koliko zdravnikov, ranocelnikov, porodničarjev in babic je v občini. Če občina nima svojega zdravnika, kam gredo navadno ponj. Lekarne bolnišnice. Ali so v občini javna kopališča ali slatinski izvi-ri= Opis in poročila o pokopališčih.
28. Navedba lepih razgledišč in vrtnih nasadov, čigavi so?
29. Navedba posameznikov, ki so brez znanstvene izobrazbe in navodil iz-redno dokazali veliko naravno nadarjenost za umetnost in sposobnost zlasti v mehaniki ali v umetnosti.

30. Poročilo o ljudeh, ko so dosegli izredno visoko starost, in o posebno številnih porodih.
31. Navedba posebnih svoboščin, privilegijev, grba, zgodovinskih znamenitosti kraja. Njegova usoda v prejšnjih časih, poročila o zidavi in nastanku, o požarih, nalezljivih in smrtno nevarnih boleznih, vojskinih časih. Opis ohranjenih starin, spomenikov, orožja, oprav itd.²¹
32. Stanje poslopij in kraja na splošno. Stari in novi način zidave, omemba posameznih važnejših javnih poslopij ali zasebnih hiš, ki se odlikujejo po načinu zidave. Število hiš v kraju.
33. Ulice in javni trgi. Obzidje, mestna vrata, ali so še ohranjena ali ne več. Če jih ni več, kdaj, kako, zakaj in po kom so bili porušeni ali kdaj se je izvršila sprememba?
34. O ohranjenih predmestjih ista vprašanja št. 31, 32 in 33.
35. Upravna oblastva in uradi, kameralni uradi, užitninski uradi, civilno– in kazensko sodni uradi, stanovski, mestni in trški uradi, temeljna in krajevna sodišča. Njihovo osebje po uradnem značaju. Pripombe o poslopijih, kjer so ti uradi. Odvetniki, ali ji je kaj?
36. Bogočastni in duhovni uradi.
37. Vojaški uradi, uprave in drugi podobni uradi. Stanje posadke, zapiski o vojaških poslopijih.
38. Izobraževalne ustanove. Katere so – razen pod št. 25 navedenih – še druge javne in zasebne izobraževalne in vzgojne ustanove, učitelji jezikov, knjigarne, tiskarne, knjižnice in izposojevalne knjižnice, antikvarji itd.
39. Opisne in zgodovinske pripombe o poslopijih, kjer so takšne izobraževalne ustanove.
40. Umetniške ustanove, glasbena društva, umetniške zbirke (javne in zasebne zbirke), plavalne šole, trgovine z umetninami itd.
41. Ustanove za varnost in udobje, policijska straža, razsvetljava kraja. Nočni čuvaj. Katere poštne naprave si uvedene, poštni sli, število gostiln, njihova imena, število kavarn, izvoščkov, navedba prenočišča za (potujoče) roko-delce, cehov ipd.
42. Dobrodelne ustanove, podporna društva za reveže, hiralnice, ustanove, pokojninske ustanove. Ali so v navadi novoletne voščilnice? Koliko dohodka dado? Kakšno podporo uživajo siromašni popotniki? Kdo jim da prenočišče?
43. Obrt in trgovina. Število in vrste trgovcev, število trgovin in navedba njihovih vrst. Skladišča, ali so v kraju skladišča zalog, za koga in za katere artikle?
44. Javne predstave in zabave, gledališče, kazino, koncerti, priljubljeni sprehodi in javna zabavišča, strelišča ipd.

²¹ Od 31. vprašanja naprej gre za vprašanja, ki se nanašajo na mesta in trge.

45. Kratki izvlečki in opisi in starih zanimivih listin.
46. Navedba vsega, kar dozdej ni bilo omenjeno, kar pa je v občini še pomembnega in zanimivega.

Ad b.)²²

1. V katerem političnem okraju leži dominij ali imenje?
2. Kje je uradni sedež dominija ali imenja?
3. Ime in značaj sedanjega posestnika in prejšnjih, kolikor jih je mogoče za nazaj ugotoviti, kdaj in pod katerimi devolutivnimi naslovi je prehajalo posestvo od enega na drugega?
4. Ali sodi k dominiju več imenj, katera, kdaj in kako so se mu pridružila?
5. Ali so se mu pridružila imenja ali večje realitete, kdaj in komu?
6. Navedba rustikalne funtne napovedi in rektificiranega 25% dominikalnega davka.
7. Ali ima dominij fevde, kje, kakšni so, ali je fevdalna pravica reluirana ali ne?
8. V katerih kresijah, okrajih in župnijah ima dominij svoje podložnike in v koliko uradov so razvrščeni? Kako jim je ime?
9. Koliko naseljenih rustikalnih podložnikov, koliko naseljenih dominikalistov, koliko rustikalnih in koliko dominikalnih imetnikov dodatne zemlje ima dominij?
10. Ali ima dominij še zemljišča, podvržena povratnemu pripadu ali ne?
11. Ali še obstaja tlaka v naravi ali je reluirana?
12. Ali morajo drugi ali tuji dominiji odrajtovati dajatve in kakšne?
13. Katere lastne nepremičnine, graščine in druga poslopja ima dominij. Zemljišča po površinskih merah in vrsti kulture, ali tvorijo lastne pristave, kako se imenujejo in katere realitete so podrejene tujim zemljiškim knjigam? Kolikšna je površina zemljišč vsega imetja všteti k dominiju spadajoča rustikalna posestva?
14. Ali vodi dominij lastno ekonomijo ali so zemljišča oddana v najem?
15. Gozdovi, v katerih krajih se razprostirajo, na višinah ali v dolinah in na ravnem? Kakšne služnosti bremenijo gosposčinske gozdove glede paše, oddaje drv itd., in pod kakimi pogoji?
16. Ali bremenijo gosposčino še druge služnosti in katere?
17. Opekarne, krčme, točilne pravice in druge posesti dominija.
18. Lovska pravica, v katerih distriktih, kdo ima lovsko upravico? Katere vrste divjadi nastopajo? Prodaja in trgovina z njo, kam?
19. Ribništvo, kje, katere vrste rib, kdo ima upravico ribarjenja?
20. Ribniki, kje, kakšna uporaba? Trgovina z ribami, kam?

²² Kuret, *Slovensko štajersko pred marčno revolucijo*, str. 33–35 (vprašalnica D).

21. Ali ima gosposčina upravo lastne bolnišnice, hiralnice in podobne dobrodelne ustanove? Kateri so skladi, kateri drugi dohodki? Zapiski o nastanku, ustanovitvi, upravi, itd. ter skrbstvenih ustanov?
22. Katere patronatske in odvetniške pravice in katere komisariate za cerkvene račune ima gosposčina?
23. Če dominij nima lastnega deželskega sodišča, h kateremu spada? Ali ima lastno deželsko sodišče ali pomirje in katero? V letem primeru so zaželeni odgovori na naslednja vprašanja:
 - a.) ime deželskega sodišča,
 - b.) ime kraja, kjer ga upravljajo,
 - c.) kako in kdaj je prišel do deželskega sodstva?
 - d.) velikost deželskosodnega okraja,
 - e.) koliko mest, trgov, vasi, hiš in kolikšno število duš obsega?
 - f.) katera deželska sodišča ga mejijo?
 - g.) katere okraje in dominije obsega deželsko sodišče,
 - h.) koliko preiskovalnih zaporov in ječ ima,
 - i.) ali nastopa pri deželskem sodišču deželnoknežji krvni sodnik ali lastni kazenski sodnik in od kdaj ga ima,
 - k.) ali je deželsko sodišče privilegirano ali ne?
 - l.) kolikšen deželskosodni prispevek se odraja tuje kameralni blagajni, kazenskemu skladu, ali zakaj je deželsko sodišče tega oproščeno,
 - m.) katere dohodke ali ugodnosti ima deželsko sodišče poleg tistih, ki jih vsebuje 18. poglavje
24. Ali ima dominij siceršnje pravice glede deželskega sodišča ali obveznost, da prevzema in preiskuje zločine drugih deželskosodnih dominijev?
25. Zgodovinski zapiski o dominiju. Če so ohranjeni zanimive listine, prosimo za povzetek vsebine.

Ad. c.)²³

1. Navedi davčno občino, v kateri je dušnopastirski urad.
2. Število vsako leto v župniji rojenih zakonskih in nezakonskih otrok po povprečju zadnjih 10 let.
3. Po istem povprečju zadnjih 10 let število umrlih.
4. Število oseb, ki niso katoliške vere, h kateri veroizpovedi spadajo, kje imajo izobraževalne zavode.
5. Kaj je znanega o nastanku in zidavi cerkva in župnišč; kaj je znanega o njihovi prejšnji usodi; od kdaj se vodijo redne krstne knjige; katere znamenitosti, grobove, napise, kronograme itd. je videti v cerkvi, v župnišču,

²³ Kuret, *Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo*, str. 35–37 (vprašalnica E).

- na pokopališču? Itd.
6. Isti zapiski o samostanih, samostanskih cerkvah, kapelah in drugih nabožnih spomenikih, npr. križih, znamenjih ipd.
 7. Katere zgodovinske povedke so znane?
 8. Katere napise imajo zvonovi in kaj je k temu zanimivega pripomniti?
 9. Ali obstajajo opuščene cerkve, kdaj so jih opustili, čemu rabijo zdaj?
 10. Katere podobe so na glavnih oltarjih, ali je znan njihov slikar ali kaj pomembnejšega o njih, katere druge zanimive umetnine so morda še v cerkvenih poslopjih?
 11. Ali so v župniji kaplanije, kuracije, beneficiji ipd., od kdaj, zakaj so bile ustanovljene in kdo jih je ustanovil?
 12. Gradbeno stanje cerkvenih in duhovnih poslopij.
 13. Katere zgodovinske posebnosti so še znane o cerkvah in šolah?
 14. Katere podporne ustanove ima župnija, kako delujejo, za koliko oseb je mišljen ustanovljeni sklad in odkod se jemlje manjkajoči del, če sklad ne krije potreb? Opis teh ustanov glede na nastanek in upravljanje.
 15. Na kratko navesti vsebino zanimivih listin.
 16. Število porok v povprečju zadnjih 10 let.
 17. Navedba prevladujočih bolezni s smrtnim izidom po župnijskih mrliških knjigah.
 18. Kateri kraji spadajo k župniji ali lokaliji?
 19. Koliko hoda je od najbolj oddaljene hiše do cerkve?
 20. Koliko duhovskih pomočnikov in deficientov je v območju župnije?
 21. Koliko šol in katere šole so v župniji, kje so kolikšno število otrok obiskuje pouk?

Naposled naprošam vsakega gospoda župnika in učitelja, naj na koncu odgovorov na gornja vprašanja doda vse pripombe o stvareh, ki se jih ta vprašanja niso dotaknila ali pa jih želi še posebej omeniti, ker bom vsako sporočilo o vsem, kar utegne vzbuditi zanimanje, s hvaležnostjo sprejel.

Če bi bili v kakšnem javnem časopisu ali v kaki knjigi zapiski, ki sodijo semkaj, prosim za navedbo takih virov.

2 VOJNIK V GÖTHOVIH ANKETAH²⁴

Göthova anketa Vojnika ni med najkrajšimi, kar že samo po sebi govori o tem, da je bilo v kraju več pravnih subjektov, na katere je Göth svoja vprašanja naslovil.²⁵ Razdelimo jo lahko kar na šest delov:

²⁴ Tudi kopije Göthovih anket za Vojnik se hranijo na Inštitutu za slovensko narodopisje (ZRC SAZU): GT 459, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje.

²⁵ Za Hoče je npr. prišlo v poštev samo 21 vprašanj, ki so bila namenjena tamkajšnjemu župniku oz. župniji.

- 21 vprašanj za župnijo Vojnik;
- 25 vprašanj za tamkajšnji magistrat;
- 25 vprašanj za imenje sv. Florjana;
- 25 vprašanj za imenje sv. Jerneja;
- 46 vprašanj za davčno skupnost Vojnik (od 31. naprej se tičejo trga Vojnik);
- 25 vprašanj za župnijsko posestvo Vojnik.

Župnik Franc Juvančič²⁶ je tisti duhovni pastir, ki je poskrbel za odgovore na prvi sklop vprašanj. Odgovarjal je korektno, a vendar ne pretirano obsežno – dodatnih informacij ni ponujal, je pa dopisal dva zanimiva in pomembna podatka. Prvi dopis je vezan na marmorni nagrobnik v župnijski cerkvi, ki omenja barona pl. Dienersberg,²⁷ ki je umrl 22. julija 1775. Drugi dodatek pa je povezan s štirimi zvonovi, ki so bili vsi vlti v Celju; prvi leta 1711 (Conradus Scheider),²⁸ dva leta 1734 in en leta 1751 (Caspar Balthasar Schneider).²⁹

V nadaljevanju se kar štirikrat ponovijo sklopi s po 25 odgovorov, ki jih združimo pod nazivom vprašanja gosposčinam in imenjem ter so bolj gospodarsko-upravne narave. Omogočajo nam natančen vpogled v takratno razdelitev posesti, gosposke, podložnikov, obdelovalnih površin, gospodarskih panog, omembe sodišč, patronatov ... Tistega, ki je vezan na župnijsko posestvo, je ponovno pripravil že omenjeni župnik Franc Juvančič, ostale tri pa svetnik Franc Rauch in sodnik Franc Schneller.

Ker se je Franc Juvančič zapisal v zgodovino tudi kot avtor odgovorov na Göthove vprašalnice, je prav, da se mu nameni nekaj dodatnih besed. Francišek Ser. Juvančič se je rodil 9. septembra 1802 v (Slovenskih) Konjicah. Posvečen je bil 24. avgusta 1825, v Šmartnem pri Slovenj Gradcu je bil kaplan od 29. oktobra do 27. decembra 1825. V Vitanju je kaplanoval od 27. decembra 1825 do 22. oktobra 1829, v Novi Cerkvi pa od 22. oktobra 1829 do 28. marca 1830. V tej isti župniji je bil tudi provizor od 29. marca 1830 do 17. decembra 1835. 30. septembra 1835 je postal župnik v Vojniku in to funkcijo je opravljal vse do 15. decembra 1859, ko se je vrnil v Novo Cerkev kot kanonik strassburškega kapitlja *in vicarius perpetuus*, farni predstojnik in dekan. Leta 1873 mu je škof podelil naziv knezoškofovega konsistorijalnega svetovalca; 1874 pa ga je cesar imenoval za častnega korarja Lavantinske stolne cerkve, 24. oktobra 1882 je bil odlikovan še z viteškim križem Fran-Jožefovega reda.³⁰ Umrl je 7. novembra 1884. Ob smrti

²⁶ Župnik Fran Juvančič je župnikoval v Vojniku med 1820 in 1859. Prim. Pangerl, *Župnija Sv. Jerneja*, str. 41, 44.

²⁷ Kolar, *Pod varstvom sv. Jerneja*, str. 31.

²⁸ Matjaž Ambrožič, *Zvonarstvo na Slovenskem*, (Acta ecclesiastica Sloveniae 15). Ljubljana 1993, str. 129 (dalje: Ambrožič, *Zvonarstvo*).

²⁹ Ambrožič, *Zvonarstvo*, str. 130.

³⁰ Od Novecerkve, v: *Slovenec*, št. 261, 12. november 1884.

so zapisali, da je bil 59 let duhovnik, da je dosegel čast zlatomašnika,³¹ postal je častni kanonik in dekan dekanije Nova cerkev.³² Bil je kanonik Strasburškega kapitlja,³³ pozneje pa tudi na Štajerskem imenovan za častnega korarja Lavantinske stolne cerkve. V časopisu se je dokaj natančno poročalo tudi o njegovem pogrebu, na katerem mu je v slovo govoril dr. Mihael Napotnik, ki je navedel tudi glavne postaje Juvančičevega življenja. O njegovem pogrebu je poročal isti časopis že dva dni prej – v tej notici je omenjen tudi pokojnikov brat, že umrli nadžupnik v Laškem.³⁴

Najbolj obsežen sklop je posvečen Vojniku v najširšem pomenu besede in zajema kar 46 odgovorov, ki prinašajo najrazličnejše podatke: pripadajoči kraji, posebnosti v reliefu, reke in potoki, podatki o infrastrukturi (ceste, mostovi), gozdovi, veje obrti, nesreče in bolezni, vrsta prsti, pa o gasilcih, graščinah, vodovodih (studencih). Sledijo vprašanja o župniji in župnijskih zadevah (znamenjih, križih itd.), o šoli, če obstaja in koliko je učencev, ter o zdravniku in babici (morebitni lekarni). Od 31. vprašanja naprej pa so vprašanja bolj vezana na sam trg Vojnik in dogajanje v njem: začnši z omembo večjega požara, do katerega je prišlo 20. marca 1839.³⁵ Omenjeno je tudi leto 1809, ko so tod mimo pogosto šle francoske čete. Sledi opis hiš in drugih poslopij ter stanja kraja nasploh, vključno z ulicami in cesto skozi trg. Popisovalec v nadaljevanju navede urade, sodišča in v kraju delujoče uradnike, kakor tudi ustanove in službe, ki bi naj zagotavljale varnost (npr. nočni čuvaj). V Vojniku je bila tudi odlična gostilna *Zum goldenen Röstl* in ubožna ustanova.

Na ta način se še enkrat več pokaže uporabnost in dragocenost Göthovega zbiranja podatkov, ki bo prišla še posebej v ospredje v primerih, ko je bilo gradivo nekega kraja ali župnije uničeno oziroma izgubljeno, kar za Vojnik sicer ne velja. Gotovo pa se bo našla še kakšna dopolnitev k že obstoječemu vedenju o kraju in župniji. V vrednost zapisanih in zbranih podatkov nikakor ne gre dvomiti, zato prav s tovrstno objavo manj poznanega vira opozarjamo in spodbujamo k uporabi Göthove ankete tudi za druge kraje slovenske Štajerske.

³¹ O tem praznovanju so poročali leta 1875. Prim. Od nove cerkve, v: *Slovenski gospodar*, št. 42, 14. oktober 1875, str. 3–4.

³² *Nekrologij svetnih in redovnih duhovnikov lavantinske škofije od 1. septembra 1859 do 30. junija 1936*, Maribor 1936, str. 105.

³³ O tem, da je bil Juvančič strasburški kanonik, piše *Slovenski gospodar* 18. decembra 1884, ki omenja tudi zgodovinski kontekst tega, prim. Od nove cerkve, v: *Slovenski gospodar*, št. 51, 18. december 1884, str. 402–403.

³⁴ Iz Štajerskega, v: *Slovenec*, št. 259, 10. november 1884.

³⁵ Omenjen je tudi v *Krajevnem leksikonu dravske banovine*. Prim. *Krajevni leksikon dravske banovine: krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine*, Ljubljana 1937, str. 110.

Transkripcija³⁶**Hochenegg – Magistrat, Pfarre u. Gült b. Cilli
aus Weixlstätten³⁷****Beantwortung**

Der 21. Fragepunkte zum Behufe der statistisch topographischen Darstellung von Steyermark, und zwar über die Pfarre Hochenegg³⁸ Zillier Kreisess.

Ad 1. Die Seelsorgstation Pfarre Hochenegg befindet sich in der Steuergemeinde Markt Hochenegg.

2. Die Zahl der jährlich in der Pfarre Hochenegg ehelich gebornen Kinder aus den Durchschnitte der letzten 10 Jahre beträgt 81. Die der unehelichen 18.
3. Die Zahl der Verstorbenen aus dem Durchschnitte der letzten 10 Jahre beträgt 78.

4. Zu dieser Pfarre ist nur ein Protestant, daher auch kein Bethhaus, oder sonstige Anstalten für Acatoliken.

5. Uiber die Entstehung der Pfarrkirche, und des Pfarrhofes, so wie der Filiationkirche St. Florian ist nichts Gewisses bekannt, jedoch dürfte die Pfarre Hochenegg eine excindirte Pfarre der Dekanatspfarre Neukirchen seyn, ist beyläufig im Jahre 1613 entstanden, und der erste Pfarrer soll in Jahre 1625 Adam Vierzig gewesen seyn.

Die Filiationkirche Maria 7 Schmerzen wurde zur Zeit der allgemeinen Aufhebung der überflüssigen Filiationkirchen in Jahre 1787 aufgelassen, jedoch im Jahre 1822 mit allerhöchsten Bewilligung wieder aufgebaut und befindet sich im guten Zustande.

Ordentliche Taufbücher bestehen seit dem Jahre 1674. Besondere Denkwürdigkeiten sind hier keine; in der Pfarrkirche befindet sich bloß ein marmornes Grabmahl, dessen Aufschrift sub A. in Abschrift beyliegt.

6. In dieser Pfarre sind keine Kloster noch Klosterkirchen, noch sonstige Monumente oder Säulen, sondern bloß 3 kleine gemauerte Kreuze am Wege zur Filiale Maria 7 Schmerzen, und eine kleine im Jahre 1842 bey derselben erbaute Kapelle, in welche auch Messe gelesen wird.
7. Hier bestehen keine geschichtliche Sagen.

³⁶ Transkripcija dosledno sledi izvirniku, vse potrebne razlage so v opombah.

³⁷ Višnja vas (dvorec Tabor).

³⁸ Vojnik.

8. Die Aufschriften, welche die Glocken der Pfarrkirche haben, sind sub 73 aufgeführt.
9. Bey der allgemeinen Aufhebung der überflüssigen Filialkirchen im Jahre 1787 wurde bey dieser Pfarre die Filialkirche St. Thomas, St. Margarithen und St. Nikolay aufgelassen. Die zwey ersten sind gänzlich zerstört, letztere besteht noch (eine halbe Stunde von der Pfarrkirche) und wurde im Veräußerungswege Eigenthum eines Landmannes, und wird gegenwärtig als Getreidbehältniß verwendet.
10. In der Pfarrkirche ist bloss das Altarbild, die Marter des Heil. Apostel Bartholmä vorstellend, merkwürdig, welches Gemählde allgemeine für ein Kunststück gehalten, und von den Mahler Christoph Schmid verfertigt seyn soll.
11. Es besteht hier eine Kaplaney, gestiftet für zwey Kapläne zur seelsorglichen Aushülfe für die große Pfarrgemeinde, die gegenwärtig über 3000 Seelen zählt; sie wurde wahrscheinlich durch die Pfarrsgemeinde gegründet, jedoch wann, ist unbekannt. Das neue Kaplansgebäude wurde im Jahre 1787 aus der Kassa der Filiale Maria 7 Schmerzen und Floriani erbauet.
12. Der Bauzustand der kirchlichen und geistlichen Gebäude ist gut.
13. Besonders Geschichtliches ist weder über die Kirche noch Schulen bekannt.
14. Bey dieser Pfarre besteht ein Armeninstitut, das selbe hat bloss einige unbedeutende Kapitalien, die allmählig legirt, und von deren Interessen und allfälligen Almosen die Dürftigsten Ortsarmen unterstützt werden. Dieses Armeninstitut wird von einem jeweiligen Pfarrer, und einem Armenvater verwaltet. Seid wann es besteht, ist unbekannt.
15. Interessante alte Urkunden sind hier keine vorhanden.
16. Die Zahl der jährlichen Trauungen aus dem Durchschnitte der letzten 10 Jahre beträgt 18.
17. In den dieße pfarrlichen Sterbregistern ist keine vorherrschende tödtliche Krankheitsform bemerkbar.

18. Zu dieser Pfarre gehören nachstehende Ortschaften, als: Arzlin,³⁹ Bischofsdorf,⁴⁰ Dobrowa,⁴¹ Dürnbichl,⁴² Gabrovetz,⁴³ Gleisko,⁴⁴ Gradisch,⁴⁵ Hochenegg Markt,⁴⁶ Hochenegg Gegend, Hrastnigg,⁴⁷ Koblek, Lachouna,⁴⁸ Lepovetz,⁴⁹ Leskovetz,⁵⁰ Libetschna,⁵¹ Löschje,⁵² St. Margareth,⁵³ St. Nikoley,⁵⁴ Prekorje, Pristowa,⁵⁵ Rasgor,⁵⁶ Rasgorze,⁵⁷ Runtholle,⁵⁸ Satschret,⁵⁹ Seltse,⁶⁰ Scheppina,⁶¹ St. Thomas,⁶² Tschreschnowetz,⁶³ Wresowitza⁶⁴ und Wousche.⁶⁵
19. Die entlegentsten Wohnungen sind von der Pfarrkirche 1 ½ Stund entfernt.
20. Außer den zwey Kaplänen und den Pfarrer befinden sich an dieser Pfarre keine sonstigen Priester.
21. Hier befindet sich blos eine Trivialschule, und zwar im Markte Hochenegg. Die Zahl der schulbesuchenden Kinder beträgt 118.

Pfarre Hochenegg am 6. May 1843.

Fr. Juvantschitsch
Pfarrer

³⁹ Arclin.
⁴⁰ Škofja vas.
⁴¹ Zdaj Zadobrova, nekoč Dobrova.
⁴² Trnovlje.
⁴³ Gabrovec.
⁴⁴ Glinsko.
⁴⁵ Gradišče.
⁴⁶ Trg Vojnik.
⁴⁷ Hrastnik.
⁴⁸ Lahovna.
⁴⁹ Lipovec.
⁵⁰ Leskovec.
⁵¹ Ljubečna.
⁵² Lešje.
⁵³ Šmarjeta.
⁵⁴ Sv. Nikolaj.
⁵⁵ Pristava.
⁵⁶ Razgor.
⁵⁷ Razgorce.
⁵⁸ Runtole.
⁵⁹ Začret.
⁶⁰ Želče.
⁶¹ Žepina.
⁶² Sv. Tomaž.
⁶³ Črešnjevec.
⁶⁴ Brezovica.
⁶⁵ Bovše.

Abschrift.

Der am marmornen Grabsteine in der Pfarrkirche zu Hochenegg befindlichen Inschrift:

Hier ruhet in Gott der Wohlgeboren Herr Donat Aloisi Freyherr v. Dienersberg, so den 22. July 1775 mit Tod abgangen. Gott sey ihm gnädig und barmherzig.

Die Glocken der Pfarrkirche zu Hochenegg haben folgende Aufschriften.

Die 1te, oder große Glocke:

Zu Gottes und Maria Ehr Pin Ich Geflossen.

Caspar Balthasar Schneider zu Cilli hadt Mich Gegossen.

Sancta Maria et Sancti Partolomei Orate Pro Nobis. Anno 1751.

Die 2te. A Fulgure Et Tempestate, A Peste, Fame Et Bello.

Conradus Schneider Cillae Me Fudit Anno 1711.

Die 3te. Sancta Maria Mater Dei, Ora Pro Nobis Anno 1734.

Caspar Balthasar Schneider Cillae me Fudit.

Die 4te. und kleinste. Sancta Maria Ora Pro Nobis Anno 1734.

Caspar Balthasar Schneider Cillae Me Fudit.

Magistrat Hocheneg

N. der Frage Beantwortung

1. In Bezirke der Herrschaft Weixelstätten, welcher von Markte Hocheneg $\frac{1}{4}$, und vor der Stadt Zilli $1 \frac{1}{4}$ Meile entfernt ist.
2. In Markte Hocheneg.
3. In dieser landesfürstlichen Ortschaft ist ein Magistrat, besteht aus einem Marktrichter, zweye Räthen, einen Syndiker, Kamrer, 3 Ausschußer und einen Marktwachtmeister.
4. Hinzu gehören den zwey Gülden St. Barthelmä und St. Florian, welche in Jahre 1812 war Magistrat Hocheneg in der öffentlichen Versteigerung gekauft wurden, gehörten früher aber und zwar Erstere zur Pfarrkirche St. Barthelmä in Hocheneg, und Latztere zur Filialkirche St. Florian in Hocheneg.

5. Gülden sind keine weggekommen, wohl aber wurden schon bei-läufig gegen 6. Joch Gemeindegründe mit höherer Bewilligung sind am verkauft.
6. Die Rustikalpfund Beansagung, des Magistrat Hocheneg, ohne Gülden ist 26 lb. 7 ß 22 dl. Rektifizirte 25 % Dominikalsteuer kei-ne. Für die zwey Gülden kommt die Rustikalbeansagung in den für selbe besonders abgefaßten Beantwortung vor.
7. Keine.
8. In Zillier Kreis, Bezirk Weixelstätten, Pfarr Hocheneg, die Un-terthannen befinden sich in Markte und Gegend Hocheneg.
9. In Markte Hocheneg 50, in der Gegend Hocheneg 64 bürgerli-che Realitäten mit Rustikalbeansagung, Weiters in der Gegend Hocheneg 33 Dominikalisten.
10. Keine.
11. Keine.
12. Keine.
13. In Markte Hocheneg, das gemauerte stuckhohe Amtsgebäude nebst einen eben alda befindlichen Feuer Depositorium.
An eigenthümlichen Gründen und zwar Garten 125 lb. Klft.
Weisen 590 lb. Klft.
Waldungen 1 J. 875 lb. Klft.
Waide 37 J. 77 lb. Klft.
Mayerhofe keine, auch keine Realitäten zu fremden Grundbü-chern dienstebar.
14. Keine.
15. Die magistratliche Waldung liegt gleich außer dem Markte in Petelineg⁶⁶ in der Ebene, und es besteht hierauf keine Servitut.
16. Außer den Regiekosten und jährlichen Concurenzbeiträgen keine sonstigen Lasten und Servituten.
17. Keine.
18. Keine.
19. Die eingängige Fischerey soweit sich der märktliche Burg-fried erstreckt.

⁶⁶ Petelinjek.

20. Keine.
21. Keine.
22. Das Patronat über die Jahre 1822 neu erbaute Filialkirche Maria 7 Schmerzen am Berge a Hoheneg.
23. Hat kein Landgericht, wohl aber eine Burgfried, befindet sich im Landgerichte der Hft. Sallach.⁶⁷
24. Keine.
25. Keine.

Hoheneg am 15. July 1843.

Franz Rauch, Sindickus

Franz Schneller, Marcktrichter

Für die Gült St. Florian vereinigt mit den Magistrat Hoheneg

N. der Frage Beantwortung

1. Bezirke der Hschft. Weixelstätten, welcher van der Gült $\frac{1}{4}$, und van der Stadt Zilli 1 $\frac{1}{4}$ Meile entfernt ist.
2. In Markte Hoheneg bei den Magistrate.
3. Seit dem Jahre 1812 die bürgerliche Marktgemeinde Hoheneg, früher ein Eingenthum der Filialkirche St. Florian in Hoheneg.
4. Keine.
5. Keine.
6. Rustikalbeausagung 2 lb. 8 ß 2 dl, rektifizirte 25 % Dominikalsteuer keine.
7. Keine.
8. Die Unterthanen befinden sich in Kreis Zilli, in den Bezirken Weixelstätten und Seitz, Gegend Hoheneg und Dobie.
9. Hat 15. Unterthanen, und zwar zwey Behauste, und 13 Rustikalzulehner.
10. Keine.
11. Keine.
12. Keine.

⁶⁷ Gospostvo s sedežem na dvorcu Zalog (pri Žalcu). Prim. Ivan Jakič, *Vsi slovenski gradovi: leksikon slovenske grajske zapuščine*, DZS, Ljubljana 1997, str. 380–381.

13. Keine.
14. Keine.
15. Keine.
16. Außer dem Concurenzbeiträgen keine.
17. Keine.
18. Keine.
19. Keine.
20. Keine.
21. Keine.
22. Keine.
23. Liegt in Landgerichte der Hft. Sallach.
24. Keine.
25. Keine.

Hocheneg, am 15. July 1843.

Franz Rauch, Syndikus

Franz Schneller, Marcktrichter

Fur die Gült St. Barthelmä vereinigt mit den Markte Hocheneg

Nr. der Frage Beantwortung

1. Bezirke der Hft. Weixelstätten, welche von der Gült $\frac{1}{4}$ und von der Stadt Zilli $\frac{1}{4}$ Meile entfernt ist.
2. In Markte Hocheneg bei der Magistrate Hocheneg.
3. Seit dem Jahre 1812 die bürgerliche Marktgemeinde Hoche-
neg, früher ein Eigenthum der Pfarrkirche St. Barthelmä in
Hocheneg.
4. Keine.
5. Keine.
6. Rustikalbeansagung 3 tt. 2 ß 3 dl. rectificirte 25 % Dominika-
steuer keine.

7. Keine.
8. Die Unterthannen befinden sich in Kreis Zilli, Bezirk Weixelstäten, Gegend Hocheneg.
9. Hat 22 Unterthannen, und zwar 4 Behauste, und 18 Rustikalzulehner.
10. Keine.
11. Keine.
12. Keine.
13. Keine.
14. Keine.
15. Keine.
16. Ausser den Concurenz beiträgen keine.
17. Keine.
18. Keine.
19. Keine.
20. Keine.
21. Keine.
22. Keine.
23. Liegt in Landgerichte der Hft. Sallach.
24. Keine.
25. Keine.

Hocheneg am 15. July 1843.

Franz Rauch, Syndikus

Franz Schneller, Marcktrichter

Statistische Fragen

Einwohnerzählung

zum Jahre 1871: Die Bevölkerung der Gemeinde von
Bogomil.

Einwohnerzählung

Beobachtung

1. Die Gemeinde ist eine in der Gegend, die alle Einwohner
nach der Zahl der Häuser zu berechnen.
2. Die Einwohner der Gemeinde sind in der Gegend, die alle Einwohner
nach der Zahl der Häuser zu berechnen.
3. Die Einwohner der Gemeinde sind in der Gegend, die alle Einwohner
nach der Zahl der Häuser zu berechnen.
4. Die Einwohner der Gemeinde sind in der Gegend, die alle Einwohner
nach der Zahl der Häuser zu berechnen.
5. Die Einwohner der Gemeinde sind in der Gegend, die alle Einwohner
nach der Zahl der Häuser zu berechnen.
6. Die Einwohner der Gemeinde sind in der Gegend, die alle Einwohner
nach der Zahl der Häuser zu berechnen.
7. Die Einwohner der Gemeinde sind in der Gegend, die alle Einwohner
nach der Zahl der Häuser zu berechnen.
8. Die Einwohner der Gemeinde sind in der Gegend, die alle Einwohner
nach der Zahl der Häuser zu berechnen.
9. Die Einwohner der Gemeinde sind in der Gegend, die alle Einwohner
nach der Zahl der Häuser zu berechnen.
10. Die Einwohner der Gemeinde sind in der Gegend, die alle Einwohner
nach der Zahl der Häuser zu berechnen.
11. Die Einwohner der Gemeinde sind in der Gegend, die alle Einwohner
nach der Zahl der Häuser zu berechnen.

Prva stran pole z vprašanji za davčno skupnost Vojnik

Vir: Arhiv Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Göthova topografija: GT 459 - Vojnik.

Statistische Fragen Beantwortung

Zum Behufe einer statistisch topographischen Darstellung von Steyermarkk.

Steuergemeinde Hochenegg

Ad 1. Diese Frage ist durch die beiliegende, für alle Steuergemeinden verfaßte tabellarische Uibersieht beantwortet.

2. Mit Ausnahme von unbedeutenden sanften Anhöhen, liegt diese Gemeinde ganz in der Ebene, und hat grössentheils einen guten fruchtbaren Boden. Sie besteht aus Acker, und Wiesland – meistens Fichtenwaldung – und, wenigen Weingarten.
3. Der Flödingbach kommt aus dem Bezirke Weitenstein⁶⁸ – fließt in der Richtung von Norden nach Süden in mittelmässiger Schelle und aus der angränzende Steuergemeinde: Arzlin, Weixeldorf durch Hochenegg in die angränzende Steuergemeinde: Arzlin.
Alles Uibriger was in dieser Frage vorkommt, ist hier nicht vorhanden.
4. Keine.
5. Keine.
6. Durch diese Steuergemeinde, und insbesondere durch den Markt Hochenegg führet die hauptkommerzial Strasse – und diese: so wie die gewölbte Brücke an der Gränze der Steuer Gemeinde Weixeldorf bey Iwenz, wurden aus dem Aerar Fonde erbaut, und werden aus diesem auch erhalten.
7. Die Waldungen bestehen größtentheils aus Nadelholz – und werden blos zum gewöhnliche Hausbedarf und Wirthschaftsbetriebe benützt. Den Untertanen gehören 240 Joch 863 Klfter.
Herrschaftlich sind 240 Joch 863 Klafter
8. Keine.
9. Hier bestehen zwey Zieglbrennereyen, – – – sonst nichts.
10. De Markt Hochenegg hat einige Handwerker gemeinerer Art– , als Lederer, Schuhmacher, Schneider, Wagner, Schmieder, Tischler etc., durch bestehen mehrere Wirthshäuser – ausserdem aber Leben dann Bewohner dieser Gegende, blos vom Feldtbau.
11. Mit Getreide und Heu ist der eigene Bedarf gedeckt – Brennholz aber müssen vorzüglich die Marktbewohner ankaufen, und bezagen dasselbe bisher meistens aus den Waldungen der Herrschaft Gonobiz.⁶⁹

⁶⁸ Vitanje.

⁶⁹ Slovenske Konjice.

12. Keine.
13. Siehe No. 2.
14. Keine.
15. Keine.
16. Keine.
17. Der Markt Hocheneg hat eine unbedeutende Gemeinde Hutwaide – welche im Sommer benutzt wird, mehrere Hauser aber bedienen sich der Stallfütterung. Die übrigen Bauernbesitzungen haben beim Hause soviel Waide als ihr geringer Viehstand bedarf mitunter werden durch Waldungen, und im Spätherbst die abgemähten Wiesen zur Waide verwendet.
18. Ist hier nicht der Fall.
19. Ist hier nicht der Fall.
20. Der Markt Hocheneg hat eigene Nachtwächter – eine grosse Feuerspritze, und denn sonstigen Löschrequisiton in einem eigenen Depotitarien verwahrt. Assekurirt sind 37 Häuser bey der K.K. priv. i. B. wechselseitigen Brandschaden: Versicherungsanstalt.
21. Keine.
22. Bey den meisten Häusern giebt es eigene Brune, der Markt hat auch einen Gemeinde Brun.
23. Hier befindet sich die Pfarre St. Bartlmä, unter dem Deckanate Neukirchen, die Pfarre hat auch 2 Kapläne, und die Filialkirchen St. Florian und Maria Siebenscherzen. Patron ist das Colegiat. Kapitel Strasburg in Kärnthen – Vogtey die Dechantey Neukirchen.
24. Wie ad 23. erwähnt die Pfarre St. Bartlmä – dazu gehörendie Gemeiden St. Thomas, Nikolay, Dürnbüchl, Pischafdorf, Arzlin, und Hocheneg selbst. Die weiteste Entfernung zur Pfarrkirche ist eine Stunde.
25. Hier ist eine eigene Schulle – welche 103 Kinder besuchen. Die eingeschul-ten Gemeinden sind:
Patron ist das Colagiat. Capitel Strasburg im Kärnthen.
26. Keine.
27. Im Markte Hocheneg ist ein Wundarzt, und. eine Hebamme. Der Artzt wird gewöhnlich aus der Stadt Cilli gehalt. Der Wundartzt hat eine eigene Hausapotheke. Gottesacker und, Todten Einsatzkammer sind Vorschriftmäßig vorhanden.
28. Keine.
29. Keine.
30. Keine.

Der Markt Hoheneg insbesondere betreffend:

31. Die bisher letzte Feuersbrunst ereignete sich am 20ten März 1839 wobey 22 Wohn = und 48 Wirtschaftsgebäude zu Grunde ginngen. Das Unglück ergab sich Nachmittag um 3 Uhr in der Riernerwerckstätte Laufe No. 49. – Die Entstehungsursache bleib unbekannt.
Bezüglich der Kriegszeiten verdient das Jahr 1809. Erwählungs– in welchem häufige Durchzüge französischer Truppen statt fanden und die Bewohner dieses Marktes hart hergenohmen wurden.
32. Der Markt hat Häuser, die nun meistens mit Ziegl– , mitunter aber auch nach mit Strahbedachnungen versehen sind. Uibrigens ist der Zustand der Ortes im allgemeinen mehr ärmlich.
33. Die Hauptgasse und die zugleich den Platz – bilden die Häuser an beiden Seiten der durchziehenden hauptkommerzial Strasse – dann ubrigen nur aus wenigen Häusern erstehenden Gässe verdienen keine Erwählung. Stiegmauern und Thore – keine.
34. Betrifft den Markt nicht.
35. Hier ist ein L. f. Marktmagistrat, der zugleich Grund, und Ortsgericht ist. Das Amtspersonal bestehet aus einem Marktrichter und 2 Magistratsräthen, welche ungeprüft, und. aus den Mitgliedern der Bürgerschaft gewählt sind. Auch ist ein eigener Syndickus angestellt. Alles Uibrige kommt hier nicht vor.
36. Ausser dem ad 27 erwähnten Pfarramte sind hier keine geistlichen behörden.
37. Keine.
38. Keine.
39. Keine.
40. Keine.
41. Wie ad 20 erwähnt bestehet hier ein eigener Nachtwächter. Das Gasthaus zum goldenen Röstl ist das vorzüglichste. Alles Uibrige ist nicht vorhanden.
42. Ausser dem Armen Institute bey der Pfarre– welches, auch arme Reisende nach Thunlichkeit theilt, im Ganzen jedoch wenig vermag, giebt es hier keine Wahlthätigkeits anstalten.
43. Im wesentlichen ad 10. angegeben Uibrigens befindet sich dermahl lediglich ein Krämer mit einen Verkaufsgewölbe im Orte– . Vor dem sonstigen nichts.
44. Keine.
45. Keine.

46. Nichts.

Bez. Coar., Weixelstaetten am 30ten Sept. 1843.

Ribitsch Gabriel, Bez. Coar.[Commissar]⁷⁰

Pfarrgüte Hohenegg im Cillier Kreise

No. der Frage Beantwortung

1. Im Bezirke Weixelstätten, welcher von den Gült 1/4 , und von der Stadt Zilli 1 ¼ Meilen entfernt ist.
2. Im Pfarrhofe zu Hohenegg.
3. Der jeweilige Pfarrer zu Hohenegg nun bereits seit dem Jahre 1835. Der Pfarrer Juvantschitsch Franz.
4. Keine.
5. Keine.
6. 6 U. 7 ß 2 dl. Rektifizirte 25 % Dominikalsteuer keine.
7. Keine.
8. Die Unterthanen befinden sich im Kreise Zilli in den Bezirken Weixelstätten und Saiz, Pfarr Hohenegg und Thräuenberg, und bilden nur ein Amt.
9. Hat 9 Unterthanen, und zwar 5 Behauste, und 4 Rustikal Zulechner.
10. Keine.
11. Sind reluiert.
12. Keine.
13. Keine.
14. Keine.
15. Keine.
16. Die gewöhnlichen Concurrenz Beyträge.
17. Keine.
18. Keine.
19. Keine.
20. Keine.

⁷⁰ Za pomoč pri razrešitvi tega zapisa se zahvaljujem dr. Mihi Preinfalku in dr. Borisu Golcu.

21. Keine.
 22. Keine.
 23. Liegt im Landgerichte Sallach.
 24. Keine.
 25. Keine.
- Pfarrgült Hochenegg am 20. April 1844.

Fr. Juvantschitsch
Pfarrer

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Arhiv Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU, Göthova topografija: GT 459 (Vojnik).

Tiskani viri

Nekrologij svetnih in redovnih duhovnikov lavantinske škofije od 1. septembra 1859 do 30. junija 1936, Maribor 1936, str. 105.

Časopisi in listi

1875

Od nove cerkve, v: *Slovenski gospodar*, št. 42, 14. oktober 1875, str. 3–4.

1884

Od nove cerkve, v: *Slovenski gospodar*, št. 51, 18. december 1884, str. 402–403.

Od Novecerkve, v: *Slovenec*, št. 261, 12. november 1884.

Iz Štajerskega, v: *Slovenec*, št. 259, 10. november 1884.

Literatura

Ambrožič, Matjaž, *Zvonarstvo na Slovenskem*. Acta ecclesiastica Sloveniae 15. Inštitut za zgodovino cerkve pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani, Ljubljana 1993.

CIL: Corpus inscriptionum Latinarum.

Goropevšek, Branko, Vojnik skozi pomnike časa, v: *Vojniški svet v utripu časa*, Občina Vojnik, Župnija Vojnik, Turistično društvo, Vojnik 1997, str. 14–31.

Höfler, Janez, *Trije popisi cerkva in kapel na Kranjskem in slovenskem Štajerskem s konca 16. stoletja*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, Ljubljana 1892.

Jakič, Ivan, *Vsi slovenski gradovi: leksikon slovenske grajske zapuščine*, DZS, Ljubljana 1997.

Krajevni leksikon dravske banovine: krajevni repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in tujskoprometnimi podatki vseh krajev dravske banovine, Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine, Ljubljana 1937.

Kolar, Bogdan, *Pod varstvom sv. Jerneja. Župnija Vojnik nekoč in danes*. Katoliško-kulturno društvo Ivan Šopar, Vojnik 2023.

- Koropec, Jože, Srednjeveško gospostvo Vojnik, v: *Časopis za zgodovino in narodopisje* 10 (1974), str. 267–277.
- Kovačič, Franc, *Zgodovina lavantinske škofije (1228–1928)*, Lavantinski kn. šk. ordinariat, Maribor. Maribor 1928.
- Kropej, Andrej, Cerkve v Vojniku, v: *Vojniški svet v utripu časa*, Občina Vojnik, Župnija Vojnik, Turistično društvo, Vojnik 1997, str. 54–68.
- Kuret, Niko, Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848: Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1818) in Georga Götha (1842). Zv. 1, del 1. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1985.
- Kuret, Niko, Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848: Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1818) in Georga Götha (1842). Zv. 1, del 2. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1987.
- Kuret, Niko, Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848: Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1818) in Georga Götha (1842). Zv. 1, del 3. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1989.
- Kuret, Niko, Slovensko Štajersko pred marčno revolucijo 1848: Topografski podatki po odgovorih na vprašalnice nadvojvode Janeza (1818) in Georga Götha (1842). Zv. 2, del 1. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 1993.
- Lojen, Mitja, Življenje v nabornem okraju Podsreda v letu 1821, v: *Kronika* 72, Ljubljana 2024, str. 39–56.
- Nekrologij svetnih in redovnih duhovnikov lavantinske škofije od 1. septembra 1859 do 30. junija 1936*, Duhovniška tretjeredna skupščina v Mariboru, Maribor 1936.
- Orožen, Ignaz, *Das Bisthum und die Diözese Lavant*, VIII. Theil: Das Dekanat Neukirchen, mit den Pfarren St. Leonhard in Neukirchen, St. Bartholomä in Hoheneck, Maria Himmelfahrt in Doberna, St. Peter und Paul in Weitenstein, St. Martin im Rosenthale, St. Joseph in Sternstein, St. Judok am Kozjak und U. L. Frau in Kirchstätten, Marburg 1893.
- Orožen, Janko, *Zgodovina Celja in okolice*. Del 1: Od začetka do leta 1848, Kulturna skupnost, Celje 1971.
- Orožen, Janko, *Zgodovina Celja in okolice*. Del 2: (1849–1941), Kulturna skupnost, Celje 1974.
- Pangerl, Viljem (ur.), *Vojniški svet v utripu časa: zbornik ob stoletnici vojniške župnijske cerkve*, Občina Vojnik, Župnija Vojnik, Turistično društvo, Vojnik 1997.
- Pangerl, Viljem, Župnija sv. Jerneja v Vojniku, v: *Vojniški svet v utripu časa*, Občina Vojnik, Župnija Vojnik, Turistično društvo, Vojnik 1997, str. 32–53.
- RIce: Visočnik, Julijana, *The Roman inscriptions from Celeia and its ager*, Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, Celje, Ljubljana 2017.
- Santonino, Paolo, *Popotni dnevniki*, Mohorjeva družba, Celovec; Dunaj; Ljubljana 1991 (1992).
- Schöne alte Steiermark. Lithographien und Texte aus Reichert*. Band 2. (Hg. von Karel Schober). Graz: Leykam Verlag 1989.
- Visočnik, Julijana, »Piramida« na Zgornjem Motniku in njen zgodovinski kontekst, v: *Studia historica Slovenica* 18/2, Maribor 2018, str. 371–391.
- Visočnik, Julijana, »Anketiranje« v prvi polovici 19. stoletja: vprašalnice nadvojvode Janeza in njihov vpliv na škofa Avgušтина Gruberja ter Georga Götha = »Surveying« in the first half of the 19th century: questionnaires of the archduke John and their impact on the bishop Augustin Gruber and Georg Göth, v: *Bogoslovni vestnik* 83/3, Ljubljana 2023, str. 719–737.

POVZETEK

O Vojniku, tako o kraju kakor župniji, je bilo že precej napisanega. Težko bi bilo izumiti kaj novega, zato so že znana dejstva predstavljena le na kratko. Bistvo pričujočega prispevka tako predstavlja transkripcija odgovorov na anketna vprašanja, ki jih je Georg Göth na različne naslove razposlal najverjetneje leta 1842. Göth je nadaljeval tradicijo tovrstnega zbiranja podatkov, ki jo je na Štajerskem začel nadvojvoda Janez, a projekt nadvojvode ni obrodil zelenih sadov, saj so bili vprašalniki predolgi in prezahtevni. Prilagojena vprašanja, predvsem pa krajši vprašalniki so Göthu prinesli boljše rezultate. Na ta način se je namreč zbralo ogromno dragocenih podatkov, ki pa za Slovenijo še niso bili v celoti ovrednoteni, zato je prav, da se izkoristi vsako priložnost, da se na ta ne dovolj poznan vir vedno znova opozarja.

Zdi se, da literatura, ki se je v preteklosti ukvarjala z Vojnikom, ni upoštevala podatkov, ki jih je zbral Göth s svojimi anketnimi vprašanji (vsaj noben avtor Götha ni citiral). Zato je še toliko bolj smiselno predstaviti Göthove ankete, v mapi za Vojnik je šest sklopov odgovorov:

- 21 za župnijo Vojnik;
- 25 za tamkajšnji magistrat;
- 25 za imenje sv. Florjana;
- 25 za imenje sv. Jerneja;
- 46 za davčno občino Vojnik (od 31. naprej se tičejo trga Vojnik);
- 25 za župnijsko posestvo Vojnik.

Tudi v mapi Vojnika so kot običajno zbrani le odgovori, ki so, vzeti iz konteksta, pogosto nerazumljivi (še posebej, če je v odgovor zapisana le beseda *Keine*, kar ni samo izjemoma). V tem dejstvu se skriva razlog za navedbo vseh Göthovih vprašanj, s katerimi se je pred dobrimi 30 leti ukvarjal že Niko Kuret. Vsa vprašanja so zapisana v Kuretovem prevodu, da je na ta način tudi lažje razumeti odgovore ter prepoznati njihovo vrednost. Nesporno pa je, da so Göthova vprašanja zbrala ogromno podatkov tudi za kraj in župnijo Vojnik. Transkripcija omenjenega pa bo omogočila njegovo uporabo v prihodnje.

Ključne besede: *Vojnik, župnija in kraj, sredina 19. stoletja, Georg Göth, anketno zbiranje podatkov.*

Summary

VOJNIK IN GÖTH'S QUESTIONNAIRES

Much has been written about Vojnik, both the town and the parish. It would be hard to invent something new, hence the well-known facts are presented in short. The essence of this article is thus the transcription of the answers to questionnaires that were sent to various addresses most probably in 1842 by Georg Göth. Göth carried on the tradition of such gathering of information which was started in Styria by Archduke Johann; however, the Archduke's project did not bear the desired fruit due to the fact that the questionnaires were too lengthy and too demanding. Göth got better results due to adapted questions and, primarily, shorter questionnaires. In this way, great amounts of precious information were gathered, which have not yet been completely evaluated for Slovenia; therefore, it seems appropriate to use every opportunity to bring attention to this insufficiently known source.

It appears that sources dealing with Vojnik in the past did not include data gathered by Göth with his questionnaires (at least none of the authors quoted Göth). Hence, it seems all the more sensible to present Göth's questions in depth. The folder for Vojnik includes six sets of answers:

- 21 for the parish of Vojnik
- 25 for the town hall
- 25 for the estate of sv. Florjan
- 25 for the estate of sv. Jernej
- 46 for the tax municipality of Vojnik (from 31 onwards they pertain to the market town of Vojnik)
- 25 for the parish estate of Vojnik

The folder for Vojnik, as is usual, has gathered answers which are, taken out of context, frequently not understandable (especially if the answer only includes the word *Keine*, which is no exception). This fact hides the reason for stating all Göth's questions with which Niko Kuret has been dealing more than 30 years ago. All questions are written here in Kuret's translation, which makes it easier to understand the answers and recognise their value. It cannot be denied that Göth's questions also gathered numerous data for the town and parish of Vojnik. Therefore, their transcription will enable their use in the future.

Keywords: *Vojnik, parish and town, mid-19th century, Georg Göth, questionnaires for gathering data.*

Lilijana Urlep

mag. znanosti, arhivska svetovalka

Nadškofijski arhiv Maribor, Slomškov trg 20, SI - 2000 Maribor

e-naslov: lilijana.urlep@nadskofija-maribor.si

ZAKAJ JE SLOMŠEK PODPISAL VOLILNE KAPITULACIJE? SLOMŠEK IN STATUS LAVANTINSKE ŠKOFIJE KOT LASTNIŠKE ŠKOFIJE

1 UVOD

Leta 1846 je salzburški nadškof in kardinal Friderik knez Schwarzenberg (1809–1885, salzburški knezonadškof 1835–1850) Antona¹ Slomška (1800–1862), takrat opata v Celju, imenoval za novega lavantinskega škofa oz., natančneje, knezoškofa. Nadškof Schwarzenberg je Slomška najprej imenoval ali nominiral za škofa, nato pa nominacijo tudi uradno potrdil in Slomška v salzburški stolnici posvetil za škofa. Celoten postopek je bil formalnopravno v rokah salzburškega nadškofa, papež pri imenovanju ni sodeloval. Gre za precejšnjo posebnost, ki jo lahko obrazložimo s posebnim statusom lavantinske škofije kot salzburške lastniške škofije. Škofje ostalih škofij so bili v srednjem in novem veku večinoma voljeni s strani stolnega kapitlja ali nominirani s strani vladarja, potrditev oz. konfirmacija pa je bila v rokah papeža.

Lavantinska škofija je bila kot salzburška lastniška škofija ustanovljena leta 1228. Že v ustanovni listini je takratni salzburški nadškof Eberhard II., ustanovitelj škofije, sebi in svojim naslednikom na salzburškem škofijskem sedežu pridržal pravico do imenovanja, potrditve in posvetitve novega lavantinskega škofa. V skladu z ustanovno listino je bilo imenovanje lavantinskih škofov v srednjem in novem veku (izjeme samo v 14. in 15. stoletju) v rokah salzburških nadškofov, papež v postopku ni bil udeležen. Poseben način oz. postopek imenovanja se je ohranil tudi po preoblikovanju škofijskih meja v času jožefinskih

¹ Ime Martin si je izbral šele ob imenovanju za škofa.

cerkvenih reform. Tako so bili v 19. stoletju lavantinski škofje, vključno s Slomškom in njegovima naslednikoma Jakobom Maksimilijanom Stepišnikom in Mihaelom Napotnikom, imenovani s strani salzburškega nadškofa. Podobno je veljalo tudi za ostale lastniške škofije.²

Prispevek prikazuje, kako se je poseben status lavantinske škofije kot lastniške škofije odražal v času škofovanja Antona Martina Slomška. Načeloma se je to kazalo predvsem pri postopku imenovanja Slomška za škofa. V tem oziru so še posebej zanimive volilne kapitulacije, ki jih je Slomšek podpisal na dan uradne potrditve njegovega imenovanja za škofa. Volilne kapitulacije so sredstvo (v obliki pogodbe) za urejanje odnosov med volivci in kandidatom za neko službo, pogoste so bile pri volitvah cesarja in škofov. V slovenskem zgodovinisju so volilne kapitulacije, z izjemo kapitulacij pri volitvah cesarja, skoraj popolnoma nepoznane.

Poseben položaj lavantinske škofije se je nadalje kazal tudi pri reorganizaciji notranjeavstrijskih škofij in prenosa sedeža lavantinske škofije v Maribor leta 1859, pri čemer je takratni salzburški nadškof Tarnóczy odigral pomembno vlogo.

2 USTANOVITEV LAVANTINSKE ŠKOFIJE KOT LASTNIŠKE ŠKOFIJE

Lavantinsko škofijo s sedežem v Šentandražu v Labotski dolini na današnjem avstrijskem Koroškem je kot četrto lastniško škofijo ustanovil salzburški nadškof Eberhard II. pl. Regensberg, ki je pred tem ustanovil že chiemseejsko³ in sekavsko lastniško škofijo. V 11. stoletju je njegov predhodnik, nadškof Gebhard (1060–1088), ustanovil škofijo v Krki na Koroškem. Pri ustanovitvi lastniških škofij sta se nadškofa ustanovitelja verjetno zgledovala po institutu karantanskih kornih škofov in verjetno po lastniških cerkvah.⁴ Za ustanovitev škofij si je Salzburg pridobil dovoljenje papeža in cesarja, čeprav cesarjeva odobritev pri lavantinski škofiji ni dokazana oz. izpričana.⁵

² Izjemo je predstavljala le krška škofija, kjer je od leta 1535 naprej novega škofa dvakrat predlagal oz. nominalni cesar in enkrat salzburški nadškof. Potrditev oz. konfirmacija je ostala v rokah salzburškega nadškofa. Peter Tropper, *Vom Missionsgebiet zum Landesbistum* (dalje: Tropper, *Vom Missionsgebiet zum Landesbistum*), Klagenfurt 1996, str. 84.

³ Škofija s sedežem na Kimskem jezeru na Bavarskem je bila ukinjena na začetku 19. stoletja.

⁴ Nikolaus Grass, *Das Salzburger Privileg der freien Verleihung der Eigenbistümer unter besonderer Berücksichtigung des Kampfes um die Erhaltung dieses Privilegs* (dalje: Grass, *Das Salzburger Privileg der freien Verleihung der Eigenbistümer unter besonderer Berücksichtigung des Kampfes um die Erhaltung dieses Privilegs*), Paderborn 1988, str. 4; Tropper, *Vom Missionsgebiet zum Landesbistum*, str. 54–55.

⁵ Ob ustanovitvi krške škofije sta tako papež kot cesar dala Salzburgu dovoljenje, da imenuje oz. postavlja krške škofe. Grass, *Das Salzburger Privileg der freien Verleihung der Eigenbistümer unter besonderer Berücksichtigung des Kampfes um die Erhaltung dieses Privilegs*, str. 3–4; Wilhelmine Seidenschur, *Die Salzburger Eigenbistümer in ihrer reichs- und kirchenrechtlichen Stellung* (dalje: Seidenschur, *Die Salzburger Eigenbistümer in ihrer reichs- und kirchenrechtlichen Stellung*), v: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* 40 (1919), str. 182–183. To je osnova za t.i. salzburški privilegij.

Pri salzburških lastniških škofijah (obstajale so samo salzburške lastniške škofije) gre za posebnost v cerkvenopravni, cerkvenoupravni in državnoopravni ureditvi. Ustanovili so jih salzburški nadškofje oz., konkretno, nadškofa na ozemlju salzburške nadškofije. Škofije so bile tudi dotirane s strani Salzburga. Ob ustanavljanju škofij si je Salzburg (oz. salzburški nadškofje) pridržal pravico do imenovanja oz. postavljanja škofov. Škofje lastniških škofij so bili od nadškofa odvisni tako v državnem (fevde/temporalije so dobili od nadškofa, ne od države) kot v cerkvenem smislu, njihov položaj lahko primerjamo z odnosom vazala do fevdnega gospoda. Na začetku škofijam ni bilo določeno niti ozemlje. Lavantinski škofiji je bilo ozemlje dodeljeno šele leta 1244, torej 16 let po ustanovitvi. Obsegala je samo skromno ozemlje na meji med takratno štajersko in koroško vojvodino, na današnjih slovenskih tleh samo poznejši dekaniji Dravograd in Radlje ob Dravi. V nasprotju z drugimi škofijami lastniške škofije niso nikoli dosegle statusa neposredne podrejenosti cesarstvu oz. cerkvene kneževine, škofje pa niso bili državni knezi v pravem pomenu besede, čeprav so od svetnih vladarjev dobili častni naziv knezov.⁶ Zaradi vsega navedenega se zastavlja vprašanje, ali so bili sploh pravi ordinariji ali samo nekakšni generalni vikarji salzburških nadškofov⁷ oz. če so sploh imeli lastno ali samo podeljeno jurisdikcijo. Odgovor na to vprašanje je načeloma zelo kompleksen in ni del tega prispevka, vsekakor pa lahko rečemo, da je bila njihova jurisdikcija v marsičem omejena.

Nadškof Eberhard II. je 10. maja 1228 v Salzburgu izdal ustanovno listino lavantinske škofije.⁸ V ustanovni listini ni določil niti ozemlja škofije niti prihodkov škofa, ampak je poudaril predvsem razmerja med salzburškim nadškofom in salzburškim stolnim kapitljem na eni in lavantinskim škofom na drugi strani. Natančno je uredil način imenovanja novega škofa in določil njegove pravice in dolžnosti. Nadškof je sebi in svojim naslednikom pridržal pravico do imenovanja, potrditve, posvetitve, duhovne investiture in podelitve temporalij.

⁶ Grass, *Das Salzburger Privileg der freien Verleihung der Eigenbistümer unter besonderer Berücksichtigung des Kampfes um die Erhaltung dieses Privilegs*, str. 1–9; Seidenschur, *Die Salzburger Eigenbistümer in ihrer reichs- und kirchenrechtlichen Stellung*; Lilijana Urlep, *Kirchenvisitationen und Visitationsberichte des Lavanter Fürstbischofs Attems 1724–1744, v: Herrschaftspraktiken und Lebensweisen Im Wandel: Die Habsburgermonarchie im 18. Jahrhundert*, Dunaj, Köln, Weimar 2020, str. 68–69.

⁷ Prim. France M. Dolinar, *Nastanek lavantinske škofije* (dalje: Dolinar, *Nastanek lavantinske škofije*), v: *Studia Historica Slovenica: časopis za humanistične in družboslovne študije = humanities and social studies review* 10 (2010), št. 2/3, str. 287, 293.

⁸ Žal se originalna ustanovna listina pri prejemniku ni ohranila. Prepis se nahaja v kopalni knjigi Codex Henrici: Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM), Zbirka rokopisov, Codex Henrici, f. 34, št. 85. Prepis se je ohranil tudi v listini o preoblikovanju lavantinske škofije v času jožefinskih cerkvenih reform z dne 15. aprila 1789 (NŠAM, Zbirka listin, št. 288). Besedilo listine je bilo objavljeno v: *Monumenta historica ducatus Carinthiae: Geschichtliche Denkmäler des Herzogthumes Kärnten*, Band IV./I. (1202–1262), št. 1886, str. 147–149; Franc Kovačič, *Zgodovina Lavantinske škofije 1228–1928* (dalje: Kovačič, *Zgodovina lavantinske škofije*), Maribor 1928, str. 450–451. O določilih iz ustanovne listine so mdr. pisali: Karlmann Tangl, *Reihe der Bischöfe von Lavant*, Klagenfurt 1841, str. 54–61; Kovačič, *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 155–158; Anton Ožinger, *Zgodovina mariborsko-lavantinske škofije*, v: *Letopis mariborske škofije za sveto leto 2000: Slomškov zbornik* (ur. Jože Goličnik), Maribor 2001, str. 68–70; Anton Ožinger, *Listine lavantinske škofije v Pokrajinskem arhivu Maribor*, Maribor 1989, str. 5; Dolinar, *Nastanek lavantinske škofije*, str. 287–300.

Po investituri in prejemu temporalij je moral novoimenovani lavantinski škof nadškofu in salzburški cerkvi priseči zvestobo in pokorščino. Kapitlju in proštu stolnega kapitlja v Šentandražu, ki je bil ustanovljen pred letom 1225 in je ob ustanovitvi škofije postal stolni kapitelj, je prepovedal udeležbo pri imenovanju škofov. Prav tako je lavantinskemu škofu prepovedal, da bi sodeloval pri volitvah salzburškega nadškofa. Lavantinski škofje v salzburški stolnici ali na ozemlju salzburške nadškofije niso smeli opravljati pontifikalnih opravil brez dovoljenja salzburškega kapitlja ali nadškofa. Čeprav so omenjena določila videti zelo strogo in restriktivno in so jih kot takšna opredelili tudi nekateri zgodovinarji in raziskovalci,⁹ jih je treba osmisliti v duhu lastniških škofij. V tem oziru postanejo vsa določila dokaj razumljiva. Podobno kot je bilo pri nekdanjih lastniških cerkvah v navadi, da so lastniki imenovali duhovnike, si je nadškof ustanovitelj pridržal pravico, da sam postavlja škofa. V tem smislu je treba razumeti tudi določilo, da šentandraški prošt in kapitelj ne smeta sodelovati pri volitvah/imenovanju novega škofa. Čeprav je bilo v tem času dokaj običajno, da so škofa volili člani stolnega kapitlja, si je nadškof imenovanje lavantinskih škofov pridržal zase in za svoje naslednike in ga ni bil pripravljen prepustiti šentandraškemu kapitlju. Prav tako je razumljiva tudi prepoved, da lavantinski škofje ne smejo sodelovati pri volitvah salzburškega nadškofa. Tega so volili kanoniki salzburškega stolnega kapitlja, zato lavantinski škof in škofje drugih lastniških škofij pri volitvah niso smeli sodelovati, razen če so bili tudi sami kanoniki salzburškega kapitlja, kar je bilo v novem veku dokaj pogosto. Odvisnost lavantinskega škofa se je kazala tudi v – že omenjeni – zahtevi po prisegi zvestobe in pokorščine oz. vazalni prisegi, ki postane razumljiva v kontekstu podelitve temporalij s strani salzburškega nadškofa, s čimer postanejo lavantinski škofje nadškofovi vazali.

Čeprav so bila določila v ustanovni listini zelo jasna, se je v 14. in 15. stoletju večkrat zgodilo, da so bili lavantinski škofje imenovani s strani papeža. Do tega je prišlo zaradi političnega dogajanja in razmer v Cerkvi, predvsem zaradi nasprotovanja med salzburškimi nadškofi in Habsburžani ter razkola v Cerkvi.¹⁰ Po tem obdobju pa je bilo imenovanje lavantinskih škofov in škofov ostalih lastniških škofij trdno v rokah salzburških nadškofov.

Pod salzburško nadškofijo oz. metropolijo so poleg lastniških škofij spadale še sufraganske škofije Brixen, Freising, Passau in Regensburg, ki so v državnopravnem smislu spadale neposredno pod cesarstvo.¹¹ Salzburški nadškofje so zmeraj razlikovali med sufraganskimi in lastniškimi škofijami, po rangi

⁹ Kovačič, *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 156; Dolinar, *Nastanek lavantinske škofije*, str. 294.

¹⁰ Kovačič, *Zgodovina Lavantinske škofije*, str. 165–189.

¹¹ Gl. npr. Erwin Gatz in Clemens Brodtkorb, *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches: 1198 bis 1448: ein biographisches Lexikon*, Berlin 2001, str. 114, 187, 548, 620.

in statusu pa so bili sufraganski škofje zmeraj uvrščeni pred škofo lastniških škofij.¹²

3 LAVANTINSKA ŠKOFIJA V SREDNJEM IN NOVEM VEKU TER DO KONCA PRVE SVETOVNE VOJNE

Poseben položaj lavantinske škofije kot lastniške škofije se je kazal tudi v novem veku. Navadno so bili za lavantinske škofo imenovani kanoniki salzburškega in/ali drugih stolnih kapitljev; kanonikate so obdržali tudi po imenovanju. Za večino od njih je bila lavantinska stolica samo odskočna deska za nadaljnjo kariero. Pogoste so bile menjave na škofijskem sedežu, škofje so bili velikokrat odsotni iz škofije. Ker je bila škofija majhna in slabo dotirana, so škofje do srede 17. stoletja opravljali različne službe in funkcije za svetne vladarje, druge cerkvene dostojanstvenike in salzburške nadškofe, od tega časa naprej pa samo za salzburške nadškofe. Tako so lavantinski škofje od srede 17. stoletja¹³ naprej oz. od leta 1640 opravljali službo generalnega vikarja salzburških nadškofov za salzburški del Koroške severno od Drave. Kot generalni vikarji so delovali izven meja svoje škofije in tako zaznamovali cerkveno in krajevno zgodovino na širšem koroškem prostoru. Podobno službo so na Štajerskem od konca 16. stoletja naprej za salzburškega nadškofa opravljali sekavski škofje.¹⁴ Pri tem se seveda zastavlja vprašanje, zakaj služba salzburškega generalnega vikarja na Koroškem ni bila zaupana krškim škofom. Odgovor je dokaj enostaven: načeloma se je to res zgodilo, vendar je takratni krški škof Krištof Andrej baron Spaur (1574–1603) deloval malo samosvoje, zato je služba prešla na lavantinske škofo,¹⁵ ki so jo opravljali do jožefinskih cerkvenih reform, ko je bila ukinjena.

V času cerkvenih reform cesarja Jožefa II. (1780–1790) je lavantinska škofija pridobila celjsko okrožje na Štajerskem in velikovško na Koroškem, sedež pa je ostal v koroškem Šentandražu. Salzburški nadškofje so si v času jožefinskih cerkvenih reform, sekularizacije in načrtov za preureditev škofij in Napoleon-skih vojn prizadevali, da bi ohranili poseben status salzburške škofije v odnosu do škofov lastniških škofij, kar jim je tudi uspelo.¹⁶ Ko je bila ustanovljena leo-

¹² Lastniške škofije so se včasih nazivale kot *fundatae*, torej ustanovljene škofije. Gl. npr.: NŠAM, Škofijska pisarna, F 2 – Bistum Lavant, spiritualije, šk. 13, Prerogativa Ecclesiae Salisburgensis. Za rangiranje v novem veku: *Conspectus et status totius Archi-Diocesis Salisburgensis in suis personis ecclesiasticis eorumque curae concreditibus animabus succincte exhibitus*, MDCLXXII, Salzburg 1772, str. 3–6.

¹³ V literaturi (Erwin Gatz in Stephan M. Janker, *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches 1648 bis 1803: ein biographisches Lexikon*, Berlin 1990, str. 609) se sicer navaja, da so službo opravljali že od konca 16. stoletja naprej, vendar se je to zgodilo šele po letu 1640. Gl. predvsem: Archiv der Erzdiözese Salzburg (AT-AES), 1.2 4/20/28; Tropper, *Vom Missionsgebiet zum Landesbistum*, str. 209.

¹⁴ Erwin Gatz in Stephan M. Janker, *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches: 1648 bis 1803: ein biographisches Lexikon*, str. 623.

¹⁵ AT-AES 1.2 4/20/28.

¹⁶ Hubert Bastgen, *Die Neuerrichtung der Bistümer in Österreich nach der Säkularisation*, Wien 1914, str. 3–12; Rado Kušej, *Joseph II. und die äußere Kirchenverfassung Innerösterreichs* (dalje: Kušej, *Joseph II. und die äußere Kirchenverfassung Innerösterreichs*), Amsterdam 1965, str. 95–227.

benska škofija na Gornjem Štajerskem, je nominacijska pravica sicer pripadla cesarju, nadškof pa si je pridržal pravico do potrditve in posvetitve.¹⁷ Leobensko škofijo, ki je obstajala do leta 1859, ko je bila formalnopravno združena s sekavsko, lahko opredelimo kot peto lastniško škofijo. V nasprotju s prejšnjim obsegom so od leta 1818 pod salzburško metropolijo spadale samo krška, sekavska, lavantinska in do 1859 leobenska škofija.

Salzburški nadškofje so si svoje posebne pravice in privilegije v odnosu do lastniških škofij oz. škofov lastniških škofij obdržali vse do konca prve svetovne vojne. Po koncu prve svetovne vojne je prišlo do propada Avstro-Ogrske, ozemlje lavantinske škofije pa je prišlo pod Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev. Po smrti škofa Mihaela Napotnika je bil leta 1923 za novega škofa imenovan Andrej Karlin; imenovanje je opravil papež oz. Sveti sedež.¹⁸ K temu niso pripomogle samo politične razmere oz. nove meje, ampak tudi reforma rimske kurije in leta 1917 izdani zakonik cerkvenega prava *Codex juris canonici* (CIC), po katerem je papež moral potrditi imenovanje škofov, ki so bili voljeni ali imenovani s strani civilnih oblasti.¹⁹ Dokončno so salzburške pravice in privilegiji ugasnili z avstrijskim konkordatom leta 1933/34.²⁰ Leta 1924 je bila lavantinska škofija izvzeta iz salzburške metropolije in neposredno podrejena Svetemu sedežu, medtem ko sekavska in krška škofija še danes spadata pod salzburško metropolijo.

4 SLOMŠEK IN POSEBNOSTI LAVANTINSKE ŠKOFIJE KOT LASTNIŠKE ŠKOFIJE

Slomšek je bil za lavantinskega škofa imenovan leta 1846. Po smrti lavantinskega škofa Franca Ksaverja Kutnarja (1844–1846) 8. marca 1846 se je salzburški nadškof Schwarzenberg lotil iskanja novega pastirja za lavantinsko škofijo, ob čemer je kaj hitro pomislil na Slomška. Čeprav je bilo formalnopravno imenovanje v njegovih rokah, je moral dobiti predhodno privolitev cesarja in soglasje kandidata. V zvezi s tem se je nadškof 12. aprila najprej obrnil na dvor in še v istem mesecu dobil pritrdilen odgovor.²¹ Nadškof se je na dvor torej obrnil s konkretnim, to je Slomškovim imenom. V mesecu maju, torej potem ko je že dobil odgovor z dvora, je pridobil še Slomškovo soglasje.

¹⁷ Kušej, *Joseph II. und die äußere Kirchenverfassung in Innerösterreich nach der Säkularisation*, str. 197.

¹⁸ NŠAM, Zapuščine škofov, Karlin, Andrej, šk. 1.

¹⁹ CIC 1917, kanon 332. Več o tem gl.: Rupert Klieber, Die Annullierung der »Salzburger Privilegien« und die Salzburger Bischofswahl 1934 im Lichte der Vatikanischen Quellenbestände zum Pontifikat Pius XI., v: *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde* 151 (2011), 324–326.

²⁰ Grass, *Das Salzburger Privileg der freien Verleihung der Eigenbistümer unter besonderer Berücksichtigung des Kampfes um die Erhaltung dieses Privilegs*, str. 41–42.

²¹ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, šk. 72 (kopije salzburških aktov), dopis nadškofa Schwarzenberga na dvor v zvezi z imenovanjem Slomška za lavantinskega škofa z dne 12. aprila 1846 in odgovor z dvora z dne 27. aprila 1846.

Slomšek je imenovanje sprejel pod pogojem, da nadškof ne najde bolj ustreznega kandidata.²² Ko je pridobil obe soglasji, je Schwarzenberg 30. maja Slomška uradno predlagal oz. nominiral za lavantinskega knezoškofa.²³

Celoten postopek imenovanja je potekal v treh oz. štirih korakih: nominacija (30. maj), potrditev (2. julij) in posvetitev (5. julij).²⁴ Čeprav se v literaturi pogosto omenjata samo nominacija in posvečenje,²⁵ je bil zelo pomemben tudi drugi korak: potrditev oz. konfirmacija, to je korak, ki je bil drugače v rokah papeža. Po nominaciji je v Salzburgu – podobno kot pri njegovih predhodnikih – potekal inkvizicijski ali preiskovalni postopek, med katerim so preverili Slomškovo sposobnost za škofa.²⁶ Po nominaciji je Slomšek na Dunaju 20. junija prisegel tudi cesarju Ferdinandu.²⁷

Na dan konfirmacije je Slomšek podpisal volilne kapitulacije.²⁸ Gre za sredstvo oz. pogodbo, ki ureja razmerja med volivci in kandidatom za službo ali funkcijo. Uporabljale so se predvsem pri volitvah cesarjev (npr. leta 1519, ko je bil izvoljen Karel V. Habsburški) in škofov. Pri volitvah škofov so se kapitulacije začele pojavljati v srednjem veku, še posebej pogosto pa so bile v rabi v novem veku. Kapitulacije, v katerih so bili v mnogih ozirih določene pravice in dolžnosti škofa, so predstavljale nekakšno ustavo ali zakonodajo cerkvene kneževine. Na ta način se je nekoliko omejila moč škofa, na drugi strani pa si je kapitelj, ki je volil škofa, poskušal zgraditi oz. obdržati svojo vplivno sfero. Konec 17. stoletja so bile prepovedane.²⁹ Zanimivo je, da so volilne kapitulacije podpisovali tudi lavantinski škofje,³⁰ ki sploh niso bili voljeni. Očitno je šlo pri kapitulacijah lavantinskih škofov za instrument, ki je potrjeval oz. utrjeval razmerja med salzburškimi nadškofi in lavantinskimi škofi. Lavantinski škofje so kapitulacije podpisovali skozi celotni novi vek, tudi po letu 1700, ko so bile prepovedane. Kapitulacije so vsebovale 19 točk ali členov, ki se skozi čas

²² NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXVII-B-10, Slomškova dopisa nadškofu z dne 4. in 28. maja 1846.

²³ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXVII-B-10, nadškofova uradna nominacija Slomška za lavantinskega knezoškofa, 30. maj 1846.

²⁴ Nazadnje je bil 19. julija slovesno umeščen v šentandražu.

²⁵ Kovačič, *Zgodovina lavantinske škofije*, str. 367.

²⁶ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, šk. 72 (kopije salzburških aktov), inkvizicijski postopek glede imenovanja škofa Slomška.

²⁷ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXVII-B-16.

²⁸ Lilijana Urlep, *Vse za Božjo slavo, zveličanje duš in prenovo škofije: katalog razstave ob dvestoletnici duhovniškega posvečenja škofa Antona Martina Slomška (1800–1862)*, Maribor 2024, str. 20.

²⁹ Reinhard Heinisch, *Die bischöflichen Wahlkapitulationen im Erzstift Salzburg 1514 – 1688*, Wien 1977.

³⁰ Volilne kapitulacije so del gradiva o imenovanju lavantinskih škofov in se nahajajo tako v Nadškofijskem arhivu Maribor kot v arhivu salzburške nadškofije v Salzburgu. Lavantinski škofje so (do 19. stoletja) ob kapitulacijah podpisovali tudi reverzalije oz. reverze, v katerih so bile našteje bolj konkretne zadeve glede izvrševanja njihove službe. Sekavski škofje nasprotno niso podpisovali kapitulacij, pač pa reverzalije, ki so nekoliko spominjale na kapitulacije. Tako so se npr. v prvi točki zavezali k zvestobi salzburškemu nadškofu. AT-AES 1.2 4/17/1, 4/17/2 in 4/17/3.

vsebinsko niso spreminjali. Kot zadnji je kapitulacije ob imenovanju podpisal škof Napotnik leta 1889.³¹

V volilnih kapitulacijah, ki jih je Slomšek sprejel oz. podpisal pred samim uradnim aktom potrditve, se jasno kaže ta podrejen odnos in odvisnost lavantinskih škofov od salzburških nadškofov metropolitov. Tako se je Slomšek v prvem členu zavezal, da bo pokoren salzburškemu nadškofu in njegovim naslednikom kot svojemu metropolitu, kolatorju in neposredni nadrejeni cerkveni oblasti in da bo storil vse, kar so bili dolžni storiti njegovi predhodniki na škofijskem sedežu. Prav tako se je zavezal, da bo nadškofa nadomeščal pri pontifikalnih opravilih, kadar ga bo le-ta k temu pozval. V novem veku se je to večkrat dogajalo: lavantinski škofje so na ozemlju salzburške nadškofije birmali in posvečevali cerkve, za kar so največkrat prejeli posebno komisijo. To so počeli na poti v ali iz Salzburga,³² medtem ko za Slomška to ni znano.³³ Podobno je bilo v kapitulacijah navedeno, da bo Slomšek nadomeščal oz. zastopal nadškofa na zasedanjih raznih političnih teles in cerkvenih zborov ter sinod. Na zasedanjih [svetnih] političnih teles mora še posebej paziti, da ne bi prišlo do omejevanja ali kratenja pravic Cerkvi in duhovščini. Če se iz kakršnegakoli vzroka (obveznosti, bolezen itd.) odpravi iz škofije, mora o tem takoj obvestiti nadškofa, po opravljeni obveznosti ali zdravljenju pa se mora čim prej vrniti v škofijo. Če bi se želel odpovedati škofiji ali če bi želel dobiti pomožnega škofa, se mora to zgoditi v skladu s privilegiji in pravicami, ki jih je papež podelil salzburški cerkvi. Brez dovoljenja nadškofa ne sme sprejeti nobene službe ali naslova. V navedenih določilih se poleg odvisnosti lavantinskega škofa kaže tudi [nadškofova] skrb za vestno opravljanje škofovske službe (npr. dolžnost rezidiranja v škofiji) in ohranjanje pravic Cerkve. V tem oziru sta zelo izpovedna peti in drugi člen, v katerih je napisano, da bo Slomšek skrbno oz. zvesto vodil škofijo v duhovnih in gmotnih zadevah in da bo redno opravljal vizitacijo, o čemer bo redno poročal nadškofu, kar je Slomšek pozneje tudi redno počel.³⁴ Zanimiv je tudi zadnji člen, v katerem je navedeno, da mora Slomšek kot lavantinski škof skrbeti za korist nadškofa, nadškofije, lavantinske škofije in podložnikov, in to v tem vrstnem redu.

Podobno zanimiva so določila glede upravljanja škofijskega premoženja. V kapitulacijah je bilo Slomšku naloženo, da mora svoje finančne obveznosti

³¹ NŠAM, Zapuščine škofov, Napotnik, Mihael, šk. 42.

³² Njihovim opravilom lahko sledimo po konzistorialnih protokolih. Tako je npr. lavantinski škof Jožef I. Ožbalt grof Attems leta 1737 birmal v Bischofshofnu, Radtstadtu in Tamswegu, torej izven meja svoje škofije in generalnega vikariata na Koroškem. NŠAM, Škofijska pisarna, Protokoli konzistorialne/škofijske pisarne, protokol 1737–1741, zapis za avgust 1737.

³³ Slomšek je kot vizitator benediktinskih samostanov tudi deloval izven meja svoje škofije, vendar je vizitacijo opravil kot apostolski subvizitator ali sovizitator, za kar ga je predlagal takratni praški in nekdanji salzburški nadškof Schwarzenberg (praški nadškof 1849–1885). NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXXIII-B-4.

³⁴ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, šk. 72 (kopije salzburških aktov).

redno poravnati in o finančnem stanju poročati nadškofu. Za škofijsko premoženje mora vestno skrbeti. Brez dovoljenja nadškofa se ne sme zadolžiti, če pa bi si nakopal kakšen dolg, ga mora poravnati iz lastnega žepa. Prav tako ne sme brez dovoljenja nadškofa prepuščati posesti ali desetin drugim upravičencem. Strogost teh določil najverjetneje izvira iz dejstva, da je bila lavantinska škofija v osnovi dotirana iz strani Salzburga, zaradi česar je Salzburg še posebej skrbno bdel nad premoženjem škofije. V tem oziru je še posebej zanimivo določilo, da se morajo tisti, ki imajo kakršnekoli zahteve ali pretenzije do lavantinske škofije, obrniti na Salzburg.

Ker se določila niso spreminjala, je lahko prišlo do anahronizma. V tem oziru lahko še posebej izpostavimo 11. člen, v katerem je bilo navedeno, da mora Slomšek skrbno skrbeti za konje in vojake, ki bi jih ob vpoklicu oz. mobilizaciji poslal v boj. Tukaj ni mišljena pomoč Salzburgu, ampak vojaki za cesarsko vojsko (*Reichsarmee*). Čeprav lavantinska škofija ni imela statusa cerkvene kneževine, se vendarle pojavlja v cesarskih registrih oz. maticah (*Reichsmatrikel*), kjer je bilo zabeleženo, koliko vojakov oz. kakšno denarno nadomestilo morajo posamezne entitete prispevati za vzdrževanje vojske oz./in centralnih organov. Tako se lavantinski škofje pojavljajo v matrikah iz leta 1521 in 1532. Glede na register iz leta 1521 je morala lavantinska škofija prispevati 5 konjenikov in 19 pešcev,³⁵ po registru iz leta 1532 pa 10 konjenikov in 38 pešcev.³⁶

Volilne kapitulacije so načeloma zelo izpovedne. Vsekakor sta v njih zelo jasno izraženi odvisnost oz. podrejenost lavantinskega škofa od salzburškega metropolita, kaže pa se tudi, da je bila jurisdikcija lavantinskih škofov v lastni škofiji v marsičem omejena. Ker so bile volilne kapitulacije od konca od 18. stoletja naprej načeloma prepovedane in ker lavantinski škofje niso bili voljeni, si je treba zastaviti vprašanje o njihovi dejanski veljavnosti in vrednosti, pri čemer pa je treba upoštevati tudi dejstvo, da tudi pri drugih škofijah niso upoštevali prepovedi kapitulacij in so jih še naprej uporabljali vse do sekularizacije na začetku 19. stoletja.³⁷ Vsekakor je treba pri škofu Slomšku upoštevati, da so določila iz kapitulacij nastala v zgodnjem novem veku in da v njegovem času niso več v celoti ustrezala danim razmeram in realnosti (npr. poznemu jožefinizmu in državnemu nadzoru nad Cerkvijo itd.) in da je moral Slomšek pri vodenju škofije v precejšnji meri upoštevati tudi civilne oblasti. Vsekakor bo treba veljavnost kapitulacij in posameznih določil v njih osmisлити z več vidikov, kar pa je naloga za poseben članek.

³⁵ Karl Zeumer, *Reichsmatrikel von 1521*; https://de.wikisource.org/wiki/Reichsmatrikel_von_1521 (pridobljeno: 9. 10. 2024).

³⁶ *Hernach volgend die Zehen Krayß*, Augsburg 1532: https://de.wikisource.org/wiki/Hernach_volgend_die_zehen_Kray%C3%9F (pridobljeno: 9. 10. 2024).

³⁷ Peter Zürcher, *Wahlkapitulationen*, publikiert am 28.07.2010, v: Historisches Lexikon Bayerns; <http://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Wahlkapitulationen> (pridobljeno: 10. 10. 2024).

Med samim aktom potrditve je Slomšek najprej izpovedal veroizpoved, nato pa izrekel prisego o izogibanju simoniji.³⁸ Po uradni potrditvi imenovanja s strani nadškofa je Slomšek prisegel zvestobo in pokornost salzburški nadškofiji, nadškofu in njegovim naslednikom.³⁹ Kot je bilo že omenjeno, gre za vazalno prisego, ki je bila predviden že v ustanovni listini.

Na praznik sv. bratov Cirila in Metoda je bil Slomšek v salzburški stolnici slovesno posvečen v škofa, o čemer je nadškof izstavil tudi listino.⁴⁰ Glavni posvečevalec je bil salzburški nadškof, soposvečevalca pa linški škof Gregor Tomaž Ziegler in salzburški pomožni škof Alojzij Hoffmann.

Posebna vloga salzburškega nadškofa se je kazala tudi pri preoblikovanju notranjeavstrijskih škofij (sekavska, krška, lavantinska, leobenska)⁴¹ in prenosu sedeža lavantinske škofije v Maribor leta 1859. Takratnemu salzburškemu nadškofu Maksimilijanu Jožefu pl. Tarnóczyju (1850–1876) lahko pripišemo kar nekaj zaslug za reorganizacijo notranjeavstrijskih škofij in posledično selitev škofijskega sedeža v Maribor. Nadškof je leta 1853 formalno sprožil postopek za preoblikovanje škofijskih meja⁴² in za ugodno rešitev večkrat posredoval pri višjih cerkvenih in svetnih oblasteh, tudi pri papežu. Prav tako je kot metropolit posredoval tudi pri svojih sufraganih oz. škofih lastniških škofij. Tako je bil leta 1858 v Salzburgu sklenjen sporazum o določitvi meja med krško, lavantinsko in sekavsko škofijo *Conventio inter Principes-Episcopi Gurcensem, Seccoviensem et Lavantinum* oz. *Conventio Salisburgensis*, po katerem je pod lavantinsko škofijo prišlo celotno mariborsko okrožje.⁴³ Vsekakor pa je med procesom pazil na to, da se ohranijo njegove pravice in privilegiji pri imenovanju škofov, kar je papež Pij IX. v odlokih o razmejitvi med krško in lavantinsko ter sekavsko in lavantinsko škofijo tudi potrdil.⁴⁴

Slomšek je bil v času svojega škofovanja v rednih stikih s salzburškim nadškofom. Redno mu je poročal o stanju škofije, veliko pisem in poročil pa sta si izmenjala tudi glede preoblikovanja škofije in prenosa škofijskega sedeža v Maribor. Po Slomškovi smrti je bil Salzburg tisti, ki je imenoval novega upravitelja

³⁸ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXVII-B-10, program konfirmacije.

³⁹ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, šk. 72 (kopije salzburških aktov), Slomškova prisega zvestobe in pokorščine, 2. 7. 1846.

⁴⁰ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, I/1-94, lista o Slomškovem škofovskem posvečenju, 5. 7. 1846.

⁴¹ Ob reorganizaciji škofijskih meja je lavantinska škofija krški odstopila dekanije na Koroškem, od sekavske pa prejela dekanije v mariborskem okrožju.

⁴² 21. julija 1853 je graškemu namestništvu poslal spomenico o novi razmejitvi notranjeavstrijskih škofij, v kateri je predvidel, da pod lavantinsko škofijo pridejo dekanije v mariborskem političnem okrožju in da se sedež lavantinske škofije prenese v eno izmed mest na spodnjem Štajerskem. NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXI-A-6.

⁴³ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, šk. 72 (kopije salzburških aktov), dokumenti o selitvi škofijskega sedeža, *Conventio inter Principes-Episcopi Gurcensem, Seccoviensem et Lavantinum* oz. *Conventio Salisburgensis*.

⁴⁴ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXI-A-49 in XX-A-50.

škofije, to je bil prošt Franc Fridrich,⁴⁵ in sprožil postopek za imenovanje novega škofa, Jakoba Maksimilijana Stepišnika.

5 ZAKLJUČEK

Poseben položaj lavantinske škofije kot lastniške škofije se je odražal tudi pri škofu Antonu Martinu Slomšku. Podobno kot pri njegovih predhodnikih je bilo njegovo imenovanje za lavantinskega knezoškofa v rokah salzburškega nadškofa Schwarzenberga, papež pri postopku ni bil udeležen. Po pridobitvi cesarjevega in Slomškovega pristanka je nadškof 30. maja Slomška uradno predlagal oz. nominiral za novega lavantinskega škofa, 2. julija imenovanje uradno potrdil, 5. julija pa Slomška v salzburški stolnici slovesno posvetil za škofa. Način Slomškovega imenovanja se je razlikoval od načina oz. postopka imenovanja/izbire ostalih škofov (na področju avstrijskega cesarstva), ki so bili večinoma voljeni s strani stolnih kapitljev ali nominirani s strani vladarja, izvolitev oz. nominacijo pa je potrdil papež.

Med postopkom imenovanja je Slomšek na dan konfirmacije podpisal volilne kapitulacije, v katerih je bil jasno izražen podrejen odnos lavantinskega škofa do salzburškega metropolita.

Po uradni potrditvi oz. konfirmaciji je Slomšek izrekel prisego zvestobe in pokorščine salzburškemu nadškofu in njegovim naslednikom in nadškofiji (vazalna prisega). Podobno kot postopek imenovanja je bila prisega predvidena že v ustanovni listini lavantinske škofije iz leta 1228.

Kljub temu pa je salzburški nadškof oz. metropolit odigral pomembno vlogo pri reorganizaciji notranjeavstrijskih škofij (krška, sekavska, lavantinska in leobenska; vse salzburške lastniške škofije). Takratni nadškof in kardinal Maksimilijan Jožef pl. Tarnóczy je ves čas podpiral proces preoblikovanja škofijskih meja, a je pri tem vztrajal, da se ohranijo njegove pravice in privilegiji pri imenovanju škofov lastniških škofij, kar je potrdil tudi papež Pij IX.

⁴⁵ NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXVII-B-99.

PRILOGE

Dokument št. 1: Volilne kapitulacije škofa Slomška, 2. 7. 1846.

Vir: *NŠAM, Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin, XXVII-B-10.*

VOLILNE KAPITULACIJE

Zu wissen demnach der Hochwürdigen Durch-

lauchtige Herr Herr Friedrich, Kardinalpriester der heiligen römischen Kirche, Erzbischof von Salzburg, Legat des apostolischen Stuhles zu Rom, Primas von Deutschland, der heiligen Theologie Doktor, Fürst zu Schwarzenberg, Herzog zu Krumau.

Auf das von dem Hochwürdigsten in Gott Fürsten und Herrn Franz Xaver Kuttnar, gewesenen Bischofe zu Lavant erfolgte Ableben das hierdurch erledigte Bisthum zu ersagten Lavant mit einem andern und taugamen und qualifizirten Subjekt wiederum zu ersetzen gnädigst gewillet und vorgenommen, auch zu dem Ende den Hochwürdigen und Hochwohlgeboren Herrn Anton Slomschek Abt und Stadtpfarrer zu Cilly in Ansehung seiner bekannt genugsam habenden Tugenden und Meriten zu einem künftigen Bischof gemelten Bisthum Lavant gnädigst nominirt und deklariert, auch hierauf deßen Person zu confirmiren gnädigst gewillt und entschlossen sind; als haben Höchstgedacht Sr. Eminenz mit Ihm Herrn Anton Slomschek wegen Annehmung wiederhalten Bisthums Lavant gnädigst kapitulirt, und gehandelt, sodann von Ihm nominirten Herrn Bischof solch allen wirklich nachzukommen, in Gehorsam acceptirt und angenommen worden, wie hernach folget:

1. Soll Herr Anton Slomschek als künftiger Bischof zu Lavant Sr. Eminenz unserm gnädigsten Fürsterzbischofe, und seinen in Erzbisthume rechtmäßigen Nachfolgern, als seinem Metropolitan, Collator, und unbezweifelbarer hoher geistlicher Obrigkeit gehorsam seyn, auch alles leisten, was die vorigen Bischöfe zu Lavant zu thun verobligirt gewesen sind, und Er nach Ausweisung der geistlichen Rechte ohnedas zu leisten schuldig ist.

2. Soll der ernannte Herr Bischof zu Lavant sowohl bei der Clerisei und Priesterschaft, als Kirchen und Gotteshäusern eine Generalvisitation durch das ganze Bisthum Lavant nicht allein nach Antretung des Bisthums thunlichst bald instituiren und vornehmen, sondern auch mit solcher Visitation secundum juris dispositionem continuiren, wie nicht weniger alle drei Jahre de statu, und von der Beschaffenheit des Bisthums Lavant Sr. Eminenz exactam informationem und fattsammen Bericht erstatten, wie Er dann auch die Clerisei und Priesterschaft ullis exactionibus in Ertheilung der Präsentationen auf die Pfarren oder andere Beneficien per se, vel per alios sub quovis praetextu etiam praetensae consuetudinis nicht gravieren, oder beschweren wird.

3. Soll Er auch Sr. Eminenz in allen bischofl. actibus benedicendo, consecrando, ordinando, confirmando, als oft er darum ersucht wird, vertreten.

4. Auch in andern Legationibus ad generalia et nationalia concilia et colloquia, wie auch bei anderen Versammlungen, bei Provinzial- und Diözesansynoden im Namen Sr. Eminenz zu erscheinen sich gebrauchen laße.

5. Soll er dem Bisthum Lavant in spiritualibus et temporalibus getreulich vorstehen, und seinem bischöflichen Amte mit benediciren, consecriren, Prädiciren und in all anderen Wege besten Fleißes abwarten.

6. Wann er sich in seinen eigenen Sachen, der sterbenden Lauf, oder eines Ueberzugs und anderer ehehaften Ursachen halber aus seinem Bisthum Lavant begeben wollte; so solle er solches jederzeit Sr. Eminenz zur Wissenschaft anzeigen, und dabei berichten, was Er in seiner Abwesenheit für Provision gemacht und hinterlaßen, auch nach verrichteten Sachen, oder da sich die Sterblichkeit zur Beßerung neiget, sich ohne Verzug in sein Bisthum Lavant verfügen, und also ohne Sr. Eminenz gnädigstes Vorwissen und Consens, auch sonder ehehaften Noth von seiner Residenz und Bisthum nicht verreisen.

7. Seines Bisthums Lavant Steuer, Contributionen und Bürden, die sich in Zeit seiner bischöflichen Administration zutragen, soll er zu rechter Zeit ordentlich bezahlen, und dafür die Quittung an[n]ehmen, auch fleißig wie bar Geld behalten, und Sr. Eminenz glaubwürdige Abschriften jährlich hievon zu senden, und keinen Rest anstehen laßen, damit auch auf Sr. Eminenz gnädigstes Begnennen Er seiner Administration gebührliche Rechenschaft geben möge, wird Er sich jederzeit selbigen zu leisten gefaßt machen.

8. Die Landtage, wenn sich von Sr. K. K. apost. Majestät, als Landesfürsten, ausgeschrieben werden, soll Er, da Er nicht aus erheblichen Ursachen verhindert, fleißig besuchen, die von Alters hergebrachte Session einnehmen, wider die katholische Religion, Immunitatem ecclesiasticam, und der geistlichen Freiheiten nichts bewilligen, und sich jederzeit befleißigen, daß andere Herren Prälaten solches auch thun, und derenthalben mit denselben gute Korrespondenz haben.

9. Soll er ohne Sr. Eminenz gnädigstes Vorwissen und erhaltenen Consens auf das Bisthum Lavant weder mit noch ohne Verbriefung eine Schuld machen; da es aber anderst geschehen würde; so soll Er solche Schulden ohne alle des Bisthums Entgelt von seinem Eigenthum wiederum zu bezahlen, schuldig seye. Zu dem, und

10. Soll er keine Aemter und Zehende weder seinen Befreunden, noch anderen, ohne Sr. Eminenz Vorwissen und gnädigste Bewilligung in keinerlei Wege verschreiben, noch einem eine Provision, oder sonst neue Kaufrechte, und Auswechslung darauf machen. Belangend für das

11. die Wachtpferde, die er wegen des Bisthums in die Musterung schicken und halten muß, soll er ordentlich mit Knecht und der Rüstung dermaßen haben, damit Er deßhalb in keine Strafe komme.

12. Ohne Sr. Eminenz gnädigsten Consens soll Er sich nirgends anvogten, noch Titel und Aemter annehmen.

13. Das über seines Bisthum Lavant Kleinodien, Silbergeschmeid, dann andere todte und lebendige Fahrniße aufgerichtete Inventarium soll Er nicht allein fleißig behalten, und die darin gestellten Posten conserviren, sondern auch nach Möglichkeit verbeßern, und nach deßen Ableiben, oder Abtritte vermög angeregten Inventariums dem Bisthums verlassen.

14. Soll Er sich befleißigen, daß von seines Bisthums wegen keine unnöthwendige Rechtsstritte, dabei merklichen Unkosten ergethet, angefangen: da aber dem Bisthum was entzogen werde wollte, oder die Sachen allbereit gerichtlich incaminirt wären, continuirt, und mit Rathe darin gehandelt, auch dem Bisthume nichts entzogen werde, wie das auch in seinem homagio begriffen ist.

15. Soll er seine Residenz, Schlößer und Häuser, so dem Bisthum zugehörig, jederzeit mit Dachung und in anderweg treulich und wohlunterhalten, und aus Nachlässigkeit, oder anderen Ursachen nicht eingehen lassen, wie nicht wieder die Gezaiden, Fischwässer und andere dem Bisthum zugehörigen Gerechtigkeiten besten Fleißes inhalten und conserviren.

16. Soferen es sich auch begeben, daß Er sein Bisthum Lavant aus erheblichen, und in Rechten zuläßigen Ursachen resignierte, oder aber einen Coadjutor begehrte, soll diese anders nicht, als nach Ausweise der päpstlichen dem Erzstifte Salzburg ertheilten Indulten und Privilegien auf Sr. Eminenz oder deren Succesoren gnädigste Disposition und Ordnung geschehen.

17. Wer immer bei seinem Bisthum Prätensionen haben möchte, soll er auf desselben Klagen vor Sr. Eminenz allzeit unterstehen, und gehorsamliches Rechgeben, und nehmen.

18. Er soll auch Unterthanen mit Reichung des jährlichen Dienstes, Stift und Gilten, sonderheitlich mit Abmeßung des Getreids auf den Kasten wider altes Herkommen nicht beschweren, noch mit Verkaufung des Vieches wider die Gebühr bedrängen. Schließlich zum:

19. Soll er sich in allen Dingen dem bischöflichen Amte gemäß verhalten, Sr. Eminenz, wie auch des Erzbisthum Salzburg und des Bisthum Lavant, auch der Unterthanen Nutzen besten Fleißes befördern, und was zu Aufnehmung der heiligen katholischen Kirche und Religion, auch Beförderung der Ehre Gottes dienlich ist, an Ihm nichts erwinden lassen, auch sich hiemit in meliori forma juris verschreiben und obligiren, daß Er wider diese Artikel, und jeden derselben keine Caßation, Restitution oder Dispensation ausbringen, oder da Ihm eine auch proprio motu gegeben wurde, annehmen wolle, sub poena nullitatis.

Deßen zu Urkund, und dem Allen unbrüchig nachzukommen sind zwei gleichlautende Libell mit mehr Höchstgedacht Sr. Eminenz, auch Herrn Anton Slomschek als angehenden Herrn Bischof zu Lavant aufgedruckten Insiegel und eigener Unterschriften verfertigt, deren eines bei dem Konsistorium zu Salzburg hinterlegt, und der andere Ihm Herrn Bischofe zu Lavant behändigt worden.

Geschehen zu Salzburg, dem 2. Juli 1846

Friedrich

Kard. u. Erzbischof

Anton Slomschek

ernannter Fürstbischof

von Lavant

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Archiv der Erzdiözese Salzburg (AT-AES)

AT-AES 1.2 4/20/28.

AT-AES 1.2 4/17/1, 4/17/2 in 4/17/3.

Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM)

Škofijska pisarna, F 2 – Bistum Lavant, spiritualije.

Škofijska pisarna, protokoli konzistorialne/škofijske pisarne.

Zapuščine škofov, Napotnik, Mihael.

Zapuščine škofov, Slomšek, Anton Martin.

Zbirka listin.

Zbirka rokopisov.

Nadškofijski ordinariat Maribor (NŠOM)

Zapuščine škofov, Karlin, Andrej.

Objavljeni viri

Conspectus et status totius Archi-Diocesis Salisburgensis in suis personis ecclesiasticis eorumque curae concreditus animabus succincte exhibitus, MDCCLXXII. Salisburgi, 1772.

Jaksch von, August, *Monumenta historica ducatus Carinthiae: Geschichtliche Denkmäler des Herzogthumes Kärnten*, Band IV./I. (1202–1262), Celovec 1906.

Literatura

Bastgen, Hubert, *Die Neuerrichtung der Bistümer in Österreich nach der Säkularisation*, Opitz, Wien 1914 (Quellen und Forschungen zur Geschichte, Literatur und Sprache Österreichs und seiner Kronländer; 12).

Gatz, Erwin, in Brodtkorb, Clemens, *Die Bischöfe des Heiligen Römischen Reiches: 1198 bis 1448: ein biographisches Lexikon*, Duncker & Humblot, Berlin 2001.

- Gatz, Erwin, in Janker, Stephan M., *Die Bischöfe des Heiligen römischen Reiches: 1648 bis 1803: ein biographisches Lexikon*, Duncker & Humboldt, Berlin 1990.
- Grass, Nikolaus, *Das Salzburger Privileg der freien Verleihung der Eigenbistümer unter besonderer Berücksichtigung des Kampfes um die Erhaltung dieses Privilegs. Ein Beitrag zur Geschichte der Reichskirche*, Schöningh, Paderborn 1988.
- Heinisch, Reinhard, *Die bischöflichen Wahlkapitulationen im Erzstift Salzburg 1514–1688*, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Wien 1977.
- Klieber, Rupert, Die Annullierung der »Salzburger Privilegien« und die Salzburger Bischofswahl 1934 im Lichte der Vatikanischen Quellenbestände zum Pontifikat Pius XI., v: *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde* 151 (2011), 317–361.
- Kovačič, Franc, *Zgodovina Lavantinske škofije 1228–1928*, Lavantinski kn. šk. ordinariat, Maribor 1928.
- Rado Kušej, *Joseph II. und die äußere Kirchenverfassung Innerösterreichs: (Bistums- Pfarr- und Kloster-Regulierung); ein Beitrag zur Geschichte des österreichischen Staatskirchenrechtes*, P. Schippers, Amsterdam 1965.
- Ožinger, Anton, *Listine lavantinske škofije v Pokrajinskem arhivu Maribor*, Pokrajinski arhiv, Maribor 1989 (Viri; 4).
- Ožinger, Anton, *Zgodovina mariborsko-lavantinske škofije*, v: *Letopis mariborske škofije za sveto leto 2000: Slomškov zbornik* (ur. Jože Goličnik), Slomškova založba, Maribor 2001.
- Seidenschnur, Wilhelmine, Die Salzburger Eigenbistümer in ihrer reichs- und kirchenrechtlichen Stellung, v: *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte* 40 (1919), Kanonistische Abt. 9, str. 177–287.
- Tangl, Karlmann, *Reihe der Bischöfe von Lavant*, J. Leon, Klagenfurt 1841.
- Tropper, Peter G., *Vom Missionsgebiet zum Landesbistum: Organisation und Administration der katholischen Kirche in Kärnten von Chorbischof Modestus bis zu Bischof Köstner*, Carinthia, Klagenfurt 1996.
- Urlep, Lilijana, *Kirchenvisitationen und Visitationsberichte des Lavanter Fürstbischofs Attems 1724–1744*, v: *Herrschaftspraktiken und Lebensweisen Im Wandel: Die Habsburgermonarchie im 18. Jahrhundert. Das Achtzehnte Jahrhundert und Österreich: Jahrbuch der Österreichischen Gesellschaft zur Erforschung des Achtzehnten Jahrhunderts*, Band 35, Böhlau Verlag, Dunaj, Köln, Weimar 2020, str. 67–89.
- Urlep, Lilijana, *Vse za Božjo slavo, zveličanje duš in prenovo škofije: katalog razstave ob dvestoletnici duhovniškega posvečenja škofa Antona Martina Slomška (1800–1862)*, Nadškofija Maribor, Nadškofijski arhiv, Maribor 2024.

Spletni viri

- Hernach volgend die Zehen Krayß / wie vnd auff welliche art die inn das gantz Reych außgethaylt / vnd im 1532. jar Roem. Kay. Maye. hilff wider den Türcken zuo geschickt haben. Auch welliche Staend in yeden Krayß geherend nach altem herkommen*, [Augsburg] 1532: https://de.wikisource.org/wiki/Hernach_volgend_die_zehen_Kray%C3%9F.
- Zeumer, Karl, *Reichsmatrikel von 1521*: https://de.wikisource.org/wiki/Reichsmatrikel_von_1521.
- Zürcher, Peter, *Wahlkapitulationen*, publiziert am 28.07.2010, v: *Historisches Lexikon Bayerns*: <http://www.historisches-lexikon-bayerns.de/Lexikon/Wahlkapitulationen>.

POVZETEK

Lavantinska škofija je bila ustanovljena leta 1228 kot salzburška lastniška škofija. Lastniške škofije predstavljajo precejšnjo izjemo oz. posebnost v cerkveni, cerkvenopravni in državnopravni ureditvi. Pri lastniških škofijah (obstajale so samo salzburške lastniške škofije) je šlo za škofije, katerih škofje so bili imenovani, potrjeni in posvečeni od salzburškega nadškofa, od katerega so načeloma prejeli tudi fevde oz. temporalije. Škofje lastniških škofij so bili tako v cerkvenem kot v državnopravnem smislu odvisni od salzburškega nadškofa, njihov položaj lahko primerjamo s položajem vazala v odnosu do fevdnega gospoda.

Salzburški nadškof Eberhard II. je že v ustanovni listini lavantinske škofije, izdani 10. maja 1228, sebi in svojim naslednikom na nadškofijskem sedežu v Salzburgu pridržal pravico do imenovanja, potrditve, posvetitve in podelitve fevdov novemu lavantinskemu škofu, ki je bil dolžan priseči zvestobo in pokorščino (vazalna prisega) salzburškemu nadškofu in nadškofiji. Poseben položaj lavantinske škofije kot lastniške škofije oz. posebne pravice salzburškega nadškofa pri imenovanju lavantinskega škofa in tudi škofov ostalih lastniških škofij (krška, chiemseejska in sekavska) se je obdržal tudi po jožefinski preureditvi škofijskih meja vse do konca prve svetovne vojne oz. avstrijskega konkordata 1933/34. Lavantinska škofija, ki je vse od ustanovitve naprej spadala pod salzburško metropolijo, je bila leta 1924 izvzeta iz salzburške metropolije in podrejena neposredno Svetemu sedežu. Leta 1923 imenovani škof Andrej Karlin je bil po par stoletjih prvi lavantinski škof, ki je bil imenovan s strani papeža in ne salzburškega nadškofa.

Poseben položaj lavantinske škofije kot lastniške škofije se je odražal tudi pri škofu Antonu Martinu Slomšku, ki ga je za lavantinskega knezoškofa imenoval, potrdil in posvetil salzburški nadškof. Med procesom imenovanja je Slomšek – podobno kot njegovi predhodniki – podpisal volilne kapitulacije. Volilne kapitulacije so sredstvo za urejanje odnosov in razmerij med volivci in kandidatom za službo, uporabljale so se pri volitvah cesarjev in škofov. Slomškov podpis volilnih kapitulacij predstavlja precejšnjo posebnost ali izjemo: kapitulacije so načeloma podpisovali škofje, ki so bili voljeni, kar za lavantinske škofove ni veljalo, od konca 17. stoletja pa so bile celo prepovedane, čeprav so se v praksi uporabljale do sekularizacije na začetku 19. stoletja. Kapitulacije, ki so jih podpisovali oz. sprejemali lavantinski škofje, so obsegale 19 členov, ki so vsebinsko nastali na začetku novega veka in se v poznejših obdobjih niso spreminjali. V Slomškovem času so bila nekatera določila anahronizem oz. niso bila več v skladu s spremenjenimi družbenimi in političnimi razmerami. V primeru Slomška in njegovih predhodnikov lahko volilne kapitulacije opredelimo kot instrument, ki ureja oz. poudarja podrejen odnos in razmerja med lavantinskimi škofi in

salzburškimi metropolitami in hkrati ponazarja poseben status lavantinske škofije kot lastniške škofije, njihovo formalno pravno in realno veljavnost pa bo treba še natanko preučiti.

Ključne besede: *cerkvena zgodovina, lavantinska škofija, lastniška škofija, škof Slomšek, 19. stoletje*

Summary

WHY DID SLOMŠEK SIGN VOTING CAPITULATIONS? SLOMŠEK AND THE STATUS OF THE DIOCESE OF LAVANT AS A PROPRIETARY DIOCESE

The Diocese of Lavant was founded in 1228 as a proprietary bishopric of the archdiocese of Salzburg. Proprietary bishoprics/ are a great exception or peculiarity in the church, ecclesiastical-legal, and state-legal regulations. Such dioceses (there only existed Salzburg proprietary bishoprics) were dioceses the bishops of which were nominated, confirmed, and consecrated by the Salzburg archbishop, from which they also received fiefs or temporalities. Thus, bishops of proprietary dioceses were in both the ecclesiastical and state legal sense dependent on the Salzburg archbishop, while their position can be compared to the position of a vassal in relation to the feudal lord.

In the founding charter of the Diocese of Lavant, issued 10 May 1228, Salzburg Archbishop Eberhard II reserved the right to nominate, confirm, consecrate, and present fiefs to the new bishop of Lavant for himself and his successors in the archdiocesan seat in Salzburg. A new bishop was obliged to swear allegiance and obedience (a vassal oath) to the Salzburg archbishop and archdiocese. The special position of the Diocese of Lavant as a proprietary diocese or special rights of the Salzburg archbishop in appointing the bishop of Lavant and bishops of other proprietary dioceses (Gurk, Chiemsee, and Seckau) was preserved even after the Josephine rearrangement of diocesan borders until the end of the First World War or the Austrian Concordat of 1933/34. The Diocese/ proprietary bishopric of Lavant, which belonged under the Salzburg Metropolis since its establishment, was made exempt from the Salzburg Metropolis in 1924 and made subordinate directly to the Holy See. Bishop Andrej Karlin, appointed in 1923, was the first bishop of Lavant in several centuries to be appointed by the pope and not the archbishop of Salzburg.

The special position of the Diocese of Lavant as a proprietary bishopric was also reflected during the time of Bishop Anton Martin Slomšek, who was nominated, confirmed, and consecrated as the Prince-Bishop of Lavant by the Archbishop of Salzburg. During the appointment procedure, Slomšek – similar

to his predecessors – signed electoral capitulations. These are a means for the arrangement of relations and relationships between electors and the candidate for a position and were used for electing emperors and bishops. Slomšek's signature of electoral capitulations presents a great peculiarity or exception: in principle, capitulations were signed by bishops who were elected, which did not hold true for bishops of Lavant; indeed, electoral capitulations were prohibited from the end of the 17th century, even though they were used in practice until the secularisation at the beginning of the 19th century. Capitulations signed or accepted by bishops of Lavant encompassed 19 articles, the content of which was created at the beginning of the Modern Age and was not changed during later periods. In Slomšek's time, certain stipulations were anachronisms or not in accordance with the changed social and political circumstances. In the case of Slomšek and his predecessors, electoral capitulations can be defined as an instrument arranging or emphasising the subordinate relation and relationships between the bishops of Lavant and metropolitan bishops of Salzburg while simultaneously illustrating the special status of the Diocese of Lavant as a proprietary bishopric. However, their formal legal and actual validity will still have to be thoroughly studied.

Keywords: *Church history, Diocese of Lavant, proprietary bishopric, Bishop Slomšek, 19th century*

Golgota.

Ljudje so se nasičeni razšli,
ko zbičali so Ga, spsovali
in krvavečega k razbojnikom
na les pripeli grčav ...
Pod križe stražniki so seli
in pa trkljali kocke.

In noč je pala na zemljo,
oj, divja, težka, strahovita,
iz srca moč izganjajoč.
Zapokale so v gori skale,
podirali domovi se,
grobovi se odpirali
in palme trepetale vitke.
Tam daleč, daleč na zatonu,
skoz megle goste in temo
prodrla je slabotno solnce,
rudeče kakor kri.
In vatajali so mrtveci
pa v haljah belih rajali. —
Bog človek je umiral ...

Zdaj v oodri stari zašušti,
zašuje se zamolkel pačeo.
Glej, hrka in se plazi težko
upehan človek v Golgoto,
na kraj, kjer mukopolno mrje
Odrešenik na križu.

Oj, ostro to je kamnje;
globoko v nogo se sadi
in kri izvablja nase.
A romar nočni nič ne čuti,
naprej hiti, brez sape skoro,
v obupnosti trepetajoč,
do Izveličarja.
In vije roke mrzle, moli:
— Odpusti mi, odpusti,
moj dobri Bog, ki si nedolžen
na križ pribiti!
Huhu, odpusti mi, odpusti!
Glej, po kolenih plazim se
do Tebe v uri smrti,
da Te še prosim odpuščenja ...
Huhu, saj mrtev bil sem že
a brez miru, oj, brez miru
je duša moja plavala
in blodila na okrog v temi.
Zdaj plazim se do Tebe,
steptan — potr — skesan.
Glej, črv sem v prahu ...
Huhu, odpusti mi, moj Bog
in reši me, odreši muk,
saj si Odrešenik ...
In že stoji pred križi trami.
Tam v urei On visi ...
Kri vroča kaplje mu iz ran
na trdo samijo saba.

Te kaplje vidijo se v temi
in v rahlem solnčnem svitu rujnem,
ko da zlato bi padalo
izgubljaajo se v pesku.
To vidi grešnik ...
Napno se žile mu na čelu,
v pesti se sklenejo mu prsti
in mraz mu strese ude trudne;
oči se lakre mu izbulijo.
Zdaj stisne med rameni glavo
pa sikne pol, pol zahrešči:
— Zlato, zlato!
In splazi se do križa,
ko tiger v resju step bengalskih,
ki v noči gre na krvoločan rop.
Desnico pomoli tresočo
tja, kamor kaplje kri Njegova.
In vroča kane kaplja
na roko tatu — Kristove krvi ...
In moč zavpije, zarujove,
da strese vzduh se mirni,
pa skoči, kakor obstreljena sver
in proč beži vpiljoč v temo.
Prokletstva poln na vekov veke
in drugič že življenja sit
črez rob v prepad taman
izdajnik Juda strmoglavi.

Vojanov.

Velikonočna pesnitev Rudolfa Maistra-Vojanova, objavljena v *Slovenskem narodu* leta 1901

Vir: *Slovenski narod*, št. 79, 6. 4. 1901, str. 3–4.

Jurij Perovšek

dr. znanosti, znanstveni svetnik, emeritus,
Andraž nad Polzelo 398, SI – 3313 Polzela
e-naslov: jurij.perovsek@gmail.com

VELIKONOČNA MISEL LIBERALNE STRANI OD RAZCEPA V SLOVENSKI POLITIKI 1890 DO KONCA AVSTRIJSKE DOBE 1918

1 UVOD

Katoliška cerkev se je kot skupnost različnih struktur v svojem delovanju srečala z vrsto izstopajočih pojavov, med katere se je zapisal tudi kulturni boj. Idejnopolitično soočenje političnega katolicizma in liberalizma, ki jo je na Slovenskem spremljalo od začetka devetdesetih letih 19. stoletja, je porodilo celo pojem »vseobsegajočega elementa nove slovenske zgodovine«.¹ Slovenski kulturni boj je imel različne oblike in načine, primerljive tudi drugim sredinam, značilno ostrino pa je izražal v očitkih katoliške strani liberalni, da je sovražnica vere, oziroma ji je odrekala krščanski verski čut. Kot je opozoril Zvonko Bergant, to ni ustrezalo dejstvu, kajti tudi liberalni Slovenci so bili, kljub napadom na Katoliško cerkev, duhovščino in katoliško vero, z dogmatično-zakramentalnega vidika v zasebnem življenju lojalni katoličani v zasebnem življenju. Udeleževali so se bogoslužja in verskih obredov, prejeli zakramente idr. in pri tem ni šlo le za neko (tradicionalistično) pozunanjenje, ampak za izraz njihovega resničnega notranjega verskega prepričanja. V slovenskem primeru zato liberalcev, širše gledano svobodomislecev, razen redkih posameznikov, ne moremo enačiti z ateisti, kar sta jim rada pripisovala katoliški tisk in katoliška politika sploh. Slovenski liberalci oziroma njihovi temeljni predstavniki so bili katoličani. To pomeni, da je treba preseči tradicionalno gledanje, da je katolištvo v političnem življenju dobilo svoj javni odraz le v katoliški politiki. Nasprotno, katoličani so

¹ Janko Pleterški, Knjiga opomb k peti knjigi Ivana Prijatelja *Slovenska politika 1879–1895*, kot Kermavnerjeva lastna monografija, v: *Življenje in delo dr. Dušana Kermavnerja (1903–1975): med politiko in zgodovino* (ur. Aleksander Žižek in Jurij Perovšek), Ljubljana 2005, str. 152.

bili tudi pristaši liberalne politike, različno pa je bilo njihovo razumevanje določenih razsežnosti krščanstva, točneje katolištva, kot religije.²

Liberalci so vsakomur priznavali pravico do izpovedovanja ali neizpovedovanja vere, toda to bi moralo ostati na zasebni ravni in ne bi smelo imeti nikakršnega vpliva na njegovo družbeno in politično ravnanje. Glede vloge katoliške vere in Cerkve v posameznikovem javnem oziroma družbenem življenju so odklanjali politično razsežnost njegovega verskega prepričanja. Pri tem klerikom niso odrekali pristojnosti v versko-dogmatičnem pogledu in so se ji bili tudi sami pripravljeni podvreči. Nasprotovali pa so temu, da bi imeli odločilno besedo na drugih področjih javnega življenja. Stran političnega katolicizma oziroma katoliških narodnjakov pa je zagovarjala papeževu in škofovsko avtoriteto in avtoriteto ostalih klerikov tudi v družbenopolitičnem življenju. Izhajala je iz prepričanja, da vera ne more biti le stvar posameznikovega intimnega življenja, ampak morajo iz tega nujno slediti tudi ustrezne posledice za njegovo politično odločanje in delovanje, ki črpajo pri istem viru, to je njegovi veri. Dilema o politični (ne)razsežnosti katolištva oziroma vere je odmevala v slovenskem prostoru, zlasti na Kranjskem, tako v avstrijski dobi kot tudi pozneje. A katoliški in liberalni nosilci političnega življenja v avstrijski dobi so bili vsi zavedni Slovenci in hkrati tudi katoličani.³ Liberalci se »torej niso imeli za nasprotnike Cerkve in krščanstva, ampak klerikalizma. Cerkev in krščanstvo so napadali le takrat, kadar sta se jim zdela zastopnika in nosilca klerikalističnih teženj ter kadar in kolikor sta bila po njihovem mnenju nespravljiva z moderno družbo«.⁴

V našem prispevku bomo prikazali, kako so svoje versko čustvo in narodno ter idejnopolitično stališče ob največjem krščanskem prazniku – veliki noči – izražali na liberalni strani v času po političnem razhodu v slovenskem narodnem gibanju leta 1890 do konca avstrijske dobe leta 1918.⁵

2 IZPOVEDOVANJE VERSKEGA ČUSTVA OB VELIKI NOČI

Na liberalni strani so se posebej zadržali ob vsakoletnem praznovanju velike noči. Tako kot na katoliški so njeno obeležje večkrat povezali tudi s

² Zvonko Bergant, *Kranjska med dvema Ivanoma: idejno-politično soočenje slovenskega političnega katolicizma in liberalizma na prehodu iz 19. v 20. stoletje*, Ljubljana 2004, str. 18, 103.

³ Prav tam, str. 19–20, 99.

⁴ Zvonko Bergant, *Slovenski klasični liberalizem: idejno-politični značaj slovenskega liberalizma v letih 1891–1921*, Ljubljana 2000, str. 86.

⁵ O razhodu na katoliško in liberalno politično stran leta 1890 glej Jurij Perovšek, *Liberalni pogled na ideološko in politično razhajanje s katoliško stranjo od ustanovitve Katoliškega političnega društva leta 1890 do ustanovitve Slovenskega društva leta 1891 v Ljubljani*, v: *Prispevki za novejšo zgodovino* 63 (2023), št. 3, str. 93–116.

pozdravom nastopa pomladi.⁶ Slavili so »balzamski vzduh težko pričakovane *vigredi*«,⁷ ob tem pa je prišlo tudi do izkrivljanja izvirnega pomena velike noči. Že leta 1891 je osrednje liberalno glasilo, ljubljanski *Slovenski narod*, spomnilo na predkrščansko praznovanje pomladi, zmago »*Vesne nad kruto babo, nad mrzlo zimo*«. Ko so se stari običaji umaknili in izginili, se je začela oznanjati in razširjati nova vera, vera ljubezni. »*Zato je tudi cerkev jako dobro pogodila, ko je namesto nekdanjega paganskega praznika ustanovila Veliko noč, izvestno najlepši praznik, kar jih imamo*«. ⁸ Drugače je bil pogled liberalne strani na veliko noč usklajen z uradnim naukom Katoliške cerkve. Velika noč je zanj pomenila »*vstajenje največjega in najplemenitejšega bitja, ki je hodilo kdaj po tej zemlji*«. ⁹ Liberalci so poudarili, da tudi nanje deluje velika poezija velike noči in se ne, kakor trdijo (katoliški) nasprotniki, borijo zoper vero, ampak vsako leto z enako iskrenostjo pozdravljajo slavje vstajenja, krščanstvu najsvetejši, vesoljnemu človeštvu najznamenitejši dan! »*V prah se klanjamo pred zmagoslavnim božanstvom, h kateremu se dviga najponižnejša hvaležnost iz naših src, naš um pa se naslaja v svetem trepetu, spoznavajoč v vstajenju Krista Jezusa*¹⁰ *veličasten simbol*«, je leta 1901 zapisal *Slovenski narod*.¹¹ Nikdar bolje ne čutimo, da smo dobri kristjani, kakor v teh veličastnih dneh.¹² Kristus¹³ je pomladil človeštvo, ko je z vplivom svoje osebnosti spremenil vse pojme o njegovi moralni podlagi in ves moralni svet, zaradi česar je razmerje posameznika k njemu samemu, k drugim in k naravi povsem drugačno ter je položil nove temelje vsemu delovanju, željam in idealom.¹⁴

⁶ *Slovenski narod*, št. 78, 5. 4. 1890, str. 2; št. 87, 16. 4. 1892, str. 1; št. 85, 13. 4. 1895, str. 1; št. 87, 17. 4. 1897, str. 1; št. 80, 9. 4. 1898, str. 1; št. 75, 1. 4. 1899, str. 1; št. 86, 14. 4. 1900, str. 1; št. 79, 6. 4. 1901, str. 1; št. 82, 11. 4. 1903, str. 1; št. 75, 2. 4. 1904, str. 1; št. 93, 22. 4. 1905, str. 1; št. 86, 14. 4. 1906, str. 2; št. 81, 10. 4. 1909, str. 2; št. 87, 15. 4. 1911, str. 2; št. 79, 6. 4. 1912, str. 1; *Rodoljub*, št. 8, 16. 4. 1892, str. 71–72; št. 7, 1. 4. 1893, str. 63–64; *Gorenjec*, št. 13, 29. 3. 1902, str. 123; št. 16, 22. 4. 1905, str. 1; št. 15, 14. 4. 1906, str. 1; št. 15, 10. 4. 1909, str. 1; *Slovenski Dom*, št. 13, 26. 3. 1910, str. 1; *Narodni dnevnik*, št. 69, 26. 3. 1910, str. 1; *Narodni list*, št. 9, 9. 4. 1914, str. 1. Na katoliški strani so ob obeležitvi velike noči pomlad posebej pozdravili v letih 1890, 1894, 1896, 1902, 1907, 1910, 1911, 1912 in 1915 (*Slovenec*, št. 78, 5. 4. 1890, str. 1; št. 78, 4. 4. 1896, str. 1; št. 73, 30. 3. 1907, str. 1; št. 75, 3. 4. 1915, str. 1; *Mir*, št. 8, 20. 3. 1894, str. 1; št. 13, 27. 3. 1902, str. 1; št. 15, 15. 4. 1911, str. 1; št. 14, 6. 4. 1912, str. 1; *Slovenski gospodar*, št. 12, 24. 3. 1910, str. 1; št. 15, 13. 4. 1911, str. 1; *Gorica*, št. 26, 30. 3. 1907, str. 2; št. 24, 26. 3. 1910, str. 1). Socialni demokrati so v velikonočnem času pozdravili prihod pomladi leta 1918, drugače pa so se ob veliki noči ustavili še v letih 1908, 1912 in 1913 (*Naprej*, št. 73, 30. 3. 1918, str. 1; *Rdeči prapor*, št. 31, 18. 4. 1908, str. 1; *Zarja*, št. 251, 6. 4. 1912, str. 1; št. 539, 22. 3. 1913, str. 1).

⁷ *Slovenski narod*, 30. 3. 1907, str. 1.

⁸ *Slovenski narod*, 28. 3. 1891, str. 1. Prim. tudi *Slovenski narod*, 17. 4. 1897, str. 1; 22. 4. 1905, str. 1; *Notranjec*, št. 9, 24. 4. 1905, str. 1. O nadomestilu predkrščanskega praznovanja pomladi z veliko nočjo so pisali tudi na socialno demokratski strani (*Rdeči prapor*, št. 31, 18. 4. 1908, str. 1; *Zarja*, št. 539, 22. 3. 1913, str. 1).

⁹ *Slovenski narod*, št. 79, 6. 4. 1901, str. 1. Prim. tudi *Slovenski narod*, št. 86, 14. 4. 1900, str. 1.

¹⁰ Jezus Kristus, Božji Sin, Odrešenik in Mesija.

¹¹ *Slovenski narod*, št. 79, 6. 4. 1901, str. 1.

¹² Prav tam.

¹³ Jezus Kristus.

¹⁴ *Slovenski narod*, št. 86, 14. 4. 1900, str. 1.

2.1 Kristusova osebnost in nauk

Na liberalni strani so ob prelomu stoletij na veliko noč posebej poudarili veličastnost Kristusove osebnosti. Po njihovem mnenju je bilo bolj kot kadarkoli prej jasno, da moč krščanstva ne izvira iz cerkvá, ampak od tam, kjer zajemajo vso svojo silo – iz pogleda na križanega. Končni uspeh vse znanstvene kritike religij je dokaz, da pravi izvor različnih ver niso določeni nauki, ne potreba razumeti svet, ne transcendentalno nagnjenje, ampak življenje posameznih osebnosti, ki podaja ljudem ideal, po katerem še stoletja uravnavajo vse svoje delovanje in vse svoje mišljenje. In prav glede Kristusa si je znanstvena kritika edina, da so krščanske vere nastale na podlagi brezprimerne vtisa njegove osebnosti.¹⁵

Veličastnost Kristusove osebnosti so prikazali v primerjavi njegovega in Budovega¹⁶ zemeljskega življenja, ki sta utemeljili religiji več kot dveh tretjin človeštva. Za liberalno stran ni bilo dvoma, da je bilo Budovo življenje in mišljenje pravo nasprotje Kristusovega. Buda je zanikal voljo k življenju, njegovo življenje je bil samomor v višji potenci. Buda je živel le zato, da je umrl, da je prišel v nič, v nirvano, medtem ko je Kristusova smrt pomenila vstop v novo življenje. Kristus je videl v celotnem stvarstvu božjo previdnost in zato ni preziral zemeljskega življenja, ki teče pred očmi in po volji Stvarnika, temveč ga je slavil kot pot v večnost, kot ozka vrata, skozi katera pridemo v nebeško kraljestvo.¹⁷

Na vprašanje, kaj je nebeško kraljestvo – ali nirvana, torej nič, ali nov raj, ali z raznimi deli kupljena nagrada –, so liberalci odgovorili s Kristusovim izrekom, »ki je brezdvomno pristen, ker v milijonih let pred Kristusom ni bil nikdar izrečen in ki ga bržčas tudi tisti niso razumeli, ki so mu sledili. Kristus je rekel: 'Božje kraljestvo ne pride z zunanjimi znaki. Tudi se ne bode reklo: Lej, tu je ali tam. Zakaj, glejte, božje kraljestvo je znotraj v Vas'.«¹⁸

To je bilo po liberalnem prepričanju bistvo Kristusovih naukov, tisto, kar je imenoval skrivnost in kar se ne da razložiti z besedami. Zato je svoj zveličavni nauk svojim poslušalcem približal z različnimi primerami: nebeško kraljestvo je kot gorčično zrno na njivi, kot kvas v moki. Najbolj pa s primerom: nebeško kraljestvo je kot zaklad, zakopan na njivi. »Da pomeni njiva ta svet, to je Kristus izrecno povedal. Na tem svetu je torej pokopan zaklad, a nebeško kraljestvo leži v naši notranjosti.« Tako ni govoril nihče pred njim in ne pozneje. In še po dolgih stoletjih slišimo njegove besede »Učite se od mene!« in razumemo, kaj to pomeni. »Bodi kakor Kristus, živi kakor Kristus, to je nebeško kraljestvo, to je večno življenje.«¹⁹

¹⁵ Prav tam.

¹⁶ Buda (Sidarta Gotama; Sidarta Gautama; Buda Šakjamuni), okoli 5. do 4. stoletja pr. Kr., utemeljitelj budizma.

¹⁷ Slovenski narod, št. 86, 14. 4. 1900, str. 1.

¹⁸ Prav tam. Prim. tudi Gorenjec, št. 13, 29. 3. 1902, str. 123. – Prilika je povzeta po Lukovem evangeliju (Lk 17,20-21). Vse prilike, povzete in predstavljene v tem prispevku so citirane po: Sveto pismo Stare in Nove zaveze: slovenski standardni prevod, Ljubljana, 1997.

¹⁹ Slovenski narod, št. 86, 14. 4. 1900, str. 1. – Prilike so povzete po Matejevem evangeliju (Mt 11,29; 13,31-44).

78. številka.

Ljubljana, v soboto 4. aprila 1896.

XXIX. leto.

SLOVENSKI NAROD.

haja vsak dan sveder, imiši nedeljo in praznike, ter velja po pošti prejman na avstro-ogerske dežele za vsa leta 15 gld., za pol leta 8 gld., za četrt leta 4 gld., za eno leto 1 gld. 40 kr. — Za Ljubljano brez pošiljanja na dom za vsa leta 13 gld., za četrt leta 3 gld. 30 kr., za eno leto 1 gld. 10 kr. Za pošiljanje na dom računano se po 10 kr. za mesec, po 30 kr. za četrt let. — Za tiste dežele, kjer velja, kolikor poštne stane.
Za ostanila plačuje se od štirideske polt-vrate po 6 kr., če se ostanilo jednokrat tiska, po 5 kr., če se dvakrat, in po 4 kr., če se trikrat ali večkrat tiska.
 Dopis naj se izveži frankirati. — Rokopis se ne vrača. — Uredništvo in administrativno je na Kongressen tugu št. 12.
 Upravištvo naj se blagovoljno pošilja naročila, reklamacije, ostanila, t. j. vse administrativne stvari.

Zaradi Velikonočnih praznikov izide pri
bodoji list v torek dne 7. aprila 1896.

V zmislu §. 17. društvenih pravil skli-
cneje so

OBČNI ZBOR
delničnega društva
„**Národne Tiskarne**“
na dan 19. aprila 1896. leta
ob 11 uri dopoldne
v prostorih „Národne Tiskarne“.

prisor. Cerkve in hiše so bile razpokane in raz-
rušene, ljudje so polni bridkosti in obupani lazili
sem ter tje. Mnogi so izrekli bojazn, da si sre-
dišče Slovenije nič več ne opomore.

Čas pa je vse ublažil, ljubljanska tla so se
pomirila in prebivalci so v kratkem zopet dobili
poguma. K temu je mnogo pripomoglo sočutje, ki
so se za udajeno naše mesto pokazali skoro vsi
avstrijski narodi, zlasti pa osarški Dunaj. Najpri-
je milostljivi in ljubljani naš vladar sam postal
znatno pomoč in njegov velikičinski vzgled našel
je nepregledno vrsto posnemovalcev. Pomembno je pa
pogum Ljubljančanov povzdignilo to, da jih je prišel
sam cesar dne 7. maja točati.

Razvaline od tedaj še niso izginile iz našega

istina je, da kolikor bolj se bode prestolnica raz-
vijala, toliko večji bode ugled celoga naroda. Po-
kazala pa je tudi Ljubljana po svojih realnih raz-
merah, kakor tudi osnovnih težnjah, da je bila
vredna podpore, a katero so se je razni drugi narodi
spominjali v težavnih dneh. Tudi v bodoče hoče
storiti, kolikor bode v njenih močeh, da bode vodila
narod v svetlosti do pravilne dinastije in po poti
napreda, ki mu ostaja dostojno mesto med dru-
gimi avstrijskimi narodi.

Jutri zopet praznujemo veseli praznik Gospo-
dovega ustajanja. Zares ne bode tako vesel, kot je
bil večkrat minula leta, ker sledovi grozne lanske
velikonočne nesreče še niso izbrisani, a praznujemo
pa letošnjo Veliko noč s trdim zaupanjem, da se

ziru vse drugače.
č ne prijačo, to
dlet, a za nobeno
nogo fisejši, nego
ranje muzikalnih
činstvo je prišlo
dje-li kdo dobro
n ali ne. Pevec,
več pri nas. Vse
bertov „Glasbene
mesto, kjer bi se
tako v Pragi ali
izmerno dolg, na
nadaljevati začeto

laskavo izraziti,
očiten napredek.
povzpeli do klat-
i, kateri je doslej
se še dve kla-
zbojniki“ in težki
bile jedine svetle
vertoir je bil kva-
in „Beat Martin“
ker nedeljsko ob-
aj se je sicer po-
rama, dve dobri
dabo predstavljala,
nova veseloigra,
igre, kakor „Moj
„Starinarica“ in
der več ne sodijo.
j. naj se za pri-
rtoir.
uspevala, je ta, da
dobro, kakor se

fine predstave (katerih si pa nikdar več ne
želimo), so se dobro obnesle, iz kratka: ob-
činstvo je veliko žrtvovalo za gledališče. Saj
pa ga menda ni mesta v naši državi,
kjer bi občinstvo gledališče tako ljubilo, ko v
Ljubljani. V Zagrebu, kjer je le jedno gledališče, se
je že primerilo, da je bilo pri premijerah
skoro prazno, to isto primerja se tudi drugod, mala
in siromašna Ljubljana pa vzdržuje dve gledališči
in obe izhajata s primeroma prav majhno subvencijo.
Dal Bog, da bi slovensko občinstvo tudi v prihodnje
tako podpiralo gledališče, kakor v minoli sezoni.

Dnevne vesti.

V Ljubljani, 4. aprila.

— (Vesele velikonočne praznike) želimo
vsem svojim naročnikom in čitateljem, prijateljem
in nasprotnikom.

— (Potresna procesija.) Zaobljubljena pro-
cesija, ki se ima za vse prihodnje čase vršiti ob
obletnici lanske potresne katastrofe, vršila se bode
jutri popoldne ob 3. uri iz stolne cerkve h kape-
lici Matere Božje na Friškovcu poleg Udmata. Lani
udeležilo se je procesije v odvrnitav potresa 20.000
ljudij.

— (Habeant sua fata libelli!) Mej našimi
klerikalci je mnogo takih, ki so svoj čas prisegali na
liberalni evangelij. Vsi ti paradni civilisti, ki hodijo
zdaj z našimi bojevitimi kaplani, vsi ti Gregoričji,
Papeži, Šušteršiči e compagna bella so bili nekdanj
naši pristaši in še dandanes ni njih klerikalizem

daleč sega moč me
spoznate, kako ne-
šolski svet. Ta ne
lahko dosti storil
Žal, da prav nič r
je mnogo slovens
roditelji niso pou-
merah, ali pa so
otroke v te šole.
liko, da pouči te
čuli, da bi se bil
šole prenapolnjen
največ kriva naro-
hovnikov. Naš l
storil, kar je bil
otroke od nemških
to isto storila. M
tacega o sebi? Ki
slovenske otroke n
ali ko bi ukazal
nemški, slovenski
učnega jezika, bi
od gospoda Jakob
nanj tudi kriv da,
letih tako zelo za-
boru sta škofove
se gospoda Detela
od dež. šolskega
ških šol potrebn
svetu je s pomo

Velikonočno voščilo *Slovenskega naroda* leta 1896 naročnikom, prijateljem in — nasprotnikom (spodaj)

Vir: *Slovenski narod*, št. 78, 4. 4. 1896, str. 1/4.

2.2 Kristusov odnos do življenja in njegov svetovnozgodovinski pomen

Liberalna stran je spregovorila tudi o Kristusovem odnosu do življenja. Poudarili so, da ga ni preziral. To dokazuje vtis njegove osebnosti. Kristusa so imenovali drevo življenja, kruh življenja, vodo življenja in luč življenja. Kristus ni nikoli učil, naj se življenje sovraži ali prezira. Medtem ko so ustanovitelji raznih religij svojim vernikom predpisovali, kaj naj jedo in kaj ne, je Kristus dejal, da se ni postil kot Janez,²⁰ ampak živel tako, da so ga farizeji prikazovali kot »*pojedača in popivača*«. V nasprotju z Budo, ki je učil telesno in duševno usmrčevanje samega sebe in zahteval, da se mora vsak, kdor hoče biti zveličan, zaobljubiti čistosti, siromašnosti in pokornosti, se je Kristus – čeprav se je zaradi notranjega spreobrnjenja večinoma odrekel vsemu, kar ljudem sladi življenje – udeleževal svatb, razglasil zakonsko zvezo za božjo ustanovo in milo sodil zablude mesa. Kristus ni bežal v puščavo, ampak je iz nje prišel kot zmagovalec, on ni oznanjal smrti, temveč življenje.²¹

Na liberalni strani so poudarili tudi Kristusovo bojevitost. Videli so jo že v njegovem spodbijanju starega nemoralnega načela, izraženega v nauku oko za oko, zob za zob. On je učil ljubiti svojega sovražnika in če te kdo udari po levem licu, mu ponudi še desno. Po njegovem učenju naj sovražnika ne bi ljubili zaradi njega samega, ampak zato, ker ga po izvršeni notranji spreobrnitvi ni več mogoče sovražiti. Ko pa so nastopila fundamentalna vprašanja, je bil neizprosni: »*'Mislite, da sem prišel, da prinesem mir na zemljo? Pravim Vam: ne, ampak razdor!'*«²²

Kristusovo življenje je bila vojna, ne proti formam civilizacije, ne proti kulturi ali religiji – spoštoval je judovske verske predpise in učil dajati cesarju, kar je cesarjevega –, pač pa proti duhu, ki je tedaj vladal človeštvu, proti nagibom, iz katerih je izviralo vse delovanje, in proti takratnim smotrom vsega delovanja in nehanja. Notranja spreobrnitev zahteva popolno temeljno spremembo vsega mišljenja in čustvovanja. Šele s to spreobrnitvijo se je človek zavedel svoje moralne poklicanosti in to je Kristusov svetovnozgodovinski pomen. Njegovi nauki so pomladili človeštvo in ustvarili tako rekoč novo, višjo vrsto ljudi.²³

Slovenski narod je nadalje opozoril, da je v času, ki je potekal pred Kristusom, človeštvo ustvarilo različne znamenite kulture, a temelj moralni kulturi je položil Kristus. In čeprav je krščanstvo postalo zgodovinska religija in dalo zavetje marsikateremu poganskemu in judovskemu praznoverju ter tako zagrnilo Kristusovo podobo z neko meglo, blesk njegove osebnosti čedalje močnejše razsvetljuje ves svet in čez vse ovire se dvigajo nešteti rodovi k njemu – Zveličarju²⁴ človeštva.²⁵

²⁰ Janez Krstnik, Jezusov predhodnik in svetnik.

²¹ *Slovenski narod*, št. 86, 14. 4. 1900, str. 1. Prim. tudi *Gorenjec*, 29. 3. 1902, str. 123.

²² *Slovenski narod*, št. 86, 14. 4. 1900, str. 1. – Prilika je povzeta po Matejevem in Lukovem evangeliju (Mt 10,34-35), (Lk 12,51).

²³ *Slovenski narod*, št. 86, 14. 4. 1900, str. 1.

²⁴ Jezus Kristus.

²⁵ *Slovenski narod*, št. 86, 14. 4. 1900, str. 1.

Liberalci so poudarili, da je Kristus živel po svojih načelih in se boril proti posvetni in duhovniški mogočnosti in lažni pobožnosti farizejev. Učil je ljubezen in naposled z vdanostjo, lastno le Bogu, izpraznil kupo trpljenja do dna. Mogočno se je otresel spon smrti in se iz lastne moči vzdignil v nebeške višine.²⁶ Velika noč vesoljnemu krščanstvu oznanja najznamenitejši in največičastnejši vseh praznikov, dan Gospodovega vstajenja, dan zmage tistih idej, ki so najtrdnjše jamstvo zemeljski sreči narodov in vsega človeštva.²⁷ Temelji Zveličarjevih nauk so večni in nerazrušljivi, egoizem jim je prav tako tuj kot subjektivizem.²⁸ Bleščeča zvezda krščanstva je s Kristusovimi vzvišenimi nauki o enakosti in bratstvu vseh ljudi zasijala na obzorju človeštva, nastala je duhovna revolucija, kakršnih le malo pozna zgodovina in ki je na mah pretresla družbeni red ter oživila in pomladila vso človeško družbo, ki je dotlej temeljila na splošni neenakosti. V ta družbeni red je prvi posegel Kristus. Enakost, bratstvo in ljubezen je bila njegova čarobna misel, s katero je osvajal srca trpečega človeštva. »Nazarenc²⁹ je strl okove in spon, ki so oklepale človeški rod v robstvo in hlapčevanje, on ga je rešil grozeče duševne smrti s tem, da mu je prižgal luč svobode in izvojeval vsakemu posamezniku človeško dostojanstvo.«³⁰ In vsem zatiranim je dal zavest, da so bitja, ustvarjena po božji podobi. Velika noč obudi čustva najčistejšega blaženstva, ki človeška bitja navdajajo z najplemenitejšimi čustvi, kot da je človek ob njihovih zvokih dobil novo moč, s katero je premagal materijo in se zavedel, da je v njegovih prsah skrita iskra božanstva.³¹

Velikonočni zvonovi so po liberalnem prepričanju v vsakem človeku oživili v njem prirojeno nagnjenje k metafiziki, obudili večno hrepenenje po sliki o vesoljstvu, stremljenje razuma po enotnosti, o katerem je govoril Immanuel Kant (1724–1804) in ki jo je spoznaval tudi Arthur Schopenhauer (1788–1860), učeč, da je vsakdo hote ali ne hote metafizik. »Strmec zre človek z Gospodovim vstajenjem veličastno simbolizovano pomlajenje in prerodenje narave, prešine ga spoznanje lastne ničnosti napram neskončnosti in obujajo se v njem z novo močjo tista čutila, iz katerih izvirajo krščanske ideje.«³² V spoštovanju teh idej so ob veliki noči na liberalni strani objavili vrsto velikonočnih povesti in pesmi različnih domačih in tujih avtorjev, med njimi Minke Govekar-Vasič (ps. Josip Trdina, 1874–1950), Rudolfa Maistra-Vojanova (1874–1934), Josipa Premka (1889–1913), Simona Gregorčiča (1844–1906), Cvetka Golarja (1879–1965),

²⁶ *Slovenski narod*, št. 87, 16. 4. 1892, str. 1. Prim. tudi *Slovenski narod*, št. 79, 6. 4. 1901, str. 1; št. 82, 11. 4. 1903, str. 1; *Jutro*, št. 759, 6. 4. 1912, str. 1.

²⁷ *Slovenski narod*, št. 80, 9. 4. 1898, str. 1.

²⁸ *Slovenski narod*, št. 75, 1. 4. 1899, str. 1.

²⁹ Nazarečan, Jezus Kristus.

³⁰ *Slovenski narod*, št. 93, 22. 4. 1905, str. 1.

³¹ *Slovenski narod*, št. 75, 1. 4. 1899, str. 1. Prim. tudi *Gorenjec*, št. 14, 6. 4. 1901, str. 1.

³² *Slovenski narod*, št. 80, 9. 4. 1898, str. 1.

Manice Koman (1880–1961), Paula Bourgeta (1852–1935) in Vladimirja Ivanoviča Nemiroviča-Dančenka (1858–1943).³³ Leta 1901 so v *Slovenskem narodu* objavili odlomek iz romana Leva Nikolajeviča Tolstoja (1828–1910) *Vstajenje*.³⁴ Poročali so tudi o svetih opraviilih velikega tedna in velikonočnih procesijah, bralcem, prijateljem in tudi nasprotnikom pa želeli vesele velikonočne praznike.³⁵

3 NARODNOPOLITIČNI VIDIK VELIKE NOČI

S praznovanjem velike noči so na Slovenskem v vseh političnih taborih povezovali tudi željo po narodnem vstajenju. *Slovenski narod* je leta 1891 ugotavljal, da »naše politične vigredi še ni« in je najbrž tako hitro še ne bo, dokler ne prijah slovenski sv. Jurij in ne uniči krutega zmaja, odurne zime – nemštva, ki nas tako dolgo tlači.³⁶ Liberalna stran je poudarila, da če bomo dosledni, vztrajni in neupogljivi in se z jekleno žilavostjo borili za koristi svojega rodu, bomo nekoč praznovali tudi svojo politično veliko noč.³⁷ V to so verjeli, saj so pred seboj videli slovensko domovino – to, kar je bilo še pred nekaj desetletji le veliko grobišče, na njem pa en sam, ogromen pomnik, »orjaški nemški granit«. ³⁸ Če tudi pozno, ampak tem bolj gotovo, bodo tudi Slovani v Avstriji prišli do večje veljave.³⁹ »Politična, gospodarska, kulturna in socialna emancipacija od Nemcev in Italijanov, to je smoter našega sedanjega boja z njimi, ker je ta emancipacija prvi pogoj našemu, bogatejšemu in srečnejšemu življenju, po katerem hrepenimo.« Kar smo dosegli v dolgi dobi po letu 1848, je naposled uspeh nadnaravne moči nacionalne misli in gojiti ta sveti ogenj v naših dušah je naša prva dolžnost.⁴⁰ Ideja Združene Slovenije nam bo dala novih moči.⁴¹ Slovenci hočemo živeti.⁴²

³³ *Slovenski narod*, št. 85, 13. 4. 1895, str. 1–2; št. 78, 4. 4. 1896, str. 1–3; št. 87, 17. 4. 1897, str. 1–3; št. 80, 9. 4. 1898, str. 1–2; št. 75, 1. 4. 1899, str. 1–3; št. 86, 14. 4. 1900, str. 1–2, 5; št. 79, 6. 4. 1901, str. 1, 3–4; št. 72, 29. 3. 1902, str. 1–2; št. 75, 2. 4. 1904, str. 1–2; št. 93, 22. 4. 1905, str. 1–4; št. 86, 14. 4. 1906, str. 2–4; št. 92, 18. 4. 1908, str. 1–2; št. 81, 10. 4. 1909, str. 1; št. 69, 26. 3. 1910, str. 1–2; št. 87, 15. 4. 1911, str. 2–3; št. 79, 6. 4. 1912, str. 1–2; št. 67, 22. 3. 1913, str. 1–3; št. 82, 11. 4. 1914, str. 1; št. 75, 3. 4. 1915, str. 1; št. 93, 22. 4. 1916, str. 1; št. 81, 7. 4. 1917, str. 1; št. 73, 30. 3. 1918, str. 1; *Gorenjec*, št. 13, 30. 3. 1907, str. 1–2; št. 15, 10. 4. 1909, str. 1; št. 12, 26. 3. 1910, str. 1–2; št. 15, 15. 4. 1911, str. 1–2; št. 12, 21. 3. 1913, str. 1.

³⁴ *Slovenski narod*, št. 79, 6. 4. 1901, str. 2–3.

³⁵ *Slovenski narod*, št. 74, 31. 3. 1893, str. 2; št. 68, 24. 3. 1894, str. 3; št. 78, 4. 4. 1896, str. 4; *Gorenjec*, št. 14, 2. 4. 1904, str. 145; št. 15, 15. 4. 1911, str. 1; *Notranjec*, št. 15, 14. 4. 1906, str. 155; št. 16, 18. 4. 1908, str. 128; št. 15, 10. 4. 1909, str. 115; *Domovina*, št. 17. 4. 1908, str. 2; *Narodni dnevnik*, št. 69, 26. 3. 1910, str. 3; *Narodni list*, št. 15, 13. 4. 1911, str. 1; št. 14, 4. 4. 1912, str. 1; št. 12, 20. 3. 1913, str. 1; št. 9, 9. 4. 1914, str. 1.

³⁶ *Slovenski narod*, št. 70, 28. 3. 1891, str. 1. Prim. tudi *Slovenski narod*, 14. 4. 1906, str. 2; *Rodoljub*, št. 7, 1. 4. 1893, str. 63–64; *Slovenski Dom*, št. 13, 26. 3. 1910, str. 1; št. 15, 11. 4. 1914, str. 1.

³⁷ *Slovenski narod*, št. 70, 28. 3. 1891, str. 1. Prim. tudi *Slovenski narod*, št. 87, 16. 4. 1892, str. 1–2; št. 75, 2. 4. 1904, str. 1; *Rodoljub*, št. 8, 16. 4. 1892, str. 71–72; *Gorenjec*, št. 14, 14. 4. 1900, str. 1–2; št. 14, 6. 4. 1901, str. 1; *Notranjec*, št. 9, 24. 4. 1905, str. 1; *Jutro*, št. 25, 26. 3. 1910, str. 1; *Narodni dnevnik*, št. 69, 26. 3. 1910, str. 1; *Slovenski Dom*, št. 12, 22. 3. 1913, str. 1; *Narodni list*, št. 9, 9. 4. 1914, str. 1.

³⁸ *Slovenski narod*, št. 87, 16. 4. 1892, str. 1.

³⁹ *Slovenski narod*, št. 85, 13. 4. 1895, str. 1. Prim. tudi *Rodoljub*, št. 8, 17. 4. 1897, str. 74; *Gorenjec*, št. 12, 26. 3. 1910, str. 1.

⁴⁰ *Slovenski narod*, št. 81, 10. 4. 1909, str. 2.

⁴¹ *Dan*, št. 445, 22. 3. 1913, str. 1.

⁴² *Gorenjec*, št. 15, 10. 4. 1914, str. 1.

Ob gornjem so liberalci spomnili še na posamezne, v tistem času zarezujoče dogodke doma in na slovanskem jugu. Leta 1896 na velikonočni potres v Ljubljani leto poprej in tedanjo solidarnost skoraj vseh avstrijskih narodov ter na obisk cesarja Franca Jožefa I. Habsburško-Lotarinškega (1830–1916) v Ljubljani 7. maja 1895.⁴³ Pozdravljali so tudi osvobodilno vstajenje južnih Slovanov in obravnavali mednarodne razmere, povezane z Balkanom, ter odnose med balkanskimi narodi v času balkanskih vojn v letih 1912–1913. Zapisana je bila tudi misel o vstajenju proletariata.⁴⁴ Leta 1906 se je ob veliki noči v Slovenskem narodu našel tudi očitek glede ravnanja katoliške strani na Kranjskem (načelnika Slovenske ljudske stranke in vodje parlamentarne Slovenske zveze dr. Ivana Šusteršiča (1863–1925)), ki je bil v času tedanjih pogajanj za volilno reformo usmerjen predvsem za zagotovitev politične prevlade na Kranjskem in oslabitve liberalcev, šele nato pa so prišle na vrsto koroške zadeve (vprašanje drugega slovenskega državnozborskega mandata na Koroškem).⁴⁵

4 VELIKONOČNA IDEJNOPOLITIČNA DOSLEDNOST LIBERALNE STRANI

Na liberalni strani so, tako kot na katoliški in socialnodemokratski, ob praznovanju velike noči videli tudi priložnost, da so poudarili svoja ključna idejno-politična sporočila. Zavezani krščanstvu – »nebeški resnici«⁴⁶ so opozarjali, da slovenski verni, katoliški narod praznuje veliko noč različno razpoloženih src.⁴⁷ Ob tem pa je bilo njihovo priznavanje krščanskih idej za temelj in podlago vsemu javnemu življenju in pogoj srečnemu napredovanju ter razvoju slovenskega naroda nespremenjeno. Pomenilo jim je spoznanje transcendentalnega nagnjenja v človeku in njegovega vplivanja na vse človeško hotenje. Veljava krščanskih idej je bila zanje pogoj tisti harmoniji v morali in pravnih nazorih, brez katere razpade vsako socialno telo. Krščanske ideje so edine, na podlagi katerih je možno urediti vse socialne in državne razmere tako, da zagotavljajo intelektualno, moralno in materialno blagostanje in omogočajo naravni razvoj, ki mora biti

⁴³ *Slovenski narod*, št. 78, 4. 4. 1896, str. 1.

⁴⁴ *Jutro*, št. 759, 6. 4. 1912, str. 1; *Slovenski narod*, št. 22, 3. 1913, str. 1; *Gorenjec*, št. 12, 21. 3. 1913, str. 1–2; *Dan*, št. 445, 22. 3. 1913, str. 1; št. 759, 11. 4. 1914, str. 1. – O slovenskih pogledih na balkanski vojni in jugoslovansko vprašanje v tem času glej Andrej Rahten, *Jugoslovanska velika noč: slovenski pogledi na balkanski vojni (1912–1913) in jugoslovansko vprašanje*, Ljubljana 2012.

⁴⁵ *Slovenski narod*, št. 86, 14. 4. 1906, str. 2. – O vprašanju drugega slovenskega državnozborskega mandata na Koroškem ob pripravljanju državnozborske volilne reforme v letih 1906–1907 glej Janko Pleterski, *Dr. Ivan Šusteršič 1863–1925: pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*, Ljubljana 1998, str. 175–196; Andrej Rahten, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu: slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897–1914*, Celje 2001, str. 58–71. Glej tudi isti, *Pozabljeni slovenski premier: politična biografija dr. Janka Brejca (1869–1934)*, Celovec – Ljubljana – Dunaj 2002, str. 84–98; isti, *Ivan Šusteršič: der ungekrönte Herzog von Krain: die slowenische katholische Bewegung zwischen trialistischem Reformkonzept und jugoslawischer Staatsidee*, Wien 2012, str. 120–134.

⁴⁶ *Slovenski narod*, št. 87, 16. 4. 1892, str. 1.

⁴⁷ *Slovenski narod*, št. 87, 17. 4. 1897, str. 1.

višji smoter vsakega človekoljuba; zlasti še vsakega sina slovenskega naroda, ki mu samo krščanske ideje ljubezni, miroljubnosti in pravičnosti zagotavljajo obstanek in napredek in oznanjenje dobe pomlajenja in prerodenja.⁴⁸ Leta 1912 je kranjski Gorenjec posebej opozoril, da si tuji in domači sovražniki slovenskega ljudstva prizadevajo ujeti njegovo dušo, »da bi pokončali njene ideale, da bi ji ubili katoliško in narodno zavest. Iz krščanskih ljudij bi radi napravili požrešnike, ki bi se nič ne brigali za nadnaravne resnice božje, ampak naj bi le uživali ta svet. Vsako sredstvo jim je dobro, da bi le osmešili krščanstvo, ugonobili njegovo moralo in utrdili v ljudeh vero v srečo golega materijalizma. Ako bi to dosegli, potem bi lahko tujec zavalil kamen na grob narodu, ki bi več ne vstal, kajti narod brez misli na Boga hira, propada in pogine.«⁴⁹

4.1 Nadvladovalne težnje političnega katolicizma

S pripadnostjo krščanskim idejam pa se na liberalni strani niso bili pripravljeni podrežati težnjam, ki so jih zavračali kot »klerikalne« in imeli za pogubne. Upirali so se vsiljevanju simbolnih verskih resnic kot empiričnih naukov in – kljub njihovi prvotni nedolčnosti – neposredni pravni in politični veljavi vseh cerkvenih naukov. Po besedah *Slovenskega naroda* so nasprotovali težnjam, ki hočejo narode vzgojiti v brezpogojni pokornosti in suženjski klečeplaznosti pred vsakovrstnimi avtoritetami, kar nasprotuje osnovnim načelom človeške svobode in vsem krščanskim idejam. Nasprotovali so težnjam, »ki težé na to, da bi imel cerkveni poglavar pravico, posegati imperativno v vse politično življenje in v zakonodajstvo; tistim, ki učé, sklicujé se na corpus iuris canonici (zbornik kanonskega, cerkvenega prava – op. J. P.), da odločuje cerkveni poglavar kot zadnja instanca in z absolutno avtoriteto ne samo v dogmatiki in v cerkvi, ampak tudi v morali, v politiki, v šoli in v vseh vedah, in da so verniki temu poglavarju in njegovim namestnikom dolžni brezpogojno pokornost; iz kratka (skratka – op. J. P.), tistim, kateri pod plaščem vere tirajo hi[e]rarhično-politično propagando v dosego zgolj posvetnih, egoističnih namenov«.⁵⁰ Slovenski narod je ob svoji petindvajsetletnici leta 1893 v velikonočnem času zapisal, da za svetno hegemonijo Zveličar nikoli ni učil.⁵¹

Tako prikazanim težnjam je liberalna stran nasprotovala. Poudarila je, da niso v soglasju s temeljnimi idejami krščanstva in so nevarne splošni človeški sreči in zlasti ohranitvi slovenske narodne individualnosti, obstanku in napredku slovenskega naroda. Zato se je treba boriti za duhovno in osebno svobodo pred vsemi poskusi, da bi ju količjak utesnili. To svobodo je toliko lažje braniti

⁴⁸ *Slovenski narod*, št. 80, 9. 4. 1898, str. 1.

⁴⁹ *Gorenjec*, št. 14, 6. 4. 1912, str. 1.

⁵⁰ *Slovenski narod*, št. 80, 9. 4. 1898, str. 1. Prim. tudi *Gorenjec*, št. 13, 30. 3. 1907, str. 2; *Narodni dnevnik*, 26. 3. 1910, str. 1.

⁵¹ *Slovenski narod*, št. 75, 1. 4. 1893, str. 2. Prim. tudi *Gorenjec*, št. 14, 6. 4. 1901, str. 1.

in ščititi, ker s tem nikakor ni treba priti v navzkrižje z vero. »Samo lahkomišelní ljudje izigravajo metafiziko materializma proti abstraktnemu spiritualizmu, ter si dovoljujejo materialistično metafizične kombinacije in je (jih – op. J. P.) prodajajo za apodiktíčne (neizpodbitne – op. J. P.) resnice, ne da bi jih morali matematično dokazati.« Kdor tako ravna, zlorablja duhovno svobodo in ne sodi med prave znanstvenike, ki sami spodbijajo vulgarni materializem, ko tolmačijo najmanjše delce materije kot energijo, ki je človeški razum ne more razkriti.⁵²

Liberalci so opozarjali, da t. i. klerikalne težnje Slovincem niso nevarne le zato, ker omejujejo duhovno svobodo in vse, kar je z njo povezano, ampak posebej zaradi tega, ker skušajo omejiti tudi politično svobodo. Prizadevajo si oslabiti narodovo kolektivno moč in jo usmeriti drugam, na dosego specifično klerikalnih smotrov. S tem dušijo voljo za narodnostno osvoboditev in iz narodnostnega čutenja trgajo ideje, od katerih je odvisna prihodnost Slovencev kot posebne individualnosti. Despotizem, ki je posledica vsake absolutne avtoritete, narodu ubije njegovo notranjo silo. Zato bo liberalizem varoval duhovno svobodo, zlasti tudi šolo, kajti cerkveno-verska vzgoja mehanizira duha nravnosti in razjeda ljudsko moralo. Spoštoval in negoval pa bo vero, saj je – po Eduardu von Hartmannu (1842–1906) – edini način, ki lahko množice pridobi za idealno mišljenje.⁵³

Na liberalni strani med »večnovzvišenimi« krščanskimi idejami in t. i. klerikalnimi težnjami niso videli notranje povezanosti.⁵⁴ A politični katolicizem je popačil Kristusove nauke, saj zanika glavni nauk krščanstva o ljubezni do bližnjega in pridiga evangelij pesti.⁵⁵ Kristus pa je prišel, da pobije laž, zmoto, zlobo in hinavščino in ustanovi božje kraljestvo ljubezni, resnice in pravice. To so edine meje, ki jih je Zveličar postavil razvoju človeškega duha. Položil je neomajno trden temelj moderni kulturi in vcepil kalí nenehnega napredka.⁵⁶

Tudi liberalci pobijajo laž, zmoto, zlobo in hinavščino, je ob prelomu stoletij poudaril *Slovenski narod*. »Bistrimo pojme o nalogi in poklicu človeštva ter se trudimo, da dosežamo po Kristu Jezusu ustanovljeni moderni kulturi vedno večji napredek. Tudi naš narod je bil vkovan v teške (težke – op. J. P.) okove mračnjastva, mi pa hočemo prinesiti gorko pomlad osvobojenja in vstajenja duha, ki so ga pokopali narodovi sebični sovražniki v grob kulturne teme. Borimo se za resnico in pravico ter pobijamo one, ki so zatajili glavni nauk Krista Jezusa: 'Ljubite se

⁵² *Slovenski narod*, št. 80, 9. 4. 1898, str. 1. Prim. tudi *Rodoljub*, št. 7, 1. 4. 1893, str. 63–64; *Narodni list*, št. 14, 4. 4. 1912, str. 1.

⁵³ *Slovenski narod*, št. 80, 9. 4. 1898, str. 2. Prim. tudi *Rodoljub*, št. 7, 4. 4. 1896, str. 63–64; *Gorenjec*, št. 15, 11. 4. 1903, str. 148–150; št. 16, 22. 4. 1905, str. 1; št. 15, 10. 4. 1909, str. 1; *Slovenski narod*, št. 75, 2. 4. 1904, str. 1; št. 69, 26. 3. 1910, str. 1; *Slovenski Dom*, št. 15, 11. 4. 1914, str. 1.

⁵⁴ *Slovenski narod*, št. 80, 9. 4. 1898, str. 2.

⁵⁵ *Slovenski narod*, št. 69, 26. 3. 1910, str. 1. Prim. tudi *Gorenjec*, št. 15, 14. 4. 1906, str. 1; *Narodni list*, št. 14, 4. 4. 1912, str. 1; *Slovenski Dom*, št. 14, 6. 4. 1912, str. 1.

⁵⁶ *Slovenski narod*, št. 79, 6. 4. 1901, str. 1. Prim. tudi *Slovenski narod*, št. 75, 1. 4. 1899, str. 1.

med seboj! Vojujemo se proti onim, ki niso krotki in od srca ponižni, kakor je bil Krist Jezus, nego ošabni, vladeželjni, besnomaščevalni in sovražniki vsaki kulturi, vsaki svobodi! Borimo se proti onim hinavcem, ki so se docela oddaljili od idej velikega Nazarenca, ki so popolnoma zatajili njegove nauke, a si v Njegovem imenu laste vso avtoriteto ter zahtevajo, da se jim pokori ves narod. Liberalci vojujemo proti služabnikom teme, ki trdijo, da so namestniki Onega, ki je dejal, da Njegovo 'kraljestvo ni od tega sveta', ki je bežal, ko so mu hoteli posaditi na glavo kraljevsko posvetno krono! Liberalci hočemo nadalje, da naj bodo duhovniki v svojem življenju kakor njihov Gospod, ki je spoštoval tuje nazore, ki je ukazoval izpolnovati in sam izpolnoval židovske verske naredbe ter učil: 'Dajte cesarju, kar je cesarjevega!' – dasi ga je ta cesar preganjal in končno umoril. Naša bojovita duhovščina noče poznati ljubezni in odpuščanja, ona ne moli za svoje nasprotnike, nego preklinja, in ugonablja hiše, v katerih živijo ljudje drugih mislij in celo liberalnim ženskam in otrokom ne prizanaša v slepi svoji strasti! (...) 'Dajte Bogu, kar je božjega!' je učil Krist Jezus, in prav tako zahtevamo tudi mi, da bodi božja hiša samo svetišče Gospoda! Naše cerkve ne smejo ostati agitacijski lokali – naše duhovništvo ne sme biti tolpa političnih agentov! Na temelju krščanskih načel torej se borimo za napredovanje moderne kulture med našim ljudstvom – za osvobodjenje duha in vesti – za vseobči napredek!« Narodov zaključek je bil: »Duhovščina, zlasti taka, ki dela in živi očitno proti principom Krista Jezusa, ni isto, kar je katoliška vera, in naš boj proti politikujočim fanatikom, onečaščajočim mašniško obleko, ni boj proti katoliški cerkvi!«⁵⁷ Boli nas dejstvo, da v tem boju največ trpi ugled tistega stanu, ki mu je slovenski narod dolžan mnogo, mnogo hvale. In potem bo vera res v nevarnosti!⁵⁸

5 DRUGI VELIKONOČNI KULTURNOBOJNI Poudarki LIBERALNE STRANI

Glede kulturnega boja so na liberalni strani poudarili, da ga je na Slovenskem umetno zasejala tuja sila, rimski duh, ki čedalje silovitejšje nastopa in se skuša zagristi v naš skromni narod.⁵⁹ Rimski tok je po njenem opozorilu sprožil kardinal dr. Jakob Missia (1838–1902), ki je narodno in miroljubno duhovščino, zlasti mlajši duhovniški naraščaj, preustrojl po meri neupogljivega rimskega fanatizma. Odtujil ga je pravemu, pristnemu narodnemu mišljenju, na Kranjsko pa trumoma klical tuje verske redove. Z njimi, bratovščino Srca Jezusovega in škofijskimi duhovniki je zbral vojsko, s katero se je zapodil nad tiste, ki mislijo

⁵⁷ *Slovenski narod*, št. 79, 6. 4. 1901, str. 1–2. Prim. tudi *Slovenski narod*, št. 75, 1. 4. 1899, str. 1; *Gorenjec*, št. 13, 29. 3. 1902, str. 124; *Soča*, št. 29, 11. 4. 1903, str. 4; št. 40, 6. 4. 1912, str. 3; *Notranjec*, št. 13, 30. 3. 1907, str. 97. – Jezusove zapovedi in odgovori so povzeti po Janezovem in Matejevem evangeliju (Jn 13,34; Jn 15,12; Jn 15,17; Jn 18,36–37), (Mt 22,21) ter Prvem Petrovem pismu (1 Pt 1,22).

⁵⁸ *Slovenski narod*, št. 75, 1. 4. 1893, str. 3.

⁵⁹ Prav tam; *Slovenski narod*, št. 82, 11. 4. 1903, str. 1.

in delujejo v naprednem duhu. Boj jim je napovedal na prvem slovenskem katoliškem shodu leta 1892.⁶⁰

Liberalci so opozorili, da je kristalno čisto jedro Jezusove modrosti, ki razodeva skrivnosti božjega kraljestva na tem svetu, v nas samih, spokorjenih in poboljšanih, danes obdano z lupino sebične religiozne sofistike. Z njo skušajo dušni pastirji in Jezusovi »namestniki«, ki si ne prizadevajo za njegovo »božje kraljestvo«, po katerem vzdihujejo verni kristjani rekoč »*Pridi k nam tvoje kraljestvo*«, preobvladati versko mišljenje vesoljnega sveta. Ustanovili so »*kraljestvo svečeništva ali duhovsko kraljestvo*«, kakor pravi Kant. Poteptali in pozabili so vzvišeni smisel Jezusovega nauka. Tekom stoletij je zrasla najmogočnejša verska stavba sedanjih časov. Iz nje izhaja ultramontanska politika, ki hoče popolno ločitev cerkve od posvetne države, njeno duhovno oblast nad vsakim katoličanom, naj pripada kateri koli državi. Rimska kurija se opira na velikansko in disciplinirano hierarhijo, skrajni centralizem oblasti in moči v Vatikanu in številne kongregacije ter redove, s katerimi skuša duhovno podjarmiti vso Zemljo in dokončno izbrisati vso in vsako posvetno oblast. To je njena absolutna politika, ki ima v za to primerno prikrojeni veri hujše orožje kot so vsi zakoni posvetnih oblasti.⁶¹

5.1 Moč političnega katolicizma

Ostri kulturnobojni pogled na Cerkev, njene predstavnike in ustanove so na liberalni strani nadgradili še z velikonočnimi opozorili o moči političnega katolicizma na Slovenskem. Leta 1912, ko je že dlje časa imel vso oblast, je *Slovenski narod* poudaril, da je po slovenskih pokrajinah »*zavladal klerikalizem in si je osvojil narod ne samo politično, temveč tudi umstveno, kar je pravzaprav podlaga in temelj vsakemu političnemu zavojevanju*«. Ocenjeval je, da je katoliška stran vsa ogromna sredstva, ki jih je imela na razpolago, prikrojila svojim strankarsko političnim težnjam. Glavno in nekaj časa edino sredstvo je bila Cerkev. Ko pa je duhovščina spoznala, da se Slovencev ne more odtegniti modernemu, naprednemu času, so zahteve modernega človeka prilagodili svojim stremljenjem. »*Vso ono mogočno kulturno gibanje, ki se pojavlja v tako različnih pojavih, so poklerikalili ter s tem umstveno poklerikalili naš narod, in ravno to umstveno poklerikaljenje je postalo usodno za naš narod*«. Razširilo se je katoliško časopisje, v službo osvajalne katoliške politike sta vpreženi literatura in znanost, katoliška stran je prevzela vse, kar nudi moderni čas v obliki, ki služi njeni politiki. Večina slovenskega naroda pa je preveč kratkovidna, da bi videla črni ovoj, v katerega

⁶⁰ *Slovenski narod*, št. 82, 11. 4. 1903, str. 1. O Jakobu Missii glej *Missiev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1988. O prvem slovenskem katoliškem shodu glej *Poročilo pripravljalnega odbora o I. slovenskem katoliškem shodu kateri se je vršil 1892. leta v Ljubljani*, Ljubljana 1893; Stane Granda, I. in II. slovenski katoliški shod, v: *Missiev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), str. 95–109.

⁶¹ *Slovenski narod*, št. 82, 11. 4. 1903, str. 1.

so zaviti ti »darovi«. To je odločilno za naše politično življenje. »Z vsemi temi navidezno modernimi sredstvi dovaja klerikalna stranka posameznikom klerikalno mišljenje. Prav polagoma se vrši ta proces, tako počasi, da posameznik niti ne zapazi, kdaj je postal klerikalec.« K tej poenostavljeni in ideološko obremenjeni trditvi je *Slovenski narod* pribil, da je prav to sistematično »umstveno poklerikaljevanje (...) najbolj nevarno in usodepolno za politični, kulturni in socialni razvoj našega slovenskega naroda«. ⁶² Temu je treba ustvariti potrebno protitež – »ves črni dim, s katerim skušajo zatemniti solnce, se mora sčasoma razkaditi«, je zapisal Gorenjec. ⁶³ V naprednem časopisu in s podpiranjem nepokvarjene moderne literature moramo zajezi nevarno naraščanje klerikalnega valovanja. Z bengalično lučjo moramo razsvetliti delovanje katoliške stranke, da bo naše ljudstvo spoznalo, kakšno pokvarjeno in ponarejeno duhovno hrano mu ponuja. Ta dan spoznanja bo za slovenski narod – dan vstajenja! ⁶⁴ Ko bo zmaga ljubezen nad sovraštvom, krščanstvo nad klerikalizmom, resnica nad lažjo, pravica nad krivico, se bo na Slovenskem začelo novo življenje. ⁶⁵

Za dosego tega cilja naprednjakom (liberalcem) ne sme manjkati poguma in, kot je že konec 19. stoletja zapisal *Slovenski narod*, delavnih mož, ki bi proti političnemu katolicizmu vodili odpor, »za katerega deluje naš list dan na dan«. ⁶⁶ Narod je ob tem v prvem desetletju 20. stoletja opozarjal, da napredna moderna misel prodira po Evropi. Spomnil je na francosko revolucijo, ki je prva prebila nepredirno meglo, do tedaj človeštvo ovijajočo v najtemnejši plašč, pomlad narodov leta 1848, ki je izvojevala prevlado luči nad temo, in francosko tretjo republiko, ki je leta 1905 uzakonila ločitev Cerkve od države. Francija je takrat »pregnala z žarečo plamenico svobode v deželi še vladajoči somrak, v katerem so še prešerno frfotali črni netopirji in liki (kakor – op. J. P.) bajeslovni vampiri pili dragoceno ljudsko kri«. Rana, zadana mednarodnemu klerikalizmu na Francoskem, je smrtonosna in pod tem udarcem se zvija peneča se od gneva in onemogle jeze vesoljna črna golazen. Tudi v Rusiji so stranke svobode in napredka, na Angleškem so začele zmagovati svobodomiselnne ideje, krepijo se v Italiji, na Portugalskem in v Španiji se začenja svetlikati, v Nemčiji so omajani stebri nazadnjaškega gospostva – črni zmaj je smrtonosno zadet in tudi pri nas korakamo proti soncu svobode in veličastni plamenici svobodne misli! ⁶⁷ Liberalci so še dodali, da je bil Kristus prvi borec za najbolj dragoceni zaklad

⁶² *Slovenski narod*, št. 79, 6. 4. 1912, str. 1.

⁶³ *Gorenjec*, št. 16, 18. 4. 1908, str. 1.

⁶⁴ *Slovenski narod*, št. 79, 6. 4. 1912, str. 1. Prim. tudi *Gorenjec*, št. 13, 30. 3. 1907, str. 2; št. 16, 18. 4. 1908, str. 1.

⁶⁵ *Dan*, št. 97, 6. 4. 1912, str. 1.

⁶⁶ *Slovenski narod*, št. 69, 26. 3. 1910, str. 1; št. 87, 17. 4. 1897, str. 1.

⁶⁷ *Slovenski narod*, št. 73, 30. 3. 1907, str. 1; št. 79, 6. 4. 1912, str. 1. Glej tudi *Slovenski narod*, št. 92, 18. 4. 1908, str. 2.

– svobodo in enakost, začetnik tistih idej, ki jih je skoraj osemnajst sto let kasneje uresničila francoska revolucija.⁶⁸

5.2 Izstopajoči velikonočni politični pozivi in ideološka sporočila

Slikovite, a tudi grobe poudarke, ki jih je bilo na tej vsebinski ravni še več, lahko pripišemo tedanjemu uredniku Slovenskega naroda Miroslavu Malovrhu (1861–1922). Verjetno so bile izpod njegovega peresa tudi dosledne kulturno-bojne velikonočne besede pred ljubljanskimi občinskimi volitvami 23. aprila 1911. *Narod* je tedaj opozoril, da bi katoliška stran z zmago na volitvah dobila moč nad slovenskim narodom, z zmago nad njegovo predstavnico, nositeljico kulture in napredka, pa bi bil odstranjen edini odpor, ki varuje slovenski narod, da ne izgine v žrelu klerikalizma.⁶⁹ Beli Ljubljani je za veliko noč zmago na volitvah zaželelo tudi ljubljansko mladoliberalno *Jutro*.⁷⁰ Želje so pomagale le do več kot tesne zmage liberalne strani. Velikonočni politični poziv so leta 1909 objavili tudi na Štajerskem. Pred volitvami v kmečki kuriji na štajerskih deželnozborskih volitvah (volitve v tej kuriji so bile 17. maja 1908) je celjski *Narodni dnevnik* za veliko noč somišljenike pozval k številni udeležbi na volilnih shodih štajerske liberalne stranke. Stranka jih je sklicala na 12. april 1909 in napovedala »naš veliki ponedeljek«.⁷¹ Agitacijsko delo liberalne strani ni pomagalo, saj je katoliška osvojila vse mandate v kuriji, z dvema mandatoma še v splošni kuriji pa je postala najmočnejša politična skupina med Slovenci na Štajerskem. Liberalci so na volitvah osvojili le en mandat.⁷² Leta 1902 pa so se pri Slovenskem narodu odločili, da poleg velikonočne povesti – drugega prispevka v njeno obeleženje tedaj niso objavili – natisnejo govor enega od vodilnih liberalnih politikov, dr. Ivana Tavčarja (1851–1923), v državnozborski proračunski razpravi 20. marca. Tavčar je govoril o močni nazadnjaški (»klerikalni«) struji proti moderni šoli na Kranjskem in na Slovenskem ter zagotavljal, da mi, »ki nočemo niti s krajnim koncem svojih nosov biti rimski«, ne bomo dopustili, »da zdrknejo naše srednje šole do simplih bogoslovnih pripravnic in da se potisnejo v izgajališča nezdravega svetohlinstva«. Ne moremo dopustiti, da bi bodoče generacije predstavljali le potuhnjenjenci in klečeplazniki, ki bi se velikega konkurenčnega boja narodov ne mogli udeležiti drugače kot z molitvenikom. »Katoliziranje državnih učnih zavodov ni za Kranjsko prazna beseda.« Tavčar je v svojem govoru nastopil tudi proti privatni gimnaziji s katoliškim konviktom, ki so jo gradili po zamisli ljubljanskega škofa dr. Antona Bonaventure Jegliča (1850–1937). Iz objave

⁶⁸ *Slovenski narod*, št. 93, 22. 4. 1905, str. 1.

⁶⁹ *Slovenski narod*, št. 87, 15. 4. 1911, str. 2. Glej tudi *Slovenski Dom*, št. 15, 15. 4. 1911, str. 1.

⁷⁰ *Jutro*, št. 407, 15. 4. 1911, str. 1.

⁷¹ *Narodni dnevnik*, št. 81, 10. 4. 1909, str. 1.

⁷² Vasilij Melik, *Volitve na Slovenskem 1861–1918*, Ljubljana 1965, str. 386, 389–393; Branko Goropevšek, *Štajerski Slovenci, kaj hočemo!: slovenska politika na Štajerskem v letih 1906–1914*, Celje 2005, str. 151, 156–157.

njegovega govora pa je *Slovenski narod* na njegovo željo uvidno izpustil tisti del, v katerem je opozarjal na Missiev politični vpliv na slovenski narod. Missia, ki je umrl 24. marca 1902, je tedaj ležal na mrtvaškem odru.⁷³ Ob velikonočnem času leta 1902 je ideološko sporočilo posredovala tudi goriška *Soča*. Objavljala je glavne poudarke iz znanega govora profesorja cerkvenega prava na univerzi v Innsbrucku dr. Ludwiga Wahrmunda (1860–1932) 8. marca 1902 proti kulturno-bojnemu ravnanju Katoliške cerkve ter politični in verski fanatizem.⁷⁴ Deset let kasneje pa je zaradi zasmehovanja in žaljenja cerkvenega posvečenja velikonočnih jedil kot običaja Katoliške cerkve državno pravdnništvo v Ljubljani odredilo zaplembo liberalnega časopisa za podeželje *Slovenski dom*.⁷⁵

5.3 Med svetovno vojno

Z nastopom svetovne vojne so se velikonočna sporočila spremenila. V prvem letu vojne je *Slovenski narod* opozoril, da so bila pričakovanja o njenem naglem koncu – že do Božiča leta 1914 ali vsaj do velikonočnih dni leta 1915 – neutemeljena, velika noč je oškropljena z morjem prelite krvi. *Narod* je ugotavljal, da je vojna posledica nepremostljivih gospodarskih, političnih in nacionalnih nasprotij v Evropi, vse države pa so se nanjo vztrajno pripravljale. Živeti in umreti je sedaj tako malenkostna stvar, da nikogar preveč ne straši. V vse družbene plasti je prodrlo spoznanje, kako velika in usodna vprašanja nadaljnjega razvoja v svetu rešuje ta vojna, zato je treba potrpeti in izpolniti svoje dolžnosti. *Narod* je v duhu avstrijskega patriotizma hvalil slovenske vojaške, »in če izvemo v domovini, da je kdo padel, položimo v duhu lovorov venec na njegov grob in zaklesamo njegovo ime na spomenik dobrih del in velikih žrtev, ki jih je slovenski narod doprinesel za avstrijsko cesarstvo«. Tudi za slovenski narod pride čas prerojenja in pomlajenja. »Vojna je vzbudila najlepše eneržije v našem malem narodu in je pokazala, kaj in koliko pomenijo narodi v vsaki državi, da sloni vsaka država na narodnih masah in da so samo narodne mase v stanu braniti in obvarovati državo. In to se bo vpoštevalo, ker to zahteva narava

⁷³ *Slovenski narod*, št. 72, 29. 3. 1902, str. 1–2. O Tavčarjevih oziroma liberalnih pogledih na Jegličovo odločitev, da zgradijo prvo, povsem slovensko gimnazijo s katoliškim konviktom v Šentvidu nad Ljubljano, glej Jurij Perovšek, *Pogledi slovenskega liberalizma na poslanstvo in del knezoškofa Antona Bonaventura Jegliča*, v: *Jegličev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1991, str. 357–385.

⁷⁴ O Wahrmundovem govoru glej *Soča*, št. 36, 27. 3. 1902, str. 1; št. 37, 29. 3. 1902, str. 2; št. 38, 1. 4. 1902, str. 1; št. 39, 3. 4. 1902, str. 1–2. Glavne poudarke iz njegovega govora je pred tem objavil *Slovenski narod* (*Slovenski narod*, št. 62, 15. 3. 1902, str. 1–2; št. 63, 17. 3. 1902, str. 1; št. 64, 18. 3. 1902, str. 1–2.) Celoten Wahrmundov govor so objavile *Innsbrucker Nachrichten*, 11. 3. 1902, str. 9–12. Leta 1910 je *Gorenjec* v svoji velikonočni številki poročal še o najnovejših Wahrmundovih ugotovitvah, da Katoliška cerkev v Avstriji izkazuje manjše premoženje od dejanskega, ki je od druge polovice 19. stoletja silno naraslo. K temu je pripisal, da Kristus ni učil kopičenja bogastva. »Ampak to stoji le v evangeliju.« (*Gorenjec*, št. 12, 26. 3. 1910, str. 6).

⁷⁵ Marko Zajc, Janez Polajnar, *Naši in vaši: iz zgodovine slovenskega časopisnega diskurza v 19. in začetku 20. stoletja*, Ljubljana 2012, str. 27–29.

*držav samih in to je naša tolažba v teh velikonočnih dneh in nam daje moč in pogum za prihodnost.*⁷⁶

V letih 1916–1917 je *Slovenski narod* ob veliki noči objavil literarne prispevke. V njih je spomnil na padle slovenske vojake in v njihovi žrtvi videl napoved slovenskega narodnega vstajenja.⁷⁷ Pred iztekom avstrijske dobe leta 1918 je bilo pomenljivo njegovo velikonočno sporočilo, ki je govorilo o veliki usodi, ki čaka Slovence, in odpiranju vrat v novo življenje, lepše in veličastnejše, kot so si upali sanjati naši dedje in očetje. *Slovenski narod* je tedaj poudaril načelo samoodločbe kot edino rešilno pot k narodni svobodi.⁷⁸

6 ZAKLJUČEK

V avstrijski dobi so na liberalni strani tudi po razcepu v slovenski politiki na politično katoliško in liberalno stran praznik Kristusovega vstajenja redno obeleževali. To vlogo je imelo vodilno liberalno politično glasilo na Slovenskem *Slovenski narod*, ob njem pa so se veliki noči posvetili tudi v drugih liberalni glasilih. Verski vidik velike noči za liberalce ni bil vprašljiv. Kot katoličani so največji krščanski praznik ne le spoštovali, pač pa tudi doživljali kot najgloblji duhovni dogodek in najsvetejše versko čustvo. Ob vstajenjskem Kristusu jih je spremljala tudi želja po vstajenju slovenskega naroda. Ideološkemu boju in politiki pa se tudi ob veliki noči – tako kot tudi ne na katoliški strani – niso izognili. Očitani so ji, da se vere poslužuje v politične namene in si skozi delovanje Katoliške cerkve in duhovščine prizadeva za posvetno oblast in družbeno mišljenje, usmerjeno po njenih ideoloških ter političnih pogledih. V slovenski politiki so v velikonočnem času vztrajali pri obstoječem kulturnem boju, a pri tem so tudi liberalci sledili verskemu in bivanjskemu pomenu velike noči. Svoje doživljanje vere in razumevanje politike so na liberalni strani poudarjali v različnih stopnjah političnega življenja Slovencev v dobi moderne. Na vprašanja, ki so se ob tem porajala, so se odzivali skladno s svojimi vrednostnimi vodili, v katerih so utemeljevali svojo ideološko držo ter politično ravnanje.

VIRI IN LITERATURA

Tiskani viri

Poročilo pripravljalnega odbora o I. slovenskem katoliškem shodu kateri se je vršil 1892. leta v Ljubljani, Pripravljalni odbor, Ljubljana 1893.

Sveto pismo Stare in Nove zaveze: slovenski standardni prevod – 2., pregledana izdaja, Svetopisemska družba Slovenije, Ljubljana, 1997.

⁷⁶ *Slovenski narod*, št. 75, 3. 4. 1915, str. 1.

⁷⁷ *Slovenski narod*, št. 93, 22. 4. 1916, str. 1; št. 81, 7. 4. 1917, str. 1.

⁷⁸ *Slovenski narod*, št. 73, 30. 3. 1918, str. 1.

Časopisi in listi

Dan, 1912–1914.
Domovina, 1908.
Gorenjec, 1900–1914.
Gorica, 1907; 1910.
Innsbrucker Nachrichten, 1902.
Jutro, 1910–1912.
Mir, 1894; 1902; 1911; 1912.
Naprej, 1918.
Narodni dnevnik, 1909; 1910.
Narodni list, 1911–1914.
Notranjec, 1905–1909.
Rdeči prapor, 1908.
Rodoljub, 1892; 1893; 1896; 1897.
Slovenec, 1890; 1896; 1907; 1915.
Slovenski Dom, 1910–1914.
Slovenski gospodar, 1910; 1911.
Slovenski narod, 1890–1918.
Soča, 1902; 1903; 1912.
Zarja, 1912; 1913.

Literatura

- Bergant, Zvonko, *Kranjska med dvema Ivanoma: idejno-politično soočenje slovenskega političnega katolicizma in liberalizma na prehodu iz 19. v 20. stoletje*, Inštitut za globalne politične študije, Ljubljana 2004.
- Bergant, Zvonko, *Slovenski klasični liberalizem: idejno-politični značaj slovenskega liberalizma v letih 1891–1921*, Nova revija, Ljubljana 2000.
- Goropevšek, Branko, *Štajerski Slovenci, kaj hočemo!: slovenska politika na Štajerskem v letih 1906–1914*, Zgodovinsko društvo, Celje 2005.
- Granda, Stane, I. in II. slovenski katoliški shod. V: *Missiev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1988, str. 95–109.
- Melik, Vasilij, *Volitve na Slovenskem 1861–1918*, Slovenska matica, Ljubljana 1965.
- Missiev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1988.
- Perovšek, Jurij, Liberalni pogled na ideološko in politično razhajanje s katoliško stranjo od ustanovitve Katoliškega političnega društva leta 1890 do ustanovitve Slovenskega društva leta 1891 v Ljubljani. V: *Prispevki za novejšo zgodovino* 63 (2023), št. 3, str. 93–116.
- Perovšek, Jurij, Pogledi slovenskega liberalizma na poslanstvo in delo knezoškofa Antona Bonaventure Jegliča. V: *Jegličev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1991, str. 357–385.
- Pleterski, Janko, *Dr. Ivan Šušteršič 1863–1925: pot prvaka slovenskega političnega katolicizma*, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, Založba ZRC, Ljubljana 1998.
- Pleterski, Janko, Knjiga opomb k peti knjigi Ivana Prijatelja *Slovenska politika 1879–1895*, kot Kermavnerjeva lastna monografija. V: *Življenje in delo dr. Dušana Kermavnerja (1903–1975): med politiko in zgodovino* (ur. Aleksander Žižek in Jurij Perovšek),

- Slovenska akademija znanosti in umetnosti; Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana 2005, str. 151–158.
- Rahten, Andrej, *Ivan Šusteršič: der ungekrönte Herzog von Krain: die slowenische katholische Bewegung zwischen trialistischem Reformkonzept und jugoslawischer Staatsidee*, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 2012.
- Rahten, Andrej, *Jugoslovanska velika noč: slovenski pogledi na balkanski vojni (1912–1913) in jugoslovansko vprašanje*, GV založba, Ljubljana 2012.
- Rahten, Andrej, *Pozabljeni slovenski premier: politična biografija dr. Janka Brejca (1869–1934)*, Mohorjeva družba, Celovec – Ljubljana – Dunaj 2002.
- Rahten, Andrej, *Slovenska ljudska stranka v dunajskem parlamentu: slovenska parlamentarna politika v habsburški monarhiji 1897–1914*, Cenesa, Založba Panevropa, Celje 2001.
- Zajc, Marko, Polajnar, Janez, *Naši in vaši: iz zgodovine slovenskega časopisnega diskurza v 19. in začetku 20. stoletja*, Mirovni inštitut, Ljubljana 2012.

POVZETEK

Liberalni Slovenci so bili, kljub napadom na Katoliško cerkev, duhovščino in katoliško vero, z dogmatično-zakramentalnega vidika v zasebnem življenju lojalni katoličani. Različno pa je bilo njihovo razumevanje določenih razsežnosti krščanstva, točneje katolištva, kot religije. Glede vloge katoliške vere in Cerkve v posameznikovem javnem oziroma družbenem življenju so odklanjali politično razsežnost njegovega verskega prepričanja. Svoje versko čustvo so nedvoumno izražali ob največjem krščanskem prazniku – veliki noči.

V času od političnega razhoda v slovenskem narodnem gibanju na stran političnega katolicizma in liberalizma leta 1890 do konca avstrijske dobe leta 1918 so se na liberalni strani posebej zadržali ob vsakoletnem praznovanju velike noči. Tako kot na katoliški so njeno obeležje večkrat povezali tudi s pozdravom nastopa pomladi, hkrati pa poudarili »*vstajenje največjega in najplemenitejšega bitja, ki je hodilo kdaj po tej zemlji*«. Opozarjali so na Kristusovo življenje, učenje in trpljenje, veličastnost njegove osebnosti in Kristusov svetovnozgodovinski pomen. V dnevu Gospodovega vstajenja so videli dan zmage tistih idej, ki so najtrdnjše jamstvo zemeljski sreči narodov in vsega človeštva. Liberalni tisk je poročal tudi o svetih opravilih velikega tedna in velikonočnih procesijah, bralcem, prijateljem in tudi nasprotnikom pa želel vesele velikonočne praznike.

S praznovanjem velike noči so liberalci (ter katoliška in socialnodemokratska stran) povezovali tudi željo po narodnem vstajenju – slovenski narodni, politični, gospodarski, kulturni in socialni emancipaciji. Videli so tudi priložnost, da izrazijo svoje siceršnje idejno politične poglede. Katoliški strani so očitali, da se vere poslužuje v politične namene in si skozi delovanje Katoliške cerkve in duhovščine prizadeva za posvetno oblast in družbeno mišljenje, usmerjeno po njenih ideoloških ter političnih pogledih. Ob tem, ko so sledili verskemu in

bivanjskemu pomenu velike noči, so vztrajali pri obstoječem kulturnem boju. Pred iztekom avstrijske dobe leta 1918 je bilo pomenljivo velikonočno sporočilo Slovenskega naroda, ki je govorilo o veliki usodi, ki čaka Slovence, in odpiranju vrat v novo življenje, lepše in veličastnejše, kot so si upali sanjati naši dedje in očetje. Slovenski narod je tedaj poudaril načelo samoodločbe kot edino rešilno pot k narodni svobodi.

Ključne besede: *liberalci, velika noč, veličastnost Kristusove osebnosti, avstrijska doba, narodno vstajenje, kulturni boj*

Summary

EASTER THOUGHTS OF THE LIBERALS FROM THE DIVISION IN SLOVENIAN POLITICS OF 1890 UNTIL THE END OF THE AUSTRIAN PERIOD IN 1918

Despite the attacks on the Catholic church, clergy, and Catholic faith, liberal Slovenians were, from the dogmatically sacramental aspect, loyal Catholics in private life. What differed was their understanding of certain dimensions of Christianity, more precisely of Catholicism, as a religion. Regarding the role of the Catholic faith and the Church in one's public or social life, they rejected the political dimension of its religious belief. However, they unambiguously expressed their religious feeling upon the biggest Christian holiday – Easter.

In the time of the political division in the Slovenian national movement into political Catholicism and liberalism in 1890 and until the end of the Austrian period in 1918, the liberals put much emphasis on the annual celebration of Easter. Like the Catholic side, they frequently connected its celebration with the salutation to the arrival of spring, while at the same time highlighting »*the resurrection of the greatest and most noble being that ever walked this earth*«. They drew attention to Christ's life, teaching, and suffering, the majesty of his personality, and Christ's global historical significance. On the day of the Lord's resurrection, they envisioned the day of victory of those ideas which are the most solid guarantee of the earthly happiness of nations and all of humanity. The liberal press also reported on Holy Week activities and Easter processions, while wishing their readers, friends, and also opponents a happy Easter.

The liberals (and the Catholics and social democrats) also connected the celebration of Easter with the desire for national uprising – Slovenian national, political, economic, cultural, and social emancipation. They also saw an opportunity to express their general idealistically political views. They reproached the Catholic side for exploiting the faith for political purposes, striving for temporal power through the operation of the Catholic church and clergy, and directing

social thought according to their ideological and political views. While following the religious and existential meaning of Easter they persisted in the ongoing cultural struggle. Prior to the end of the Austrian period in 1918, the newspaper Slovenski narod published an illustrative Easter message discussing the great destiny awaiting Slovenians and the opening of the doors to a new life, a better and greater one than our grandfathers and fathers dared to dream of. The Slovenski narod then emphasised the principle of self-determination as the only redemptive path towards national freedom.

Keywords: *Liberals, Easter, majesty of Christ's personality, Austrian period, national resurrection, cultural struggle*

Marija Jasna Kogoj OSU

dr. znanosti

Uršulinski samostan, Ulica Josipine Turnograjske 8, SI-1001 Ljubljana

e-naslov: jasna.kogoj@rkc.si

Miha Šimac

dr. znanosti, docent pri Katedri za zgodovino Cerkve in patrologijo, Teološka

fakulteta UL, Poljanska c. 4, p. p. 2007, SI-1001 Ljubljana,

e-naslov: miha.simac@teof.uni-lj.si

KRONISTKA M. KLEMENTINA KASTELEC (1887–1963) IN NJENA »VOJNA KRONIKA« (1914–1918)

1 UVOD

Kronika je ena od uradnih knjig, ki jih vodijo cerkvene ustanove, župnije ali redovi. Stare samostanske kronike so neprecenljive zaradi podatkov in dogodkov, katerih edini pisni vir so.

Kronika uršulinskega samostana v Ljubljani je razmeroma stara, saj sega v čas prihoda redovnic v Ljubljano, v leto 1702 oziroma še v čas, ko so še potekala dogovarjanja med ustanoviteljem Jakobom Schellom pl. Schellenburgom (1652–1715)¹ in goriškimi uršulinkami ter cerkvenimi in državnimi oblastmi. Do konca prve svetovne vojne oziroma do leta 1921 je pisana v nemščini kakor vse druge uradne knjige in listine tega časa, nato pa v slovenskem jeziku.²

Poleg samostanske kronike so uršulinke leta 1871 začele posebej pisati tudi kroniko svojih šol. Do takrat je bilo vse dogajanje v zvezi s šolami opisano v samostanski kroniki. Kronika dekliške uršulinske šole 1871–1925 je za razliko od samostanske kronike pisana v slovenskem jeziku. Ko se je šola razširila na ljudsko, meščansko, učiteljske in gimnazijo, je vsaka vrsta šol vodila svojo kroniko.³

¹ Novejše delo o njem npr. Paul Felizetti, *Jakob Schell von und zu Schellenburg: Ein Edelmann aus sterzing in der Krain*, Ridnaun 2015.

² Arhiv uršulinskega samostana v Ljubljani (AULj), Kronika uršulinskega samostana v Ljubljani 1702–1931 (dalje: Kronika), šk. 8.

³ AULj, Šole, Kronike, šk.1 in 2.

Ko so bile leta 1898 ustanovljene Marijine kongregacije, so leta 1906 začeli pisati tudi Kroniko treh slovenskih uršulinskih kongregacij (prva šolska kongregacija, druga kongregacija za izobražene gospodične in tretja za dekleta delavskega stanu). Leta 1914 pa je bil ustanovljen še Marijin vrtec za najmlajše.⁴

Arhiv uršulinskega samostana v Ljubljani pa poleg omenjenih kronik hrani še tako imenovano Vojno kroniko, ki zanimivo in dokaj podrobno opisuje dogajanja med prvo svetovno vojno, v mestu in po deželi ter tudi odmeve z bojišč, kakor so jih doživljali znotraj samostanskih zidov. Pisala jo je m. Klementina Kastelec, in sicer v slovenskem in nemškem jeziku.⁵ Mlada redovnica je prišla iz noviciata v Mekinjah v ljubljanski samostan leta 1912, še pred prvo svetovno vojno, tako da je od začetka spremljala vojna dogajanja. Kdo je torej bila avtorica t. i. Vojne kronike?

2 M. KLEMENTINA KASTELEC⁶

V nekrologu m. Klementine (Marije) Kastelec⁷ je zapisano, da je bila eden najmočnejših stebrov ljubljanske uršulinske skupnosti, izredno sposobna in priljubljena učiteljica, vzgojiteljica, pisateljica in prava duhovna mati mnogim učenkam.⁸ Na željo predstojnikov je proti koncu življenja napisala svoj »curriculum vitae«, ki predstavlja osrednji del nekrologa.

Rodila se je 31. oktobra 1887 v Vinji vasi pri Novem mestu, v preprosti kmečki hiši in bila krščena že drugi dan, na praznik vseh svetih. Pri krstu v farni cerkvi v Podgradu je dobila ime Marija.⁹ Bila je sedmi, zadnji otrok v družini, ki je bila globoko krščanska in je dala Cerkvi več duhovnikov. O njih je m. Klementina zapisala: »Dva brata stare matere sta bila duhovnika: dr. Janez Kulavic,

⁴ AULj, Marijine kongregacije, šk. 1.

⁵ AULj, šk. 9, M. Klementina Kastelic, Vojna kronika 1914–1918.

⁶ V dokumentih in tudi sicer je tako pri njej kakor tudi pri bratu variirala uporaba zapisa priimka; zdaj so pisali Kastelic zdaj Kastelec. Končno je pri Klementini prevladalo slednje; gre pa seveda za isto osebo.

⁷ Marija Jasna Kogoj, *Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo*, Ljubljana 2006. V knjigi je m. Klementina Kastelec omenjena na straneh: 133–134, 145, 148–150, 155, 158, 168, 173–174, 176, 178, 181–182, 190, 199, 209, 265–267, 269 in 279.

⁸ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

⁹ Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL), Župnijski arhiv (ŽA) Podgrad, Rojstna matična knjiga (RMK) Podgrad, prepisi, 1887, zap. št. 31.

umrl kot ljubljanski prošt,¹⁰ in Matija Kulavic,¹¹ župnik v Šentvidu.« Stari starši m. Klementine so imeli pet otrok, enega sina in štiri hčere. Sin bi moral prevzeti kmetijo, toda »edini materin brat je po težki borbi z očetom, saj bi moral postati gospodar na domu, postal kapucin, p. Gregor.¹² Duhovnik je bil moj brat Matija, umrl l. 1950 kot župnik v Dolu pri Ljubljani.¹³

V daljnem sorodstvu sta bila še dva duhovnika, Bertel Bartel,¹⁴ umrl kot župnik v Vavtvasi, in Jože Muren, umrl v begunstvu na Koroškem l. 1957.¹⁵ Poleg teh sta se posvetila Bogu še Janko Bartel, umrl kot bogoslovec,¹⁶ in jezuitski brat Kastelic, umrl v Mariboru.¹⁷ Ali je kateri od teh izprosil tudi meni redovni poklic? Morda stric kapucin, ki je tako želel, da bi njegova sestra ali pa moja sestra Jerca postala nevesta božja ... Božje oko pa se je ozrlo name, najšibkejšo rastlinico v naši družini, a stric redovnik je počival že 12 let v grobu, ko sem jaz prejela oblačilo božjih nevest.«¹⁸

¹⁰ Janez Kulavic, r. 23. marca 1838 v Podgradu na Dolenjskem; v mašnika posvečen 3. avgusta 1862; † 18. maja 1906 v Ljubljani. V: *Letopis Cerkve na Slovenskem 2000: stanje 1. januar 2000*, Ljubljana 2000, str. 416 (dalje: *Letopis 2000*). Po prvem letu kaplanske službe v Sostrem ga je škof poslal na študij v Avguštejinej (Frintaneum) na Dunaju, kjer je dosegel doktorsko čast. Svoje znanje je dopolnjeval tudi v Rimu, od koder se je vrnil v domačo škofijo, kjer je nekaj mesecev pomagal bratu Matiju, »župniku šentviškemu«. Škof ga je že leta 1868 poklical za podvodjo in ekonoma semenišča, a je to službo opravljal le eno leto, saj je bil poklican na Dunaj za ravnatelja Avguštejineja in dvornega kaplana. To službo je opravljal vse do leta 1885, ko je postal ravnatelj ljubljanskega semenišča, nato prelat in od leta 1902 ljubljanski stolni prošt. V: *Bogoljub*, 1906, št. 8, str. 244–245; † Ljubljanski stolni prošt dr. Iv. Nep. Kulavic.

¹¹ Matija Kulavic, r. 11. junija 1831 v Podgradu na Dolenjskem; v mašnika posvečen 30. julija 1854; † 2. februarja 1883 kot župnik tedaj največje župnije v ljubljanski škofiji Šentvid pri Stični. V: NŠAL, NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, šk. 380. Ob njegovi smrti so se ga s toplimi besedami spomnili v številnih slovenskih listih in časopisih. Prim. *Slovenec*, št. 15, 3. februar 1883, s. p.: † Prečast. gosp. Matija Kulavic.

¹² Janez Jenič (p. Gregor); r. 23. aprila 1843 v Vinji vasi, župnija Podgrad na Dolenjskem. Starši so dali Janeza v šolo v Novo mesto, potem pa naj bi ostal doma in kmetoval. Toda Janez si je želel postati duhovnik. V kapucinski red je vstopil 24. marca 1866 in dobil redovno ime p. Gregor. »Svoje študije je dokončal na Tirolskem pri kapucinih«, so zapisali v časopisu. Bil je več let definitior in gvardijan celjskega samostana, kjer je 10. marca 1899 tudi umrl. V: *Domovina*, št. 11, 17. marec 1899, str. 82; † P. Gregor Jenič.

¹³ Matija Kastelic, r. 31. januarja 1870 v Podgradu na Dolenjskem; v mašnika posvečen 9. julija 1893 kot tretjeletnik. Kot semeniščnik je potem naslednje leto prišel za kaplana v Kostanjevico, od tam v Št. Vid pri Stični, kjer je deloval do avgusta 1900, ko je prišel v semenišče za podvodjo in ekonoma. Tu je deloval do 2. avgusta 1906, ko je bil umeščen za župnika v Dol pri Ljubljani. Leta 1933 je bil imenovan za duhovnega svetnika. V: NŠAL, NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, šk. 375. Umrl je 7. aprila 1950 v Dolu pri Ljubljani. V: *Letopis 2000*, str. 445.

¹⁴ Bertold Bartel, r. 20. junija 1879 v Podgradu na Dolenjskem; v mašnika posvečen 14. julija 1904; † 27. oktobra 1934. V: *Letopis 2000*, str. 433. *Slovenec* je že dan po njegovi smrti objavil nekrolog. Prim. *Slovenec*, št. 246, 28. oktober 1934, str. 5; † Župnik Bert. Bartol.

¹⁵ Jože Muren, r. 27. marca 1887 v Stopičah; v mašnika posvečen 14. julija 1910; † 3. aprila 1958 v Gorenčah pri Velikovcu. V: *Letopis 2000*, str. 449. Ob smrti so nekrolog objavili tudi v Buenos Airesu. Prim. *Duhovno življenje*, 1958, št. 7, str. 416: Rajni gospod Jože Muren.

¹⁶ Janko Bartel, r. 16. januarja 1877 v Podgradu. Po končani gimnaziji v Novem mestu je vstopil v ljubljansko bogoslovje. Umrl 20. aprila 1899 v Metliki. Prim. *Domoljub*, št. 9, 4. maj 1899, str. 136: Umrl. Obsežen nekrolog je objavil *Slovenec*. Prim. *Slovenec*, št. 99, 1. maj 1899, s. p.: Prijatelju bogoslovcu Janko-tu Bartel.

¹⁷ Janez Kastelec, r. 12. maja 1884 v vasi Št. Jošt, župnija Stopiče pri Novem mestu. Odločil se je za vstop v Družbo Jezusovo in 3. maja 1911 stopil v Avstrijsko provinco. Noviciat je začel 18. maja 1911 v Št. Andražu na Koroškem; prve redovne zaobljube je napravil 22. maja 1913; leta 1919 pa prestopil v novonastalo Jugoslovansko vice-provinco. Kot jezuitski brat je deloval v Ljubljani, Zagrebu in Mariboru, kjer je umrl 8. novembra 1955. V: p. Anton Bukovič, *Spomini na redovne brate: Kastelec Janez*, str. 1–22. Za posredovane podatke in gradivo gre zahvala p. Marjanu Kokalju DJ.

¹⁸ AULJ, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

O novi maši, ki jo je 23. julija 1893 v domači fari v Podgradu še kot tretjeletnik daroval Matija Kastelec¹⁹, je poročalo tudi časopisje. *Dolenjski list* je posebej poročal o slavnosti: »Nenavadno veselje je doletelo 23. julija podgrajsko faro, ko je tukajšnji rojak čast. g. Matija Kastelec obhajal svojo novo mašo. Od blizo [sic] in daleč se je sešlo vkupe [sic] ogromno ljudstva, vkljub temu, da je bilo deževno vreme. Pridigal je v. č. gospod Janez Virant, župnik mokronoški, nekdanj tukajšnji dušni pastir. Novomašnika sta počastila s svojo prisotnostjo tudi njegova dva strijca[sic] mil. g. prelat dr. J. Kulavica in P. Gregor Jenič, gvardijan kapucinskega samostana v Celju; razven [sic] tega je došlo še mnogo drugih duhovnikov. /.../«²⁰ M. Klementina je kot petletna deklica prisostvovala bratovi slovesni novi maši in se je takole spominjala: »Ko je moj brat Matija daroval prvokrat sv. mašo v podgrajski cerkvici, so mene, petletno otroče v beli obleki, posadili kar na obhajilno mizo, a tako, da sem gledala k oltarju. Pa sem se jaz kar sama zasukala tako, da sem gledala po cerkvi, češ: Ali me vidite, kako sem fletna v novi obleki? Seveda so me spet hitro zasukali proti oltarju. To mi je ostalo živo v spominu. In tudi to: Ko so delili pri pojedini juho, so pustili moj krožnik prazen. Pa sem zlezla izza mize in stekla h kuharicam v vežo potožit, da sem lačna ...«²¹

Še ne šestletna Marija je začela hoditi v šolo v domačem kraju. Po treh letih so jo starši poslali v šolo k notredamkam v Šmihelu. Sama piše, kako je prišlo do tega: »V nedeljo popoldne – bilo je okrog Božiča – so odšli vsi domači k večernicam v cerkev. S starim očetom sva ostala sama doma. Stari oče so sedeli na zapečku in prebirali debele jagode na rožnem vencu. Jaz sem pri mizi brala iz novega Mohorjevega koledarja. Potem sem šla k staremu očetu k peči in jim začela pripovedovati, kar sem brala. Povedala sem gladko, kakor da berem, celo pravljico Švrkni, palica. Stari oče so me zadovoljno poslušali. Ko so prišli drugi od večernic, tedaj je slovesno zadonela z zapečka beseda starega očeta: »Tega otroka bomo dali v šolo. Prebrala je celo povest in mi jo povedala, kakor je bilo v bukvah napisano.« Še isto jesen se je uresničilo, kar so stari oče odločno napovedali. To je bil prvi migljaj od zgoraj, da sem za nekaj drugega določena, zakaj dotlej je bilo nezaslišano, da bi šla kaka deklica iz našega kraja »v šole«. Stari oče je bil stare korenine mož, častitljiva osebnost. Ob njegovi smrti je prinesel Domoljub²² prelep članek.«²³

Marija je ostala v Šmihelu pet let, od tam pa je šla na uršulinsko učiteljišče v Ljubljano. Iz ohranjenih spričeval gre razbrati, da je bila zelo željna znanja. Junija 1907

¹⁹ Prim. *Kmetijske in rokodelske novice*, št. 24, 16. junij 1893, str. 204–205: Nove maše v ljubljanski škofiji.

²⁰ *Dolenjske novice*, št. 15, 1. avgust 1893, str. 123: Iz Podgrada.

²¹ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

²² V nekrologu so posebej omenjali kremenit značaj Jakoba Jeniča, njegovo globoko vernost in vdano prenašanje bridkosti, ki mu jih v življenju ni manjkalo. Med drugim so posebej izpostavili, da mu je kot mlademu gospodarju kar dvakrat pogorelo vse poslopje. Povrh vsega mu je kmalu zatem umrla še žena in je ostal sam s šestimi majhnimi otroki. Zato je kmalu osivel, a je vendarle še dočakal »redko srečo«, da je doživel kar štiri nove maše v ožjem sorodstvu. Pri tem so navedli vse štiri že omenjene duhovnike: Matijo Kulavica, prošta Kulavica, sina p. Gregorja in vnuka Matijo Kastelca. *Domoljub*, št. 23, 3. december 1903, str. 359–360: S Podgrada pri Novem mestu [sic].

²³ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

je v učiteljišču opravljala zrelostni izpit in ga pred komisijo, v kateri je sedel tudi Fran Levec (1846–1916), opravila z odliko. Pri vseh predmetih je prejela bodisi pohvalno (*lobenswert*) bodisi izvrstno (*vorzüglich*), nekoliko slabše ocene so bile le pri aritmetiki, telovadbi in kaligrafiji (*befriedigend*). Istega leta je prejela spričevalo s pravico za poučevanje na ljudski šoli.²⁴ Ob koncu študija ji še vedno ni bilo jasno, kam naj usmeri svoj korak. O tem obdobju je sama spregovorila: »Štiri leta so hitro minila, zvezda mojega svetega poklica pa mi še vedno ni jasno zablestela, v medli svetlobi sem iskala ozko stezo do cilja. V 4. letniku sem bila na razpotju. V Ljubljano je prišla tedaj ustanoviteljica Klaverjeve družbe, grofica Terezija Ledochowska.²⁵ Gojenke smo šle poslušat njeno predavanje o misijonih v Afriki in o njeni ustanovi v pomoč afriškim misijonom. Tedaj se je v meni zganelo, nov svet se je odprl pred mojimi duhovnimi očmi.« Marija je šla k njej na pogovor glede življenjske usmeritve.²⁶ Terezija Ledochowska ji je svetovala, naj moli za razsvetljenje in ostane z njo v pisnih stikih. Da bi jasneje spoznala pot njenega poklica, je zaprosila predstojnico uršulink, naj jo do izpita usposobljenosti nastavijo za učiteljico v Mekinjah. Tu je ostala dve leti. Nekaj časa si je še dopisovala z Ledochowsko, potem pa je s tem prenehala. Po opravljenem izpitu se je namreč odločila, da postane uršulinka. Pred vstopom v samostan pa je doživela še dve hudi preizkušnji, ki ju je sama opisala takole: »Umrl mi je moj dragi brat, ki je bil šele pet let gospodar na domu, sredi pomladi, sam v cvetu mladosti, star 31 let. Od žalosti za njim je sedem dni pozneje prenehalo biti očetovo srce, ki ni preneslo izgube ljubljene sina ... Tako se je v enem tednu zrušil naš dom.« Njena mama se je takrat preselila k sinu duhovniku v Dol pri Ljubljani. Pri njem je gospodinjala sestra Jerca. Druga preizkušnja jo je zadela takoj potem, ko je bila po novem letu 1910 sprejeta v ljubljanski samostan. Že čez nekaj dni se jo je polastilo strašno domotožje. »Hrepenenje po mami in bratu je postalo neznosno. Solze so tekle in v duši je neprestano odmevalo: Nazaj! Zaprosila sem, da smem še enkrat obiskati moje drage v Dolu. Radi so mi dovolili, saj niso slutili prav nič, kaj se v meni godi. Mama, brat in sestra pa so se zelo začudili, da sem se vrnila. Nič jim nisem povedala. O Sv. Treh kraljih sem odšla zopet v Ljubljano, vihar se je polegel, v duši je bilo vse mirno, skušnjavec je odšel in se ni nikdar več vrnil.«²⁷

Na svečnico leta 1910 je pričela svojo redovno formacijo. Po dveletnem noviciatu je prišla leta 1912 v Ljubljano in takoj nastopila službo učiteljice na zunanji ljudski šoli, obenem pa se je pripravljala na izpit usposobljenosti za meščansko šolo iz jezikovno-zgodovinske skupine, ki ga je opravila na državnem učiteljišču. Takrat so imele uršulinke še strogo klavzuro, zato se je na izpit in

²⁴ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

²⁵ Marija Terezija Ledochowska, r. 29. 4. 1863 v Loosdorfu, Avstrija; † 6. 7. 1922 v Rimu. Ustanovila je Družbo misijonskih sester sv. Petra Klaverja. Papež Pavel VI. jo je 19. oktobra 1975 razglasil za blaženo. Več o njej glej: Blažena Marija Terezija Ledochowska: <https://svetniki.org/blazena-marija-terezija-ledochowska-devica-grofica-in-ustanoviteljica/> (pridobljeno: 16. 9. 2024).

²⁶ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

²⁷ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

praktični nastop na Vrtači peljala v zaprti kočiji. Leta 1914 je začela poučevati na zunanji in notranji²⁸ meščanski šoli.²⁹

Po prvi svetovni vojni je m. Klementina v šolskem letu 1918/19 prišla na učiteljišče, kjer je poučevala pedagogiko, slovenščino, zemljepis in zgodovino, pozneje pa še filozofijo in nemščino. »V tistih letih po vojni nismo imeli učbenikov, kar je oteževalo pouk učiteljicam in učenkam. M. Klementina nam je podajala snov v tako jasni in zgoščeni obliki, da smo si njeno razlago brez težav zapisovale v svoje dnevnike,« pravi ena izmed učenk. »M. Klementina je bila odlična učiteljica in vzgojiteljica. Nepozabne bodo ostale ure, ko je predavala slovensko literaturo in govorila svojim učenkam o Prešernu, Župančiču in drugih naših pesnikih. Ko je razlagala Župančičevo *Dumo*, je jokal ves razred.«³⁰ Kljub izredni bistrosti duha je bila vedno otroško preprosta, odkrita in poštena. Resnico je ljubila nad vse. Na učiteljišču je poučevala do leta 1944.

Ko je šolska oblast v Beogradu zahtevala visokošolsko izobrazbo tudi za učne moči na učiteljiščih, se je jeseni 1930 kot redna slušateljica vpisala na ljubljansko univerzo. Študirala je filozofijo, pedagogiko in nemščino ter diplomirala junija 1934. Ob študiju je ves čas tudi poučevala na učiteljišču. Od avgusta 1934 do aprila 1935 je bila v Rimu v tako imenovani probaciji ali letu redovne obnove, kjer se je pridružila petdesetim uršulinkam vseh narodnosti. Prišle so tudi misijonarke z Aljaske, iz Montane, z Jave. To je bila prva probacija v zgodovini uršulinskega reda. Po vrnitvi je zopet poučevala na učiteljišču in tudi na gimnaziji, obenem pa je za tri leta prevzela vodstvo juvenata.³¹

Leta 1935 je ob 400-letnici ustanovitve Družbe sv. Uršule, ki je bila pozneje povzdignjena v red, napisala življenjepis o ustanoviteljici sv. Angeli in kratko zgodovinsko pot reda.³² To delo je javna kritika sprejela z laskavo oceno kot prvi stvarni slovenski svetniški življenjepis, ki dokazuje veliko bogoslovno, pedagoško in vsestransko izobrazbo pisateljice. V *Kroniki*, časopisu za slovensko krajevno zgodovino, je leta 1935 objavila prispevek o zgodovinskem razvoju uršulinskih šol v Ljubljani.³³

²⁸ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

²⁹ Kot vsi uršulinski samostani po svetu so imele tudi ljubljanske uršulinke sistem dvojnih šol – notranje in zunanje. V notranjo so hodile deklice, ki so bile od daleč in so tudi stanovale v samostanu oziroma internatu, imenovali so jih gojenke, ter tiste, ki so bile podnevi v šoli, zvečer pa so se vračale domov. To so bile deklice iz premožnejših slojev, ki so svoje šolanje plačevale. Šolanje so plačevali starši, včasih sorodniki ali drugi dobrotniki. Vendar je bilo vsako leto tudi na notranji šoli določeno število deklic, ki so plačevale šolnino samo delno, nekatere pa so je bile tudi oproščene.

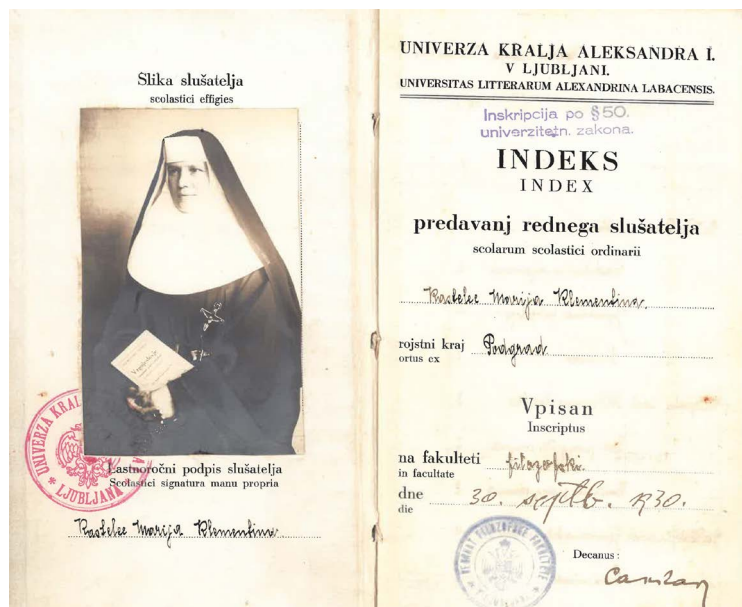
V zunanjo šolo so hodile deklice iz mesta in okolice, ki so se takoj po končanem pouku vračale domov. Ta šola je bila ljudska v pravem pomenu besede, obiskovale so jo deklice iz vseh slojev. Pouk je plačevalo izredno malo otrok, tako da je bila zunanja šola dejansko brezplačna.

³⁰ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

³¹ Prav tam.

³² Kratko priporočilo o knjigi, ki je nosila naslov: *Sveta Angela Merici in njeno delo*, so podali tudi v *Vrtcu*. Prim. *Vrtce*, 1935/1936, št. 4/5, str. 74; Sveta Angela Merici in njeno delo. O knjigi so poročali tudi v *Bogoljubu*. Prim. *Bogoljub*, 1936, št. 1, str. 22–23: Dobre knjige.

³³ M. Kastelec, Zgodovinski razvoj uršulinskih šol v Ljubljani, v: *Kronika slovenskih mest*, št. 3(1935), str. 234–239.

Indeks s fotografijo m. Klementine Kastelec
Vir: AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

Leta 1937 je opravila profesorski izpit za pedagoško-filozofsko skupino, pod B pa za nemščino, ki jo je zadnja leta poučevala na učiteljskišću. S poučevanjem je nadaljevala tudi potem, ko je bila 24. julija 1938 izvoljena za samostansko predstojnico. Istega leta je v avgustu kot odposlanka spremljala provincilno predstojnico m. Elizabeto (Ivano) Kremžar³⁴ na generalni kapitelj v Rim. Nad Evropo so se takrat že zgrinjali črni oblaki, ki so napovedovali novo vojno. Zato so kapitulantke po enem mesecu morale predčasno zaključiti kapitelj in se vrniti v svoje dežele.

Po vrnitvi iz Rima se je m. Klementina kljub težkim razmeram lotila obsežnih obnovitvenih del v samostanu in šoli. Tudi obseg vrta se je spremenil: levi del vrta ob sedANJI Šubičevi je odkupil Magistrat, zadnji del vrta, ki so ga redovnice imenovalе »klavir«, pa so prodale Pokojninskemu zavodu. Ob tej priliki so morali posekati mogočni brest in lipe velikanke, ki so bile še priče ustanovitve samostana. Porušiti je bilo treba tudi del starega zidu in postaviti novega.

Z denarjem, ki so ga dobile od prodaje zemljišča, so se na začetku druge svetovne vojne lotile zidave gimnazijskega poslopja. O tveganosti tega dela v tem negotovem času sta se provincialka m. Elizabeta in predstojnica samostana posvetovali z ljubljanskim škofom Gregorijem Rožmanom (škof v letih

³⁴ M. Elizabeta (Ivana) Kremžar, r. 1878 v Ljubljani; † 1954 v Škofji Loki; učiteljica, provincialna predstojnica, priznana slovenska pesnica. O njej glej: France Koblar, Kremžar, M. Elizabeta: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi304460/> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

1930–1959). Ta ju je opogumil in jima rekel: »*Mi delamo za božje kraljestvo ... delajmo in se popolnoma prepustimo in zaupajmo božji Previdnosti.*«³⁵ Profesor Jože Plečnik (1872–1957) jim je priskrbel temeljni kamen in sestavil besedilo, ki je bilo vklesano vanj: »*Na praznik sv. Uršule 21. oktobra MDCCCCXXXX, vklada temeljni kamen uršulinske gimnazije v Ljubljani m. Elizabeta Kremžar O.S.U. provincialna predstojnica.*«³⁶ Temeljni kamen je 21. oktobra 1940 blagoslovil ljubljanski škof Gregorij Rožman. »*Pri blagoslovitvi temeljnega kamna smo položili toliko svetniških relikvij vanj, da bo po priprošnji vseh teh svetnikov, upajmo, ugasnila tudi rdeča zvezda in bo stavba prišla še v roke reda in da bo služila prvotnemu namenu,*« je zapisano v nekrologu m. Klementine. Končni načrt za gimnazijo je naredil veliki prijatelj uršulinskega samostana mojster Plečnik. Toda bojev in dela za načrte ter skrbi je bilo toliko, da je sam Plečnik rekel, da bo predstojnici vse to skrajšalo življenje za deset let. Stavbo so uršulinke gradile med vojno z velikimi žrtvami in jo dogradile, tako da je že imela električno napeljavo, vodovod, centralno napeljavo, po sobah surovi pod. Manjkala so pravzaprav samo stopnišča.³⁷

Za m. Klementino je bilo, kakor sama piše, »*najstrahotnejše leto 1941, loška in mekinjska komuniteta sta iskali pri nas zavetja ... Bilo nas je 110 do 120. Velika materialna beda se /je/ množila, stiska zaradi prehrane rasla*«. Ko je provincialki m. Elizabeti Kremžar potekel mandat, je m. Klementina 31. maja 1943 kot provincialna delegatka prevzela vodstvo province. Februarja 1944 je zbolela na pljučih. Ker ni bilo zveze z Rimom, je kljub temu še nosila breme predstojniške službe vse do razrešitve septembra 1945.

Šolski pouk se je nadaljeval do konca vojne. Maja 1945 so uršulinke dobile od šolskih oblasti ukaz, da morajo do konca meseca zaključiti ocene. Vse zasebne šole, tudi uršulinska, ki je vzgajala in izobraževala žensko mladino celih 242 let, so bile 4. junija 1945 ukinjene. Nova oblast je zasegla tudi šolska poslopja uršulinskega samostana z vsem inventarjem, bogatimi knjižnicami, kabineti in vso opremo.³⁸

Dve leti pozneje so ljubljanskim uršulinkam odvzeli tudi samostan. Preseliti so se morale v Škofjo Loko, nekatere pa so šle v tujino. Skupinica sester je dobila nekaj prostora v župnišču uršulinske cerkve. Ko so morale zapustiti tudi škofjeloški samostan, se je m. Klementina septembra 1956 vrnila v Ljubljano. »*Z bistrim duševnim pogledom in s toplim srčnim umevanjem je spremljala vse dogodke ... Mnoge bivše učenke in mlajše sestre so iskale pri nji prijateljskih nasvetov. Z jasnimi odgovori, ki jih je vedno žlahtnilo nadnaravno gledanje, je*

³⁵ AULj, Kronika 1940, šk. 40.

³⁶ Prav tam.

³⁷ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

³⁸ AULj, Kronika 1945, šk. 40.

potolažila in dvignila marsikatero žalostno srce.« V zavetju svetišča Sv. Trojice je m. Klementina Kastelec sklenila svoje bogato življenje 19. decembra 1963.³⁹ Ob njeni smrti so sestre skupaj s sorodniki objavile tudi osmrtnico v tedanjem časopisju. *Delo* je tako 20. decembra 1963 poročalo o smrti nekdanje predstojnice m. Klementine Kastelec.⁴⁰ O tem so februarja 1964 v kratki notici poročali tudi v Buenos Airesu.⁴¹

Duhovnost m. Klementine je bila izrazito marijanska. Pri krstu je dobila ime Marija in, kakor sama piše, se je dala voditi Materi Božje previdnosti, njej je ostala zvesta vse življenje. V njenem življenjepisu beremo: »Meni se je skrivnost Marijine ljubezni in njenega češčenja razodela po moji materi. Ko mi je bilo 7 ali 8 let, sem nekoč spremljala mater na poti z njive domov. Pa so mi začeli govoriti: 'Obljubi mi, da boš vsak dan zmolila en očenaš na čast Marijinemu brezmadežnemu spočetju. Veš, ko sem bila še mlada, sem bila nekoč močno bolna, že čisto blizu smrti. Tedaj sem zagledala na stropu neko luč in v srcu mi je nekaj reklo: Moli vsak dan en očenaš na čast Marijinemu brezmadežnemu spočetju, pa boš ozdravela. In res, storila sem tako in ozdravela sem. Zdaj mi pa ti obljubi, da boš čistila Marijino brezmadežno spočetje ...'« M. Klementina je obljubo držala in, kakor sama pravi, je ljubezen do Marije v njej rasla. »Kar je bilo kdaj lepega v mojem življenju, je tesno povezano z Njo, kjer in kadar je moj pogled obstal na njeni sliki, me je obsijal žarek notranje sreče, ob misli na njo so zamrla vsa hrepenenja v duši in če sem kateri drugi duši, duši svojih učenk mogla kaj dati, je bil to le dar Marijin, položen v mojo dušo ...«⁴²

3 BESEDA O TRANSKRIPCiji ZAPISA T. I. VOJNE KRONIKE

Delo uršulinke m. Klementine Kastelec je bilo doslej v slovenskem prostoru vsaj deloma že nekajkrat uporabljeno oziroma citirano v razpravah, povezanih s prvo svetovno vojno.⁴³ Zdelo se je primerno, da se ga pripravi za objavo, da bi tako bilo na voljo širši javnosti, ki se zanima za to viharo obdobje zgodovine. Pričujoče besedilo smo skušali ohraniti v zapisu, kakor ga je pripravila M. Kastelec. To je pomenilo, da smo v največji meri ohranili avtentičnost zapisa, vključno z nekoliko arhaičnimi besedami (npr. solnce, izpreminjati itd.). Nekatero nerazrešene krajšave smo razrešili in jih zapisali v oglatih oklepajih. V teh so sicer naznačene tudi strani, kjer se v tekstu pojavijo [1]; le izjemoma pa smo posegli tudi po kakšnih lektorskih popravkih (prim. v zmislu – v smislu).

³⁹ AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, š.k. 11.

⁴⁰ Prim. *Delo*, št. 347, 20. december 1963, str. 8.

⁴¹ *Svobodna Slovenija*, št. 7, 18. februar 1964, str. 3: Umrli so.

⁴² AULj, Zapuščine, m. Klementina Kastelec, š.k. 11.

⁴³ Prim. Kornelija Ajlec, Vojaške preskrbnine in pokojnine v prvi svetovni vojni: zakonodaja in izvedba, v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 2 (2015), str. 126–142; Miha Šimac in Katarina Keber, »*Patriae ac humanitati*«: zdravstvena organizacija v zaledju soške fronte, Ljubljana 2011.

Kolikor je bilo mogoče, se je tekst opremilo tudi z opombami in osnovnimi podatki o posameznih osebah, ki se v kroniki omenjajo. Tako je zapis bolj prijazen bralcu, hkrati z ohranjeno patino časa zapisa pa čim bolj veran pričevalec obdobja, v katerem je pod peresom m. Klementine Kastelec nastal in nam prinaša zanimiv uvid doživljanja težkih razmer v vihnih preizkušnjah prve svetovne vojne, v času propadanja in nastajanja novih državnih struktur v tedanji Evropi.

Zdravniki in strežniško osebje v bolnišnici za ranjence med prvo svetovno vojno.

V sredini predstojnica m. Kristina Pezdirc (fotografija pred septembrom 1915).

Vir: AULj, fotografska zbirka

PRILOGE

Priloga 1: »Vojna kronika 1914–1918« s. Klementine Kastelec.

Vir: AULj, šk. 9, M. Klementina Kastelic, *Vojna kronika 1914–1918*.

[1]

Preko avstrijskega ozemlja je hitela bridka vest o dveh žrtvah na jugu domovine. Prestolonaslednik Franc Ferdinand⁴⁴ in soproga nadvojvodinja Hohenberška⁴⁵ sta bila žrtvi 28. junija 1914. Žalost je legla sedaj na srca avstrijskih narodov, v ozračju bodočnosti se je jelo mračiti.

12. julija smo zaključili šolo. Še se je vršilo vse v starem redu, polnoštevilno je prihitela mladina k sklepni sv. maši, veselo in navdušeno kot druga leta sta odmevala veličastni »Te Deum« in cesarska pesem. – Pač nismo slutili tedaj, da se pripravljajo veliki dogodki svetovne zgodovine, ki bodo v bližnji bodočnosti posegli v vse razmere življenja, pritegnili tudi šolstvo v svoj vrtinec. –

Kot vsako leto so pričeli tudi letos s potrebnimi popravami v notranji in vnanji šoli. A predno je bilo najnujnejše končano, je delo zastalo, kajti prišel je usodni dan, ki je zapričel novo dobo.

28. julij 1914! Krvavo si vžžarel na obzorju domovine, pretresel si nas vse s svojo vestjo, četudi nismo docela razumeli tvojih grozečih znamenj, vse globoke tragike, ki jo imaš v svojih posledicah.

Da je naša država napovedala Srbiji vojno, smo brali istega dne v dnevnih listih, ki so nam prinesli obenem cesarjev manifest:⁴⁶

Mojim narodom!

Bila je moja najiskrenejša želja, da bi leta, ki so mi še usojena po milosti božji, posvetil delom miru in da bi svoje narode obvaroval težkih žrtev in bremen vojne.

Toda božja previdnost je odločila drugače.

Spletke sovraštva polnega nasprotnika Me silijo po dolгих letih miru zagrabiti za meč, da varujem čast Svoje monarhije, da branim njen ugled in njeno

⁴⁴ Nadvojvoda Franc Ferdinand (1863–1914), najstarejši sin avstrijskega nadvojvode Karla Ludvika (1833–1896), mlajšega brata cesarja Franca Jožefa I. (1830–1916), avstrijski prestolonaslednik. Za več podatkov o prestolonaslednikovi smrti in atentatu v Sarajevu glej: Andrej Rahten, *Prestolonaslednikova smrt: po sledih slovenskih interpretacij sarajevskega atentata*, Ljubljana 2014.

⁴⁵ Češka grofica Sofija Chotek (1868–1914), s katero se je nadvojvoda Franc Ferdinand kljub nasprotovanjem zaradi prenizkega statusu leta 1900 morganatično poročil. Po poroki je dobila naslov nadvojvodinje Hohenberške. Več o njej glej Chotek, Sophie: <https://www.encyclopedia.com/women/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/chotek-sophie-1868-1914> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

⁴⁶ Manifest je bil objavljen v vseh vidnih listih in časopisih. Glej npr. *Slovenec*, št. 170, 29. 7. 1914, str. 1: Cesarjev manifest avstrijskim narodom; *Slovenski narod*, št. 173, 29. 7. 1914, str. 1: Mojim narodom!; *Štajerc*, št. 26, 2. 8. 1914, str. 1: Na moje narode.

stališče kot sile, da varujem njeno posestno stanje. Z nehvaležnostjo, ki hitro pozabi, je kraljevina Srbija, ki smo jo od prvih početkov njene državne samostojnosti do najnovejšega časa Moji predniki in Jaz podpirali in pospeševali, že pred leti nastopila pot odkrite sovražnosti zoper Avstrijsko-Ogrsko.

Ko sem po treh desetletjih blagoslovljenega dela miru v Bosni in Hercegovini razširil Svoje vladarske pravice na ti deželi, je ta moja odredba [2] v kraljevini Srbiji, koje pravice se nikakor niso kršile, vzbudila izbruhe nebrzdane strasti in najsrditejšega sovraštva. Moja vlada se je takrat poslužila lepe predprave močnejšega in je v najsrajnejši prizanesljivosti in dobrotljivosti zahtevala od Srbije samo znižanje njene vojske na mirovni stalež in obljubo, da bo v bodoče hodila pot miru in prijateljstva.

Isti duh zmernosti je vodil Mojo vlado, da se je omejila na varovanje najvažnejših življenjskih pogojev monarhije, ko se je Srbija pred dvema letoma bojevala s turško državo. Temu vedenju se je imela Srbija v prvi vrsti zahvaliti za dosego vojnega namena.

Nada, da bode srbska kraljevina cenila potrpežljivost in ljubezen Moje vlade do miru in da bo izpolnila svojo besedo, se ni uresničila. Vedno višje plameni sovraštvo zoper Mene in mojo rodovino, vedno bolj neprikrito se pojavlja streljenje, s silo odtrgati neločljiva ozemlja avstrijsko-ogrske.

Zločinska gonja sega čez mejo, da bi na jugovzhodu monarhije izpodkopala temelje državnega reda, da bi narod, kateremu naklanjam v očetovski ljubezni Svojo polno skrb, omajala v njegovi zvestobi do vladarske rodovine in domovine, da bi doraščajočo mladino premotila in jo naščuvala k hudodelnim dejanjem blodnosti in veleizdaje. Cela vrsta morilnih naklepov, po načrtu pripravljena in izvršena zarota, ki se je strašno posrečila in v srce zadela Mene in moje zveste narode, je daleč vidni krvavi sled tistih tajnih spletk, ki so se započele in vodile iz Srbije.

Ta neznosna gonja se mora ustaviti, neprestanim izzivanjem Srbije se mora narediti konec, ako se naj ohrani čast in dostojanstvo Moje monarhije neomažeževano in ako se naj ne pretresa neprenehoma njen državni, gospodarski in vojaški razvoj.

Zaman je naredila Moja vlada še zadnji poizkus, doseči ta cilj z mirnimi sredstvi, Srbijo pripraviti z resnim opominom, da krene na drugo pot.

Srbija je zavrnila zmerne in pravične zahteve Moje vlade in je odklonila izpolniti liste dolžnosti, kojih izpolnjevanje je v življenju narodov [3] in držav naravna in potrebna podlaga miru.

In tako se moram odločiti, s silo orožja ustvariti neobhodno potrebna poročstva, ki naj zagotovijo Mojim državam mir v notranjosti in trajni mir na zunaj.

V tej resni uri se popolnoma zavedam cele dalekosežnosti Svojega sklepa in Svoje odgovornosti pred Vsemogočnim.

Preskusil in uvaževal sem vse. Z mirno vestjo nastopam pot, ki mi jo kaže dolžnost.

Jaz zaupam Svojim narodom, ki so se v vseh viharjih vedno v složnosti in zvestobi družili okoli Mojega prestola in ki so bili za čast, velikost in moč domovine vedno pripravljeni za najhujše žrtve.

Jaz zaupam hrabri avstrijsko-ogrski vojni moči, polni požrtvovalnega navdušenja.

In jaz zaupam Vsemogočnemu, da podeli zmago Mojemu orožju.

Na Dunaju⁴⁷, 28. dne julija 1914.

Franc Jožef I.

Zastal je naenkrat ves mirni razvoj, prekinil se je privatni promet po železnica, pričela se je mobilizacija. Dan na dan so dohajale nove čete v glavno mesto, godba in petje sta jih spremljala, klici patriotičnega navdušenja so odmevali pozno v noč. Na Kongresnem trgu so se vršile slovesne zaprisege posameznih polkov. Ganljiv je bil pogled na tisočere množice naših junakov, ki so kleče prisegali zvestobo vladarju. – V gručah in posamezno so prihajali vojaki iste dni v našo cerkev, prosit božjega varstva sebi in srečen izid velikemu skupnemu podjetju domovine. –

3. avgusta. Štabni zdravnik⁴⁸ se je zglašil pri č. g. Materi prednici⁴⁹ z zahtevom, da odstopi naš zavod 40 postelj v vojaške namene. Samostan je brez ugovora ugodil zahtevi in izročil vojaški oblasti 40 novih železnih postelj s posteljnino vred.⁵⁰

4. avgusta. Vojaštvo je vzelo v začasno posest prostore vnanje⁵¹ šole, novo obednico za gojenke, obe novi spalnici in sobe v neposrednjem[sic] stiku z vnanjo šolo.

⁴⁷ Cesar je izdal manifesta in naročilo ministrskemu predsedniku grofu Stürgkhu v resnici res podpisal navedenega datuma, vendar je to storil v Bad Ischlu, kakor je poročalo časopisje, in ne na Dunaju. Prim. *Slovenec*, št. 170, 29. 7. 1914, str. 1: Cesarjev manifest avstrijskim narodom.

⁴⁸ Štabni zdravnik – morda gre v tem primeru za pozneje generalštabnega zdravnika dr. Edmunda Geduldigerja (1852–1939), ki se ga večkrat omenja v dotičnem zapisu. Prim. ŐSTA/KA*, GBBL, Diverse (Böhmen, Mahren, Schlesien) Karton 160: Dr. Edmund Geduldiger.

⁴⁹ Mati prednica uršulinskega samostana leta 1914 je bila m. Kristina (Terezija) Pezdirc (1860–1928). To službo je opravljala do septembra 1915, ko je prevzela prestojniško službo v Mekinjah, kjer je tudi bila vojaška bolnica za ranjence. V Ljubljani jo je takrat nasledila m. Maksimilijana (Ivana) Kolenc (1872–1922). Več o obeh glej: Kogoj, *Uršulinke*, str. 400–403; AULj, Imenik redovnic, šk 7; Nekrolog šk. 8.

⁵⁰ V samostanski vojni kroniki izvemo, da je zaradi tega, ker so v samostanu za vojaške namene izročili postelje gojenk internata, imela mati prednica precej nevedčnosti s strani staršev: »Nekatere redovnice so odstopile svojo posteljo gojenkam in ležijo na tleh.« V: AULj, Kronika 1914, šk. 8.

⁵¹ Kakor že omenjeno v prispevku, je bila vnanja šola namenjena vzgoji in izobraževanju mestnih deklic, ki so bivale v mestu in okolici (pouk je potekal v slovenščini, nemščina pa je bila eden izmed obveznih predmetov); notranja šola pa je bila namenjena gojenkam; torej tistim deklicam, ki so prihajale od daleč, iz raznih krajev cesarstva, in so prebivale v samostanu. Učni jezik je bil nemški, slovenščina pa obvezni predmet.

Pač nam je bilo čudno, ko smo se poslavljali od vnanje šole, častitljivega dvestoletnega poslopja. Saj ravno tu so prve sestre (redovnice) našega reda, prišedši iz Gorice v Ljubljano, otvorile svoj skromni [4] delokrog, ki se je v izpremenjeni obliki, zadostujoč zahtevam časa, ohranil do današnjega dne. Zato nam je ravno vnanja šola ljuba in draga, dragi njeni prostori, ki so bili doslej vajeni le veselega otroškega vrišča, radostne mladinske pesmi skozi dolgo dobo dveh stoletij.⁵²

Prišli so vojaki, pospravili klopi ter po večjem izpraznili šolske sobe. – Na Marijin praznik, 15. avgusta, nam je bilo do čistega vse pospraviti, kajti sporočili so nam, da se v prihodnjih dneh naseli vojaštvo v določenih prostorih.

18. avgusta. Prvih 300 rezervistov pri nas. – Večinoma so bili Korošci, nekaj pa tudi Tirolcev in Štajercev. Samostansko predstojništvo jim je moralo odstopiti tudi oni del vrta, ki so ga imele sicer gojenke v svojo uporabo. – Na malem dvorišču vnanje šole so si postavili provizorično vojaško kuhinjo za pripravljanje »menaže«. –

V večjih in manjših skupinah so se razkropili po vrtu, eni v veselem razgovoru, drugi pojoč poskočno vojaško. – Saj tedaj je vladalo še ono radostno razpoloženje med njimi, ki je znak navdušeno v boj hitečih junakov.

Ko smo šli k večernemu premišljevanju na vrt, nam je bilo jasno, kako občutno so se naše razmere izpremenile. Z leve strani vrta, od koder nas je še pred nekaj tedni pozdravljal vesel otroški smeh, so se čuli moški glasovi, razgovori, klicanje imen, lakonična vojaška povelja. – Bilo nam je pač čudno v neposrednji [sic] bližini novih sosedov, kot da se je mahoma zrušilo visoko stoletno obzidje in je pridrl svet v doslej mirne samostanske prostore, se je zdelo marsikateri in zbala se je vsaka ob ti misli. Živo kot nikoli prej, smo občutili sedaj dobroto samostanske klavzure. – A morali smo računati z novimi časi, ukloniti se vsemu, zroč preko tesnega obzora osebnih naziranj, lastnih želja, na oni veliki žrtvenik, ki ga je ravnokar postavila domovina, da pridejo narodi in posamezniki, darujoč na njem svoje upe, svojo bodočnost, svojo kri in svoje življenje. –

⁵² V času Ilirskih provinc in francoske oblasti so vendarle tudi ti prostori bili deležni veliko bolj temačnega obdobja, o čemer je tedanja prednica samostana ob obisku leta 1816 obvestila tudi cesarja Franca I. (1768–1835). Prim. *Spomenica ob dvestoletnici uršulinskega samostana v Ljubljani 1702–1902*, Ljubljana 1902, str. 48.

20. avgusta. Smrtni dan sv. Očeta Pija X.⁵³

Med hrup in vrvenje, ki ga je zapričela vojna, je prodril glas o smrti najvišjega zemskega dostojanstvenika, vladajočega papeža Pija X. – [5] Zastalo je srce Cerkve, odbilo srce dobrotnega Pija X., ki je poznalo le ljubezen, ogrevajoč se samo in ogrevajoč katoliški svet v žarišču evharistične ljubezni; omahnila je roka, ki je poizkusila dvigniti palmo, preden zagospodarijo besneče sile med razdvojenimi narodi. – Visoko nad stališčem narodov, njih zemskega stremljenja, malenkostnih časnih teženj, z vidika vere, večnosti, je presojal stanje časa On, ki je skupni oče vseh. Slutil je v daljini vihar, ki bo prihrul nad Evropo, zasmilili so se mu narodi, zasmilile dežele, ki jih bo preplavilo gorje, zato je klical k spravi, sporazumu. A klical je zaman. – In Večni ga je pozval k Sebi, k miru, ki ga ne motijo zemski glasovi, k večnemu miru, utrjenem v Njem samem.

Mi pa smo ostali sami, zapuščeni, v bolesi zroč za njim, ki nas je zapustil v težkem času. Ob odprtem grobu smo čutili globlje, kako zelo smo ljubili blagega svetniškega⁵⁴ Pija X., njega, ki je odprl tabernakelje [sic] katoliškega sveta, da dobivajo verniki iz njih vsakdanjo hrano, pripravil obhajilne mize za tisoče in tisoče otrok, ki jih je povabil k božjemu Ljubitelju v najnežnejših letih. V luči presv.[ete] Evharistije je načrtana pot njegovega najvišjega pastirstva, zato je jasna, žarna, zato obdaja tudi njegovo častitljivo osebo mistični svit, ki izhaja iz sv. hostije. –

Počivaj mirno, sv. Oče, na Srcu evharističnega Kralja, ki ga gledaš ne več v skromni podobi kruha, marveč v lepoti večnega božanstva, počivaj pri Njem in izprosi nam vsem otrokom Cerkve, ki si jo vladal, moči v burnih dneh, ki so prišli nad nas!

Vsled zmed, ki jih je povzročila vojna v prometu in splošne razburjenosti časa, smo se bali, da ne pride tako kmalu do srečnega izida pri volitvi novega sv. Očeta. A Gospod je vedel, da potrebuje njegovo kraljestvo bolj kot kdaj prej krepkega vodnika, ki bo stal na braniku za njegove pravice, kljubujoč viharjem, ki se bodo zaganjali v nerazrušno skalo. Zato je bil sam s svojo obljubljeni pomočjo zraven, v nepričakovano kratkem času smo dobili novega papeža v osebi

⁵³ Giuseppe Sarto, roj. 3. junija 1835 v vasi Riese v Benečiji. Izbral si je duhovniški poklic in leta 1858 prejel mašniško posvečenje. Devet let je deloval kot kaplan v župniji Tombolo, od koder ga je pot vodila v Salzano, kjer je bil devet let župnik. Od tam so ga poslali v Treviso, kjer je – spet devet let – opravljal službo spirituala in škofijskega kanderja. Leta 1884 je bil imenovan za škofa v Mantovi. Po devetih letih je bil leta 1893 imenovan za beneškega patriarha in kardinala. Kot takšen se je leta 1903 znašel na konklavu v Rimu in 4. avgusta bil izvoljen za papeža. Privzel si je ime Pij X. ter si za svoje geslo izbral besede apostola Pavla »Vse prenoviti v Kristusu« (Ef 1,10). Izbruh vojne naj bi mu strl srce in umrl je 20. avgusta 1914. V: Metod Benedik, *Papeži: od Petra do Janeza Pavla II.*, Ljubljana 1996, str. 294–296 (dalje: Benedik, *Papeži*); *Slovenec*, št. 189, 21. avgust 1914.

⁵⁴ Očitno so že ob smrti papeža Pija X. nekateri pisali o njegovem svetniškem zgledu. V resnici je papeža Pija X. leta 1951 papež Pij XII. razglasil za blaženega, tri leta pozneje (1954) pa je bil prištet med svetnike. Benedik, *Papeži*, str. 296.

bolonjskega nadškofa in kardinala, ki si je nadel ime Benedikta XV.⁵⁵ – Ne, v Cerkev, do njenega svetišča, ne smejo vihre, ki pretresajo ostali svet, oaza miru ostane [6] sredi razburkanega valovja, kamor se lahko zaupno oziramo, če se maje vse okoli nas, poslušajoč nauke, opomine in ukaze namestnika Njega – večne Resnice. – Blagor nam vsem, ki imamo trdno oporo v svojem najvišjem poglavarju! Vsevečnemu hvala za to! Njemu pa, ki je prevzel v težkih dneh svetovne vojne svojo nadpastirsko službo, pomoč in varstvo Kristusovo!

Toda nazaj k vsakdanjosti, domačim razmeram! Že 24. avgusta so se poslovili prvi cesarski gostje od nas. Pred odhodom so nam ob verandi na vrtu zapeli v slovo. Č. g. Mati prednica in tudi druge so prinesle rožnih vencev, svetinjc in relikvij, da jih vzamejo s seboj na nevarno pot. – Sama radost in pogum jih je bil na zunanje, a najbrže se je skrivalo globlje v duši še marsikatero čustvo, ki ni smelo na dan, moška odločnost mu ni dovolila izraza. – Razvili so zastavo, stopili v vrsto in odšlo je krdelo krepkih mož, mi pa smo jim želeli srečno pot, slavno zmago. A niso šli po lavoriko, kot so mislili sami, in smo upali mi ž njimi. Gališka plan je imela tedaj odprte grobove za naše junake in tudi teh je čakala, da jih zagreblje [sic] v svojo krvavo grudo. – Mesec dni pozneje sta se zglasila v samostanski čevljarnici, ki jima je bila najlažje dostopna, dva vojaka – ranjenca. Bila sta izmed mož, ki so pred kratkim gostovali pri nas. Pravila sta o nesrečni usodi polka in tovarišev, s katerimi sta odšla skupno na bojišče ...

Novo, nenavadno življenje po ulicah je pritegnilo tudi mladino v svoj vrtinac. Jela je postopati za vojaki, godba, ki jih je spremljala, jo je mikala – in že so se začeli kazati prvi nevarni simptomi pouličnega življenja mladine. To je napotilo šolska oblastva, da so sklenila otvoriti za ostali počitniški rok več dnevnihi zavetišč za deklice in dečke.⁵⁶ Tudi v našem zavodu smo ga dobili.

Otvorilo se je 28. avgusta. Namenjeno je bilo deklicam od 6. – 14. leta, ki so bile doma brez nadzorstva in potrebne oskrbe. Deklice so ostale v zavetišču od 8^h zjutraj do 6^h zvečer. Število zavetišče obiskujočih se je gibalo med 50–60. Razdeljene so bile po starosti v dva oddelka. Večjim so bile odmerjene tri dopoldanske ure pouka v šoli ali na vrtu, v potrebnih slučajih so se porabile tudi za gospodinjska dela v kuhinji. Manjše so imele dopoldne dve uri pouka, ostali čas se je [7] porabil za ročno delo, igre in prosto zabavo. Popoldne je menjavalo

⁵⁵ Giacomo della Chiesa, rojen 21. novembra 1854 v počitniški palači Villa della Chiesa v Pegli pri Genovi. Leta 1878 je prejel mašniško posvečenje in bil dalj časa v diplomatski službi Svetega sedeža. Od leta 1887 do 1907 je služboval v rimski kuriji, nato pa je postal nadškof v Bologni. Kot takšen je maja 1914 postal kardinal in bil že 3. septembra 1914 izvoljen za papeža. Ob izvolitvi si je nadel ime Benedikt XV. V času pontifikata si je v vojnih razmerah posebej prizadeval za mir. V: Benedik, *Papeži*, str. 296; John F. Pollard, *The unknown Pope: Benedict XV. (1914–1922) and the Pursuit for Peace*, New York 1999.

⁵⁶ Pobudo za tovrstna zavetišča je, kot se zdi, dejansko dala Vincencijeva družba in v »sporazumu z visoko c. kr. deželno vlado, deželnim odborom in mestnim županstvom« so jih dejansko odprli. V Ljubljani so bila ta zavetišča: »za dečke Marijanišče in Rokodelski dom v Komenskega ulici; za deklice: zavod pri Uršulinkah, ljudska šola v zavodu baronice Lichtenthurn. V Šiški hiša Vincencijeve konference poleg kolodvora, na Viču: društveni dom in ljudska šola, v Mostah novo poslopje ljudske šole«, kakor je poročalo časopisje. V: *Slovenec*, št. 189, 21. avgust 1914, str. 3: Materam, vzgojiteljem in vsem prijateljem mladine.

ročno delo s primerno zabavo na vrtu. Enkrat ali dvakrat na teden sta šla oba oddelka pod nadzorstvom na daljše izprehode: Rakovnik, Golovec, Ježica. Vse učiteljice vnanje šole so bile zaposlene v zavetišču.

Koncem avgusta so pričeli v naši gospodinjski šoli pripravljati kuhano sadje za ranjence. – Dvorišče se je izpremenilo v pravi sadni trg. Veliki in manjši zaboji, vreče, koši, polni različnega sadja, so bili razpostavljeni vse križem. Voz za vozom, vsak težko obložen s sočnim bremenom, je dohajal dan na dan. Iz bližnje okolice, pa tudi iz daljnih krajev, iz Belokranje [sic] in Spodnje Štajerske, je pošiljalo ljudstvo zastonj svoj jesenski pridelek za uboge ranjence. Dela je bilo dosti, kajti bilo je treba prebrati in očistiti sadje v vsaki posodi, nato pa sušiti ali vkuhati v za to pripravljenih kotlih. Prišlo nam je pomagat tudi več gospodičen iz mesta. To so vam bili prizori, prav kot na živahnem trgu! Tu skupina redovnic krog velikega zaboja jabolk, tam vesela družba gospodičen, prebirajoč češplje iz posode v posodo! Po vrtu pa se je kadilo iz kotlov in iz gostega dima so žareli razgreti obrazi provizoričnih kuharic, z velikimi kuhalnicami v roki.

Iz posameznih rezervnih bolnic, ki so se polagoma jele polniti z ranjenci, so sproti prihajali strežniki po kuhano sadje. Kolikor se ga ni porabilo, se je shranilo za zimski čas, kajti to so slutili vsi, da se bolnice ne izpraznijo tako kmalu.

14. nedelja po Binkoštih. Velika prošnja procesija za zmago. Pred našo cerkvijo je bil postavljen oltar in tu sem je prišel veličasten sprevod v istem redu kot velikonočno nedeljo; udeležba pa je bila še večja. Pretresljivo je odmeval iz sto in sto grl prisrčen klic: »Marija, k Tebi, uboge reve!«

Vedno resnejši je postajal svetovni položaj, zamotavali so se dogodki bolj in bolj, in naše upanje, ki smo ga gojili v začetku, da utegne vojna trajati kvečjemu en mesec ali dva, je ginevalo – kljub tolažbam in obetom dnevnih listov. Grozna poročila so dohajala dan na dan z južnega in severnega bojišča, poročila o tisočih naših junakov, padlih [8] v boju in onih, ki so morali v ujetništvo. Bolnice so se polnile bolj in bolj. – Kaj bo s šolo? ne bo li vzela vojaška oblast vseh šolskih poslopij v svojo uporabo? S strahom smo gledali v bodočnost in skrbelo nas je, kako se stvari razvijejo. –

21. sept. Pričetek šol. Hvala Bogu, vsaj tu nas upanje ni varalo. Seveda, drugače je moralo biti marsikaj. Vnanja šola je ostala namreč še nadalje v vojaški posesti. – Iznova smo začutili, kako ljubo in drago nam je staro, častitljivo poslopje. Mikalo nas je tembolj, ker je prav v istem času polagoma izpreminjalo svoje vnanje lice ob notranji strani. – Slavno znana, ozka stara hodnika, ki sta se že nekaj let vselej tako sumljivo gugala, ko se je počasi pomikal razred za razredom po njiju, sta izginila. Na njiju mestu sta rastla ravno v začetku šolskega leta dva lična nova hodnika. Kako smo ju leto za letom težko pričakovali in se ju

veselili! Sedaj so se izpolnile želje učiteljskega osobja vnanje šole, a prav kot po naključju ravno sedaj, ko smo morali žrtvovati celo poslopje drugim namenom.

V prostore notranje šole se je stisnila tudi vnanja. Celodnevni pouk je bilo treba razdeliti v poldnevni. Notranja šola je imela vsako dopoldne od 8 – 12h pouk, vnanja pa popoldne od 1 – 5h. Ker so se sprejele učenke paralelnih razredov vnanje šole, jih je bilo težko spraviti v eno šolsko sobo. Zato so morale služiti tudi hospitacijske⁵⁷ klopi kot navadne šolske klopi. Pouk je bil seveda znatno otežkočen, a treba se je bilo prilagoditi razmeram. Sicer se pa tudi nismo zbalih malih žrtev, novih ovir, vedoč, da smo lahko veseli in hvaležni, da moremo delovati v svojem poklicu.

Vnanjo šolo so medtem počasi rezervirali za ranjence. V vseh sobah, ki jih je bilo treba odstopiti vojaštvu, so pripravili železne vojaške postelje z natlačnimi slamnicami.

13. nov. Predhodniki ranjencev, strežniki, so se naselili danes v veliki obednici v pritličju novega trakta. – Vsled zahteve vojaške oblasti ji je samostan moral naslednje dni odstopiti še obe veliki spalnici za gojenke v začasno uporabo.

30. nov. Prvi ranjenci, 201 mož, v vnanji šoli. V sporazumu obeh predstojništev [9] vojaškega in našega, se je določilo, da bo samostanska kuhinja oskrbovala ranjence s hrano. Zato je bilo treba na hodniku poleg kuhinjskih vrat postaviti še velik kotel, kajti oba štedilnika v kuhinji sta bila za nove razmere še premajhna.

Povsem novo življenje se je pričelo tedaj v naši kuhinji. Uboge kuharice so dobile dela čez glavo, kajti poleg samostanske družine, redovnic in gojenk, jim je bilo misliti vsak dan petkrat tudi na lačne bolne goste v vnanji šoli. Ker strežnikom ni bilo dovoljeno prihajati v kuhinjo, so morale vsakič mlajše sestre znositi »menažo« do velikih vrat ob obednici. Počasi in oprezno se je pomikal sprevod iz kuhinje po hodniku mimo čevljarnice. Ob vratih so čakali strežniki, ki so raznašali jed dalje po sobah, ki so jim bile prideljene.

Kuhinjsko osobje je oddalo več svojega dela učiteljskemu. »Zbirati fižol, lupiti krompir, zna vsak«, so si mislile naše kuharice, pa so pošiljale dan na dan po več škafov krompirja ali košare fižola v takoimenovano 'apoteko', kjer ga je bilo treba pripraviti za kuho. Č. g. provincijalna [sic] prednica M. Terezija⁵⁸ so

⁵⁷ Hospitacijske klopi so bile v notranji dekliški šoli, kjer je bila tudi vadnica za učiteljskice, ki so hodile tja hospitirat. Prim. Kogoj, *Uršulinke*, str. 175.

⁵⁸ M. Terezija (Alojzija) Heidrich (1840–1918). V redovno skupnost je vstopila 12. januarja 1860. V letih 1895–1906 je bila predstojnica samostana, v letih 1906–1918 pa provincialna prednica. V: Kogoj, *Uršulinke*, str. 400–403; AULj, Imenik redovnic, šk 7; Nekrolog šk. 8. Ob njeni smrti so se je spomnili tudi slovenski časopisi. *Slovenec* je 2. aprila 1918 med drugim zapisal: »16 let je bila vzgojiteljica samostanskih novink, 11 let lokalna, 12 let provincijalna prednica, vseskozi pa vzor-uršulinka.« *Slovenec*, št. 74, 2. april 1918, str. 4: M. Marija Terezija Heidrich †. Podroben nekrolog o njej je v podlistku izšel nekaj dni pozneje. Prim. *Slovenec*, št. 84, 13. april 1918, str. 1–2: † M. Tereziji Heidrich v hvaležen spomin.

prav pridno zahajali k skupnemu delu za Rdeči križ in po njih zgledu tudi druge, kolikor so jim dopuščale šolske in druge dolžnosti.

Ko se je napolnila rezervna bolnica v vnanji šoli z ranjenci, je bila izpočetka vsako soboto ob 9^h posebna sv. maša zanje v naši cerkvi. Prisostvovali so ji vsi ranjenci, ki so bili izven postelje. V cerkev so prihajali skozi hodnik v pritličju župnišča. Vojni superior msg[r]. Kokolj⁵⁹ je daroval sv. mašo. Sv. evangelij je bral vsakič v 4 jezikih: hrvatskem, nemškem, ogrskem in italijanskem.

Obisk ranjencev v vnanji šoli.

Vsak drugi dan so č. g. Mati v spremstvu 3 ali 4 gojenk obiskali naše ranjence. Večje deklince so nesle košare, naložene z darovi, manjše pa so jih delile med ranjence. Tu pa tam je spremljala č. g. Mater tudi katera druga izmed redovnic. Pridružimo se jim!

Skozi staro obednico za gojenke v I. nadstropju pridemo do vrat nasproti telovadnice in jih odklenemo. Tu je nepristopna meja med samostansko klavzuro in začasno vojaško bolnico. Duh tobaka in karbola nas takoj [10] pouči, da smo prišli v povsem drugačno ozračje, kot smo ga sicer vajeni. Po malem hodniku, ki smo ga tolikrat [sic] prehodili s knjigami in z zvezki na rokah, pridemo na dvorišče vnanje šole. Otožna čustva se nam vzbujajo ob misli na preteklost v primeri s sedanostjo. Vstopimo v 1. razred. Komaj izpoznamo nekdanjo šolsko sobo. Mesto klopi, postelja ob postelji in na njih trudni, izmučeni bolniki. Eni leže, drugi sede na postelji ali stoje ob oknu, zamišljeno zroč v zimski svet...

Včasih je tu mrgolelo drobnih glavic, gibajočih se v otroškem nemiru, iz nedolžnih grl se je glasila pesemca, razlegal smeh, prisrčen, kot je smeh prve mladosti. – V kotu računalo s pobarvanimi kroglicami, po stenah slike s skrivnostnimi znamenji, tiskanimi in pisanimi črkami, na odru pa rdeče črtana šolska deska je bila prej najvažnejša oprema tega prostora, kjer se je leto za letom razlagala početna modrost. Kako je sedaj drugače! Še je šolska deska na odru, a mesto i, u bereš na nji: »K. u. k. Reservespital, 1. Abteilung, 4. Filiale.« Drugo je izginilo. – Resni možje po posteljah so vajeni drugih strojev kot je oni s kroglicami, in znamenja prve modrosti so jim najbrž tudi že znana. – Ob vzglavju ima vsak bolnik pritrjeno majhno, črno deščico z nekako osebno popisnico. Na

⁵⁹ Karel Kokol(j) (1865–1931), v mašnika posvečen 6. julija 1890. Sprva dušni pastir v Avstrijskem Primorju, od februarja 1893 pa je služboval v cesarskih oboroženih silah in leta 1897 prestopil med mornariške vojaške duhovnike in bil mornariški kaplan 2. razreda. S 1. majem 1907 je bil povišan v mornariškega kurata 1. razreda, leta 1911 pa je postal mornariški superior ter bil odgovoren za katoliško duhovno oskrbo vse cesarske mornarice. Že po dobrem letu pa se je koncem 1912 upokojil in se naselil v Ljubljani. Ob izbruhu prve svetovne vojne se je prostovoljno javil za duhovno oskrbo vojaštva v ljubljanskih bolnišnicah. Sprva je bil zadolžen za duhovno oskrbo vseh bolnišnic, pozneje pa za rezervno vojaško bolnišnico št. 4, pod katero je sodil tudi uršulinski samostan. To službo je opravljal do konca vojne. V: Miha Šimac, *Vojaški kurati iz osrednjih slovenskih dežel v avstro-ogrskih oboroženih silah v prvi svetovni vojni*, disertacija, Ljubljana 2013, str. 461–462.

nji beremo ime in priimek dotičnika, vero ter narodnost in zvemo tudi vrsto bolezni.

Č. g. Mati se ustavijo ob vsaki postelji in obdare posameznike s cigaretami, vojnimi dopisnicami, svinčniki itd. Hvaležno sprejmejo darilo. Cigareta bo v razvedrilo, dopisnica pa poroma domov, noseče poročilo svojcem. Ta ali oni pove rad kaj o svojih vojnih dogodkih, kako je bilo v strelnem jarku, ko so žvižgale granate nad njimi, ali kako so planili na sovražnika, ko se je šlo mož proti možu – v boju na nož. – »Pa me je Bog obvaroval,« sklene marsikateri in resnična hvaležnost je v njegovi besedi. Mlad, junaški Dalmatinec zatrjuje, da čuvata mrtvi »otac in majka« iz nebes nad njim in prepričevalno prerokuje, da pride živ in zdrav iz krvavih borb...

Najbolj tihi in resni so družinski očetje. Da imajo ženo in deco doma, pravijo, pa so otožni in zamišljeni ob spominu nanje.

Poslovimo se in gremo po stopnicah v 1. nadstropje. 3. razred! Vrsta mož, vsi pokoncu in v zasilni uniformi, vstane. Salutirajo pa stoje tiho ob posteljah. Ne enega glasu ni čuti. Kaj jim je? Oglušeli so reveži, popol[11]noma oglušeli ob nepopisnem grmenju na bojišču, ne slišijo, ne razumejo nas...

Velika spalnica! Polovico so jih pravkar pripeljali. Eni imajo že označeno potrebno na deščici, a tu je eden, ki ne vedo še ničesar o njem in sam jim ne zna ničesar povedati. Posteljo ob vratih so mu določili. Ves je skrit pod odejo, samo glava, čudno razgreta in zabuhla, je prosta. Zdravnik bo šele konstatiral[sic] bolezni. Revež nas gleda, osuplo in boječe, pa mu zdrkne solza po licu. Kot otrok prične jokati, a ne govori ničesar, le krčevito utripanje mišic na obrazu priča o neznosnih bolečinah.

Oni tam v drugi postelji je Mohamedanec. Bošnjak, mož junak, pa Alahov častilec! Res, a vesten in natančen v izpolnjevanju svojih verskih dolžnosti, da bi bil lahko v zgled vsakemu katoličanu. Vsak ponedeljek je samo nezabeljen krompir, pa ničesar drugega. Tako je obljubil v strahotah boja za ves čas, dokler bo trajala vojna. Zvesto drži obljubo in jo bo gotovo tudi še naprej, do konca, če ga bo le učakal.

Poslovimo se, prevzeti najrazličnejših vtisov. – Kaznujoča roka božja, hudo si zadela človeški rod, a vendar si v svojem pravičnem srdu obenem neskončno usmiljena. V trpljenju čistiš nešteto duš, ki so prej pozabile na Te, ko jim je sijalo solnce [sic] zemske radosti. V solzah in bolečinah pa Te zopet iščejo in Ti, večno Usmiljenje in Dobrota, si njih upanje in tolažba v dneh brezmejne bridkosti...

Božič 1914, dolgo zaželen, radostno pričakovan! Da se ob tebi pomire besneče sile, da prineso božji seli [sic] iznova poročilo miru razdvojenemu človeštvu, smo upali. O Božiču, tako smo se nadejali, se ustavi gorje, topovi bodo utihnili, ko se bodo oglasili polnočni zvonovi, ob prihodu Kralja miru si bodo

podali narodi roko in z novim letom nam zasije zarja, spravo oznanjajoča. A je odšel Božič in ž njim naše nade...

Lepa je bila božičnica, ki so jo priredile gojenke in učenke notranje šole ranjencem v naši rezervni bolnici. O tem piše *Slovenec* z dne 30. dec. 1914 sledeče: »Že tedne in tedne so tekmovali posamezni razredi notranje uršulinske šole, kako bi pripravili našim junakom kar najlepši Božič. Vsak razred je dekoriral božično drevesce po svojem okusu. Največje gojenke četrtoletnice so imele belega, drugoletnice mnogobarvnega; eno drevesce je blestelo v cesarskih barvah, drugo je bilo rožno, tretje svetlomodro itd. Zaradi [12] gojenk, ki odpotujejo o Božiču domov, se je vršilo obdarovanje že 23. decembra. V dolgem sprevodu so se vrstili razredi v rezervno bolnico, na čelu vsakega razreda krasno božično drevesce, 15 jih je bilo, za vsako bolniško sobo eno drevesce in za vsakega izmed 143 ranjencev po en zavitek božičnih darov. Zavitki so vsebovali po 100 svalčič,⁶⁰ smodke,⁶¹ razglednice, pisemski papir, nekaj komadov zimskega perila, oranže, pecivo i. dr. V bolniških sobah so se prižgale sveče na drevesih in gojenke so same vročile s toliko ljubeznijo pripravljene darove. Nato je zadonela po sobah cesarska himna in tej so sledile razne patrijotične in božične pesmi. Med zvonkimi dekliskimi glasovi je zatrepetal marsikak moški glas, dokler ga ni udušila solza notranjega ginjenja. Ob žarnem božičnem drevescu in v krogu mladine so dragi trpini pač v duhu poromali pod ljubljeni domači krov, v domačo sobico med svoje otročičke, ki bodo letos tako zelo pogrešali ljubega očeta. Besed niso mogli najti v zahvalo, pa čemu tudi – govorile so solze. Drugo jutro pa je došlo samostanski prednici zahvalno pismo ranjencev: 'Prečastita gospa prednica! Dovoljujemo si, Vam, prečastita prednica, izreči najspoštljivejšo zahvalo za lepo, pod Vašim blagim vodstvom nam pripravljeno božičnico. Zaeno [sic] prosimo, da blagovolite izročiti izraz naše vroče zahvale vsem onim, ki so z darovi, z žrtvovanjem časa in dela pripomogli h ginljivo uspelemu božičnemu slavlju. Sprejmite, prosimo, tudi zagotovilo, da se bomo še v poznih letih, ko bodo že obledeli spomini na vojne težave, radi spominjali onih dni, ki smo jih preživeli pod Vašo gostoljubno streho in da nam bo vsak Božič, ki ga nam Vsemogočni še nakloni, poklical v spomin božično drevesce, ki ga je daleč od doma okrasila prava ljubezen s toliko nesebičnostjo. Blagovolite sprejeti, preč. prednica, izraz najodličnejšega spoštovanja od Vam vdanih ranjencev c. kr. rezervne bolnice pri uršulinkah.'«

Na sv. večer so si priredili ranjenci sami v veliki spalnici skromno zabavo. Izvrsten violinist je poizkusil vse, da začara s svojim inštrumentom sodruge v pravo božično razpoloženje. Malo se mu je menda res posrečilo, saj počasi so

⁶⁰ Svalčica – cigareta.

⁶¹ Smotka – cigara.

začeli tudi tovariši s svojim tenorom in basom spremljati njegove melodije. Do poznih ur so odmevale božične pesmi vun [sic] – v sveto noč.

Za praznike se je ranjencem tudi običajni jedilni list znatno zboljšal. Gospe iz mesta so darovale več okusnih potic, deželni odbor je dal vina, naša kuhinja [13] pa je storila tudi vse, da je bila »menaža« primerna božičnim praznikom. V priznanje za vso požrtovalnost samostana v prid ranjencem in za bogate božične darove, se je c. i. kr. polkovni zdravnik dr. Slavik⁶² č. g. Materi prednici v posebnem pismu lepo zahvalil.

1915

V januarju silen mraz. Dan za dnem so dohajala poročila o zmrzlih vojakih, naših in ruskih, na karpatskih višinah. V službi dobrodelnosti v prav patriotičnem zmislu [sic] je izdelovala šolska mladina po mestih in na deželi raznovrstno zimsko opravo za junake tam zunaj v ledu in snegu. Tudi naše učenke niso bile zadnje v društvu pomožne akcije. Ure ročnega dela so se porabile izključno le za izdelovanje vojaških potrebščin. Volno in drugo potrebno blago so nakupile same. Učenke notranje in vnanje šole so izdelale skupno:

Iz volne 4340 kosov (nogavice, rokavice, snežne čepice, zapestniki, nakošenice, šali, oprsniki).

Iz platna 1483 kosov.

Iz Bilbrohtovega papirja 1270 nogavic.

Iz časniškega papirja 9350 parov podplatov

Izdelke je bilo pošiljati na vojno-oskrbovalni urad.

Februar. Z drugim tečajem je bilo treba pouk na naši šoli zopet izpremeniti. Slovenska mestna osemrazrednica, ki je bila dotlej nastanjena v Lichtenthurničnem⁶³ zavodu, se je preselila k nam. Tako so se morale kar tri šole zadovoljiti z enim poslopjem. Naša notranja šola ni izpremenila svojega načrta, ampak je imela še nadalje vsako dopoldne pouk. Vnanja šola in nova naselnica [sic] pa sta si sestrinsko razdelili popoldneve v tednu. V ponedeljkih, sredah in petkih so prihajale učenke naše vnanje šole k pouku, ostale popoldneve pa one iz mestne osemrazrednice. Gospa ravnateljica šentjakobske šole je prebila svoje uradne ure v prirodopisnem kabinetu, kjer se je shajalo tudi učiteljsko osebje v

⁶² Polkovni zdravnik Matija Slavik, roj. 1874 v kraju Predni Zborovice (Vorder Zborowitz), okraj Strakonice (nem. Strakonitz) na Češkem. Medicino je študiral na Dunaju in študij uspešno zaključil leta 1902. Ker je bil vojaški štipendist, je v tem letu opravljal še posebne vojaške tečaje in jih uspešno zaključil. V vojaških vrstah je bil tedaj kot višji zdravnik (*Oberarzt*), v polkovnega zdravnika je napredoval leta 1905 in deloval pri 27. pehotnem polku kralja Belgijcev in zato takrat prišel v Ljubljano. Tu je dočkal začetek prve svetovne vojne in po svojih močeh sodeloval pri negi bolnikov in ranjencev. Pri tem so padale tudi kritike, da je bil preoster in surov do bolnikov kot tudi do strežnikov. ÖSTA/KA, Quall, Ktn. 3228: Slavik, dr. Mathias; Matjaž Ambrožič, *Dnevniški zapiski dr. Evgena Lampeta (1898–1918)*, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2007, str. 330.

⁶³ Lichtenthurnov zavod je bil ob ustanovitvi (leta 1878) namenjen deklški sirotišnici, za njihovo vzgojo in pouk pa so skrb prevzele hčere krščanske ljubezni sv. Vincencija Pavelskega. Postopoma se je zavod razvil v ljudsko in meščansko šolo za svoje in zunanje učenke. Leta 1902 je tako šola postala osemrazredna.

prostem času. Učila so dobivali pri nas. Enako so dobile učiteljice tudi v šolskih sobah oddelek v pultu, kjer so lahko shranjevale najpotrebnejše.

Tako smo se stiskali vedno bolj, vnanja šola je imela odslej komaj še 12 ur pouka na teden.

20. februarja. Slovesno odlikovanje ranjenca iz naše rezervne bolnice, rodom [14] Ogra. V cerkvi je bila peta sv. maša, nato govor preč. gospoda mornarskega superior[j]a v nemškem in slovenskem jeziku. Prve klopi ob prižnici so bile rdeče pregrnjene; v njih je bilo več višjih častnikov ter odlikovanec. Vse druge klopi so bile polne moštva. Po cerkvenem opravi se je vršila dekoracija na dvorišču pred vnanjo šolo. Pripeli so mu hrabrostno svetinjo na prsi, v priznanje posebnega junaštva v bojni črti.

Z mesecem marcem se je uvedlo po šolah nabiranje prostovoljnih prispevkov za Rdeči križ. Vsak prvi učni dan v tednu so prinašale učenke svoje darove, najubožnejše po 1 h⁶⁴, druge več, kakor je katera mogla v razmerju s patriotiskim navdušenjem.

Tudi mesec april nam je prinesel nekaj novega. Vsled ukaza c. kr. deželnega predsedstva si je smelo ljubljansko občinstvo v svrhu varčevanja z moko in kruhom od 25. aprila 1915 dalje kupovati kruh in moko le z uradnimi izkaznicami, krušnimi kartami, naprava, ki so jo posnela naša oblastva po zgledu nemških. Izkaznice so izdajale posebne krušne komisije, katerih se je določilo za razne dele mesta devet. Kot člani krušnih komisij so sodelovali tudi ljubljanski mestni učitelji. Tako se je pričelo postavno prikrajševanje v uporabi živil. Žemlje so itak že ponehale s 1. aprilom letošnjega leta, sedaj se je pa peka belega kruha v splošnem omejila do skrajnosti.

3. maja. Zbiralni dan za vdovski in sirotinski sklad. Učenke notranje in vnanje šole so darovale skupaj 266 K⁶⁵.

9. maja. Slovesna zaprisega prostovoljnih strelcev.⁶⁶ Na poziv deželnega odbora se je vpisalo več nedoletnih mladeničev in mož, ki niso bili vpoklicani pod orožje, med prostovoljne strelce. Danes so s prisego potrdili svojo odločitev in izjavili neomajno zvestobo presvetlemu vladarju. V naši cerkvi je bila slovesna služba božja, ki so ji prisostvovali najvišji dostojanstveniki, zastopniki vojaške in civilno-uradne oblasti. Med sv. opraviлом je igrala v cerkvi vojaška

⁶⁴ Najmanjša denarna enota 1 heller oziroma 1 vinar. Za eno krono je bilo potrebno 100 vinarjev.

⁶⁵ K = Krona. Okvirno vrednost krone v letu 1914 so avstrijski raziskovalci leta 2000 ocenili na 3,8 EUR (preračunano na avstrijske šilinge). Takšna je bila tudi leta 1915, v letu 1916 pa je vrednost že padla na 3,2 EUR, leto pozneje na 2,5 EUR in v letu 1918 na 1,8 EUR. Več o tem glej: Brigitte Biwald, *Von Helden und Krüppeln* Teil 1, Wien 2002, str. 18.

⁶⁶ Prostovoljni strelci so bili sprva oblikovani kot pomožna služba v notranjosti dežele; njihove naloge so bile pomoč pri požarih in poplavih, varnostna služba itd. Za vstop med prostovoljne strelce se je lahko prijavil vsak najmanj 17 let star državljani mornarije. Mlajši so morali dobiti privoljenje očeta oziroma zakonitega varuha. Zasluge za ustanovitev prostovoljnih strelcev na Kranjskem je imel podpolkovnik Josip vitez Pogačnik (1866–1932), ki je zato dobil zahvalo oblasti in povišanje v čin polkovnika. O strelcih glej tudi: Miha Šimac, *Odlikovani hoški učitelj Radovan Mejovšek (1884–1971)*, v: *Kronika* 2 (2017), str. 197–198.

godba, menjavajoč se z našim pevskim zborom ob spremljavanju [sic] orgelj. – Po končani cerkveni slovesnosti se je vršila prisega pred Radeckijevim spomenikom⁶⁷ ob navzočnosti zastopnikov oblasti in velike množice občinstva.

24. maja. Italija napovedala vojno. Že v prvi pomladi so se jele oglašati vesti, da nam preti vojska z novim sovražnikom, Italijo, ki bi rada pre [15]mostila Adrijo in prišla z mečem v avstrijske obmorske kraje, da si jih osvoji. Uradno je ostala stvar do danes skrivnost. A kar smo mesece slutili, se je uresničilo, Italija je prelomila zvezo⁶⁸ z našo državo, prestopila v vrsto naših sovražnikov in nam z današnjim dnem napovedala vojno.

Cesar Franc Jožef I. je izdal nov manifest, ki se je v naslednjih dneh razglasil po časopisu⁶⁹:

Mojim narodom!

Kralj italijanski Mi je napovedal vojno.

Zvestobo je prelomila kraljevina italijanska svojima zaveznikoma, kakor zgodovina ne pozna enakega.

Več nego trideset let⁷⁰ je trajala zveza, v kateri je mogla Italija množiti svojo teritorialno posest in se razcvitati, kakor nikdar ni slutila, sedaj Nas je Italija zapustila v uri nevarnosti in je z razvitimi zastavami prešla v tabor Naših sovražnikov.

Mi nismo ogrožali Italije, nismo kratili njenega ugleda, nismo se dotaknili njene časti in njenih interesov; vedno smo zvesto izpolnjevali Svoje zavezniške dolžnosti in smo ji nudili Svojo zaščito, ko je šla na bojišče.⁷¹

Storili smo še več: Ko je začela Italija s svojim pohlepnim očesom gledati čez [sic] naše meje, smo bili odločeni za velike in bridke žrtve, za žrtve, ki so posebno bolele Naše očetovsko srce, samo da ohranimo zavezniško razmerje in mir.

Toda pohlepnost Italije, ki je mislila, da je treba izkoristiti trenutek, se ni dala potolažiti.

In tako se mora izpolniti usoda.

Mogočnemu sovražniku na severu so se Moje armade zmagošlavno upirale v desetmesečni gigantični borbi in v najzvestejšem sobojevništvu z vojskami Mojega presvetlega zaveznika.

⁶⁷ Doprsni kip feldmaršala Radetzkega je stal na Kongresnem trgu, drugi pa pred dvorcem v Tivoliju.

⁶⁸ Trojno zvezo oz. obrambno zvezo med Avstro-Ogrsko, Kraljevino Italijo in Nemškim cesarstvom. Zadnjič so jo obnovili leta 1912.

⁶⁹ Posebna izdaja *Slovenca* je denimo manifest objavila 24. maja 1915. Glej: *Slovenec*, št. 115.a, 24. maj 1915, str. 1: Italija nam je napovedala vojno! Cesar nas kliče.

⁷⁰ Obrambna zveza med Nemškim cesarstvom, Avstro-Ogrsko in Kraljevino Italijo je bila podpisana 20. maja 1882. Kraljevina Italija je zvezo zapustila 3. maja 1915.

⁷¹ Kraljevina Italija se je med septembrom 1911 in oktobrom 1912 bojevala proti Osmanskemu imperiju v t. i. libijski vojni, ki se je končala z mirovnim sporazumom iz Lausanne (18. 10. 1912), po katerem so Italijani zasedli ozemlja Libije in Dodekaneza. Uspeh Italije je predstavljal tudi spodbudo balkanskim državam (Bolgarija, Črna Gora, Grčija in Kraljevina Srbija) za prvo balkansko vojno.

Novi zavratni sovražnik na jugu jim ni nov nasprotnik.

Veliki spomini na Novaro,⁷² Mortaro,⁷³ Kustoco⁷⁴ in Vis,⁷⁵ ki so ponos Moje mladosti, in duh Radeckega,⁷⁶ nadvojvode Albrehta⁷⁷ in Tegetthofa,⁷⁸ ki še živi v Moji vojni moči na kopnem in na morju, so mi poroki za to, da bomo tudi proti jugu uspešno branili mejo monarhije.

Pozdravljam Moje v boju izkušene zmagonosne čete. Zaupam njim in njihovim [16] voditeljem. Zaupam svojim narodom, kojih brezprimerni požrtvovalnosti gre Moja najiskrenejša očetovska zahvala.

Vsemogočnega pa prosim, da blagoslovi Naše zastave in vzame Našo pravično stvar v svoje milostno varstvo.

Na Dunaju, 23. maja 1915

Franc Jožef s. r.

Takoj v naslednjih dneh so začeli prihajati v Ljubljano begunci iz Furlanije in obmejnih krajin.

13. junija. Veličastna procesija za mir in zmago. Vršila se je v istem redu kot lani. V sprevodu so bogoslovci nosili milostno podobo Žalostne Matere iz cerkve Sv. Florijana. Udeležba je bila velikanska. Po splošnem mnenju je bilo najmanj 10000 ljudi. Med udeleženci so bili gospod deželni predsednik baron Schwarz⁷⁹ z uradništvom c. kr. deželne vlade, ljubljanski župan dr. Ivan Tavčar⁸⁰ z občinskimi svetniki ter zastopniki vojaških oblastev. Dva pevski zbora, stolni in frančiškanski, sta oskrbela petje na trgu pred našo cerkvijo. Pri petih litanijah

⁷² Bitka pri Novari (22.–23. marca 1849), približno 45 km zahodno od Milana, med prvo vojno za italijansko neodvisnost se je končala z zmago slavjem številčno šibkejših avstrijskih sil pod poveljstvom feldmaršala Radetzkega in s težkim porazom sardinske vojske. Po tej bitki je kralj Albert I. Sardinjski (kralj v letih 1831–1849) odstopil v korist svojega sina Viktorja Emanuela II. (kralj v letih 1849–1861) ter odšel v izgnanstvo na Portugalsko.

⁷³ Bitka pri Mortari se je odvila 21. marca 1849, ko je 19.000 avstrijskih vojakov zmagovito porazilo italijanske sile (26.000).

⁷⁴ Pri Custozi so se bojevali dvakrat (leta 1848 in leta 1866) in v obeh spopadih so zmagale avstrijske sile. V času cesarjeve mladosti, kakor piše v manifestu, je do bitke prišlo 24.–25. julija 1848 med vojsko sardinskega kralja Alberta in avstrijsko armado pod poveljstvom feldmaršala Radetzkega, ki je porazil nasprotnika in ga prisilil k premirju.

⁷⁵ Dne 20. julija 1866 je prišlo do slovite pomorske bitke pri Visu med številčnejšim italijanskim ladjevjem in avstrijsko floto, ki je porazila Italijane.

⁷⁶ Feldmaršal Josef Wenzel Radetzky von Radetz (1766–1858), sloviti avstrijski vojskovodja. Več o njem glej: *Feldmaršal Radetzky in Slovenci* (ur. Miha Preinfalk), Ljubljana 2017.

⁷⁷ Nadvojvoda Albrecht Avstrijski (1817–1895) se je odločil za vojaško kariero. Leta 1848 je bil poveljnik korpusa na Dunaju, kjer pa ni uspel zatreti revolucije. Zato se je sprva umaknil iz vojaške službe, a se je že leta 1849 znašel kot poveljnik divizije v bojih pri Mortari in Novari. Po koncu vojne je deloval kot poveljnik korpusa na Češkem, v letih 1851–1860 pa je bil vojaški poveljnik in guverner na Ogrskem. V bojih proti Italiji leta 1866 je bil na čelu južne armade, s katero je porazil Italijane v bitki pri Custozi (junij 1866). Po koncu vojne je bil generalni vojni inšpektor cesarskih oboroženih sil. Za več o njem glej: Taras von Borodajkewycz: Albrecht, Friedrich Rudolf. <https://www.deutsche-biographie.de/gnd119482975.html#ndbcontent> (pridobljeno: 5. 9. 2024).

⁷⁸ Mariborčan Wilhelm von Tegetthof (1827–1871), ki se je odlikoval kot izvrsten pomorski častnik in je po zaslugi bojev v Severnem morju 12. maja 1864 kot 37-letnik že postal kontraadmiral. Kot takšen se je izjemno izkazal v bitki pri Visu, ko je premagal italijansko mornarico. Posledično je bil povišan v viceadmirala in bil odlikovan z viteškim križcem vojaškega reda Marije Terezije. Podrobneje o njem v: Igor Grdina, *Wilhelm von Tegetthof in bitka pri Visu 20. julija 1866*, Maribor 2016.

⁷⁹ Teodor baron Schwarz (1854–1932), deželni predsednik Kranjske v letih 1905–1916. Silvo Kranjec: Schwarz, Teodor, baron: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi552141/> (pridobljeno: 4. 9. 2024).

⁸⁰ Slovenski pravnik, politik in pisatelj Ivan Tavčar (1851–1923) je bil župan Ljubljane v letih 1911 (zaprisežen in potrjen januarja 1912)–1921. Marja Boršnik, Tavčar, Ivan: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi686990/> (pridobljeno: 4. 9. 2024).

je odmevala običajna »Marija, k Tebi, uboge reve!« Mogočni klic k Nji, milostni Pomočnici, je kipel tako proseče in iskreno iz tisoč in tisoč src, kot menda samo ono leto, ko so potresne moči zibale Ljubljano ...

Pred izbruhom vojne z Italijo, je vojaštvo našo rezervno bolnico začasno izpraznilo. Temeljito so vse osnažili, sobe in postelje, nato pa spet na novo uredili. »Rezervna bolnica« se je sedaj izpremenila v »vojno bolnico«, ⁸¹ ker je Ljubljana že v vojnem ozemlju. ⁸²

19. Prihod prvih ranjencev iz italijanske fronte. Razmere so se v toliko izpremenile, da niso ostali posamezni transporti ranjencev več po mesece pri nas kot dotlej, temveč kvečjemu 5–6 dni, nato so morali v zaledje, da se umaknejo novim.

24. junija. Prve internirane goriške uršulinke pri nas. Iz Gorice, Trsta in obmejne okolice so morali vsi, ki so rojeni italijanski državljani. V goriškem samostanu ⁸³ so imeli tri italijanske državljanke in te so morale proč. ⁸⁴ Nekaj dni so ostale pri nas, nato so morale dalje, ker so bile vojaški oblasti še prenevarne. Napotile so se v Požun. [17]

26. junija, šolski sklep. Radi vojnih razmer je bilo treba predčasno zaključiti pouk. Vojaštvo je namreč potrebovalo novih poslopij za bolnice. Sicer smo že tekom leta večkrat pričakovali, da nam zdaj pa zdaj zapro šolo, kajti posamezne vojaške komisije so prišle že nekaterikrat ogledovat prostore. Vedeli smo, da nam jih v počitnicah gotovo vzamejo, zato smo se kaj težko poslovili od svojega delokroga, ne vedoč, kdaj nam ga bo zopet mogoče otvoriti.

27. junija. Vojaštvo zasede notranjo šolo.

Hitreje, kot smo se nadejali, prvi dan po šolskem sklepu, so nam že začeli prazniti notranjo šolo. Od 27. junija do 3. julija so jo uredili v bolnico. Zavzeli so vse šolske sobe, izvzemši 1. razred, kamor so spravili pulte in nekaj klopi. Drugo pohištvo so znosili deloma v risalnico, deloma pod streho. Konferenčno sobo so izpremenili v vojaško pisarno, kabinet ob 4. letniku v operacijsko sobo. Tudi mali parlatorij ⁸⁵ v 1. nadstropju so zavzeli; vojaško perilo je bilo shranjeno v njem. Predsoba pa je bila spalnica za enega izmed šaržev. ⁸⁶ Spodnje prostore vile so uredili v stanovanja za strežnike. – Koncem velikega samostanskega hodnika v 1. nadstropju – med obema parlatorijema do nasprotne strani – so

⁸¹ O bolnišnicah v Ljubljani v času prve svetovne vojne glej: Miha Šimac in Katarina Keber, »*Patriae ac humanitati*«.

⁸² Kranjska je od vstopa Italije v vojno sodila v ožje vojno območje, ki se je delilo še na etapna območja in območje vojnih operacij. Kordonska črta med obema je potekala preko Idrije. Prim. Ivan Rudolf, Vstop Italije v vojno, v: Črni vrh pod Avstro-Ogrsko (ur. Ivan Rudolf), samozal., Črni vrh 2014, str. 132.

⁸³ O redovnicah v Gorici v času prve svetovne vojne v: Renato Podbersič, »Sedaj živimo skupaj trije različni cerkveni redovi pod isto streho v popolni harmoniji«: Goriške redovnice med prvo svetovno vojno, v: *Kronika 2* (2007), str. 305–314.

⁸⁴ Prvotno so sestre prosile, da bi prišle v Ljubljano, a tej prošnji niso ugodili in so morale oditi v Bratislavo. AULj, Kronika, šk. 7.

⁸⁵ Parlatorij – govorilnica v samostanu.

⁸⁶ Šarža – čin. Imeti šaržo – imeti čin; podčastniška šarža.

postavili novo steno iz desk. Istotako tudi na stopnišču od notranje porte v 1. nadstropje šolskega poslopja. To je bila zasilna meja samostanske klavzure. Mala vrata, ki vodijo iz pritličja na hodnik ob otroškem vrtu, so zaklenili. Vojaštvo je imelo svoj poseben vhod pri velikih vratih na dvorišču, ki so bila noč in dan odprta; zato pa je bila vedno vojaška straža pri njih. Na prošnjo vojaškega predstojništva je odstopil samostan ranjencem iz notranje šole tudi pot ob zidu (*Laienschwesternweg*), kakor tudi sprednji del vrta do drevoreda. Tu je bila na prvem drevesu pritrjena deščica, ki se je razlikovala od običajnega »kažipota« v tem, da je klicala tujim izprehajalcem mesto natančnejših obvestil samo kreпки: »Stoj! Halt!«

Tako je bil samostan in njegovi pravi prebivalci omejen v klavzurne prostore; na vrtu sta bili samo srednji dve poti in gozdiček še za nas.

3. julija. Prvi ranjenci v notranji šoli. Bili so z goriške fronte, večina težko ranjeni. S kolodvora so jih pripeljali v vojaških avtomobilih do velikih vrat. Tu so čakali strežniki z nosilnicami. Težko ranjene so naložili nanje, manj ranjene so samo podpirali: nekatere pa so si naložili tudi [18] na hrbet. Tako so jih spravljali skozi vilo po mostičku v bolniške sobe.

Naslednje dni so vstopile naša bolniška strežnica M. Gertrudis,⁸⁷ dve učiteljici M. Elekta⁸⁸ in M. Berhmana,⁸⁹ ter lajik[inj]a S. Ana Marija⁹⁰ v neposredno službo Rdečega križa kot strežnice pri ranjencih v notranji šoli.

Ranjenci, ki so bili izven postelje, so prav pridno zahajali na vrt. Tako smo prišli v neposredni stik z njimi, kajti bilo je nemogoče, se jim povsod ogniti. Izprehajali so se ob zidu, prišli pa tudi po srednji poti do drevoreda, in ne me neč se za pisano prepoved na deščici, so jo merili naprej do gozdička. Žalostne postave so bile to. Eden z obvezano glavo, drugi ima roko povito ali pa gre ob palici, počasi in previdno prestavljajoč bolno nogo.

Kaj radi so hodili iskat tolažbe h kapelici Lurške Matere božje in k Srcu Jezusovemu. Pred Marijo so klečali nekateri dan za dnem, globoko sklonjeni v molitvi, prebirajoč rožni venec ali listajoč v molitveni knjižici, ki je bila mnogim zvesta spremljevalka. Največ pobožnosti je bilo opažati pri Poljakihi; to so potrjevale tudi naše sestre strežnice, ki so imele priliko jih natančneje spoznavati. – Marijo ljubi Poljak nad vse iskreno. Zanimivo jih je bilo opazovati v molitvi

⁸⁷ M. Gertruda (Terezija) Kovče (1865–1920), ki je v redovno skupnost vstopila 14. oktobra 1886. V: Kogoj, *Uršulinke*, str. 400–403; AULj, Imenik redovnic, šk 7; Nekrolog šk. 8.

⁸⁸ M. Elekta (Marija) Schlegel (1876–1951), v red vstopila 10. oktobra 1895. V letih 1928–1947 je bila magistra novink v Mekinjah. V: Kogoj, *Uršulinke*, str. 400–403; AULj, Imenik redovnic, šk 7; Nekrolog šk. 8.

⁸⁹ M. Berhmana (Friderika) Tomc (1879–1945), v redovno skupnost vstopila 28. maja 1901. V: Kogoj, *Uršulinke*, str. 400–403; AULj, Imenik redovnic, šk 7; Nekrolog šk. 8.

⁹⁰ S. Ana Marija (Terezija) Pichler (1858–1917), v redovno skupnost vstopila 29. aprila 1880. Umrla je 9. maja 1917 v Mekinjah. V: Kogoj, *Uršulinke*, str. 400–403; Imenik redovnic, šk 7; Nekrolog šk. 8. O njeni smrti je poročal tudi časopis *Slovenec* in naglašal njeno požrtvovalnost in strežbo ranjenim vojakom, za katero je bila »odlikovana z bronasto kolajno rdečega križa. Ona je prva, ki bo pokopana na domačem, samostanskem pokopališču. N. p. v. m.« V: *Slovenec*, št. 108, 11. maj 1917, str. 3: Smrtna kosa.

pred Marijinim kipom v kapelici na vrtu. Prišedši tja, je vsak najpreje pokleknil, pa se priklonil tako globoko, da se je s čelom dotaknil tal. Nato je molil v pobožni zbranosti, zroč v obraz nebeške Kraljice. Končavši, se je sklonil spet do tal, pritisnil desno roko k tlom, nato k ustom, pa jo stegnil proti Mariji, enkrat, dvakrat, tudi desetkrat zaporedoma. – Detinska preprostost in iskrenost pri trdih, izkušenih možeh – vojakih!

A je tudi Dalmatinec globokoveren in prisrčno ljubi »Majko božjo«; zato je tudi on rad poromal k Nji v naš prijazni Lurd.

Izvanredno nas je nekoč presenetilo plemenito dejanje Hrvata iz Istre, moža kakih 40 let. – Ko pridemo namreč v večerno rekreacijo⁹¹ na vrtu, ugle damo v Lurdu vojaka, ki pridno zaliva cveticam. V votlini je že vse zalito, ena stran gredic tudi že, zdaj zaliva še po drugi. Sam je prišel na misel, da rabijo cvetlice po dnevni vročini hladne vode, pa je prevzel službo vrtnarja. A ne samo radi cvetic. – »Kad sem video Majko božjo,« nam je skromno pojasnil vzrok, zakaj je pričel delo, četudi nepozvan. Bil je mož utrjene postave, močno zago-relega obraza brez [19] milejših potez, in vendar je bilo za trdo, raskavo skorjo mehko, čuteče srce, vdano v ganljivo iskreni ljubezni svoji nebeški Materi. – Povedal nam je, da ima doma mnogoštevilno družino, ženo, več otrok in tasta v visoki starosti. – Če dovolimo, je dejal, pride vsak večer zalit cveticam. In res je prihajal, storil svoje delo, pa odšel tiho za drevjem, ravno tedaj, ko nismo bili pozorni, da se je izognil zahvali. Saj ni bilo za nas, za Marijo je bil mali trud. – Ko ga čez nekaj dni ni bilo več, smo vedeli, da je odšel od nas.

Pa pojdimo še h kapelici Srca Jezusovega. Tudi tu dobimo pobožne ce-sarske romarje. Eden kleči ob klopi pod oknom in moli rožni venec. Oči ima napol zaprte in se ne gane. Ko stopimo bliže, se okrene, pa spet zaklopi oči in nadaljuje. »Če hočete, lahko vstopite v kapelico, tu je mokro pa klečite kar na tleh.« »A, je dobro!« odvrne in moli dalje, ne meneč se za naš svet, naj si dene vsaj desko pod kolena. Ko konča, nam pripoveduje o domu, o ženi in otrokih [sic] tam daleč na Moravskem, ki bi jih tako rad zopet videl. Dopust mu obetajo že delj časa, a ostane vse le pri obetu. V molitvi išče tolažbe in prosi blagoslova zanje, ki ga je usoda odtrgala od njih brez ozira na tesne vezi družinske ljubezni.

Nekateri vstopijo seveda tudi v kapelico in poklonivši se božjemu Kralju, spusti ta ali oni še majhen darček v nabiralnik. Dvovinarniki pa tudi desetice in dvajsetice ostanejo kot skromna miloščina v mali kapelici na samostanskem vrtu, darovana Njemu, ki je hvaležen za vse, in poplača vinar tako kot bleščeč zlatnik, ako se mu dá oboje z enako ljubeznijo.

⁹¹ Čas, namenjen za razvedrilo, ko redovnice prekinejo s svojim delom in se s pogovori, ročnimi deli, igrami in sprehodi nekoliko razvedrijo.

Meneč, da predstavlja naš puščavnik, na novo preslikani p. Beno – tudi božjega priprošnjika, se ustavijo nekateri tudi pri njem. Spoštljivo se mu odkrijejo, pokleknejo na stopnice njegovega svetišča in ga začno klicati na pomoč – najbrž kot sv. Antona Puščavnika. Mala pomota, pa nič ne škoduje, molitev ni zaman.

Zanimivo je bilo gledati tudi drugoverce pri molitvi. Več naših ranjencev je bilo razkolnikov. Romuni skoro vsi, pa tudi nekateri Rusini. V molitvi so se prav lepo vedli, zlasti prekrizavali so se kaj spoštljivo z značilnim grškim križem. – Nekoč jih je ležalo par v travi ob drevoredu. Eden jim je bral iz molitvene knjižice, prav počasi, glas[20]kujoč kot otroci v 1. razredu. Na vprašanje, kaj bere, odgovori: »Epistola!« – Več kot dobro uro so ga poslušali tovariši, resni in tihi, zamišljeno zroč pred se.

V poletnih jutrih je bilo čuti več dni zaporedoma že prav zgodaj izredno glasno govorjenje v mali verandi ob zidu. Ena naših sester je bila pozorna na to in hotela se je prepričati, kdo li moti ob nenavadni uri jutranji mir. Meneč, da bo dobila najbrž dva vojaka v medsebojnem prepiru, se napoti zjutraj že pred petim na vrt. A se je zmotila v svojem pričakovanju. Zroč proti verandi, ugleda mesto dveh samo eno postavbo, vojaka, hitečega z odejo na roki proti svojemu cilju. V verandi se ustavi, si ogrne odejo preko pleč, vzame knjigo in hodeč gor in dol bere iz nje v vseh mogočih modulacijah: sedaj tiho, glasneje, še burneje, pa spet tiše. Nato si vrže odejo čez glavo, moli naprej stoje, potem poklekne, obrnjen proti vzhodu, kjer ravnokar solnce vstaja. Kot zamaknjen strmi na daljni vzhod, saj je sveto mesto tam, Meka, dom preroka, ki mu zapoveduje v Koranu, da se mora večkrat na dan v molitvi obrniti proti onim krajem, od koder je vžšla njegovim očetom luč vere v Alaha.

20. julija. Več goriških uršulink pribežalo v naš samostan. – Bombe in granate so rušile Gorico. Samostan je bil že znatno poškodovan, samo v veliki obočani kleti je bil še varen kotiček za njene prebivalce. A miru ni bilo noč in dan, granate in šrapneli so neprenehoma muzicirali v ozračju nad mestom. Zato so danes vse uršulinke zapustile ogroženo mesto in pribežale večina k nam, samo 7 jih je šlo k šolskim sestram v primorski Tomaj. Izmed teh, ki so dospele danes v Ljubljano, jih je ostalo 15 pri nas, druge so odpotovale dalje v Škofjo Loko, Linc⁹², Požun⁹³ in Trnavo⁹⁴ na Ogrskem.

Nedelja, 25. julija. Topovi s soške fronte se slišijo v Ljubljano. Prvič smo slišali danes strašno pesem topov, ki je prihajala z jugozahoda do nas. V kratkih presledkih je grmel tako grozovito, da smo se prvič resno zbal za usodo Gorice.

⁹² Linz (starinsko slovensko tudi Linec) je tretje največje mesto v Avstriji in glavno mesto zvezne dežele Zgornje Avstrije.

⁹³ Bratislava (hr. Požun, nem. Pressburg, madž. Pozsony, slov. Prešporok) – glavno mesto današnje Slovaške.

⁹⁴ Trnava (nem. Tyrnau; madž. Nagyszombat) je danes mesto na Slovaškem. Leži 45 km severovzhodno od Bratislave.

15. avgusta. Slovenski narod pri Mariji Pomočnici na Brezjah. Z vseh slovenskih krajev so pripeljali posebni vlaki tisoče in tisoče slovenskega ljudstva k milostni Materi v priljubljeno gorenjsko svetišče. [21] Opolnoči je bila prva sv. maša, ki jo je daroval ljubljanski knezoškof Njegova Prevzvišenost dr. Anton Bonaventura Jeglič;⁹⁵ za to pa so se vrstile sv. maše vso ostalo noč in na praznik do poldne. Za mir in zmago je molilo naše ljudstvo in za Marijino posebno varstvo našim deželam, ki jim je bil vojni požar tako blizu, saj so morali pobožni romarji na Brezjah vso noč poslušati grmenje topov. V molitvi smo bili tudi mi združeni z verniki pri milostni Pomočnici. O polnoči je vstalo več naših sester in šlo v cerkev pred Najsvetejše, v duhu prisostvujoč polnočni presv. daritvi v Marijinem svetišču na Brezjah.

18. avgusta. Rojstni dan Nj. Veličanstva, presvetlega cesarja Franca Jožefa I., se je praznoval to leto prav slovesno. Na predvečer je žarel Grad v morju luči, ki so umetno sestavljale črke imena Njegovega Veličanstva. Na deželne stroške so bili tudi ranjenci po bolnišnicah pogoščeni.

September. Ves september se ni naše stanje nič izpremenilo. Krvavo so se bili na vseh bojiščih, ob Soči pa najljuteje. Obe naši bolnici sta bili polni ranjenec. V notranji šoli so morali ta mesec operacijsko sobo premestiti v konferenčno sobo, ki je služila dotlej kot vojaška pisarna; kabinet je bil namreč premajhen. Vselej, ko je došel nov transport, je sledila ena operacija drugi. Včasih so se slišali bolestni klici ubogih trpinov daleč na vrt. Strašno, da je šlo človeku skozi mozeg in kosti. Nekateri je imel kroglo globoko v glavi, že je pričelo gniti okrog nje, pa mu jo je moral zdravnik potegniti iz občutno boleče materije. Reveži so trpeli neznosne bolečine.

8. septembra je terjala smrt svojo prvo žrtev v bolnici na vnanji šoli. V 3. b. razredu je umrl na pljučnici Poljak iz Galicije.

Oktober. Druge šole v mestu so se začele pripravljati, da prično novo šolsko leto. A pri nas se vojaštvo ni ganilo; vnanja in notranja šola sta ostali zasedeni. Obetali so nam samo, da nam morda v Božiču izpraznijo notranjo šolo; a ti obeti so bili kaj negotovi. Zato je večina naših učenk vstopilo v druge šole; nekatere pa so z nami vred upale in čakale, kdaj jim odpremo vrata v priljubljene jim prostore, ki so jih bile vajene in jih niso hotele zamenjati z drugimi.

4. oktobra. Godovni dan presvetlega vladarja Franca Jožefa I. – Nekaj novega [22] je bilo danes pri nas. V naši telovadnici, nekdanji gledališki dvorani, se je prvič darovala sv. maša. Na odru, kjer so se včasih naše gojenke ponašale s svojo teatralično umetnostjo in se je razvijalo pred našimi očmi sedaj resno, sedaj veselo dejanje dram in šaloiger, na istem odru se je uprizorila danes

⁹⁵ Anton Bonaventura Jeglič (1850–1937), ljubljanski škof v letih 1898–1930. Več o njem v: Jože Jagodic, *Nadškof Jeglič: majhen oris velikega življenja*, Celje 2013; *Jegličev dnevnik: znanstvenokritična izdaja* (ur. Blaž Otrin, Marija Čipić Rehar), Celje 2015.

najsvetejša nadzemska žaloigra, obnovitev one na Kalvariji. Mesto kulis je bil postavljen oltar, ves okrašen z zelenjem iz našega cvetličnjaka in ožarjen z električnimi lučkami. Spodaj pa, od koder so nekdanj pri posameznih predstavah samostanski prebivalci in povabljeni občinstvo sledili prizorom na gledališkem odru, je stal mož ob možu, v tihi molitvi sledeč presv. dejanju. Ranjenci iz obeh bolnic so prisostvovali sv. maši, ki se je brala za Njegovo Veličanstvo, njihovega najvišjega gospoda, presvetlega vladarja.

Vsled določbe preč. gospoda vojnega superior[j]a je ostala telovadnica začasno svetišče, kjer se je opravljala vsak teden služba božja. Ranjenci iz notranje šole so prestopili na poti k sv. maši tudi prostor stroge samostanske klavzure. Prihajali so namreč od notranje porte skozi veliki hodnik v pritličju in korakali dalje skozi jedilnico za gojenke do telovadnice. Z mesecem oktobrom je začelo vojaško glasbeno društvo prirejati skromne koncerte za ranjence po ljubljanskih bolnicah. Prvi petek v oktobru je prišla naša bolnica v notranji šoli na vrsto. Vojaški godci so se zbrali ob starem vodovodu na vrtu. Kaj lepo so se razlegali zvoki mnogoštevilnih glasbil, pesmi in posamezna mesta umetnih skladb so se vrstila sedaj veselo, sedaj tožno, budeč v poslušalcih enaka čustva. Iz bolnice v notranji šoli so prišli vsi ranjenci, ki so mogli iz postelje, gledat nenavadni prizor in poslušat ubrane melodije izvežbanih godev. Saj njim je veljalo malo razvedrilo. – Dobro uro je trajal prvi »koncert«. Ko so končali, so dobili cesarski muzikantje malo krepčila. – Odslej smo imeli skozi več mesecev vsak teden enako zabavo, enkrat pred notranjo šolo, drugič na otroškem igrišču za ranjence v vnani šoli.

November. 11. nov. prva žrtev smrti v bolnici v notranji šoli. [23] Ob 9^h zvečer je došel nov transport, 90 mož; 3 ure nato je že izdihnil eden izmed njih na ranah, ki jih je prinesel z bojišča.

November je prinesel tudi naši bivši gospe prednici, č. M. Kristini,⁹⁶ veselo presenečenje. S cesarskega Dunaja jim je došlo častno odlikovanje, pohvalni dekret za požrtvovalno delovanje v patriotski službi. Listina je tem večje vrednosti, ker jo je izdalo ministrstvo za nauk in bogočastje in jo krasi lastnoročni ministrov⁹⁷ podpis. Enako najvišje priznanje je prejela tudi M. Karolina,⁹⁸ učiteljica ročnih del na notranji meščanski šoli; po njenem neumornem prizadevanju in

⁹⁶ Že omenjena M. Kristina (Terezija) Pezdirc.

⁹⁷ Minister je bil tedaj Max Hussarek von Heinlein (1865–1935), ki je to funkcijo opravljal pod tremi ministrskimi predsedniki: pod vodstvom Karla von Stürgka (ministrski predsednik v letih 1911–1916), Ernesta von Koerberja (od oktobra do decembra 1916) in Heinricha Clam-Martinca (od decembra 1916 do junija 1917). Sam je leta 1917 postal baron in bil kot tak predzadnji avstrijski ministrski predsednik (25. julija do 27. oktobra 1918). Glej: Hussarek: <https://www.firstworldwar.com/bio/hussarek.htm> (pridobljeno: 5. 9. 2024).

⁹⁸ M. Karolina (Lucija) Biščak (1863–1936). V redovno skupnost je vstopila 20. julija 1889. V: Kogoj, *Uršulinke*, str. 400–403; AULj, Imenik redovnic, šk 7; Nekrolog šk. 8.

njenih navodilih so se namreč v preteklem šolskem letu učenke notranje šole izredno odlikovale v izdelovanju potrebne oprave za vojake.

Drugi Božič v vojnem hrupu! Vnovič je prihajal Kralj miru zaman med razjarjeno človeštvo, mesto himen so ga pozdravljali topovi, oznanjajoč besno sovražstvo med narodi, ki so pozabili besede Njegove blagovesti. – Ravno krog Božiča je divjal vojni požar v največji silovitosti. V potokih je tekla kri na bojnih poljanah evropskih, v potokih so tekle tudi doma solze sirot, tisočev žalostnih in revnih pri vseh bojujočih se narodih. Zaman so bili opomini sv. Stolice, zaman klici in nasveti sv. Očeta k miru,⁹⁹ možje na krmilu vplivnih velevlasti so jih preslišali, šli z nasmehom preko njih, teptaje v prah bistvena načela krščanstva.

Bogatih božičnic, kot smo jih priredili prejšnje leto, letos ni bilo. Kako tudi? Šole nismo imeli, obilni darovi šolske mladine so izostali in draginja je bila tudi že večja. V skromnejših razmerah smo pripravili vendar tudi letos ranjencem malo veselje. Učenke, ki so hodile k privatnim uram, so nabavile nekaj božičnih drevesc, samostan pa in posamezne gospe iz mesta so prispevale, da so bili vsi ranjenci tudi obdarovani. Slučajno pa je bilo v božičnih dneh v obeh naših bolnicah manj ranjencev kot sicer, tako da je nekaj pripravljenih daril ostalo še za drugo pot.

1916

Na pragu novega leta nas je pozdravila ali pravzaprav prestrašila [24] epidemija, ki se je nenadoma pojavila v notranji šoli. 2. januarja sta zbolela 2 strežnika na kozah. Čez samostan so proglasili strog kontomac¹⁰⁰ [sic]. Naše sestre, ki so stregle ranjencem, so bile popolnoma ločene od nas; niso smele ne v celico, ne v kor in ne v obednico. V risalnici v vili so stanovale podnevi in spale ponoči. Le k sv. maši so smele prihajati na veliki kor v cerkvi, ki je bil domalega prazen. – Vsled posebnega božjega varstva, ki smo se mu izročili, in strogih zdravniško varstvenih določil, se je epidemija le malo razširila in kmalu popolnoma udušila; v samostanu ni bilo nobenega slučaja.

Z januarjem se je tudi III. pripravniški letnik otvoril. Nastanili so ga v spalni sobi nasproti kora za juvenistinje, ki so jo opremili kot zasilno šolsko sobo. Vsled izbruha nevarne epidemije se je moral nemudoma preseliti v otroški vrtec, kjer je ostal, dokler je minula nevarnost nalezljivosti.

⁹⁹ Papež Benedikt XV. se je v tem letu (in še pozneje) večkrat obračal na voditelje s pozivi za mir. Tako je *Domoljub* o tem poročal 2. septembra 1915. V: *Domoljub*, št. 35, 2. september 1915: Mir. Zapisovalka teh vrstic pa je najbrž imela v mislih papežev poziv k miru ob koncu leta 1915, ko je večkrat povzdignil glas za to. Tudi o tem so poročali časopisi. Prim. *Slovenec*, št. 281, 9. december 1915, str. 1: Sv. oče in svetovna vojna; *Slovenec*, št. 296, 28. december 1915, str. 3: Sv. oče in mir.

¹⁰⁰ Kontumac – karantena.

Učenke so bile večinoma same eksternistkinje, v zavodu je stanovalo le par redovnih kandidatkinj in nekaj takih, ki se je bilo vsled domačih razmer posebno ozirati nanje.

Zima nam je potekala enakomerno, brez važnejših dogodkov. Tudi na naših bojiščih je bilo po Novem letu precej mirno. Na severu je bilo to leto v tem oziru boljše kot prejšnje, ker se je naša bojna črta pomaknila izven karpatskega loka in vsled tega našim vojakom ni bilo treba zmrzovati po zasneženih gorskih pečinah kot v letu 1915.

Ob lepih dneh so prihajali ranjenci iz vnanje šole kaj radi ven v zimsko naravo. Kepanje je bilo vsem znano, menda je povsod tako v navadi kot pri nas na Kranjskem. Včasih se je izpremenilo otroško igrišče v pravo bojno polje. Kepe so letele vsenavprek, od ene postojanke do druge, v največjem neredu. Smeh in glasno odobravanje v vseh jezikih sta spremljala nedolžne strele s sneženimi krogli. Tudi sneženega moža so si postavili, otroško se veseleč uspelega umotvora.

Ob ugodnem vremenu smo imeli vsak petek ali vsaj vsak drugi petek tudi vojaško godbo v verandi na vrtu. Vselej smo se je razveselili tudi mi z ranjenci vred, saj ima pač ravno glasba ono moč, da nas dvigne [25] in poživi, četudi le za kratek čas.

Februar. 18. febr. italijanski zrakopolovi nad Ljubljano.

Okrog poldne smo začuli nenavadne strele z Grada. Vprašujoč se, kaj pomenijo, nas dohiti novica: Sovražni aeroplani so nad nami. Stresnilo [sic] nas je, vendar smo ostali izprva še mirni, ker nismo vedeli, kako je pravzaprav. Ko smo sedeli opoldne pri kosilu, je sledil strel za strelom; nismo se pa izpoznali, streljajo li naši nanje, ali pošiljajo oni eksplozivne pozdrave ubogi Ljubljanici. Do večera smo zvedeli vse. Bilo je več sovražnih letalcev nad nami, ki so metali bombe iz zračnih višav; okrog 40 so nam jih poslali isti dan. Več jih je padlo v Ljubljano. Pri nekaterih poslopih so bile manjše poškodbe, a v splošnem škoda ni bila tako velika, kakor se je izprva poročalo.¹⁰¹ Pa tudi ena človeška žrtev je bila posledica sovražnikovega zračnega napada. Stanko Završen,¹⁰² učenec

¹⁰¹ O napadu na Ljubljano je poročalo časopisje. Prim. *Slovenec*, št. 42, 22. 2. 1916, str. 1: Ljubljana in laški letalci. Zanimivo pa je, da kronistka tu ni omenila prvega italijanskega preleta, januarja 1916.

¹⁰² Smrt je terjala življenje komaj 7-letnega Stanka Zvršena, ki so ga 21. februarja pokopali na stroške mestne občine: »Pogreba so se udeležili učenci vseh ljubljanskih ljudskih šol pod vodstvom svojih učiteljev in s svojimi šolskimi zastavami. Voz, na katerem je ležalo v krasni krsti mlado truplo, so vozili štirje konji. Opazili smo vence kranjskega dež, odbora, mestne občine ljubljanske in pa pokojnikovih součencev. Pogreba se je udeležilo mnogo častnikov, oddelek vojaštva, mestni župan z obč. svetovalci, okrajni šolski nadzornik Lavtižar in obilo drugega občinstva. Na cestah, po katerih je šel sprevod, je bilo vse polno občinstva.« Prim. *Slovenec*, št. 42, 22. 2. 1916, str. 3: Slovesen pogreb. Rodbina Zvršen se je nekaj dni pozneje v zahvali posebej zahvalila tako duhovščini kot županu Tavčarju, uradnikom in profesorjem, učiteljem ter učencem vseh mestnih šol, vsem častnikom in vojaštvu ter sploh vsem, ki so pospremili njihovega sina na zadnji poti. Prim. *Slovenec*, št. 44, 24. 2. 1916, str. 5: Zahvala. Zanimivo pa je, da je v mrliški matični knjigi župnije Ljubljana–Sv. Peter priimek umrlega dijaka zapišan kot: Zvršan. Glej: <https://data.maticula-online.eu/sl/slovenia/ljubljana/ljubljana-sv-peter/04831/?pg=53> (pridobljeno: 4. 9. 2024). Za opozorilo na to podrobnost gre zahvala mag. Tonetu Krampaču.

I. razreda na I. mestni deški ljudski šoli je bil na poti domov, smrtno zadet. Po kratkem, mučnem trpljenju je izdihnil na ranah, ki mu jih je zadala bomba italijanskega letalca.

Mestna oblastva so izdala nato več varnostnih odredb, kako je postopati v prihodnje za slučaj podobnih sovražnikovih obiskov. V glavnem so bile najvažnejše:

Na Gradu bo noč in dan opazovalnica za enake sumljive pojave v zraku. Kakor hitro se bo opazil tuj letalec, ga bo naznanil enkratni strel z Grada; rdeča zastava podnevi, rdeča luč ponoči v stolpu na Gradu bo opozarjala prebivalstvo na nevarnost. Kolikor mogoče naj se izpraznijo ceste in trgi; kdor pa mora ostati na cesti ali iti po nujnih opravkih, naj gre le po tlaku tesno ob hišah. – Da bo opazovalcem na Gradu lažje razločevati vsak šum v zraku, morajo tudi zvonovi med dnevom molčati. Le do 7h zjutraj se smejo oglasiti, zvečer tudi od 7h dalje. Zvonjenje ob Angelovem češčenju se začasno odpravi.

Doslej je bila vojna nevarnost le v bojni črti, odslej pa torej tudi mi doma nismo bili več varni pred sovražnikovim nasilstvom. – Dočim nam je prej edino le ob hudi uri pretila nevarnost z neba, nam je bilo v prihodnje ravno ob jasnem, vedrem nebu misliti na pretečo točo, ki jo človek sam [26] ponese v zračne višave, da ugonobi ž njo svojega brata. –

V februarju sta bili naši bolnici precej prazni. Oddelek v notranji šoli se je za nekaj časa preselil v vnanjo šolo, da se je prihranilo na kurivu. – V drugi polovici marca pa sta se zopet obe bolnici napolnili z ranjenci.

Velika noč! Vnovič je šel slavospev vstajenja, zmage, radostna Aleluja – preko zemlje, a trepetalo je v nji tudi nešteto glasov trpke bolesi, saj smo obhajali že drugič veliki Gospodov praznik v strahu in nemiru, zroč v mračno bodočnost. Dne zmage in vstajenja tudi za nas zaželenega dne miru še ni bilo.

Vsled vojne nevarnosti, ki nam je bila tako blizu, in vednega pričakovanja sovražnih zrakoplovov, nas je skrbelo, kako bo z velikonočnimi procesijami. Vendar je knezoškofijski ordinarijat odredil, naj se vrše vse procesije kot ponavadi; za slučaj sovražnikovih zrakoplovov bo strel z Grada pol ure prej opozoril na nevarnost in kdaj procesija izostane. –

Naše učenke, razkropljene po drugih šolah, so prihitele v velikem številu k nam, da se udeleže procesije. V zakristiji so jim razdelili običajne bele mantile in šlare.¹⁰³ Procesija se je razvila v lepem redu, mirno, sovražnika ni bilo motit velikonočne svečanosti.

Naši judovski ranjenci so tudi obhajali svoj veliki praznik – Pasha. Ves velikonočni teden so imeli svoje posebne slavnostne obrede v zasilni sinagogi,

¹⁰³ Ogrinjala in tančice.

v privatni hiši gospe Hudovernig. Koncem velikega praznika jih je gospod rabi na lastne stroške dobro pogostil.

Sicer je judovski duhovnik sploh pridno obiskoval svoje verske podanike. Večkrat je prišel tudi v našo notranjo šolo. Včasih ga je spremljala tudi gospa; prinesla je vsakič obilo darov s seboj. Obdarila je najprej svoje verske brate, potem pa tudi druge, ki so bili v isti sobi ž njimi. – Naše sestre strežnice so vobče hvalile Jude – kot ljubeznive v občevanju. Najbolj pa so občudovale njih vestnost v izpolnjevanju verskih predpisov. Karakteristične judovske pohlepnosti je bilo seveda tudi najti pri tem ali onem. V bolnici v vnanji šoli je bil nekoč mlad Jud, ki je hotel vse sam imeti. Kar se mu je ponudilo, je spravil; sprejel je tudi gnilo jabolko, ker se mu [27] je zdelo škoda, da bi se vrglo proč.

Kakor judovski, so tudi grško-orientalski duhovniki pogosto obiskovali ovčice svoje črede. Včasih so jim prinesli tudi sv. obhajilo, ne sv. hostije, ampak neopresni kruh, kakor ga predpisuje grški obred.

Gospod vojni superior msgr. Kokolj pa je skrbel za dušne potrebe vseh, ki so bili udje rimske Cerkve. Znanje peterih jezikov ga je usposabljal, da se je razumel s člani vseh poglavitnih avstrijskih narodnosti.

Maj.

Začetkom maja je došlo povelje vojaške oblasti, da je vsak teden prišiti sveže rjuhe ranjencem na odeje. V bolnici v notranji šoli je prevzelo nekaj mlajših sester to službo. Vsak petek popoldne so se odpravile na delo. Tako smo iznova lahko prestopile prag naših učilnic, a ne v svojem poklicu kot uršulinke učiteljice, marveč v onem usmiljene sestre. Čudni prizori so se nam nudili v posameznih sobah. Tu so ležali ranjenci po posteljah, eni v trdnem spanju v zadostilo za prečute noči v strelnem jarku, drugi beró časopise; par jih je igralo pri mizi sredi sobe tarok. Drugje so bili vsi pokonci, čakaje povelja, da odidejo; v sosednji sobi pa so pravkar polnili postelje z novimi, ki so jih strežniki prinašali in vodili iz avtomobila na dvorišču.

Nekoč smo našli pri obisku v drugem nadstropju tudi dva cigana. Eden je bil tih, resen človek. Mirno je ležal na postelji in zamišljeno zrl pred se, kot da sanja o lepoti svoje ogrske domovine. Poleg njega na postelji je počivala tudi stara violina. Na naš poziv je udaril na strune in jim izvalil nekaj otožno-zategnjenih melodij. Pravil nam je, da je »doma« kapelnik glasbenega društva. Če je bilo res, bogve, igranje ni bilo dosti vredno, a morda je bil res le izposojeni inštrument kriv, da ni lepše pel.

Krajan njegov v drugi sobi, mu ni bil prav nič podoben. Pravi cigan je bil to, pretkanost in navihanost mu je bilo brati že z obraza. Nenavadno temna polt ga je takoj izdala za pristnega sina nomadskih šotorov, a sam je tajil, da je cigan. Le Rumun je hotel biti, pa nič drugega. »Pa si le cigan,« se je pošalil

sosed ž njim. To vam je vzrožil! »Zakaj si pa tako črn, če nisi cigan?« - »Črn, črn je lahko vsak; lahko je štabni zdravnik črn, lahko [28] je general črn, pa ni nobeden cigan. Danes zjutraj sem videl tu spodaj na vrtu nuno, ki je bila še bolj črna kot jaz, pa gotovo tudi ni ciganka.« Menil je našo zamorko, S. Nikolajo.¹⁰⁴ – Tako je zagovarjal temno barvo svojega obraza in gledal tako srdito, da bi se ga človek zbal; nato pa se je zasmel, glasno, kot da gre sam skozi Pusto, se obrnil na drugo stran in molčal. Da je bolje na bojišču kot v bolnici, nam je še povedal, poklical strežnika ter zahteval, naj mu prinese njegove reči, da gre nazaj. Ven v prostost, na boj in rop ga je gnala ciganska narava, vajena izza mlada neomejene svobode, sedaj pa priklenjena na bolniško posteljo. Seveda mu niso mogli ugoditi, ukloniti se je moral in rad ali nerad čakati nadaljnjih zdravnikovih določil.

V maju nam je dala vojaška oblast na novo pobeliti vnanjo šolo. Bilo je že zelo potrebno po dveletni rabi.

Junij.

Binkoštni praznik, 12. junija, vnovič veličastna prošnja procesija. V spremvodu so nosili milostno podobo svetogorske Matere božje, ki je bila že nekaj časa shranjena v frančiškanski cerkvi v Ljubljani. Njeno svetišče na Sv. Gori so ji italijanske granate razrušile – v razvalinah je visoki vrh nad Gorico, od koder je nebeška Varihinja skozi stoletja blagoslavljal solnčne kraje in ljudstvo, ki je v trumah romalo k Nji. Opustošen je bil že docela prej tako rodovitni svet, prebivalci njegovi so iskali kot begunci gostoljubne strehe v tujini in tudi Ona, nebeška Gospa, je zapustila ž njimi vred svoj milostni prestol ter prišla kot begunka v tujino. Toda ne, ne kot begunka v tujino, temveč kot Mati, povsod iskreno ljubljena, je prišla k nam, otroško vdano pozdravljena od tisočev in tisočev, ki so čutili, da prihaja milost in blagoslov ž Njo. Zato je priredilo ljubljansko mesto slovesen obhod s čudežno podobo, pojoč hvalnice nebeški Kraljici in proseč jo pomoči in varstva. Tudi goriški begunci, nastanjeni v Ljubljani, so bili v spremvodu, z bridkostjo in radostjo v srcu. Z bridkostjo, ker tavajo, ločeni od rodne grude, na tujem, a tudi s tolažbo, ker je Ona, Kraljica iz domačega svetišča, ž njimi, in lahko pridejo dan na dan k Nji, izlit bol svoje duše v Njeno čuteče Materino srce, prav kot nekdanj, ko so jo obiskovali v nezabni božjepotni cerkvi na Sv. Gori. [29]

¹⁰⁴ S. Nikolaja Zaine (1844–1919). Rojena je bila v Beneseufu v Egiptu. Kot hčerka Turka in matere črнке je bila ugrabljena in prodana za sužnjo. Ubogo deklico je rešil misijonar p. Oliverij, ki je odkupil več otrok in Zaine je bila ena od njih. Prišla je v Ljubljano, skupaj s še nekaterimi deklicami in tu našla drugi dom. V redovno skupnost je vstopila 23. januarja 1865 in ves čas delovala v Ljubljani. V: Kogoj, *Uršulinke*, str. 400–403; AULj, Imenik redovnic, šk 7; Nekrolog šk. 8. Ob njeni smrti leta 1919 so se je spomnili v slovenskih časopisih, v *Bogoljubu* pa je bil ob koncu leta objavljen tudi nekrolog. Prim. *Bogoljub*, 1919, št. 11/12, str. 265–267: Zamorka – uršulinka. Nanjo je leta 2015 spomnila s. Marija Jasna Kogoj s člankom Slovenska Bakhita. V: *Družina*, št. 11, 15. marec 2015, str. 19.

Julij.

Kako veselo smo vsakič pozdravili mesec, ki nam je otvoril lepo počitniško dobo, ko smo se oddahnili po napornem delu šolskega leta. Letos je bilo drugače, saj so naše počitnice trajale že čez eno leto. Ne počitnice, šole smo si želeli, dela, ki nam je odmerjeno po našem poklicu. Č. g. Mati prednica so storili vse potrebne korake; že okrog Velike noči so se obrnili do najvišje oblasti na ministrstvo za nauk in bogočastje, s prošnjo da dobimo vsaj eno šolsko poslopje nazaj. Obljubili so nam notranjo šolo, a naše upanje je bilo precej negotovo, ker smo imeli prav začetkom julija obe bolnici čisto polni ranjencev.

24. julija. Nabiranje cinastih in bakrenih izdelkov v vojne namene. Samostan je oddal 142 kosov cinaste in 10 kosov bakrene posode. Tako smo morali zamenjati stare cinaste krožnike, ki so bili v samostanski obednici dotle v rabi, s porcelanastimi.

Isti dan pa nas je tudi veselo presenetilo poročilo č. g. Matere, da je došlo od armadnega poveljstva pismeno zagotovilo, da dobimo notranjo šolo.

Avgust.

8. avgust. Padec Gorice. Ravno v duhovnih vajah smo bili, ko nas je iznenadil nepričakovan prihod več goriških uršulink. Prve italijanske čete so pravkar prihajale v mesto, ko so ga morali prebivalci na svet naše vojaške oblasti zapustiti. Izmed 23 uršulink, ki so se tekom leta polagoma vrnile v mesto, jih je ostalo 9 še tam, 14 jih je pribežalo k nam.

Med duhovnimi vajami je prejel tudi vojni superior msgr. K. Kokolj, ki je oskrboval dušne potrebe pri ranjencih v naših bolnicah, častno odlikovanje, zlat križec.¹⁰⁵

Vsled dogodkov v Gorici in ponovnih viharnejših bojov v črti, so nas zadevale glede šole ponovno zaskrbele. Mesto, da bi mislili na izpraznitev, so dohajali novi ranjenci v notranjo šolo. Zato so se č. g. Mati obrnili na deželnega predsednika grofa Henrika Attems¹⁰⁶ s prošnjo, da posreduje za nas na merodajnem mestu. Gospod deželni predsednik je bil pravkar namenjen v Postojno k armadnemu poveljniku Svetožaru Borojeviću.¹⁰⁷ Vzel je listino, prošnjo č. g. Matere, s seboj. Stvar se je srečno izšla. Že nekaj dni nato je došlo uradno povelje vojaške oblasti, da je izprazniti prostore notranje šole. – Oddelek ranjencev se je takoj preselil v prazne prostore v vnanji šoli, čez nekaj časa pa v Križanke. [30] V

¹⁰⁵ Mornariški superior Karel Kokolj je dejansko prejel duhovniški križec 2. stopnje. ŌSTA/KA, Quall, karton 1451: Kokolj Karl. O tem odlikovanju so poročali tudi avstrijski časopisi. Prim. *Grazer Volksblatt*, Nr. 488, 18. Juli 1916, str. 7: Der Klerus im Kriege.

¹⁰⁶ Grof Henrik Attems-Heiligenkreuz (1858–1937), deželni predsednik Kranjske v letih 1916–1918: https://austria-forum.org/af/AustriaWiki/Heinrich_Christian_von_Attems-Heiligenkreuz (pridobljeno: 9. 9. 2024).

¹⁰⁷ Svetožar Borojević von Bojna (1856–1920), poveljnik 5. (soške) armade, »Lev Soče«, ki je imel svoje poveljstvo tedaj v Postojni. Leta 1918 je postal feldmaršal. V: Gregor Antoličič, Borojević, Svetožar: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1002750/> (pridobljeno: 8. 9. 2024).

notranji šoli pa se je začelo živahno pospravljanje. Delo je hitro napredovalo, kajti vojaštvo samo nam je preskrbelo potrebnih delavcev. Sobe so vse desinficirali in na novo pobelili, nato pa napolnili s potrebno šolsko opremo. Tako se je bolnica izpremenila zopet v šolsko poslopje. V letu svoje neposrednje[*sic*] patriotske službe je notranja šola povsem (zadostila) izpolnila svojo nalogo; 5241 ranjencev in bolnikov je bilo, ki so našli tu zavetje, postrežbo in pomoč, največ le za nekaj dni, nekateri pa tudi za več tednov.

20. sept. Začetek novega šolskega leta.

Ker niso bili še vsi prostori v notranji šoli urejeni, je bila ta dan le šolska sv. maša; redni pouk smo morali odložiti do 25. sept.

Obe šoli sta se nastanili v poslopju notranje šole, kakor že preje pred dvema letoma. Vnanja ljudska šola je imela ob sredah in sobotah dopoldne, drugače pa popoldne od 2^h–5^h pouk; meščanska šola pa ob sredah in sobotah ves dan, ostale 4 dni popoldne, le III. mešč.[anski] razred vsako dopoldne. Ostali čas je bil odmerjen notranji šoli. Prejšnje učenke obeh šol so prišle večji del nazaj.

4. okt. Godovni dan Nj. Veličanstva cesarja Franca Jožefa I. Mesto sijaja, v katerem se je včasi praznoval ta dan, je odredilo c. kr. ministrstvo prav v smislu preblagega vladarja od 4.– 8. okt. dneve darovanja v korist vdovskemu in sirotinskemu skladu.

Z oktobrom se je uvedla za učenke notranje in vnanje šole nedeljska šolska sv. maša. Dokler se učenke niso priučile potrebnih cerkvenih pesmi, je bila tiha sv. maša, za god blagopokojne cesarice Elizabete, 19. nov., pa je bila prvič peta. Uvedlo se je ljudsko petje, ki je kljub mnogoštevilnim glasovom lepo ubrano in prisrčno.

Ob 9^h pa je bila vsako nedeljo vojaška sv. maša in sicer so imeli Ogri to leto pri nas svojo službo božjo. Ranjenci iz naše bolnice v vnanji šoli so imeli še vedno v telovadnici svojo nedeljsko sv. mašo.

21. nov. Smrtni dan Nj. Veličanstva cesarja Fr. Jožefa I. Zopet se je za trenutek ustavilo splošno vrvenje burnih vojnih dni, Avstrija je vztrepetala v novi bolesi ob poročilu, ki je došlo z Dunaja, da cesarja Franca Jožefa ni več. Preminul je starosta med vladarji svetovnih držav, on, ki je nad 60 let vodil krmilo [31] najuglednejše katoliške velevlasti. Odpadlo mu je žezlo, a mu ga niso iztrgali sovražniki kot so nameravali, le Vsemogočni sam mu ga je vzel iz trudne roke, ko ga je poklical k počitku po neumornem delu, k miru, ki ga je zaslužio, ki ga je želelo njegovo srce. V dneh, ko so butali valovi divjega svetovnega viharja ob staroslavni prestol habsburške dinastije, v teh najburnejših dneh svetovne zgodovine, je odložil preblagi naš vladar ornat in krono, zapustil pozorišče srda in strasti ter odšel uživati neizkaljeni, nikdar moteni mir večnosti. – In ko smo se ozirali za njim, dobrotnim našim vladarjem, ko so v dneh žalja vse naše misli spele k njemu v tiho grobnico, kamor so ga položili, nam je bilo jasneje kot kdaj,

kaj je slava sveta, kaj veličina, kaj pomen življenja. In vendar smo bili v dneh, ko so narodi in njih vladarji teptali najsvetejše ideale v prah, da si pribore prvenstvo, ne misleč na to, da se zruši, da razpade prej ali slej vse, kar je zgradila človeška oholost, kar so sezidale s krvjo milijonov onečiščene roke vladarjev in njih mogočnih državnikov. V grmečo pesem topov se je pomešaval mirno pretresujoči »Requiem«, v vpitje častiželjnih človeških strasti je prodiral opominjajoči glas o minljivosti, a svet je besnel dalje, ne meneč se za klic odprtega groba preminulega vladarja.

Cesar Avstrijski, naš miroljubni, nezabni Franc Jožef, je odšel in lahka je bila ločitev njemu, ki je doumel bistvo krščanstva v vsi njegovi nadnaravni globokosti in uravnal svoje življenje v luči vere v Kristusa. Lahka mu je bila ločitev, saj ga ni težila zavest, da je bil tudi on med njimi, ki se klanjajo varljivim nazorom, iščoč blestečih ciljev sebične slave, a pozabljajo Vsevladarja nad seboj in Njegove pravice. Ne, med njimi ni bil, zvest je bil vsekdar načelom krščanstva, ni zabil svojega Boga, služil Mu je in bil v ponižnosti pokoren odredbam Kristusove Cerkve. Zato mu je tudi Bog naklonil srečo, da mu je pred smrtjo brzojavno došel blagoslov sv. Očeta, njemu, ki je bil nekoč nazivljen »najzvestejši sin Cerkve«. ¹⁰⁸ Da bi bil mogočen priprošnjik domovine, smo želeli, ko smo se poslavljali od njegovega groba, da bi posredoval za mir pri Njem [32], večnem Kralju, na Srcu, ki je dar sprave, žarišče ljubezni in miru.

Iznova so nas potegnili vojni dogodki v svoj vrtinec, zopet so vstajale strahote vojne pred našim duhom, srca so se pogrezala v žalost. A ne! Svetel žarek je prodiral skozi temo časa, od bridkosti otopela srca tisočerih je navdalo novo upanje. Saj, ko smo žalovali ob gomili pokojnega vladarja, v dneh, ko smo v duhu poslušali pogrebno pesem dunajskih zvonov, one žalostne novembrske noči, je dobila Avstrija novega krmarja, cesarja Karla I. ¹⁰⁹ V njem nam je dala božja Previdnost mlado, svežo moč, sposobno, da krepko poseže v tok zahtev in razmer razburjenega časa. Navdušeno so ga pozdravili avstrijski narodi v novem jutru njegove vladarske poti, želeč mu božjega varstva in blagoslova. Da bi bila srečna zanj in bi tudi sam mogel osrečiti svoje narode, zroče nanj v ljubezni in zaupanju.

30. nov. in 1. dec. Žalno slavlje za pokojnim vladarjem.

¹⁰⁸ Kot zanimivost velja omeniti, da je ta naslov moč najti na nagrobni plošči barona Žige Zoisa (1747–1819): »*Tu počiva Žiga Cois [sic], najzvestejši sin cerkve, najboljši državlján, podpora umetnosti in vednosti.*« Glej: France Bilc, verli duhoven in domorodec, v: *Koledarček družbe svetega Mohora za navadno leto 1865*, Celovec 1864, str. 29.

¹⁰⁹ Karel Habsburško-Lotarinški (1887–1922) je bil sin Ota Franca Jožefa Habsburško-Lotarinškega in Marije Jožefe Saške. Tako je bil po poroki Franca Ferdinanda naslednji za cesarski prestol, ki ga je zasedel po smrti cesarja Franca Jožefa I., 21. novembra 1916, in si nadel ime Karel I. Bil je zadnji cesar dvojne monarhije. Leta 2004 je bil beatificiran. Več o njem v: *Karel I.: zadnji slovenski cesar* (ur. Gregor Antolčič), Cankarjeva založba, Ljubljana 2022. Kolikor je doslej znano, sta dva čudeža, potrebna za kanonizacijo blaženega Karla, že priznana. Prim. Blaženi Karel I.: <https://viteski-red.si/blazeni-karel-i/> (pridobljeno: 17. 9. 2024).

Učenke vnanje ljudske šole so imele 30. nov. popoldne vsak razred v svoji šolski sobi primerno žalno slavje. dne 1. dec. ob 8h je bil slovesni rekvijem v naši cerkvi, katerega so se udeležile vse učenke notranje in vnanje šole. Učenke notranje šole so se zbrale nato v posameznih razredih, kjer so pod vodstvom razrednih učiteljic primerno počastile spomin smrti visokega Pokojnika.

Učenke vnanje meščanske šole pa so se zbrale v prostorni sobi 2. letnika našega učiteljišča, kjer je bila podoba presvetlega vladarja okrašena z žalnim nakitjem. Ravnateljica je v izbranih besedah na velikih zaslugah in viteških krepostih častitljivega vladarja pojasnila, kako velika izguba je zadela Avstrijo in pokazala učenkam, v čem morejo in morajo posnemati v Bogu počivajočega vladarja. Dve učenki sta deklamovali dnevu primerni žalni pesmi. Sledečo slovensko je zložila v ta namen M. Elizabeta.¹¹⁰ [33]

Avstrija, plakaj!
Avstrija, plakaj!
Izplakaj jezero, morje solza!
Njega, ki te je ljubil z ognjem srca,
ki te je ljubil vse svoje življenje,
njega, ki s tabo delil je trpljenje,
ki zate pil je iz kupe gorja,
njega, očeta ni več!
Avstrija plakaj, plakaj sirota!
Njega ni več,
ki zate je hodil križeva pota.
Ti si bil skrb mu edina,
njegovo veselje, sladkost, bolečina...
Zate trnjev je nosil venec,
zate je bil na tronu mučenec.
Avstrija, plakaj!
Biser vladarjev bil tvoj je vladar!
Rimu, katoliški Cerkvi udan,
javno je kazal prepričanje svoje,
čim več je usoda mu vsekala ran,
čim težje postajalo žezlo je tvoje,
tembolj je oklepal križ in oltar
naš blagi vladar.
Avstrija, plakaj! Njega ni več!
Njega, ki zate je delal in molil
oseminšestdeset let,

¹¹⁰ Pesem je napisala uršulinka M. Elizabeta (Ivana) Kremžar.

njega, ki zase najtežje je volil,
 da tebe reši sovražnih zased,
 očeta – vladarja ni več!
 Zate je živel in zate umrl.
 Avstrija, plakaj!
 Ne! Avstrija, upaj!
 V večnih višavah živi tvoj vladar.
 Knez miru
 vedel je pač, da svet brez Boga
 rok ne poda si k spravi;
 vedel je pač, da palme miru
 več ne cveto na zemlji krvavi,
 šel jih v nebo je iskat.
 Avstrija, upaj!
 Lovor zmage in palmo miru
 ti pošlje vladar kot prvi pozdrav
 iz zvezdnih višav.

Božič 1916.

Tja na polje smrti, v strelske jarke k našim vojakom se je obračala iznova naša pozornost v dneh bližajočega se Božiča. Božičnico bi jim bilo treba pripraviti, a kakšno? Ne ličnih drevesc v blestečem nakitju, preobloženih s sladkimi obeski, saj nam je zadnje skoro docela vzela vojna draginja – in kaj bo trpečim, resnim junakom svetli nakit? Začudeno so nas poslušale naše učenke, ko smo jim povedali, kakšno božičnico pripravi letos avstrijska mladina vojakom na bojišču. Upoštevaloj najnujnejše potrebe vojakov, so odredila šolska oblastva, da jim pošlje naša mladina za božične darove praktičnih potrebščin, kakor: šivank, zaponk, sukanca, svinčnikov in enakih malenkosti. Vsaka učenka je pripravila primerno vrečico iz blaga in jo napolnila z večjim ali manjšim številom omenjenih predmetov. Vsako posebej smo zavili v bel papir, prevezali s cesarskim trakom in zataknili zanj smrekovo vejico. Učenke notranje šole so se posebno odlikovale; pripravile so večina svilene vrečice in jih napolnile tudi z bogatejšo vsebino. – S kakim prisrčnim veseljem so otroci pripravljali svoje darove! Vsaka je tudi napisala na eno izmed dopisnic, ki jih je vložila v zavitek, svoj naslov, da bi ji dotični [35] vojak, ki bo dobil darilo, lahko odpisal. To je bilo pričakovanja v dneh po Božiču! In res je došlo več odgovorov. Tu jih je nekaj:

Draga slovenska deklica!

Z bojnega polja pošiljam srčne pozdrave in se Vam zahvaljujem za božično darilo, ki sem ga hvaležno prejel. Že tretje božične praznike obhajam na bojnem polju in sem dobil prvo darilo od naših slovenskih deklet. Veseli me, da se še

spominjate svojega domačega pešpolka ljubljanskega. Želim Vam srečno novo leto! Da bi bilo bolj srečno kot lansko! Bog Te živi, slovensko dekle, ker bode slovelo slovensko dekle! Z Bogom!

Franc Pust, K. u. k. Ld. N. 27

Grozno lepo se zahvalim za »paket«, ki sem ga prejel. Dobil sem vse, kar sem najbolj potreboval. Doma sem z Notranjskega, tam od Logatca, star 19 let. Mi Lahe preganjamo.

Matevž Kočevar, Lst. Reg. 27

Draga prijateljica!

Lepo se Vam zahvalim za poslani božičnik in Vam voščim sveto novo leto. Bog daj, da bi nam prineslo mir, katerega želimo milijoni in milijoni! Že 29 mesecev nosim vojaško suknjo in 20 mesecev sem že v strelskih jarkih, pa imam, hvala Bogu, še vedno celo kožo. Z Bogom!

Ivan Volk, doma iz Goč pri Vipavi.

Draga gospodična!

Prav lepo Vas pozdravim in se Vam zahvalim za darilo. Prav veseli nas, da se spominjate na nas, ki smo tukaj pri sovražniku. Mi zmeraj dobro „Polentarje“¹¹¹ pokamo. Pozdrav od vseh slovenskih fantov, posebno od mene.

Anton Novšek, K.u.k. Lir 27

Draga prijateljica!

Prav lepa hvala za darilo! Veseli me, da se Ve, kranjska dekleta, spominjate nas, kranjskih junakov, ki tukaj Lahe stražimo, da domovino branimo. Tukaj si včasih 4 junaki z eno cigareto kratek čas naredimo – na ti kraški planoti. Oprosti slabi pisavi, pišem z levo roko. Z desno ne morem, ker je malo pokvarjena. Bog te živi še [36] mnogo let! Sprejmi srčne pozdrave od neznanega prijatelja.

Franc Završek, K. u. k. Ldst. Reg. 27

Ljuba Alojzija! Srčna hvala za božično darilo! Prejeli smo na sveti večer o poldesetih. Zahvali se ti 40-letni vojak iz Primorskega doma, vas Trebče. Bog daj kaj kmalu konec in srečno vrnitev k družini. Bog te živi!

Jožef Kralj, K. u. k. Lir 27

Draga gospodična!

¹¹¹ Slabšalno: Italijane.

Prav lepa hvala za poslani mi paket. Zelo me veseli, da se spominjate na nas in imate sočutje z nami. Jaz sem doma tudi iz Ljubljane, stanovanje moje je Karolinska zemlja 52. Mogoče še kdaj na svidenje! Končno pozdrav na Vaše cenjene starše, brate in sestre, posebno pa Vam od Vas nepozabnega hvaležnega

Andreja Ciber, K. u. k. Ldst. Reg. 27

Draga mi učenka!

V začetku mojega pisanja Te prav srčno pozdravim in se Ti zahvaljujem za Tvoje božično darilo in Ti želim dost let božičnih praznikov in da bi srečna bila. Sedaj nadalje Ti želim novo leto z veliko srečo in veseljem. To darilo si poslala 18-letnemu slovenskemu fantu, kater bo moral življenje vagat in tudi rad, ker sprevidim, da so slovenska dekleta tako radodarna. Lep pozdrav od mene in prosim, če sem vreden in če Vam ni prenerodno, za odgovor. Z Bogom! Živio Österreich!

Anton Velsehak, K. u.k. Lir 27

Cenjena gospodična!

Srce mi je zarajalo [od] veselja, prejemši božični dar, mali paket. Kdo je odpošiljatelj? Odprem. – Prve kolorirane karte! Ah, Ljubljana! Kako sem bil vesel tega daru – in še od nežne dekliške roke! Iz srca se Vam zahvaljujem. Zopet sem bil po dolgem času enkrat vesel. Koliko more biti pač stara ljubka darovalka? Pričakujem odgovora. Pozdravljeni!

Anton Drganc, E. F. d. K.u.k. Infanterieregiments Nr. 17.

[37] Ranjenci naše rezervne bolnice so imeli za letošnji Božič 4 božična drevesca. Največje je bilo v telovadnici. Ob njem so se zbrali na sv. večer; tu je imel vojni kurat g. Adamik¹¹² primeren nagovor, pri katerem so bili tudi naša gospa Mati navzoči. Kljub vedno večjemu pomanjkanju so bili ranjenci vendar tudi to pot precej bogato obdarovani. Vsak je dobil: 100 svalčic, škatlico žveplenk, 10 kosov pisemskega papirja, notes, žepno ogledalce, pipo ter ¼ kg sladkorja.

V januarju je bilo razpisano 5. vojno posojilo.¹¹³ Obe šoli, notranja in vna-nja, sta darovali skupaj 1500 K.

¹¹² Morda rezervni vojaški kurat Josef Adamik. Prim. *Militärärztliche in der Reserve des k. u. k. Heeres auf Kriegsdauer* 1916, Wien 1916, str. 3.

¹¹³ Oblasti so morale dobiti sredstva, da so lahko vodile vojno. Do teh so poskušali priti tudi z vojnimi posojili, pri čemer so nagovarjali ljudi, da naj vlagajo sredstva in tako posojajo državi, ki jim bo vse vrnila z obrestmi vred. Država je v času prve svetovne vojne razpisala osem vojnih posojil in prejela precej sredstev. A po razpadu monarhije so ljudje ostali brez vsega. Na kratko o tem glej: Ivan Rihtarič, *Vojna posojila na Spodnjem Štajerskem v prvi svetovni vojni*. Dostopno na spletu: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-3P1VKI18/0e0ca8c4-2134-4170-a370-6cca1ace01c6/PDF> (pridobljeno: 5. 9. 2024).

V januarju se je preselil oddelek na ušesih bolnih vojakov, ki je bil že iz početka vojne na naši vnanji šoli, v Križanke. K nam so prišli bolniki na očeh.

Ta mesec se je tudi dosedanji komandant naše bolnice Dr. Oton Hawlina¹¹⁴ poslovil od nas. Odšel je na svoje novo mesto v Novo vas. Vsled svojega blagega požrtvovalnega delovanja je ostal vsem, ki so imeli opraviti z njim, v najboljšem spominu.

V splošnem je povzročalo to leto pogosto menjavanje zdravnikov na naši bolnici znatnih težkoč. Ponovno se je zgodilo, da so ostali nekateri le en dan tu, pa so bili zopet prestavljeni.

Tekom januarja so učenke vnanje šole, kakor v letu 1915, zopet pletle nogavice za vojake in sicer iz volne, ki jo je poslal v ta namen c. kr. deželni šolski svet. Napletle so 81 parov.

10. februarja. Sklep I. polletja. Radi pomanjkanja kuriva smo morali sestralske počitnice podaljšati do 21. februarja.

11. marca. Predstava v telovadnici.

Po več kot 2 letih je služila tekom 3 dni samostanska telovadnica zopet svojemu prejšnjemu namenu. Pri predstavi so sodelovale učenke notranje meščanske šole, nekaj četrtoletnic, 2 bolniški strežnici ter par bivših samostanskih učenk. Slavnostni spored je bil sledeči:

1. Carniola huldigt Austria (Živa slika)
2. Im Karneval (Šaloigra v 1 dejanju).
3. Die fünf klugen Jungfrauen (Živa slika)
4. Urgroßmutter's Kaffemühle [sic] (Spevoigra) [38]
5. Frühlingstimen (Rajanje)

Prvi dan, 11. marca, so prisostvovali predstavi med drugim sledeči visoki gostje: Njegova Prevzvišenost gospod knezoškof dr. Anton Bonaventura Jeglič; gospod deželni predsednik grof Henrik Attems z obitelji, c. kr. deželni nadzornik gospod dr. J. Bezjak,¹¹⁵ dvorni svetnik gospod Viljem vitez Laschan¹¹⁶ ter

¹¹⁴ Otto Hawlina (1876–1931), rojen 12. novembra 1876 v Hradecu na Ogrskem. Medicino je študiral v Gradcu in kot zdravnik deloval v Gradcu, Celovcu in Litiji, od koder je prišel v Tržič. Tu se je leta 1912 poročil z Ano Pollak. Ob izbruhu prve svetovne vojne je bil vpoklican in se je kot vojaški zdravnik znašel v Galiciji. Tam je zbolel, prišel na okrevanje na Kranjsko in nato deloval v Ljubljani vse do preboja fronte na Soči. Od tam so ga poslali v bližino Vidma, od koder se je po prevratu vrnil domov. V Tržiču je, kljub ohromelosti, deloval vse do smrti, 5. avgusta 1931. V: Viktor Kragl, *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, Tržič 1936, str. 260. Iz časa prvih mesecev vojne (od junija do januarja 1915) je dr. Hawlina pisal dnevnik, ki je v slovenskem prevodu dostopen tudi na spletu. Glej: http://www.hawlina.com/teksti/Galicija_1914.htm (pridobljeno: 9. 9. 2024).

¹¹⁵ Dr. Janko Bezjak (1862–1935), slovenski pedagog, pisec šolskih učbenikov, publicist. Deloval je kot profesor na mariborskem učiteljski in na 2. državni gimnaziji v Ljubljani, bil ravnatelj gimnazije v Gorici, po letu 1914 pa nadzornik srednjih šol v Ljubljani. Po prevratu je bil do leta 1924 referent na Prosvetnem oddelku Pokojninske uprave v Ljubljani ter višji šolski nadzornik. Janko Bezjak je bil med soustanovitelji Slovenske šolske matice. Glej: Natalija Žižić: Bezjak, Janko: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi141411/> (pridobljeno: 4. 9. 2024).

¹¹⁶ Cesarski vladni svetnik Wilhelm (Viljem) vitez Laschan von (pl.) Moorland (1860–1942), od leta 1916 podpredsednik kranjske deželne vlade. Več o njem v: Mariano Rugale in Miha Preinfalk, *Blagoslovljeni in prekleti 1. del: Plemiške rodbine 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, Ljubljana 2010, str. 117–119.

še več drugih zastopnikov vojaške in civilne oblasti in člani prvih ljubljanskih družin.

Naslednji dan, 12. marca, so prisostvovala predstavi učenke notranje šole, poleg večjega števila občinstva, večina njih staršev in sorodnikov.

Tretji dan, 13. marca, so se udeležili predstave bolniki in ranjenci iz vnanje šole in manjše število posameznih družin.

Vsota prostovoljnih darov, nabrana v vseh 3 dneh, je znašala 817 K. Denar se je porabil za ranjence, ki so dobili za priboljšek vina, tobaka itd., česar si je kateri želel.

16. marca je došla ravnateljstvu obeh šol uradna zahvala za božična darila naših učenk vojakom na fronti. Zahvalilo se je:

1. c. kr. vojno ministrstvo
2. c. in kr. V. in X. armadno poveljstvo.
3. Gospod deželni predsednik, grof Henrik Attems.

31. marca. Obisk gospoda deželnega predsednika na vnanji in notranji šoli. V spremstvu deželnih nadzornikov g. Dr. M. Opeka,¹¹⁷ g. dr. Belarja,¹¹⁸ in g. dr. J. Bezjaka je gospod deželni predsednik, grof Henrik Attems, prisostvoval pouku v vseh razredih vnanje šole, izvzemši v 3. in 2., v 2. in 3. razredu notranje meščanske šole in v 4. letniku učiteljišča. Kakor se je pohvalno izrazil pri odhodu, je dobil povsod najboljše vtise.

Maj.

Iznova so se upirale naše proseče oči k Nji, Kraljici miru. Izpred šmarničnih oltarjev so se dvigale pristrčne molitve, iskrene prošnje k prestolu usmiljene božje Matere. A po sklepah božje Pravice je šel tudi letošnji majnik mimo, ne da bi izzvenel v hvaležen slavospev za mir in spravo med narodi.

Naši ranjenci so imeli vsak večer v telovadnici skupno šmarnično [39] pobožnost. Molili so Lavretanske litanije, menjavaje v slovenskem, nemškem in češkem jeziku, pevke na galeriji pa so dostavile vsakič tudi po eno ali dve Marijini pesmi. Prihajali so vsi prav radi; le kar je bilo protestantov med njimi, se niso zmenili za zvonček, ki jih je vabil k nebeški Kraljici.

(Vid) 11. maja, eksplozija v municijskih barakah na Ljubljanskem polju. V večerni rekreaciji smo bili na vrtu. Kar nas prestraši prvi grozoviti pok, mnogo silneje kot pok topov. Hipoma se dvigne za hišami v smeri za Kranjsko

¹¹⁷ Dr. Mihael Opeka (1871–1938), cerkveni govornik in pesnik. Kot duhovnik in profesor je bil leta 1915 imenovan za deželnega šolskega nadzornika. Leta 1920 je postal stolni kanonik in honorarni učitelj homiletike na Teološki fakulteti. V: France Koblar in Franc Ksaver Lukman: Opeka, Mihael: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi395839/> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

¹¹⁸ Dr. Albin Belar (1864–1939), kemik, seizmolog, fizik in izumitelj. V Ljubljani je bil tudi šolski nadzornik. Dve leti po potresu, leta 1897, je v Ljubljani ustanovil prvo potresno postajo za ozemlju Slovenije in v tedanji habsburški monarhiji. Izdeloval in izpopolnil je izdelavo »tremometerov«, kakor je imenoval priprave za merjenje potresov. V: Miran Lola Božič, Belar, Albin: <https://www.obrazislovenskihpkrajn.si/oseba/belar-albin/> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

hranilnico gost, sivorjav dim, kot se pojavlja pri eksplozijah. Prvemu puku je sledil drugi, nič manj močan, okna so zašklopotala, šipe letele na tla, s streh pa kosi opeke. V nepopoisnem strahu si nismo znali raztolmačiti, kaj se je pravzaprav zgodilo, mislili smo izprva le, da meče sovražnik plinove bombe in granate iz zrakoplovov. A zvedeli smo za stvar še isti večer. Eksplodirala je vojna municija v lesenih barakah, zgrajenih na polju v neposrednji bližini mesta. Nevarnost za vse mesto je bila strašna, kajti v posameznih barakah so bile večje množine najmočnejših strelnih snovi. Seveda smo zvedeli šele pozneje, kako nevaren je bil naš položaj. Sicer smo bili pa itak vso naslednjo noč v velikem strahu, kajti poki so se ponavljali v večjih in manjših presledkih do jutra in še naslednje dni, tako da smo bili v vednem vznemirjenju. Znatno je bil moten tudi pouk v šoli, nekaj učenk je ostalo prve dni sploh doma, druge so bile v šoli nemirne in razburljive; iz notranje šole so pribežale parkrat na vrt, ko je bilo slišati močnejše pokaње. Sčasoma smo se privadili pa tudi temu, tako da smo ostali precej hladnokrvni, ko smo morali še nekaj tednov za tem poslušati neprestano pokaње nerabnih granat zunaj mesta.

2. junija. Cesarica Cita¹¹⁹ v Ljubljani.

V dneve nemira, strahu in skrbi je posijal mahoma in nepričakovano žarek jasne sreče, novih nad. Tema se je hipoma razmaknila, utihnila so vojna vprašanja in vse, kar je živelo v srcih tisočev še blagega in lepega se je strnilo v mogočno čustvo radosti ob novici: Cesarica Cita je v Ljubljani! Cesarica Cita, naša nova vladarica in gospa. Ona, ki si je v kratkih mesecih na prestolu avstrijskem pridobila srca narodov z očarujočo silo svoje osebnosti, svoje kreposti! Kako smo si jo želeli videti in ni čakala, [40] da pridemo k Nji, sama je stopila med nas, ljubeče otroke vdanega ji naroda. O njenem prihodu in posetu mesta Ljubljane je pisal *Slovenec* z dne 4. junija 1917 sledeče:

»Ko bi stopal angel po Ljubljani, deleč tolažbo in upanje ... V hipu, ko se je raznesel glas: Cesarica je tu! – je vse obstalo, položilo delo iz rok, vse je hitelo proti južnemu kolodvoru. Obisk cesarice je postal za Ljubljano pravi praznik. Otročiči so hiteli po ulicah s svojimi materami, veselo vzklikajoč, v ročicah držoč rožice roži prestola v pozdrav. In ko se je cesarica Cita pojavila na stopnicah južnega kolodvora in jo je množica zagledala, je radosti vzkliknila svoj slovenski pozdrav. Roke so se dvigale, cvetje je letelo pred njene noge – in cesarica je za hip obstala presenečena, nato se je nebeško mil izraz razlil po njenem obrazu – stala je tu v svoji preprosti obleki kot mati svojih otrok, prvikrat med svojim preprostim slovenskim narodom. V tem hipu je postala gospodarica vseh src.

¹¹⁹ Zita Bourbonško-Parmská (1892–1989), od leta 1911 soproga nadvojvode Karla, poznejšega cesarja. V slovenskem časopisu so jo zapisovali kot Cita. Beatifikacijski postopek za Cito je bil odprt konec leta 2008. O tem glej: Association pour la béatification: <http://www.beatification-imperatrice-zita.org/pages/english/biography.html> (pridobljeno: 17. 9. 2024).

In prva njena pot v Ljubljano – je bila pot pred oltar Gospodov, pot k molitvi za srečo svojega ljudstva. Po Dunajski cesti se je peljala v stolnico. Tu je ob oltarju Najsvetejšega prisostvovala sv. maši in prejela sv. obhajilo. V istem času je pri glavnem oltarju ljubljanski knezoškof delil novomašnikom diakonat. Vsa cerkev je bila napolnjena občinstva, skoro tik do cesarice so klečale ljubljanske žene in združevale svoje molitve z njenimi. V solzah ginjenosti se je topilo ljudstvo v cerkvi in iz prs so prihajali ihteci vzkliki: »O Bog nam jo ohrani!«

Okoli stolnice in v bližnjih ulicah je nastala medtem prava gneča. Ko je cesarica stopila iz stolnice, se je vsulo pred njene noge vse polno cvetja, cesarskemu avtomobilu so takorekoč zastavili pot in ga vsega obsuli s cvetjem. Le težko in počasi je avtomobil vozil dalje, spremljan od tisočerih »Živio« klicev. Cesarica je prijazno odzdravljala.

Tekom dneva je presvetla Gospa obiskala več vojaških bolnic. Hodila je od postelje do postelje ter nagovorila vsakega ranjenca. Lastnoročno jim je delila majhne spominke, rožne vence, svetinjice, cigarete itd. Preko trdih lic junaških borilcev je zdrsela marsikatera solza, ko se je sklanjala nad njih posteljo dobre cesarice angelsko mila postava, ki je imela za vsakega tolažilno besedo. [41]

Popoldne je ljubljanska šolska mladina pozdravila svojo cesarico. Zbrala se je na Kongresnem trgu pod vodstvom učiteljstva. Skoro vsi otroci so imeli v rokah šopke, vejice ali deželne in cesarske zastavice. Deklice so bile večina belo oblečene. Policija je morala Zvezdo zapreti, ker se je nabralo tudi drugega občinstva toliko, da ga ni bilo mogoče pustiti na trg. Ob 1/2 3h se je pripeljal cesarski avtomobil in vozil počasi skozi špalir mladine okoli Zvezde. Šolske zastave so se ji klanjale, mladina je obmetavala avtomobil s šopki in kakor bi ptički v soglasnem spevu pozdravljali jasno solnce, tako srebrno je donel po Zvezdi klic mladine: »Živijo! Živijo!« Cesarica je smehljaje odzdravljala. Bila je sredi mladega naroda nove Avstrije. Pri oknih bližnjih hiš je bila glava pri glavi, ljudje so vihteli robce in klobuke in združevali svoje klice s klici mladine.

Iz Zvezde se je cesarica peljala mimo uršulinskega samostana, ki je bil prekrasno okrašen. Pri oknih samostanske bolnice so stali ranjenci, pozdravljajoč cesarico. Do obrtne šole, kjer je cesarica izstopila, je bil po Gradišču gost špalir občinstva. Pred obrtno šolo je pozdravila cesarico učenka uršulinske notranje šole Ana Vresnik ter ji izročila krasen šopek. Cesarica ji je dala v spomin zlato brožo.«¹²⁰

Tekom popoldneva je cesarica posetila tudi Grad. V gozdni kapelici je opravila kratko molitev; iskrena prijateljica narave se je nato delj časa divila nad krasnim razgledom preko Ljubljane in okolice. Zvečer, ko se je Nj. Veličanstvo

¹²⁰ Dotični zapis se res nahaja v *Slovencu*, kjer pa je še nekoliko obsežnejši. Glej: *Slovenec*, št. 126, 4. junij 1917, str. 1–2: Cesar in cesarica pri soški armadi. Dva dni v Ljubljani.

presvetli cesar, ki se je zjutraj skozi Ljubljano odpeljal v Trst, vrnil, sta se še enkrat ob pozni večerni uri oba odpeljala na Grad. Grad je žarel v tisočernih lučkah. V tihem grajskem drevoredu sta se visoka gosta odpočila od dnevnega truda.

Naslednje jutro sta se Njiju Veličanstvi, cesar Karel in cesarica Cita, odpeljala proti Notranjski. Cesarica je obiskala Trst, cesar pa se je odpeljal dalje preko Istre v Pulj. V Postojni sta se Veličanstvi zopet sešli; pot ju je privedla zopet v Ljubljano, kamor sta dospela ob 11h ponoči. A Ljubljana še ni spala. Od 3h popoldne so čakali ljudje po ulicah in na kolodvoru, da se vrneta. Vrnila sta se v temi, množica ju ni mogla dobro videti, a pozdravi so bili posebno pred južnim kolodvorom burni kakor orkan. [42] Avtomobil, v katerem sta se pripe-ljala cesar in cesarica, je bil poln šopkov in rož. Cesarica je zapovedala, da naj prineso vse cvetje v dvorni voz. Naslednji dan sta se Nj. Veličanstvi v zgodnjem jutru odpeljali iz Ljubljane.

21. junija. Praznovanje vladarskega nastopa Nj. Veličanstva cesarja Karla I. in cesarice Cite. Ob 8h slovesna sv. maša. To pot so prvič peli zadnjo kitico cesarske pesmi, ki jo je novi cesarici spesnil Dr. Opeka in ki je bila vladi predložena v potrjenje.

28. junija. Šolski sklep. Tedenska zbirka leta 1916/1917 je znašala na notranji in vnanji šoli 486 K.

9. julija. Poset Nj. Visokosti nadvojvoda Leopolda Salvatorja.¹²¹

V ponedeljek 9. jul. o ½ 4h popoldne je Nj. cesarska in kraljeva Visokost nadvojvoda Leopold Salvator v spremstvu g. Avgusta princa pl. Lobkowitz,¹²² generalnega adjutanta Nj. Veličanstva, g. deželnega predsednika grofa Henrika Attems, g. c. in kr. generalnega štabnega zdravnika dr. Edmunda Geduldiger¹²³ in obeh gospodov zdravnikov¹²⁴ uršulinske rezervne bolnice posetil bolnike in ranjence v bolnici v vnanji šoli.

Pri vходу so Nj. c. in kr. Visokost sprejele in pozdravile gospa provinci-jalna prednica M. Terezija Heidrich, g. lokalna prednica M. Maksimilijana¹²⁵

¹²¹ Nadvojvoda Leopold Salvator (1863–1931) je v času vojne opravljal nalogo generalnega inšpektorja avstrijskega topništva in imel čin feldcajmjostra. *Slovenski narod* (št. 122) je 27. maja 1916 (str. 3) poročal o njegovem povišanju v čin generalpolkovnika. Poleg tega je bil v času vojne tudi generalni inšpektor prostovoljnih zdravstvenih organizacij in pokrovitelj (protektor) Rdečega križa Avstro-Ogrske. Več o njem v: Salvator, Leopold: <https://www.hessen14.at/erzherzog-leopold-salvator/> (pridobljeno: 4. 9. 2024).

¹²² Zdi se, da je tu prišlo do pomote v imenu, saj je bil generalni adjutant cesarja Karla v resnici Zdenko (*Maria Zdenko Vincenz Kaspar*) princ Lobkowitz (1858–1933). To funkcijo mu je cesar Karel zaupal že 24. novembra 1916. Glej: Egger, Rainer: Lobkowitz (Lobkowitz), Zdenko Prinz von, v: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, Band 5, Wien 1972, str. 262.

¹²³ Že omenjeni generalštabni zdravnik Edmund Geduldiger (1852–1939). Prim. ÖSTA/KA, GBBL, Diverse (Böhmen, Mahren, Schlesien) Karton 160: Dr. Edmund Geduldiger.

¹²⁴ Samostanska kronika omenja dr. Friedricha Fant(e)la in dr. Siegfrieda Hojtascha. V: Aulj, Kronika 1917, šk. 8. V vojaških seznamih avstrijskega domobranstva res najdemo ime: Siegfried Hojtasch, ki je bil sicer naveden kot polkovni zdravnik pri 1. gorskem strelskem polku. Prim. *Ranglisten der k. k. Landwehr und der K. k. Gendarmarie* 1918, Wien 1918, str. 372.

¹²⁵ Že omenjena M. Maksimilijana (Ivana) Kolenc (1872–1922). Ob njeni smrti leta 1922 so v *Bogoljubu* objavili obširnejši nekrolog izpod peresa M. Elizabete. Prim. *Bogoljub* 1922, št. 8, str. 179–181: † M. Maksimilijana Kolenc, prednica uršulinskega samostana v Ljubljani.

in gg. ravnateljici notranje in vnanje šole, M. Eleonora¹²⁶ in M. Hildegarda.¹²⁷ Visoki gospod je z zanimanjem poizvedoval o šoli, o številu redovnic, gojenk in učenk. V bolnici je prijazno pozdravil gdč. strežkinje [sic], sočutno izpraševal bolnike, koliko časa služijo v vojski, kje so se bojevali, kako so bolni, od kod so, pri katerem polku služijo. Ves vesel je vzkliknil, ko je našel med bolniki mladega fanta 18. polka: »To je pa moj regiment!«¹²⁸ Videti je bilo, da so mu mladi fantje posebno pri srcu, vsakega je nagovoril.

Gospod nadvojvoda je govoril večidel hrvaško oziroma slovensko s hrvaškim akcentom, ker je slučaj hotel, da je nagovarjal v pretežni večini Slovane: Slovence, Hrvate, Poljake in Čehe. [43] Nazadnje je dostavil, da se bolnikom pri nas dobro godi, da imajo lepe, zračne sobe. Ko so se pri odhodu še nekatere redovnice poklonile Nj. Visokosti, je dobrohotno prašal [sic] goriško uršulinko begunko, če je bila v Gorici tudi še ob sovražnih napadih in kje so druge sestre.

Prisrčno se je visoki gospod zahvalil č. g. Materi prednici za vse, kar stori samostan ranjencem in bolnikom, podal vsem navzočim desnico in zapustil samostan, ki hrani neprisiljeno prijaznost in ljubeznivost visokega poseta v hvalnem spominu.

3. julija je moral samostan brez odškodnine odstopiti v vojne namene šolski zvonec iz notranje šole.

Avgust. 3. in 4. avgusta so nam sneli zvonove iz cerkvenih lin. Vojna sila je začela segati tudi po cerkvah. Da vlijejo iz njih topove, so začeli jemati cerkvam zvonove. Menda ga ni bilo daru, ki bi ga bilo naše ljudstvo težje položilo na žrtvenik domovine, kot to svoje najdražje, zvonove iz svojih cerkva; desetletja so ponekod nabirali prispevkov, da so si (naj) nabavili nov zvon za župnijsko cerkev, ki so ga slovesno ustoličili na visoki prestol v zvoniku, da kliče in vabi in poje najmilejšo pesem, pesem domačih zvonov. Drugod so bili zvonovi priče stoletne zgodovine ljudstva dotične okolice. Pesem teh in onih, pesem slovesnega pritrkavanja, ali ni mila našemu ljudstvu, da se je raduje mladenič in mož s solzo v očeh, če jo sliši zopet po letih odsotnosti. In ta pesem je morala zamreti, teden za tednom se je vršil najžalostnejši del vojne rekvizicije. – Ravno v duhovnih vajah smo bili, ko so se tudi naši stoletni zvonovi poslovili od nas. Največjemu (smo) so morali v zvoniku odbiti krono, ker ga drugače niso mogli spraviti skozi pretesno lino. Po vrveh so jih spustili na igrišče, jih naložili na voz

¹²⁶ M. Eleonora (Jožefa) Hudovernik (1863–1945). V: Kogoj, *Uršulinke*, str. 400–403; AULj, Imenik redovnic, šk. 7; Nekrolog šk. 8. Ob njeni smrti je *Slovenec* objavil kratek nekrolog s fotografijo. Prim. *Slovenec*, št. 51, 4. marec 1945, str. 4; † M. Eleonora Hudovernik.

¹²⁷ M. Hildegarda (Marija) Lebar (1873–1950). V redovno skupnost je vstopila 12. oktobra 1893. V letih 1923–1929 je bila predstojnica v Ljubljani, v letih 1929–1932 predstojnica v Mekinjah, potem spet v Ljubljani (1932–1938) in od 1938 do 1941 znova v Mekinjah. Umrli je v Škofji Loki. V: Kogoj, *Uršulinke*, str. 400–403; AULj, Imenik redovnic, šk. 7; Nekrolog šk. 8.

¹²⁸ Nadvojvoda Leopold Salvator je leta 1893 postal častni pokrovitelj (*imejitelj*) 18. pehotnega polka, s sedežem v Kraljevem Gradcu. Prim. *Schematismus für das k. u. k. Heer und für die Kriegsmarine*, Wien 1914, str. 414.

ter jih čez nekaj dni z zelenjem okrašene odpeljali. Vzeli so nam tri zvonove, [44] ostal je samo eden,¹²⁹ po velikosti tretji, ki je najstarejši iz l. 1710.¹³⁰

Počitnice 1917.

Skozi vso počitniško dobo je bilo čuti dan na dan strašno streljanje s fronte. Kot prejšnji dve leti, tako smo tudi te počitnice zopet pridno lupili krompir za vojaško kuhinjo. Ko smo tako sedeli pri tem poslu na vrtu, so včasih topovi tako grozovito bobneli, kot da jih imamo že v neposredni bližini. V istini je italijanska armada napredovala. Trst je bil ponovno v skrajni nevarnosti in dnevne govorice so skrivoma razglašale, da je izgubljen.

Padec Sv. Gore. Dober teden po prazniku Marijinega Vnebovzetja, 25. avgusta, je prišla naša Sv. Gora v last Italijanom. Sv. Gora, za katero so tekli potoki krvi, izgubljena! Po ti zmagi so bili Italijani pač na višku svoje vojne slave. Nam pa je vedno bolj ugašalo upanje, ko smo izgubili s Sv. Goro ne le prevažno vojno postojanko, ampak predvsem Marijino svetišče, še vedno milo in drago, dasi v razvalinah, vseh oškropljenih s krvjo. – Čudežna podoba svetogorske Matere v oltarju sv. Deodata v frančiškanski cerkvi pa je ostala mirno na svojem skromnem mestu, a Dobrotljiva v nji je slišala te dni še več bridkih vzdihov, je gledala še več grenkih solza na licih goriških beguncev. A ona je ostala mirna, deleč pač tolažbo, a dvigajoč srca in duha predvsem k Njemu, ki vodi in urejuje z usodo narodov, določa in pregleda vsak tudi najneznatnejši prizor v zgodovini človeštva.

September.

Začetkom septembra so se vršile v Ljubljani in okolici oziroma v zraku nad obema, vaje naših in nemških zrakoplovcev, ki so se pripravljali na bližnjo avstrijsko ofenzivo na goriški fronti. Mirno in ravnodušno smo opazovali zanimivo kroženje zračnih letal, saj se ni bilo treba bati, da pade granata na nas. [45]

Avstrijska ofenziva v oktobru 1917.

Za nasprotnika tiho, a za nas šumno, kajti dan in noč (so) nas je motilo neprestano žvižganje in piskanje vlakov, prevažajočih municijo, [ko] se je zvezna avstrijsko-nemška armada pripravljala na odločilno ofenzivo. Ko se je pričela, je starodavni avstrijski orel zmagonosno zafrfotal z mogočnimi krili in pohitel v drznem poletu čez sovražne vrste, daleč notri v beneške planjave. Predno smo se prav zavedli in nam je bilo mogoče uvrstiti posamezne dogodke tedanjih dni,

¹²⁹ Podroben opis vseh štirih zvonov so zapisali tudi v samostanski kroniki. Prim. AULj, Kronika 1917, š. 8.

¹³⁰ Sezname in notice o odvzetih zvonovih se najdejo tudi v dunajskih arhivih. Seznam ljubljanskih mestnih župnij in odvzetih zvonov po cerkvah se nahaja v: ÖSTA/KA, Territorialkommanden, Generalkommando Graz (MA Graz), Bau-Abteilung, Glocken, Ktn. 7: Glockenrapporte: Laibach-Stadt.

so hitele zvezne čete od zmage do zmage, tako rekoč neovirano do nepričakovanih uspehov. – 28. oktobra že so zavzeli Avstrijci Gorico. Nepopisno veselje je zavladovalo med nami, ko se je raznesla vest, ki jo je prinesel in potrdil cesar Karel sam, ki je prihitel iste dni s fronte v Ljubljano, vest, da je Gorica zopet avstrijska. – Dnevno časopisje skoro ni moglo vsemu kaj, toliko je bilo poročati, medtem pa so si sledili dogodki na bojnem polju s čudovito naglostjo. Mesto za mestom, trg za trgom je prišel v avstrijsko last; že so prekoračile čete tedanjo državno italijansko mejo, prišle do Tilmenta,¹³¹ se za trenutek ustavile, pa drville zopet naprej daleč tja do Piave.¹³² –

Bogat plen je prišel tiste dni v roke zmagujoče armade. S plenom vred pa so prihajali tudi dan na dan dolgi vlaki vojnih italijanskih ujetnikov, pobitih in stradajočih, trpeč pod kruto silo vojnega biča. Kjer so se ustavili, so pulili repo po njivah in sirovo [sic] zauživali, tešeč si strašni glad. Zlato uro, plašč in še drugo so ponujali posamezni ujetniki na poti skozi Ljubljano – za hlebec vojnega kruha. Tako se je godilo sedaj tem, drugikrat pa drugim zarobljenim četam, kakor je pač pisal prst Previdnosti, ki ga imenuje svet »usodo«.

Cesar Karel se je mudil tedaj več dni v Ljubljani. V dvornem vlaku se je darovala šestkrat sv. maša, kateri je verni vladar [46] prisostvoval v iskreni pobožnosti. Naš samostan je posodil za provizorični oltar v dvornem vozu kip Srca Jezusovega, kakor tudi mašno opravo.

Vsi Sveti.

Ko so si naši osvajali italijanska tla in je bila Gorica povsem v avstrijski posesti, so tudi Goričani, kar jih ni odšlo z bežečo italijansko posadko, polagoma jeli zapuščati svoja skrivališča. Goriške uršulinke, ki so prebile nepopisne grozote ob zavzetju in ob zopetni osvojitvi Gorice, so zapustile svoje stanovanje v podzemski kleti in prišle pozdravit osvoboditelje. Ostale pa so le ...¹³³, druge je italijanska vlada odpeljala s seboj. – V obokani varni kleti so za tenko steno skrite ušle italijanskim vojakom, ki so jih iskali, da jih odvedejo s seboj. Na Vseh svetnikov dan zjutraj je prišla najpogumnejša M. Mehtilda¹³⁴ v Ljubljano. Prihajali smo ravno iz kora, ko nas je presenetilo nenavadno glasno govorjenje in pozdravljanje zunaj na hodniku. Kako smo se začudili nepričakovanemu gostu! Veliko, veliko nam je vedela povedati in pravila je zanimivo in neutrudljivo,

¹³¹ Tilment (ita. Tagliamento) – reka v severovzhodni Italiji, ki izvira v Lorenzago di Cadore v pokrajini Belluno v Karnijskih Alpah ter se čez Furlansko nižino izliva v Jadransko morje pri Maranski laguni.

¹³² Piava (ita. Piave) – 220 km dolga reka v severovzhodni Italiji, ki izvira v južnih Karnijskih Alpah ter se izliva v Jadransko morje severovzhodno od Benetk, v občini Jesolo.

¹³³ Tu je ostal prazen prostor in ni vpisanih podatkov.

¹³⁴ M. Josefa Mechtildis od Jezusa (Leopoldina) Gerčar (1877–1966). V redovno skupnost je vstopila 27. oktobra 1897 v Škofji Loki. Umrla je 6. januarja 1966 v Gorici. V: AUŠKL, Imenik redovnic, šk. 8.

vesela, da je po dolgem času izven vojnega hruma in zopet enkrat v družbi svojih slovenskih sester.

November.

Cesarjev god, 4. novembra, smo obhajali letos brez vnanjega sijaja, še celo večerne razsvetljave v mestu in na Gradu ni bilo. Vsled velikih vojnih dogodkov so prišla vsa druga vprašanja o ospredje in tako tudi ta dan ni prišel do veljave.

Od vseh svetov do 12. nov. se je 8. razred šentjakobske šole naselil v naši notranji šoli. Prvo nedeljo v nov. pa je imela nemška osemrazrednica pouk pri nas. Začele so se namreč nove homatije in govorili so, da zasede vojaštvo, ki ga je bilo radi ofenzive v Ljubljani in okolici v ogromnem številu, zopet vse šole; [47] strašili so nas celo, da vzamejo še cerkve v vojaško uporabo. Vendar je ostala stvar samo pri govorjenju, zgodilo se ni tako. Vojaštvo je ostalo sicer v veliki množici v mestu, vsled česar so neprestano rastle cene živil in je civilno prebivalstvo trpelo strašno pomanjkanje, a drugače se je razburjenje poleglo in so se razmere zopet uredile. Po šolah se je nadaljeval pouk, seveda še vedno v omejenem obsegu.

18. nov. Zahvalna sv. maša za cesarjevo rešitev.

Cesar Karel se je osebno udeleževal zmagonosnega prodiranja svojih čet v italijansko ozemlje. Tu ga je dohitela nesreča. Vsled deževja je vodovje nenedoma narastlo in reke so prestopile svoje bregove. Tako je zašel presvetli vladar s svojim osebnim spremstvom v veliko nevarnost. Pri povratku v Gorico je bil cesarjev avtomobil na tem, da ga potegnejo za seboj valovi narastle rečice, pritoka Piave.¹³⁵ Vendar so se rešilni poizkusi posrečili in presv. vladar je odšel [sic] smrtni nevarnosti. V zahvalo za božjo pomoč pri rešitvi se je naslednjo nedeljo, 18. nov. opravila po cerkvah širne domovine zahvalna služba božja. Pri nas je daroval sv. mašo deželni nadzornik g. dr. M. Opeka, ki je imel tudi primeren lep govor.

Božič.

Kot v letu 1916, tako so tudi to pot odredila šolska oblastva, da pošlje šolska mladina braniteljem domovine skromne božičnice. Pripravili smo prav enake darove kot lani, svinčnike, dopisnice, igle etc. Vse se je vršilo v istem redu kot prejšnje leto in po praznikih je došlo tudi letos več zahvalnih dopisnic z bojišča.

Zadnje dni tekočega leta, 30. in 31. decembra 1917 so začeli prazniti bolnice v vnanji šoli. Vsled srečnih vojnih uspehov se je bojna črta na italijanskem ozemlju pomaknila daleč tja do Piave. Zato so tudi bolnice premestili bliže – tja

¹³⁵ O nevarnosti, v kateri se je znašel cesar, je poročalo časopisje. Prim. *Mir*, št. 46, 16. november 1917, str. 1: Cesar v nevarnosti; *Tedenske slike*, št. 46, 14. november 1916, str. 546: Naš cesar v smrtni nevarnosti; *Slovenec*, št. 260, 13. november 1917, str. 1: Odlikovanja cesarjevih rešilcev.

v zase [47] deno ozemlje. Tako je prišla Ljubljana izven vojnega ozemlja in tako smo bili po 4 letih razmeroma zopet daleč od vojnega hrupa. Bolnice so začeli eno za drugo prazniti in vrsta je prišla tudi na našo. Sicer pa je bilo letošnji Božič itak le še malo bolnikov pri nas. – Do Novega leta¹³⁶ so nas vsi zapustili in vnanja šola je ostala prazna, a žal, v takem stanju, da jo je žalostno pogledati.

Po Božiču je jelo prihajati iz daljnih dalj prvo skrivnostno zvonjenje, nazznanjajoče bližajoči se mir. Začela so se prva mirovna pogajanja med posameznimi državami. A baklje medsebojnega sovraštva so gorele še premočno – izprevideli so vsi, da ne bo izlahka pogasiti visokih kresov, vpepeljajočih evropsko kulturo. Vsa začetna pogajanja so se sproti razbijala. Rusija je odstopila z vojnega pozorišča, jela se je omejevati samo na svojo lastno usodo. Velika državna celota se je jela razkosavati, odcepila se je in se provizorično organizirala »Ukrajinska ljudovlada«. ¹³⁷ S to je sklenila Avstrija 9. febr. 1918 mir; sicer je to le malo pomenilo, a nam je s tem dogodkom vendarle sinil prvi veseli žarek, obetajoč, da se kmalu pokaže zarja jasnejše bodočnosti. A ta se je dvigala tako, tako počasi izza oceana časov, da so minevali tedni in meseci in zaželenega jasnega dne še vedno ni bilo.

30. aprila. Kakor pred letom zvonove, tako so nam letos vzeli oziroma oropali strelovod s cerkve. Vzeli so mu bakreno žico, ki je bila 117 m dolga in 39 kg težka. Nadomestili so jo z železno, baker so namreč rabili v »vojne namene«.

Sredi maja, natančno 17 maja 1918 so se naselili na vnanji šoli orožniki. Izprva so imeli tu orožniško šolo; bili so to precej inteligentni možje, sami Slovenci, ki so se pripravljali na svoj stan. V 6. razredu je bila šolska soba, po drugih [49] sobah pa so bile spalnice. Zanimivo jih je bilo poslušati, kako so si reveži vtepavali nemščino v glavo. Na hodniku ali pa na vrtičku pri vnanji šoli so imeli svoje »učne ure«. Kot šolski fantiči so se ubijali s težkimi nemškimi izrazi iz Zakonika. v Marijino kapelo je prav razločno prihajal šum učeče se »orožniške mladine«.

¹³⁶ V samostanski kroniki beremo: »S poslavljajočim se letom so nas zapustili tudi naši ljubi ranjenci, ki so več kot tri leta dobivali med našimi samostanskimi zidovi v največje zadovoljstvo gospodov polkovnih zdravnikov hrano in postrežbo, kar potrdi razen vsakodnevnih kvalifikacij jedi /.../ tudi naslednje pisanje: »Moj najlepši čas med vojno so bili trije meseci, ki sem jih preživel v bolnici uršulinskega samostana. Ljube, dobre uršulinske sestre so storile vse mogoče za blagor bolnikov in potem je zdravniku lahko, da si pridobi naklonjenost bolnikov. Naj bo Bog vedno z vami, da se boste mogle vse posvetiti blagru človeštva. V imenu bolnikov pozdrav, ki prihaja iz srca. Dr. Rétfalvi, polkovni zdravnik, Ljubljana, 1918, dne 4. januarja.« V: AULj, Kronika 1918, šk. 8. Pismo je najverjetneje napisal dr. Julius Retfalvi, ki je bil leta 1917 odlikovan z viteškim križcem reda Franca Jožefa za vojno dekoracijo. Prim. *Wiener Medizinische Wochenschrift*, Nr. 40, 29. september 1917, str. 1774: Das Ritterkreuz des Franz-Joseph-Ordens mit der Kriegsdcoration.

¹³⁷ Marca 1917 je bil zaradi februarске revolucije izvoljen Centralni svet Ukrajine, ki je razglasil ukrajinsko avtonomijo v okviru ruske države. Po oktobrski revoluciji je Centralni svet razglasil ljudsko republiko in svojo neodvisnost 22. januarja 1918.

24. maja. Italijanski aeroplani nad Ljubljano. Iznova so nas posetili nasprotniki v svojih zrakoplovih, a to pot so prišli kot »prijatelji«. ¹³⁸ Iz svoje zračne pošte so namreč metali pismene pozdrave, listke, ki so v slovenskem in hrvaškem jeziku bodrili k odpadu od stare, izživete Avstrije. A ljubljansko mesto je kaj neprijazno sprejelo tuji obisk. Dočim so ob enakih prilikah padale granate iz zrakoplovov in je pretila nevarnost od tam, so švigali danes streli le iz Gradu navzgor, a spretni zračni krmarji so ušli brez poškodbe. Razburjenja je bilo tudi ta dan veliko. Vzrok temu je bil, da nismo vedeli, od kod prihajajo streli. Deklice iz notranje šole, ki so imele dopoldne pouk, so prihitele vse na hodnik pred korom, kjer jih je bilo le težko vzdržati v redu. Čez opoldne pa se je stvar pojasnila in lahko se je tudi vznemirjenje zopet poleglo.

Poletje nam je potekalo enolično. Na vnani šoli smo imeli »žendarmerijsko šolo«, mi pa smo uživali počitnice, prve izza vojnega časa, da nam ni bilo treba lupiti krompirja. Sicer je naša kuhinja s 1. julijem prevzela hrano orožnikov, a teh je bilo v primeri z bolniki in ranjenci, ki smo jih prej oskrbovali, le (toliko) malo, tako, da so naše kuharice lahko same opravljale svoj posel.

Poleti 1918 so se jele tudi razmere na bojnem polju zopet izpreminjati. Stališče avstrijske armade se je dvomljivo majalo, sovražnik se je pripravljal, da jo prepodi iz svojega [50] ozemlja. Topov sicer ni bilo slišati do nas, kot prejšnje leto ob istem času, bojna črta je bila predaleč, vendar je bila napetost večja, slutili smo, da smo ob skrajni meji in da se ima v bližnji bodočnosti zgoditi res kaj odločilnega. Država je bila docela izčrpana, draginja neznosna. O ti nam pove cenovnik iz poletnih mesecev 1918.

Cenovnik.

Moka, maksimalna cena kg –	3 K (1 kg – 1 mesec na osebo).	»Pod roko« – kg	20 K
Meso, maksimalna cena kg –	8 K (1 kg – 1 mesec na osebo)	“	18 do 30 K
Sladkor, “ “ –	1. 60 K (65 dkg – “ “)	“	18 do 20 K
Slanina, “ “	62 K	“ “ “	90 do 100 K
Krompir “ “	30h	“ “ “	1’50 do 2 K
Jabolka “ “	1’50 K	“ “ “	do 4 K
Fižol “ “	1 K	“ “ “	10 do 12 K
Kaša “ - -	kg		10 K
Olje (bučevo) - -	“		50 K
Jajca - -	à		1’4 K, 1’60 K

¹³⁸ Zanimivo, da je časopis *Slovenec* o letalcih poročal 24. junija 1918. Tedaj naj bi Ljubljano »obmetavali« z listki kar dve letali; prvo iz sestava domačih, avstrijskih sil, ki je odmetavalo pozive za 8. vojno posojilo, sovražni, italijanski avion pa »znane Trumbičeve listke«. V: *Slovenec*, št. 142, 24. junij 1918, str. 4: Zanimivo srečanje. Zapis nam posredno (»znane Trumbičeve listke«) pove, da so takšni lističi s pozivi torej bili večkrat v zraku nad Ljubljano, kar torej ne izključuje možnosti, da je do tega prišlo tudi na dotični datum.

Mleko	-	- l	à 1'60 K, 1'80 K
Vino	-	- l	à 10 K, 12 K, 16 K
Milo	-	- kg	à 24 K
Loj	-	- kg	à 25 K
Čebula	-	- kg	à 2 K
Limona	-	- vsaka	à 6 K (če se jo sploh dobi!)
Drva, vsako polence			1 K
Par čevljev 200 do 300 K. Srednje vrste blago za žensko obleko m à 50 K			

Pomanjkanje in lakota je bila od dne do dne večja in to ne samo pri nižjih slojih, ampak vobče. Kruh so nam merili vedno pičleje, sem in tja je kak dan tudi popolnoma izostal, drugače pa smo ga dobivali samo zjutraj po majhen kosček. In kakšen je bil! Barve kot ječmenov kruh, a sestavljen je bil iz tako različne zmesi, da ga je bilo prav težko, nekaterim sploh nemogoče uživati. In vendar so bili mali hlebčki, ki smo jih dobivali vsako jutro iz vojne pekarnice, po 76 h.

Dne 17. sept. smo pričeli novo šolsko leto. Vadnica in Vnanja ljudska šola sta imeli pouk v istem obsegu kot prejšnje leto. Notranja in Vnanja meščanska šola pa sta dobili celodnevni pouk. V ta namen so porabili obe (na) veliki spalnici v novem poslopju pri Vnanji šoli. Tu so nastanili 2. in 3. razred Vnanje meščanske šole; 1 m. r. pa je bil letos še v sobi 1. letnika.

Oktober.

Veliko nam je prinesel mesec oktober.

Na praznikov Angelov varuhov, 2. oktobra, je pristopil cesarjev najstarejši otrok, cesarjevič Oton,¹³⁹ prvikrat k mizi Gospodovi. Na dan njegovega prvega sv. obhajila se je naša šolska mladina združila ž njim, prav veliko naših učenk, v nekaterih razredih vse, je prejelo in darovalo sv. obhajilo zanj. Na predvečer njegovega prvega sv. obhajila je ravnateljica Notr. šole v imenu celega zavoda brzojavno čestitala malemu cesarjeviču s poročilom, da se bomo naslednji dan pri mizi Gospodovi združili ž njim v molitvi. Dne 7. okt. je došel brzojavni odgovor s cesarskega dvora, v katerem se srečna mati, blaga cesarica Cita, prisrčno zahvaljuje za čestitko in molitev. In kdo je pač slutil isti dan, da smo s tem zaključili avstrijska patriotska slavlja? [52]

V oktobru se je slednjič odločila usoda Avstrije. Italijanska fronta se je začela kr[u]šiti in se je v kratkem docela razbila. – Pritajene vesti o tem so prihajale dan na dan, a verjeli smo šele, ko so prihajali prvi polki razsule armade.

¹³⁹ Cesarjevič Franc Joseph Otto (1912–2011) je bil sin cesarja Karla I. in prestolonaslednik Avstro-Ogrske. 17. pehotni polk je novembra leta 1916 dobil častno priznanje, ko so ga imenovali Cesarjevičev pehotni polk št. 17. Slovencem je bil kot poslanec v evropskem parlamentu naklonjen tudi ob osamosvojitvi. Oton Habsburški je bil po smrti 2011 po cesarskem protokolu slovesno pokopan na Dunaju.

Eni so se vozili, drugi so šli peš, dan za dnem, teden za tednom; Slovani, Nemci, Ogri, zastopniki glavnih avstrijskih narodov, pol v gnevu, pol v nemi otopelosti so prihajali s pozorišča, kjer so bojevali zadnji boj za skupno domovino – stoletno Avstrijo. Zadnje dejanje v (svetovni) žaloigri svetovne vojne je šlo h koncu, v njem sta propadli osrednji velevlasti, Avstrija in Nemčija. Politiki so trdili, da je moralo tako priti. – Ni mogoče, razmotrivati in pisati o vsemogočih, novo vstalih vprašanjih te dobe, kajti dogodki so bili tako silni, da so predrugačili nazore in mnenja in nismo mogli priti do jasnega pregleda razmer in oblik časa. – V velikem vrvenju in vznemirjenju so minevali dnevi. Vojska je bila pravzaprav končana, jeli so sestavljati mirovno konferenco v Parizu. A miru in njegovih dobrin še ni bilo, le nov prekucijski duh je vel v vsem in povsod. Eno pa je bilo gotovo: Avstrija je padla, najuglednejša katoliška velevlast v osrčju Evrope je preminula. Kakor so polagoma ugasnile zvezde mogočnih kraljestev v vseh dobah zgodovine narodov in so se porajala iz njih druga, tako je ob določenem mejniku časa zapečatila roka najvišjega Vladarja tudi usodo Avstrije, ki je bila dotlej naša domovina, ljubljena in opevana v stoterih spevih v vseh jezikih njenih mnogoštevilnih narodov. Zanje so se žrtvovali, zanje umirali in trpeli vsi oni tisoči, ki jih je klicala skozi 4 leta in pol na svoj branik. Radi nje je tekla kri na bojnih poljanah, radi nje so tekle solze v zapuščenih domovih – in vendar ji je odpadlo žezlo in je sama izginila. Zakaj? O omejeni človeški um, si li še kdaj našel odgovor na taka vprašanja? Ena sama velika zagonetka, ena sama velika skrivnost je življenje posameznika, je zgodovina narodov, povestnica človeštva. Le ena velika luč sije nanjo, le v nji lahko deloma že sedaj in boš enkrat popolnoma vse razložil in umel – in luč je oko božje, ki čuva nad svetom – je On, ki ostane, ko premine vse drugo.

S tem je zaključena vojna kronika, kronika onih 4 in pol let, ki smo jih prebili v vednem razburjenju, v trpljenju in bedi. Da bi nam bila zaslužna za nebo, ono domovino, ki nas čaka, da nas osreči s svojim večnim mirom.

21. julija 1919

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Neobjavljeni viri, disertacije

Miha Šimac, *Vojaske kurati iz osrednjih slovenskih dežel v avstro-ogrskih oboroženih silah v prvi svetovni vojni*, disertacija, Ljubljana, 2013.

p. Anton Bukovič, *Spomini na redovne brate: Kastelec Janez*, tipkopis.

Arhiv uršulinskega samostana v Ljubljani (AULj)

- Imenik redovnic, šk. 7.
- Nekrolog šk. 8.
- Vojna Kronika, šk. 9.
- Kronika, šk. 8.
- Kronika 1940 in 1945, šk. 40.
- Šole, Kronike, šk. 1 in 2.
- Marijine kongregacije, šk. 1.
- Zapuščine, m. Klementina Kastelec, šk. 11.

Arhiv uršulinskega samostana v Škofji Loki (AUŠkL)

Imenik redovnic, šk. 8.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL)

Župnijski arhiv (ŽA) Podgrad, Rojstna matična knjiga (RMK) Podgrad, prepisi, 1887, zap. št. 31.

NŠAL 572, Zapuščina Franc Pokorn, šk. 375 in šk. 380.

ÖSTA – Österreichisches Staatsarchiv

KA* – Kriegsarchiv

Qualifikationslisten (Quall), karton 1451: Kokolj Karl – Marine-Kurat.

Qualifikationslisten (Quall), Ktn. 3228: Slavik, dr. Mathias.

Haupt-Grundbuchsblätter (GBBL), Diverse (Böhmen, Mähren, Schlesien) Karton 160:
Dr. Edmund Geduldiger.

Territorialkommanden, Generalkommando Graz (MA Graz), BauAbt, Glocken, Ktn. 7:
Glockenrapporte: Laibach-Stadt.

Časopisi in listi

Bogoljub, 1906, 1919, 1922, 1936.

Delo, 1963.

Dolenske novice, 1893.

Domoljub, 1899, 1903, 1915.

Domovina, 1899.

Duhovno življenje, 1958.

Grazer Volksblatt, 1916.

Kmetijske in rokodelske novice, 1893.

Koledarček družbe svetega Mohora za navadno leto 1865.

Mir, 1917.

Slovenec, 1883, 1899, 1914, 1915, 1916, 1917, 1918, 1934, 1945.

Slovenski narod, 1914, 1916.

Svobodna Slovenija, 1964.

Štajerc, 1914.

Tedenske slike, 1916.

Vrtec, 1935/1936.

Wiener Medizinische Wochenschrift, 1917.

Tiskani viri

Schematismus für das k. u. k. Heer und für die Kriegsmarine, K. k. Hof und Staatsdruckerei, Wien, 1914.

Militärgeistliche in der Reserve des k. u. k. Heeres auf Kriegsdauer, K. k. Hof und Staatsdruckerei, Wien, 1916.

Letopis Cerkev na Slovenskem 2000: stanje 1. januar 2000. Nadškofija Ljubljana, Ljubljana 2000.

Ranglisten der k. k. Landwehr und der K. k. Gendarmerie 1918, K. k. Hof und Staatsdruckerei, Wien, 1918.

Literatura

Ajlec, Kornelija: Vojaške preskrbnine in pokojnine v prvi svetovni vojni: zakonodaja in izvedba, v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 2 (2015), str. 126–142.

Ambrožič, Matjaž: *Dnevniški zapiski dr. Evgena Lampeta (1898–1918)*, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2007.

Benedik, Metod: *Papeži: od Petra do Janeza Pavla II.*, Mihelač, Ljubljana 1996.

Biwald, Brigitte: *Von Helden und Krüppeln* Theil 1, Öbv et Hpt, Wien 2002.

Egger, Rainer: Lobkowitz (Lobkowicz), Zdenko Prinz von, v: *Österreichisches Biographisches Lexikon 1815–1950*, Band 5, Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien 1972, str. 262.

Feldmaršal Radetzky in Slovenci (ur. Miha Preinfalk), Založba ZRC, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Ljubljana 2017.

Felizetti, Paul: *Jakob Schell von und zu Schellenburg: Ein Edelmann aus sterzing in der Krain*, P. Felizetti, Ridnaun 2015.

Grdina, Igor: *Wilhelm von Tegetthof in bitka pri Visu 20. julija 1866*, Umetniški kabinet Primož Premzl, Maribor 2016.

Jagodic, Jože: *Nadškof Jeglič: majhen oris velikega življenja*, Celjska Mohorjeva družba: Društvo Mohorjeva družba, Celje 2013.

Jegličev dnevnik: znanstvenokritična izdaja (ur. Blaž Otrin, Marija Čipić Rehar), Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, Celje 2015.

Karel I.: zadnji slovenski cesar (ur. Gregor Antoličič), Cankarjeva založba, Ljubljana 2022.

Kogoj, Marija Jasna: Slovenska Bakhita. V: *Družina*, št. 11, 15. marec 2015, str. 19.

Kogoj, Marija Jasna: *Uršulinke in njihovo vzgojno poslanstvo*, Družina, Ljubljana 2006.

M. Kastelec, Zgodovinski razvoj uršulinskih šol v Ljubljani, v: *Kronika slovenskih mest*, št. 3(1935), str. 234–239.

Podbersič, Renato: »Sedaj živimo skupaj trije različni cerkveni redovi pod isto streho v popolni harmoniji«: Goriške redovnice med prvo svetovno vojno, v: *Kronika 2* (2007), str. 305–314.

Pollard, John F.: *The unknown Pope: Benedict XV. (1914 – 1922) and the Pursuit for Peace*, The Continuum International Publishing Group Ltd, New York 1999.

Rahten, Andrej: *Prestolonaslednikova smrt: po sledih slovenskih interpretacij sarajevskega atentata*, Cankarjeva založba, Ljubljana 2014.

Rudolf, Ivan: Vstop Italije v vojno, v: Črni vrh pod Avstro-Ogrsko (ur. Ivan Rudolf), samozaložba, Črni vrh 2014.

Rugale, Mariano in Preinfalk, Miha: *Blagoslovljeni in prekleti 1. del: Plemiške rodbine 19. in 20. stoletja na Slovenskem*, Viharnik, Ljubljana 2010.

Spomenica ob dvestoletnici uršulinskega samostana v Ljubljani 1702–1902, Katoliška tiskarna, Ljubljana 1902.

Šimac, Miha in Keber, Katarina: »*Patriae ac humanitati*«: zdravstvena organizacija v zaledju soške fronte, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2011.

Šimac, Miha: Odlikovani hoški učitelj Radovan Mejovšek (1884–1971), v: *Kronika* št. 2 (2017), str. 197–198.

Viktor Kragl: *Zgodovinski drobci župnije Tržič*, Župni urad Tržič, Tržič 1936.

Spletni viri

Associaton pour la béatification: <http://www.beatification-imperatrice-zita.org/pages/english/biography.html> (pridobljeno: 17. 9. 2024).

Attems-Heiligenkreuz, Henrik (1858–1937): https://austria-forum.org/af/AustriaWiki/Heinrich_Christian_von_Attems-Heiligenkreuz (pridobljeno: 9. 9. 2024).

Blažena Marija Terezija Ledochowska: <https://svetniki.org/blazena-marija-terezija-ledochowska-devica-grofica-in-ustanoviteljica/> (pridobljeno: 16. 9. 2024).

Blaženi Karel I.: <https://viteski-red.si/blazeni-karel-i/> (pridobljeno: 17. 9. 2024).

Borodajkewycz von, Taras: Albrecht Friedrich Rudolf: <https://www.deutsche-biographie.de/gnd119482975.html#ndbcontent> (pridobljeno: 5. 9. 2024).

Boršnik, Marja: Tavčar, Ivan: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi686990/> (pridobljeno: 4. 9. 2024).

Božič, Miran Lola: Belar, Albin: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/belar-albin/> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

Chotek, Sophie: <https://www.encyclopedia.com/women/encyclopedias-almanacs-transcripts-and-maps/chotek-sophie-1868-1914> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

Gregor Antoličič, Borojevič, Svetozar: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1002750/> (pridobljeno: 8. 9. 2024).

Hawlina – dnevnik 1914: http://www.hawlina.com/teksti/Galicija_1914.htm (pridobljeno: 9. 9. 2024).

Koblar, France in Lukman, Franc Ksaver: Opeka, Mihael: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi395839/> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

Koblar, France: Kremžar, M. Elizabeta: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi304460/> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

Kranjec, Silvo: Schwarz, Teodor, baron: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi552141/> (pridobljeno: 4. 9. 2024).

Max Hussarek von Heinlein (1865–1935): <https://www.firstworldwar.com/bio/hussarek.htm> (pridobljeno: 5. 9. 2024).

Rihtarič, Ivan, Vojna posojila na Spodnjem Štajerskem v prvi svetovni vojni: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-3P1VKI18/oeoca8c4-2134-4170-a370-6cca1a-ce01c6/PDF> (pridobljeno: 5. 9. 2024).

Salvator, Leopold: <https://www.hessen14.at/erzherzog-leopold-salvator/> (pridobljeno: 4. 9. 2024).

Zvršan: <https://data.matricula-online.eu/sl/slovenia/ljubljana/ljubljana-sv-peter/04831/?pg=53> (pridobljeno: 4. 9. 2024).

Žižić, Natalija: Bezjak, Janko: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi141411/> (pridobljeno: 4. 9. 2024).

POVZETEK

Razprava predstavlja uršulinko M. Klementino Kastelec (1887–1963), doma iz Vinje vasi pri Novem mestu, župnija Podgrad. Iz njenega ožjega sorodstva je izšlo več duhovnikov, ki so pustili vidno sled v zgodovini Cerkve na Slovenskem. Med temi je bil tudi njen brat Matija, dolgoletni župnik v Dolu pri Ljubljani. Sama se je po končanem učiteljišču pri uršulinkah v Ljubljani po temeljitem premisleku odločila, da postane uršulinka tudi sama. Redovno formacijo je pričela leta 1910, leta 1912 pa je nastopila službo učiteljice na uršulinski zunanji ljudski šoli. Leta 1914 je začela poučevati tako na uršulinski zunanji kot notranji meščanski šoli. Prav v tem letu pa je izbruhnila prva svetovna vojna, ki je zaznamovala tudi delo vseh šol in uršulinskega samostana. M. Klementina Kastelec je podrobno opisala dogajanja med prvo svetovno vojno znotraj samostanskih zidov, ki so dajali zavetje ranjenim in obolelim vojakom, saj so v samostanu oziroma v tamkajšnjih šolskih prostorih vzpostavili podružnico vojaške bolnišnice. Opis doživljanja vojne v Ljubljani oziroma t. i. Vojno kroniko danes hrani Arhiv uršulinskega samostana, pričujoči prispevek pa jo sedaj predstavlja tudi širši javnosti.

Ključne besede: *M. Klementina Kastelec (1887–1963), uršulinski samostan v Ljubljani, kronika, prva svetovna vojna*

Summary

CHRONICLER M. KLEMENTINA KASTELEC (1887–1963) AND HER »WAR CHRONICLE« (1914–1918)

The article presents the Ursuline M. Klementina Kastelec (1887–1963), born in Vinja vas near Novo mesto, Podgrad parish. From among her immediate family came several priests who left a visible mark in the history of the Church in Slovenia. These included her brother Matija, a priest of many years in Dol pri Ljubljani. Following a thorough deliberation after completing teacher training at the Ursuline Convent in Ljubljana, she decided to become an Ursuline herself. She started her order formation in 1910, while in 1912 she became a teacher at the Ursuline day public school. In 1914, she started teaching at both the Ursuline day and boarders' public school. It was the year that the First World War broke out, which had an impact on the work of all the schools and the Ursuline Convent. M. Klementina Kastelec described in detail the events during the First World War within the convent walls, as a branch of a military hospital was established in the convent or its school premises to shelter wounded and sick soldiers. Today the description of the experience of war in Ljubljana or the so-called War Chronicle is kept by the Archive of the Ursuline Convent and is now introduced to the wider public in the article before us.

Keywords: *M. Klementina Kastelec (1887–1963), Ursuline Convent in Ljubljana, chronicle, First World War*

Matjaž Ambrožič

dr. znanosti, docent pri Katedri za zgodovino Cerkve in patrologijo,
Teološka fakulteta UL, Poljanska c. 4, p. p. 2007, SI – 1001 Ljubljana
e-naslov: matjaz.ambrozic@teof.uni-lj.si

ZVONOVI ZA TOPOVE

1 UVOD

Odkar se je v 15. stol. v vojskovanju začelo uporabljati topništvo, so zvonovi vedno v nevarnosti. Izdelava bronastih topov je bila dokaj podobna izdelavi zvonov, saj se je za oboje uporabljal enak material, le da je bila topovina mehkejša, ker je vsebovala 90 % bakra in 10 % kositra.¹ Zvonarji so se od konca srednjega veka naprej glede na okoliščine prelevili v livarje topov.² Ta pojav je v Evropi zaznaven skozi 500 let, svoja vrhunca pa je pri nas dosegel za časa obeh svetovnih vojn.

Prvič so bili zvonovi v evropskem prostoru za vojaške namene zaplenjeni za časa brandenburškega volilnega kneza Friderika I. (1415–1440). V dobi osmanskih vpadov so zvonove skrili, da ne bi postali vojni plen, številne pa so pretopili v topove. Osmanska vojska je med letoma 1529 in 1683 večkrat uničila večje število zvonov na Gradiščanskem, vzhodnem Štajerskem in v Spodnji Avstriji. Kasneje so se zvonovi ulivali tudi iz zaplenjenih turških topov. S tem v zvezi je ohranjenih več izročil.

So pa zvonovi imeli sovražnike tudi v vrstah oblastnikov. Največji zaplenbi zvonov sta se v 18. stol. zgodili v Rusiji in Franciji. Ok. 100.000 zvonov je bilo za časa carja Petra Velikega pretopljenih v topove ob začetku velike skandinavske vojne. Tudi za časa francoske revolucije in Napoleona je bilo v topove prelitih približno enako število zvonov.³

Po naših deželah so zvonovi v preteklosti mnogo trpeli zaradi osmanskih vpadov, najbolj pa za časa obeh svetovnih vojn, zato se je ohranilo le manjše

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0262 (*Vrednote v judovsko-krščanskih virih in tradiciji ter možnosti dialoga*), ki ga sofinancira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

² Frančišek Kovačič, *Zvonovi in zvonjenje*, v: *Voditelj v bogoslovnih vedah* (VBV) 10 (1907), str. 32.

³ Jörg Wernisch, *Glockenkunde von Österreich*, Lienz 2006, str. 100 (dalje: Wernisch, *Glockenkunde von Österreich*).

število zgodovinskih zvonov. Poleg malomarnih človeških rok jim je najhujši sovražnik ogenj. Dokler ni bilo strelododov, je strela pogosto zanetila požar prav na zvoniku in še dandanes ta nevarnost ni povsem odpravljena. Znano je tudi, da zvonovi zaradi hudega mraza radi počijo, zlasti če so okovani z zmrznjenim snegom ali celo ledom. Redkejši so slučaji, da je kakšna nagla povodenj porušila cerkev, kar je tudi za zvonove pomenilo mokri grob. Veliko zvonov se je ubilo zaradi brezvestnih pritrkovalcev, ki do njih niso imeli pravega spoštovanja.

2 ODVZEM BRONASTIH ZVONOV MED PRVO SVETOVNO VOJNO

Pomorska blokada antantnih sil je centralnim silam onemogočala dostop do materialnih virov in surovin, zlasti barvnih kovin. Oboroževalna industrija jih je potrebovala predvsem za izdelavo topovskih izstrelkov, nabojev in njihovih tulcev. Topovske cevi so bile izdelane iz posebne jeklene legure, ki pa je vsebovala tudi kositer. Da so prišli do kositra, so zaplenjene zvonove postavili na glavo, jih napolnili z vodo in vanje vstavili vodoodporni razstrelilni naboj ter jih na ta način zdrobili v kose. Nazadnje so baker in kositer ločili s pomočjo elektrolize.⁴

Ljubljanska livarna Maxa Samasse je npr. izdelovala tudi fosforni bron, ki se je uporabljal v ladjedelništvu. Ne gre prezreti dejstva, da so bili deli za zadnje avstro-ogrske podmornice izdelani pri Samassi.⁵

Poseben davek je Cerkev Avstro-Ogrski v vojnih letih plačala z odvzemom zvonov, orgelskih piščali in bakrenih streh, kar je prebivalstvo spremljalo z žalostjo in ogorčenjem. Ideja o odvzemu bronastih zvonov za vojaške namene je dozorela ob vstopu Italije v vojno. Oblasti so pritiskale na domoljubna čustva ljudi in akcija je kmalu stekla na vseh ravneh državne, vojaške in cerkvene oblasti.

2.1 Odvzem bronastih zvonov v ljubljanski in tržaško-koprski škofiji

Deželno predsedništvo za Kranjsko je ljubljanski ordinariat že 25. maja 1915 pozvalo, da bi se od številnih zvonov nekatere prepustilo za vojaške namene. Ordinariat mu je posredoval seznam takšnih zvonov, knezoškof dr. Anton Bonaventura Jeglič (1850–1937) pa je željo oblasti priporočil župnikom.⁶ Oblast je 23. junija 1915 cerkvena predstojništva pozvala, naj za vojaške namene darujejo bakrene pavke.⁷

⁴ Robert Baier, *Spätmittelalterliche Frühneuzeitliche Pilgerzeichen in Form von Glockenabgüssen aus Österreich & Glockenabgüsse von österreichischen Wallfahrtsstätten*, (diplomsko delo), Wien 2013, str. 39–40 (dalje: Baier, *Spätmittelalterliche Frühneuzeitliche Pilgerzeichen*).

⁵ Max Samassa, K zgodovini zvonarstva v Ljubljani, v: *Kronika slovenskih mest* 1 (1934), št. 3, str. 178.

⁶ NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, deželno predsedništvo ljubljanskemu ordinariatu, Ljubljana 25. 5. 1915; ljubljanski ordinariat deželnemu predsedništvu, Ljubljana, 12. 6. 1915.

⁷ Bakrene pavke naj se darujejo v vojne namene, v: *Ljubljanski škofjski list (LŠL)* 50 (1915), št. 9, str. 103.

Na poziv k prostovoljni oddaji zvonov se je do konca septembra odzvalo le 22 župnij. Šlo je za manjše zvončke in zvonove do 350 kg teže. Poslali so jih Vojnemu ministrstvu na Dunaj, prevoz pa je do 31. oktobra 1915 omogočila železnica s 50-% popustom.⁸ Župnik Janez Müller (1862–1937) iz Device Marije v Polju, kjer so imeli največji zvon v škofiji, je zapisal: »*Tu pričujoči ključarji so izjavili, da so zvonovi potrebni, dragi, da jih nikakor ne morejo odstopiti vojni upravi. Zlasti ne brezplačno, ker bi ljudje še čez 100 let rekli: ta in ta župnik, ti in ti ključarji so zvonove prodali denar pa obdržali zase. Radi ljudske sodbe ne kaže in se ne more ugoditi temu povabilu.*«⁹ Župnijski upravitelj Jožef Cuderman (1877–1963) iz Šentlamberta je bil sicer pripravljen odstopiti nekaj zvonov s podružnic proti odškodnini, a je hkrati predlagal, »*naj najprej vojna uprava zapleni kotle za žganje kuhati, vse, ki so naznanjeni in ki so prikriti pri ljudeh. Špirit bo domovino ubil, če ga vlada kmalu popolnoma ne prepove. Pri nas pije vse; a pijanci so manjši moški, kot ženske!*« A se je kmalu premislil in ordinariatu med ostalim sporočil: »*Župnega upravitelja so sedaj ključarji pustili na cedilu; ko so zvedeli za Vaš drugi dopis, niso več voljni, da bi se zvonovi dali, ker so se baje ljudje pri podružnicah silno nad njimi jezili; osobito bode gonja proti župnemu upravitelju sedaj, ako bodo vse podružnice v okolici jih ohranile, v Št. Lambertu (župniji) bi jih pa oddati morali.*« Z ozirom na težaven položaj, v katerem se je znašel, je ordinariatu svetoval, naj se zvonovi poberejo ob splošnem odvzemu zvonov.¹⁰

V Tržaško-koprski škofiji naj bi bilo avgusta 1915 na razpolago za oddajo 11 t zvonov; deloma brezplačno, deloma proti odškodnini. Vojaške oblasti so se bale, da bi zvonovi na Primorskem prišli v roke Italijanom. S prostovoljnim domovinskim zbiranjem kovin in zvonov naj bi se v prvi vrsti pomagalo vojski, po drugi strani pa bi iz tako zbranih sredstev ustanovili sklad za vojne invalide.¹¹ Odvzema zvonov v goriški nadškofiji prispevek ne obravnava zaradi pomanjkljive arhivske dokumentacije, kar je posledica bojev in uničenja na soški fronti.

Deželno predsedništvo je 3. oktobra 1915 ljubljanskemu ordinariatu naznailo načrtovani odvzem zvonov za vojaške potrebe na podlagi odloka Ministrstva za uk in bogočastje z dne 25. septembra 1915.¹² Decembra 1915 je oblast pozvala deželna glavarstva, naj ljudi preko Cerkve nagovorijo za prodajo bakrenih

⁸ NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, ljubljanski ordinariat župnijam, Ljubljana 30. 9. 1915; ljubljanski ordinariat deželnemu predsedništvu, Ljubljana, 30. 9. 1915; deželno predsedništvo ljubljanskemu ordinariatu, Ljubljana, 21. 11. 1915.

⁹ NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, župnijski urad Device Marije v Polju ljubljanskemu ordinariatu, Devica Marija v Polju, 6. 6. 1915.

¹⁰ NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, župnijski urad Šentlambert ljubljanskemu ordinariatu, Šentlambert, 2. 6. 1915; 6. 6. 1915; 10. 11. 1915.

¹¹ NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, vojno ministrstvo poveljstvu 5. armade, Dunaj, 25. 8. 1915.

¹² NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, deželno predsedništvo ljubljanskemu ordinariatu, Ljubljana, 3. 10. 1915.

predmetov.¹³ Julija 1916 se je c. kr. Državni spomeniški svet zavzel za izločitev umetniških in spomeniško zaščitenih predmetov iz oddaje.¹⁴ Januarja 1917 je oblast zahtevala tudi oddajo cerkvenih kovinskih predmetov. Župniki so do 15. junija 1917 morali škofijskemu ordinariatu posredovati dva seznama; enega za predmete iz kositra in drugega za predmete iz bakra, medenine in brona.¹⁵

Kot že rečeno, je Ministrstvo za uk in bogočastje 25. septembra 1915 izdalo odlok, s katerim je za potrebe vojske naznanilo odvzem cerkvenih zvonov. Za argument je navedlo izredne vojne razmere, a hkrati omenilo tudi obzir do umetnostno in zgodovinsko pomembnih zvonov, o katerih naj bi odločala spomeniskovarstvena služba. V soglasju z obrambnim ministrstvom so deželna glavarstva škofijske ordinariate zadolžila, da preko župnij izvedejo popis zvonov po posebnem formularju.¹⁶

Na Kranjskem bi se zvonovi morali sistematično popisati do 19. oktobra 1915 na podlagi ukaza avstro-ogrske vojske in deželnega glavarstva, ki ga je župnijam na Kranjskem posredoval Knezoškofijski ordinariat Ljubljana.¹⁷ C. kr. Centralna komisija za varstvo spomenikov na Dunaju je preko škofijskih ordinariatov župnijam posredovala rubrike, po katerih so župniki morali napraviti popis zvonov.¹⁸ Ljubljanski ordinariat je popisne pole posredoval oblastem do konca novembra 1915,¹⁹ nato pa je bilo treba podatke vnesti v uradne izkaze. Ordinariat je želel, da bi pri župnijskih cerkvah ostala dva zvonova, pri podružničnih pa vsaj eden. Deželno predsedništvo ga je zato pozvalo, naj bo pri izboru zvonov za ohranitev zelo ozek. Ordinariat sprva ni nameraval popustiti. Predsedništvu je dal vedeti, da bi oblasti že z odvzemom zvonov podružničnih cerkva prišle do ok. 2000 zvonov, kar bi bila za škofijo velika žrtev.²⁰ Ordinariat je pripravil podatke o skupni teži zvonov po posameznih okrajih, ki naj bi znašala 1.645.484 kg. Zaradi starosti ali bogoslužnih namenov naj bi ostalo za 554.788 kg zvonov oziroma 33,7 %.²¹ 17. decembra 1915 je deželno predsedništvo ljubljanski ordinariat obvestilo, katere župnije še niso posredovale zahtevanih podatkov. Med ostalim so manjkali tudi za zvonove na ljubljanskem gradu in magistratu. Zvonovi, ki naj bi ostali zaradi spomeniskovarstvenih razlogov, so se v seznamih zaznamovali z modro barvo. Vojaške oblasti so zahtevale, da se

¹³ Nakup bakra, v: *LŠL* 51 (1916), št. 1, str. 8–9.

¹⁴ Izločevanje umetniških in spomeniških predmetov iz vojne kovinske zbirke, v: *LŠL* 51 (1916), št. 8, str. 91–92.

¹⁵ Oddaja cerkvenih kovinskih izdelkov, v: *LŠL* 52 (1917), št. 6, str. 63–64.

¹⁶ Zvonovi v vojne namene, v: *LŠL* 50 (1915), št. 11, str. 124–125.

¹⁷ Matjaž Ambrožič, *Zvonarstvo na Slovenskem*, v: *AES* 15 (1993), str. 147–150 (dalje: Ambrožič, *Zvonarstvo na Slovenskem*).

¹⁸ Katalog zvonov, v: *LŠL* 51 (1916), št. 3, str. 30; št. 6, str. 73.

¹⁹ NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, ljubljanski ordinariat deželnemu predsedništvu, Ljubljana, 23. 11. 1915.

²⁰ NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, deželno predsedništvo ljubljanskemu ordinariatu, Ljubljana, 26. 11. 1915; ljubljanski ordinariat deželnemu predsedništvu, Ljubljana, 3. 12. 1915.

²¹ NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, ljubljanski ordinariat deželnemu predsedništvu, Ljubljana, 30. 12. 1915.

pri od odvzema izvzetih zvonovih ne preseže ena tretjina prvotne skupne teže zvonov.²²

Ministrstvo za uk in bogočastje je 20. maja 1916 ljubljanski ordinariat obvestilo, da naj bi se odvzem zvonov na Kranjskem začel 13. junija 1916. Cerkvena predstojništva so bila zaprosena, naj povedo, katere zvonove potrebujejo za bogoslužje in naj pri odvzemu sodelujejo.²³ Na zvonove so z belo barvo napisali kode, ki so vsebovale kratico okrožja in okraja ter številko. Ob zaznamovanju zvonov za oddajo se je dogajalo, da so cerkvena predstojništva želela oddati predvsem starejše in poškodovane zvonove, na kar pa ni pristala spomeniško-varstvena služba.²⁴

Župniki²⁵ in verniki²⁶ so ljubljanskemu ordinariatu oziroma knezoškofu dr. Antonu Bonaventuri Jegliču množično pisali prošnje, naj posreduje pri vojaških oblasteh za ohranitev posameznih zvonov, zlasti tistih, ki so bili v seznamih zaznamovani z zelenim Andrejevim križem. Podprli so jih tudi posamezni župani, ponekod pa so peticije podpisali tudi sosesčani cerkvenih sosesk. Glede tega so bili eni od najodločnejših horjulski župljani. Predvsem so želeli ohraniti velike zvonove pri župnijskih cerkvah, ki so se slišali daleč, kar pa se je posrečilo le redkim (Gorje, Ovsišje, Žiri, Nova Oselica, Sostro, Ljubljana – Sv. Peter, Ljubljana – stolnica, Ljubljana – Trnovo,²⁷ Ljubljana – Rudnik, Škocjan pri Turjaku, Hrenovice, Šmarjeta,²⁸ Novo mesto – stolnica,²⁹ Tunjice, Duplje, Kranj, Velesovo, Sv. Križ nad Jesenicami (Planina pod Golico) ...). Izjemoma so tudi pri nekatereh božjepotnih cerkvah ostali veliki zvonovi (Blejski otok, Smrečje, Crngrob, Šentjošt nad Kranjem).³⁰ Radovljiškemu dekanu Janezu Novaku (1842–1918) ni uspelo rešiti velikega zvona, čeprav je argumentirano podkrepil svojo prošnjo. Uspelo ni niti komendskemu župniku Valentinu Berniku (1861–1927), ki se je skliceval na dejstvo, da so bili zvonovi uliti leta 1882 v spomin na 600. obletnico

²² NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, deželno predsedništvo ljubljanskemu ordinariatu, Ljubljana, 17. 12. 1915.

²³ NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, ministrstvo za bogočastje in uk ljubljanskemu ordinariatu, Dunaj, 20. 5. 1916.

²⁴ NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, ljubljanski ordinariat vojaškemu poveljstvu, Ljubljana, 5. 6. 1916.

²⁵ Priloga, dokumenti št. 2, 3 in 4.

²⁶ Priloga, dokument št. 1.

²⁷ Za zvonove v Trnovem sta se zavzela ljubljanska mestna občina v vlogi župnijskega patrona (župan dr. Ivan Tavčar) in ravnatelj Deželnega muzeja dr. Josip Mantuani. NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, magistrat ljubljanskemu ordinariatu, Ljubljana, 6. 6. 1916; Mantuani vojaškemu poveljstvu, Ljubljana, 20. 6. 1916.

²⁸ V Šmarjeti sta velika zvonova ostala, ker bi bilo treba popolnoma razdreti nosilno ogrodje, line in galerijo. NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, župnijski urad Šmarjeta ljubljanskemu ordinariatu, Šmarjeta, 1. 7. 1916; občinski urad Šmarjeta deželni vladi, Šmarjeta, 12. 7. 1916.

²⁹ V novomeški kapiteljski cerkvi sta velika zvonova ostala, ker se je prošl dr. Sebastijan Elbert (1860–1924) obrnil na graško Višje vojaško poveljstvo in konservatorja dr. Antona Gnirsa (1873–1933). NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, kapiteljsko cerkveno predstojništvo vojaškemu poveljstvu, Novo mesto, 7. 6. 1916; Elbert Gnirsu, Novo mesto, 17. 6. 1916; vojaško poveljstvo ljubljanskemu ordinariatu, Gradec, 17. 6. 1916.

³⁰ Ambrožič, *Popis historičnih zvonov*.

habsburške vladavine na Kranjskem.³¹ Kjer se župnijskih zvonov že prej ni slišalo, so se zavzemali za ohranitev vsaj enega pri bolj oddaljeni podružnični cerkvi oziroma pri tisti, ki ima pokopališče. Ponekod so se žalostili, ker poslej ne bodo mogli razločno slišati bitja ure ali zvoniti k hudi uri. Velik problem je predstavljal prevoz odvzetih zvonov do železniških postaj, npr. s Kuma, ali pa demontaža velikega zvona, ker so ob tem morali razbiti line. Pojavilo se je tudi vprašanje začasne prestavitve zvonov s podružnic v župnijsko cerkev. Župnike je tudi zanimalo, kako naj poslej zvonijo mrliču in če so cerkovniki pri tem upravičeni do enakega plačila kot prej, ko so imeli še vse zvonove. Ordinariat je menil, da takse za zvonjenje ostanejo nespremenjene.³²

V ljubljanski škofiji je vlogo sestavljavca seznama zvonov prevzel ravnatelj Deželnega muzeja dr. Josip Mantuani (1860–1933),³³ v imenu spomeniškovarstvene službe pa je izbor zvonov za ohranitev napravil deželni konservator za Kranjsko in Avstrijsko primorje dr. Anton Gnirs (1873–1933).³⁴

Pred drugim odvzemom zvonov, ki se je začel avgusta 1917,³⁵ je vojaško poveljstvo ordinariate zaprosilo za ponovno pomoč pri izvedbi akcije, saj so bili ljudje zaradi nje užalosteni. Vojna je pač terjala svoj davek.³⁶ Na podlagi odloka Ministrstva za deželno brambo z dne 22. maja 1917 so bili od odvzema poslej oproščeni le tisti zvonovi, ki so imeli posebno umetniško in zgodovinsko vrednost. Župniki so morali v dveh tednih predložiti sezname tovrstnih zvonov in jih do 30. junija 1917 ponovno natančno popisati. Od odvzema so bili upravičeni zvonovi, ki so bili uliti pred letom 1600, ostali pa so se morali odlikovati po izrednem ornamentalnem in figuralnem okrasju. Od istega zvonarja so se lahko ohranili le najznačilnejši zvonovi. Zvonovi iz 19. in 20. stol. naj bi se ohranili le izjemoma. Vojaške oblasti so kriterije za odvzem zaostrile, ker naj bi po prvi oddaji zvonov v zvonikih ostalo »preveč« težjih zvonov.³⁷ Svojevrsten epilog je oddaja zvonov dosegla spomladi 1918, ko so oblasti od cerkva zahtevale še »prostovoljno« oddajo ministrantskih zvončkov.³⁸

Pri odvzemu se je dogajalo, da so se številni zvonovi ob padcu na tla razbili, nekatere pa so razbili že v zvoniku in jih po delih zmetali na tla. Od razbitih kosov so ljudje jemali kosce za spomin. V primeru razbitih zvonov s Sv. Gore nad Litijo pa se je celo primerilo, da so ležali nezavarovani in nestehtani na

³¹ NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, župnijski urad Radovljica vojaškemu poveljstvu, Radovljica, 10. 6. 1916; župnijski urad Komenda ljubljanskemu ordinariatu, Komenda, 4. 7. 1916.

³² NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, dopisi župnijskih uradov ljubljanskemu ordinariatu.

³³ NŠAL 5, šk. 350, Spisek zvonov po teži 1915/1916, Natančen opis zvonov 1916/1917.

³⁴ Anton Gnirs, *Alte und neue Kirchenglocken I*, Wien 1917; isti, *Alte und neue Kirchenglocken II*, Karlsbad und Leipzig 1924.

³⁵ NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, vojaški gradbeni nadzor ljubljanskemu ordinariatu, Ljubljana, 30. 7. 1917.

³⁶ NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, vojaško poveljstvo ljubljanskemu ordinariatu, Gradec, 11. 6. 1917.

³⁷ NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, vojaško poveljstvo ljubljanskemu ordinariatu, Gradec, 10. 8. 1917.

³⁸ NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, deželna vlada ljubljanskemu ordinariatu, Ljubljana, 24. 4. 1918.

železniški postaji na Savi, zato je bil župnik zaskrbljen, če bodo zanje sploh dobili pravi znesek odškodnine.³⁹

Pred prvo svetovno vojno je bilo v ljubljanski škofiji 3960 zvonov, ki so skupaj tehtali 1.517.355 kg. Vojska je odvzela 3551 zvonov oziroma kar 89,7 % v skupni teži 1.365.955 kg oziroma 1366 t.⁴⁰

Oglejmo si nekaj primerov odvzemov zvonov in odzivov župnikov, da bi zvonove ohranili. 17. oktobra 1915 je vrhniški dekan Franc Hoenigman (1854–1931) pripravil dokumentacijo za odvzem. Kljub temu so julija 1916 zvonove morali ponovno popisati, saj se je tedaj pripravljala prvi odvzem, ki mu je naslednje leto sledil še drugi. Najprej so na Vrhniki za vojsko namenili srednji zvon, pozneje pa še velikega, ki je bil skupaj z malim oddaje najprej »oproščen« na podlagi ocene deželnega konservatorja dr. Anton Gnirsa. Avstro-ogrsko vojska je seveda imela apetit predvsem po večjih zvonovih, zato prvotni dogovor ni dolgo držal. Dekan Hoenigman je bil junija 1916 v zameno za veliki zvon pripravljen oddati pet drugih zvonov.⁴¹ 21. januarja 1917 je rotil župljane z naslednjimi besedami: »V kratkem, morda še ta teden bodo pobirali po naši župniji zvonove. Ker jih bodo pobirali za vojne namene, zato Vas svarim, da ne boste godrnjali ali se temu vstavljali. To bi bilo kaznivo.«⁴² Veliki zvon so jeseni 1916 reševali tako, da so morali namesto njega oddati dva iz Blatne Brezovice in enega iz Male Ligojne. 31. oktobra 1917 so ga odvzeli in zanj plačali 4 K odškodnine za kg teže; skupaj 5484 K. Umazan posel je za vojsko vodil narednik ing. Rudolf Haller. Vojaki so zvonove večinoma pobirali od 29. januarja do 3. februarja in še 5. februarja 1917. Tehtali so jih na občinski tehtnici na Vrhniki.⁴³

Ponekod so zaradi oddaje zvonov nastale velike napetosti med podružničnimi soseskami in župniki. Na Breznici je vojaško poveljstvo sprva prizaneslo velikemu zvonu po velikem trudu župnika in dekana Jožefa Lavriča (1860–1924). Zanj je šel prositi celo v Gradec na višje vojaško poveljstvo, da so ga dobili nazaj, potem ko je bil leta 1916 že odpeljan v zbirališče zvonov v Zalogu pri Ljubljani. Za nadomestilo so morali oddati veliki zvon z Rodin in ubiti zvon z Brega. Zaradi tega je nastalo veliko nasprotovanje vaščanov Smokuča in Rodin. Njihov predstavnik je šel na škofijo in sprva dosegel, da so se o zadevi še enkrat pomenili z dekanom Lavričem.⁴⁴ Vsi župljani in nazadnje tudi večina Smokučanov pa so bili veseli, da so dobili nazaj veliki farni zvon. Prišel pa je »črni« 16.

³⁹ NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, župnijski urad Sv. Gora ljubljanskemu ordinariatu, Sv. Gora, 26. 10. 1917.

⁴⁰ Ambrožič, *Zvonarstvo na Slovenskem*, str. 151.

⁴¹ NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, župnijski urad Vrhnika ljubljanskemu ordinariatu, Vrhnika, 14. 6. 1916.

⁴² NŠAL, ŽA Vrhnika, šk. 2, Razne knjige, Oznanična knjiga 1915–1917, oznanilo z dne 21. 1. 1917.

⁴³ Matjaž Ambrožič, Župnijska cerkev spreobrnjenja sv. Pavla na Vrhniki, Vrhnika 2002, str. 65.

⁴⁴ NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, ljubljanski ordinariat župnemu uradu Breznica, Ljubljana, 19. 6. 1916.

avgust 1917, ko so župniji odvzeli še vse preostale zvonove, razen treh manjših. Za vojne potrebe je bilo v župniji odvzetih 16 zvonov v skupni teži 7048 kg.⁴⁵

V Gorjah pri Bledu je prvo svetovno vojno preživel le veliki zvon. Manjša dva in navček so avstrijski vojaki sneli že leta 1916. Takratni župnik in politik SLS, Janez (Ivan) Piber (1866–1934), odvzema v kroniki ni zabeležil. Si je pa po prvi oddaji zvonov zelo prizadeval, da je ostal vsaj veliki zvon. O tem je zapisal: »Gorjanci so verni in ponosni na cerkveno zvonjenje. Posebno jim je pri srcu veliki bronasti zvon. Radi milega, sonornega in močnega glasu se iz višine daleč doli v ravnino cele Blejske okolice sliši. Izmed vseh jim je bil ta najbolj pri srcu in želja vseh je bila: O da bi nam ostal vsaj veliki zvon, če morata mali in srednji iz zvonika. Da bi tej želji ustregel, je zastavil župnik vse svoje moči in svoj upliv, da bi se ta zvon ohranil. Nabral je par drugih zvonov in sicer, mrtvaškega in dva mala, enega iz Radovine, drugega Žumrovega ter postregel kar je mogel dotičnemu častniku oz. komisiji in ga pregovoril, da je ustregel njegovi prošnji ter pustil veliki zvon, ki je ponos Gorjancev. Vsem je bilo tužno pri srcu, ko je vedno pel ob veselih in žalostnih prilikah le veliki zvon. Žalilo je zlasti ljudi, da ni bilo nobene razlike pri cerkvenih opravilih, otroških in odraslih mrličih.«⁴⁶

Vipavski dekan Andrej Lavrič (1874–1944) je v prošnji za ohranitev velikega zvona božjepotne cerkve v Logu pri Vipavi leta 1917 zapisal: »Zvon je ponos vipavske doline, ne samo kranjske, marveč tudi goriške Vipave, ki sta obe za zvon prispevale. Zvon ima krasen mogočen glas, kakršnega po mnenju strokovnjakov nima izlepa kak zvon. Zguba tega zvona bi ljudstvo silno potrla, ker že sedaj vse s skrbjo vprašuje, kaj bo z loškim velikim zvonom. Log je nekako versko in narodno svetišče za kranjsko in goriško Vipavo ter se tamkaj zbiramo v veselih in žalostnih dneh. Iz tega razloga je veliki zvon nekako skupna last cele Vipave od Lozic do Gorice.«⁴⁷

2.2 Odvzem bronastih zvonov v lavantinski škofiji

2. oktobra 1915 je Štajersko deželno glavarstvo lavantinskemu ordinariatu posredovalo vsebino odlokov Ministrstva za bogočastje in uk z dne 27. septembra 1915,⁴⁸ ki so zahtevali oddajo zvonov za vojaške potrebe zaradi »nujnih interesov«. Oblasti so pričakovale, da bodo škofje in župniki pri akciji odvzema zvonov na razpolago na način, da bodo prebivalstvo pripravili na potrebnost tovrstnega žrtvovanja. Popis zvonov za oddajo naj bi bil dokončan do 25. oktobra 1915, da bi ga lahko do 31. oktobra posredovali Ministrstvu za uk in bogočastje.⁴⁹

⁴⁵ Matjaž Ambrožič, *Cerkve in Božja znamenja v brezniški župniji*, Ljubljana 2021, str. 46.

⁴⁶ ŽA Gorje, *Spomenica župnije gorjanske II*, str. 148–149.

⁴⁷ NŠAL 5, šk. 352, Seznam zvonov po župnijah, Ž Vipava, župni urad Vipava ljubljanskemu ordinariatu, Vipava, 20. 7. 1917.

⁴⁸ NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, ministrstvo za bogočastje in uk ljubljanskemu ordinariatu, Dunaj, 27. 9. 1915.

⁴⁹ Nadškofjski arhiv Maribor (NŠAM), Škofijska pisarna, F 112, šk. 7, štajersko glavarstvo lavantinskemu ordinariatu, Gradec, 2. 10. 1915.

Knezoškof dr. Mihael Napotnik (1850–1922) je 5. in 7. oktobra 1915 svoje duhovnike pozval k popisovanju zvonov in se pri tem skliceval celo na nekatere sklepe škofijskih sinod.⁵⁰ 22. novembra 1915 je pozval k popisu zvonov tudi redovne skupnosti, ki so imele lastne cerkve in kapele.⁵¹

Eden prvih, ki se je pozivu za darovanje zvonov v vojaške namene odzval, je bil prav knezoškof dr. Mihael Napotnik. Že decembra 1915 je v ta namen daroval tri manjše zvonove iz škofijske kapele in dvorca Betnava ter bil za svojo domovinsko držo pohvaljen. Posnemalo ga je še pet župnikov.⁵²

Štajersko deželno glavarstvo je 1. januarja 1916 od lavantinskega ordinariata zahtevalo, naj ponovno pregleda seznam popisanih zvonov, saj jih je slednji kar 52,6 % označil kot umetnostnozgodovinsko pomembne, spomeniškovarstvena služba pa le 26 %. Teža tako označenih zvonov je znašala kar 65,7 % skupne teže zvonov v škofiji, medtem ko je vojaška uprava zahtevala, naj ne presega 33 %. V prihodnje naj bi število od odvzema upravičenih zvonov skupaj določala ordinariat in spomeniškovarstvena služba. Glavarstvo je ordinariat tudi pozvalo, naj mu posreduje seznam zvonov v lasti redovnih skupnosti. Zahtevalo je pospešeno revizijo seznamov. Ordinariat je glavarstvu izvedbo zahtev potrdil 4. januarja 1916.⁵³ Z zahtevami oblasti je knezoškof Napotnik 5. januarja 1916 seznanil župnijske urade in zahteval, da do 20. januarja 1916 revidirajo podatke o težah zvonov tudi s pomočjo premerov zvonov iz tabele zvonarne Maxa Samasse (1862–1945).

Osnovo za izvedbo akcije odvzema zvonov je predstavljal odlok Ministrstva za uk in bogočastje z dne 11. decembra 1915.⁵⁴ Deželno glavarstvo je 15. januarja 1916 lavantinskemu ordinariatu zagotovilo, da bo konservatorska služba dala prednost ohranitve zvonovom, starejšim od vključno 17. stol., o posameznih željah pa se bo pogovorila s cerkvenimi predstojništvom in ordinariatom.⁵⁵ 26. januarja 1916 je ordinariat glavarstvu sporočil, da je konservatorski službi predložil revidirane sezname zvonov. Slednja naj bi jih pregledala in izročila glavarstvu. Poudaril je, da ni pristojen za zvonove, ki so v zasebni lasti.

⁵⁰ NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 7, knezoškof Napotnik duhovnikom, Maribor, 5. 10. 1915; knezoškof Napotnik župnijskim uradom, Maribor, 7. 10. 1915.

⁵¹ NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 7, knezoškof Napotnik samostanskim predstojništvom, Maribor, 22. 11. 1915.

⁵² NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 7, vojno ministrstvo škofijskemu ekonomatu, Dunaj, 22. 1. 1916; NŠAM, Škofijska pisarna, F 113, šk. 4, *Causae belli*, Ausweis.

⁵³ NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 7, štajersko glavarstvo lavantinskemu ordinariatu, Gradec, 1. 1. 1916; lavantinski ordinariat štajerskemu glavarstvu, Maribor, 4. 1. 1916.

⁵⁴ NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 7, lavantinski ordinariat župnijskim uradom, Maribor, 5. 1. 1916.

⁵⁵ NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 7, štajersko glavarstvo lavantinskemu ordinariatu, Gradec, 15. 1. 1916.

Konservator dr. Walter von Semetkovski (1886–1965) je ordinariatu zagotovil, da si prizadeva za reševanje odprti vprašanj.⁵⁶

15. maja 1916 je Štajersko deželno glavarstvo lavantinskemu ordinariatu dalo vedeti, da bo v skladu s predhodno sprejetimi zakoni kmalu pristopilo k odvzemu cerkvenih zvonov. Pri tem je od cerkvenih oblasti pričakovalo dolžno sodelovanje. Dokončne seznime zvonov, ki so bili označeni za odvzem, naj bi Ministrstvo za uk in bogočastje posredovalo Vojnemu ministrstvu, dotičnim cerkvenim in deželnim oblastem pa v vednost. Vojno ministrstvo naj bi jih zatem posredovalo pristojnim vojaškim poveljstvom, ki naj bi takoj začeli izvajati odvzem zvonov. Zanj so bili zadolženi posebni častniki, ki so jim pomagali podjetniki, saj je bila demontaža večjih zvonov zahtevno tehnično opravilo. Zvonovi so se morali tehtati ob navzočnosti vojaških in cerkvenih predstavnikov, ker je bila od njihove teže odvisna višina odškodnine. Železnih vezi in kembljev niso odvezemali. Umetniške podobe in okraske na odvzetih zvonovih naj bi dokumentirali z odtisom na papir ali pa s fotografijami.⁵⁷

Lavantinski ordinariat je Štajersko deželno glavarstvo 18. maja 1916 pozval, naj mu čim prej posreduje podatke o tistih zvonovih, ki bodo zaradi kulturno-umetniških razlogov izvzeti od oddaje, in pojasni višino odškodnine 4 K za kg.⁵⁸ Naj omenimo, da je bila realna vrednost zvonovine v tistem času 16 K za kg, leta 1921 pa 128 K.⁵⁹

7. junija 1916 je lavantinski ordinariat župnijske urade seznanil s proceduro odvzema zvonov. Ob odvzemu se je napravil zapisnik, ki je vseboval podatke o krajih in naslovih dotičnih cerkva, številu odvzetih zvonov, njihovi teži, znesku odškodnine in omembo pristojnih vojaških oblasti, ki so župnijam morale izplačati odškodnino.⁶⁰ Odškodnina naj bi se naložila v poseben dobičkonosen sklad za povojno nabavo novih zvonov.⁶¹

Župniki in kaplani so zvonove popisali z nejevoljo, saj so bili ljudem nad vse dragi in je njihov odvzem povzročal neprijetne dušnopastirske posledice. Na Štajerskem je bil za izbor zvonov zadolžen deželni konservator dr. Walter von Semetkovski,⁶² ki pa je imel nekoliko lažje delo, saj je lavantinska škofija slabih 10 let poprej izvedla popis zvonov, ki ga je v reviji *Voditelj v bogoslovnih vedah* delno objavil dr. Franc Kovačič (1867–1939).⁶³

⁵⁶ NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 7, lavantinski ordinariat štajerskemu glavarstvu, Maribor 26. 1. 1916; lavantinski ordinariat deželni konservatorski službi, Maribor, 26. 1. 1916; deželna konservatorska služba lavantinskemu ordinariatu, Gradec, 20. 2. 1916.

⁵⁷ NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 7, štajersko glavarstvo lavantinskemu ordinariatu, Gradec, 15. 5. 1916.

⁵⁸ NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 7, lavantinski ordinariat štajerskemu glavarstvu, Maribor, 18. 5. 1916.

⁵⁹ Josip Čížek, *Novi zvonovi v Jarenini*, Maribor 1922, str. 3.

⁶⁰ NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 7, lavantinski ordinariat župnijskim uradom, Maribor, 7. 6. 1916.

⁶¹ Oddaja zvonov vojni upravi, v: *LŠL* 51 (1916), št. 6, str. 65–68.

⁶² Ambrožič, *Zvonarstvo na Slovenskem*, str. 147.

⁶³ Francišek Kovačič, *Cerkveni zvonovi v lavantinski škofiji*, v: *VBV* 10 (1907), priloga str. 1–75; *VBV* 11 (1908), priloga str. 77–119.

Oblasti so pričakovale, da bo večje število cerkvenih zvonov oddano prostovoljno, kar pa se ni zgodilo. Ministrstvo za bogočastje in uk je lavantinski ordinariat 17. julija 1916 pozvalo, naj cerkvena predstojništva dodatno utemeljijo želje, kateri zvonovi naj bi bili brezpogojno izvzeti od oddaje v vojaške namene. Za deželo Štajersko je bil tudi določen datum začetka odvzema cerkvenih zvonov: 7. avgust 1916. Lavantinski ordinariat je župnijske urade 30. julija 1916 obvestil o vsebini ministrskega dopisa. Zvonovi, ki naj bi ostali, so bili v seznamih označeni z rdečim črnilom.⁶⁴ Prvi odvzem zvonov se je odvijal do januarja 1917.

Na graško vojaško poveljstvo so že ob začetku akcije začele deževati prošnje župnikov za izvzetje številnih zvonov od odvzema oziroma so ponujali manjše in s tem lažje zvonove namesto predvidenih. Pravočasne prošnje je bilo poveljstvo še pripravljeno pregledati, ni pa popuščalo pri predvideni teži odvzetih zvonov. Podatke mu je moral posredovati ordinariat.⁶⁵ V praksi se je dogajalo, da so v zameno za večji zvon župnijske cerkve cerkvena predstojništva morala oddati več manjših iz podružničnih cerkva. Pri tem se niso ozirala na zgodovinsko ali umetniško pomembnost manjših zvonov, kar je vznemirilo deželnega konservatorja dr. Semetkowskega, ki je na ta problem koncem septembra opozoril lavantinski ordinariat.⁶⁶

Župnik iz Šmartnega pri Slovenj Gradcu pri popisu npr. ni jasno navedel, katere zvonove želi obdržati. Vojaške oblasti so pri prvem odvzemu še dopuščale možnost, da v posamezni župniji ostane do ene tretjine skupne teže zvonov.⁶⁷

V skoraj vsaki župniji pa je visel zvon, ki je bil ljudem še posebno drag, zato so župniki množično začeli vlagati prošnje za izvzetje tovrstnih zvonov od oddaje ali pa za njihovo zamenjavo. Škofijski ordinariati so jih posredovali vojaškemu oblastem, le-te pa so prošnjam le redko ustregle.⁶⁸ Župnijski uradi so jih preko lavantinskega ordinariata vlagali na mariborski Vojaški gradbeni nadzor in na graško Vojaško poveljstvo. Zasebne lastnike manjših zvonov po kapelicah so za oddajo morali pridobiti župniki.⁶⁹ Vojaško poveljstvo je bilo že sredi oktobra 1916 vznejevoljeno, saj so številni župniki prošnje naslovili neposredno nanj in ne po posredovanju ordinariata. To početje je vodilo v zaostritev drže poveljstva, ki je zahtevalo rekvizicijo zvonov v predvideni teži. Lavantinski ordinariat je poveljstvu odgovoril, da je bilo takšno početje posameznih župnikov v nasprotju z navodili, ki so jih prejeli. Tudi ni bil v stanju posredovati pri

⁶⁴ NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 7, ministrstvo za bogočastje in uk lavantinskemu ordinariatu, Dunaj, 17. 7. 1916; lavantinski ordinariat župnijskim uradom, Maribor, 30. 7. 1916.

⁶⁵ NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 7, vojaško poveljstvo lavantinskemu ordinariatu, Gradec, 3. 8. 1916; lavantinski ordinariat župnijskim uradom, Maribor, 5. 8. 1916.

⁶⁶ NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 7, deželna konservatorska služba lavantinskemu ordinariatu, Gradec, 25. 9. 1916.

⁶⁷ NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 7, vojaški gradbeni nadzor lavantinskemu ordinariatu, Maribor, 10. 9. 1916 in 15. 9. 1916.

⁶⁸ Zvonovi, v: LŠL 51 (1916), št. 9, str. 98–99.

⁶⁹ NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 7, vojaški gradbeni nadzor lavantinskemu ordinariatu, Maribor, 10. 9. 1916.

zamenjavi zvonov, ker so bili le-ti last posameznih cerkva. Pač pa je župnijske urade in prebivalstvo obvestil, da bo za odvzete zvonove plačana odškodnina in jih opozoril na kazni. Odvzem zvonov je bil nujen zaradi obrambe domovine.⁷⁰ Ljudje so pisali škofom, naj zaščitijo njihove zvonove,⁷¹ a slednji niso mogli storiti ničesar, saj so zvonove odvzeli tudi stolnicam.

V šoštanjski župniji so bili že leta 1916 od 29 zvonov oproščeni oddaje le trije v skupni teži 703 kg, čeprav je župnik Josef Atteneder (1864–1929) spisal številne argumentirane pritožbe.⁷² Za zvonove božjepotne cerkve na Uršlji gori se je iz spomeniškovarstvenih razlogov posebno zavzel starotrški dekan Anton Šlander (1845–1919), ki mu je pritrdila Deželna spomeniškovarstvena služba.⁷³

Maja 1917 so vojaške oblasti napovedale drugi odvzem zvonov, ki se je odvijal od avgusta naprej. Junija in julija 1917 so morali deželni konservatorji med preostalimi zvonovi odbrati tiste za odvzem, o čemer pričajo njihovi zaznamki na popisnih polah. Zvonovi so bili razdeljeni v tri kategorije: oproščeni zaradi umetniške ali zgodovinske vrednosti, predhodno puščeni in za odvzem.⁷⁴ V vsaki cerkvi z redno dušnopastirsko oskrbo naj bi ostal vsaj en zvon, in sicer najmanjši, če ni bil za ohranitev določen drug zvon. Ponekod so odvzeli prav vse zvonove, zopet drugje so pustili najmanjšega oziroma vsaj enega v župnijski cerkvi. Načeloma so ostali le tisti zvonovi, ki jih je označil konservator. Zbirna mesta za odvzete zvonove so bila v Zalogu pri Ljubljani in v Lebringu pri Gradcu, centralno pa na Dunaju.⁷⁵

3 OHRANJENA HISTORIČNA ZVONILA

V Sloveniji so se ohranila le redka izvirna zvonila izpred leta 1916. V Goriških Brdih je ohranjeno celotno historično zvonilo v Medani, Biljani in Vipolžah iz 2. pol. 19. stol., kar gre pripisati hitri zasedbi ozemlja s strani italijanske vojske leta 1915 in odločni intervenciji župnikov za njihovo ohranitev leta 1942. Na Gorenjskem so zvonila s po štirimi zvonovi ostala nedotaknjena v Crngrobu, na Blejskem otoku in pri Sv. Križu nad Jesenicami (Planina pod Golico), kjer župnik zvonov sprva sploh ni prijavil in zato niso bili predvideni za odvzem.⁷⁶ Dva zvonova sta ostala na Slivni pri Vačah, ker je bila od tam doma mati dr. Josipa Mantuanija, dva zvonova pa tudi v podružnični cerkvi sv. Jošta v

⁷⁰ NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 7, vojaško poveljstvo lavantinskemu ordinariatu, Gradec, 14. 10. 1916; lavantinski ordinariat vojaškemu poveljstvu, Maribor, 20. 10. 1916.

⁷¹ Priloga, dokument št. 5.

⁷² NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 7, župnija Sv. Mihael pri Šoštanju škofijskemu konzistoriju, Šoštanj, 30. 10. 1916.

⁷³ NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 7, župnija Stari trg škofijskemu konzistoriju, Stari trg pri Slovenj Gradcu, 2. 11. 1916; deželna konservatorska služba lavantinskemu ordinariatu, Gradec, 9. 12. 1916.

⁷⁴ NŠAM, Škofijska pisarna, F 111, šk. 30, Ausweis Kirchenglocken.

⁷⁵ Oddaja zvonov II., v: *LŠL* 52 (1917), št. 9, str. 95.

⁷⁶ NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, ljubljanski ordinariat župnijskemu uradu Sv. Križ nad Jesenicami, Ljubljana, 17. 7. 1916.

Šentjoštu nad Horjulom in podružnični cerkvi sv. Urha na Taboru pri Sv. Trojici pri Cerknici ter v župnijski cerkvi na Sveti Gori pri Litiji. Na Dolenjskem sta dva zvonova Antona Samasse ml. (1808–1883) ostala v novomeški stolnici in Šmarjeti na Dolenjskem, dva zvonova Maxa Samasse v Višnji Gori, trije iz različnih obdobj pa na Velikem Cerovcu⁷⁷ pri Šmihelu pri Novem mestu. Na Notranjskem so zvonovi ostali v Narinu pri Košani, Martinjaku pri Cerknici, Nadlesku in na Vrhu pri Želimljah. Na Štajerskem so vsi trije zvonovi ostali le na Uršlji gori in Malih Rodnah pri Rogaški Slatini, na Koroškem pa v Podgori pri Kotljah. V zameno za zvonove na Uršlji gori so morale okoliške cerkve oddati za 59 stotov zvonov (3304 kg).⁷⁸

Največ posamičnih historičnih zvonov – deset – se je ohranilo v župniji Cerklje na Gorenjskem, sedem pa v župniji Polhov Gradec. Poleg posameznih zvonov, ki so se ohranili po cerkvah širom Slovenije, posebno skupino predstavljajo tisti, ki so bili leta 1898 ali 1905 uliti v spomin na 50. ali 55. obletnico vladanja cesarja Franca Jožefa I. in imajo njegovo podobo. Najdemo jih v zvonikih v Sostrem, na Ovsišah in Rečici pri Bledu.⁷⁹

4 POVRNITEV IN NABAVA ZVONOV PO PRVI SVETOVNI VOJNI

Prof. Piero Sticotti (1870–1953) je bil član italijanske delegacije, ki je po prvi svetovni vojni sodelovala v pogajanjih za restitucijo kulturnih dobrin med Italijo in Avstrijo. Med ostalim je zahteval tudi povratek še ohranjenih zvonov iz avstrijskih zbirnih centrov, ki so izvirali iz krajev, ki so po vojni pripadli Kraljevini Italiji.⁸⁰

Leta 1919 je msgr. Giovanni Costantini (1880–1956) na osnovi popisov, ki so mu jih poslale škofije iz dežele Veneto, sestavil in objavil popis uničenih ali odnesenih zvonov za časa prve svetovne vojne. V njem je zabeležil ok. 600 zvonov s področja tržaško-koprske in poreško-puljske škofije.⁸¹ Popis je služil za osnovo pri dobavi t. i. odškodninskih zvonov.

Kraljevina Italija je namreč po prvi svetovni vojni dobila vojno odškodnino, iz katere je financirala ulivanje odškodninskih zvonov tudi na slovenskem ozemlju, ki ga je na novo pridobila. Ti zvonovi so bili uliti iz manj kakovostne zvonovine, zato so se številni med njimi kasneje ubili. Boljšo, 21-% kositrno

⁷⁷ Dva izmed njih sta v Narodnem muzeju Slovenije.

⁷⁸ NŠAM, Škofijska pisarna, F 111, šk. 30, Ausweiss Kirchenglocken, Stari trg pri Slovenj Gradcu, 1917; NŠAM, Škofijska pisarna, Popis 1956, šk. D I–IV, D I Stari trg, Ž Stari trg in Sele.

⁷⁹ Ambrožič, *Popis historičnih zvonov*.

⁸⁰ Tatjana Bradara, Zvona iz Arheološkega muzeja Istre u Puli, v: *Histria archaeologica* 48 (2017), str. 125 (dalje: Bradara, Zvona iz Arheološkega muzeja Istre u Puli).

⁸¹ Giovanni Costantini, *L'opera di soccorso per le chiese rovinate dalla guerra. Statistica delle campane asportate dalle Provincie Venete dai Germanici e dagli Austro-Ungarici, o distrutte nella zona di guerra, Venezia* 1919, 48–53.

zvonovino so morali naročniki doplačati. Na odškodninskih zvonovih sta bila na izbiro dva napisa:

- ME FREGIT FUROR HOSTIS, AT HOSTIS AB AERE REVIXI, ITALIAM CLARA VOCE DEUMQUE CANENS. SOLI DEO GLORIA. [Zdrobila me je besnost sovražnika, znova sem oživljen iz sovražnikovega brona, da z jasnim glasom opevam Italijo in Boga. Samemu Bogu slava.]
- ASPORTATA DAGLI AUSTRIACI IL GIORNO [...] RIFUSA COL BOTTINO DELLA VITTORIA IL GIORNO [...]. [Odvzet (zvon) od Avstrijcev dne ... prelit s plenom zmage dne ...].

Odškodninske zvonove so za primorske cerkve ulivale naslednje italijanske zvonarne: Premiata Fonderia Francesco Lapagna [Trst, Trieste], Fonderia – Ditta Francesco Broili [Videm, Udine], Fonderia Giovanni Battista De Poli [Vittorio Veneto], Fonderia Pontificia Daciano Colbachini e Figli [Cervarese Santa Croce, Padova], Fonderia vescovile di campane Luigi Colbacchini & Figli in Fratelli Carlo e Mario Colbacchini [Trento], Fonderia Giuseppe Pasqualini & Figli [Fermo], Premiata fonderia campane D'Adda Francesco & Figli [Crema], Premiata Fonderia Lorenzo Lera in Fonderia di Campane Luigi Magni & Figlio [Lucca], Fonderia di Campane Achille Mazzola [Valduggia], Premiata Fonderia Pontificia Brighenti [Bologna], Premiata fonderia Pietro Colbachini [Bassano del Grappa] in domnevno Ettore Cavadini [Verona].

Izpraznjene zvonike v slovenskih deželah, ki so prišle v okvir Kraljevine SHS, so v letih po prvi svetovni vojni napolnili z bronastimi in jeklenimi zvonovi. Bronaste so ulivale pretežno domače zvonarne: ljubljanske Strojne tovarne in livarne, Zvonarna Št. Vid, Josip Mencinger in Franc Mostar st. ter mariborski zvonarni Bühl in Zvonoglas. Posamezne bronaste zvonove so dobavile Samassova zvonarna iz Dunajskega Novega mesta, Szabóva iz Gradca, Seltenhoferjeva iz Šoprona in Blazinova iz Zagreba. Jeklene zvonove so dobavljale jeseniška železarna KID, avstrijska jeklarna Böhler in nemška jeklarna Bochumer Verein.⁸²

5 ODVZEM BRONASTIH ZVONOV MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

Po prvi svetovni vojni so predniki navdušeno žrtvovali svoje darove za nabavo bronastih zvonov, zato je bilo še toliko bolj boleče, ko so jih na Štajerskem, v Zasavju in Posavju ter na Primorskem med drugo svetovno vojno ponovno izgubili.

⁸² Matjaž Ambrožič, *Popis historičnih zvonov* (v pripravi) (dalje: Ambrožič, *Popis historičnih zvonov*).

5.1 Odvzem bronastih zvonov na Primorskem in v Istri

Italijanska fašistična oblast je 23. aprila 1942 sklenila, da cerkvam na Primorskem in v Istri odvzame zvonove v vojaške namene. V glavnem je šlo za odvzem odškodninskih zvonov. Med odvzetimi zvonovi pa so se znašli tudi nekateri historični zvonovi, ki jih je Avstro-Ogrska pustila oziroma so bili vrnjeni iz avstrijskih zbirnih centrov po prvi svetovni vojni. Podatke o rekviriranih zvonovih je objavil ravnatelj Mestnega muzeja v Vidmu (Museo Civico Udine) Carlo Someda de Marco (1891–1975), ki je bil med vojno zadolžen za popis in reševanje zvonov zgodovinske in umetniške vrednosti s področja Julijske krajine in Furlanije. Pregledal je zvonove, ki so jih iz zvonikov sneli delavci videmskih zvonarn Broili (1095 zvonov) in De Poli (254 zvonov). Izmed njih je iz oddaje izločil 67 zvonov, ki so izvirali iz tržaško-koprske, poreško-puljske in reške škofije ter goriške nadškofije. Zvonovi so se hranili v omenjenih zvonarnah, po končani vojni pa so bili shranjeni v videmskem Mestnem muzeju. Zvonov v cerkvah videmske nadškofije niso odvzeli, ker se je zanje močno zavzel nadškof msgr. Giuseppe Nogara (videmski nadškof v letih 1928–1955).⁸³ Na ta način so ostali nedotaknjeni zvonovi na Sv. Višarjah.

Postopek odvzema zvonov s strani italijanske vojske je bil podoben kot 25 let poprej s strani avstro-ogrske. Nanj še danes spominjajo škrbine v zvončnicah in izpraznjeni zvoniki prenekaterih primorskih cerkva. Na odškodninske zvonove v župnijskih arhivih spominjajo tudi dokumenti o njihovi nabavi in zapisniki o njihovi zaplembi, vključno s fotografijami. Nekaj dokumentacije hrani tudi Narodni muzej Slovenije.⁸⁴ Župniki so jo po vojni naivno izročili komunistični oblasti v upanju, da bodo cerkve za odvzete zvonove od Italije prejele odškodnino, ki pa je na koncu pristala v jugoslovanski državni blagajni in bila porabljena za druge namene.

Kapitulacija Italije 8. septembra 1943 je rešila preostale primorske zvonove, verjetno pa tudi bronaste zvonove v Ljubljanski pokrajini (Ljubljana, Notranjska, Dolenjska in Bela krajina). Nekaj zvonov so po kapitulaciji Italije primorskim cerkvam odvzeli tudi Nemci. Eden od njih, delo potujočega zvonarja Josefa iz leta 1541, izvirajoč iz Knežaka, se danes nahaja v muzejski zbirki nekdanje zvonarne Pfundner na Dunaju.⁸⁵

5.2 Odvzem bronastih zvonov na Štajerskem, v Zasavju in Posavju

Že leta 1940 je maršal Hermann Göring (1893–1946) določil, da bodo nacisti za vojaške potrebe odvzeli zvonove na vsem ozemlju Tretjega rajha.

⁸³ Carlo Someda de Marco, *Campane antiche della Venezia Giulia*, Udine 1961, str. 5–6.

⁸⁴ Leta 1992 je del dokumentacije avtorju pokazal † dr. Matija Žargi, kasneje pa ni bila dosegljiva.

⁸⁵ Josef Pfundner, *Katalog der Glockensammlung Pfundner*, Wien 1980, str. 7.

Februarja 1942 je bila zvonovom napisana smrtna obsodba, jeseni pa so jih na okupatorjevo zahtevo morali popisati.

Zvonove so uvrstili v štiri skupine glede na njihovo zgodovinsko vrednost. V skupino A so prišli zvonovi, ki so bili uliti po letu 1800 in naj bi bili večinoma pretopljeni. Tovrstna usoda pa ni zadela manjših zvonov, saj so nemški okupatorji običajno dopustili, da je vsaj pri župnijski cerkvi ostal en zvon. Zvonovi iz skupin B in C so bili spomeniškovarstveno zaščiteni in deloma deponirani v posebnih zbirnih centrih. Zvonovi iz skupine D so zaradi svoje izjemne vrednosti lahko ostali v zvonikih. Ob odvzemu je vsak zvon dobil svojo kodo. Prvo število je pomenilo kodo Reichsgaua (dežele), drugo okrožja in tretje okraja oziroma kraja samega. Zbirališči za zaplenjene zvonove sta bili v Brixleggu na Tirolskem in na Dunaju. Glavno je bilo v Hamburgu in je dobilo ime »Glockenfriedhof« – pokopališče zvonov. Nemška vojska je v zasedenih deželah zaplenila ok. 30.000 zvonov, v sami Nemčiji pa 50.000.⁸⁶

Nemški okupator je z odvzemom bronastih zvonov škodo povzročil predvsem cerkvam na Štajerskem in v Zasavju ter Posavju, ki še do danes ni sanirana. Njegovega skrunitelskega dela si nihče ni drznil preprečiti ali se za zvonove zavzeti. Omenjene pokrajine so zaradi deportacije brez duhovnikov ostale že takoj po začetku okupacije, zato je tudi dokumentacija o odvzemu zvonov na obravnavanih področjih skopo ohranjena.

Načeloma med letoma 1942 in 1944 Nemci niso odvezemali le tistih bronastih zvonov, ki jih je med prvo svetovno vojno zaščitila že avstrijska spomeniškovarstvena služba, vendar pa so zlasti v Zasavju in Posavju, kjer so izselili slovensko prebivalstvo, odvezeli skoraj vse historične zvonove. V p. c. sv. Hieronima na Taboru pri Vranskem so zvonove odvezeli šele marca 1944.⁸⁷ Jeklenih zvonov niso pobirali.

Nedotaknjeni so ostali bronasti zvonovi v nekaterih cerkvah v Zgornji Savinjski in Šaleški dolini (npr. Šmihel nad Mozirjem in p. c. sv. Radegunde na Golteh, Rovt pod Menino, Sv. Andraž nad Polzelo, p. c. Matere Božje na Čreti pri Vranskem, Solčava – p. c. Sv. Duha, Marija Reka, Sv. Križ nad Belimi vodami, Zavodnje), pa tudi ponekod drugod (Uršlja gora, Zagorje pri Lesičnem, Stopče, Žetale, Male Rodne pri Rogaški Slatini, Sv. Duh pri Ojstrici).⁸⁸

Zanimiva je zgodba, kako so ostali zvonovi v Žetalah. Župnik Janez Kozoderc (1872–1950) je med vojno vso uradno pošto, ne da bi jo odpiral, metal v peč. Tako ni vedel, da je treba zvonove oddati.⁸⁹

⁸⁶ Baier, *Spätmittelalterliche Frühneuzeitliche Pilgerzeichen*, str. 42–43; Wernisch, *Glockenkunde von Österreich*, str. 100–101.

⁸⁷ NŠAM, Škofijska pisarna, *Popis 1956*, šk. D I–IV, D IV Braslovče, Ž Vransko.

⁸⁸ Ambrožič, *Popis historičnih zvonov*.

⁸⁹ Župnija Žetale: <http://www.zupnija-zetale.si/index.php?lokacija=sakMihael> (pridobljeno 22. 3. 2024).

Bronasti zvonovi so ostali nedotaknjeni tudi v Mežiški dolini (npr. Črna s podružnicami, Mežica, Kotlje s podružnico Podgora, Prevalje s podružnicami, Črneče in p. c. sv. Križa, Libeliče 2 zv.) in na Jezerskem, v območjih, ki sta bila med vojno priključena Koroški.⁹⁰

Na Gorenjskem so bronasti zvonovi ostali po zaslugi orglarskega mojstra Franca Jenka (1894–1968) iz Guncelj pri Šentvidu nad Ljubljano. Nemci so ga zadolžili za izvedbo njihovega popisa, s katerim pa je zavlačeval toliko časa, da je bilo prej vojne konec. Madžari v Prekmurju bronastih zvonov niso odvzeli.⁹¹

Otmar Vostner (1908–1983) je opisal snemanje največjega zvona v Kraljevinu Jugoslaviji, ki je visel v mariborski frančiškanski cerkvi: »7. junija 1943 se je začelo bogoskrunsko delo, katerega je moralo opraviti tesarsko podjetje Kiffman iz Melja, podjetje, ki jim je pred nekaj leti pomagalo v zvonike. Dne 17. junija ob 13.15 je bil zadnji zvon 'Mati Usmiljenja' na tleh. Z zvonika so ga tako počasi spuščali, kakor leze sonce v zaton, zatrjujejo očitvidci, saj je rabil 1 uro in 25 min. (od 11.50 do 13.15), da je prišel na tla. Okrog njega so se zbirali verniki kakor družinski člani ob smrtni postelji očeta ali matere. Ostal je samo eden od šestih bronastih pevcev, najmanjši, zvon 'Štirinajstih pomočnikov'.«⁹² V številnih župnijah mariborske in celjske škofije darežljivost vernikov še danes postopoma polni zvonike, ki so med drugo svetovno vojno ostali brez zvonov.

6 POVRNITEV IN NABAVA ZVONOV PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Ko je Jugoslavija leta 1948 doživela blokado držav informbiroja, ji je še kako prav prišel vsak dodatni finančni vir. Od Italije so komunistični oblastniki naknadno zahtevali tudi vojno odškodnino za odvzete cerkvene zvonove. Očitno pri tem niso imeli nobenih religioznih predsodkov.⁹³ Ne preveč marljive restitucijske komisije so ugotavljale, kje v Italiji so še bili zvonovi z ozemlja Jugoslavije, saj vseh očitno niso uspeli pretopiti. Nekaj zvonov je na ta način le prišlo nazaj, vendar pa jih oblasti niso vrnile cerkvam. Uskladiščeni so bili v Pulju in Pazinu in morda še kje. Nezanemarljivo število jih je ostalo v Vidmu. Tako problematika vračanja odvzetih primorskih in istrskih zvonov še do danes ni v celoti rešena.

Sporazum o restituciji kulturnih dobrin sta Jugoslavija in Italija podpisali leta 1961 in ga naslednje leto ratificirali. Italijanska vlada je na račun uničenih zvonov s področja Jugoslavije plačala 120.000.000 lir odškodnine. V sporazumu

⁹⁰ Ambrožič, *Popis historičnih zvonov*.

⁹¹ Ambrožič, *Zvonarstvo na Slovenskem*, str. 151–152.

⁹² Otmar Vostner, *Ob stoletnici frančiškanov v Mariboru*, Maribor 1964, str. 23.

⁹³ Arhiv Republike Slovenije (ARS), AS 1925, Zbirka dokumentacijskega gradiva, serija gradiva ekspertne skupine za restitucijo kulturno-zgodovinskih spomenikov 1954.

je bilo omenjenih 45 zvonov, shranjenih v Mestnem muzeju v Vidmu, ki so se vrnili v Arheološki muzej Istre v Pulju. 29 zvonov s področja hrvaške Istre je leta 1962 reški Konservatorski zavod razglasil za spomenike kulturne dediščine. Istega leta je Arheološki muzej Istre Narodnemu muzeju Ljubljana izročil 12 zvonov, ki so pripadali našim primorskim cerkvam.⁹⁴ Ohranjena dokumentacija razodeva, kako je v pazinski muzej prišel zvon iz Topolca pri Ilirski Bistrici, ulit leta 1611. Restitucijsko vprašanje glede vračanja zvonov je bilo aktualno tudi ob podpisu osimskega sporazuma leta 1975, zadnji zahtevki pa so bili posredovani leta 1987.⁹⁵

Po zaslugi kodiranja odvzetih zvonov se je v Avstriji po vojni v zvonike vrnilo nekaj nepretopljenih zvonov. Zahteve jugoslovanskih oblasti po vrnitvi nepretopljenih zvonov v štajerske župnije žal niso bile uspešno rešene.⁹⁶

6.1 Uničevanje in preseljevanje zvonov na Kočevskem

Z usodo zvonov na Kočevskem po drugi svetovni vojni je povezanih mnogo žalostnih dogodkov. Preden je bila leta 1954 v brezumnem uničevanju porušena cerkev v Zdihovem pri Mozlju, so verni domačini bronaste zvonove zakopali. Leta 1991 so ponovno zagledali luč sveta. Gre za zvonove Mihaela Remerja ([?]-1654) iz leta 1642, Ignaza Hilzerja (1810-1880) iz leta 1870 in Janeza Reida (ok. 1745-1783) iz leta 1775.⁹⁷

Kočevarski zvonovi iz porušениh cerkva so novo bivališče dobili v zvonikih nekaterih bližnjih cerkva, številni pa so romali v zvonike v okolici Laškega. Iz pretopljenih bronastih zvonov je narejen tudi spomenik revolucije sredi Kočevja.

⁹⁴ Narodni muzej Slovenije (NMS), Potrdilo o prevzemu 12 zvonov iz Arheološkega muzeja Pulj, Pulj, 6. 11. 1962.

⁹⁵ Bradara, Zvona iz Arheološkega muzeja Istre u Puli, str. 127-132.

⁹⁶ U.S. National Archives and Records Administration (NARA), M1926. Records of the Reparations and Restitutions Branch of the U.S. Allied Commission for Austria (USACA) Section, 1945-1950. Claims, compiled 1946-1950, documenting the period 1937-1950. Yugoslavian Art Claims Covered by Yugoslavian Claims. Nr. 306-310.

⁹⁷ Ambrožič, *Popis historičnih zvonov*.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Arhiv Republike Slovenije (ARS)

ARS, AS 1925, Zbirka dokumentacijskega gradiva, serija gradiva ekspertne skupine za restitucijo kulturno-zgodovinskih spomenikov 1954.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL)

NŠAL 5, šk. 350, Spisek zvonov po teži 1915/1916, Natančen opis zvonov 1916/1917.

NŠAL 5, šk. 351, Seznam zvonov po župnijah.

NŠAL 5, šk. 352, Seznam zvonov po župnijah.

NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917.

NŠAL, ŽA Vrhnika, šk. 2, Razne knjige, Oznanična knjiga 1915–1917.

Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM)

NŠAM, Škofijska pisarna, F 111, šk. 30, Ausweiss Kirchenglocken.

NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 7.

NŠAM, Škofijska pisarna, F 113, šk. 4, Causae belli.

NŠAM, Škofijska pisarna, Popis 1956, šk. D I–IV.

Narodni muzej Slovenije (NMS)

Potrnilo o prevzemu 12 zvonov iz Arheološkega muzeja Pulj.

Župnijski arhiv Gorje (ŽA Gorje)

ŽA Gorje, *Spomenica župnije gorjanske II.*

U.S. National Archives and Records Administration (NARA)

M1926. Records of the Reparations and Restitutions Branch of the U.S. Allied Commission for Austria (USACA) Section, 1945–1950.

Neobjavljeni viri

Ambrožič, Matjaž, *Popis historičnih zvonov.*

Časopisi in listi

Ljubljanski škofijski list (LŠL), 1915, 1916, 1917.

Literatura

Ambrožič, Matjaž, *Zvonarstvo na Slovenskem*, AES 15 (1993).

Ambrožič, Matjaž, *Župnijska cerkev spreobrnjenja sv. Pavla na Vrhniki*, Župnija Vrhnika, Vrhnika 2002.

Ambrožič, Matjaž, *Cerkve in Božja znamenja v brezniški župniji*, Salve, Ljubljana 2021.

Baier, Robert, *Spätmittelalterliche Frühneuzeitliche Pilgerzeichen in Form von Glockenabgüssen aus Österreich & Glockenabgüsse von österreichischen Wallfahrtsstätten*, (diplomsko delo), Universität Wien, Wien 2013.

Bradara, Tatjana, *Zvona iz Arheološkega muzeja Istre u Puli*, v: *Histria archaeologica* 48 (2017), str. 119–150.

Cižek, Josip, *Novi zvonovi v Jarenini*, Maribor 1922.

Costantini, Giovanni, *L'opera di soccorso per le chiese rovinata dalla guerra. Statistica delle campane asportate dalle Provincie Venete dai Germanici e dagli Austro-Ungarici, o distrutte nella zona di guerra*, Venezia 1919.

- Gnirs, Anton, *Alte und neue Kirchenglocken*, Kunstverlag Anton Schroll & Co., Wien 1917.
- Gnirs, Anton, *Alte und neue Kirchenglocken*, Verlag von Walther Heinsch, Karlsbad und Leipzig 1924.
- Izločevanje umetniških in spomeniških predmetov iz vojne kovinske zbirke, v: *LŠL* 51 (1916), št. 8, str. 91–92.
- Katalog zvonov, v: *LŠL* 51 (1916), št. 3, str. 30; št. 6, str. 73.
- Kovačič, Frančišek, Zvonovi in zvonjenje, v: *VBV* 10 (1907), str. 26–46; 144–154.
- Kovačič, Frančišek, Cerkevni zvonovi v lavantinski škofiji, v: *VBV* 10 (1907), priloga str. 1–75; *VBV* 11 (1908), priloga str. 77–119.
- Pfundner, Josef, *Katalog der Glockensammlung Pfundner*, Wien 1980.
- Samassa, Max, K zgodovini zvonarstva v Ljubljani, *Kronika slovenskih mest* 1 (1934), št. 3, str. 174–179.
- Someda de Marco, Carlo, *Campane antiche della Venezia Giulia*, Udine 1961.
- Vostner, Otmar, *Ob stoletnici frančiškanov v Mariboru*, Frančiškanski samostan v Mariboru, Maribor 1964.
- Wernisch, Jörg, *Glockenkunde von Österreich*, Journal Verlag, Lienz 2006.

Spletni vir

- Župnija Žetale: <http://www.zupnija-zetale.si/index.php?lokacija=sakMihael> (pridobljeno 13. 11. 2019).

PRILOGE

Dokument št. 1: Pismo Ane Legat ljubljanskemu knezoškofu dr. Antonu Bonaventuri Jegliču o problematiki odvzema zvonov v župniji Dovje.

Vir: NŠAL 5, šk. 353, *Oddaja zvonov 1915–1917, Ana Legat knezoškofu Jegliču, Dovje, 13. 6. 1916.*

[1] 13/6 1916 Ana Legat iz Dovje

1916, junij 13., Dovje

Premilostni Knez in Škof!!!

Ljubljeni Pastir ubogih ovčic

V Imenu,

Jezusa Marije sv. Jožefa in sv. Antona P[adovanskega] Jim Vošim in želim de bi zdravi mnogo let še delovali v Vinogradu Gospodovim in vse Njim izročene ovčice pripeljali v svete Nebesa, prosim naj Molijo za nas, de bi se v Nebesih Vsi skupaj pri Bogu na veke združili.

Sedaj pa vduhu poklekнем pred Nje, jas uboga revna oseba in Jih s povzdignjenim rokami prosim naj uslišijo glas zdihujočih faranov Dovške in Mojstranske.

Ojstri meč nas je vse presunil v srca, ko smo slišali de bo kmalo utihnil mili glas svetega Mihaela za vojskne namene. Zvon [2] Jezus in Marija in sv. Mihael so mi vzbudili gorečo misel naj se v duhu zatečem k Njim pri usmiljenimu Očetu se vse doseže ako je v čast božjo, (tode strah je v mojim srcu de kdo ne zvej pa besede svetga Tomaža Kampenčana berem). Glasen klic v ušesih božjih je goreče duše ko čuje in še v spanju ne spi trud je ne utruđi, stiska je ne potlači strah je ne preplaši tud smrti se ne boji, vse stori iz ljubezni do Boga in bližniga plamen goreče bakle kvišku plamti in ne miruje dokler povelje iskre ne izpolni, ta ogenj ljubezni se vnema v Cerkvi pri mizi Gospodovi mili Jezus navdihuje duše katere pomoči in tolažbe žele. [3] Zatorej Jih v Imenu Jezusa in Marije prosim, Naj Oni prosijo Cesarske Služabnike de naj ne Vzamejo Veliki Zvon de se ne bo zgodila kakšna nesreča, in pa še zraven tolko greha in žalosti. Vsi farani žele de bi vzeli enga iz Mojstrane in na sredi dovške vasi je tudi eden v turnu oba zvona naj bi vzeli brezplačno, denar naj bi porabili za vojskne potrebe. Oh lepo Jih še enkrat prosim naj nam puste velki Zvon ker tako milo vsi trije skupaj done v Velikih praznikih in pri procesijah in v zgodnjim jutru [4] kliče k molitvi Angeljovo češenje Mariji in opoldan z veseljam povzdignejo delavci na polju k Bogu proti nebu svoje utrujene roke in kadar se bliža nevihta se zopet oglasi in nas kliče k molitvi de naj obvaruje žitno polje in vinske gore.

Vsi želimo de nas še na dalje vabijo vsi trije k božji službi in k večnemu počitko, sveti Mihael naj nas varuje pred sovražniki de bi ja popred nastal mir pred ko snamejo Zvon iz visokih lin. Ko je prejšne sto letja sovražni turk prišel od postaje vrh globele v svoji prevzetnosti zakliče povelnik, Mihael ali si doma še danes bodo moji konji na tvojim oltarju pšenico zobali potem so se začeli konji udirate šli so nazaj prosim naj nas priporoče naši Lurdski Mariji in sv. Mihaelu, Z Bogom.

Dokument št. 2: Prvo poročilo dovškega župnika Jakoba Aljaža ljubljanskemu ordinariatu o problematiki odvzema zvonov v župniji Dovje.

Vir: NŠAL 5, šk. 353, *Oddaja zvonov 1915–1917, župnijski urad Dovje ljubljanskemu ordinariatu, Dovje, 20. 6. 1916, št. 58.*

1916, junij 20., Dovje

Št. 58

Visokočastiti kn. šk. ordinariat!

Ad št. 2376 udano poročam:

- 1) Kakor je razvidno iz Izkazov Dovške in Mojstranske cerkve, vzame vojna oblast Dovški veliki zvon 856 kil, ostanejo pa štirje od 200–500 let stari, ki tehtajo circa 1350 kil. NB. Tisti mali zvon v privatni Čenkovi hiši, premer 50 cm, ki tehta okoli 100 kil, v sredi Dovške vasi, nisem naznanil, ker je bilo ukazano le zvonove farne in filialne cerkve naznaniti.
- 2) Res je, da žele farmani, da bi še ostal veliki Dovški zvon, 856 kil in so me prosili, naj grem k c. k. okr[ajnemu] glavarju posredovat. Odgovoril sem, da glavar tukaj ni merodajen, in da bodimo veseli, ker nam gosposka vzame le eno dobro tretjino teže, 856 Kil, pravico pa ima vzeti dve tretjini, 1400 kil. Eni so rekli, da je le veliki zvon zoper točo žegnan. Povedal sem jim, da so vsi zvonovi enako posvečeni, in kako se posvečujejo. Obširno sem jim na binkoštni ponedelek vse na prižnici razložil: a) da gosposka sama določi, katere zvonove vzame, b) da so vsi posvečeni (in kako), c) in da se gosposki ne moremo ustavljati. – Od tedaj so ljudje mirni.
- 3) Če bi mi ponudili (vide pisemce) na mesto velikega zvona (856 kil) en mojstranski zvon (168 kil, ali circa 260 kil) in Čenkov zvon (circa 100 kil), tedaj skupaj 268 kil, ali pa 360 kil, – bi vojna oblast gotovo ne bila zadovoljna, ker to znese komaj sedmi del skupne teže (2150 kil).
- 4) Nihče mi ni omenil, ali bi ponudili Dovški srednji zvon 556 kil in mali zvon circa 330 kil, skup circa 886 kil, – da bi ohranili veliki zvon (856 kil) – pa

mislim, da bi bili večinoma zadovoljni. Ne vem pa, če bi bila gosposka zaradi starosti zvonov zadovoljna. Na moje vprašanje mi odgovarjata sedaj ključarja in upam, da bi ostal veliki zvon, vzamejo naj pa drugega in malega (886 kil).

- 5) Ne kaže pa prositi, naj gosposka pusti veliki zvon (856 kil), vse druge zvonove (farne in podružnične) 1400 kil, pa naj pobere, dasiravno ima pravico vzeti dve tretjini vse teže.
- 6) Jest sem z vsem zadovoljen in prepustim Visokočastitemu kn. šk. ordinariatu, da v tem oziru določi.
- 7) Če bodo vzeli veliki zvon (856 kil), potem bi nam kazalo iz Mojstrane vzeti začasno ondotni večji zvon (circa 260 kil), ki ima ton c (podaljšal bi se jarm in kembel) in bi se napravilo z Dovškema dvema zvonovoma melo-dično zvonjenje namreč ton c (novi mali) ton b ton as.

NB. Veliki farni zvon ima ton es. Če bi on ostal sam, in bi mu pridjali mojstranski zvon ton c, bi bila med njima velika seksta (začasno) (=Veliki petelin in mali piščanček).

Župni urad Dovje 20/6 1916

Jakob Aljaž
župnik

Priloženo je privatno pismo in dva Izkaza zvonov.

Izkaza mi prosim vrniti.

Dokument št. 3: Drugo poročilo dovškega župnika Jakoba Aljaža ljubljanskemu ordinariatu o problematiki odvzema zvonov v župniji Dovje.

Vir: NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, župnijski urad Dovje ljubljanskemu ordinariatu, Dovje, 21. 6. 1916, št. 59.

1916, junij 21., Dovje

Št. 59

Visokočastiti Knezoškofijski ordinariat!

K mojemu dopisu, večrej 20/2 1916 št. 58 udano prosim dostaviti:

Če je sploh zamenjava zvonov proti enaki teži mogoča, predlagam:

Veliki zvon Dovške cerkve naj ostane: vzamejo pa naj, oba dva Mojstranska zvonova, Čenkov zvon (v privatni hiši na Dovjem, prejšnem župnišču do

leta 1829), ki je vlit leta 1666, premer 50 cm, teža circa 100 kil, in še mali zvon Dovške cerkve.

- a) Vsi ti zvonovi skup tehtajo okoli 870 kil, tedaj circa 10–20 kil več, kakor veliki zvon, ki tehta 856 kil.
- b) Tako bi bilo ustrezno veliki večini.
- c) Ohranil bi se srednji Dovški zvon (znamenit) ton as, in veliki zvon ton es.

Župni urad Dovje 21/6 1916

Jakob Aljaž
župnik

Dokument št. 4: Tretje poročilo dovškega župnika Jakoba Aljaža ljubljanskemu ordinariatu o problematiki odvzema zvonov v župniji Dovje.

Vir: NŠAL 5, šk. 353, Oddaja zvonov 1915–1917, župnijski urad Dovje ljubljanskemu ordinariatu, Dovje, 19. 5. 1917, št. 68.

[1] Št. 68

1917, maj 19., Dovje

Visokočastiti Kn. šk. ordinariat!

Ad št. 1819 Kn. šk. ordin[ariat] udano poročam:

Pred 14 dnevi je prišel vojaški častnik – inženir, ko je že poprej povsod pobral zvonove po Koroškem (mi spadamo pod Koroško vojaško oblast) nazadnje na Dovje in vzel mesto velikega zvona v zameno dva druga zvonova in sicer št. 74 (95 cm, 556 kg iz l. 1550) in št. 74 (85 cm, 350 kg iz l. 1733).

Vzroki:

- 1) To je rad storil na nujno prošnjo tukajšnje občine in cerkvenega predstojništva, katero sem mu jest povedal.
- 2) Je inženir ravno take zamene delal po Koroškem (imenoval je več krajev).
- 3) Je veliki zvon velike vrednosti, blagoglasen, in ljudem do srca priljubljen.
- 4) Sta una dva zvona bila bolj slaba, obrabljena od mnogih udarcev in okrušena. Tudi zvon št. 74 v muzikalnem oziru ni ustrezal, ker ni bil ne čisti ton as (bil je ¼ tona prenizek) in ne ton g (¼ tona previsok).
- 5) So ljudje rekli, da raje dajo vse druge zvonove farne cerkve in podružnice, kot pa veliki zvon. Vse to je vojaški inženir (inteligenten in razumen gospod) upošteval in nam ustregel rekoč: Čemu ljudstvo razburjati.
- 6) Smo pri vsem spoštovanju do gosposke (ozir[oma] konservatorjev, ki pa naših zvonov niso videli in ne slišali) mi, občina in cerkveno predstojništvo, kot lastnik in gospodar zvonov [2] vsaj nekoliko, če ne v obilni meri,

opravičeni kot avtonomna oblast, svoje želje in prošnje izraziti, katere ljubljanski konservator ni upošteval, pač pa nam je Koroška vojaška oblast rada ustregla.

- 7) Je vojaški inženir rekel, da, če bo vojska dalje trajala, bodo še druge zvonove brez ozira na starost vzeli. Na Ogrskem jih že jemljejo.
- 8) Imam rajši nove dobre orglje, če bi tudi kaki konservator rekel, da so znamenite.
- 9) Jest sem študiral zvonove že pred 50 in 40 leti, hodil po zvonikih, določeval tone novim zvonovom (pilil »Stimmgabel-ne)⁹⁸ in to reč razumem. Iz enega extrema v drugega padajo. Pred 40–50 leti so vse zvonove (tudi stare dobre (!) zavrgli), ko so nove, večje dali vlti. Sedaj pa delajo nasprotno. In medio est virtus.⁹⁹ Moji nazori so, ne oziraje se na konservatorje, nespremenjeni in pravi.

Pač pa imam veliko spoštovanje do škofijskega odbora za cerkveno ume-
tnost, ki je res potreben in blagodejno upliva, da pri novih stavbah nerazumni ljudje (včasih tudi župniki) po svoji trmi ne šušmarijo. Ko je orgelbauer¹⁰⁰ Milavec med delom umrl, mi je pomagal odbor (Dr. Kimovec, p. Hugolin, Premrl), da so se izvrstne [3] Dovške orglje srečno izvršile. Spomnim se, l. 1869, ko smo bili bogoslovci na božji poti na Zaplanu¹⁰¹ (po Špendalovi novi maši), kako je tamošnji duhovnik novo cerkev brez načrta, po svoji glavi, en čas zidal en čas podiral in se kregal nad zidarji in tesarji češ »Ti lumpje so mi zopet vse skazili, pa bodo morali koj podreti in tri »Ringmaver-je«¹⁰² je okrog cerkve naredil etc.

Izvemši izvanredne slučaje se pa vendar moramo vprašati pri starih, slabih zvonovih, kako umetniško vrednost pač imajo, razun vrednosti bronca. Teoretično-znansko (za starinoslovca) imajo pač vrednost v praksi pa ne.

- 1) Prvič sem indiferentno glede zvonov poročal, drugič in tretjič (ko je neka histerična oseba v pismu na Presvitlega zopet reč zbrodila) sem prosil na vis[oko] č[astiti] kn[ezo]šk[ofijski] ordinariat, naj bi se veliki Dovški zvon ohranil in Vi ste stopili takrat na moje stališče, pa »konservator« Vam je takrat menda odbil Vaš pameten predlog, kajti odpisali ste mi uradno »da se ni dalo nič doseči«.
- 2) Če bodo vzeli tudi veliki zvon (pa ga ne bodo), bomo toliko bolj patriotični, – vsaj mi ostaneta še dva Mojstranska (stara), katera sem sedaj obesil v farni turn (toni so: es (mali), c (srednji), Es (veliki)). Razun tega imamo še občinski zvon sredi vasi (pri Čenku, starem farovžu pred 100

⁹⁸ Glasbene vilice.

⁹⁹ Resnica je na sredini.

¹⁰⁰ Orglar.

¹⁰¹ Zaplazu.

¹⁰² Venčne zidce.

leti), katerega nisem naznanil, ker smo imeli ukaz le zvonove farne cerkve in podružnice naznaniti. – Bogatini tudi staro zlatnino nosijo na oltar domovine.

Župni urad Dovje 19/5 1917

Jakob Aljaž
župnik

Dokument št. 5: Prošnja Janeza Sušnika lavantinskemu knezoškofu dr. Mihaelu Napotniku, naj posreduje za ohranitev zvonov pri Sv. Treh kraljih nad Radljami.

Vir: NŠAM, Škofijska pisarna, F 112, šk. 7, Janez Sušnik knezoškofu Napotniku, Sv. Trije kralji, november 1916.

1916, november, Sv. Trije kralji nad Radljami

Prošnja do čč. gg. knezoškofa Michaela Napotnik.

Prej se je oznanilo da bodo pri cerkvi sv. treh Kraljev nad Marenbergom vzeli samo enega, zdaj pa so nam vzeli vse tri zvonove. Dne 25. novembra ko so nam bili vzeti je bil tak jok; kdo bo naše žitno polje obvaroval pred hudimi nevihtami. Stari ljudje pravijo: prej ko še teh zvonov ni bilo je nam toča pobila poljske pridelke, zdaj pa bilo je hvalabogu boljše. Ljudje so rekli da v cerkev ne gredo dokler so ta č. g. Dekan tukaj, zakaj so zdaj dovolili vzeti vse zvonove. Nihče se prej ni pobrigal ker se je oznanilo in smo bili prepričani, da nam še ostanejo, da ne bodo vsi vzeti. V nedeljo dne 26. novembr. ko so bili naši zvonovi na Marenberškem trgu, so daljni ljudje obžalovali, teh zvonov kako jih je škoda. In Nemci ki so prišli vuzem ter videč jih na trgu, oh šade um diesen Glocken wer wird unsern Lebensmittel hütten.¹⁰³ Visokočastiti gg. Knezoškof jaz Janez Sušnig cerkven ključar pristrčno prosim Njih; da bi Oni vložili prošnjo do tistega kateri ima to pravico da bi vsaj en zvon nazaj dobili zavoljo hudega vremena. Drugje tu okoli so povsod enega dva pustili pri nas pa najbolj na visokem hribu potrebujemo že zavoljo hudega vremena da ne bodem jaz tega kriv; če bi bilo mogoče ta velikega. Če pa le ni mogoče bi prosim čč. gg. Dekanu Aug. Hexl naznanili da Ljudje ne bodo meine krivega dolžili; radi zvonov in hudega vremena; zavoljo tega moram tudi jaz odstopiti od cerkvenega ključavništva četud sem imel prej veselje do cerkve. Cerken ključar sem bil letos to osme leto. Če mogoče, prosim, mi dajo odgovor. S pristrčnim pozdravom Janez Sušnig posestnik ter cerkven ključar pri sv. treh Kraljih pošta Marenberg Steijersko.

¹⁰³ Škoda tega zvona, kdo bo skrbel za našo hrano.

POVZETEK

Zvonarji so se od konca srednjega veka večkrat prelevili v livarje topov. Po naših deželah so zvonovi v preteklosti mnogo trpeli zaradi osmanskih vpadov, najbolj pa za časa obeh svetovnih vojn.

Avstro-ogrske oblasti so se pri odvzemu bronastih zvonov sklicevale na vojne razmere. V obzir so vzele umetnostno in zgodovinsko pomembne zvonove, o katerih naj bi odločala spomeniškovarstvena služba. V soglasju z obrambnim ministrstvom so deželna glavarstva škofijske ordinariate v letih 1915/1916 zadolžila, da preko župnij izvedejo popis zvonov po posebnem formularju.

Župniki in verniki so ordinariatom oziroma škofom poleti 1916 množično pisali prošnje, naj posredujejo pri vojaških oblasteh za ohranitev posameznih zvonov. Podprli so jih tudi posamezni župani, ponekod pa so peticije podpisali tudi sosesčani cerkvenih sosesk.

Pred drugim odvzemom zvonov, ki se je začel avgusta 1917, je vojaško poveljstvo ordinariate zaprosilo za ponovno pomoč pri izvedbi akcije. Župniki so morali v dveh tednih predložiti sezname preostalih zvonov. Od odvzema so bili upravičeni tisti, ki so bili uliti pred letom 1600, ostali pa so se morali odlikovati po izrednem ornamentalnem in figuralnem okrasju. V vsaki cerkvi z redno dušnopastirsko oskrbo naj bi ostal vsaj en zvon. Načeloma so ostali le tisti zvonovi, ki jih je označil konservator. V Sloveniji so se ohranila le redka izvirna zvonila izpred leta 1916, saj je bilo pri obeh odvzemih cerkvam odvzeto 90 % zvonov.

Kraljevina Italija je po prvi svetovni vojni od Avstrije dobila vojno odškodnino, iz katere je financirala ulivanje t. i. odškodninskih zvonov na slovenskem ozemlju, ki ga je na novo pridobila. Izpraznjene zvonike v slovenskih deželah, ki so prišle v okvir Kraljevine SHS, so v letih po prvi svetovni vojni predniki napolnili z bronastimi in jeklenimi zvonovi. Ulile so jih pretežno domače zvonarne.

Italijanska fašistična oblast je 23. aprila 1942 sklenila, da cerkvam na Primorskem in v Istri odvzame zvonove v vojaške namene. V glavnem je šlo za odvzem odškodninskih zvonov. Med odvzetimi zvonovi so se znašli tudi nekateri, ki jih je Avstro-Ogrska pustila oziroma so bili po prvi svetovni vojni vrnjeni iz avstrijskih zbirnih centrov. Na ozemlju t. i. Ljubljanske pokrajine Italijani bronastih zvonov niso odvzeli, podobno pa so ravnali tudi Madžari v Prekmurju.

Nemški okupator je z odvzemom bronastih zvonov škodo povzročil predvsem cerkvam na Štajerskem in v Zasavju ter Posavju, ki še do danes ni sanirana. Načeloma med letoma 1941 in 1944 niso odvzeli le tistih bronastih zvonov, ki jih je med prvo svetovno vojno zaščitila že avstrijska spomeniškovarstvena služba, vendar pa so zlasti v Zasavju in Posavju, kjer so izselili slovensko prebivalstvo, odvzeli skoraj vse historične zvonove. Nedotaknjeni so ostali bronasti zvonovi v

nekaterih cerkvah v Zgornji Savinjski, Šaleški in Mežiški dolini. Na Gorenjskem so bronasti zvonovi ostali po zaslugi orglarskega mojstra Franca Jenka.

Od Italije so jugoslovanski komunistični oblastniki za odvzete zvono-ve naknadno zahtevali tudi vojno odškodnino. Italijanska vlada je plačala 120.000.000 lir odškodnine. Zahteve jugoslovanskih oblasti po vrnitvi nepretopljenih zvonov iz Avstrije v štajerske župnije žal niso bile uspešno rešene.

Kočevarski zvonovi iz porušenih cerkva so bili uničeni ali pa so svoje novo bivališče dobili v zvonikih nekaterih bližnjih cerkva. Številni so romali v zvoni-ke v okolici Laškega.

Ključne besede: *zvonovi, odvzem zvonov, prva svetovna vojna, druga svetovna vojna*

Summary

BELLS FOR CANNONS

From the Middle Ages, bell-makers were frequently transformed into cannon casters. In the past, bells in our lands suffered much due to Ottoman invasions, and most of all during the time of both World Wars.

When requisitioning bronze bells, the Austro-Hungarian authorities cited war conditions. They took into consideration artistically and historically important bells, the fate of which was to be decided by the monument preservation service. In 1915/1916, in agreement with the Ministry of Defence, the land authorities instructed diocesan ordinariates to make an inventory of bells throughout parishes according to a special form.

In the summer of 1916, priests and believers wrote copious requests to ordinariates or bishops to intervene with the military authorities for the preservation of individual bells. They were also supported by some mayors and, in places, petitions were also signed by people from church communities.

Prior to the second requisitioning of bells, which started in August 1917, the military command again asked ordinariates for help during the action. Priests had two weeks to present lists of the remaining bells. Only those bells cast prior to 1600 were exempt from requisition, while others escaped confiscation due to having extraordinary ornamental and figural decoration. Every church with regular pastoral care was to retain at least one bell. Generally, only those bells were left that were marked by the conservator. In Slovenia, only a very small number of original bells from prior to 1916 were preserved, since during both requisitions 90% of all bells were requisitioned.

After the First World War, the Kingdom of Italy received war indemnity from Austria from which it financed the casting of the so-called compensation

bells on the newly acquired Slovenian territory. In the years after the First World War, emptied bell towers in the Slovenian lands which were made part of the Kingdom of SCS were filled with bronze and steel bells. They were mostly cast by local bell foundries.

On 23 April 1942, the Italian Fascist authority decided that bells from churches in Primorska and Istria be requisitioned for military purposes. Mostly, this was the requisitioning of compensation bells. Even some that had been exempted by Austro-Hungary or those returned from the Austrian collection centres after the First World War were now listed for requisition. In the territory of the so-called Ljubljanska pokrajina, Italians did not requisition bronze bells, similarly as the Hungarians in Prekmurje.

The German occupier caused the most damage by requisitioning bronze bells primarily from churches in Štajerska and Zasavje and Posavje and to date that damage has not been repaired. Between 1941 and 1944, only those bronze bells were not requisitioned which were protected by the Austrian preservation service during the First World War; however, in Zasavje and Posavje, where the Slovenian population was forced out, almost all historical bells were requisitioned. Only bronze bells in certain churches in the Zgornja Savinjska, Šaleška, and Mežiška valleys were left untouched. In Gorenjska, bronze bells were preserved thanks to the master organist Franc Jenko.

The Yugoslav Communist authorities demanded war indemnity from Italy. The Italian government paid 120,000,000 lira of compensation. Unfortunately, the demands of the Yugoslav authorities for the return of unmelted bells from Austria for Styrian parishes were not successful.

Bells from the Kočevje region from demolished churches were destroyed or got a new home in bell towers of some nearby churches. Many went to bell towers near Laško.

Keywords: *bells, requisition of bells, First World War, Second World War*

Škof Andrej Karlin (1857–1933).

Vir: *Digitalna knjižnica Slovenije, Zbirka upodobitev znanih Slovencev NUK.*

Željko Oset

dr. znanosti, HUN-REN, projekt ERC SOVEREIGNTY,
Tóth Kálmán utca 4, Madžarska – 1097 Budimpešta
e-naslov: zeljko.oset@gmail.com

»O REVOLUCIJA – ZA TE NISEM ROJEN, NIKDAR SE TE NE PRIVADIM«: TRŽAŠKI ŠKOF ANDREJ KARLIN (1911–1919) O PREVRATNI DOBI V TRSTU

1 UVOD

O dr. Andreju Karlinu¹ je v Rimu leta 1995 potekal simpozij, na katerem so celostno obravnavali Karlinovo življenjsko pot, izobrazbeno in značajsko formacijo, splošne razmere ob koncu prve svetovne vojne ter v dvajsetih in tridesetih letih 20. stoletja, Karlinovo pastoralno delovanje, delovanje na šolskem področju, Karlinovo delovanje v Zavodu svetega Stanislava v Ljubljani, delovanje v Lavantinski škofiji in Karlinovo pobudo za pričetek postopka beatifikacije njegovega predhodnika v Mariboru Antona Martina Slomška (škof v letih 1846–1862).² V več referatih je obravnavana prevratna doba, ko je na hitro izzvenela oblastna avtoriteta avstro-ogrskih uradnikov, v Trstu so na ulicah sprva zavladali demonstranti, nato pa so celotno tržaško škofijo zasedle italijanske okupacijske oblasti (sprva vojaške in nato civilne). Avtorjem je poznan Karlinov dnevnik iz prevratne dobe v (italijanskem³) prepisu; dnevnik iz prevratne dobe je bil tržaškemu škofu nasilno odvzet 29. decembra 1918 – ob tem velja navesti zanimivost, ki nakazuje na ranljivost človeškega spomina: škof Karlin je v nadaljevanju svojega dnevnika aprila 1919 zapisal, da mu je bil dnevnik odvzet

¹ Besedilo je nastalo v okviru projekta *Negotiating Sovereignty: Challenges of secularism and Nation Building in Central Eastern Europe since 1780* (SOVEREIGNTY), ki ga finančno podpira Evropski raziskovalni svet.

² *Karlinov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1996.

³ Prim. Antonio Scottà, *I territori del confine orientale italiano nelle lettere dei vescovi alla Santa Sede: 1918–1922, Trieste* 1994, str. 190–200. Te objavljene italijanske prepise so pozneje uporabljali tudi drugi v svojih študijah. Prim. Fabijan Veraja, *Miroslav Bulešić, svečenik i mučenik: znakoviti lik moderne povijesti Istre*, str. 201–202. Dostopno na: <http://www.miroslavbulesic.com/wp-content/uploads/2023/03/Positio-super-martyrio.pdf> (pridobljeno: 26. 10. 2024).

30. decembra okrog dveh popoldne, ko je »imel v hiši veliko demonstracijo«. ⁴ Najverjetneje je datacijo izvedel na podlagi protesta, ki ga je poslal guvernerju, generalu Carlu Petittu di Roretu (1862–1933) ⁵ 30. decembra 1918. ⁶ Zaplenjena osebna literarna lastnina tržaškega škofa je bila vrnjena lastniku 7. aprila 1919. Dr. Karlin je po odhodu iz Trsta s sabo odnesel dnevnik, ki je po njegovi smrti postal del osebne zapuščine v Mariborskem (nad)škofijskem arhivu. Na obstoj dejanskega, originalnega dnevnika sta slovenske raziskovalce nazadnje opozorili že pokojna Ilaria Montanar (1968–2024), ⁷ ki je sodelovala pri urejanju nadškofijskega arhiva, in Lilijana Urlep. ⁸

Tržaški škof je od 30. oktobra 1918 do 13. aprila 1919 zapisoval svoje vtise o političnem vrenju, anarhiji, izživljanju italijanske mladeži, italijanizaciji oblastnih simbolov, preimenovanju ulic, skratka o razpad(an)ju Habsburške monarhije po prihodu italijanske okupacijske oblasti, začetku Italije v Trstu in na ozemlju Istre, torej na območju pod cerkveno pristojnostjo tržaškega škofa. Dnevniški zapisi so tudi v funkciji beleženja osebnih vtisov, pogovorov in popisa usod njemu podrejenih duhovnikov, za katere je dolžan skrbeti in za njih intervenirati pri civilnih (ali vojaških) oblasteh. ⁹ Karlin je bil naprej katoliški pastir, nato legalist in šele nato narodno zaveden Slovenec, ki ga je skrbela nasilnost protislovenskih (in protihrvaških) italijanskih nacionalistov (zoper duhovnike). Nasilneži so uživali bolj ali manj odkrito podporo vojaških in civilnih oblasti ali pa je ostala njihova samovolja nekaznovana. ¹⁰

2 BIOGRAFSKA SKICA

Dr. Andrej Karlin je kot mlad duhovnik veliko potoval, držeč se načela: »Kdor /.../ zmeraj doma tiči, ta nič vreden ni«. ¹¹ Njegova radovednost in tudi ambicioznost ga je ponesla na študij v Rim, kjer je študiral pravo na univerzi Sant'Apollinare in bil leta 1892 promoviran za doktorja obojega prava (»utriusque iuris«). ¹² Pridobil je znanje, razgledanost, intelektualno samozavest in tudi

⁴ Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM), Zapuščine škofov, Tomažič, Ivan Jožef, šk. 13bis/8.

⁵ Carlo Petitti di Roreto (1862–1933), italijanski general. 3. novembra 1918 je bil imenovan za guvernerja Trsta in okupiranega območja do demarkacijske črte s Kraljevino SHS. To zadolžitev je opravljal do julija 1919. Milica Kacin-Wohinz, *Petitti di Roreto, Carlo*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi943300/> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

⁶ Tomaž Simčič, Andrej Karlin kot tržaški škof v luči nekaterih arhivskih dokumentov (1911–1919), v: *Karlinov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje 1996, str. 66–67 (dalje: Simčič, Andrej Karlin).

⁷ Prim. Aleš Maver, In memoriam doc. dr. Ilaria Montanar, v: *Dileme: Razprave o vprašanih sodobne slovenske zgodovine*, 2024, 8/4, str. 247–249.

⁸ Za informacijo o vlogi žal že pokojne dr. Ilarie Montanar in njeni seznanitvi slovenskih raziskovalcev o originalnem Karlinovem dnevniku se zahvaljujem dr. Mihi Šimcu.

⁹ NŠAM, Zapuščine škofov, Tomažič, Ivan Jožef, šk. 13bis/8.

¹⁰ NŠAM, Zapuščine škofov, Tomažič, Ivan Jožef, šk. 13bis/8.

¹¹ Maksimilijan Jezernik, Uvodne besede, v: *Karlinov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1996, str. 5.

¹² Latinsko: obojega prava. V: Edo Škulj, Andrej Karlin in cerkvena glasba, v: *Karlinov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1996, str. 16.

konkurenčno prednost, ki je bila odločilna, da je bil naposled izbran za škofa v takrat metropolitanskem mestu z brbotajočimi klicami hudih nacionalnih nasprotij. S tem je prevzel veliko odgovornost za škofijo, v kateri sta bili dve tretjini vernikov Slovencev in Hrvatov, ena tretjina pa Italijanov.¹³

Tradicionalno je mesto tržaško-koprškega škofa pripadlo kandidatu iz slovenskega ali hrvaškega miljeja. Zaporedje duhovnikov slovenskega rodu je dunajska vlada prekinila z imenovanjem Franca Ksaverja Nagla¹⁴ junija 1902. Naglovo nepričakovano napredovanje leta 1910 za koadjutorja dunajskega nadškofa, še bolj pa dolgotrajno iskanje njegovega naslednika, je treba razumeti kot odraz velike zahtevnosti škofovske funkcije. Prvotno preferenčni kandidat Franc Castelliz¹⁵ je odstopil, s čimer so se izboljšale možnosti za Karlina, ki je bil na kandidatni listi uvrščen na drugo mesto. V vladnem predlogu je predstavljen kot »pošten duhovnik, mož velikega znanja ter zmožen in neutrudljiv referent, ki se zna vesti v družbi in ki ima tudi ustrezno energijo. Po rodu je Slovenec, ki se pa politično ni nikoli eksponiral. Obvlada oba deželna jezika in do vprašanja glagolice vedno zavzel korektno stališče.« Vatikan je soglašal z izborom, zato ga je cesar 21. decembra 1910 predlagal v imenovanje za novega tržaškega škofa.¹⁶

Po uradni objavi informacije je ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič 26. januarja 1911 zapisal v svoj dnevnik: »Karlin, imenovani škof tržaški, je sedaj na Dunaju. V ponedeljek se je vršil *processus canonicus* v nunciatu, včeraj se je predstavil ministrom in je jako dober vtis naredil (kar mene močno veseli). Danes pa je zaprisežen pred cesarjem. Menda naš Narod grdo zoper njega piše. Upam, da bo težkim nalogam v Trstu kos. Meni je hvaležen in uvidi, da proti meni včasih ni prav postopal. No, zameril sem mu le trdoglavost ob priliki zadnjega katoliškega shoda, ki je bila zares neutemeljena in edino iz prevzetnosti. Na to napako sem ga opozoril in ga bom še. Želi, da bo posvečen v tržaški katedrali, naj bi ga posvetil koadjutor Nagl, soposvečevalca naj bi bila metropolit Sedej¹⁷ in pa jaz, misli na

¹³ Walter Lukan, Imenovanje Andreja Karlina za tržaško-koprškega škofa, v: *Karlinov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1996, str. 35–43 (dalje: Lukan, Imenovanje).

¹⁴ Franz Ksaver (Xaver) Nagl (1855–1913), med letoma 1902 in 1910 tržaško-koprski škof, nato je leta 1910 postal škof koadjutor dunajskega nadškofa s pravico nasledstva in od 5. avgusta 1911 do smrti dunajski nadškof. Novembra 1911 je bil imenovan za kardinala.

¹⁵ Francesco Castelliz (1862–1934), med letoma 1895 in 1908 ravnatelj malega semenišča, od 1908 do 1923 pa ravnatelj goriškega bogoslovja. Pred prvo svetovno vojno je bil vdan monarhiji, po vojni pa je spremenil stališče in postal navdušen za nov italijanski režim. Leta 1925 se je celo zapletel v poskus odstavitve nadškofa Sedeja.

¹⁶ Lukan, Imenovanje, str. 40–43.

¹⁷ Frančišek Borgia Sedej (1854–1931) je končal goriško bogoslovje, doktoriral na Dunaju leta 1884 in bil od 1889 do 1898 študijski ravnatelj v Avguštiniju in dvorni kaplan. Tam je ustanovil akademsko društvo Danica, leta 1898 pa je bil poklican v Gorico, kjer je postal tamkajšnji kanonik, stolni župnik in dekan ter ob tem še predavatelj v centralnem semenišču. Leta 1906 je postal goriški nadškof in metropolit in to funkcijo vršil skorajda do smrti, saj se je le mesec dni poprej na pritisk italijanskih fašističnih oblasti odpovedal škofiji. Več o njem glej v: *Sedejev simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1988.

svetega Jožefa praznik.«¹⁸ V Jegličevem zapisu je še posebej zanimiva navedba Karlinove prisege cesarju. V časniku *Slovenec* je zapisano: »Novi tržaški škof g. dr. Andrej Karlin je včeraj pred navadnimi avdijencami napravil prisego pred cesarjem. Priči sta bila višji komornik baron Gudenus in naučni min. Stürgkh. Cesar je kasneje novega tržaškega škofa sprejel v zasebni avdijenci. Kakor smo čuli iz ust prvzviš. g. škofa v Ljubljani, je cesar popolnoma zdrav in ljubezniv. Novi tržaški škof se je predstavil tudi ministrskemu predsedniku, naučnemu ministru in višjim uradnikom v naučnem ministrstvu.«¹⁹

Papež Pij X. je potrdil Karlina za tržaško-koprskega škofa 8. februarja 1911, 19. marca pa je bil posvečen, kot je bil napovedal škof Jeglič v svojem dnevniku.²⁰ Jeglič je napisal, da je bila posvetitev dostojna z močno udeležbo uradnih oseb države in mesta. Karlin je presenetil »Lahe, ko je pri prihodu na kolodvor začel govoriti laško. /.../ Hvala Bogu, da je prvi vtis novega škofa na vse prav ugoden. Upam, da bo kos pretežki nalogi, ki ga čaka.«²¹

S Karlinovo umestitvijo so tri mesta v goriški nadškofiji zasedli Slovenci, zato je tržaški državni namestnik po smrti poreškega škofa Giovannija Battiste Flappa²² januarja 1913 Karlinu sporočil pričakovanje oblasti, da bo mesto zasedal italijanski duhovnik. Namestnik je imel v mislih konkretno ime (goriški prošt Aloysius Faidutti²³), a so se Jeglič, Karlin in Frančišek Borgia Sedej posvetovali o skupni terni, seznamu kandidatov. Jeglič je v svoj dnevnik zapisal: »Želimo Hrvata, ne pa Laha, saj je bil pokojni mnogo preveč Lah in odvisen od laške vodilne stranke.« Uskladil so se za kandidatno listo – terno. Na prvi dve mesti so postavili Bernardina Škrivanića²⁴ in dr. Klementa Bonefačića,²⁵ na tretje mesto pa dr. Trifuna Pederzollija,²⁶ župnika pri sv. Antonu v Trstu. Jeglič je pričakoval izbor drugo postavljenega kandidata (Bonefačića), dunajska vlada pa se je odločila za tretje postavljenega kandidata.²⁷

¹⁸ *Jegličev dnevnik: Znanstvenokritična izdaja* (ur. Blaž Otrin in Marija Čipić Rehar), Celje, Ljubljana 2015, str. 501 (dalje: *Jegličev dnevnik*).

¹⁹ *Slovenec*, št. 22, 27. 1. 1911: Novi tržaški škof g. dr. Andrej Karlin, str. 2.

²⁰ Lukan, Imenovanje, str. 39–40.

²¹ *Jegličev dnevnik*, str. 506.

²² Ivan Krstnik (Giovanni Battista) Flapp (1845–1912), od leta 1884 do smrti poreško-puljski škof.

²³ Dr. Luigi Faidutti (1861–1931), duhovnik in goriški deželni glavar od leta 1913 do konca prve svetovne vojne. Po prvi svetovni vojni je deloval v vatikanski diplomaciji, nazadnje v Litvi. Virgil Šček, Matic Batič (ur.), Renato Podbersič (ur.), *Dnevniški zapisi: 1909–1933: znanstvenokritična izdaja*, Gorica 2024, str. 38 (dalje: Šček, *Dnevniški zapisi*).

²⁴ Dejansko je šlo za dalmatinskega duhovnika p. Bernardina Nikolo Škrivanića (1855–1932), ki je bil tedaj provincial kapucinov na Reki. Življenje je posvetil širjenju lurske misli in pobožnosti. Odprl je tiskarno Miriam in Kuća dobre štampe (Hišo dobrega tiska); tiska mesečnik *Naša Gospa Lurdska*, Mahničevo *Hrvatsko stražo* pa tudi *Riječke novine* (1912–1914). Več o njem glej: *Bernardin Nikola Škrivanić i njegovo vrijeme* (ur. Darko Deković), Matica Hrvatska, Rijeka 1997; prim. *Istra: Glasilosaveza jugoslovenskih emigranata iz Julijske krajine*, 7. 10. 1932: O Bernardin Škrivanić, str. 5.

²⁵ Dr. Kvirin Klement Bonefačić (1870–1957), med letoma 1923 in 1954 splitsko-makarski škof.

²⁶ Msgr. Trifun Pederzoli (1864–1941), doma iz Kotorja, od l. 1913 poreško-puljski škof.

²⁷ *Jegličev dnevnik*, str. 547.

Tomaž Simčič ocenjuje, da je škof Karlin dosledno upošteval svojo prisego lojalnosti habsburški dinastiji, v nacionalnem pogledu pa je zastopal idejo enakopravnosti vseh narodov in jezikov znotraj avstro-ogrske monarhije. Izogibal se je javnim polemikam, tudi z zagovorniki glagolskega (staroslovanskega) bogoslužja v Istri. Z razliko od svojega predhodnika Nagla je k temu vprašanju pristopal zadržano, pod geslom *quieta non movere*. Karlin je podobno kot njegov metropolit, goriški nadškof Sedej, izhajal tako iz katoliškega univerzalizma kot tudi globoke navezanosti na sobivanje različnih narodov v monarhiji, zvesti vladarski dinastiji. Pomirjevalni pristop in velika pričakovanja za jezikovno enakopravnost – vključno z vprašanjem glagolice – v cerkvi so pretresali tržaško cerkev. Škofova odobritev zahtev slovenskih in hrvaških vernikov je bila sprejeta z nezaupanjem pri italijanskih sodržavljanih, pa tudi znotraj njemu podrejene duhovščine.²⁸ Takšen primer je škofova okrožnica mestnim župnikom o slovenskem cerkvenem petju v Trstu leta 1918. Ob tem pa se je Karlin zavzel za kanclerja Carla Mecchia²⁹, ki ga je predlagal za kanonika, vendar je vlada odklonila imenovanje, ker je – tako Jeglič – »preveč zagrizen Italijan«. O Mecchiju pa je imel tržaški škof Karlin, kakor je zapisal Jeglič, dobro mnenje, kot o »izglednem duhovniku in izredno učenem kanonistu«. S tem si je želel pridobiti simpatije vseh duhovnikov brez ozira na nacionalne opredelitve in s tem na eni strani potrditi univerzalni značaj Cerkve, na osebni ravni pa svojo integriteto, ki jo zaznamuje ideja o pravičnosti in osebni pogumu predstojnika.³⁰

V vojnih okoliščinah je bila bolj poudarjena Karlinova zvestoba Avstriji, a pri tem ni pozabil na vrednoto miru. Tako je mogoče razumeti njegov vprašalnik o pobudah Cerkve v pomoč domovini februarja 1917. Škof je pobudo predstavil kot poskus utišanja kritik, da Cerkev premalo sodeluje pri naporih za zmago. Znotraj Cerkve je kakor v družbi popuščalo prvotno vojno navdušenje. K temu je prispeval tudi vladni nastop zoper slovenske in hrvaške duhovnike, pozneje tudi do italijanskih duhovnikov. Po ugotovitvah Tomaža Simčiča je bilo približno 30 duhovnikov zaprtih pod obtožbo srbofilstva.³¹ Škof je posredoval

²⁸ Simčič, Andrej Karlin, str. 50–61.

²⁹ Škofjski kancler dr. Carolus Mecchia, r. 2. januarja 1870; ordiniran 3. maja 1892; † 9. julija 1957. Študiral je v Rimu in si pridobil doktorski naslov. Nato mu je bila zaupana vloga škofjskega kanclerja. To pa ni bilo vsem všeč in leta 1910 je proti njemu tedanji tržaški stolni župnik pri sv. Justu msgr. Giusto Buttignoni nastopil s spisom: *Kdo je kanonik Karol Mecchia?* Ta nastop ni prinesel želenih uspehov. Pozneje je bil kanonik dr. Mecchia nekaj časa administrator reške škofije (1932–1933), po Fogarjevem odstopu pa tudi generalni vikar tržaške škofije. Umrl je 9. julija 1957. *Prospectus beneficiorum ecclesiasticorum et status personalis cleri unitarum dioeceseon Tergestinae et Justinopolitanae ineunte anno MCMXVI*. Trst 1916, str. 131 (dalje: *Prospectus* 1916); Franco Stener, *Muggia: diritti e doveri nei confronti della Chiesa di San Rocco*, str. 452, op. 50. Dostopno tudi na spletu: <https://hrcak.srce.hr/file/388114> (pridobljeno: 17. 9. 2024).

³⁰ Jegličev dnevnik, str. 701.

³¹ O preganjanju slovenske duhovščine na Štajerskem sta pisala Filip Čuček in Martin Moll. Doslej podobne celovite študije v slovenskem zgodovinsko-pisju za Primorsko (vključno z Istro) (še) nimamo. Prim. Filip Čuček in Martin Moll, *Duhovniki za rešetkami: poročila škofu o poletu 1914 na Spodnjem Štajerskem aretiranih duhovnikih / Priester hinter Gittern: die Berichte der im Sommer 1914 in der Untersteiermark verhafteten geistlichen an ihren Bischof*, Ljubljana 2006.

za svoje duhovnike, vendar ni bil vedno uspešen. Je pa bil uspešen njegov nastop v podporo Jakoba Ukmarja (1878–1971)³², ki je bil sicer zaprt z utemeljitvijo, da je kot profesor govoril proti Avstriji in cesarju, nato pa oproščen vsake krivde. Karlinovo posredovanje je bilo v tem primeru uspešno.³³

Karlin je za razliko od Jegliča in Sedeja na vladno prošnjo začasno dovolil – v nasprotju s cerkvenimi odredbami – uporabo cerkvenih objektov za protestantsko bogoslužje. Pri tem se je skliceval na izredne razmere – vojaki so na fronti, s tem odtegnjeni od duhovne oskrbe.³⁴ Karlin je tudi okleval pri podpisu majniške deklaracije. Ljubljanskemu škofu je odgovoril na njegov poziv, da »*dovoli podpis, pa je tudi zadovoljen, ako se izhaja brez njega.*« Medtem je goriški nadškof odločno odklonil svoj podpis pod deklaracijo.³⁵

Avgusta 1918 je baron Max Hussarek (1865–1935), ministrski predsednik dunajske vlade, ljubljanskemu škofu Jegliču predlagal, naj ravna podobno zadržano in modro kot goriški nadškof, oziroma kot lavantinski in tržaški škof v zadevi jugoslovanskega vprašanja.³⁶ Jeglič je odgovoril, da so imenovani škofje v povsem drugačnih okoliščinah: »*Napotnik je bolan, Sedej ima več kot polovico škofije uničene, Karlin pa ima preveč mešano prebivalstvo.*«³⁷ Predsednik vlade je na avdienci poskusil pridobiti Karlina za posredovanje pri ljubljanskem škofu v smislu večje zadržanosti pri podpiranju majniške deklaracije in nasploh njegove vloge v jugoslovanskem vprašanju. Tržaškemu škofu je povedal za pritiske nanj, da bi izvedel »politične konsekvence« proti Jegliču. Jeglič je v svoj dnevnik zapisal še Hussarekovo oceno, izrečeno tržaškemu škofu, da bi »/a/ko bi dali Jugoslavijo, potem bi vsi Nemci od Štajerskega na sever pristopili k Berlinu, Kočevarji bi se izselili in Lahi bi vzeli Trst.« Karlin je zagovarjal ljubljanskega škofa z argumentom, da bi se lahko v nasprotnem primeru, z neodzivanjem na politična vprašanja, ljudstvo odvrnilo od škofa in duhovnikov. Napovedal je, da se bo na poti z Dunaja v Trst oglasil pri ljubljanskem škofu in prenesel vladno sporočilo, naj »*se bolj v ozadje umakne/m/ ter posnema/m/ svojega dobrega in modrega metropolita.*« Karlin pa je s sabo prenesel tudi nuncijsko stališče za morebitne dvomljivce v Jegličevo avtoriteto. Na morebitna vprašanja o statusu ljubljanskega škofa naj Karlin duhovnikom svetuje, da »*naj le bodo s svojim škofom, potem bo vse dobro.*«³⁸

³² Jakob Ukmar, r. 13. julija 1878; v mašnika posvečen 14. julija 1901; † 2. novembra 1971. Več o njem glej npr. Jakob Ukmar: <https://svobodnaslovenija.com.ar/jakob-ukmar-1878-1971/> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

³³ Simčič, Andrej Karlin, str. 58.

³⁴ Jegličev dnevnik, str. 662.

³⁵ Jegličev dnevnik, str. 719.

³⁶ Jegličev dnevnik, str. 755.

³⁷ Jegličev dnevnik, str. 755.

³⁸ Jegličev dnevnik, str. 758.

Karlin je znal prisluhniti stiski ljudstva, prizadetega od vojnih grozot. Verjetno si med vojno ni predstavljal, da bo moral po njej enakovrstno tolažbo nuditi svojim duhovnikom, ki so jih nove okupacijske oblasti pregnale z njihovih župnij.³⁹

3 PREVRATNA DOBA

»Proti večeru se je jako živahno v Kopru demonstriralo. Ponoči pa so smeli cesarskega orla raz okrajno glavarstvo,« je Karlin zapisal v svojem prvem vpisu v dnevnik 30. oktobra 1918.⁴⁰ Nastopila je doba, ki jo Karlin označuje kot anarhija, pozneje tudi revolucija. 1. novembra je skupina demonstrantov vdrla v škofijo, ki jo Karlin imenuje dom, in zahtevala pregled vseh prostorov. Demonstranti so želeli preveriti, ali so v škofiji še simboli avstro-ogrske države. Škofov odločen nastop jih ni pregnal, kar je odraz novega stanja škofove avtoritete ter neprijetnosti pri navdušenih podpornikih italijanske države, iredentistih. Organizirani demonstranti so znova vdrli v škofovski dvorec, tokrat tudi v škofove zasebne prostore, 29. decembra 1918, ko so škofu odvzeli njegovo osebno lastnino, vključno z dnevnikom prevratne dobe. Na isti dan so demonstranti napadli še uredništvo *Edinosti*. Karlin v pismu generalu Carlu Petittu di Roreto zapiše, da so demonstranti na trgu pred škofijo vzklikali »Viva l'Italia!«, »abbasso il vescovo«, »abbasso il vescovo sciavo«⁴¹, v njegove prostore pa so vstopili predstavniki demonstrantov v uradnih italijanskih uniformah. General se je distanciral od demonstrantov in obljubil, da se takšen incident ne bo več nikoli ponovil.⁴² Narejen je bil prepis Karlinovega dnevnika prevratne dobe, prepis pa je italijanska vlada uporabila kot kronski dokaz Karlinove protiitalijanske drže pri zahtevah za njegovo zamenjavo pri Svetem sedežu.⁴³ Ob tem pa velja opozoriti na zapis guvernerja Carla Petitti di Roreta za Julijsko krajino iz 19. novembra 1918. Zapis navajam po prevodu v monografiji *Ogenj, ki je zajel Evropo: Narodni dom v Trstu 1920–2020*: »Vrhovnemu poveljstvu predlagamo, naj nemudoma zamenja slovanskega tržaškega škofa monsinjorja Karlina z drugim, znanim po svojem italijanskem značaju, hkrati pa, da bi lahko nato podoben ukrep uporabili za goriškega nadškofa monsinjorja Sedeja.«⁴⁴

Škof ocenjuje, da je v odnosu do novih lokalnih oblasti nemočen – protesti na civilne oblasti ne učinkujejo, zato svojim duhovnikom, ki so ga prosili za

³⁹ NŠAM, Zapuščine škofov, Tomažič, Ivan Jožef, šk. 13bis/8.

⁴⁰ NŠAM, Zapuščine škofov, Tomažič, Ivan Jožef, šk. 13bis/8.

⁴¹ Italijansko: Živela Italija! Dol s škofom! Dol s slovenskim škofom!

⁴² Simčič, Andrej Karlin, str. 66–67. Borut Klabjan in Gorazd Bajc, *Ogenj, ki je zajel Evropo*: Narodni dom v Trstu 1920–2020, Ljubljana 2021, str. 135–136 (dalje: Klabjan in Bajc, *Ogenj, ki je zajel Evropo*).

⁴³ France Martin Dolinar, Andrej Karlin v rimskih dokumentih, v: *Karlinov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj). Celje 1996, str. 75–79 (dalje: Dolinar, Andrej Karlin).

⁴⁴ Klabjan in Bajc, *Ogenj, ki je zajel Evropo*, 110.

pomoč, lahko nudi »zgolj« tolažilne misli in jih bodri, da naj vztrajajo pri opravljanju svojega poslanstva. Karlin ostane optimističen in upajoč na vzpostavitev pravnega reda, zato pragmatično hrani proteste za zares ključne zadeve, saj se boji, da bo s prepogostimi protesti povsem izvotlil svojo oblastno avtoriteto, še posebej znotraj škofije. Škofovo avtoriteto testirajo tudi podrejeni duhovniki, ki pozdravljajo predstavnike (okupacijskih) oblasti in se celo brez škofovega dovoljenja udeležujejo avdienc pri oblasteh. Škof Karlin protestira, a hkrati resignirano ugotovi: »*O revolucija – za te nisem rojen, nikdar se te ne privadim.*« Ob drugi priložnosti v sredini decembra pa zapiše: »*Protestirati ne smem ... prošnje nič ne pomagajo ... pa bodi škof v takih okoliščinah!*«⁴⁵

Po italijanskih časopisih škofa osirajo kot reprezentanta prejšnje države, prejšnjega režima, avstrijskega škofa – to je aluzija, da bi moral ravnati podobno kot civilni uradniki, ki so po razpadu države zapustili Tržaško. Ampak škof o tem ne razmišlja, četudi v italijanskih časopisih bere vesti o svojem nasledniku, tudi o svojem domnevno nelojalnem odnosu do novih oblasti. Najbolj pa ga je pretresla vest o svojem domnevnem odstopu v ljubljanskem Slovencu, ki je povzemal vest po italijanskem časopisu *Gazzetta di Pola*.⁴⁶ Pričakoval je, da bo italijanske prenapeteže zaustavil vpliv Svetega sedeža. Ob očitnem razkritju internih cerkvenih stališč konec novembra 1918 v italijanskih časopisih pričakuje diplomatski protest Svetega sedeža in nato povrnitev v ustaljene tirnice komunikacije med italijansko državo in Svetim sedežem. Že iz Karlinovega zapisa je razvidno, da je bila to njegova velika želja, saj je opazoval temeljito predrugačenje tradicionalnih odnosov in poseganje v njegove pristojnosti.⁴⁷

Škof, ki je sicer po svoji izjavi komunikacijsko izoliran, zasebna komunikacija s pismi ali po telefonu je nadzorovana, se mora soočiti z njemu upornimi duhovniki, ki so se razveselili prihoda italijanskih okupacijskih oblasti, upajoč, da je to pričetek italijanskega obdobja.⁴⁸ Karlina so zelo verjetno spremljali okupacijski varnostnoobveščevalni organi. Na dan vdora demonstrantov v škofove sobane so italijanski varnostnoobveščevalni organi v strogo zaupnem poročilu navedli, da je škof med italijanskimi meščani neprijeten, saj naj bi držal vse niti lokalne Cerkve, duhovščina pa je podobno kot škof projugoslovansko usmerjena. Domnevali so, da škof vzdržuje stike z Ljubljano, še posebej ljubljanskim škofom, ki je označen kot eden od »*apostolov jugoslovanskega gibanja*«. ⁴⁹

⁴⁵ NŠAM, Zapuščine škofov, Tomažič, Ivan Jožef, šk. 13bis/8.

⁴⁶ NŠAM, Zapuščine škofov, Tomažič, Ivan Jožef, šk. 13bis/8.

⁴⁷ NŠAM, Zapuščine škofov, Tomažič, Ivan Jožef, šk. 13bis/8.

⁴⁸ NŠAM, Zapuščine škofov, Tomažič, Ivan Jožef, šk. 13bis/8.

⁴⁹ Klabjan in Bajc, *Ogenj, ki je zajel Evropo*, str. 135.

Škof je tudi razočaran nad pragmatičnostjo nekaterih duhovnikov v nacionalnem oziru, kar morda deluje kot kritika tovrstnega ravnanja, a je dejansko zla slutnja, da lahko njegov naslednik na čelu škofije z nameščanjem italijanskih duhovnikov odreče slovenskim vernikom duhovno oskrbo v materinem jeziku, torej pohitri poitalijančevanje.⁵⁰ (Italijanski) tržaški duhovniki so izražali pričakovanja za stik z novimi, okupacijskimi oblastmi. Sedmega novembra so bili na viziti pri 'gubernatorju', o čemer so obvestili škofa, ki jih je opozoril, da duhovnike pred oblastmi zastopa škof. Sedem dni pozneje je odšel v spremstvu najožjih sodelavcev na vizito h 'gubernatorju'. Po izmenjavi pozdravov se je »vizita« pri gubernatorju končala v manj kot dveh minutah. Daljši pa je bil pogovor z 'gubernatorjevim' svetovalcem za verske zadeve Carlom Gallijem,⁵¹ ki je svetoval potrpljenje in načelno zavrnil pritožbo o preganjanju argumentov s pojasnilom, da so duhovniki neprikljubljeni pri ljudstvu. Na Karlinovo opozorilo, da je težko imenovati nove duhovnike, pa ga je opozoril na italijanski kadrovske bazen, v katerem duhovnikov ne primanjkuje. Galli je Karlina zbodel, da ni pričakovati večjih teritorialnih sprememb, zato je posredno svetoval sprejem novih oblasti in predvsem novega državnega okvirja. Karlin je kot pravno izobražen cerkveni dostojanstvenik večkrat navedel začasen status novih oblasti, tudi v pogovoru z ženo dr. Valeria, predsednika odbora za javno varstvo. Za politiko ženo je bila zadeva zaključena z obiskom italijanskega kralja, zato je pričakovala, da bo tržaški škof odobril *Te Deum*.⁵²

Škofa Karlina pred usodo njemu podrejenih duhovnikov v Istri, ki so preganjani in zaprti ali so pred preganjanjem pobegnili, rešuje njegov status in papežev vpliv. Tomaž Simčič ocenjuje, da so si italijanske oblasti sprva prizadevale škofa osamiti; Karlin očitno ni bil povabljen na sprejem italijanskega kralja v Trst, samoiniciativno pa se ni odločil za udeležbo. Z odpovedjo javnega nastopanja bi škof deloval pomirjevalno in s tem sprejel tezo o svoji neprikljubljenosti med »ljudstvom«. Sveti sedež je sprva zavračal pritisk italijanskih oblasti do sklenitve miru in s tem nove državno-pravne stvarnosti, o čemer je škofa Karlina osebno obvestil papežev apostolski vizitator Pietro Bastien⁵³ konec no-

⁵⁰ NŠAM, Zapuščine škofov, Tomažič, Ivan Jožef, šk. 13bis/8.

⁵¹ Carlo Galli (1878–1966), italijanski pravnik in diplomat. V januarju 1915 je opravil tajno misijo v Avstrijskem Primorju, kjer se je srečal tudi z nekaterimi slovenskimi politiki.

⁵² NŠAM, Zapuščine škofov, Tomažič, Ivan Jožef, šk. 13bis/8.

⁵³ Belgijski benediktinec Pierre (Pietro) Bastien (1866–1940), profesor redovniškega prava v Rimu in svetovalec več vatikanskih kongregacij.

Bastien je bil že apostolski vizitator v Bosni in Hercegovini med letoma 1910 in 1914. Sveti sedež ga je novembra 1918 poslal v novo »jugoslovansko kraljestvo« kot posebnega odposlanca. Tam je ostal vse do poletja 1919 in v Rim pošiljal dolga pisma in naпослед tudi končno poročilo. Predstavljal je glavni vir informacij za papeža ob nastajajoči novi državi, saj nuncija v Beogradu ni bilo vse do pomladi 1920. Več o njem glej Paolo Blasina, »Santa Sede e Regno dei serbi, croati, e sloveni. Dalla missione di Dom Pierre Bastien al riconoscimento formale (1918–1919)«, in *Studi storici* 35 (1994), št. III, str. 773–809; Massimiliano Valente, *Diplomazia pontificia e Regno dei Serbi, Croati e Sloveni (1918–1929)*, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, Split 2012, zlasti str. 17–73.

vembra 1918. Karlinu je izročil pismo kardinala Pietra Gasparrija⁵⁴, državnega tajnika v Rimu, ki je svetoval, da papeškega odposlanca »*di riceverlo con la sua solita cortesia e di ascoltarlo*«. ⁵⁵

Papež je škofu Karlinu naročil, da naj bo v odnosu do italijanske vlade »*assai prudente /.../, kolikor mogoče popustljiv in če bi zahtevali tudi 'Te Deum' od mene, naj temu ne bom nasproten in tudi župnikom naj tega ne prepovedujem. Glede Trsta sem že lahko prepričan, da ostane pri Italiji in naj se po tem uravnam*«. Karlin je papeškemu odposlancu zagovarjal svoje stališče glede Te Deuma, da ni decidirano prepovedal takšne svete službe, ampak očitno ni ponovil dnevniškega stališča, v katerem izpostavi pravno neopredeljen status novih oblastnikov, ki jih je dojemal zgolj kot okupacijske. Svoje dostojanstveno ravnanje je podkrepil z gesto dobre volje, z odobritvijo maše na godovni dan kraljice Margerite⁵⁶ v Louvranu. ⁵⁷

Papeški odposlanec je poročal kardinalu Gasparriju, da je škof Karlin v celoti pripravljen sprejeti papeževe odločitve. ⁵⁸ Ob tem pa je navedena škofova odgovornost za vse vernike, ne glede na njihovo narodnost, in tudi o nasprotovanju mlajše italijanske duhovščine škofu, zato je škof zaprosil za salezijanskega duhovnika Michelangela Rubina⁵⁹ umik iz Trsta. V pismo papeški odposlanec vključi govorico, da bodo slovanski duhovniki odšli v Jugoslavijo, če bo škof Karlin moral zapustiti tržaško škofijo. To informacijo je odposlanec verjetno pridobil od duhovnikov, saj Karlin v dnevniku nikjer ne omenja morebitne diskusije o njegovem odstopu. Na podlagi ostalih zapisov na drugih mestih v dnevniku ter skrbi za svoje duhovnike in vernike je mogoče oceniti, da o tem ni razmišljal. Celo več, italijanske oblasti je opozoril, da s preganjanjem duhovnikov dejansko ustvarjajo mučence. ⁶⁰

V zadevi Rubino se je Sveti sedež obrnil na italijanskega vojaškega škofa Angela Bartolomasija, ⁶¹ ki se je v časopisih omenjal kot Karlinov naslednik, o čemer piše škof v dnevniku. Vojaški škof Bartolomasi je 9. februarja 1919 poslal poročilo o delu vojaškega duhovnika Rubina. Označil ga je za odličnega in zanesljivega duhovnika, ki je imel pred vojno kot direktor salezijanskega zavoda v

⁵⁴ Pietro Pietro Gasparri (1852–1934), kardinal, državni sekretar (1914–1930) pod papežem Benediktom XV. in Pijem XI., podpisnik Lateranske pogodbe z Italijo (1929).

⁵⁵ Italijansko: Da ga sprejme z običajno vljudnostjo in posluša. Dolinar, Andrej Karlin, str. 78; NŠAM, Zapuščine škofov, Tomažič, Ivan Jožef, šk. 13bis/8.

⁵⁶ Margarita Savojska (1851–1926), žena kralja Umberta I. in mama kralja Viktorja Emanuela III.

⁵⁷ NŠAM, Zapuščine škofov, Tomažič, Ivan Jožef, šk. 13bis/8.

⁵⁸ Dolinar, Andrej Karlin, str. 75.

⁵⁹ Michelangelo Rubino (1869–1946) je bil pred vojno ravnatelj salezijanskega zavoda v Trstu. V času fašizma in druge svetovne vojne je bil nadzornik vseh vojaških kaplanov. Biblioteca di documentazione sul territorio, Capitolo XV., <https://www.lacabalesta.it/biblioteca/Giuliani/VittorieDiDio/VittorieDiDio15.html> (pridobljeno 10. 11. 2024).

⁶⁰ NŠAM, Zapuščine škofov, Tomažič, Ivan Jožef, šk. 13bis/8.

⁶¹ Angelo Bartolomasi (1869–1959), med 1919 in 1922 tržaško-koprski škof, dolgoletni italijanski vojaški ordinarij.

Trstu nekaj težav s škofom zaradi nacionalnih razhajanj.⁶² Rubin je lahko ostal v Trstu, s čimer Sveti sedež ni upošteval Karlinove prošnje. Gre za pomembno simbolno zmago Karlinovih nasprotnikov, pa tudi italijanskih oblasti.

Karlin je spoznal, da bo težko še nadalje zasedal svoje mesto, zato je že spomladi, za veliko noč, Jegliča obvestil, da ga »*Lahi ne marajo, da bo pa ostal, dokler bo mogel*«. Jeglič mu je omenil, da bi mu lahko ponudil »*proštijo in ga imenoval generalnim vikarjem*«. Kmalu zatem je bil Karlin povabljen v Rim, kjer ga je sprejel kardinal Pietro Gasparri in nato še papež Benedikt XV. (papež v letih 1914–1922). Gasparri ga je obvestil o italijanskih zahtevah, da Karlin zapusti škofovsko mesto. Italijansko pričakovanje je na sprejemu ponovil papež.⁶³ Pred njegovim prihodom so v Vatikanu prejeli pritožbo – naslovljeno na Federica Tedeschinija, uradnika v državnem tajništvu Svetega sedeža⁶⁴ – zoper Karlinovo omejitev pridige v italijanskem jeziku duhovniku Crocettiju na tri dni v velikonočnem tednu – to je bilo označeno kot protiitalijansko nastopanje. Ob tem je pritožnik Carlo Monti (1851–1924)⁶⁵, direktor verskega sklada za Italijo, Karlinu očitil njegove simpatije z Jugoslavijo in zahteval njegovo odstranitev iz Trsta. V podkrepitev zahteve in obtožbe o Karlinovem protiitalijanskem odnosu je italijanska vlada kardinalu Gasparriju poslala prepis Karlinovega dnevnika od 30. oktobra 1918 do 22. decembra 1918.⁶⁶ To dejansko pomeni, da je škof Karlin pravilno ocenil, da odgovornost za napad nanj 29. decembra 1918 nosijo italijanske (okupacijske) oblasti.

Podobno velja tudi za javne izgrede zoper škofa 22. junija 1919 v Kopru, ko so demonstranti škofu poskušali preprečiti birmanje. Demonstranti, ki so delovali s tiho podporo oblasti, so povzročili javni nemir. Italijanske oblasti so v Vatikan sporočile, da nadaljnja prisotnost tržaškega škofa povzroča javni nered in nemir na ozemlju, pa tudi sama škofova oseba naj bi bila v nevarnosti. Slednje spominja na argumentacijo lokalnih okupacijskih ali krajevnih oblasti, ki so s tem argumentom odvzele prostost ali izgnale duhovnike iz Istre.⁶⁷

Karlin opaža dva protislovna trenda: na eni strani njemu podrejeni italijanski duhovniki kršijo internacionalni značaj Cerkve z nošenjem nacionalističnih emblemov, na drugi strani pa preganjanje duhovnikov na osnovi njihove lojalnosti do prejšnje avstrijske oblasti ter slovenskih in hrvaških duhovnikov na osnovi jezika božje službe. V prvi skupini, ki je izgubila Karlinovo spoštovanje,

⁶² Dolinar, Andrej Karlin, str. 75.

⁶³ Jegličev dnevnik, str. 767.

⁶⁴ Federico Tedeschini (1873–1959), italijanski duhovnik, od leta 1914 je deloval v državnem tajništvu Svetega sedeža, leta 1933 je postal kardinal »in pectore«.

⁶⁵ Monti, Carlo, Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani: [https://www.treccani.it/enciclopedia/carlo-monti_\(Dizionario-Biografico\)/](https://www.treccani.it/enciclopedia/carlo-monti_(Dizionario-Biografico)/) (pridobljeno: 10. 11. 2024). Carlo Monti je bil tudi odpravnik poslov italijanske vlade pri Svetem sedežu.

⁶⁶ Dolinar, Andrej Karlin, str. 75, 78.

⁶⁷ Simčič, Andrej Karlin, str. 67–68.

je izstopal učitelj iz Sovinjaka, ki mu je poslal razglednico. Naslovil ga je kot bivšega škofa, hkrati pa mu priporočil meditacijo, zase pa je napovedoval, da bo pel latinsko litanije vseh svetnikov. Za drugo skupino pa je Karlin zapisal: »*Iz raznih krajev v Istri prihajajo polagoma poročila, da so se italijanaši barbarsko znašali nad duhovniki. Mi v Trstu teh novic na zvemo, ker jih italijanski časnikarji ne prinašajo. Slučajno sem dobil v roke 'Slovenca' od 21/11, ki v raznih dopisih iz Istre poroča nasilnost talijanašev po Istri, ki se opirajo na okupacijske četé.*« Ob tem pa škof ugotavlja, da se kažejo jasni znaki »*'kulture borbe', v kateri bo vsa odgovornost izključno na duhovnikih*«. Pri tem navede totalitaristični diskurz, ki Slovence označuje kot nepravne prebivalce Istre, torej prebivalce, ki so jih avstrijski vladarji naselili v Istri, da bi jo varovali pred Italijani. Karlin je izjavo sicer pospremil z vprašanjem – »*Kdo se ne smeje?*« – saj je bilo zanj nepredstavljivo, da bi prišlo do masovnega preganjanja slovenskih in hrvaških prebivalcev, še posebej pa duhovnikov. Ocenjeval je, da je preganjanje duhovnikov strateško, a upal, da je to začasne, prehodne narave, saj »*ljudstvo brez duhovnikov na katerega se naslanja, se bo takoj vdalo tujemu vplivu.*«⁶⁸

26. oktobra 1919 je Karlin dobil iz Rima po kardinalu Gaetanu de Lai⁶⁹ poziv, da se odpove škofiji, »*kakor je obljubil, da je pripravljen, in naj gre k svojemu prijatelju škofu ljubljanskemu*«. Jeglič je v dnevniku povzel Karlinovo oceno »*iz okoli velike noči*«, da ga »*Lahi ne marajo, da bo pa ostal, dokler bo mogel*«. O Karlinovi usodi se je avgusta 1919 pogovarjal Jeglič s papežem. Takrat je papež predstavil italijanske pritiske za takojšnjo odstranitev tržaškega škofa, vendar je Sveti sedež zavzel stališče, da bodo kadrovska vprašanja rešena po sklenitvi miru. Jeglič je 3. novembra 1919 zapisal: »*Ako so se pa sedaj vdali, moral je biti nanje silen pritisk.*« Ljubljanski škof se je bal, da bo odstavek, še posebej pa pred sklenitvijo miru in določitvijo meje, vplivala na ugled Svete stolice pri Slovencih – »*Ugled papežev bo pri Slovencih trpel.*« Ob tem pa je poročal, da je bil Karlin užaloščen nad hladnokrvnim pozivom iz Rima. Jeglič poroča, da je Karlin poslal »*kardinalu de Lai suho odpoved, svetemu očetu pa pismo, v katerem obžaluje, da je postal žrtev laškega nacionalizma.*«⁷⁰ Iz Rima so Karlina prosili za sklic kapitlja, ki naj izbere kapitularnega vikarja. Tržaški škof v odstopu je navodilo razumel kot prošnjo za čimprejšnji odhod iz Trsta. Med ponujenimi možnostmi ljubljanskega škofa je izbral častno mesto rektorja v Zavodu svetega Stanislava.⁷¹

⁶⁸ NŠAM, Zapuščine škofov, Tomažič, Ivan Jožef, šk. 13bis/8.

⁶⁹ Gaetano de Lai (1853–1928), italijanski duhovnik, kardinal od leta 1907 in v letih 1919–1928 prodekan kardinalskega kolegija. Ta čas je bil tudi tajnik konsistorialne kongregacije (danes dikasterija) za škofo.

⁷⁰ Jegličev dnevnik, str. 788.

⁷¹ Jegličev dnevnik, str. 790.

Iz Karlinovega dnevnika tako razberemo, da je bil za nove oblastnike tako pripadnik stare elite kot tudi branik, ki ščiti slovenske in hrvaške duhovnike. Bil je torej razumljen kot cokla pospešeni in pogobljeni transformaciji Tržaške in Istre. Škof je ostal trden v prepričanju, da morajo biti verniki deležni evangelija v jeziku, ki ga razumejo, zato je protestiral pred preganjanju duhovnikov, ki so pridigali slovensko ali hrvaško. Najbolj pa ga je prizadelo stališče padovanskega⁷² provinciala minoritov po odhodu slovensko in hrvaško govorečih redovnikov iz Pirana: »*Si privano dei sacramenti finché impareranno la lingua italiana.*«⁷³ V pismu papežu je ostro protestiral, a to ni bistveno vplivalo na stanje na terenu, kjer je nova vojaška in civilna oblast krepila nadzor nad oblastniki vzvodi.⁷⁴ Klica novih časov je tudi sprememba statusa verouka iz obveznega v fakultativen predmet. Novost je tržaški škof komentiral z besedami: »*To bo seme za prihodnjo generacijo.*« V povezavi s šolstvom opozori tudi na pandemijo španske gripe.⁷⁵

Karlin je v Zavodu svetega Stanislava nadomestil rektorja Janeza Frančiška Gnidovca,⁷⁶ ki je odšel k lazaristom. Imenovanje je bilo dobro sprejeto, hkrati pa je ljubljanski škof razrešil napetost znotraj zavoda in ponudil častni izhod škofu, ki se je »v pokorščini svetemu očetu odpovedal škofijstvu.«⁷⁷ Karlin se je od svojih vernikov poslovil 2. decembra v pastirskem pismu,⁷⁸ tri dni pozneje pa je že prišel v Ljubljano. Njegov odhod je povzročil precejšnje razburjenje med Slovenci v Trstu in Istri nad Svetim sedežem. Pripravljal se je protest, na katerem bi zahtevali »povrnitev Karlina.«⁷⁹ Na zboru duhovnikov iz goriške, tržaške in poreške škofije v Sežani pa je bil sprejet sklep o protestnem pismu. K temu je duhovnike spodbudilo hitro imenovanje Karlinovega naslednika Ange-la Bartolomasija⁸⁰ in zaskrbljenost, da bo odstavljen tudi goriški nadškof Sedej. Sklenili so, da bodo resolucije in spomenico predali kardinalu Gasparriju in

⁷² Provincialni minister v Padovi v letih 1907–1919 je bil p. Antonio Bolognini (1868–1942). Provincial je ostal do provincialnega kapitlja v Padovi, ki je potekal od 25. do 27. avgusta 1919. 26. avgusta je bil izvoljen njegov naslednik p. Lodovico Bressan, provincial med leti 1919–1922. Za podatek se zahvaljujem p. dr. Igorju Salmiču.

⁷³ Italijansko: Prikrajšajo se za zakramente, dokler se ne naučijo italijanskega jezika.

⁷⁴ NŠAM, Zapuščine škofov, Tomažič, Ivan Jožef, šk. 13bis/8.

⁷⁵ NŠAM, Zapuščine škofov, Tomažič, Ivan Jožef, šk. 13bis/8.

⁷⁶ Janez Frančišek Gnidovec (1873–1939), slovenski lazarist, med letoma 1924 in 1939 škof v Skopju. Za škofovsko geslo si je izbral besede apostola Pavla: »*Vsem sem postal vse*«. Leta 1973 so v ljubljanski nadškofiji začeli postopek za beatifikacijo škofa Gnidovca. Papež Benedikt XVI. je 27. marca 2010 odobril objavo odloka o herojskih krepostih svetniškega kandidata in odtlej ga smem imenovati častitljivi Božji služabnik. Janez Frančišek Gnidovec: <https://www.skofija-novomesto.si/sl/svetniski-kandidati/janez-francisek-gnidovec>, (pridobljeno 11. 10. 2024).

⁷⁷ Jegličev dnevnik, str. 791.

⁷⁸ Dolinar, Andrej Karlin, str. 81.

⁷⁹ Jegličev dnevnik, str. 794.

⁸⁰ Angelu Bartolomasiju so italijanski nacionalisti silno nasprotovali, ker se je boril za pravice preganjane slovenske manjšine. Kmalu je moral zaprositi za premestitev. Tudi naslednji tržaški škof, Luigi (Alojzij) Fogar, je obsojal italijanski nacionalistični pritisk v Julijski krajini, na kar je opozarjal tudi Sveti sedež. Zaradi tega se je moral tudi on umakniti iz Trsta v Rim. Šček, *Dnevniški zapisi*, str. XXXI–XXXII.

konsistorialni kongregaciji škofov. Zaradi bojazni, da po pošti poslani protesti ne bi dosegli naslovnikov, so prosili za pomoč ljubljanskega škofa. Jeglič je nato v spremstvu dekana Ignacija Valentinčiča⁸¹ iz Komna, Emila Šašlja⁸² s Klanca in Matije Simona Defarja⁸³ iz Voloskega v začetku marca 1920 obiskal Rim; 6. marca pa jih je sprejel papež. Jeglič poroča o ugodnem sprejemu, nekoliko pa ga je presenetilo vprašanje, ali ljudstvo želi nazaj bivšo Avstrijo. Jeglič je odgovoril, da je »presenečen, kako hitro in tako lahko je ljudstvo pozabilo Avstrijo«. Jeglič je poročal, da so bili prisrčno sprejeti pri kardinalih, razen pri kardinalu de Lai. Veliko pozornosti je ljubljanski škof v svojem dnevniku namenil stališču kardinala Merrya del Vala,⁸⁴ ki se je pritoževal nad prenapetim nacionalizmom, ki »povsod vlada in Cerkvi škoduje«. Pritožil se je tudi nad sistematičnim prizadevanjem italijanske vlade, »da papeštvo nacionalizira, namreč da bi bil papež ne le kot oseba, ampak tudi kot papež Lah in bi kot primas Italije podpiral laško politiko. Ker pa tega ne doseže, zato papeža sovražijo.«⁸⁵

4 KARLINOV DNEVNIK IZ PREVRATNE DOBE

Dnevnik iz tržaške prevratne dobe je dvodelen: prvi del so dnevniški zapisi od 30. oktobra do 24. decembra 1918, torej nekaj dni pred aktivističnim odvzemom notesov, vključno z dnevniškim, drugi, krajši del pa se prične z vrnitvijo notesa 7. aprila 1919, vsebinsko pa predstavlja rekapitulacijo usod njegovih duhovnikov, ki so bili pregnani ali so morali zapustiti svoja mesta v tržaški škofiji.

Karlinov dnevnik iz prevratne dobe v Trstu je v zgodovinopisju poznan, a bolj po prepisu dnevnika, ki so ga izvedle italijanske (okupacijske) oblasti po zaplembi škofove osebne lastnine 29. decembra 1918. Prvič so bili izseki Karlinovega dnevnika objavljeni v tržaškem časopisu *Era nuova* 8., 9. in 10. julija 1920 z jasnim namenom predstavitve Karlinovega protiitalijanskega razmišljanja in delovanja. Jože Pirjevec ocenjuje, da je bilo to učinkovito sredstvo v načrtni protislovenski akciji, ki je dosegla svoj vrhunec samo tri dni pozneje, 13. julija 1920, s požigom Narodnega doma.⁸⁶

⁸¹ Ignacij Valentinčič, r. 3. julija 1867; v mašnika posvečen 8. septembra 1890; † 7. junija 1946. Goriški stolni kanonik in od 1922 dekan mestne dekanije, pred tem dekan v Komnu. Češut, Marija, *Valentinčič, Ignacij*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi951420/> (pridobljeno: 10. 10. 2024).

⁸² Emil Šašelj, r. 21. oktobra 1865; ordiniran 12. junija 1891; † 23. decembra 1926, župnik v Klancu pri Kozini vse do izгона v septembru 1923. Lojze Škerl, Šašelj, Emil (Milan): <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi947620/> (pridobljeno: 10. 10. 2024).

⁸³ Matija Simon (Šime) Defar; r. 20. februarja 1874; v mašnika posvečen 25. julija 1898; † 15. februarja 1929, župnik v Voloskem, pred tem župnik v Dekanah. *Prospectus* 1916, str. 130; *Novi list*, št. 3, 12. aprila 1929, str. 1: Smrtna kosa v tržaški škofiji.

⁸⁴ Rafael Merry del Val (1865–1930), španski duhovnik, kardinal od l. 1903. V letih 1903–1914 kardinal državni tajnik, v letih 1914–1930 pa je bil na čelu Svetega oficija.

⁸⁵ *Jegličev dnevnik*, str. 803.

⁸⁶ Jože Pirjevec, Škof Karlin v Trstu, v: *Karlinov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1996, str. 32.

Karlinov dnevnik predstavlja vpogled v vzpostavljanje odnosov med novimi oblastniki (sprva vojaško in nato civilno upravo) in lokalno katoliško cerkvijo po razpadu dolgožive državne tvorbe, ko novi oblastniki želijo prevzeti vse pomembne vzvode oblasti. Pri tem se rušijo stara razmerja in revolucionarno posega v škofove pristojnosti na terenu in Cerkev kot institucijo. Lokalni nosilci oblasti upravičujejo ravnanje na terenu kot narodovo voljo, to je voljo italijanskih prebivalcev, ki so bili deležni krivic pod avstrijsko vlado, še posebej med prvo svetovno vojno. Škof se zaveda omejitve svoje avtoritete pri okupacijski oblasti, a vendar protestira, opozarja in bodri svoje duhovnike v stiski. Pričakoval je, da ga bo pri tem podprl Sveti sedež, da bo torej ostal škof vsaj do sklenitve miru in ureditve državno-pravnih razmerij. Upošteval je papeževo navodilo za zadržano javno nastopanje, za popustljiv odnos do italijanskih okupacijskih oblasti, a je že na avdienci pri papežu po veliki noči 1919 spoznal, da italijanska vlada odločno zahteva njegovo odstranitev.⁸⁷ Pred odhodom v Rim je naredil popis preganjanjih duhovnikov, kar je sestavni del dnevnika, s čimer je upošteval nov fenomen, ki se je razvil po prvi svetovni vojni, z natančnim zbiranjem podatkov in oblikovanjem racionalnih argumentov v obliki spomenic in ekspertiz. Karlinov pregled so pozneje nadgradili duhovniki v spomenici, ki je bila predana papežu marca 1920.⁸⁸

5 SKLEPNA MISEL

Dnevnik tržaškega škofa Andreja Karlina ponuja vpogled v stanje duha, refleksije in aktivnosti ob nenadnem, pospešenem rušenju starega reda (anarhiji z revolucionarnimi elementi) in pričetek nove dobe. Karlin je bil spoštovan cerkveni predstojnik, ki se je trudil opravljati svojo veliko poslanstvo v svetovljanskem okolju, ki so ga pretresali nacionalni spori. Dnevniški zapisi potrjujejo predstavo o škofu kot legalistu, kar ni presenečenje, saj je absolviral pravo. Njegovo skorajda trmasto – za sodobnike celo anahronistično – vztrajanje na stališču zakonitosti, legalnosti ureditve, šele nato sledeče priklonitve in počastitve Cerkve, je bilo v skladu s cerkveno doktrino. A čas je bil bolj naklonjen nasprotnikom legalistov. S svojim doslednim poudarjanjem formalnega statusa Trsta je dvigoval pritisk tako demonstrantom na ulici, ki so želeli z njim obračunati tudi neposredno, kot z nekoliko bolj rafiniranimi sogovorniki iz vrst okupacijske oblasti. Tudi zaradi tega so ga poskušali osamiti. Dobil je podporo iz Rima, vendar mu je papež svetoval zadržanost, saj so na Sveti sedež pritiskale italijanske oblasti. Karlin je upal, da je to zgolj prehodna faza, ki jo je treba preživeti, nato pa se bo sčasoma vrnil star red, ki bo na novo določil razmerje med državo

⁸⁷ Dolinar, Andrej Karlin, str. 75–79.

⁸⁸ Jegličev dnevnik, str. 803–804.

in Cerkvijo. Upal je, da je nacionalistično pogojeno nasilje – še posebej proti duhovnikom – pogojeno z revolucionarnimi časi, in ne napoved novih časov. Na področju mejne razmejitve je njegovo stališče nedefinirano – nenazadnje je komunikacijsko izoliran, zato ima premalo informacij za konkretno stališče. Nacionalna opredelitev je torej pri njem na tretjem mestu (za poslanstvom Cerkve in pravno ureditvijo razmerij med oblastjo in Cerkvijo). V dnevnik zapisuje odzive na večinoma nekaznovano nasilje italijanskih nacionalistov nad duhovniki. Karlin zbira dokaze o preganjanju svojih duhovnikov, protestira, a ugotovi, da je del velikega spopada tako med italijanskimi oblastmi in Svetim sedežem, kot tudi pri duševni oskrbi njegovih vernikov v njim razumljivem jeziku. Ocenjeval je, da obstaja kratkoročno prizadevanje (dati Trstu in okolici povsem italijanski videz) in bolj dolgoročno (preganjanje duhovnikov, ki so pridigali v slovenskem in hrvaškem jeziku). Zdi se, da ga najbolj pretrese stališče padovanskega provinciala glede duševne oskrbe v Piranu in okolici: *Si privano dei sacramenti finché impareranno la lingua Italiano*. Karlinovo prizadevanje za ohranjanje transnacionalnega značaja Cerkve v Trstu in Istri je njegova pomembna zapuščina, ki jo poskušata nadaljevati njegova neposredna naslednika – oba doživita podobno usodo kot Karlin: predčasno slovo s škofovske stolice v mestu v zalivu.

Karlinov dnevnik, ki se danes hrani v Nadškofijskem arhivu Maribor, je kot priloga tej razpravi podan v transkriptu, z vsemi jezikovnimi posebnostmi. Tako smo želeli ohraniti vse izvirne posebnosti dobe in osebe, ki je dnevnik pisala. Za lažje razumevanje so dodane posamezne vsebinske opombe, v katerih so predstavljene v dnevniku navedene osebe, kraji in zgodovinsko dogajanje. Ugotovljeno je bilo, da obstajajo raziskovalne praznine in sive lise, zato je bil vložen dodaten napor v iskanje težko dostopnih podatkov. Zahvaljujem se uredniku dr. Mihi Šimcu, ki je priskrbel veliko podatkov in me opozoril na napake v literaturi, zato je to besedilo vsebinsko bolj bogato. Prav tako se zahvaljujem dr. Renatu Podbersiču in patru dr. Igorju Salmiču za kolegalno pomoč pri pridobivanju informacij iz Trsta in mag. Lilijani Urlep, ki je prebrala prepis Karlinovega dnevnika. Odgovornost za morebitne napake ostane pri avtorju.

PRILOGE

*Dokument št. 1: Transkript Karlinovega dnevnika iz prevratne dobe**Vir: NŠAM, Zapuščine škofov, Tomažič, Ivan Jožef, šk. 13bis/8.*

1918

30. oktobra. Ob eni uri popoldne sem se odpeljal na parniku Trieste proti Kopru, kjer sem imel napovedano sejo za Pio Istituto Grisoni.⁸⁹ Čudno se mi je zdelo, da tako živahno razpečavajo mladiči italijanske kokarde. Tudi meni so jo ponudili, češ sedaj zavzame Italija Trst. Odklonil sem. Med potjo je splezal tudi deček na prednji del parobroda in privezal na drog italijansko zastavo. Mnogo navzočnikov je to s priznanjem sprejelo. Čez nekaj časa je zopet zginila.

Proti večeru se je jako živahno v Kopru demonstriralo. Ponoči pa so sneli cesarskega orla raz okrajno glavarstvo.

Zjutraj 31/10 ob sedmih sem opazil na parabrodu kakih 8 deklic, ki so ostentativno z ovojem v italijanskih barvah na rokavu pozdravljale potnike. Ko se je parabrod odmaknil živahni pozdravi od celine in odgovor na parabrodu: Viva l'Italia!

31. 10. V mestu se je sestavil: Comitato di Salute publica [sic].⁹⁰ Predsednik prejšnji župan dr. Valerio,⁹¹ podpredsednik dr. Puecher,⁹² načelnik socialistov. V tem odboru so tudi štirje Slovenci: dva narodnjaka, dva socialista. Po mestu so vsepovsod dele kokarde, tudi Slovenci so jih začeli natikati. Po hišah razobešajo italijanske zastave. Naše ljudstvo se plašno okrog ozira. Italijani delajo hrupne manifestacije.

1/11. Izšel je novi italijanski list »La Nazione«. Pisanje je v duhu nekdanjega »Piccola«. Razvil bo strupeno agitacijo proti vsem, kar je avstrijskega in slovanskega.

⁸⁹ Francesco Grisoni (1772–1841) je v oporoki septembra 1841 razdelil svoje veliko premoženje med sorodnike, služinčad in verske ustanove. V Ubožnem zavodu (pozneje imenovanem Pio Istituto Grisoni) bi jim morali zagotoviti bivanje in šolanje do dopolnjenega dvajsetega leta starosti in jih izučiti za kakšen poklic, da bi se lahko potem, ko bi ga zapustili, sami vzdrževali. Po smrti Francesca Grisonija leta 1841 je njegova soproga Marianna Pola kot poglavitna dedinja njegovega celotnega premoženja podvojila dobrodelno dejavnost, ki sta jo prej opravljala skupaj, in osnovala še fundacijo z imenom Pia Fondazione contessa Marianna Pola Grisoni oziroma poseben dobrodelni sklad (Monte privato di pia fondazione) za doto šestih poštenih deklet ali pa vdov iz Kopra. Salvatore Žitko, *Grisoni, Francesco Andrea Elio*: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/grisoni-francesco-andrea-elio/> (pridobljeno: 16. 10. 2024).

⁹⁰ Odbor za javno varstvo, oblikovan po zgledu iz francoske revolucije, je prevzel civilno oblast v Trstu ter vzpostavil javni red in mir v Trstu.

⁹¹ Alfonso Valerio (1852–1942), odvetnik, italijanski politik liberalne usmeritve, župan Trsta od 1909 do italijanskega vstopa v vojno, ko je bil odstavljen. Bil je glavni organizator Comitato di Salute pubblica ter vodilni italijanski politik, ki je v Trstu sprejel italijanskega kralja Viktorja Emanuela III., o čemer piše Karlin v dnevniku. F. Tonich, *Valerio, Alfonso*: <https://www.biographie.ac.at/oeb/?frames=yes> (pridobljeno: 16. 10. 2024).

⁹² Edmondo Puecher (1873–1954), odvetnik, italijanski politik, iredentist in tržaški socialist. Po drugi svetovni vojni je bil predsednik tržaškega območja, v cona A. Miha Kosmač, Organizirana izselitev prebivalstva iz Pulja: Problematika meje in 'obramba italijanstva', v: *Acta Histriae*, 2015, št. 3, str. 520.

Predno sem odšel k službi božji k sv. Justu, prihrumi v predsobo tolpa mladičev z italijanskimi zastavicami v rokah in načelnik – menda neki učitelj – ki zahtevajo naj odprem vse sobe, da pogledajo, če je v njih kak avstrijski znak. Jaz sem proti temu protestiral in zaprl vrata za seboj. Nato jih pelje tajnik v sprejemnico in jim pokaže sliko cesarjevo, češ, ta je edina v celi hiši. Voditelj te tolpe jo hoče z okvirjem vred vreči na cesto, a proti temu protestira tajnik. Nato sliko odreže iz okvirja in jo vrže skozi okno. Pismen protest sem vložil pri odboru za javno varstvo.

2/11. Čutim vedno bolj, da smo brez varstva in oddani popolnoma tolpi tržaške mularije. Pred hišo me insultirajo, češ, škof nima italijanske zastave na hiši.

Visoki uradniki avstrijski, ž njimi baron Fries-Skerne⁹³ in dvorni svetnik baron Glanz,⁹⁴ so zapustili predvčeranjem Trst. Danes že posluje na namestništvu il Comitato di salute pubblica. Še predvčeranjem so razgrajali vse podobe cesarske na namestništvu in medtem po vseh uradih sneli in barbarsko pokončali. Tako gremo v novo dobo – Italije.

Čujem, da se naši Slovenci po okolici mirno a dobro drže in da jih ne nadlegujejo Italijani. Tu v mestu so pa že dosti nasilni, prav po svojem značaju. Radi bi pokazali, da je mesto čisto italijansko.

3/11 18. Danes je praznik sv. Justa. Bila je služba božja v katedrali, kakor po navadi. Med pridigo so me motili večkrat glasovi manifestantov, ki so kričali zunaj na trgu. Pričakujejo namreč danes italijanske flote, ki je popoldne okrog pete ure prišla (5 torpedovk).

Zvečer ob 7^{ih} pride k meni asesor dr. Ziegler,⁹⁵ poslan od predsednika Valerio s prošnjo, da bi dovolil, da se jutri ob 9^{ih} zvonijo z vsemi zvonovi po tržaških cerkvah, kajti takrat bodo 1000 bersaglierev⁹⁶ s svojim generalom po obhodu po mestu pritrdili italijansko trikoloro na stolpu sv. Justa. Omahoval sem nekoliko – pravil sem mu, da je cerkev internacionalna, naposled sem se vdal. Ker sem v nevarnosti, da mi sicer brahialno nastopijo.

Izdal sem razglas, v katerem poudarjam, da nisem nasproten, ako ob tej priliki po cerkvah zvoné.

Srcé se mi trga, zvijam se v dušnih bolečinah, a ne morem si pomagati. O revolucija – za te nisem rojen, nikdar se te ne privadam.

⁹³ Alfred Fries-Skerne (1870–1947), pravnik in politik. Med 1915 in 1918 je bil cesarski in kraljevi namestnik v Trstu. V vojnem času si je prizadeval za oskrbo mesta, ob odhodu iz Trsta je 31. okt. 1918 izdal trojezični razglas, v katerem je upal, da bo Trst našel tudi v bodočnosti razvoj, »dostojen svoje preteklosti, v samovoljnem pridruženju k zaledju, ki ga z njim spaja narava in zgodovina in ki zdaj pričakuje novo državno uredbo«. Branko Marušič, *Fries-Skene, Alfred*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1009670/> (pridobljeno: 16. 9. 2024).

⁹⁴ Egon baron Glanz von Eicha (1880–1945), avstrijski pravnik in politik.

⁹⁵ Najverjetneje je tu mišljen prisednik tržaškega magistrata, dr. Nicolaus Ziegler. Prim. *Hof- und Staatshandbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für das Jahr 1918*, K. K. Hof- und Staatsdruckerei, Wien 1918, str. 743 (dalje: *Staatshandbuch* 1918).

⁹⁶ Bersaglieri so v neposrednem prevodu lokostrelci. Dejansko gre za visoko mobilno in lahko pehoto, kopenski rod italijanske vojske.

4/11. Danes ob 9^{ih} je zvonilo po vseh cerkvah tržaških. Trikolora italijanska visi na stolpu sv. Justa.

Namestništvo (luogotenenza) se zdaj imenuje prefettura, župan (podesta) pa sindaco. In zopet je v veljavi municipio. Časniki pišejo, da je italijanski general Carlo Petitti di Roreto okupiral in v posest vzel Trst za italijanskega kralja Vittorio Emanuele III.⁹⁷, ki baje misli priti kmalu sem pogledat.

Sicer pa se je ljudi tista strastna razigranost italijanska že nekoliko popustila, mnogo naših tržaških Italijanov je zelo žalostnih, Slovenci so pa prav poparjeni. Niso prosili, niti pričakovali Italijanov, ampak Angležev in Amerikancev. Zdi se marsikdo mi, da smo prevarani. Kaj pač še prinese bodočnost?

Sicer je bil pa današnji dan mnogo bolj miren kot prejšnji.

5/11. Zjutraj po 8 uri je prišel k meni ves razburjen in v solzah župni upravitelj iz Savudrije Viktor Vaselli.⁹⁸ Bil je ves iz sebe; snoči da so mu razgrajali domači liberalci pod oknom, da naj gre »ščiavo«⁹⁹ - on je pa italijanske narodnosti, pač je bil zadnji čas na uslugo avstrijskim vojaškim četam, - zato ga je zadelo tako preganjanje. Ker je bolan na srcu, ni mogel prenašati takega nasilja in je kar s prvim vlakom všel. – Potolažil sem ga in mu dovolil, da gre za nekaj časa na dopust na Kranjsko. Ker so pa vsi vlaki za civiliste ustavljeni, je upati, da se med tem časom v Trstu pomiri.

6/11. Italijansko brodovje je prišlo v Pulj. Tukajšnjemu gubernatorju so se poklonili Italijani iz raznih mest Istre. Vse se gerira, da so za »večno«¹⁰⁰ odrešeni.

Žalibog se zadnje dni nekateri duhovniki niso najlepše izkazali.

Frančiškani (*Via Domenico Rossetti*) so šli s svojim rikreatorijem naproti vojni floti ital[ijanski] z godbo in s kokardami. Na njih kapele so dvignili takoj dve ital[ijanski] trikolori in p[ater] Alfonz¹⁰⁰ je prišel s kokardo celo maševat v Casa dei Poveri.¹⁰¹

Curto,¹⁰² Tamaro,¹⁰³ Luciani¹⁰⁴ so se postavljali s kokardo. Kanonik Lupetina¹⁰⁵ si je pa – bržkone iz strahu – nadel ital[ijansko] zvezdo s 5 rogovi.

⁹⁷ Viktor Emanuel III. (1869–1947), italijanski kralj od julija 1900 do abdikacije maja 1946.

⁹⁸ Viktor Vaselli, r. 18. januarja 1872; v mašnika posvečen 21. septembra 1897; † 29. septembra 1925. *Prospectus* 1916, str. 135; NŠAL, NŠAL 580, Viktor Kragl, šk. 1: Duhovniki tržaško-kopsrke škofije.

⁹⁹ Pejorativna oznaka za lokalno slovensko govoreče prebivalstvo (Slovence, Hrvate).

¹⁰⁰ Morda frančiškan p. Alfonz Valentini. Prim. *Prospectus* 1916, str. 112.

¹⁰¹ Splošni zavod tržaških ubogih – ubožnica.

¹⁰² Hieronim (Hieronymus) Curto, r. 23. septembra 1854; v mašnika posvečen 28. aprila 1893. Bil je dolgoletni profesor na ženskem liceju (*Via Galleria* 5), v: *Prospectus* 1916, str. 29; str. 130. Kragl navaja, da je umrl že mesec dni po dogodkih, ki jih opisuje škof Karlin, in sicer 6. decembra 1918. V: NŠAL, NŠAL 580, Viktor Kragl, šk. 1: Duhovniki tržaško-kopsrke škofije.

¹⁰³ Justus Tamaro, r. 1. novembra 1864; v mašnika posvečen 1. avgusta 1897; † 1. junija 1951. *Prospectus* 1916, str. 134. Za podatek o smrti se zahvaljujem dr. Renatu Podbersiču in arhivistu Giovanniju Luca iz tržaškega škofijskega arhiva.

¹⁰⁴ Lucianus Luciani, r. 8. marca 1873, ordiniran 26. julija 1896; † 16. januarja 1958. *Prospectus* 1916, str. 132. Podatek o smrti je posredoval arhivist Giovanni Luca.

¹⁰⁵ Kanonik Anton (Antonius) Lupetina, r. 5. junija 1845; mašniško posvečenje je prejel 16. avgusta 1869; † 16. avgusta 1927. NŠAL, NŠAL 580, Viktor Kragl, šk. 1: Duhovniki tržaško-kopsrke škofije.

4. t. m. so vojaki ital[ijanski] nesli – baje po stari rimski navadi – svoje šleme in orožje v dar bogu Martu [sic]. To se je zgodilo pri sv. Justu.

Še dan prej so nesli neke gospé k sv. Justu lepo zastavo, katere je s prijaznim odgovorom sprejel župnik Buttignoni.¹⁰⁶ Nato so ga na trgu pred sv. Justom pozdravljali: Evviva il nostro futuro Vescovo!¹⁰⁷

Zaprti smo popolnoma od sveta. Železnica, pošta, telegrafi, telefon – vse samo za uradno porabo. Pošte danes nič ni bilo, ne privatne ne uradne. Časnike beremo samo tržaške in še ti so jako slabo postreženi.

7/11 18. Danes so namerjali župniki iz mesta pokloniti se oficijelno generalu Petittiju. Buttignoni, ki je včeraj že bil pri generalu – kako pravi in forma privata – je prišel k meni, ako mi je to všeč. Jaz sem odgovoril, da škof reprezentira duhovnike, ako ima posameznik kaj opravka pri oblastvu, naj gre kot navadni »cibbedino«,¹⁰⁸ kot korporacija pa župniki ne nastopajo.

Prišla je s. Justina iz Tomaja.¹⁰⁹ Tam je vse mirno in ljudje polni nade in poguma za bodočnost. Nemške napise so vse odstranili.

Cel dan so postopali po Trstu laški ujetniki. Vkrkali so se proti večeru v prosti luki in odšli proti Benetkam. Sirote so se prali pred javnimi vodnjaki in tuintam kaj kupili, da se nekoliko okrepcajo. Sicer so bili dobre volje: češ, gremo proti domu.

8/11 Kar se tiče okupacije, moram pripoznati, da se že nekoliko mileje pre-soja kakor prvi dan. Slovenci, ki baje razobešajo v predmestju mnogo narodnih zastav so zopet potolaženi, da ta stvar ne bo za večno; Italijani pa postajajo bolj trezni. Če pojde tako naprej, bomo oboji kmalu normalni.

9/11 18. Nov ubežnik iz deleže.

-Danes zjutraj je pribežal ves v solzah in preplašen g. Giovanni Casolo¹¹⁰ iz Momiana. Včeraj mu je »Consiglio nazionale« izročilo od treh podpisano listino, v kateri ga odstaviijo od župnika in mora on s svojo materjo štiri ure po

¹⁰⁶ Kanonik in stolni župnik pri sv. Justu, msgr. Justus (Giusto) Buttignoni, r. 5. novembra 1870; ordiniran 2. julija 1893; † 13. maja 1951. Novembra 1927 je časnik poročal, da je »znan zagrižen Italijan« mons. Buttignoni postal dekan tržaškega kapitlja. *Prospectus* 1916, str. 129; Riordino e inventariazione dei Beni Archivistici Ecclesiastici: www.anagrafebbcc.chiesacattolica.it/anagraficaCEI/Bib/public/fondi/fondo.jsp?idFondo=201 (pridobljeno: 9. 9. 2024). Leta 1933 je izdal knjižico o svojem delu pri cerkvi sv. Justa. Prim. Giusto Buttignoni, *La mia passione per San Giusto*, U. Trani, Trieste, luglio 1933; *Jutro*, št. 261, 4. 11. 1927, str. 3, Tržaški kapitelj ima končno italijanskega dekana!

¹⁰⁷ Italijansko: Naj živi naš bodoči škof!

¹⁰⁸ Narečno tržaško: državljani, posameznik.

¹⁰⁹ Šolske sestre sv. Frančiška Kristusa Kralja so od l. 1898 delovale tudi v Tomaju na Krasu. Predstojnica je bila tedaj res s. Justina Zmazek; r. 10. decembra 1874; † 9. decembra 1948. *Personalstand des Fürstbistums Lavant in Steiermark für das Jahr 1919*, Marburg 1919, str. 203; *Congregazione delle Suore Scolastiche del Terz'ordine di San Francesco 1869–1969*, Schematismo, Roma 1969, str. 150.

¹¹⁰ Giovanni Cosolo, r. 24. januarja 1882; ordiniran 23. septembra 1905; † 16. aprila 1957. *Prospectus beneficiorum ecclesiasticorum et status personalis cleri unitarum dioeceseon Tergestinae et Justinopolitanae ineunte anno MCMXXVI*, Trst 1926 (dalje: *Prospectus* 1926), str. 68. Precej pozneje je postal monsinjor, v času po drugi svetovni vojni zastopnik pa tudi dekan koprškega kapitlja. *Slovenski poročevalec*, št. 122, 26. maj 1954, str. 2: Duhovniki v coni B obtožujejo škofa Santina; *L'Arena di Pola*, 1. maj 1957, str. 2: Morto Mons. Cosolo, l'amico dei giovani; Aldo Cherini, *Capodistria: Il lungo esilio: Spoglio di cronaca giornalistica 1945–2008*, Trieste 2008, str. 18. Dostopno tudi na spletu: <https://www.cherini.eu/pdf/esilio.pdf> (pridobljeno 9. 9. 2024).

sprejemu te listine zapustiti svojo župnijo in njegov urad in njegovo pohoštvo bo zapečaten. Do postaje Marcovec¹¹¹ je še siguran, kasneje mu ne dajo več varstva.

Naprosil sem g. dr. Bračiča,¹¹² naj popraša pri Narodnem svetu v Trstu, kaj bi mu svetovali. Jaz sem mislil obrniti se na generala in poprositi za pomoč. – Spomnil se me je danes zopet enkrat Izidor Koleblitsch, prosluli učitelj v Sovinjak. Poslal mi je razglednico, v kateri mi naslavlja kot *ex-vescovo*¹¹³ in mi priporoča v meditacijo: *Deposuit potentes de sede et exaltavit humiles*.¹¹⁴ On pa da pojde iznova v Sovinjak, kjer bo mogel peti litanije vseh Svetnikov – v latinskem jeziku.

10/11 1918. Danes je nedelja – sem sameval v hiši. Zunaj je bilo živahno, ker je prišel kralj Vittorio Emanuele III. gledat s svojim spremstvom (general Diaz¹¹⁵) la citta redenta.¹¹⁶

11/11 1918. – Zjutraj po osmi uri je prišel župnik iz Marezig Kemr¹¹⁷ poročat, da je župan moral odstopiti, da se je izvolil Narodni svet, kateri je tudi njega odstavljal, da so povrnivši se vojaki iz Rusije sem prinesli boljše vino, ki hoče farjem trebuhe prerezati, skratka da on ne more več tam ostati ...

Pogovarjal [sic] sem ga in poslal naposled k tukajšnjemu »Narodnemu svetu«. Vederemo ...

- Naše ljudstvo po okolici je vedno bolj nezadovoljno, ne vem če se bo izšlo iz te zagate srečno do-pravega miru. Tukajšnji irredentisti bodo že ljudi razhujskali. Et forsidem hoc est in votis.¹¹⁸

- Vrnil se je danes iz vojske g. Malalan.¹¹⁹ Težko mu je, da smo prišli v take razmere. Ko bi bili vedeli, kaj bo, - pravi – bi bili vendarle še en par dni fronto držali. Hodil je petnajst dni peš do doma.

- Današnja »Nazione« v poročilu na včerajšnji obisk ital[ijanskega] kralja v Trstu poroča, da so pogrešali pri tej slavnosti tudi tržaškega škofa pri sv. Justu. Ali da si to lahko tolmači z ozirom na »imminente cambiamento del Titolare«. ¹²⁰ Na tak način upajo doseči svoje namere. Ne bo šlo.

¹¹¹ Tukaj je najverjetneje mišljena železniška postaja Smedela, torej postaja na drugi strani hriba Markovec (z osrednje istrske perspektive), ki je bil meja med piransko in koprsko občino. Za posredovano informacijo se zahvaljujem dr. Jani Suklan.

¹¹² Morda pravnik, dr. Ivan Bračič, oče Mirka Bračiča (1915–1943).

¹¹³ Italijansko: Bivši škof.

¹¹⁴ Verz iz Magnifikata: »Mogočne je vrgl s prestola in povišal je nizke« (Lk 1,52).

¹¹⁵ Armando Diaz (1861–1928), italijanski general, med novembrom 1917 in avgustom 1918 načelnik generalštaba italijanske vojske.

¹¹⁶ Italijansko: Odrešeno mesto.

¹¹⁷ Franciscus Kemr, r. 18. julija 1863; ordiniran 12. julija 1891; † 1. maja 1939. *Prospectus 1916*, str. 131; NŠAL, NŠAL 580, Viktor Kragl, šk. 1: Duhovniki tržaško-koprške škofije.

¹¹⁸ Latinsko: In morda si tega želijo.

¹¹⁹ Franc Malalan, r. 4. decembra 1891; v mašnika posvečen 29. junija 1915. Že naslednjega leta je bil vpoklican za vojaškega kurata v cesarsko armado. Po vojni se je vrnil v škofijo in bil dolgoletni župnik in dekan v Ospu. Pred drugo svetovno vojno se je znašel v konfinaciji v Parentru, od koder je leta 1941 prišel za župnika v Boršt pri Trstu in to službo opravljal do smrti, 12. novembra 1960. Več o njem glej: Pokojni msgr. Franc Malalan, v: *Omnes unum: glasilo slovenskih duhovnikov v zamejstvu*, 1961, št. 2, str. 51.

¹²⁰ Italijansko: Skorajšnja menjava lastnika.

12/11 1918.

Med našimi Slovenci vlada velika napetost in potrlost. Zdi se jim, da so prevarani, pa da so bili goljufani tisti, ki so z Italijo obravnavali. Okupacijo naših krajev se kaže vedno v slabši luči: objestnost naših Italijanov je vedno večja. Vse kaže, da bodo temeljito pometli z vsemi, kar opominja na Avstrijo in Slovence. Najprej so odpravili vsa imena ulic, ki so nastala v Trstu tekom vojne. Via Fontanone,¹²¹ Via Borojevič¹²² idr. so izginole [sic]. Piazza Caserna se je izpremenila v piazza Oberdank.¹²³

Šole, ki so zaprte že dalje časa radi bolezni, bodo otvorili za Italijane v polnem obsegu, za Slovence se še obravnava, kaj pa da čim najmanj mogoče, nemške ostanejo zaprte. Tudi šolske knjige se morejo čisto izpremeniti, prejšnjih tekstov avstrijskih nikakor mladina več ne sme dobiti v roke. Razmišlja se tudi že o tem, kje, kako, v katerem učnem jeziku se bodo otvorile šole »in campagna«.¹²⁴ To bo zmeda.

- Narodni svet tržaški je vzel v zaščito g. župnika Kemra iz Marezig, ki so ga ob tam pregnali in mu službo vzeli. Dali so mu pisanje na lokalni narod[n] i svet, v katerem zahtevajo, naj ga puste pri miru, da more vršiti nadalje svojo službo. Bomo videli, če bo kaj in koliko bo pomagalo.

- Znamenje časa. Danes je šla moja dekla naprosit nekega urarja v bližini moje hiše, naj pride popraviti uro, ki se je popačila. Ko jo vpraša, kam, mu odgovori, da v škofovo palačo in takoj je odklonil, da ne gre. Tako je ljudstvo razhujskano.

13/11 1918.

Danes po enajsti uri je prišla nova sindichessa Valerio v družbi z neko gospo, kateri jaz ne poznam imena, dasi mi je bila predstavljena z zahtevo, da naj napravim Tedeum [sic], ker je srečno vojska končana. Jaz sem rekel, da tega za sedaj še ne morem; kadar bo pa vse »definitivno« urejeno, potem bom jaz sam od sebe dal nalog, da se zahvalimo Bogu za mir. Ali plebiscit se je že završil, mi je opomnila tuja gospa, odkar je bil kralj tukaj, je že vse pod Italijo. Zopet sem ponavljal, kar sem poprej povedal, da čakam »definitivum«, toda pristavil sem, da, če bi mi sveti Oče v Rimu zapovedal, bom gotovo ubogal. Nato je sindichessa rekla, da ona bo to napravila, ker ima zveze, in potem smo se prijazno poslovili.

¹²¹ Neposredno po smrti tržaškega politika Felice Veneziana (1851–1908) so po njem poimenovali dotedanjo ulico Via del Fontanone, in sicer v »via Felice Venezian«. Od leta 1915 do 1918 je bilo obnovljeno prejšnje ime via del Fontanone, novembra 1918 pa je bila ulica znova poimenovana po tržaškem politiku. Leta 1940 je bila ulica preimenovana v Via del Fontanone, nato pa je septembra 1943 dobila sedanji naziv – Via Felice Venezian. Trieste tra immagini e storia, <http://www.carbonaio.it/immagini%20trieste%20-%20cittavecchia%2010.htm> (pridobljeno: 10. 11. 2024).

¹²² Ulica, poimenovana po feldmaršalu Svetozarju Borojeviču von Bojni (1856–1920), poveljniku Soške armade.

¹²³ Trg, poimenovan po italijanskem iredentistu Viljemu (Wilhelm) Oberdanku (1858–1882).

¹²⁴ Italijansko: Na deželi.

15/11 1918.

Vizita pri gubernatorju. Spodaj na portonu¹²⁵ veliko karabinierjev, kojih eden nas je spravil v prvo nadstropje. Potem v tisto sobo, kjer je prejšnji namestnik sprejemal. Reči moram resnici na ljubo, da snage ni prav veliko. Prej je bilo vse prav lično. Toda to mimogrede.

Vojak nam odpre na levo vrata in na vratih se pokaže velikanski mož, za poldrugo glavo višji od mene. Krasna postava, pravilno vzrastel, sicer debel in po konci nosi glavo.

Predstavim se in potem prošta Petronio,¹²⁶ Mecchia in Mandiča.¹²⁷ Nato on govori, da hočemo skupaj delovati, da bodo vedno podpirali krščanskega duha med ljudstvom in da se bo složno ravnalo ... Jaz sem pristavil par lepih besedi in mu voščil pomoč božjo ... pa smo se poklonili in odšli. Sedeža nikomur ni ponudil, vsa vizita je trajala komaj dve minuti. Končno je obljubil, da mi pohod vrne. Konec.

Nato smo šli pozdravit še civilnega adlatusa »commendatore Galli«. On bo sedaj referent za naše stvari. Ta se je pa spustil v dolgo govoranco. Poudarjal je, da bodo stali vedno radi na strani in skrbeli, da bo šlo vse v redu naprej. Če bi sedaj na začetku ne šlo prav vse v lepem redu naj potrpiamo, a polagamo se bo vse uravnalo. Glede Casola iz Momiana je omenil, da je stvar že dobil v roke, a se vidi, da ga ljudstvo ne mara. Jaz sem omenil, da je bil narod prej »troppo austriacante«. A on na to: Stvar je minula in brezpredmetna. Videl pa sem iz njegovih besedi, da ga bodo proč potiskali, češ, kaj s takim duhovnikom, ki ga ljudstvo ne mara!

Potem je še na moj ugovor, da je zame težko nastaviti novega duhovnika, ker jih je jako malo, pripomnil, da je v Italiji dosti in dobrih duhovnikov in da se bo v tem pogledu lahko pomagalo.

Zdi se, da je hotel radi Teduema mene zafrkniti, češ gotovi gospodje mislijo, da se bo še stvar spremenila. A jaz vam naravnost povem – govori – če se bo v detaljih tu in tam kaj izpremenilo morda za en kilometer, a v bistvu ostane vse tako, kakor je danes. – Pogrelo me je, a nisem nič reagiral. – On je dostavil še, da je res razlika priti od enega vladarja pod drugega, toda gotovo bodo ti ljudje uživali večjo svobodo pod Italijo, kakor so jo doslej.

Ko sem ga naposled zaprosil za blagohotnost v uradovanju naših zadev je obljubil, da bo vedno pripravljene konferirati z Mecchio ali Mandičem v spornih zadevah.

Nato smo odšli. Tako je prošla glasovita prva vizita, ki so jo tržaški duhovniki na vsak način hoteli forsirati.

Sedaj vsaj vem pri čem, da sem.

¹²⁵ Porton – predverje, stopnišče.

¹²⁶ Prošt dr. Franciscus Petronio, r. 6. november 1837; mašniško posvečenje prejel 24. marca 1860; † 27. novembra 1926. V: NŠAL, NŠAL 580, Viktor Kragl, šk. 1: Duhovniki tržaško-kopske škofije.

¹²⁷ Tržaški kanonik Ivan (Joannes) Mandič, r. 22. januarja 1874; v mašnika posvečen 25. julija 1896; † 5. marca 1933, v: *Prospectus* 1916, str. 132; NŠAL, NŠAL 580, Viktor Kragl, šk. 1: Duhovniki tržaško-kopske škofije.

17/11 18.

Il Lavoratore od današnjega dne N. 4098 ima na prvi strani na koncu druge kolone tole poročilo:

Il futuro vescovo di Trieste.

Si ha da Roma. A quanto consta, a nuovo vescovo di Trieste sera nominato mons. Bartolomasi, che per tutta la durata delle guerre ha assolto, con zelo illuminatamente patriottico la mansioni di vescovo di campo.¹²⁸

- V mestni hiši ubožnih silno »pometajo«. Vse, kar se je med vojsko prenaredilo in uravnalo, vse mora proč. Tudi kaplan Musizza¹²⁹ je v nevarnosti. Dr Perna¹³⁰ je takoj izginil. In toliko in toliko drugih. Dr Rangan,¹³¹ ki je prišel na njegovo mesto ima prvo nalogo, da prežene vse »bigotterie«. Tudi Andrean,¹³² ki je v najemu della beneficenza pubblica se pridno reformira. Kako, se razvidi iz pisnega vprašanja, ki ga je zastavil d^r Rangan voditeljici zavoda se il prete (ki hodi v hiši poučevat veronauk) Dressbach¹³³ sia adatto per i sprecare alle ragazze l'odio contro l'Austria?¹³⁴ ...

- »Nazione« od 16/11 ima člančič o škofu, ki vendarle pojde gubernatorju napraviti pohod. Tisti duhovnik, o katerem pripoveduje, da je imel kokardo, je – Mancini.¹³⁵ Brez komentara[sic].

19/11 1918.

Z veliko silo sem vendarle pripravil g. Casolo, da pojde nazaj v Momiano. Nesel bo seboj dopis na sottocomitato¹³⁶ v Momianu, v katerem protestiram proti njihovem nastopu in odstavljanju župnika, za kar nimajo pravice. Postavili so takoj za svojega župnika – Franceschinija,¹³⁷ ki je prišel in začel zvrševati svojo – oblast.

- Enako se je zgodilo tudi Mandiču¹³⁸ župniku v Kaštelu. En tenente,¹³⁹ doslej v vojski italijanski, je naročil dvema vojakoma, naj ga aretirata. K sreči se je

¹²⁸ Italijansko: Bodoči tržaški škof. Eden je iz Rima. Kolikor vemo, je bil za novega tržaškega škofa sinoči imenovan msgr. Bartolomasi, ki je ves čas trajanja vojne s prosvetljeno domoljubno vneto opravljal službo vojaškega škofa.

¹²⁹ Msgr. dr. Karlo (Carlo) Musizza; r. 11. avgusta 1889; v mašnika posvečen 7. julija 1914. *Prospectus* 1916, str. 133. Bil je tajnik škofa Karlina, dolgoletni duhovnik tržaške škofije in sošolec Virgila Ščeka. Umrli je kot najstarejši duhovnik tržaške škofije, 20. marca 1976. Šček, *Dnevniški zapisi*, str. 36; *Novi list*, št. 1077, 25. marca 1976, str. 4: Umrli je msgr. Carlo Musizza.

¹³⁰ Pravnik dr. Silvio (Silvius) Perna (r. 1882) je v »vzgojevališču tržaške ubožnice (Pia Casa dei poveri)«, opravljal funkcijo tajnika. Prim. *Slovenec*, št. 241, 20. oktober 1916, str. 3: 13leten kipar; *Staatshandbuch* 1918, str. 744.

¹³¹ Najverjetneje dr. Karl (Carlo) Rangan (r. 1878), nadzornik mestne ubožnice. Prim. *Edinost*, št. 174, 24. julij 1914, str. II: Včerašnja nevihta; *Staatshandbuch* 1918, str. 744.

¹³² Šlo je za »Educatório femminile« (žensko vzgojevališče) v ul. Gaspere Gozzi, ki je bilo vključeno v občinsko »Pia casa dei poveri« (ubožnica). »Andreanum« ga škof imenuje zato, ker je prostore v ul. Gozzi 1918 zasedla vojska, vzgojevališče pa so preselili v stavbo, imenovano »Andreano«, v ul. Istria, kjer so imeli (in še imajo) svoj sedež salezijanci. - Za podatek se zahvaljujem prof. Tomažu Simiču.

¹³³ Salezijanec Matteo Dressbach.

¹³⁴ Italijansko: Primeren je za širjenje sovraštva deklet proti Avstriji.

¹³⁵ Ivan (Joannes) Mancini, r. 27. decembra 1875; v mašnika posvečen 24. septembra 1898. *Prospectus* 1916, str. 132.

¹³⁶ Italijansko: Pododbor (podkomitet).

¹³⁷ Peter Franceschini, r. 13. februarja 1859; v mašnika posvečen 14. avgusta 1881; † 1. julij 1925. V: NŠAL, NŠAL 580, Viktor Kragl, šk. 1: Duhovniki tržaško-koprške škofije.

¹³⁸ Ivan (Joannes) ml. Mandić, r. 20. julija 1880; v mašnika posvečen 2. avgusta 1903; † 24. februarja 1932. *Prospectus*, str. 132; NŠAL, NŠAL 580, Viktor Kragl, šk. 1: Duhovniki tržaško-koprške škofije.

¹³⁹ Italijansko: Poročnik.

otel in pribežal v Trst. Tu je dr. Ribař¹⁴⁰ zanj pri Valeriu interveniral. Če bo kaj pomagalo, ne vem.

- Po Istri se godé čudne reči. Dr Kurelić¹⁴¹ je baje pobegnil v Švico. D^r Črvar¹⁴² bi bil tudi kmalu aretiran, a jo je popihal in se rešil.

Zvečer po osmi uri je telefoniral župnik iz Lovrana¹⁴³ na ordinariat, seveda v italijanskem jeziku, ako se dopusti, da bo slovesna maša jutri za kraljico mater Margerito, ker je jutri njen god. Moj tajnik je hotel ž njim po slovensko govoriti, a ni dovoljeno. To je svoboda.

22/11 1918.

Prišel je zopet iz Salvore¹⁴⁴ g. Vaselli tožit o svojih razmerah: tamošnji irredentisti da hujskajo vedno zoper njega, češ, kdaj se bo že enkrat potegnil proč tu »ščavo«. Potolažil sem ga in vrnil se je zopet na svoje mesto.

- Vrnili so se danes iz Gmundena¹⁴⁵ trije kapucini, kjer so bili 3 ½ leta internirani kot italijanski podaniki.¹⁴⁶ Ne vem, kdaj me bodo obiskali, ali z bivšim gvardianom se bržčas ne bova prav prijazno pogledala. P. Pacifico¹⁴⁷ je zahteval večkrat od mene denarja, ki ga pa nisem rad pošiljal za njimi. Vsa korespondenca ž njim je še v tukajšnjem arhivu, in se bo morda prilično še rabila.

- Vojno posojilo na Rižane in Škedenj mi bo dalo še dosti posla. Bog zna, kako se bo stvar razrešila.

¹⁴⁰ Otokar Ribař (1865–1927), slovenski pravnik, ki je predsedoval Tržaškemu narodnemu svetu. Udeležil se je pariške mirovne konference, na kateri je predstavil obširen memorandum o jugoslovanskih teritorialnih zahtevah na Koroškem, Štajerskem in v Prekmurju. Rudolf Andrejka, Lavoslav Čermelj, *Ribař, Otokar*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi530001/> (pridobljeno: 16. 10. 2024).

¹⁴¹ V šematizmu tržaško-koprške škofije res najdemo Matijo Kurelića (roj. 1878), župnijskega upravitelja župnije Hum (*Prospectus* 1916, str. 132), a ta ni dosegel doktorske časti. Je pa to dosegel njegov starejši brat dr. Šime Kurelić (1865–1921), ki je bil deželni poslanec Istre in župan Pazina. Po italijanski zasedbi Istre je bil dr. Kurelić odstavljen in postavljen pod nadzorstvo, naposled pa interniran. Dlje časa je bil na Sardiniji, leto dni pa v Rimu, skupaj s škofom dr. Antonom Mahničem (1850–1920). Po vrnitvi je bil še vedno deležen pritiska italijanskih oblasti, kar je vplivalo tudi na njegovo zdravstveno stanje. Glej: *Edinost*, št. 131, 4. junij 1921, s. p.: Dr. Šime Kurelić.

¹⁴² Najverjetneje dr. Gjuro (Đuro) Červar (1876–1954), pravnik in politik. V: Mladen Švab, Červar, *Gjuro*: <https://hbl.lzmk.hr/clanak/cervar-gjuro> (pridobljeno: 31. 8. 2024).

¹⁴³ Župnik v Lovranu je bil tedaj morda še Ivan (Joannes) Luk (Luch), r. 11. aprila 1873; v mašnika posvečen 25. julija 1896; † 31. avgusta 1935. V: *Prospectus* 1916, str. 55; str. 132. A že leta 1919 je Ivan Luk predstavljen kot župnik župnije Gračišče. V Lovranu je bil tedaj za župnika Anton Košir (r. 7. februarja 1877). Prim: *Koledar družbe sv. Mohorja v Celovcu za navadno leto 1919*, str. 190; *Zbornik svečnikov sv. Pavla*, 1921, št. 9/12, str. 202; Lovran, Kastav. Podatek o smrti je posredoval arhivist Giovanni Luca iz tržaškega škofijskega arhiva, za kar se mu zahvaljujem.

¹⁴⁴ Savudrija.

¹⁴⁵ Gmund – Sovolj je naselje na avstrijskem Koroškem.

¹⁴⁶ Zanimivo je, da so v *Zborniku svečnikov svetega Pavla* navajali le tri pregnane duhovnike iz tržaško-koprške škofije v času avstrijske oblasti, in sicer Valentina Bonacchia, Ivana Mancina in Karla Strabona. Prva dva sta med vojno menda prejela avstrijsko državljanstvo. Pri tem pa ni specifično rečeno ničesar o redovnikih. Prim: *Zbornik svečnikov svetega Pavla*, 1920, št. 5–6, str. 134–135; Preganjani duhovniki tržaške škofije.

¹⁴⁷ Šematizem tržaško-koprške škofije iz leta 1913 nakazuje, da je bil to najbrž kapucin p. Pacificus Monteboaggine (1871–1959), avtor knjige *Regolamento disciplinare per gli studenti dei Frati Minori Cappuccini Della Provincia Picena*, Tipografia S.I.T.A., Ancona, 1940. *Prospectus beneficiorum ecclesiasticorum et status personalis cleri unitarum dioeceseon Tergestinae et Justinopolitanae ineunte anno MCMXIII.*, Trst, 1913, str. 119; Biblioteca Centrale Cappuccini: <http://www.bccofmcap.org/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=120678> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

24/11 1918.

Iz raznih krajev v Istri prihajajo polagoma poročila, da so se italijanaši barbarsko znašali nad duhovniki. Mi v Trstu teh novic na zvemo, ker jih italijanski časnikarji ne prinašajo. Slučajno sem dobil v roke »Slovenca« od 21/11, ki v raznih dopisih iz Istre poroča nasilnost talijanašev [sic] po Istri, ki se opirajo na okupacijske četé.

G. župnik Ujčić¹⁴⁸ v Boljunu je bil grdo nadlegovan od tamošnjih razgrajčev. Najprej so oropali aprovizacijo, občinski urad, naposled so prišli v župnišče in prisilili župnika, da je zapustil stan, ter se preselil v Vranje, kjer je bil že poprej excurrento-administrator.

Tako poroča dekan. Ujčić se je odpovedal župniji Boljun in na noben način več noče nazaj.

25/11 1918.

Žalostno, v resnici žalostno se ponasajo nekateri duhovniki v Trstu. Župnik pri Novem Sv. Antonu, dr. Vattovaz¹⁴⁹ je bombastično pozdravil z lece ital[ijanske] vojake, ko so bili ondi prvič pri maši. Njegovih župljanov je bilo mnogo navzočih pri tej komediji in so se zgražali nad njegovim govorjenjem, ker je dobro znano, kako je prej govoril ob raznih slovenskih »avstrijsko«, tako da so ga vojaki priporočili za odlikovanje, katero mu je bilo že podeljeno uprav zadnje dni pred Vsemi Sveti.

Vsi so ene misli: resnoben človek, zlasti pa duhovnik, se ne more tako kazati, sicer ne zasluži spoštovanja.

27/11 1918.

Danes zvečer mi je prišel nečak¹⁵⁰ povedat, da je v »Slovincu« od 25/11 po zaključku lista z debelimi črkami natisnjeno, da je tržaški škof odstopil in da mi je naslednik msgr. Bartolomasi, tako da baje piše »Gazetta di Pola«. Pristavlja pač, da se stvar še ne potrjuje.

Napisal sem takoj demanti na prelata Kalana,¹⁵¹ ali kaj ko nimamo zveze z Ljubljano. Bog zna, kdaj se bo kdo pisma usmilil, da ga ponese seboj v Ljubljano.

¹⁴⁸ Ivan (Joannes) Ujčić, r. 13. julija 1878: v mašnika posvečen 14. julija 1901. *Prospectus* 1916, str. 134. Po italijanski zasedbi je bil Ujčić interniran od aprila do konca leta 1919. V: *Zbornik svečenikov svetega Pavla*, 1920, št. 5-6, str. 134: Preganjani duhovniki tržaške škofije. Po vrnitvi je bil Ujčić še večkrat deležen italijanskih groženj in tudi zapora. Tako je bil več dni zaprt v Pazinu, »ker je imel na stanovanju nekega učitelja, ki so ga preganjali radi nekega pregreška. Župnik je bil popolnoma nedolžen. Izpuščen iz zapora je moral pobegniti pred fašisti. Župnija Vranja in Boljuna (to poslednjo je župnik oskrboval ex-currendo); 1700 duš, sta ostali brez dušnega pastirja.« V: *Zbornik svečenikov sv. Pavla*, 1921, št. 9/12, str. 202: Vranja, Kržan.

¹⁴⁹ Dr. Anton (Antonius) Vattovaz, r. 20. maja 1876; v mašnika posvečen 24. septembra 1898; † 14. julija 1938. *Prospectus* 1916, str. 135; Goran Prodan, *Vattovaz (Vatta), Antonio*: <https://www.istrapedia.hr/it/natuknice/4537/vattovaz-vatta-antonio> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

¹⁵⁰ Najverjetneje Karlinov nečak Pavel Karlin (1899–1965), poznejši profesor, pisatelj in prevajalec.

¹⁵¹ Andrej Kalan (1858–1933), stolni prošt, generalni vikar ljubljanske škofije, dobrotnik, urednik. Fran Ksaver Lukman, *Kalan, Andrej*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi263260/> (pridobljeno: 16. 9. 2024).

- Skoro najbolj težko mi je to, ker smo odkar smo okupirani, tako temeljito odrezani od krajev, ki so izven demarkacijske črte. Nobenega pisma, nobenega časnika ne dobim po južni ali državni železnici. Iz Italije pa prihajajo pisma že iz Sicilije in Calabrije. Tu pač čutimo, da smo Italijani.

- Danes je bil tu iz Kaštela ključar Anton Pistan. Pravi, da v nedeljo 24/11 niso imeli nič sv. maše, da župnika ni in da ga karabinieri večkrat iščejo. Vidim, da mu ne bo kazalo povrniti se domov. Za enkrat bo opravljal *excurrendo*¹⁵² administrator iz Buj.

29/11 1918.

Danes opoldne po gratulaciji duhovščine se je pripeljal P. Pietro Bastien O.S.B. s priporočilnim pismom kardinala Gasparrija, državnega tajnika v Rimu s prošnjo »di riceverlo con la sua solita cortesia e di ascoltarlo«.¹⁵³ Pripeljal se je iz Vidma z avtomobilom italijanske armade. Pojde tudi obiskat gubernatorja Petittinja.

Bomo videli, kaj je prinesel iz Rima – župnik Casolo se je vrnil iz Momiana. Prišel je samo do Buj, pa so mu rekli naj ne gre najprej, ker ni varen življenja. Spremljal ga je župni upravitelj od Sv. Vincenca Germek.¹⁵⁴ Ta je situacijo tako razumel, da naj Casolo vzame za par mesecev dopust, potem se bo morda ljudstvo pomirilo in bo zopet lahko vstopil. Na to sem pristal, zlasti, ker je Casolo res zbeگان in bolehen. Medtem se lahko marsikaj izpremeni.

30/11 1918.

S. P. Bastien-om sem imel danes prvi pogovor zjutraj po maši. Izjavil je, da prihaja v papeževemu imenu in da to kar bo pripovedoval moram sprejeti pod »sigillo pontificio« t.j. da niti directe niti indirecte o tem, kar bom slišal, ne smem nikomur pripovedovati.

Rekel je, da mu sv. Oče naročam da naj »assai prudente«¹⁵⁵ nastopam proti italijanski vladi, kolikor mogoče popustljiv [sic] in če bi zahtevali tudi »Te Deum« od mene, naj temu ne bom nasproten in tudi župnikom naj tega ne prepovedujem. Glede Trsta sem že lahko prepričan, da ostane pri Italiji in naj se po tem uravnam. Jaz sem mu odgovoril da nisem nikomur prepovedal imeti »Te Deum«, da sem dovolil imeti mašo na godovni dan kraljice Margerite v Louvrnanu. Dal sem mu tudi izpis, ki sem ga imel včeraj na duhovščino, ko mi je gratulirala. Prosil sem pa, naj mi oskrbi, da bo prestavljen iz Trsta Don Rubina, ki mi tu dela veliko zgago – Bomo videli kaj in koliko bo dosegel. Bržkone bo njegovo izredno poslanje, katero meni zvršiti med jugoslovenskimi škofi imelo ravno toliko uspela, kolikor je imelo takrat, ko je bil štiri leta v Bosni.

¹⁵² Župnijo bo dodatno upravljal administrator iz Buj.

¹⁵³ Italijansko: S prošnjo, da ga sprejme z običajno vljudnostjo in mu prisluhne.

¹⁵⁴ Anton (Antonius) Germek, r. 1. junija 1871; ordiniran 15. julija 1894. *Prospectus*, str. 130.

¹⁵⁵ Italijansko: Zelo previdno.

»Nazione« ima danes pod zaglavjem »Vescovi e Vescovi« člančič, v katerem navaja telegram, ki ga je baje Endrici¹⁵⁶ poslal iz Trenta na italijanskega kralja. Potem dostavlja, da so pa v Venezia Giulia škofje austriacanti, katerim pa te dni pošlje papež uno delegato apostolico,¹⁵⁷ ki naj poduči pra[v] po »italijansko« episkopat, kako se je treba vesti pod italijansko vlado. Kdo je to zakrivil? Ta notica bo P. B. ravno tako neprijetna, kakor bo rimski kuriji, kadar o njej izvé.

2/12 1918.

Včeraj zjutraj ob 3 je došel v Trst z veliko zamudo g. Jamnik.¹⁵⁸ Ker ni imel seboj legitimacije – ne vedoč, da si jo mora preskrbeti – so ga tu na kolodvoru grdo zabavljali in hoteli naravnost nazaj poslati. Gnali so ga kot sumljivega vojaki v neko stransko sobo, kjer mu je neki tenente tako debele solil, da so ga okrog stoječ vojaki zasmehovali. Rekli so mu, da on sploh ne spada v Trst, da je za Trst dosti laških duhovnikov ne razpolago in da slovenski duhovniki tu nimajo nič opravka. Naposled so ga vendar izpustili. – Prišel se je danes pritožiti k meni, a žal da ne morem nič storiti zanj. Potolažil sem ga, potem je šel.

Od vseh strani čujem, da silno vré med slovenskim ljudstvom. Bog zna, kaj še izbruhne.

3/12 1918.

Danes zjutraj je odšel P[ierre] Bastien. Videti je bil zadovoljen. Rekel je, da se na povratku zopet oglasi.

4/12 1918

Sadovi svobode, ki nam jo je donesla okupacija se že kažejo. V srednjih šolah, ki se danes zopet otvoré krščanski nauk v višjih razredih odpravljen, na nižjih razredih fakultativen. To bo seme za prihodnjo generacijo. – P[ierre] Bastien je za enkrat krenil v Reko. Potem misli v Ljubljano in Maribor, Zagreb in Bosno. Meni, da se povrne v februarju v Trst in potem nazaj v Rim.

- Dekan iz Buzeta, Flego,¹⁵⁹ mi je na široko poročal, kako so tam Italijani zavzeli kraj in kako se ponasajo. Najbolj zanimivo je to, da pripovedujejo, da je okupacija stalna toliko kakor aneksija. O Slovencih pravijo, da niso pravi prebivalci Istre ter so jih avstrijski vladarji v raznih dobah naseljevali v Istri, zato da so Avstrijo varovali pred Italijani. Kdo se ne smeje?

- Piše mi danes tudi Grešič: Često v zvezi z Ljubljano, prosim, priporočite A[ntonu] B[onaventuri], da se zavzame za glagolitico v Jugoslaviji. To je sedaj nujno, kakor še nikdar ni bilo. – Kulturna borba se uže naprej obeta. Istrani

¹⁵⁶ Celestino Endrici (1866–1940), od leta 1904 škof škofije Trento (Trident); od povzdiga Tridenta v nadškofijo leta 1929 pa nadškof.

¹⁵⁷ Italijansko: Apostolskega delegata.

¹⁵⁸ Karel Jamnik (1891–1949), doma iz Dolenjske. Vrsto let je služboval na Primorskem. Avgusta 1947 je bil imenovan za apostolskega administratorja celotne tedanje reške škofije (slovenskega in hrvaškega dela), kar je ostal do nenadne smrti. Šček, *Dnevniški zapisi*, str. 121.

¹⁵⁹ Jožef (Josephus) Flego, r. 10. maja 1878; v mašnika posvečen 27. decembra 1903; † 24. septembra 1919. *Prospectus*, str. 130; NŠAL, NŠAL 580, Viktor Kragl, šk. 1: Duhovniki tržaško-kopske škofije.

smo vsak dan na svojem mestu, seveda v težavah. Vso odgovornost se naklada izključivo [sic] na duhovnike.

5/12 1918.

Veronauk je tudi v ljudskih šolah fakultativen. To je cela revolucija za mestne ljudske šole. Kako bomo sedaj poskrbeli za verski pouk mladine, kdo ve? Bog se nas usmili!

10/12 1918.

Zadnje dni dopošiljajo od pošte pisma, ki so že na začetku meseca novembra došla. Časnikov od domačega kraja še vedno nič ne dobivamo. Predno kdo dobi dovoljenje, da bi šel iz mesta mora – pravijo – čakati deset dni in stati vsak dan 12 ur na preži; čudom se čudim, da so ljudje tako potrpežljivi.

11/12 1918.

Prišel je danes msgr. Dubrović¹⁶⁰ iz Lovrečice. Tudi žrtev progonstva naših duhovnikov. Napadli so ga pred nekaj dnevi iz Umaga; ital. oficir s spremstvom. Ulomili so mu v sobo, kjer je bolan ležal v postelji. Zahtevali so od njega, da naj pridiguje po italijansko, zastavo so obesili v zvonik – man wollte ihn auf jede Weise hinaus eckeln.¹⁶¹ Potem so ga zvali in njegovo kuharico v Umag. Tam ga je nahrulil en italijanski oficir; tako – kakor sam trdi – še nikdar ni čul koga vpiti in razgrajati. Potem so ga vedli na parabrod z vojaškim spremstvom in vojaška patrolja ga je včeraj v Trstu sprejela in tirala na komando karabinijerjev. Tam niso vedeli, kaj ž njim, ker pač nimajo vzroka, da bi ga izgnali. Zato so mu rekli, da pojde v svojo domačo vas Matulje, torej iz Istre v Istro. Zelo slaboten je videti, morda mu bo dobro dejalo, ako gre za par mesecev na dopust. Tendencia njegovih sovražnikov je v tem, da pokažejo, da je oboje vse italijansko. No, to bodo lahko dognali, če je ljudstvo brez duhovnikov na katerega se naslanja, se bo takoj vdalo tujemu vplivu.

15/12 1918.

Msgr. Dubrović se je moral zglasiti tu pri komandi karabinijerjev. Po mojem nasvetu je ta protestiral proti ravnanju vojakov ž njim in da so ga odpeljali z nasaženimi bajoneti iz Umaga in ravno tako v Trstu sprejeli, ko je stopil z ladije [sic]. To je bil zopet vihar in krič in vik! Revež je slabih živcev in se je onesvestil. Rekli so mu, naj drugi dan zopet pride, da se mu bo povedalo, kam pojde. Nameravali so ga poslati v Matulje, kjer je doma. Obljubil mi je, da bo sporočil kam pojde. A ni nič poročila. Tako je Lovrečica brez duhovnika in meni so zvezane roke.

Protestirati ne smem ... prošnje nič ne pomagajo ... pa bodi škof v takih okoliščinah!

¹⁶⁰ Matija (Mathias) Dubrović, r. 18. aprila 1868; ordiniran 21. julija 1893; † 29. decembra 1930. NŠAL, NŠAL 580, Viktor Kragl, šk. 1: Duhovniki tržaško-kopske škofije.

¹⁶¹ Nemško: Na vsak način so ga želeli spraviti v kot.

17/12 1918

Kar hermetično so nas zaprli od slovenske zemlje. Nobenega pisma nobenega časnika ne dobim izza demarkacijske črte. Dolgčas. Če hočem v Ljubljano poslati kako poročilo, moram iskati sela, ki ga ponese. Pa še kako preiščejo žepe, da ne bi zasačili v njih kaj pisanega ali tiskanega!

Čuti se pa iz časnikov italijanskih, da niso tako sigurni svoje igre. Navdaja me veselo upanje, da se morda vendarle še vsa okupacija naposled na našo korist obrne. Italija v ententi nima posebnih prijateljev.

18/12 1918.

Župan Fragiaco¹⁶² iz Pirana zahteva naj se nastavi takoj italijanski duhovnik v Kaštelu in naj se poroči[sic], kje se nahaja župnik Mandić, ki je kot izrecen Hrvat agitiral med ljudstvom za Jugoslavijo.

Iz Movraža prehaja vest, da so župnika nekamo [sic] peljali italijanski vojaki, a da se še ni vrnil. Tam je ostal neki vojaški duhovnik, ki pa ne zna nič slovensko. V nedeljo so se morali vsi ljudje izreči za Italijo. Jokali so. Žalost za župnikom je med ljudstvom jako velika.

Dr Rybař bi rad šel v Pariz, pa ne more dobiti »potnega lista«. Tako je zdaj pri nas »svoboda«. In če bo italijanska vlada še stopicala za našimi »komoriši« in ji bodo z municipija predpisovali, kaj mora storiti, bo prišla v zagato, iz katere bo težko pot našla.

21/12 1918.

Došla mi je vest, da so italijanski vojaki prijeli in odpeljali tudi župnika Nartnika¹⁶³ v Kortah. Tu se kaže vpliv gospode iz Pirana z g. Fragiaco na čelu. Morda pomagajo tudi patri iz Strugnana. Kaj bo sedaj z dušnim pastir-stvom, res ne vem. Ako bo mogoče, da jih previdi kak minorit iz Pirana.

Ljudstvo v Kortah je jokalo, ko so jim odvedli župnika. Pomagati si ne zna. Bog se nas usmili.

Danes sem bil pri gubernatorju. Sprejel me je prav prijazno. Prosil sem ga, naj preskrbi za plače duhovnikov, ki za december še niso nič sprejeli. Obljubil je in si zapisal na listek, bomo videli koliko se bo zvršilo.

Glede zapora in preganjanja duhovnikov sem posredoval. Rekel se mu, naj si ne delajo »političnih mučenikov«, on je zagotavljal, da tega kot Italijani ne delajo in ne marajo vršiti, toda za red je treba skrbeti. Ne verujem, da bi to kaj pomagalo, pri vojaški oblasti je težko posredovati. – Sicer pa vsaj ni kazal tiste odurnosti, kakršno sem opazil na začetku.

¹⁶² Odvetnik in pesnik dr. Domenico Fragiaco (1848–1929) je bil večkratni župan Pirana. Prim. Eva Holz, Češki časopis Politik in revolucija v Piranu leta 1894, v: *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 2005, št. 2, str. 213.

¹⁶³ Andrej Nartnik, r. 29. novembra 1883; v mašnika posvečen 26. julija 1911; † 31. marca 1949. *Prospectus 1916*, str. 133; Špela Pahor, Nartnik Andrej: <https://www.obrazislovenskihpkrajn.si/oseba/nartnik-andrej/> (pridobljeno: 9. 9. 2024).

22/12 1918.

Iz Završja naznanja župnik Vranjac,¹⁶⁴ da je prišel 13. t[ega] m[eseca] kape-tan iz Grožnjana zahtevajoč, da se poslej hrvatska pridiga v Završju ustavi »e ciò a scanso di conseguenze gravi, gravissime.«¹⁶⁵

Čitam tudi v časnikih, da so v Dalmaciji (okrog Zadra) zatvorili mnogo učiteljev in duhovnikov baje radi agitacije per la Jugoslavia. – Ta metoda se ne bo obnesla.

24/12 1918

V Škedenju je prišel oficir karabinijerjev h kapelanu Glavanu¹⁶⁶ in mu je rekel, da se mora opustiti v cerkvi slovenska pridiga, ker tamošnji prebivalci vsi znajo italijansko. Moj kancler, ki mu je kaplan povedal o tem, je rekel, naj mu reče, da naj da to pismo.

Meni je danes Petitti vrnil pohode za Božič. Bil je prav vljuden. Rekel se mu, da bi rad se predstavil vojvodstvu d'Aosta.¹⁶⁷ Obljubil mi je, da mi uredi stvar takoj, ker je uprav k njemu namenjen. Predno je minilo pol ure, je bil pred hišo njegov avtomobil z adjutantom colonello Emilio Montasini,¹⁶⁸ ki me je dvignil in peljal v palačo Vivante.¹⁶⁹ Sprejem prav prijazen. Parkrat mi je duca zagotavljal, da je »credente«. Vsi ga hvalijo, da je dober človek. Imel sem o njem najboljše vtiske. Prosil sem ga, naj mi posodijo ali vlada ali vojaki avtomobil, ko se peljem v cerkev za pontifikale. Rekel je, da to ne spada v njegovo kompetenco in bo govoril z vlado. Mislim, da sem se s to željo »porezal«.

Dné 30/12 1918 okrog dveh popoldne sem imel v hiši veliko demonstracijo, pri kateri so mi vzeli tudi ta-le dnevnik in pet ali šest notesov, s katerih sem imel razne zaznamke svojega čtiva izza mnogih let.

Danes sem dobil dnevnik na pismo prošnjo od g. Kundschafts-offizier-ja- Colonello C. Finzi.¹⁷⁰ Zato glavne poteze iz zadnjih treh mesecev samo na kratko zaznamujem.

¹⁶⁴ Ivan (Joannes) Vranjac, r. 20. novembra 1865; v mašnika posvečen 22. decembra 1889. Takrat je bil župnik v Materadi. *Prospectus 1916*, str. 135.

¹⁶⁵ Italijansko: In to v izogib resnim, zelo resnim posledicam.

¹⁶⁶ Guido Glavan, r. 10. junija 1891; v mašnika posvečen 7. julija 1914. *Prospectus 1916*, str. 130. Pozneje si je priimek spremenil v Galvani in leta 1936 prišel za župnika v Barkovlje. Prim. *Ameriška domovina*, št. 142, 16. junij 1936, str. 2; Iz Primorskega.

¹⁶⁷ Princ Emanuel Filibert Savojski vojvoda d'Aosta (1869–1931), takrat poveljnik III. italijanske armade.

¹⁶⁸ Polkovnik Emilio Montasini (†1934), tedaj prvi adjutant vojvode d' Aosta, poznejši general.

¹⁶⁹ Palača, zgrajena med letoma 1842 in 1844, je bila simbol tržaške visoke družbe in je nosila imena bogatih lastnikov, med katerimi je bil tudi Fortunato Vivante (1846–1926). Ta je del stavbe spremenil z namenom, da bi bolje odražala njegov položaj (direktor banke Union, svetovalec različnih družb, med drugim avstrijskega Lloydja). Projekt je nastajal med letoma 1906 in 1908 ter je stavbi dal neoklasicistični slog. Leta 1918 je palačo zasedel poveljnik III. italijanske armade, vojvoda d' Aosta.

¹⁷⁰ Cesare Finzi (1884–1969), od junija 1922 dalje Lalatta Pettorelli, je italijanski general in obveščevalec, ki je med prvo svetovno vojno vodil aktivnosti za operativno akcijo »Sogno di Carzano«, torej je za sodelovanje pridobil Ljudevita Pivka, ki je italijanskim oblastem posredoval informacije o položajih avstrijsko-ogrske vojske. Po prvi svetovni vojni je bil zaposlen na italijanskem ministertvu za zunanje zadeve, kjer je bil zadolžen za spremljanje dogajanja v Terre Redente. Pettorelli Lalanta Finzi, Cesare, *Židovski biografski leksikon*, <https://zbl.lzmk.hr/?p=1563> (pridobljeno: 2. 12. 2024).

Trst 7/4 1919.

Doslej mi je okupacija vzela te-le gg. duhovnike¹⁷¹.

1. Glavina,¹⁷² kaplan v Portolah je takoj ob začetku okupacije izginil. V sve-ti si je bil, da ga bodo preganjali, a je srečno pravočasno odnesel peté v Jugosla-vijo. O njem nisem doslej ničesar čul, kje je in kako se mu godi.

2. Mandić Ivan, župnik v Kaštelu je pobegnil, ker so ga karabinierji hoteli odpeljati. Oglasil se je tu in ne mara resignirati na svojo župo. Nahaja se bržko-ne v Zagrebu.

3. Msgr. Dubrović, ki ga prav pomilujem, je z nasajenimi bajoneti prišel v Trst. Tu so ga pošiljali od Poncija do Pilata, dokler naposled brez krivde – odide iz Trsta v Jugoslavijo. Kje je zdaj, nič ne vem.

4. Nartnik Andrej, župnik v Kortah je bil dlje časa v zaporu, Via Tiger. Preiskovali so ga, naposled izpustili v Jugoslavijo.

5. Švegelj Peter,¹⁷³ župnik v Movražu je imel veliko sitnosti zaradi jedne puške, ki so jo baje našli v njegovem stanovanju. Imeli so ga v zaporu v Buzetu, potem se je vrnil. A kmalu nato so ga iznova v Movražu dvignili in postavili v Longatico.¹⁷⁴ Od tam je izginil v Jugoslaviji.

6. Kos Lovro,¹⁷⁵ kaplan v Rojanu je baje v Marijini družbi govoril zoper Ita-lijo, zato so mu dali – passaporto. Sodim, da se nahaja kje v ljubljanski škofiji.¹⁷⁶

7. P. Oto Kocjan,¹⁷⁷ ki je bil nekako tri leta tu v kapucinskem samostanu in je poučeval na slovenskih šolah. Njegovo delovanje je bilo jako koristno. A po gvardijanu p. Pacifiku (ki je zaupnik g. Carlo governorja) je dobil »consilium abeundi«.¹⁷⁸ Za enkrat je šel v Gorico, a dvomim, če ga bodo mogli tam držati.

¹⁷¹ Škofov seznam velja primerjati z že omenjenim seznamom pregnanih duhovnikov, ki so ga objavili leta 1920. Prim. *Zbornik svečenikov svetega Pavla*, 1920, št. 5–6, str. 134–135; Preganjeni duhovniki tržaške škofije.

¹⁷² Blaž (Blasius) Glavina, r. 3. februarja 1847; ordiniran 14. avgusta 1870. *Prospectus 1916*, str. 130. Letopis navaja, da je umrl leta 1922 (brez točnega datuma). V: *Letopis Cerkve na Slovenskem 2000*, Ljubljana 2000, str. 914 (dalje: *Letopis 2000*).

¹⁷³ Peter Švegelj, r. 18. junija 1864; v mašnika posvečen 1. julija 1893; † 7. julija 1952. *Letopis 2000*, str. 446. V letopisu je leto rojstva napačno zapisano, saj vpis v krstno matično knjigo izpričuje, da je bil rojen leta 1864 (in ne 1866). V: NŠAL, ŽA Trstenik, Krstna matična knjiga 1829–1911, str. 129. Pravilno letnico so navajali že v tržaškem šematizmu. Prim. *Prospectus 1916*, str. 134.

¹⁷⁴ Italijansko poimenovanje za Logatec.

¹⁷⁵ Lavrencij (Lovro) Kos, r. 27. oktobra 1888; ordiniran 25. junija 1916; † 30. marca 1933. *Letopis 2000*, str. 432.

¹⁷⁶ Škof Karlin se ni motil in pozneje, ob koncu leta 1921, je bil kaplan Kos inkardiniran v ljubljansko škofijo. Prim. *Ljubljanski škofjski list (LŠL)* 1921, št. XI., str. 88: Škofijska kronika.

¹⁷⁷ P. Oton (Alojzij) Kocjan OFMCap, roj. 10. maja 1876; v mašnika posvečen 29. septembra 1898; † 7. julija 1954. *Letopis 2000*, str. 447. V letopisu je rojstni datum napačno naveden dan pozneje (11. maja), kakor pa dejansko izkazujejo krstne knjige. Prim. NŠAL, ŽA Ljubljana – sv. Jakob, Krstna matična knjiga 1876–1882, str. 9, zap. št. 71. Zanimivo je, da so te podatke pravilno navajali v časopisu. Prim. *Katoliški glas*, št. 8, 25. februar 1954, str. 3: Ob 60-letnici redovnega življenja.

¹⁷⁸ Latinsko: Nasvet, naj odide (sam od sebe).

8. i 9. Koncem februarja sta došla k jezuitom dva patra, p. Giuseppe Dominioni¹⁷⁹ iz Mletk¹⁸⁰ in p. Giovanni Cenere¹⁸¹ iz Padove. Poslal ju je sam jezuitski general¹⁸² na željo sv. Očeta. Ko se predstavita governorju, jima naroči, naj se onadva patra, ki sta bila doslej tu Via del Ronco hitro pripravita za pot, da jih ne bo treba izganjati. Tako sta se ločila na svojo veliko žalost iz Trsta, kjer sta goreče delovala: p. František Ks. Tomc¹⁸³ izvrsten mož in delaven v vseh treh jezikih, posebno dober za nune in kongregacije in p. Lachmayr Jos[ef]¹⁸⁴ – nemški pridigar in vodja nemške kongregacije. Med Slovenci in med nemško kolonijo je bila žalost za njima velika in splošna. Za p. Tomca je prišla denunciacija iz srede Marrijine kongregacije, ki ima svoj sedež pri sestrah Ausiliatrice¹⁸⁵ v Via Besenghi.

10. Aničić Josip¹⁸⁶ je moral pred sodnijo v Trst, kjer je bil kondicionalno obsojen ne vem na koliko mesecev, ker so pri njem dobili nekaj orožja in jugoslovanske trakove. Bil je oproščen, a vendar sem ga moral prestaviti od tam v Poljane nad Iko¹⁸⁷.

11. Frankola František¹⁸⁸ profesor v Pazinu, je bil interniran v Sardiniji (Golfo d'Arancio), ker je baje podpisal nekov [sic] memorandum, ki so ga oddali ondotni narodnjaki nekemu francoskemu oficirju. Drugega nisem čul o njem, kakor da ne dobiva nobene plače in se zato nahaja v denarnih zadregah.

12. Habat Josip¹⁸⁹ poprej penzionirani župnik v Ljubljani, je bil sprejet malo pred razsulom avstrijske vojne med vojaške kurate. Od vojakov je prišel v Trst, naj mu dam kako službo. Poslal sem ga v Oprtalj za kaplana. Pa menda ni bil dolgo doli nego kakih 14 dni. Potem so ga karabinierji pritrali najprej do

¹⁷⁹ Jezuit p. Giuseppe Dominioni, r. 7. decembra 1858; † 23. oktobra 1922. Glej: *Jesuit Online Necrology*: <https://jesuitonlinenecrology.bc.edu/catalog/55706> (pridobljeno: 9. 11. 2024). Za opozorilo na te podatke se zahvaljujem mag. Lilijani Urlep.

¹⁸⁰ Benetke.

¹⁸¹ Jezuit p. Giovanni (Ioannes) Cenere, r. 26. junija 1880; † 10. decembra 1948. *Jesuit Online Necrology*: <https://jesuitonlinenecrology.bc.edu/catalog/55706> (pridobljeno: 9. 11. 2024).

¹⁸² Od leta 1915 je bil vrhovni predstojnik jezuitskega reda Poljak p. Vladimir (Wlodimir) Ledóchowski (1866–1942).

¹⁸³ Jezuit p. František Ksaver Tomc, r. 20. novembra 1873; † 1. novembra 1951. Bil je ljudski misijonar, nabožni pisec, organizator in graditelj cerkvenih stavb. Martin Jevnikar, *Tomc, Franc*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi950260/> (pridobljeno: 17. 10. 2024).

¹⁸⁴ Najverjetneje znani pisec, jezuit p. Josef Lachmayr (Lachmair), r. 30. novembra 1877; † 5. oktobra 1941. Leta 1909 med drugim izdal študijo z naslovom: *Die dogmatischen Differenzen der katholischen und der griechisch-orientalischen Kirche*. Zdi se, da se je po odhodu ustalil v Avstriji. V: *Reichspost*, št. 127, 10. maj 1921, str. 7: Diamantenes Jubiläum; *Jesuit Online Necrology*: <https://jesuitonlinenecrology.bc.edu/catalog/73985> (pridobljeno: 9. 11. 2024).

¹⁸⁵ Šlo je za Hčere Marije Pomočnice, don Boskove salezijanke, ki so bile nastanjene v ulici Pasquale Besenghi št. 6. Leta 1916 je tamkajšnja skupnost vodila s. Marija de Nazaret. *Prospectus 1916*, str. 120.

¹⁸⁶ Josip (Joseph) Aničić, r. 16. marca 1873; v mašnika posvečen 21. julija 1896; † 25. marca 1956. Đurđica Križman-Zorić, Mladen Ferencić, *Aničić, Josip*: <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/2289/anici-josip> (pridobljeno: 2. 10. 2024).

¹⁸⁷ Poljane je naselje, ki upravno sodi pod Opatijo.

¹⁸⁸ František (Franciscus) Frankola, r. 19. decembra 1871; v mašnika posvečen 21. decembra 1896. *Prospectus 1916*, str. 130. Pozneje je deloval kot profesor v realni gimnaziji na Krku. Prim. *Istra: glasilo Saveza jugoslovenskih emigranata iz Juljske krajine*, št. 29, 21. julij 1933, str. 6: Realna gimnazija u Krku.

¹⁸⁹ Jožef (Josip) Habat, r. 20. februarja 1866; ordiniran 2. julija 1893, † 23. decembra 1937. *Prospectus 1916*, str. 131. Leta 1926 je v ljubljanskem šematizmu naveden kot upokojenec na Primskovem (*Letopis ljubljanske škofije za leto 1926*, Ljubljana, 1926, str. 27). Zdi pa se, da je pozneje deloval v Dalmaciji. Prim. *Slovenec*, št. 43, 23. februarja 1927, str. 8: 2 Kranjčica.

Kopra, potem ko je prenočil v zaporu drugi dan v Trst, od koder so ga spremeni do Logatca in potem preko žične ograje domov.

13. Najbolj žalostna je povest o razpustu samostanske družine v Piranu. Sv. Oče v Rimu je samostan v Piranu in na Cresu (provincial Milošević¹⁹⁰) poveril naravnost generalu konventualcev¹⁹¹ v Rimu. Ta pa je vzel za svojega prokuratorja provinciala v Padovi. Od tam je prišlo poročilo, da se morajo iz samostana na Cresu in s Pirana izseliti vsi dosedanji menihi hrvatskega pokolenja. Patri v Piranu (gvardijan Aljinović¹⁹²) so se upirali, pa nič ni izdalo. Rekli so, da so potrebni v Piranu radi tega, ker delujejo, zlati v spovednici za Slovence in Hrvate. Kdo bo poslej vršil to misijo v piranski okolici? Nato je izgovoril značilne besede provincial padovanski: Si privano dei sacramenti finché impareranno la lingua italiana. Po dveh pričah potrjeno izjavo sem poslal v Rim na naslov sv. Očeta.

14. Filipčić Pravdoslav,¹⁹³ župnik v Žminju, je moral koncem marca v Pazin v ječo. Bržčas ga bodo nekaj časa mrcvarili, potem pa izpustili.

15. Ujčić Ivan, župnik v Boljunu, stanujoč v Vranju je moral te dni (začetek aprila) v Pazin v ječo. Opaža se, tako mi je pripovedoval danes neki vojaški kurat, da karabinerji zadnji čas kar na svojo roko stikajo za duhovniki, ki mu jih odvajajo. Quousque tandem!¹⁹⁴ 7/4 1919.

11/4 19. Iz Kastava mi poroča dekan, da so zgrabili kaplana Dukića¹⁹⁵ in ga poslali v Trst – Via Tigor.¹⁹⁶

14/4 Za Filipčiča in Ujčića po Don Rubinu iščejo namestnika per la gente religiosi finea.¹⁹⁷ Dobil je nekega Benečana – salezijanca, ki sem ga pa odklonil: tak ne more biti dušobrižnik za Hrvate.

¹⁹⁰ Provincial je bil tedaj Josip (Jozo) Milošević; r. 19. septembra 1869; v mašnika posvečen 23. oktobra 1893; † 28. januarja 1926. *Franjevac Konventualac Josip Jozo Milošević*: <https://www.glas-koncila.hr/franjevac-konventualac-josip-jozo-milosevic/> (pridobljeno: 14. 10. 2024). Pred štirimi leti je Ivan Armanda uredil in objavil njegov dnevnik, ki obravnava te prelomne čase. Prim. Jozo Milošević, *Dnevnik 1918–1919*, Zagreb 2020.

¹⁹¹ V tem času (1913–1919) je bil na čelu generalni vikar reda Francesco Maria Dall'Olio (1866–1943). Za novega generalnega ministra reda je bil 5. junija 1919 izvoljen Domenico Maria Tavani (1875–1938). Za podatek se zahvaljujem p. dr. Igorju Salmiču.

¹⁹² Gvardijan v Piranu je bil p. Ignacij Maria Aljinović (1904–1967). Za podatek se zahvaljujem p. Igorju Salmiču in p. Zlatku Vlaheku. O razmerah v minoritskih skupnostih v teh časih glej: Igor Salmič, *Slovenski minoriti in dalmatinska/jugoslovanska provinca sv. Hieronima (1914–1972)*, Ptuj 2010.

¹⁹³ Just (Pravdoslav, Justus) Filipčić, r. 3. novembra 1864; ordiniran 23. decembra 1888; † 22. avgusta 1938. NŠAL, NŠAL 580, Viktor Kragl, šk. 1: Duhovniki tržaško-koprške škofije. Zdi se, da so v tisku šematizma za l. 1916 napravili napako pri letu rojstva: 1861 (*Prospectus* 1916, str. 130). Pozneje (npr. 1926) je zapisano navedeno leto rojstva (*Prospectus* 1926, str. 68).

¹⁹⁴ Latinsko: Do kdaj še? Gre za latinsko frazo iz prvega govora Marka Tulija Cicerona (106–43 pr. Kr.) proti Luciju Sergiju Katilini (108–62 pr. Kr.), ki se v celoti glasi: »Do kdaj boš še, Katilina, izrabljal našo potrpežljivost?«

¹⁹⁵ Hrvaški duhovnik dr. Ivan Dukić, r. 2. maja 1893; m. 24. junija 1916; † 23. maja 1978. Bil je kratek čas tudi tajnik škofa Karlina. Doktoriral je leta 1927 z disertacijo: *Povijest i pravo slavenskog bogoslužja u Istri*. O mašniškem posvečenju glej kratko notico v: *LŠL* 1916, št. 7, str. 84: Mašniško posvečenje. O duhovnikovi življenjski poti glej: Marijan Bartolić, *Dukić, Ivan*: <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2743/dukic-ivan> (pridobljeno: 11. 10. 2024).

¹⁹⁶ Mišljen je tržaški zapor v ulici Tigor.

¹⁹⁷ Italijansko: Za dobre vernike.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM)

Zapuščine škofov, Tomažič, Ivan Jožef, šk. 13bis/8.

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL)

NŠAL 580, Viktor Kragl, šk. 1: Duhovniki tržaško-koprske škofije.

NŠAL, ŽA Trstenik, Krstna matična knjiga 1829–1911, str. 129.

NŠAL, ŽA Ljubljana – sv. Jakob, Krstna matična knjiga 1876–1882, str. 9, zap. št. 71.

Letopisi

Congregazione delle Suore Scolastiche del Terz'ordine di San Francesco 1869–1969, Schematismo, Roma, 1969.

Hof- und Staatshandbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für das Jahr 1918, K. K. Hof- und Staatsdruckerei, Wien, 1918.

Letopis Cerkve na Slovenskem 2000, Ljubljana 2000.

Letopis ljubljanske škofije za leto 1926, Ljubljana, 1926.

Personalstand des Fürstbistums Lavant in Steiermark für das Jahr 1919, Marburg, 1919.

Prospectus beneficiorum ecclesiasticorum et status personalis cleri unitarum dioeceseon Tergestinae et Justinopolitanae ineunte anno MCMXVI, Trst, 1916.

Prospectus beneficiorum ecclesiasticorum et status personalis cleri unitarum dioeceseon Tergestinae et Justinopolitanae ineunte anno MCMXIII., Trst, 1913.

Prospectus beneficiorum ecclesiasticorum et status personalis cleri unitarum dioeceseon Tergestinae et Justinopolitanae ineunte anno MCMXXVI., Trst, 1926.

Časopisi in listi

Ameriška domovina, 1936.

Edinost, 1914, 1921.

Istra: glasilo Saveza jugoslovenskih emigranata iz Julijske krajine, 1933.

Jutro, 1927.

Katoliški glas, 1954.

Koledar družbe sv. Mohorja v Celovcu za navadno leto 1919.

L'Arena di Pola, 1957.

Ljubljanski škofijski list (LŠL), 1916, 1921.

Novi list 1929, 1976.

Omnes unum: glasilo slovenskih duhovnikov v zamejstvu, 1961.

Reichspost, 1921.

Slovenec, 1916, 1927.

Slovenski poročevalec, 1954.

Zbornik svečenikov svetega Pavla, 1920, 1921.

Literatura

Bernardin Nikola Škrivanić *i njegovo vrijeme* (ur. Darko Deković), Matica Hrvatska, Ogranak Rijeka- Hrvatska kapucinska provincija, Rijeka 1997.

Blasina, Paolo, »Santa Sede e Regno dei serbi, croati, e sloveni. Dalla missione di Dom Pierre Bastien al riconoscimento formale (1918-1919)«, in *Studi storici* 35 (1994), št. III, str. 773-809.

Buttignoni, Giusto, *La mia passione per San Giusto*, U. Trani, Trieste, luglio 1933.

- Čuček, Filip in Moll, Martin, *Duhovniki za rešetkami: poročila škofu o poletu 1914 na Spodnjem Štajerskem aretiranih duhovnikih / Priester hinter Gittern: die Berichte der im Sommer 1914 in der Untersteiermark verhafteten geistlichen an ihren Bischof*, Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana 2006.
- Dolinar, France Martin, Andrej Karlin v rimskih dokumentih, v: *Karlinov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Slovenska teološka akademija v Rimu in Mohorjeva družba v Celju, Celje 1996, str. 71–83.
- Holz, Eva, Češki časopis Politik in revolucija v Piranu leta 1894, v: *Kronika: časopis za slovensko krajevno zgodovino*, 2005, št. 2, str. 209–222.
- Jegličev dnevnik: *Znanstvenokritična izdaja* (ur. Otrin Blaž in Čipić Rehar Marija ur.), Celjska Mohorjeva družba, Društvo Mohorjeva družba, Nadškofijski arhiv, Celje in Ljubljana 2015.
- Jezernik, Maksimilijan, Uvodne besede, v: *Karlinov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Slovenska teološka akademija v Rimu in Mohorjeva družba v Celju, Celje 1996.
- Karlinov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Slovenska teološka akademija v Rimu in Mohorjeva družba v Celju, Celje 1996.
- Klabjan, Borut in Bajc, Gorazd, *Ogenj, ki je zajel Evropo: Narodni dom v Trstu 1920–2020*, Cankarjeva založba, Ljubljana 2021.
- Kosmač, Miha, Organizirana izselitev prebivalstva iz Pulja: Problematika meje in 'obramba italijanstva', v: *Acta Histriae*, 2015, 3, str. 511–530.
- Lukan, Walter, Imenovanje Andreja Karlina za tržaško-koprskega škofa, v: *Karlinov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Slovenska teološka akademija v Rimu in Mohorjeva družba v Celju, Celje 1996, str. 35–47.
- Maver, Aleš, In memoriam doc. dr. Ilaria Montanar, v: *Dileme: Razprave o vprašanjih sodobne slovenske zgodovine*, 2024, 8/4, str. 247–249.
- Milošević, Jozo, *Dnevnik 1918–1919*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 2020.
- Oset, Željko, *Pisma Georga Fabra Josipu Plemlju*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana 2024.
- Pirjevec, Jože, Škof Karlin v Trstu, v: *Karlinov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Slovenska teološka akademija v Rimu in Mohorjeva družba v Celju, Celje 1996, str. 27–33.
- Salmič, Igor, *Slovenski minoriti in dalmatinska/jugoslovanska provinca sv. Hieronima (1914–1972)*, Slovenska minoritska provinca sv. Jožefa, Ptuj 2010.
- Scottà, Antonio, *I territori del confine orientale italiano nelle lettere dei vescovi alla Santa sede: 1918–1922*, Lint, Trieste, 1994, str. 190–200.
- Simčič, Tomaž, Andrej Karlin kot tržaški škof v luči nekaterih arhivskih dokumentov (1911–1919), v: *Karlinov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Slovenska teološka akademija v Rimu in Mohorjeva družba v Celju, Celje 1996, str. 49–69.
- Šček, Virgil, Batič Matic (ur.), Podbersič Renato (ur.), *Dnevniški zapisi: 1909–1933: Znanstveno-kritična izdaja*, Goriška Mohorjeva družba, Študijski center za narodno spravo, Gorica in Ljubljana 2024.
- Škulj, Edo, Andrej Karlin in cerkvena glasba, v: *Karlinov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Slovenska teološka akademija v Rimu in Mohorjeva družba v Celju, Celje 1996, str. 13–25.
- Valente, Massimiliano, *Diplomazia pontificia e Regno dei Serbi, Croati e Sloveni (1918–1929)*, Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, Split 2012.

Spletni viri

- Aldo Cherini, *Capodistria: Il lungo esilio: Spoglio di cronaca giornalistica 1945–2008*, Autoedizione, 2008, str. 18. Dostopno tudi na spletu: <https://www.cherini.eu/pdf/esilio.pdf> (pridobljeno 9. 9. 2024).
- Bartolić Marijan, *Dukić, Ivan*: <https://www.istrapedia.hr/hr/natuknice/2743/dukic-ivan> (pridobljeno: 11. 10. 2024).
- Biblioteca Centrale Cappuccini: <http://www.bccofmcap.org/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=120678> (pridobljeno: 9. 9. 2024).
- Češut, Marija: *Valentinčič Ignacij*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi951420/> (pridobljeno: 10. 10. 2024).
- F. Tonich, Valerio, Alfonso, v: *Austrian Centre for Digital Humanities and Cultural Heritage Österreichisches Biographisches Lexikon*: <https://www.biographien.ac.at/oeb1?frames=yes>, (pridobljeno: 16. 10. 2024).
- Fabijan Veraja, *Miroslav Bulešić, svečenik i mučenik: znakoviti lik moderne povijesti Istre*, str. 201–202. Dostopno na: <http://www.miroslavbulesic.com/wp-content/uploads/2023/03/Positio-super-martyrio.pdf> (pridobljeno: 26. 10. 2024).
- Fran Ksaver Lukman, *Kalan, Andrej*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi263260/> (pridobljeno: 16. 9. 2024).
- Franco Stener, *Muggia: diritti e doveri nei confronti della Chiesa di San Rocco*, str. 452. op. 50. Dostopno tudi na spletu: <https://hrcak.srce.hr/file/388114> (pridobljeno: 17. 9. 2024).
- Franjevac Konventualac Josip Jozo Milošević: <https://www.glas-koncila.hr/franjevac-konventualac-josip-jozo-milosevic/> (pridobljeno: 14. 10. 2024).
- Goran Prodan, *Vattovaz (Vatta), Antonio*: <https://www.istrapedia.hr/it/natuknice/4537/vattovaz-vatta-antonio> (pridobljeno: 9. 9. 2024).
- Jakob Ukmar: <https://svobodnaslovenija.com.ar/jakob-ukmar-1878-1971/> (pridobljeno: 9. 9. 2024).
- Janez Frančišek Gnidovec: <https://www.skofija-novomesto.si/sl/svetniski-kandidati/janez-francisek-gnidovec> (pridobljeno: 11. 10. 2024).
- Jesuit Online Necrology*: <https://jesuitonlinenecrology.bc.edu/catalog/55706> (pridobljeno: 9. 11. 2024).
- Kacin-Wohinz, Milica, *Petitti di Roreto, Carlo*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi943300/> (pridobljeno: 9. 9. 2024).
- Križman-Zorić, Đurđica, Ferencić Mladen, *Aničić, Josip*: <https://www.istrapedia.hr/en/natuknice/2289/anicic-josip> (pridobljeno: 2. 10. 2024).
- Martin Jevnikar, *Tomc, Franc*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi950260/> (pridobljeno: 17. 10. 2024).
- Marušič, Branko, *Fries-Skene, Alfred*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1009670/> (pridobljeno: 16. 9. 2024).
- Monti, Carlo, Istituto della Enciclopedia Italiana fondata da Giovanni Treccani, [https://www.treccani.it/enciclopedia/carlo-monti_\(Dizionario-Biografico\)](https://www.treccani.it/enciclopedia/carlo-monti_(Dizionario-Biografico)) (pridobljeno: 10. 11. 2024).
- Pettorelli Lalanta Finzi, Cesare, *Židovski biografski leksikon*, <https://zbl.lzmk.hr/?p=1563> (pridobljeno: 2. 12. 2024).
- Pahor, Špela, *Nartnik, Andrej*: <https://www.obrazislovenskihpokrajini.si/oseba/nartnik-andrej/> (pridobljeno: 9. 9. 2024).
- Riordino e inventariazione dei Beni Archivistici Ecclesiastici: www.anagrafebbcc.chiesacattolica.it/anagraficaCEIBib/public/fondi/fondo.jsp?idFondo=201 (pridobljeno: 9. 9. 2024).

- Rudolf Andrejka, Čermelj Lavoslav, *Otokar Ribač*, <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi530001/> (pridobljeno: 16. 10. 2024).
- Škerl Lojze, Šašel, Emil (Milan): <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi947620/> (pridobljeno: 10. 10. 2024).
- Švab Mladen, Červar, *Gjuro*: <https://hbl.lzmk.hr/clanak/cervar-gjuro> (pridobljeno: 31. 8. 2024).
- Trieste tra immagini e storia, <http://www.carbonaio.it/immagini%2otrieste%20-%20cittavecchia%2010.htm> (pridobljeno: 10. 11. 2024).
- Žitko, Salvatore, *Grisoni, Francesco Andrea Elio*: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/oseba/grisoni-francesco-andrea-elio/> (pridobljeno: 16. 10. 2024).

POVZETEK

Tržaški škof Andrej Karlin je v svoj zasebni dnevnik zapisoval vtise o razburljivem dogajanju v svoji škofiji od konca oktobra 1918 do aprila 1919, z vmesno daljšo prekinitvijo, ki je posledica odvzema dnevnika s strani italijanskih demonstrantov. Razprava prinaša študijo, ki omogoča lažje razumevanje Karlinovega dnevnika, družbene negotovosti, nasilja in preganja duhovnikov tržaške škofije. Ob tem pa škof opozori na duhovnike, ki se razveselijo prihoda italijanskih okupacijskih oblasti.

Karlin upa, da se bo po uvodni dobi nemirov in negotovosti vzpostavil red, kar je zanj kot legalista in zastopnika lokalne Cerkve kot transnacionalne skupnosti v prvi polovici novembra 1918 najbolj pomembno. Zadržan je do novih vojaških oblasti, ki jih razume kot okupacijske, kot začasne. Škof Karlin se zaveda nemoči, ampak ne izgubi upanja. Z avtoriteto katoliškega škofa si prizadeva vsaj omiliti stiske svojih duhovnikov, ki so preganjani ali v stiski. Dnevnik na eni strani torej prikazuje dogajanje na mikro ravni (na Tržaškem), hkrati pa opozarja na makro raven, torej na pritisk italijanskih oblasti na Vatikan za Karlinovo odstranitev. V podkrepitev svojega stališča italijanske oblasti v Vatikan pošljejo prepis delov Karlinovega dnevnika, ki so ga demonstranti odvzeli tržaškemu škofu ob vdoru v njegove zasebne prostore 29. decembra 1918. V Vatikan poslani prepis dnevnika je bil javno objavljen. V tem besedilu pa se lahko bralci seznani z originalnim Karlinovim dnevnikom iz prevratne dobe. Karlinovo razumevanje dobe najbolje opiše zapis v dnevniku: O revolucija – za te nisem rojen, nikdar se te ne privadam.

Ključne besede: Andrej Karlin, tržaška škofija, 1918–1919, italijanska oblast, dnevnik

Summary

»OH REVOLUTION – I WAS NOT BORN FOR YOU, I WILL NEVER GET USED TO YOU«: BISHOP OF TRIESTE ANDREJ KARLIN (1911–1919) ON THE REVOLUTIONARY PERIOD IN TRIESTE

The Bishop of Trieste Andrej Karlin wrote in his private journal his thoughts about the exciting events in his diocese from late October 1918 until April 1919, with a longer break in between, which was the consequence of his journal being confiscated by Italian protesters. The article brings a study facilitating our understanding of Karlin's journal, social uncertainty, violence, and persecution of priests in the Diocese of Trieste. The bishop also draws attention to those priests who welcomed the arrival of the Italian occupation authorities.

Karlin hopes that after the initial period of unrest and uncertainty, order will be restored, which, as a legalist and representative of the local Church as a transnational community in the first half of November 1918, is most important to him. He is reserved towards the new military authorities whom he perceives as occupation, as temporary. Bishop Karlin is aware of his powerlessness, yet does not lose hope. With the authority of a Catholic bishop, he endeavours at least to alleviate the hardships of his priests who are persecuted or distressed. Thus, on the one hand, the journal illustrates what was happening on the micro level (in Trieste), while at the same time bringing attention to the macro level, i.e. the pressure of the Italian authorities on the Vatican for Karlin's removal. To reinforce their position, the Italian authorities sent to the Vatican a transcript of parts of Karlin's journal taken from the Bishop of Trieste by protesters when they invaded his personal quarters on 29 December 1918. The transcript of the journal sent to the Vatican was also published. However, this article presents the Karlin's original journal from the revolutionary period. Karlin's perception of the period is best described by his journal entry: Oh revolution – I was not born for you, I will never get used to you.

Keywords: *Andrej Karlin, Diocese of Trieste, 1918–1919, Italian authorities, journal*

Kanonik Anton Vovk (1900–1963), okoli 1941.
Vir: NŠAL 107, P Vovk, portreti.

Blaž Otrin

mag., višji arhivist, Nadškofijski arhiv Ljubljana
Krekov trg 1, 1000 Ljubljana
e-naslov: blaz.otrin@rkc.si

ANTON VOVK – KANONIK (1940–1945)

1 UVOD

Anton Vovk (1900–1963) je bil po demokratičnih spremembah v Sloveniji deležen veliko pozornosti tako zgodovinarjev kot tudi laične javnosti. Poleg mnogih člankov mu je bilo namenjenih kar nekaj obsežnih knjižnih del.¹ Večina teh prispevkov se nanaša na čas po drugi svetovni vojni, ko je Vovk prevzel vodenje ljubljanske škofije. Najšibkeje je bilo do sedaj obdelano obdobje, ko je bil Vovk kanonik ljubljanskega stolnega kapitlja, od leta 1940 pa do 15. junija 1945, ko je postal generalni vikar. Pričujoč prispevek se ukvarja prav s predstavitvijo njegovega dela v tem obdobju, ki nam v marsičem lahko pomaga tudi pri razumevanju njegovega delovanja pozneje.

2 PRIHOD V LJUBLJANO LETA 1940 IN PREVZEM RAZNIH SLUŽBENIH DOLŽNOSTI

Vovk si je kot župnik v Trzinu pridobil ugled ne le v domači župniji, ampak tudi širše. V dobrih odnosih je bil tako s škofom Gregorijem Rožmanom (1883–1959), ki se je rad oglasil v Trzinu tudi nenapovedano² in ob vizitacijah pohvalil njegovo delo,³ kot tudi generalnim vikarjem Ignacijem Nadraham (1868–1951), ki je bil pomemben lik pri Vovkovem odhodu v Ljubljano.

Ljubljanska škofija je v letu 1938 pričela z gradnjo monumentalnega Barogovega semenišča. Dela so hitro napredovala, tako, da so predvideli, da se bo ljubljansko bogoslovje v novo stavbo preselilo že na začetku študijskega leta

¹ Tu gre omeniti predvsem dela: Ludvik Ceglar, *Škof Vovk in njegov čas 1900–1963*, Celovec, Ljubljana, Dunaj 1993–1998, I.–IV. del; Bogan Kolar, *V Gospoda zaupam: iz zapiskov nadškofa Antona Vovka*, Ljubljana 2000; Ivan Merlak, *Za narod in Cerkev: življenjepis božjega služabnika Antona Vovka*, Ljubljana 2002; Anton Vovk, *V spomin in opomin* (ur. Blaž Otrin), Ljubljana 2003; *Vovkov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 2005.

² Župnijski arhiv (ŽA) Trzin, Kronika, Zvezek I (1909–1932), 1930; Zvezek II (1933–2002), str. 5, 6.

³ Nadškofijski arhiv Ljubljana (NSAL) 10, šk. 247, Trzin. Rešitev kanonične vizitacije iz leta 1934; Ljubljana, 16. 3. 1935, št. 1248.

1941/42. Rektor bogoslovnega semenišča v Ljubljani je bil že od leta 1919 Ignacij Nadrah, ki je bil hkrati od leta 1930 tudi generalni vikar škofije. Škofu Rožmanu je povedal, da bo službo rektorja odložil ob preselitvi v novo stavbo, torej predvidoma jeseni 1941.⁴ Škof je pričel iskati novega kandidata za rektorja in med predlogi se je znašel tudi Anton Vovk. Zanj sta se zavzela profesor dr. Ignacij Lenček (1907–1974)⁵ in jezuit p. Florijan Ramšak (1882–1976), ki ga je škofu predlagal z argumentom, da je Vovk priljubljen med duhovniki, a hkrati odločen in urejen človek.

Po smrti stolnega kanonika Josipa Šiška 10. decembra 1939 se je izpraznilo mesto stolnega kanonikata ad baculum, ki ga je podeljeval škof. Rožman je Vovka vprašal, če bi bil pripravljen priti v Ljubljano, a se je ta sprva branil, nato pa vabilo sprejel.⁶ Vovk se je nato 14. februarja 1940 prijavil na razpisano mesto praznega kanonikata, škof je 26. marca obvestil stolni kapitelj, da med osmimi prijavljenimi kandidati namerava imenovati Vovka, ki je bil sicer najmlajši med kandidati, kar je kapitelj na seji 5. aprila soglasno podprl. 15. aprila 1940 je škof Rožman Vovka imenoval za kanonika ad baculum.⁷ Še pred samim imenovanjem se je vest razširila po škofiji, povsod so jo sprejeli z odobravanjem,⁸ razen v Tržiču, kjer so se le stežka sprijaznili z novico, da bodo izgubili priljubljenega župnika.

1. septembra 1940 je Vovk še zadnjič kot župnik maševal v Tržiču, se nato od župljanov poslovil in odšel v Ljubljano. Star dobrih štirideset let je postal kanonik ljubljanskega stolnega kapitlja. Škof ga je imenoval z namenom, da bo prevzel vodenje Bogoslovnega semenišča v Ljubljani, ko se bo to preselilo v novo stavbo Baragovega semenišča.

Vovk je v Ljubljani kot kanonik stanoval v stavbi kanonikata ad baculum na naslovu Pred škofijo 13, danes Ciril-Methodov trg 13. Še predno ga je škof Rožman 2. septembra 1940 pred stolnimi kanoniki slovesno umestil med stolne kanonike,⁹ mu je že naložil številne naloge. 24. avgusta 1940 ga je imenoval za sodnika Škofijskega cerkvenega sodišča v Ljubljani za dobo deset let¹⁰

⁴ Matjaž Ambrožič, *Spomini in semeniška kronika 1941–1944 Ignacija Nadraha*, (Viri/Arhivsko društvo Slovenije; št. 30), Ljubljana 2010, str. 63–65 (dalje: *Ambrožič, Spomini in semeniška kronika*).

⁵ Ceglar, *Škof Vovk in njegov čas 1900–1963, I. del*, str. 99.

⁶ NŠAL 332, Gregorij Rožman, šk. 41. Tiski in pričevanja o Rožmanu. Florijan Ramšak: Usoda škofa dr. Rožmana. Ambrožič, *Spomini in semeniška kronika*, str. 84, 85.

⁷ NŠAL 5, Škofijski arhiv Ljubljana 5, šk. 71, Kapitelj Ljubljana (stolni). Anton Vovk se prijavlja na razpisano mesto za kanonikat. Tržič, 14. 2. 1940, št. 969; Škof Gregorij Rožman javlja stolnemu kapitolu v Ljubljani, da namerava za kanonika imenovati Antona Vovka. Ljubljana, 26. 3. 1940, št. 969, priloga c. NŠAL 333, šk. 1. Ljubljanski škof Gregorij Rožman imenuje Antona Vovka za kanonika ad baculum, Ljubljana, 15. 4. 1940, št. 1834.

⁸ Ambrožič, *Spomini in semeniška kronika*, str. 84, 85.

⁹ NŠAL 333, Anton Vovk, šk. 1. Škof Rožman potrjuje, da je bil Vovk 2. 9. 1940 umeščen za kanonika v Ljubljani. Ljubljana, 2. 9. 1940, št. 4090. NŠAL 5, Škofijski arhiv Ljubljana 5, šk. 71, Kapitelj Ljubljana (stolni). Vovk vpričo škofa izpove vero. Ljubljana, 2. 9. 1940, št. 4090.

¹⁰ NŠAL 333, šk. 1. Škof Rožman imenuje Vovka za sodnika škofijskega cerkvenega sodišča. Ljubljana, 24. 8. 1940, št. 3940.

in 26. avgusta za arhidiakona IV. arhidiakonata ljubljanske škofije.¹¹ Na seji stolnega kapitlja 20. septembra 1940 je Vovk podal prisego pred nastopom službe kanonika.¹²

5. septembra je Vovk pred generalnim vikarjem Nadraham podal prisego¹³ in nastopil službo cerkvenega sodnika. V koliko in katerih primerih je Vovk deloval kot cerkveni sodnik, ni povsem znano. Mnogo gradiva cerkvenega sodišča za obdobje med vojno je po vojni oblast zaplenila.¹⁴ Kolikor je razvidno iz preostalega gradiva v Nadškofijskem arhivu Ljubljana (NŠAL), Vovk ni vodil primerov zakonskih zadev,¹⁵ ki so sicer predstavljale največji delež obravnav sodišča, ampak je bil zadolžen za duhovniške zadeve.

Znana sta dva primera. V začetku leta 1942 je bil imenovan za preiskovalnega sodnika v zadevi tožbe uradnice Ivanke Ambrožič zoper ribniškega dekanu Viktorijana Demšarja (1904–1992) zaradi razžalitve. Vovk je kot preiskovalni sodnik zaslišal obe stranki in uspel doseči mirno poravnavo s tem, da je ribniški dekan preklical žaljive izjave, s čimer je bil postopek zaključen.¹⁶ Drugi primer je tudi iz časa vojne, ko je kot cerkveni sodnik sodeloval ob sporu med duhovnikom Francem Glavačem in Antonom Duhovnikom, v katerem je tudi dosegel poravnavo. Kaj več o tem ni znanega, ker je akt o tej zadevi leta 1947 zaplenila Uprava državne varnosti in se dokument ni ohranil.¹⁷

Službo arhidiakona je nastopil 5. septembra 1940¹⁸ in prevzel IV. arhidiakonata, ki je obsegal dekanije Vrhnika, Cerknica, Kočevje in Ribnica.¹⁹ Naloge arhidiakona so bile predvsem nadzor in usmerjanje delovanja dekanov.

Ena od nalog po kanonični starosti najmlajših dveh kanonikov je bila, da sta stregla škofu pri pontifikalnih mašah. Kanonik Vovk je bil prvo leto subdiakon, po nastopu novega kanonika Janeza Kraljiča (1898–1970) v začetku leta 1942 pa diakon. Škof je imel pontifikalne maše v stolnici le ob največjih cerkvenih praznikih, ob manjših pa sta maše vodila prošt ali dekan. Vovk jih je pogosto nadomeščal in imel v stolnici veliko slovesnih maš. Kanoniki so kot stolni pridigarji ob nedeljah in praznikih pridigali pri glavni maši ob pol desetih.²⁰

¹¹ NŠAL 333, šk. 1. Škof Rožman imenuje Vovka za arhidiakona IV. arhidiakonata. Ljubljana, 26. 8. 1940, št. 3982.

¹² NŠAL 100, šk. 362, Vovk na seji stolnega kapitlja podaja prisego. Ljubljana 20. 9. 1940.

¹³ NŠAL 5, Škofijski arhiv Ljubljana 5, šk. 30. Cerkevno sodišče. Prisega Vovka ob nastopu službe cerkvenega sinodalnega sodnika. Ljubljana, 5. 9. 1940, št. 4180.

¹⁴ Vovk, *V spomin in opomin*, str. 361.

¹⁵ NŠAL 5, Škofijski arhiv Ljubljana 5, šk. 328, 329, Zakonske zadeve 1940–45.

¹⁶ NŠAL 5, Škofijski arhiv Ljubljana 5, šk. 30, 1942, Dokument št. 301.

¹⁷ Vovk, *V spomin in opomin*, str. 361.

¹⁸ NŠAL 5, Škofijski arhiv Ljubljana 5, šk. 6. Arhidiakonati. Prisega Vovka. Ljubljana, 5. 9. 1940, št. 4181.

¹⁹ *Zakonik ljubljanske škofije*, Ljubljana 1940, str. 43–44.

²⁰ Prim. NŠAL 333, šk. 11. Pridige ob praznikih in razih priložnostih v ljubljanski stolnici.

Navadno je pridigal po kanonični starosti najmlajši kanonik. Vovk je to službo redno opravljal od prihoda pa do septembra 1942,²¹ pogosto pa tudi kasneje.

V pridigah je večinoma preko svetopisemskih odlomkov in zgodovinskih dogodkov ljudi spodbujal k zvestobi Bogu in Cerkvi, k popolnemu zaupanju v božjo previdnost, Marijinemu varstvu, k češčenju sv. Rešnjega telesa, Marijinega in Jezusovega srca, usmiljenju in dobroti. V vsem je sledil katoliškemu nauku papežev in dosledno sledil usmeritvi škofa Rožmana.

Že kmalu po nastopu službe kanonika je imel 13. oktobra 1940 zanimivo pridigo z naslovom »Sovražniki božji in naši nam morejo utrditi vero in življenje v Bogu«,²² v kateri se kaže njegov odločen značaj in hkrati odnos do nasprotnikov vere, ki naj jih katoličani ne sovražijo, ampak naj njihovo nasprotovanje obrnejo sebi v prid, za poglobljanje vere.

V pridigah je odločno spregovoril tudi o socialnih temah v luči božjega usmiljenja. Na karitativno nedeljo leta 1940 je zbrane opomnil, da ni krščanski nauk, da kdor ni zmožen, »da bi se preril sam skozi življenja pot, ta ni vreden, da sploh živi /.../ Dolžnost vsakega kristjana je, da deli miloščino. Nujnost in velikost te dolžnosti narekuje potreba reveža in premoženjska zmožnost tistega, ki naj to potrebo z miloščino podpre. Čim večja je potreba reveža, tem izdatnejša in hitrejša mora biti pomoč in čim večje je premoženje tistega, ki je poklican pomoč nuditi, tem večja mora biti tudi njegova miloščina.«²³

Na dan umestitve med kanonike, 2. septembra 1940, ga je škof imenoval tudi za prvega konzistorialnega svetnika ljubljanske škofije,²⁴ v naslednjih mesecih pa mu je dodal še nekatere druge naloge pri upravi škofije. 2. decembra 1940 ga je imenoval za člana društvenega, socialno-karitativnega in gospodarskega sveta škofije.²⁵

Škofijski konzistorij je bilo škofovo posvetovalno telo, ki so ga sestavljali člani, ki jih je imenoval škof in so delovali v raznih oddelkih škofijske kurije, zlasti pa v svetih. Škof naj bi konzistorij v normalnih okoliščinah skliceval vsaj enkrat letno, na seji pa naj bi pregledali delo v škofiji in začrtali glavne smernice za prihodnje delovanje.²⁶

²¹ Prim. NŠAL 333, šk. 13. Predloge za pridige in pridige, urejene po bogoslužnem letu, napisane v letih 1938–44. Ceglar, *Nadškof Vovk in njegov čas 1900–1963*, I. del, str. 100.

²² Glej: Priloge, Dokument št. 1. NŠAL 333, šk. 13. Predloge za pridige in pridige, urejene po bogoslužnem letu, napisane v letih 1938–44. XXII. nedelja po binkošti. Sovražniki božji in naši nam morejo utrditi vero in življenje v Bogu.

²³ NŠAL 333, šk. 13. Predloge za pridige in pridige, urejene po bogoslužnem letu, napisane v letih 1938–44. Karitativna nedelja, 3. 11. 1940. Opomin k vršitvi dobrih del, 6. 8. 1942.

²⁴ NŠAL 333, šk. 1. Škof Rožman imenuje Vovka za prvega konzistorialnega svetnika ljubljanske škofije; Ljubljana, 2. 9. 1940, št. 4090.

²⁵ NŠAL 333, šk. 1. Škof Rožman imenuje Vovka za člana Društvenega sveta, za člana socialno-karitativnega sveta; za člana gospodarskega sveta. Ljubljana, 2. 12. 1940, št. 5734.

²⁶ *Zakonik ljubljanske škofije*; str. 33–34.

Nov *Zakonik ljubljanske škofije*, ki je v veljavo stopil avgusta 1940,²⁷ je predvideval ustanovitev številnih svetov, ki bodo škofu pomagali s strokovnimi nasveti in načrti pri upravi škofije. Vovk je bil, kot rečeno, imenovan za člana treh svetov: društvenega, socialno-karitativnega in gospodarskega. Društveni svet naj bi bdel nad položajem Katoliške akcije (KA) in ostalih verskih društev in organizacij, socialno-karitativni svet nad socialnim in karitativnim delovanjem v škofiji, gospodarski svet pa nad upravo cerkvenega premoženja.²⁸

Društveni svet, v katerega so bili imenovani še Alojzij Stroj (1868–1957), Andrej Snoj (1886–1962), Alojzij Odar (1902–1953) in Gregorij Žerjav (1888–1943),²⁹ verjetno spričo vojnih razmer sploh nikoli ni pričel z delom, o njegovem delovanju tudi ni ohranjenega nobenega gradiva. Se je pa Vovk s prihodom v Ljubljano takoj vključil v delovanje KA. 17. novembra 1940 je imel za dijake in višješolce KA duhovno rekolekcijo na temo »Vice, pekel, nebesa«.³⁰ Od jeseni 1940 do marca 1941 je Narodni svet KA organiziral Socialno šolo za mlade delavce, da bi jih usposobili za apostolat med slovenskim delavstvom. Šola, ki se je je udeležilo dvajset mladih fantov, je potekala v Vajeniškem domu v Ljubljani, med petnajstimi predavatelji je bil tudi Anton Vovk s predmetom moralni nauk, samovzgoja, poklic in sicer v obsegu dve uri tedensko, skupaj 26 ur.³¹ V kapeli Hiralnice sv. Jožefa je imel 26. oktobra 1941 nagovor ob posvetitvi Kristusu Kralju za članice KA, kjer je med drugim dejal: »Apostolska in reševalna pot za neumrjoče duše v 20. stoletju je KA. Poznate njeno bistvo in njene naloge. Vršite te naloge z vmo. /.../ Bodimo vsi apostoli. Vsak na svojem mestu, vsak v svoji okolici. Apostoli z zgledom, delom in besedo. Apostoli z molitvijo in žrtvijo. Pri našem apostolskem delu naj bo Kristus naš Kralj. Kristus naš Kralj – mi čreda njegova. Še več: Kristus naš Kralj – mi prijatelji njegovi. Še več: Kristus naš Kralj – mi sodelavci njegovi pri reševanju neumrjočih duš.«³²

Prva seja gospodarskega sveta ljubljanske škofije je bila 7. decembra 1940 in na njej je bil Vovk izglasovan za zapisnikarja sveta, to nalogo je opravljal vse do konca vojne. Člani so bili še kanonik Alojzij Zupan (1891–1941) ter Viktor Steska (1868–1946), Alojzij Odar in Franc Gabrovšek (1890–1951). Na sejah, ki so se odvile enkrat do dvakrat mesečno, so razpravljali o upravi škofijskega

²⁷ *Zakonik ljubljanske škofije*; str. 32–39.

²⁸ *Zakonik ljubljanske škofije*; str. 32–39.

²⁹ NŠAL 5, Škofijski arhiv Ljubljana 5, šk. 154, Ordinariat. Seznam na novo ustanovljenih škofijskih svetov z imeni njihovih članov. 1940, št. 5734.

³⁰ NŠAL 333, šk. 2. »Vice, pekel, nebesa« Rekolekcija za dijake – višješolce – mladce; 17. 11. 1940.

³¹ NŠAL 212, šk. 12. Socialna šola KA 1940/41.

³² NŠAL 333, šk. 10. Ljubljana, hiralnica sv. Jožefa, Nagovor KA ob posvetitvi Kristusu Kralju, 26. 10. 1941.

premoženja, o večjih finančnih projektih župnij, prodajah ali najemih premoženja župnij in ostalih pomembnih gmotnih stvarih v skladu s kanonskim pravom.³³

30. decembra 1940 je škof Rožman Vovka imenoval za svojega zastopnika v odboru Duhovskega podpornega društva za ljubljansko škofijo.³⁴ Namen društva je bil pomagati revnim, bolnim in ostarelim škofijskim duhovnikom in to poslanstvo se je za izbruhom vojne še zaostriilo, Vovk pa je svojo nalogo opravljal predvsem v okviru novih razmer, ki ga je prinesla druga svetovna vojna.³⁵

3 DELOVANJE V ČASU VOJNE

6. aprila 1941 so sile osi napadle Jugoslavijo in ta je v nekaj tednih kapitulirala. Področje ljubljanske škofije je bilo razdeljeno na dve okupacijski območji, ki so ju zasedli Nemci in Italijani. Prvi dan po izbruhu vojne je škof Rožman naredil seznam pooblaščenih generalnih vikarjev, ki bi v primeru, da se njemu kaj pripeti, po vrstnem redu prevzeli vodenje škofije. Na prvem mestu je bil generalni vikar Ignacij Nadrah, nato pa so sledili kanoniki: Tomaž Klinar (1883–1962), Gregorij Žerjav, Alojzij Zupan in kot zadnji Anton Vovk.³⁶

Vojna je povsem spremenila tok dogodkov in ljudje so se morali prilagoditi novi stvarnosti. Tudi Vovkove naloge so se precej spremenile. Zaradi vojnih razmer se bogoslovje ni preselilo v še nedograjene prostore Baragovega semenišča in Vovk jeseni leta 1941 ni prevzel vodenja semenišča, njegova glavna skrb so postali duhovniki begunci.

Vojna je sprožila množično preseljevanje civilnega prebivalstva. Mnogi so bili prisilno izgnani, številni so zaradi nevarnosti in strahu zbežali sami. Begunci so postali tudi mnogi duhovniki in za te je ljubljanska škofija ustanovila poseben stanovski odbor.

V maju 1941 so v Ljubljansko pokrajino že pričeli prihajati prvi prebegli in izgnani duhovniki iz predelov ljubljanske škofije, ki so ga zasedli Nemci. Škof Rožman je zato 5. maja 1941 v škofijski dvorec povabil nekaj duhovnikov in jih imenoval za člane Škofijskega odbora za pomoč izgnanim duhovnikom³⁷ in za predsednika postavil Antona Vovka.³⁸ Število duhovnikov beguncev se je hitro povečevalo. Konec julija 1941 je bilo stanje naslednje: na ozemlju ljubljanske

³³ NŠAL 333, šk. 2. Zapisniki sej Škofijskega gospodarskega sveta, 1940–45. NŠAL 5, šk. 154. Ordinariat, Seznam na novo ustanovljenih škofijskih svetov z imeni njihovih članov. 1940, št. 5734. *Zakonik ljubljanske škofije*; str. 36.

³⁴ NŠAL 333, šk. 1. Škof Rožman imenuje Vovka za svojega zastopnika v odboru Duhovskega podpornega društva za ljubljansko škofijo. Ljubljana, 30. 12. 1940, št. 6199.

³⁵ Gradivo Duhovskega podpornega društva za medvojno obdobje žal ni ohranjeno.

³⁶ NŠAL 333, šk. 2. Vrstni red naslednikov generalnega vikarja, ki ga je napravil škof Gregorij Rožman, Ljubljana 7. 4. 1941 št. 1730.

³⁷ Več o tem društvu v: Blaž Otrin, Škofijski odbor za pomoč izgnanim duhovnikom (1941–1945), v: *Arhivi* 45 (2022), št. 2, str. 351–371.

³⁸ NŠAL 38, Škofijski odbor za pomoč izgnanim duhovnikom, šk. 1. Sejni zapisnik št. 1, 5. 5. 1941, str. 1.

škofije, ki so ga zasedli Nemci, in je imelo pred okupacijo 275 svetnih duhovnikov, jih je ostalo le še 24, od teh le 14 aktivnih, ostali so bili upokojeni. Vsi ostali so bili razseljeni, zaprti ali pa so pobegnili. Pregnani so bili tudi vsi redovniki.³⁹ V septembru 1941 je bilo v Ljubljanski pokrajini že tudi 51 duhovnikov lavantinske škofije.⁴⁰ V juniju 1942 je bilo v Ljubljanski pokrajini 213 duhovnikov beguncev iz ljubljanske škofije in 74 duhovnikov iz lavantinske škofije, skupno torej 287. V begunstvu na Hrvaškem, v Srbiji ali Nemčiji pa je bilo še 32 duhovnikov ljubljanske in 242 lavantinske škofije.⁴¹

Škofijski odbor se je srečeval na rednih sejah in na njih obravnaval aktualno begunsko problematiko. Evidentirali so vse duhovnike begunce ljubljanske in lavantinske škofije, ki so se zatekli na njeno ozemlje, nato pa zbirali zanje pomoč in jim vsestransko pomagali. V prvi vrsti je šlo za ureditev njihove namestitve. Odbor je poleg nastanitve pomagal pri oskrbi najrazličnejših pripomočkov: pri obleki, za plačila obrtnikom, za posteljnino in odeje, za drva in drugo kurivo, za mašne potrebščine itd. Pomagali so tudi duhovnikom beguncem ljubljanske škofije, ki so bili zaprti, in jim pošiljali perilo, odeje, rjuhe in hrano.⁴² Tistim v begunstvu v drugih škofijah so pošiljal denar, brevirje, obleke, prenosne oltarje itd.⁴³

Glavni motor Škofijskega odbora za pomoč izgnanim duhovnikom je bil predsednik Anton Vovk. Z delom v odboru je bil precej zaposlen, največ dela pa je imel v prvem letu delovanja. Skliceval in vodil je seje odbora ter ob odsotnosti zapisnikarja pisal zapisnike. Osebnostno je sprejemal in reševal pisne vloge duhovnikov za podpore. Skrbel je za namestitev tistih duhovnikov, ki si sami niso uspeli priskrbeti bivališča. Zaradi vojnih razmer so se okoliščine stalno spreminjale in vprašanje namestitev je bilo ves čas aktualno.⁴⁴ Urejal je vse potrebno za zdravljenje duhovnikov, njihovo zdravstveno rehabilitacijo in bivanje,⁴⁵ kar je bil velik zalogaj, saj je bilo med duhovniki mnogo starejših in bolnih, sredstva odbora pa omejena.

Vovk je duhovnike begunce tudi obiskoval,⁴⁶ tako tiste, ki so bivali v Ljubljani, kot tiste, ki so bivali izven Ljubljane: v Stični⁴⁷ in Ponikvah pri Dobre-

³⁹ NŠAL 38, šk. 1. Sejni zapisnik št. 12, str. 17, priloga.

⁴⁰ NŠAL 38, šk. 1. Sejni zapisnik št. 16, 9. 9. 1941, str. 24.

⁴¹ Prim. NŠAL 38, šk. 1. Poročila škofijskemu ordinariatu.

⁴² NŠAL 38, šk. 1. Sejni zapisnik, št. 58, 3. 11. 1942, str. 84; št. 59, 17. 11. 1942, str. 86; št. 94, 6. 6. 1944, str. 124. NŠAL 30, Beatifikacije, Anton Vovk, šk. 1. Spomini s. Kerubine Pance, str. 4.

⁴³ NŠAL 38, šk. 1. Sejni zapisnik št. 19, 30. 9. 1941, str. 27; št. 35, 27. 1. 1942, str. 52; št. 36, 3. 2. 1942, str. 53.

⁴⁴ NŠAL 38, šk. 1. Sejni zapisnik št. 56, 7. 10. 1942, str. 81, 3. 11. 1942, str. 84, št. 85, 18. 1. 1944, str. 115, št. 95, 27. 6. 1944, str. 125; šk. 2, Drvodol Alojzij, vloge, 1942. NŠAL 38, šk. 3, Viktor Kragl: Usoda naših duhovnikov ob času vojne (1941–1945) in skrb ljubljanskega škofijskega odbora za izgnane duhovnike.

⁴⁵ NŠAL 38, šk. 1. Sejni zapisnik št. 56, 7. 10. 1942, str. 81; št. 85, 18. 1. 1944, str. 115; št. 95, 27. 6. 1944, str. 125 ...; šk. 2, Kocjančič Anton; Stična 28. 3. 1942.

⁴⁶ NŠAL 38, šk. 1. Sejni zapisnik št. 8, 11. 7. 1941, str. 11.

⁴⁷ NŠAL 38, šk. 1. Sejni zapisnik št. 16, 9. 9. 1941, str. 23, št. 29, 9. 12. 1941, str. 29.

polju.⁴⁸ Ostarele duhovnike, ki so bivali v Zavetišču sv. Jožefa v Ljubljani, je obiskoval redno na štirinajst dni. Ob njihovih obletnicah, zlati ali biserni maši, se je potrudil, da je priskrbel kakšen priboljšek, kot npr. jajca ali piščance, da so sestre lahko pripravile bolj slovesno kosilo in vedno znova so bile začudene, kako mu ob vsesplošnemu pomanjkanju to uspe.⁴⁹

Skrbel je za dotok sredstev, npr. donacij in posojil Ljudske posojilnice, Katoliškega tiskovnega društva ...⁵⁰ Organiziral je zbiranje obleke,⁵¹ obutve, brevirjev in drugih potrebščin ter njihovo razdeljevanje. Zaradi vsesplošne krize ni mogel ustreči vsakomur, včasih tudi ne v osnovnih potrebah.⁵²

Potrudil se je, da je duhovnikom beguncem ob praznikih priskrbel tudi kakšen priboljšek, za božič 1941 je tako nakupil robce, žepne svetilke, pisemski papir in svinčnike.⁵³ Poleg vsega organizacijskega dela je nudil tudi prijateljsko in duhovno podpro ter hočeš nočeš opravljal tudi naloge »psihiatra«, saj so bili nekateri psihično izčrpani in zlomljeni. Iz obeh škofij, ljubljanske in lavantinske, je odbor sprejel v prav posebno oskrbo sobrate, ki so že prej vzbujali nelagodje s svojim življenjem. Odbor je v Ljubljano v oskrbo sprejel nekaj takih gospodov, ki so bivali v Zagrebu, da niso vzbujali pozornosti med Hrvati. Vovk je imel večinoma sam opravka z njimi, včasih uspešno, večkrat tudi ne. Pripetilo se je, da je kakemu revežu enostavno moral vzeti čevlje, da je ostal v copatih doma.⁵⁴

Pri vlogah, ki so jih duhovniki pošiljali za podporo, je opazno, da je bil Vovk izjemno vljuden in takten do vseh, tudi do tistih, ki niso razumeli, da njihova stiska ni največja in da so sredstva omejena. Slednjim je obzirno obrazložil, da morajo najprej uporabiti vsa svoja sredstva, saj ima odbor omejene vire in ogromno prošenj in tako pomagajo le najbolj potrebnim.⁵⁵ Previdnost je bila potrebna tudi zaradi tega, ker so se tako kot v vsaki stiski našli tudi prevaranti, ki so želeli dano situacijo izkoristiti sebi v prid.⁵⁶

Vzdrževal je tudi stike z duhovniki, ki so bili razseljeni po drugih škofijah, v Srbiji,⁵⁷ v tržaški škofiji,⁵⁸ na Hrvaškem,⁵⁹ kamor jim je odbor po možnosti dostavljal pomoč.⁶⁰

⁴⁸ NŠAL 38, šk. 1. Sejni zapisnik št. 23, 28. 10. 1941, str. 33.

⁴⁹ NŠAL 30, Beatifikacije, Anton Vovk, šk. 1. Spomini s. Kerubine Pance, str. 3.

⁵⁰ NŠAL 38, šk. 1. Sejni zapisnik št. 13, 19. 8. 1941, str. 18; št. 21, 14. 10. 1941, str. 30.

⁵¹ NŠAL 38, šk. 3. Poročila župnijskih uradov o pomoči duhovnikom beguncem; 1941.

⁵² NŠAL 38, šk. 2. Lesar Janez, november 1941.

⁵³ NŠAL 38, šk. 1. Sejni zapisnik št. 29, 9. 12. 1941, str. 42.

⁵⁴ NŠAL 38, šk. 3. Viktor Kragl: Usoda naših duhovnikov ob času vojne (1941–1945) in skrb ljubljanskega škofijskega odbora za izgnane duhovnike.

⁵⁵ NŠAL 38, šk. 2. Čebašek Jakob, vloge, 1941.

⁵⁶ NŠAL 38, šk. 3. Razna pisma in dopisi, »Bolni duhovnik v Gabrijelah« 1942.

⁵⁷ NŠAL 38, šk. 2. Bertoncej Valentin, vloge; 1941–43, šk. 3. Dopisovanje glede pregnanih duhovnikov v Srbiji.

⁵⁸ NŠAL 38, šk. 2. Brglez Nace, vloge; 1943.

⁵⁹ NŠAL 38, šk. 3. Dopisovanje glede pregnanih duhovnikov na Hrvaškem; 1941.

⁶⁰ NŠAL 38, šk. 1. Sejni zapisnik št. 19, 30. 9. 1941, str. 27; št. 35, 27. 1. 1942, str. 52; št. 36, 3. 2. 1942, str. 53.

Večina duhovnikov beguncev je bila za pomoč odboru in Vovku osebno hvaležna že med vojno⁶¹ in po njej. Ko je bil Vovk jeseni 1946 imenovan za pomožnega škofa, so se mu ob čestitkah mnogi duhovniki zahvaljevali za njegovo pomoč v času vojne,⁶² izraze zahvale pa je prejemal tudi kasneje.⁶³ Vovk se je pri delu predsednika odbora izkazal kot izredno spreten in operativen z velikim smislom za pomoč sobratom duhovnikom.

Delo predsednika je bilo v prvih letih vojne njegovo najbolj izstopajoče delo, a še zdaleč ne edino, ki ga je opravljal med vojno.

Zaradi vojnih razmer v letih 1941 in 1942 ni bilo sej škofijskega konzistorija. Prva, na kateri je sodeloval tudi Vovk in na kateri je podal tudi prisego, pa je bila sklicana šele 20. avgusta 1943. Na njej so razpravljali o ugodnem razvoju pastoralnega življenja v Ljubljanski pokrajini ter o pobožnostih prvih petkov in sobot ter posvetitvi brezmadežnemu Marijinemu Srcu, ki je prispeval k dvigu versko-cerkvenega življenja. Večino časa so posvetili navodilom, kako naj se duhovniki vedejo, če bo Ljubljansko pokrajino zasedel nemški okupator in če pride do razpada oblasti in komunistične revolucije, pri čemer se predvideva množični obračun z duhovniki in katoličani. Profesor Alojzij Odar in kanonik Janez Kraljič sta predlagala, da cerkvena oblast še enkrat jasno poda navodila katoličanom o popolni nesprejemljivosti sodelovanja z OF, ki je nosilka komunizma. Dobila sta nalogo, da pripravita besedilo. V času vojne se je konzistorij naslednjič srečal 8. oktobra 1943. Na seji, na kateri je bil prisoten tudi Vovk, je škof Rožman poročal, da so v OF izdali posebno brošuro za slovenske duhovnike, na katero je treba odgovoriti. Zopet sta bila najbolj aktivna Odar in Kraljič, ki sta zagovarjala, da je treba okrepiti propagando zoper komunizem in OF, kajti najbolj nevaren je molk. Sklenili so ustanoviti propagandni odsek. Iz zapisnikov ni razvidno, da bi Vovk podal kakšen predlog.⁶⁴ Ni znano, da bi se konzistorij do konca vojne še kaj srečeval. Naslednja in zadnja seja se je odvila 5. maja 1945, k čemur se bomo vrnili kasneje.

Tudi socialno-karitativni svet se pred nastopom vojne ni sešel. Prva seja sveta je bila na pobudo člana Janeza Kalana⁶⁵ sklicana 15. aprila 1942. Predsedoval ji je škof, člani pa so bili poleg Vovka, ki je bil tudi zapisnikar, še kanonik Alojzij Stroj in še štirje drugi duhovniki: Janez Kalan, Alfonz Levičnik (1869–1966), Lovro Sedej CM (1895–1979) in Ivan Vindišar, ki pa je bil na prvi seji odsoten. Na seji so razpravljali o dejavnosti Karitativne zveze kot centralne

⁶¹ NŠAL 38, šk. 2. Hojnik Ivan, Stična, 6. 1. 1942.

⁶² NŠAL 333, šk. 15. Čestitke ob imenovanju in posvetitvi za pomožnega škofa, Meško Franc Ksaver; Oberžan Drago; Soklič Jakob; Volasko Adolf.

⁶³ NŠAL 333, šk. 16. Korespondenca, Soklič Jakob, Slovenj Gradec, 10. 6. 1947. Meško Fran Ksaver, Sele pri Slovenj Gradcu, 9. 4. 1962.

⁶⁴ NŠAL 12, Škofijski konzistorij, šk. 5. Zapisnik seje, 8. 10. 1943 (rokopis); zapisnik seje, 20. 8. 1943 (tipkopis).

⁶⁵ NŠAL 5, šk. 154. Ordinariat. Prošnja za sklic socialno-karitativnega sveta; 31. 3. 1942, št. 880.

karitativne organizacije v ljubljanski škofiji, ki jo je vodil Alfonz Levičnik, in sklenili, naj zaenkrat struktura organizirane dobrodelnosti ostane enaka, da pa naj vsaka župnija organizira neko obliko dobrodelnosti. Na drugi seji, 30. julija 1942, je bil poleg članov sveta prisoten še gost, bivši kranjski dekan Matija Škerbec (1886–1963). Glavna razprava se je vrtela okoli načina koncentracije dobrodelne pomoči za begunce in sklenili so ustanoviti Dobrodelno pisarno kot centralni organ škofijske dobrodelnosti, ki bo vodila vso dobrodelnost v škofiji in naj bi postala stalni škofijski organ. Za vzpostavitev pisarne je škof določil Matijo Škerbca in na podlagi tega sklepa je bilo 3. avgusta 1942 ustanovljeno škofijsko karitativno tajništvo, katerega naloga je bila ustanoviti Škofijsko dobrodelno pisarno, ki je nato pričela z delovanjem v septembru leta 1942. Škofijska dobrodelna pisarna je imela za glavni cilj blažiti socialno bedo, ki jo je povzročila vojna, in je na široko zastavila delo ter vključila veliko laičskih sodelavcev. Razdeljena je bila na centralni svet kot glavno posvetovalno telo in tri odseke: za begunce in izseljence, za internirance in njih družine ter za pogorelce. Na tretji seji 19. februarja 1943 je Matija Škerbec poročal o uspešnem, obilnem in težkem delu pisarne. Na seji so posebej izpostavili še skrb za vojne sirote, ki pa je bila močno otežena, saj niso imeli dostopa do novozgrajenih prostorov Škofijskega društva za varstvo sirot v Šentvidu, ki se je nahajalo pod nemško okupacijsko oblastjo. To je bila hkrati tudi zadnja seja sveta.⁶⁶

Med vojno je Vovk v omejenih možnostih vršil tudi naloge arhidiakona. V podrejenih dekanijah je opravljal pogrebe umrlih duhovnikov in se udeleževal slovesnosti. 14. avgusta 1941 je pridigal ob smrti svojega nekdanjega profesorja Franca Trdana (1883–1941) v Ribnici.⁶⁷ 15. oktobra 1942 je vodil pogreb župnika v Planini pri Rakeku Ivana Lovšina (1883–1942).⁶⁸ 31. marca 1943 je vodil pogrebno mašo za umrlim vrhniškim dekanom Janezom Burnikom (1889–1943).⁶⁹ 24. junija 1944 je bil novomašni pridigar Stanislavu Jazbecu (1919–1998), doma iz Križ, ki pa je imel zaradi vojnih razmer novo mašo na Vrhniki. Vovk mu je pridigal predvsem o težkih časih, v katerih živijo duhovniki, ki so preganjani, kot je bil Kristus. »*Dragi novomašnik, v senci križa začenjaš svojo duhovniško pot. Ne izogibaj se nikdar te sence. To je pot Jezusova, nad vse blagoslovljena in blažena za pastirje in ovce njegove.*«⁷⁰

Na praznik Marijinega rojstva 8. septembra 1943 je šel Vovk blagoslovit kapelo Marije Pomagaj v Dolenjo vas pri Ribnici, ki so jo zgradili po zaobljubi župljanov in župnika Antona Trdana (1917–1987). Tega so maja 1942 v župnišču

⁶⁶ NŠAL 37. Škofijska Dobrodelna pisarna, šk. 16. Zapisniki sej škofijsko-karitativnega sveta ljubljanske škofije 1942–1943.

⁶⁷ NŠAL 333, šk. 10. Trdan, Franc. Pridiga ob pogrebu, Ribnica, 14. 8. 1941.

⁶⁸ NŠAL 333, šk. 10. Lovšin, Ivan. »+ Župniku Ivanu Lovšinu v Planini 15. 10. 1942.«

⁶⁹ *Slovenec*, št. 75 a, 3. 4. 1943, str. 3: Dekan Janez Burnik na svoji zadnji poti.

⁷⁰ NŠAL 333, šk. 10. Jazbec, Stanko. »Novomašniku Stanku Jazbecu, iz Križev pri Trziču, na Vrhniki 25. 6. 1944.«

iskali partizani, a ga niso našli. Trdan se je zaobljubil, da bo, če bo ostal živ, za Marijino krono v kapelici namenil zlate prstane, spomin na njegova starša. Obljubo je izpolnil in Vovk je v pridigi poudaril, kako dragoceno je, da so v težkih časih držali obljubo, še posebej, ker je v svetu toliko obljubljenega in ne izpolnjenega. Poudaril je, da je Marija skozi stoletja varovala slovenski narod, in podal zgodovinski pregled tega varstva ter zaključil: »*Marija je pomagala in Marija bo tudi pomagala.*«⁷¹ Vovk se ni bal priti blagosloviti kapelice, čeprav so v neposredni okolici potekali vojaški spopadi in se je župnik Trdan že čez deset dni znašel v Ljubljani kot begunec.

Leta 1943 je bil Vovk imenovan še za cenzorja ex officio pri presojanju škofijskega ordinariata glede odobritve predloženih tiskovin.⁷² Od maja 1943 do aprila 1945 je kot škofijski cenzor pregledal skupno 21 tiskov, ki so bili v odobritev predloženi Škofijskemu ordinariatu v Ljubljani. Vsem predloženim tiskom je podelil *nihil obstat*, svoje pripombe pa skrbno zapisal na predloženi rokopis, ki so ga nato vrnili avtorju oz. založniku. Iz zapisov je vidno, da se je tudi tega dela lotil z zavzetostjo in odgovornostjo.⁷³

Med vojno je opravljal še nekatere druge naloge in službe. 20. oktobra 1942 ga je škof Rožman imenoval za odbornika Družbe sv. Mohorja.⁷⁴ Leta 1943 je bil izvoljen v nadzorni odbor Vzajemne zavarovalnice.⁷⁵ Na pomoč je priskočil ostarelemu predsedniku Katoliškega društva rokodelskih pomočnikov Alojziju Stroju in postal podpredsednik društva ter aktivno spremljal dogajanje društva.⁷⁶ Vodil je duhovne vaje za dijake,⁷⁷ 6. julija 1942 pridigal ob novi maši svojega nekdanjega učenca Ladislava Tomazin (1914–1980), ki je imel novo mašo v kapeli vezilnice šolskih sester v Ljubljani.⁷⁸

4 VOVKOVO STALIŠČE DO OKUPACIJE IN BRATOMORNE VOJNE

Vrnimo se še enkrat na Vovkove pridige, saj je iz njih najbolj vidna Vovkova duhovnost in tudi odnos do medvojnih dogodkov. Kot kanonik je maševal in pridigal v glavnem v stolnici ob pol desetih.⁷⁹ Pridigam je namenjal veliko po-

⁷¹ NŠAL 333, šk. 10. Dolenja vas pri Ribnici. Pri blagoslovu kapele Marije Pomagaj v Dolenji vasi pri Ribnici 8. 9. 1943. Ceglar, *Nadškof Vovk in njegov čas 1900–1963*, I. del, str. 106.

⁷² NŠAL 5, šk. 154. Ordinariat. Prisega cenzorja ex officio Antona Vovka pred nastopom službe; Ljubljana, 5. 5. 1943, št. 1543.

⁷³ NŠAL 5, Škofijski arhiv Ljubljana 5, šk. 142, Odobrenje. Leta 1943–1945.

⁷⁴ NŠAL 333, šk. 1. Ljubljanski škof Gregorij Rožman imenuje Antona Vovka za odbornika Družbe sv. Mohorja. Ljubljana, 20. 10. 1942, št. 212/Pr.

⁷⁵ NŠAL 333, šk. 2. Sporočilo, da je občni zbor izglasoval Antona Vovka za člana nadzorništva Vzajemne zavarovalnice v Ljubljani; 31. 7. 1943.

⁷⁶ Ceglar, *Nadškof Vovk in njegov čas 1900–1963*, I. del, str. 105.

⁷⁷ NŠAL 333, šk. 9. 27.–30. 3 1943 duhovne vaje dijakom realne gimnazije o grehu in čisti mladosti.

⁷⁸ NŠAL 333, šk. 10. Tomazin, Ladislav. »Novomašniku Ladislavu Tomazinu, Tržičanu, v kapeli vezilnice šolskih sester v Ljubljani 6. 7. 1942.«

⁷⁹ NŠAL 333, šk. 13. Predloge za pridige in pridige, urejene po bogoslužnem letu, napisane v letih 1938–44.

zornost in se je nanje nadvse skrbno pripravil, jih natipkal, čeprav je nato govoril prosto. Ob izbruhu vojne je opazno, da so bile teme prilagojene tragičnemu času. Veliko jih je bilo na temo sprejemanja in osmišljanja trpljenja, zaupanja v neizmerno Božjo previdnost, ki vodi zgodovino,⁸⁰ in zaupanja v Marijino varstvo, ki je slovenski narod skozi zgodovino vedno varovala zla.⁸¹

Same teme pridig nazorno izpričujejo, da je okupacijo dojemal kot veliko trpljenje in preizkušnjo tako za posameznika kot za celotni narod. Cikel šestih pridig o trpljenju v oktobru in novembru 1941 je zaključil tako: »*Bog za vse to trpljenje ve in ga pripusti. Porabimo še mi vse trpljenje prav, pa bo življenje naše, po trpljenju preizkušano in očiščeno, prinašalo vredne sadove. Amen.*«⁸² Ob prazniku sv. treh kraljev leta 1944 pa je v stolnici ob navzočnosti škofa ob koncu pridige povedal: »*To Dete je bilo pripravljeno za nas umreti in je v resnici po 33. letih zemeljskega življenja za nas umrlo. Še mi mu izrečimo svojo pripravljenost in vdanost. Zakliče naj mu pristrčno sleherni izmed nas: Jezus, tebi živim, Jezus, tebi umrjem, Jezus, tvoj sem živ in mrtev. Amen.*«⁸³

Njegove pridige so bile izrazito verske, konkretne dogodke iz takratnega časa je dodal le redko, za podkrepitev povedanega, vedno pa je branil pravice vere in Cerkve. V dveh pridigah, ki sta si sledili v nekaj dneh koncem aprila in začetku maja leta 1944, pa je odločno obsodil komunizem, predvsem zaradi njegovega protiverskega boja.

Gregorij Rožman je leta 1944 na duhovnike naslovil pobudo, da se med osmino praznika varstva sv. Jožefa od 26. aprila do 3. maja verniki v posebnih molitvah priporočijo varstvu sv. Jožefa, deželnega patrona, da bi varoval narod, da bi ohranili pravo vero, zaupanje v Božjo Previdnost in ljubezen do Boga.⁸⁴ Vovk je imel med osmino pridigo z naslovom »Varstvo sv. Jožefa«, v kateri je poudaril, kako je bil sv. Jožef varuh sv. Družine v vseh njenih stiskah, ob tem pa obsodil »*brezbožni komunizem*«, ker razbija družine, in opisal trnovo pot enega svojih bivših faranov iz Metlike, ki se je uprl komunizmu.⁸⁵

Druga pridiga, v kateri je obsodil komunizem, je bila uvodna šmarnična pridiga leta 1944. Vovk je v tistem letu pridigal ob šmarnični pobožnosti na

⁸⁰ NŠAL 333, šk. 11. »O trpljenju«, serija 6 pridig (manjka št. 2), oktober, november 1941; šk. 13. Predloge za pridige in pridige, urejene po bogoslužnem letu, napisane v letih 1938–44; XIV. nedelja po binkošti; 7. 9. 1941.

⁸¹ NŠAL 333, šk. 10. Dolenja vas pri Ribnici. Pri blagoslovu kapele Marije Pomagaj v Dolenji vasi pri Ribnici 8. 9. 1943. Šk. 13. Pridige o Mariji: »K Materi«, 13. 9. 1942, »Kakšna je podoba Marijina v našem srcu«, s. d.; »Čemu posvetitev Marijinemu srcu«, s. d.; »Marija Pomočnica obljublja: zlo na svetu se bo poglelo«, s. d.; »Rojstvo Marijino. Vera je Slovincem poklonjena po Marijini dobroti«, 8. 9. 1942.

⁸² NŠAL 333, šk. 11. »O trpljenju. VI.«, v stolnici, 23. 11. 1941.

⁸³ NŠAL 333, šk. 13. Predloge za pridige in pridige, urejene po bogoslužnem letu, napisane v letih 1938–44, Praznik sv. Treh kraljev. Jezus – novorojeni, kralj, 6. 1. 1944.

⁸⁴ *Ljubljanski škofjski list*, 1944, št. 3–5, str. 35–36.

⁸⁵ Glej: Priloge, Dokument št. 2. NŠAL 333, šk. 13. Predloge za pridige in pridige, urejene po bogoslužnem letu, napisane v letih 1938–44, Sv. Jožef; Varstvo sv. Jožefa, 1944.

temo vseh treh delov rožnega venca s poudarkom na Jezusovem trpljenju, ki je dopustil, da so mu sovražniki ob poslednjih urah vzeli vse, ni pa pustil, da bi mu v uri največje osamelosti in največjega trpljenja vzeli mater. V uvodu je spregovoril o konkretnih razmerah v svetu in Sloveniji: »Preživljamo posebno težke čase. Vojska pretresa s svojimi grozotami ves svet. Tudi naš narod doživlja prebritke preizkušnje. Ni naša zemlja samo prečudno razmejena, nedostopna, poteptana in ožgana, ne brnijo pod njenim nebom samo zrakoplovi, ki nosijo s seboj rušilne in smrtne bombe, ne trka na vrata naših domov samo revščina in pomanjkanje; ne umira samo naš živelj doma in v tujini – še hujši biči udarjajo naš rod. Brezboštvo poplavlja in utaplja slovenska srca. Brezbožni komunizem požiga in ruši cerkve, mori služabnike oltarja, muči spoznavalce križa in vere. Tema izrednih britkosti [sic] in nesreč se vleče nad našo domovino in hoče nam zatemniti in vzeti vse.«⁸⁶

Vovkova kritika komunizma ne čudi, saj je brez zadržka priznaval papeške okrožnice, ki so obsojale komunizem, sledil je usmeritvam škofa Rožmana, tudi sam pa je imel že kot župnik v Trziču izjemno slabo izkušnjo s komunisti, ki so mu v veliki predilniški stavki leta 1936 povsem uničili katoliško delavsko strokovno organizacijo. Svoje stališče do komunizma je takrat jasno izrazil v *Cerkvenem glasniku za tržiško župnijo*. V pronicljivi analizi poteka stavke in taktike komunizma je med drugim zapisal: »Stisko današnjih dni hoče komunizem porabiti zase, kakor nočni tat se plazi po svetu. Ima načrt, zna povzročati gibanja, išče žrtev povsod, prikrade se kamorkoli, zna hliniti. Ko se uveljavi, pa udari po vsem, kar je božjega, kdo upa z njim – proti samemu Bogu?!«⁸⁷

Vovk je kot kanonik med vojno dosledno in zavzeto opravljal vse naloge, ki mu jih je zaupal škof Gregorij Rožman, in je v vsem sledil njegovim navodilom. Ni znan niti en primer, da bi Vovk Rožmanu ugovarjal ali bil javno kritičen do njegovih stališč. Še največjo »kritiko« je izrekel na zaslišanju 14. avgusta 1946, ko je dejal, da je bil Rožman »prevelika dobričina« in da je vsakemu ustregel.⁸⁸

Škof Gregorij Rožman je v veliki stiski, v kateri se je znašel slovenski narod, iskal rešitev v molitvi in postu. Že jeseni 1941 je uvedel pobožnost zadostilne molitve prvih petkov. Spomladi 1942 je vernikom naročil, naj se družine tekom pobožnosti deveterih petkov posvetijo presvetemu Srcu Jezusovemu. Konec leta 1942 je odredil, naj se po fatimskem naročilu vsak posameznik, družine, vse verske organizacije in celotna škofija posveti brezmadežnemu Marijinemu Srcu, in opravi pobožnost peterih prvih sobot. Pobožnost se je pričela na prvo soboto leta 1943, višek pa doživela z množičnim spokornim in spravnim bogoslužjem 29. maja in posvetitev škofije Marijinemu brezmadežnemu srcu

⁸⁶ Glej: Priloge, Dokument št. 3. NŠAL 333, šk. 11. Šmarnične pridige, maj 1944.

⁸⁷ *Cerkveni glasnik za tržiško župnijo*, 1936, št. 10, str. 1–2.

⁸⁸ Vovk, *V spomin in opomin*, str. 349.

30. maja 1943.⁸⁹ Kanonik Vovk je v vsem tem sledil svojemu škofu. V pridigi »Čemu posvetitev Marijinemu Srcu« je vernikom dodatno obrazložil namen posvetitve, ki je v globokem zaupanju v ljubeče Marijino materinsko srce in ker je ona sama tako želela, kot je naročila v Fatimi.⁹⁰ 29. maja je bila v Ljubljani velika spokorna procesija, ki se je vila od stolnice do svetišča na Rakovniku, in se je udeležilo več deset tisoč ljudi. Škofa Rožmana, ki je v rokah nesel križ, sta v spokorni procesiji kot asistenta spremljala na levi strani Anton Vovk in na desni Tomaž Klinar.⁹¹

V odnosu do obeh vojskujočih se strani v državljanski vojni je bil zadržan. Ni nobenih dokazov, da bi se Vovk odkrito zavzemal ali za domobrance ali partizane ali iskal stike z njimi.

Prijateljval je sicer s Franom Saleškim Finžgarjem (1871–1962), za katerega je bilo znano, da je podpornik partizanov, in mu tudi pridigal ob njegovi zlati maši 6. avgusta 1944 v Trnovem.⁹² A to prijateljstvo je temeljilo predvsem na tem, da sta bila rojaka iz iste župnije, gorenjski duhovniki pa so bili medsebojno tesno povezani in so se radi družili. Prijateljstvo s Finžgarjem je pravzaprav edina točka, na podlagi katere so nekateri Vovku pripisovali simpatiziranje s partizani, kar pa nima nikakršne osnove.⁹³

Tudi ni nobenega dokaza, da bi bil tesneje povezan z domobranci. Ludvik Ceglar omenja pričevanje domobranskega oficirja Lojzeta Gregoriča iz leta 1987: »V Ljubljani je bila od nedeljah maša za domobrance pri sv. Jožefu. Prikorakali so in napolnili veliko cerkev. Vsako nedeljo od februarja do januarja 1944 [!] je maševal kan. Vovk. Za pridigo je šel na prižnico. Govoril ni nič političnega. Največkrat je pridigal o morali, in sicer o čistosti in poštenosti. Fantje so rekli: Že dolgo nismo slišali takega govornika.«⁹⁴ To je edino pričevanje o tem, da je imel Vovk maše za domobrance. A v Vovkovi zapuščini nismo odkrili nobene pridige, v kateri bi bilo pripisano, da bi jo imel za domobrance ali da jo je imel pri sv. Jožefu, razen tiste ob prazniku sv. Jožefa. Na svojih pridigarških predlogah pa je kar precej vestno zapisoval kje in kdaj jih je uporabil. Poleg tega je nenavadno, da za maše za domobrance ne bi izvedela povojna oblast, saj bi mu to gotovo očitala v zaslišanjih po vojni. Sicer ne gre dvomiti o mašah za domobrance pri sv. Jožefu, a to skromno pričevanje je tudi vse, kar imamo.

Vovk se med vojno politično ni izpostavljal in je užival zaupanje večine duhovnikov,⁹⁵ tako tistih, ki so simpatizirali z OF, kot tistih, ki so bili protire-

⁸⁹ Jakob Kolarič, Škof Rožman, III. del, Celovec 1977, str. 121, 125, 129.

⁹⁰ NŠAL 333, šk. 13. »Čemu posvetitev Marijinemu srcu«, 1943.

⁹¹ NŠAL 107, Fotografska zbirka, P kraji, Ljubljana - Rakovnik, spokorna procesija, 29. 5. 1943, št. 00195.

⁹² NŠAL 333, šk. 10. Pridiga Francu Saleškemu Finžgarju, 6. 8. 1944.

⁹³ Ceglar, Škof Vovk in njegov čas 1900–1963, I. del, str. 107, 108.

⁹⁴ Ceglar, Škof Vovk in njegov čas 1900–1963, I. del, str. 107.

⁹⁵ SI AS 1931, podfond Gradivo OZNE in UDV, mf, Lm 0141527, 0141528.

volucionarno usmerjeni. Tudi sicer ni imel afinitete do vojske in vojaštva, kar je izrazil na zaslišanju 14. avgusta 1946, ko je ob vprašanju, kako so bili usmerjeni duhovniki, dejal: »*Kar se tiče nastrojenja duhovnikov, glede tega se nisem zanimal radi tega, ker mi nobena vojaška reč ne ugaja. Bilo je neko sodelovanje in to se mi je zdelo neumno.*«⁹⁶

V arhivu UDV sta ohranjeni dve poročili dveh duhovnikov, ki sta nastali po vojni in govorita o tem, da je imel Vovk med vojno celo zaupno nalogo izvesti poravnavo med ideološko sprtimi duhovniki. Škof Rožman je Vovka konec leta 1943 pooblastil, da je vodil odbor, ki naj bi dosegel pomiritev med obema stranema z različnih polov. Okoli desetim duhovnikom iz obeh strani je dal pozive za pismene predloge glede sprave. Na strani »napredne duhovščine« oz. simpatizerjev OF so te pozive dobili Fran Saleški Finžgar, Janez Fabijan (1889–1967), Maks Miklavčič (1900–1971), Vilko Fajdiga (1903–1984), Jakob Šolar (1896–1968) in Janez Oražem (1910–1994), na drugi strani pa Alojzij Odar ter verjetno Josip Turk (1895–1951) itd. Prvi štirje predstavniki »napredne duhovščine« so v skupnem predlogu obsodili domobranstvo in sodelovanje z okupatorjem in predlagali povsem versko linijo duhovščine. Šolar je svoje stališče le osebno pojasnil škofu, Oražem pa se je odgovora vzdržal. Vovk je vsakemu od teh štirih odgovoril z očitki, ki so jih imeli zoper njih njihovi nasprotniki, in so bili formulirani v obliki vprašanj. Ti so nato na te očitke odgovorili in svoje zagovore odnesli škofu Rožmanu rekoč, da je samo on upravičen, da zahteva take odgovore; da Vovku sicer zaupajo, ne pa tudi »*krogu njegovih sodelavcev*« oz. ostalih članov odbora.⁹⁷ Poizkus sprave je bil neuspešen, je pa pomenljivo, da je bila vloga mediatorja, se pravi človeka, ki je imel zaupanje sprtih strani, poverjena prav Vovku.

5 REKTOR SEMENIŠČA

Ob koncu vojne je Vovk prevzel še službo, zaradi katere je bil pravzaprav imenovan v stolni kapitelj: službo rektorja Bogoslovnega semenišča v Ljubljani. Dotedanji rektor Ignacij Nadrah je sicer dolgo suvereno vodil bogoslovje in vzdrževal red, disciplino, študijsko in molitveno življenje, a so mu nove razmere postajale čedalje bolj nerazumljive in je vse težje obvladoval situacijo. Že pred vojno se je v bogoslovje naselila precejšnja napetost med bogoslovci iz vrst Katoliške akcije (KA) oz. mladcev Kristusa Kralja in t. i. mladinci oz. križarji, ki so bili zagovorniki krščanskega socializma.⁹⁸ Bogoslovci so bili med vojno čedalje bolj ogroženi s strani partizanov, ki so jim predvsem ob počitnicah stregli po življenju. 1. januarja 1943 je v vrstah bogoslovcev padla prva žrtev, ki so ji nato

⁹⁶ Vovk, *V spomin in opomin*, str. 348.

⁹⁷ SI AS 1931, podfond Gradivo OZNE in UDV, mf, Lm 0141189 in 0141527, 0141528.

⁹⁸ Ambrožič, *Spomini in semeniška kronika*, str. 16, 17, 48–50, 53–56, 194–196.

sledile še nove in nove. Novembra 1943 so bila prepovedana predavanja na Univerzi v Ljubljani in s tem tudi na teološki fakulteti. Profesorji in vodstvo semenišča so namesto predavanj na fakulteti že konec novembra v semenišču pričeli s t. i. »inštrukcijami« za bogoslovce oz. provizoričnimi predavanji. Spomladi 1943 je v vodstvu semenišča prišlo do trenj glede uveljavitve novega semeniškega reda, pri čemer je škof podprl spirituala Karla Truhlarja (1912–1977), ne pa rektorja Nadraha, kar je Nadraha osebno prizadelo in še dodatno okrepilo v sklepu, da službo rektorja čim prej odloži.

Spomladi in zgodaj poleti 1944 je bilo v semenišču veliko vznemirjenja in zmede glede grožnje, da bodo bogoslovci vpoklicani v nemško vojsko. Ob številnih nasprotujočih si informacijah in vsesplošnem strahu se je del bogoslovcev celo uprl škofu, ki je skušal umiriti situacijo.⁹⁹ Na koncu so se skoraj vsi bogoslovci do 10. junija 1944 priglasili k domobrancem. Ostali so le šestoletniki – novomašniki in petoletniki, ki jim je škof odhod med domobrance tudi prepovedal. 11. junija so imeli šestoletniki novomašniško posvečenje. Avgusta 1944 je sledil nov poziv za nabor letnikov 1914–1926. Rožman je uspel pri oblasteh doseči oprostitev nabora vseh duhovnikov in bogoslovcev šestega letnika, za vpoklicane bogoslovce pri domobrancih pa, da jim ne bo treba nositi orožja.¹⁰⁰

Vse to so bili razlogi za Nadrahov dokončni odhod iz semenišča. Škof Rožman je 26. junija 1944 izdal odlok, da bo Vovk vodstvo škofijskega duhovnega semenišča prevzel z dnem 31. avgust 1944.¹⁰¹ 1. septembra 1944 je dotedanji vodja semenišča Ignacij Nadrah odložil posle semeniškega ravnatelja in se preselil v svoje kanoniško stanovanje, Anton Vovk pa se je 4. septembra 1944 preselil v semenišče in prevzel posle.¹⁰²

Vodstvo semenišča so ob Vovkovem prihodu sestavljali podvodja in ekonom Karel Gross (1880–1956), ki je bil v semenišču že od leta 1922, spiritual Karl Truhlar, ki je službo opravljal od začetka leta 1942, študijski prefekt pa je bil od leta 1943 Ludvik Čepon (1908–1985), ki je bil tudi honorarni predavatelj pomožnih bibličnih ved na teološki fakulteti. V semenišču je bilo jeseni 1944 le šestnajst šestoletnikov, bodočih novomašnikov, in deset ostalih bolnih bogoslovcev, skupaj torej le šestindvajset bogoslovcev.¹⁰³

V zaostrenih razmerah je Vovk poskušal delovati čim bolj umirjeno in bogoslovce pripraviti na pastoralno delovanje in poglobljeno duhovno življenje.

⁹⁹ Bogdan Kolar, Škof dr. Gregorij Rožman in duhovnik Vladimir Kozina. V: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* št. 38. Ljubljana, 2016, str. 356.

¹⁰⁰ Ambrožič, *Spomini in semeniška kronika*, str. 199–201.

¹⁰¹ NŠAL 333, šk. 1. Ljubljanski škof Gregorij Rožman imenuje Antona Vovka za vodjo škofijskega duhovnega semenišča z dnem 31. 8. 1944. Ljubljana, 26. 7. 1944, št. 1406.

¹⁰² NŠAL 5. Škofijski arhiv Ljubljana 5, Semenišče, šk. 234. 1. 9. 1944, št. 1688 in 6. 9. 1944, št. 1744.

¹⁰³ Prim. NŠAL 333, šk. 9. Nagovori bogoslovcem v semenišču in rekolekcija, 22. 10. 1944.

Študijsko in bogoslovno leto so pričeli šele 22. oktobra 1944 z rekolekcijo, na kateri se je Vovk najprej zahvalil Srcu Jezusovemu in Mariji srednici, da se to študijsko leto, čeprav v okrnjeni obliki, sploh lahko začeli. Sledila je molitev, da bi se tudi vsi ostali bogoslovci vrnili v hišo priprave, prekaljeni za svoj poklic, ne pa utrujeni. Zbrane bogoslovce je opozoril, da bo glede na okoliščine treba marsikaj potrpeti, ne sme pa trpeti »*vaša notranja priprava na vzvišen poklic*«, pri čemer so v veliko pomoč pravila semenišča. Podoben nagovor je imel naslednji dan, ko je bogoslovce ponovno pozval k spoštovanju pravil in potrpežljivosti zaradi težkih razmer, manjka kurjave, hrane in osebja. 4. novembra 1944 jim je podal navodila za asistenco v stolnici. Poudaril je, da je Boga treba spustiti v svoje srce, da nas preobrazi. Svaril jih je, da je treba stalno dvigovati oči k Bogu, da jih ne bo omrežil svet, sredi katerega bodo živeli. Varujejo naj se sanjarij in po pameti sprejemajo stvari, kot je kino.¹⁰⁴

Od svojega predhodnika Nadraha je prevzel navado, da je ob sobotah popoldan šestoletnike pripravljaj na dušnopastirsko službo. Z njimi je bratsko sedel za mizo in jih učil praktičnih stvari, kot je pisanje matičnih knjig, vmes pa podal še kakšen nauk ali poučno anekdoto.¹⁰⁵

Na božič 1944 jim je želel: »*Vso svojo mladost Bogu izročite. Ne samo v žrtvi, ampak tudi v polnem veselju. Po Mariji srednici vseh milosti to storite. Na ta način vam ne bo težko trpeti.*« Pozval je vse bogoslovce, tudi tiste vpoklicane k domobrancem, ki so sicer bili v raznih krajih, da so v duhu združeni z narodom, vso Cerkvijo in s semeniščem v praznovanju božiča.¹⁰⁶

21. januarja 1945 je imel za bogoslovce obnovev posvetitve Srcu Jezusovemu. Poudaril je, da je Srce Jezusovo vir življenja in svetosti ter izpostavil pomembnost odpovedi. Duhovnik se mora odpovedati samemu sebi, kar je težko, a nujno. Ne more kar ob vsakem času potovati in obiskovati vseh prireditev, ne more vedno skrbeti za svoje zdravje, ker mora ob vsakem vremenu nesti sv. popotnico umirajočim. Odpovedati se mora poželenju oči, poželenju mesa, napuhu življenja, ki je v vsakem človeškem srcu. Da pa se te korenine ne razbohotijo, so potrebni večkratni odločni boji.¹⁰⁷

V januarju 1945 jim je tudi namignil, da obstaja nevarnost, da bo treba po vojni nositi civilno obleko.¹⁰⁸ 28. marca 1945, ob velikonočnih praznikih, jih je opogumljal za soočanje s prihajajočimi stiskami rekoč: »*Prav tisti, ki razume križ Gospodov, razume tudi Gospodovo vstajenje. /.../ Za križem, za Kristusom po trnovem potu hodi že vsak kandidat duhovskega stanu. V izrednih časih je*

¹⁰⁴ Prim. NŠAL 333, šk. 9. Nagovori bogoslovcev v semenišču; 1944–1949.

¹⁰⁵ Ceglar, Škof Vovk *in njegov čas 1900–1963*, I. del, str. 111–114.

¹⁰⁶ NŠAL 333, šk. 9. »Bogoslovcem - o božiču 1944«, Okrožnica XV/1, Ljubljana, 22. 12. 1944.

¹⁰⁷ NŠAL 333, šk. 9. Nagovori bogoslovcev v semenišču in rekolekcija, 22. 10. 1944; Obnovev posvetitve Srcu Jezusovemu; 21. 1. 1945; ob sklepu celodnevnega češčenja sv. Rešnjega telesa; 2. 2. 1947.

¹⁰⁸ NŠAL 333, šk. 9. Nagovori bogoslovcev v semenišču; 1944–1949.

ta pot posebno ostra in polna preizkušenj. /.../ Ali niso tudi letošnji velikonočni prazniki poroštvo zmage? Morajo nam biti, če jih le v svojih križih in preizkušnjah prav doživljamo. Bog nam to milost nakloni!»¹⁰⁹

6 KONEC VOJNE

Vojna se je približevala koncu. Partizanske enote so z juga prodirale proti Ljubljani. 3 in 4. maja 1945 so partizani zavzeli Kočevje in Ribnico in nato prišli do roba Ljubljane. 5. maja dopoldan je bil v stolnem župnišču sklican škofijski konzistorij, na katerem je škof Rožman navzočim povedal, da bo po pozivu iz Celovca, kjer so mu svetovali, naj se nemudoma umakne iz Slovenije, zapustil Ljubljano in odšel na avstrijsko Koroško. O tem dogodku je Vovk kasneje zapisal: »Vsi smo bili mnenja, da je poziv, ki ga je prejel potem, ko je več nočnih ur iskal nasveta pred tabernakljem v škofijski kapeli, božji klic. Velikokrat je bilo še potem izrečeno, da je bil njegov odhod upravičen, dasi so zlobni jeziki to zlasti prve mesece jako očitali.«¹¹⁰ Tudi po vojni je Vovk ostal zvest škofu Gregoriju Rožmanu, čeprav je oblast vedno znova grobo pritiskala, naj ga obsodi.¹¹¹

Na konzistoriju 5. maja 1945 je Rožman ustno potrdil svoj odlok iz 7. aprila 1941 o vrstnem redu generalnih vikarjev, ki naj prevzamejo vodstvo škofije, na seznam pa je dodal še kanonika Franca Kimovca (1878–1964). Popoldan istega dne se je s spremstvom odpeljal iz škofije proti Avstriji in s tem vodstvo predal generalnemu vikarju Ignaciju Nadrahu.¹¹²

Sledili so negotovi dnevi, v katerih nihče ni vedel, kaj se bo zgodilo, vladala je velika panika in strah pred obračunavanjem. V takem vzdušju so se duhovniške vrste močno razredčile. V dneh pred koncem vojne so ljubljansko škofijo zapustili kar 304 duhovniki in bogoslovci, od tega 176 škofijskih duhovnikov, 66 redovnikov in 62 bogoslovcev.¹¹³

Vovk je po seji škofijskega konzistorija 5. maja 1945 sklical k seji še vodstvo semenišča in jih obvestil o gotovosti prihoda partizanov. Po seji je zbral še vse bogoslovce in jim izročil listine, na podlagi katerih bi jih lahko posvetil vsak škof. Razložil jim je o položaju in jih bodril, naj ostanejo v domovini, a jim dal prosto odločitev glede odhoda. V napeti situaciji je skušal dvigati moralo z zagotovilom, da bo sam ostal, da ne pojde nikamor in jim vlival samozavest, naj

¹⁰⁹ NŠAL 333, šk. 9. »Bogoslovcem za veliko noč 1945. Kristus je vstal!«, Ljubljana, 28. 3. 1945.

¹¹⁰ Vovk, *V spomin in opomin*, str. 41.

¹¹¹ AS 1931, podfond Gradivo OZNE in UDV, mf, Lm 0141432–34.

¹¹² NŠAL 5, Škofijski arhiv Ljubljana 5, šk. 154, Ordinariat. Vrstni red naslednikov generalnega vikarja, ki ga je napravil škof Gregorij Rožman, Ljubljana, 7. 4. 1941, št. 1730. Zapisnik izredne seje stolnega kapitlja v Ljubljani na kateri Anton Vovk prevzame posle generalnega vikarja ljubljanske škofije; Ljubljana, 15. 6. 1945, št. 1065. NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, šk. 362. Zapisnik izredne seje stolnega kapitlja v Ljubljani a kateri Anton Vovk prevzame posle generalnega vikarja ljubljanske škofije; Ljubljana, 15. 6. 1945. Vovk, *V spomin in opomin*; str. 41.

¹¹³ NŠAL 333, šk. 12, Prešeren Anton. Pismo škofa Vovka, Ljubljana, 1957.

ostanejo, saj da je tudi »sv. Štefan postal svetnik že kot diakon«. A panika se je samo še stopnjevala, še posebej potem, ko so v Ljubljano prihajali prebežniki z Dolenjske in raznesli sicer neresnične vesti, da so partizani pobili vse duhovnike dekanije Kočevje in Ribnica. Vovk je šel ta dan pogledat situacijo po mestu in ko se je vrnil v semenišče, je pred stavbo zagledal vse šestoletnike s spiritualom Truhlarjem vred pripravljene na odhod, kar ga je močno potrlo. S 5. na 6. maj so bogoslovci še prenočili v bogoslovju, nato pa vsi odšli. Poleg spirituala sta odšla tudi ekonom Karel Gross in prefekt Ludvik Čepon, tako da je od vodstva ostal sam. Razredčil se je tudi zbor kanonikov, saj so odšli trije: Janez Kraljič, Franc Koretič (1897–1973) in Tomaž Klinar. Slednji je bil tudi stolni župnik in je pred odhodom Vovku prinesel ključke pisarne,¹¹⁴ Vovk pa je bil tako imenovan še za začasnega vikarja stolne župnije.¹¹⁵

Do 8. maja zvečer se je Vovk poslovil od številnih duhovnikov, ki so bežali, večino jih je videl zadnjič, nekateri od njih so bili kmalu tudi ubiti.¹¹⁶ Mnogim je pomagal s hrano ter to in ono uslugo, po navodilu je uničil tudi arhiv mladcev.

9. maja 1945 so partizani vkorakali v Ljubljano in mesto jih je navdušeno sprejelo. Mesto je bilo zavito v zastave, cvetje in vence, v izložbah pa so se pojavile Titove slike in marsikateri okvir, ki je prej nosil Marijino podobo, je sedaj nosil Titovo.¹¹⁷ V prvih tednih po koncu vojne je Vovk vodil stolno župnijo in vse pobožnosti v stolnici.¹¹⁸ Na vnebohod je sam pričel z branjem šmarnic in jih nato pred polno cerkvijo slovesno zaključil konec meseca maja. 14. maja je bila v stolnici na zahtevo partizanskega duhovnika Metoda Mikuža (1909–1982) maša za padle osvoboditelje Ljubljane, ki jo je Mikuž tudi sam vodil, udeležili pa so se je tudi kanoniki.¹¹⁹

Na prvi seji stolnega kapitlja po Rožmanovem odhodu, 15. maja 1945, so kanoniki z generalnim vikarjem Nadrahom na čelu obravnavali osnutek oznanila za nove razmere, v katerem so izrazili lojalnost novi oblasti. Oznanilo so nato poslali župnijam z naročilom, naj ga preberejo prvo nedeljo po prejetju.¹²⁰

Takoj po prihodu partizanov je oblast pričela s preiskavami na škofiji, kjer so zaplenili veliko dokumentacije. 14. maja so v semenišče naselili vojne invalide, pozneje pa še številne druge, s čimer se je v semenišče naselil nered in razvrat: veseljačenje, petje, pitje, plesi in veliko kraje inventarja, vlamljanje v sobe

¹¹⁴ Vovk, *V spomin in opomin*; str. 41–45.

¹¹⁵ NŠAL 333, šk. 1. Generalni vikar Ignacij Nadrah imenuje Antona Vovka za začasnega vikarja za stolno župnijo. Ljubljana, 6. 5. 1945.

¹¹⁶ Jožef Šolar in Jakob Mavec. Prim. Vovk, *V spomin in opomin*; str. 45.

¹¹⁷ Vovk, *V spomin in opomin*; str. 43–46.

¹¹⁸ NŠAL 333, šk. 12, Prešeren Anton. Pismo škofa Vovka, Ljubljana, 1957.

¹¹⁹ Vovk, *V spomin in opomin*; str. 48, 49.

¹²⁰ NŠAL 5, Škofijski arhiv Ljubljana 5 šk. 154, Ordinariat. Vdanostna izjava novim oblastem generalnega vikarja ljubljanske škofije Ignacija Nadraha; Ljubljana, 15. 5. 1945, št. 892. NŠAL 100, šk. 362. Zapisnik sej po 5. maju 1945 do 11. julija 1945.

itd. 31. maja je v semenišče prvič prišla OZNA in zaslišala obolelega bogoslovca Franca Zaplato, ki v začetku maja zaradi bolezni ni odšel na Koroško, ampak domov v Litijo, in je prišel v Ljubljano k zdravniku in nato prespat v semenišče, da bi naslednje jutro kot edini bogoslovec pomagal Vovku pri bogoslužju.¹²¹

Nova oblast je po vojni poskušala pridobiti kakršenkoli material, dokument, pričevanje itd., ki bi lahko Vovka bremenil za medvojno obdobje, a ga ni našla. Na podlagi takšnih materialov je oblast po vojni množično zapirala duhovnike za dolgoletne kazni ali pa jih izsiljevala in jih silila k sodelovanju z Upravo državne varnosti.¹²² Njen sodelavec Francka (duhovnik in škofijski arhivar Maks Miklavčič) je v karakteristiki za Vovka ob koncu leta 1945 zapisal: »Užival je kot objektivni človek zaupanja vseh, razen okupatorja s katerim ni imel stikov.« Na drugem mestu je zapisal še: »Med okupacijo je bil Vovk na glaslo poštenjaka, ki se ni omadeževal rok, pač pa je skušal biti pravičen in je storil precej dobrega.«¹²³

Ti dve oznaki zelo posrečeno orišeta osnovno Vovkovo zadrževanje med drugo svetovno vojno, pri tem pa je treba še dodati, da je ves čas dosledno tudi zavračal komunizem.

PRILOGE

Dokument št. 1: Pridiga Antona Vovka »Sovražniki božji in naši nam morajo utrditi vero v življenje v Bogu.« Ljubljana, stolnica sv. Nikolaja, 13. 10. 1940.

Vir: NŠAL 333, šk. 13. Predloge za pridige in pridige, urejene po bogoslužnem letu, napisane v letih 1938–44 (tipkopis, 3 str.).

XXII. nedelja po Binkoštih.

Sovražniki božji in naši nam morajo utrditi vero v življenje v Bogu.

So prizori v Jezusovem življenju, ki vlivajo v našo dušo veselo mero zadovoljnosti in ponosa. Kaj-ne to čutimo takrat, kadar Gospod svoje zvite nasprotnike, pismarje in farizeje, z neizpodbitnimi svojimi besedami prisili k molku in z vso mirnostjo, pa gotovostjo, raztrga njihove zvite zanke. Z občudovanjem strmimo ob takih prilikah in Gospoda, ki ima besede večnega življenja molimo z besedami preroka Daniela (2,20) : »Hvaljeno bodi ime Gospodovo na vekov veke, ker njegova je modrost in moč. Globoke in skrite reči odkriva. Ve to kar je v temi in luč je z njim.« Nikdar niso sovražniki božjega Učenika spravili v zadrego ali sramoto. Vedno je bil pa uspeh njihovega zalezovanja in skušanja

¹²¹ Vovk, *V spomin in opomin*; str. 50–54.

¹²² AS 1931. RSNZ SRS, t. e. 3138. Sodelavci (zaupniki) iz duhovniških vrst – elaborat.

¹²³ AS 1931. RSNZ SRS, podfond Gradivo OZNE in UDV, mf, Lm 0141186.

ta, da so bili Jezusovi pristaši utrjeni v veri in zvestobi. – Kristusa so sovražniki njegovi skušnjavci lovili in lovijo še vedno tudi nas. Toda ob vseh takih prilikah moramo klicati besede, ki jih je govoril egiptovski Jožef svojim bratom: »Vi ste sicer hudo namenjali zoper mene, Bog pa je to obrnil v dobro.« (Gen. 50,20). Srečujmo kadar koli in kjer koli sovražnike božje in svoje, vedno moramo ob takih srečanjih utrditi svojo vero in zvesto življenje v Bogu.

Niso samo enkrat sovražniki Jezusa skušali s hinavskimi besedami v besedi ujeti. Zastavljali so mu vprašanja: »Učenik, katera je največja zapoved v postavi?« (Mat. 22,36) Zvedeli so jo! – Pripeljali so mu v tempelj ženo zasačeno v prešuštvoanju, in so mu rekli, ker so ga skušali, da bi ga mogli tožiti: »Učenik, ta žena je bil zasačena v prešuštvoanju. V postavi nam Mojzes ukazuje take kamenjati. Kaj pa ti praviš? Jezus se je pa pripognil in je s prstom pisal po tleh. Ko ga pa niso nehali vpraševati, se je zravnal in jim rekel: »Kdor izmed vas je brez greha, naj prvi vrže kamen vanjo«. Ko so pa to slišali, so drug za drugim odhajali, Jezus je pa obrnil grešnico na pravo pot življenja. Pred velikim zborom ga je vprašal veliki duhovnik: »Si Ti Kristus, sin Blagoslovljenega?« Svečano je odgovoril: »Jaz sem ...« Vsa ta in podobna vprašanja so zastavljali Jezusu samo zato, da bi ga, po besedi sv. Janeza (8,6) mogli tožiti. Hudobija je tičala v vseh vprašanjih, toda s svojimi odgovori je božji Učenik ravno v takih prilikah pokazal vso svojo božjo modrost. Sovražniki njegovi so se pogrezali v molk in prosti [!] svoji volji so bili priče Resnice, privrženci Jezusovi so se pa utrjevali in množili. Marsikatero globoke Jezusove besede ne bi imeli v svetem Pismu, če jo ne bi povzročili njegovi sovražniki. Pravijo, da bisernica stvari na tistem mestu, kjer jo kdo dregne, najlepše bisere. Na pobudo sovražnikov je tudi božji Zveličar izrekel najlepše nauke in besede. Zlobne načrte in namene je spremenil v blagoslovljeni nauk.

Kaj pa je s sovražniki Kristusovimi in s sovražniki njegove Cerkve današnje dni? Zdi se, da so močne njihove vrste. Z ostrimi pisanimi razpravami, z umazanim besednim zaničevanjem napadajo resnice krščanstva. Slabotne v veri hočejo preslepiti, nauke vere in Cerkve skušajo preobračati po svojih obdolžitvah, zato da bi jih mogli obsojati. – Slabi v veri pred takimi sovražniki večkrat klonejo, nekateri tudi iz Cerkve izstopajo. Toda večina katoliških kristjanov pa ob napadih bogotajcev in sovražnikov božjih dvigne svoje glave in utrdi svojo vero. Mnogi prično študirati napadeno resnico in poglobijo s tem svoje znanje in svoj odnos do Boga. Čim jasnejša [str. 2] pa je resnica, tem dražja je človeškemu srcu. Z jasnostjo raste gorečnost, raste moč, pa tudi pogum za hrambo svetih verskih svetinj. Marsikateri katoličan je že morda kdaj z oplašnim Petrom govoril, da Kristusa ne pozna; pa bi ga poznal in priznal, če bi z orožjem resnice znal odbijati napade Kristusovih sramotilcev in svojih notranjih dvomov.

To je blagoslov, ki prihaja od naših verskih sovražnikov. Pomagati morajo, da vera mnogih katoličanov dobi zopet globino in moč. Proti svoji volji in proti svojim namenom prilivajo luči vere olja, da ta luč gori zopet bolj svetlo in jasno. Zato, glejte, je borbena krščanstvo vedno najbolj čisto. Tisti, ki so katoličani zgolj po svojem družinskem izročilu, so večkrat suhe veje.

Kakšne lepe primere cvetočega krščanskega življenja imamo n.pr. večkrat v velikih mestih. Zakaj? Tam si stojita v nasprotju vera in nevera, druga ob drugo treska večkrat s hudimi boji. In iz bojev prihaja vera zmagovita in očiščena. Mnogokrat so delavci v velikih tovarnah ali večjih obratih junaki vere; znajo jo braniti in zanjo tudi marsikaj trpijo. Neverni stanovski tovariši jih sramotijo, z zviti vprašanji in ugovori jih lovijo, toda ti junaki vere niso v zadregi, ne povešajo ne oči in ne glave, ampak z jasnim pogledom odgovarjajo pojasnjujejo in so celo veseli, če morejo za ime Jezusovo tudi kaj trpeti. Od kod to? V vsakdanjih zbadanjih in bojih so spoznali lepoto in vrednost prave vere, smatrajo jo za biser, ki je vreden tudi žrtev in trudov. Tako naši sovražniki morajo trdnosti, poletu in razmahu naše vere pomagati!

Niso pa sovražniki hoteli Jezusa ujeti samo v besedi, ampak tudi njegovo življenje so opazovali. Evangelisti ponovno poročajo, kako so pismarji in farizeji Jezusa »natančno opazovali«. Toda, čim bolj ostro so ga opazovali, tem bolj čist in svet je stal pred njimi. Morali so izreči besede, ki jih poroča današnji sv. evangelij: »Učenik, vemo, da si resnicoljuben in v resnici učiš pot božjo.« (Mt. 22,16). S hinavščino so sicer te besede izrekli, a krivde v resnici na njem niso mogli najti in mu jo tudi naprtiti niso mogli. Čim bolj so hoteli umazati njegov ugled pred ljudstvom, tem bolj je vzvišenost njegove časti rastla. In mirno, pa slovesno, je lahko rekel Gospod: »Kdo izmed vas mi more dokazati greh?« (Jan. 8,46).

Zveličarjevi sovražniki niso mogli najti na njem greha. Z iskanjem greha in opazovanjem so le povzročali, da je krepostno življenje Gospodovo dobivalo vedno lepšo luč in sijaj. Našemu življenju in udejstvovanju pa pomagajo sovražniki, da se greha varujemo in da po krepostih vsaj stremimo. V nekem oziru so dušni naši sovražniki obenem nam vsem angeli varuhi. Priznajmo: nismo brez napak, kot je bil božji Zveličar, toda svojih napak pogosto ne vidimo. Spraševanje vesti je za nas vse silno potrebno, pa večkrat pozabljena vaja v duhovnem življenju. Toda, kar pozabimo mi sami, tega naši sovražniki ne pozabijo! Vest nam izprašujejo bolj natanko, kot bi jo sami. Sovražnik ima bistre oči, nič ne opravičuje, nič se ne hlina, pove resnico! To vse je pa boljše zdravilo in pobuda, kot pa hvala ali celo hinavščina prijateljev. Človek je v človeških ozirih pač malenkosten in zavest, da ga sočlovek, pa še nasprotnik, opazuje, povzroča večkrat velike uspehe tudi v duhovnem življenju.

Sovražniki Kristusovi nas učijo previdnosti, ki je žarek božje modrosti, s katero je božji Zveličar zvižgače in spletke svojih nasprotnikov osvetlil. »Bodite previdni kakor kače in preprosti kakor golobje!« (Mt.10,16), s tem navodilom tehta katoliški kristjan govorno in pisano besedo ter jo primerja [str. 3], če je v skladu z njegovo vero in življenjem, po veri.

Sovražniki Kristusovi nas učijo pravičnosti, ki daje vsakemu svoje. Najmanjšo krivico vidijo naši verski nasprotniki na katoliških kristjanih, pa jo radi še povečavajo, iz muhe naredijo slona, pozivajo na ves glas, da je treta dati Bogu, kar je božjega in cesarju, kar je cesarjevega. Pravičnost katoličanov do domačih, do poslov, do delavcev, do podložnih, do države, do vsakega posameznika in do skupnosti je pod strogim nadzorstvom, ki nagne marsikoga k nata[n]čnosti.

Sovražniki vzbujajo v nas čednost zmernosti, ki kroti zlasti slabe počutke in strasti. Kdor ve, da ima sovražnika, ki ga opazuje na vsak koraku, se bo ogibal napak, ki bi nudile nasprotniku priložnost zaničevanja in zasramovanja.

Sovražniki Kristusovi in Cerkve vzbujajo v nas dar moči. Devetnajststoletna zgodovina Cerkve priča, da so največji junaki vstajali takrat, kadar je bila Cerkev najbolj napadana in zaničevana. V marsikaterem boju so sovražniki božji mislili v začetku, da imajo opravka s slabiči, a imeli so opravka z zmagovalci. Najslavnejši dnevi Cerkve so bili in so tedaj, kadar je v zmagovitem boju s svojimi sovražniki.

Predragi! Katoličani današnjih dni se v resnici ne moremo pritoževati, da bi Cerkev naša imela premalo sovražnikov. Tudi vsak posameznik jih občuti. S kraljem Davidom lahko rečemo: »O Gospod, kako so se namnožili, ki me stiskajo! Mnogi se vzdigujejo zoper mene.« (Ps. 3,2) Toda, ali bomo samo zdihovali in tarnali? Nikakor! Koristijo naj nam tudi sovražniki! Poglobimo svoje znanje o verskih resnicah z branjem in poslušanjem božje besede; pomnožimo svoje molitve, da bomo z veseljem in ponosom v brezvernem svetu vero izpričevali, kjer koli in kadar koli bo treba! Sovražniki vere in verskega življenja naj nas spodbodejo, da bomo zapovedi naše vere zvesto in vestno izpolnjevali; tema greha naj nikdar ne ugasne naše luči dobrih del in lepega zgleda! Uspeh vseh bojev proti sovražnikom božjim in našim bodi, da bomo po dobljeni zmagi vedno lahko pojavljali besede egiptovskega Jožefa: »Vi ste sicer hudo namenjali zoper mene, Bog pa je to obrnil v dobro«. Amen.

Govoril v ljubljanski stolnici 13. X. 1940.¹²⁴

¹²⁴ Rokopisni pripis.

Dokument št. 2: Pridiga Antona Vovka »Varstvo sv. Jožefa«. Ljubljana, stolnica sv. Nikolaja, konec aprila oz. začetek maja 1944.

Vir: NŠAL 333, šk. 13. *Predloge za pridige in pridige, urejene po bogoslužnem letu, napisane v letih 1938–44, Sv. Jožef; Varstvo sv. Jožefa, 1944 (tipkopis, 3 str.).*

Varstvo sv. Jožefa

Zgodovina nam poroča, kako je znameniti govornik na javnem trgu slavil kralja Filipa Macedonskega. Proslavljal je njegove starše, govoril je o njegovem bogastvu, poveličeval je njegovo moč, srčnost in zmage. Ko je vse to v najvišji meri predstavil, tedaj je govornik za trenutek umolknil. Poslušalci so že skoraj mislili, da o Filipu Macedonskem nič več ne ve. Toda, naenkrat je govorni vzkliknil: »Vse, kar sem vam povedal, pa ni nič. A Filip Macedonski je bil oče Aleksandra Velikega, osvoboditelja sveta. To je njegova največja slava!« – Predragi v Gospodu! Smo v osmini praznika Varstva sv. Jožefa. Lahko bi počastili in proslavili tega svetnika s tem, da bi slavili njegov kraljevski – čeprav obubožani – rod, da bi naštevali njegove čednosti: ponižnost, čistost, delavnost, zvestobo in se druge, ki so značilne za tega svetnika. Toda končno bi morali tudi za trenutek utihniti in zaključiti svoja izvajanja z ugotovitvijo: Največja sla in milost, ki jo je bil sv. Jožef deležen, je pa ta, da je bil varuh Jezusov in varuh prečiste device Marije. Prav zaradi te izrednosti je nastal praznik Varstva sv. Jožefa in zaradi te odlike ga častimo kot varuha sv. Cerkve in posebej tudi kot varuha naših slovenskih dežel. Jožefovo varstvo je upravičeno upoštevano. Poglejmo to na kratko!

Sveta Družina je bila prva krščanska družina na tem svetu. Saj krščansko družino imenujemo tisto, v kateri ima Kristus veljavo. Sveta Družina je pa nastala prav zaradi Kristusa. Kristus je bil njeno središče in žarišče. Ta sveta Družina je postala korenina vseh drugih krščanskih družin. Tudi velika družina sv. Cerkve in družine raznih krščanskih narodov imajo svoj vzor in svojo podlago za pravo življenje v sveti Družini. In če se posamezne družine – celice človeške družbe, in, če se cele skupine narodov ozirajo z zaupanjem in s prošnjami na varuha prve, božje Družine – na sv. Jožefa, ali mislite, da se sv. Jožef ne bo zmenil, kadar je za nas za svoje mogočno varavo naprošen? Saj mu je nebeški Oče takorekoč poveril nalogo, da varuje vse družine: božjo družino najprvo, potem pa vse tiste, ki so s to božjo družino v zvezi.

Lahko rečemo, da sv. Jožef pozna nevarnosti, ki krščanskim družinam pretijo. Saj ve, da prav isti sovražniki, ki so zalezovali sveto Družino, hočejo uničiti tudi druge družine na tem svetu. Glejte, komaj je sveta Družina po volji božji nastala, že je Herod stregel Jezusu po življenju. Herod ni hotel, da bi novorojeni kralj kraljeval v svojem božjem kraljestvu. Ni pustil v svojih načrtih, da bi

pridobival za svoje kraljestvo tudi druge. Sam je hotel imeti besedo in oblast. Njegova krutost ni trpela nikogar poleg sebe. In pozneje, ko je Jezus javno nastopil, mu niso mogli sovražniki ugovarjati drugega kot to, da je tesarjev sin, da izhaja iz preproste družine, iz Nazareta, od koder nič dobrega priti ne more. Vse to so govorili samo zato, da bi ga pred svetom onemogočili in bi mu s sramotenjem vzeli veljavo. Predragi v Gospodu! Ali ne skušajo tudi dandanes razni Herodi moriti otroke naših družin? Kaj pa je drugega kot Herodovo delo to, če trgajo brezbožni otroke iz objema staršev, od krščanske vzgoje in jih vzgajajo v svoje brezbožne cilje. Vemo, da je n.pr. brezbožni komunizem družino popolnoma razbil. Z možem vred je žena osamosvojena, nima dolžnosti do doma in do družine, vržena je v nemirno javno življenje in v industrijsko delo, skrb za otroke pa je prevzela [str. 2] komunistična družba, ki ni nič drugega kakor Herod za nedolžne otroke, Herod, ki mori dušo in često tudi telo. Moderni Herodi so tisti, ki pohujšujejo otroke krščanskih družin s tem, da jih oblačijo v grešno, nago, modo in ubijajo s tem v otrocih čut sramežljivosti; umazani Herodi so tisti, ki vodijo otroke v pohujšljivi kino in k umazanim predstavam, katere kvarijo in mažejo otrokovo domišljijo; brezverni Herodi so tisti, ki ne pustijo in odvajajo majhne otroke od službe božje in od sv. zakramentov. Kakšni Herodi so pa šele tisti starši, ki sad svojega telesa, nerojene otroke ubijajo, še predno pridejo na ta svet! In kakor so se iz Jezusa hoteli norčevati, ker je pripadal revni nazareški družini, tako se nekateri tudi iz krščanskih družin – zlasti tistih, ki imajo dosti članov – norčujejo, jih zapostavljajo, jih ne upoštevajo, ker pač živijo po volji božji in ne po volji mesa in tega sveta. Predragi v Gospodu! V vseh teh in sličnih nevarnostih je krščanskim družinam potreben sv. Jožef in njegovo varstvo. Tisti sv. Jožef, ki je vstal ponoči in je bežal v daljni Egipt zato, da je Jezusa obvaroval in mu rešil življenje.

Sv. Jožef pozna nevarnosti krščanskih družin in ve za vse stiske posameznih družinskih članov. Saj je sam skusil premnoge britkosti, ki se v naših družinam ponavljajo. Ena največjih njegovih britkosti je napočila, še predno je smel skrbeti za božje Dete. Sam je opazil, drugi so mu o tem govorili, da je Mazija v pričakovanju. Bil je vendar Marijin deviški ženin, čeprav je imel do nje že vse zakonske pravice. Kako težke trenutke je preživljal. A ostal je miren. Ni hotel Marije osramotiti, niti z vprašanjem ne. Le na skrivaj bi jo bil zapustil, če bi mu Bog sam po angelu ne bil povedal, da je spočela od Svetega Duha in da bo rodila božjega Sina ... Glejte, kako prav bi bilo, če bi bilo v naših družinah več mirnosti, več zaupanja, manj sumničenja. Sv. Jožef naj bo varuh zakonske zvestobe in varuh mirnega zaupnega življenja med posameznimi člani vsake družine. – Kakšna je bila Jožefova stiska, ko je bil z Jezusom in Marijo vred begunec. Naenkrat, v temni noči je moral bežati v daljni Egipt. Ni vedel, kaj naj vzame s seboj od svoje revščine. Ali skromno obleko, ali kaj orodja, da bo

mogel preživljati sveto Družino. Prišel je v tuje kraje, med nepoznane ljudi. Vso britkost begunstva je občutil. In ko se je vrnil v Nazaret je našel svoje bivališče zapuščeno, z vso pridnostjo je moral obnoviti zopet svoje gospodarstvo. Ali ni sv. Jožef podoba številnih naših beguncev v današnjih dneh? Pred dobrimi 20. leti sem spoznal dobrega kmečkega fanta doli v Belikrajini. Bil je član fantovske Mar[ijine] družbe in rad je sodeloval v katoliških društvih, čeprav je stal njegov dom daleč proč od župnije. Bilo ga je samo zdravje, vzbujal jo velike upe. Postal je gospodar. V srečnem zakonu se mu je rodilo osem otrok, od katerih je Bog nekatere poklical kmalu med svoje angele. Ob številni družini je le napredoval, povečal je dom, skrbno je obdeloval zemljo. Prišli so temni dnevi za Belokrajino, dober mož je ostal s svojo družino v Kristusovi svetlobi in odklanjal je pogubne nauke rdečega brezverstva. Skrival se je v nočeh na svojih njivah in na svoji zemlji; padel je v kali bolezni. Prebežati je moral z ženo in otroci v Ljubljano, kjer mu je kmalu prijel še en otrok na svet. Živel je v upanju, čeprav mu je bil v odsotnosti požgan dom. Bolezen se je razvijala in na letošnjo pomlad smo ga spremili na pokopališče k sv. Križu.¹²⁵ Najmlajši otrok mu je kmalu sledil,¹²⁶ žena pa čaka z drugimi otroci, kdaj se vrne na požgano domačijo. Ko bi vam še našteval, da je bila sestra¹²⁷ tega moža v rodni [str. 3] hiši ustreljena, da so vernega očeta¹²⁸ in brata¹²⁹ žene – vdove brezbožni komunisti s strašnim počasnim mučenjem umorili, tedaj bi vsaj malo doumeli, kaj mora potrpeti samo ena družina begunska v današnjih dneh. In kdo bi naštel vse gorje beguncev samo slovenskih in vseh beguncev, ki danes tavajo po svoji in tuji zemlji. O, ali niso vredni našega sočutja in pomoči, in ali jim ni to v največjo tolažbo, da je njih varuh sv. Jožef, ki je bil prvi begunec s svojo Družino v novi zavezi.

V telesnih in dušnih stiskah nam nudi sv. Jožef svoje varstvo. Zato mu enako kot Jezusu in Mariji upravičeno v znanem vzdihu izročamo svoje telo in svojo dušo. Sv. Terezija vzklika z vso gotovostjo, da sv. Jožefa nikdar ni prosila zastonj za pomoč prav vseh stiskah, ki jih je doživljala. Razna zavetišča in sirotišča si pomembno izbirajo sv. Jožefa za svojega patrona in varuha. Sv. Jožef čudovit o pomaga. Ne bom vam našteval raznih dogodkov, ki so jih uslišanci že mnogokrat izpovedali, kako so čutili varstvo in pomoč sv. Jožefa, a hvaležnost do sv. Jožefa mi narekuje, da vam omenim, kako sem sam v svojem delu čutil

¹²⁵ Gre za Antona Obermana iz Vidošičev 2, župnija Metlika, r. 12. 7. 1904, poročen leta 1928 z Marijo Repovž iz Božakovega 9. Umrli je 20. 2. 1944 v bolnici v Ljubljani. Prim. ŽA Metlika, SA1891–2014 Vc, str. 554 in NŠAL 29, prepis mrliške knjige župnije Ljubljana – bolnica, 1944, str. 94, zap. št. 127.

¹²⁶ Anton Oberman, r. 17. 3. 1943, umrl 5. 4. 1944 v bolnici v Ljubljani. Prim. NŠAL 29, prepis mrliške knjige župnije Ljubljana – bolnica, 1944, str. 108, zap. št. 264.

¹²⁷ Marija Oberman, r. 31. 7. 1888, umrla na domačem pragu 21. 6. 1943 zaradi strelne rane ob italijanski vojaški ofenzivi. ŽA Metlika, SA1891–2014 Vc, str. 555.

¹²⁸ Anton Repovž, r. 6. 4. 1884 (ž. Podzemelj), dolgoletni cerkovnik na Božakovem, ubit z nožem 15. 9. 1942 v svoji zidnici v Vidovini. Prim. ŽA Metlika, SA1891–2014 Vc, str. 237 in NŠAL 29, prepis mrliške knjige župnije Metlika, 1942, zap. št. 43.

¹²⁹ Anton Repovž, r. 5. 10. 1908, Božakovo 9, ubit 29. 1. 1943 na Dragah. Prim. ŽA Metlika, SA1891–2014 Vc, str. 237.

pomoč sv. Jožefa. Vodil sem v delavskem kraju sirotišče in zavetišče 12 let. Zadnja leta smo preživljali 130 otrok. Vse preživljanje je slonelo skoraj izključno na darovih. In očitno je bilo, da je gospodaril sv. Jožef, ki je imel v zavetišču kapelo in h kateremu so otroci vzklikali pri vsaki skupni molitvi: Sv. Jožef, daj nam vsakdanjega kruha. Gospodaril je pa sv. Jožef tako, da ni manjkalo nikdar kruha in še drugo življenje je postajalo v hiši vedno bolj udobno. Naj nihče ne izgubi zaupanja v sv. Jožefa, kadar je v stiski za telesno življenje.

Še manj naj pa ne pozabi na sv. Jožefa tisti, ki je v stiskah dušnega življenja. Kakor se je sv. Jožef v tihoti svojega srca obrnil k Bogu tedaj, ko pred rojstvom Jezusovim ni takoj razumel spremembe na Mariji, kakor je moči iskal pri Bogu tedaj, ko mu je vse v duši vpilo, zakaj za samega Odrašenika ne najde prenočišča v Betlehemu in se mu je zdelo, da je v največjih stiskah na begu v Egipt – pa se je le na Boga obračal – prav tako se obrnimo mi na Boga v dušnih stiskah po sv. Jožefu, ki vse te naše stiske razume. Papež Pij IX. ki je bil proti koncu leta 1870 ves potrta zaradi sovražnikov, ki so pritiskali na čolnič sv. Petra, se je z vsem zaupanjem priporočil varstvu sv. Jožefa in papež in Cerkev sta prejela pomoč. Dejal je Pij IX. pozneje večkrat: »V žalostnem, brezupnem položaju sem se popolnoma izročil varstvu sv. Jožefa!«

Predragi v Gospodu. Naš Prevzvišeni nadpastir nas je letos iskreno pozval, naj bi se v osmini praznika Varstva sv. Jožefa v prošnjah zase in za naš narod zatekli k varhu sv. Cerkve in k varhu našega naroda, k sv. Jožefu. Vodil nas je v težkih časih naš nadpastir s prvimi petki k Jez[usovemu] Srcu, s prvimi sobotami in s posvetitvijo k Marijinemu Srcu in sedaj nas opozarja še na varstvo sv. Jožefa. K Jezusu, k Mariji in k sv. Jožefu so klicali po pomoč že v davnih časih naši predniki. Velikokrat so jo prejeli. Upajmo, da jo prejmemo tudi mi. Amen.

Dokument št. 3: Uvodna pridiga Antona Vovka za šmarnice, Ljubljana, stolnica sv. Nikolaja, 1. 5. 1944.

Vir: NŠAL 333, šk. 11. Šmarnične pridige, maj 1944 (tipkopis 2 str.).

Šmarnice 1944

Za uvod

Dragi častilci majniške Kraljice! Bilo je v tisti uri, ko je gibanje in grmenje vseh naravnih sil oznanjalo nekaj posebnega; ko sta sonce in luna otemnela; ko so misli vseh tistih, ki so bili v Jeruzalemu, pohitele h križu na Kalvariji. Tedaj je Jezus visel na križu in dopustil je, da so mu sovražniki tega sveta vzeli vse. Vzeli so mu svobodno kretanje po ljubih krajih; vzeli so mu z zasmehovanjem čast in dobro ime; razpršili so mu učence – prijatelje; oropali so ga obleke; gledali so,

kako mu odtekajo na križu zadnje kaplje krvi; čakali so le še trenutka, da mu vsak trenutek ugasne življenje. Pustil je Jezus, da so mu sovražniki vse to vzeli. Enega pa ni pustil. Ni pustil, da bi mu v uri osamelosti in največjega trpljenja vzeli mater. Ta je stala pod križem in je bila njegova prevelika tolažba. In prav v tej uri jo je Jezus Janezu in nam vsem izročil za Mater.

Preživljamo posebno težke čase. Vojska pretresa s svojimi grozotami ves svet. Tudi naš narod doživlja prebritke [sic] preizkušnje. Ni naša zemlja samo prečudno razmejena, nedostopna, poteptana in ožgana, ne brnijo pod njenim nebom samo zrakoplovi, ki nosijo s seboj rušilne in smrtne bombe, ne trka na vrata naših domov samo revščina in pomanjkanje; ne umira samo naš živelj doma in v tujini – še hujši biči udarjajo naš rod. Brezboštvo poplavlja in utaplja slovenska srca. Brezbožni komunizem požiga in ruši cerkve, mori služabnike oltarja, muči spoznavalce križa in vere. Tema izrednih britkosti [sic] in nesreč se vleče nad našo domovino in hoče nam zatemniti in vzeti vse.

Toda, tudi v tej temi blešči še v mnogem slovenskem srcu Kristusov križ. In iz križa nas uči Jezus, kako se moramo vojskovati. V svojo veliko tolažbo in moč pa gleda poleg križa vsak veren Slovenec Marijo in z zaupanjem ji kliče: Glej, Mati, vse nam hočejo vzeti, vse bi nam radi oskrunili in zabrisali, vendar, Tebe in Tvojega Sina hočemo ohraniti!

Tudi Marija hoče biti z nami. Ko hrumijo okoli nas sovražniki vere in rodu, si je izbrala svoj prestol prav v osrčju naše domovine in škofije, v naši stolnici. Koncem letošnjega maja poteče že leto dni, od kar imamo največjo našo svetinjo, sliko brezjanske Pomočnice v našo največjo tolažbo v svoji sredini.

Z venci in rožami bomo opletali tudi letos majniške oltarje in slike. Nekateri Marijini oltarji v slovenskih cerkvah in premnoge Marijine slike v slovenskih domovih bodo pa letos brez majniškega cvetja in brez Marijinih častilcev. Nekateri Marijine slike, še lani za majnik verno okrašene, so letos celo že v razvalinah in prahu požganih domov. Verna srca so potrta ob tej misli. Britka žalost stiska zlasti tiste, ki ne morejo poslušati domačih majniških zvonov in ne morejo počastiti majniške Kraljice v krajih svoje mladosti. – Veste, predragi, kaj ob vsem tem naredimo? Romajmo ta mesec s posebno gorečnostjo in ljubeznijo – mi, ki to moremo – k naši svetinji, k brezjanski Kraljici, v našo stolnico! Povejmo ji takoj danes v skupni otroški ljubezni, da bi ji naši verni Dolenjci in Notranjci radi prinesli že takoj v začetku meseca iz svojih logov in livad dehtečih šmarnic; zagotovimo ji, da bi edinstvene bele narcise nesli obiskovalci in prebivalci gorenjskih planin najraje že letos pred njen prestol na Brezje. A ker to še [str. 2] te dni ni mogoče, zato hočemo danes in vsak dan majnika prihajati k Mariji s prošnjo, da bi Marije in njenega Sina nikdar ne izgubili.

Izšle so za letošnji majnik lepe šmarnice o Mariji Pomagaj. Vsak večer nas bodo k naši Pomočnici vodili duhovniki – begunci, nocoj pa otvori te govore

naš prevzvišeni nadpastir, ki tako srčno želi, da bi se zlasti v majniku Mariji posvetile vse naše družine. Zjutraj pa bomo v naši stolnici svoji Materi, Pomočnici in Kraljici spleтали ves mesec rožni venec. Dva dni bomo v posamezne rože Marijinega veselja, trpljenja in poveličanja vpletali svoje misli, želje in molitve. Pričeli bomo s tem jutri.

Rožni venec je in mora biti naša najlepša slovenska molitev. Je najlepša roža za našo majniško Kraljico. Kakor je Gospod učil sam svoje učence molitve Očenaša in je to sploh najlepša molitev, tako nas tudi Marija, zlasti v svojih prikazovanjih v Lurdu in Fatimi, navaja k svoji najlepši molitvi, k rožnemu vencu.

Naj rožni venec poveže vsa slovenska srca z Marijo in Jezusom. Če nas vse zapusti, če nam vse vzamejo, rožni venec ohranimo. Kakor so ga ohranili kar po vrsti naši mučenci zoper brezbožni komunizem za pot v mučeniško in blagoslovljeno smrt. Tudi v dneh, ko gledamo, kako se utapljat naš rod: molimo rožni venec, ki je rešilna vrv za reševanje duš.

Bral sem o dobri vdovi, ki je živela v gorah. Edini sin ji je zašel na napačna pota in končno je postal divji lovec. Vse prošnje matere so bile zaman, edina tolažba uboge reve je bil rožni venec. Neprestano ga je molila v zaupanju, da s to molitvijo izprosi sebi moči, sinu pa spreobrnjenje. Težko je ta starka že hodila, ko so ji nekega dne sporočili, da so sina pri divjem lovu obstrelili in da leži ranjen v skalovju. Lepo je prosila, naj gre k sinu duhovnik z zakramenti za umirajoče. Duhovnik se je res podal na težko pot, a zakrknjeni grešnik ga ni maral. Vsedel se je duhovnik za skalo, da bi se odpočil in čakal je, da si morda umirajoči le premisli. Še predno so prišli ljudje, ki so hoteli ranjenca prenesti v dolino, je pa prisopihala preko skalovja v hrib, vsa zmučena in od padcev okrvavljena, mati umirajočega. V rokah je držala svoj ljubi rožni venec, ki ga je med potjo molila, in bil je ves krvav vsled padcev po skalinah. Vsa utrujena se je sesedla mati pri sinu, in govorila mu je besede svoje velike ljubezni. Z okrvavljenim rožnim vencem v roži ga je prosila, naj se vrne k Mariji vsaj sedaj, ko mu preti smrt. In pri pogledu na dobro mater in na rožni venec je umirajoči sedaj res zaprosil za duhovnika in prejel je lepo sv. zakramente. Takoj nato je ranjenec umrl in ljubeča mati mu je za slovo ovila roki z rožnim vencem. V smrti mu je kmalu sledila in dobri ljudje so jima na skupni grob postavili skromen kamen, v katerega so dali vdolbsti samo dve imeni, kateri opleta v trajen spomin rožni venec.

Rožni venec je bil tej ženici edina tolažba. Ta molitev je bila rešitev za nje-nega sina. Naj bo še nam ta molitev v težkih dneh tolažba in rešitev. Zato: Prihajajmo in spletajmo vsako jutro letošnjega majnika rože rožnega venca. Kraljici maja in njenemu Sinu v čast in slavo, sebi in bližnjemu pa v posvetitev in rešitev. Amen.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Nadškofijski arhiv Ljubljana (NŠAL)

NŠAL 5, Škofijski arhiv Ljubljana, šk. 5, 6, 30, 71, 154, 328, 329.

NŠAL 12, Škofijski konzistorij, šk. 5.

NŠAL 29, Prepis matičnih knjig.

NŠAL 30, Beatifikacije, Anton Vovk, šk. 1.

NŠAL 37, Škofijska dobrodelna pisarna, šk. 16.

NŠAL 38, Škofijski odbor za pomoč izgnanim duhovnikom, šk. 1–3.

NŠAL 100, Kapiteljski arhiv Ljubljana, šk. 362.

NŠAL 107, Fotografška zbirka, P kraji.

NŠAL 212, Katoliška akcija, šk. 12.

NŠAL 332, Gregorij Rožman, šk. 41.

NŠAL 333, Anton Vovk, šk. 1, 2, 9–16.

Župnijski arhiv (ŽA) Metlika

Status animarum 1891–2014 Vc.

Župnijski arhiv (ŽA) Tržič

Kronika, Zvezek I (1909–1932), 1930; Zvezek II (1933–2002).

Arhiv Republike Slovenije (AS)

SI AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, podfond Gradivo OZNE in UDV, mikrofili in t. e. 3138.

Časopisi in listi

Slovenec, 1943.

Cerkveni glasnik za tržiško župnijo, 1936.

Ljubljanski škofijski list, 1944.

Literatura

Ambrožič, Matjaž, *Spomini in semeniška kronika 1941–1944 Ignacija Nadraha*, (Viri/Arhivsko društvo Slovenije; št. 30), Ljubljana 2010.

Ceglar, Ludvik, *Škof Vovk in njegov čas 1900–1963*, Mohorjeva družba, Celovec, Ljubljana, Dunaj 1993–1998, I.–IV. del.

Kolar, Bogdan, Škof dr. Gregorij Rožman in duhovnik Vladimir Kozina. V: *Acta Ecclesiastica Sloveniae* št. 38, Teološka fakulteta, Ljubljana 2016, str. 338–360.

Kolar, Bogdan, *V Gospoda zaupam: iz zapiskov nadškofa Antona Vovka*, Družina, Ljubljana 2000.

Kolarič, Jakob, Škof Rožman, III. del, Družba sv. Mohorja v Celovcu 1977.

Merlak, Ivan, *Za narod in Cerkev: življenjepis božjega služabnika Antona Vovka*, Družina, Ljubljana 2002.

Otrin, Blaž, Škofijski odbor za pomoč izgnanim duhovnikom (1941–1945), v: *Arhivi* 45 (2022), št. 2, str. 351–371.

Vovk, Anton, *V spomin in opomin* (ur. Blaž Otrin), Družina, Ljubljana 2003.

Vovkov simpozij v Rimu (ur. Edo Škulj), Društvo Mohorjeva družba: Celjska Mohorjeva družba, Celje 2005.

Zakonik ljubljanske škofije, Škofijski ordinariat v Ljubljani, Ljubljana 1940.

POVZETEK

Škof Rožman je Antona Vovka leta 1940 imenoval za kanonika ljubljanskega stolnega kapitlja. Že za študijsko leto 1941/42 ga je nameraval imenovati za novega rektorja bogoslovnega semenišča, a se je zaradi začetka druge svetovne vojne to premaknilo v leto 1944. Med vojno je Vovk opravljal številne naloge in bil zvest ter dejaven pomočnik škofa, najbolj pa se je angažiral pri pomoči številnim duhovnikom beguncem, ki so se znašli v Ljubljanski pokrajini. Med vojno se ni opredeljeval glede obeh sovražnih strani v državljanski vojni, je pa odločno obsojal in zavračal komunizem. Škof Rožman mu je zaupal tudi nalogo pomiritve med duhovniki nasprotujočih si strani, a žal ni bil uspešen. Užival je zaupanje vseh, razen okupatorja, s katerim ni imel stikov. Ob koncu vojne je doživel veliko razočaranje, ker so skoraj vsi bogoslovci odšli v begunstvo, v tednih po koncu vojne pa je sodoživljal kaos in grožnje novih oblastnikov.

Ključne besede: *Anton Vovk (1900–1963), druga svetovna vojna, begunci, Gregorij Rožman (1883–1959), ljubljanski stolni kapitelj*

Summary

ANTON VOVK – CANON (1940–1945)

In 1940, Bishop Rožman appointed Anton Vovk canon of the Ljubljana Cathedral chapter. He had intended to appoint him the new rector of the theological seminary already in the 1941/42 academic year, but due to the beginning of the Second World War, this was moved to 1944. During the war, Vovk performed numerous duties and was a loyal and active bishop's assistant, but he was engaged most of all in helping numerous refugee priests who found themselves in the Ljubljana region. He did not declare himself on either of the hostile sides in the civil war during the war, although he did strongly condemn and reject communism. Bishop Rožman also entrusted him with the task of reconciliation between priests of the opposing sides, in which endeavour he was unfortunately not successful. He enjoyed the trust of all except the occupier with whom he had no contact. At the end of the war, he was greatly disappointed due to the fact that almost every seminary theologian went abroad, while in the weeks just after the end of the war, he also experienced the chaos and threats of the new authorities.

Keywords: *Anton Vovk (1900–1963), Second World War, refugees, Gregorij Rožman (1883–1959), Ljubljana cathedral chapter*

Novomašnik Jože Gregorič (1908–1989) v krogu družine
Vir: NŠAL 532, Zapuščine duhovnikov: Jože Gregorič, šk. 239.

Boštjan Guček

dr. znanosti, župnik v Trzinu, Habatova ulica 15, Trzin
e-naslov: bostjan.gucek@rkc.si

»KONČNO BESEDO BO IZREKLA ZGODOVINA«: KORESPONDENCA JOŽETA GREGORIČA (1908– 1989) Z BOŽJIM SLUŽABNIKOM ALOJZIJE KOZARJEM (1910–1999)

1 UVOD

»Duhovniški poklic ni niti najmanj nazadnjaški. Kdo pa so bili voditelji slovenskega ljudstva v preteklosti, če ne duhovniki?«¹

Zgornja Kozarjeva misel odraža zgodovinsko resničnost, ki so jo duhovniki v ljubezni do naroda in Cerkve živeli temeljito in se s svojimi talenti žrtvovali za dobrobit vseh. Tako kot duhovnika Jože Gregorič in Alojzij Kozar, se (je) na prelomu tretjega tisočletja za pravice Cerkve in za nove rodove duhovnikov in drugih slušateljev žrtvoval tudi naš slavljenec, zaslužni prof. dr. Bogdan Kolar. V prispevku zato predstavljamo dva njegova predhodnika, ki sta v svojem času skušala buditi ljubezen do domovine in vrednot katoliške Cerkve. Delovala sta predvsem na kulturno-literarnem področju. V svojem času sta bila svetilnika krščanstva. S svojim delom in življenjem sta kazala pot svetosti tako v težkih kot lepih trenutkih. To nam še posebej dokazuje Kozar, ki ga bomo, upajmo kmalu, častili kot svetnika.

Osebna korespondenca ne predstavlja kakšnih izjemnih zgodovinskih odkritij, odstira pa pogled v zakulisje dogajanja svojega časa, tudi s tem, česar ne pove. Upamo, da bo tudi ta delček doprinesel k objektivnejšemu presojanju preizkušenj polne in težke zgodovine po drugi svetovni vojni.

Jože Gregorič ima za razliko od Alojzija Kozarja izjemno obsežen ohranjen osebni fond, saj vsebuje 27 škatel in ga hrani Nadškofijski arhiv Ljubljana. Vsebina odraža njegovo ustvarjalno delo in obširno korespondenco z

¹ Klavdija Dominko ur., *V slavi vstajenja. Kronika Kozarjevega leta*, Odranci 2010, str. 94 (dalje: Dominko, *V slavi*).

najrazličnejšimi sloji ljudi, od sorodstva do predstavnikov osrednjeslovenskih kulturnih ustanov, muzejev, profesorjev in sobratov duhovnikov.

Arhivski viri so različno razpršeni.² V škatlah 223–227 najdemo obširne zapise o podobi duhovnika v slovenskem slovstvu, po posameznih avtorjih, pa tudi gradivo za pisanje knjige in končnih člankov. Končno najdemo še prikazano kulturno delo duhovnikov in posamezne duhovnike-kulturne delavce in literate. Med vsem gradivom je tudi korespondenca s pisateljem in pesnikom Alojzijem Kozarjem, za katerega poteka proces za beatifikacijo. Pisma še niso bila objavljena, zato naj tudi to pomaga k hitrejši poti do časti oltarja, obenem pa izpolni nalogo, ki so si jo zadali ustanovitelji publikacije, da širšemu krogu predstavi vire za cerkveno zgodovino.

Kozarjeva zapuščina je shranjena v župnijskem arhivu Župnije Odranci. Kar nekaj pomembnih župnijskih dokumentov je že digitaliziranih (kronika, potek del gradnje cerkve ...), a še ne izdanih. Za urejenost arhiva se trudi Kozarjev nečak, njegov naslednik, župnik Lojze Kozar mlajši. Nekaj dokumentov, sicer raztresenih po različnih tematikah, se najde tudi v Nadškofijskem arhivu Maribor.

2 KRATEK ORIS DRUŽBENO-CERKVENIH RAZMER

Obdobje, ki ga obravnavamo, bi lahko razdelili na dva dela: približno prvih dvajset let po vojni in drugo obdobje od konca šestdesetih let do osemdesetih let 20. stol.

Komunistična oblast po drugi svetovni vojni je družbeni red spremenila v socialistično družbo, ki je postala popolnoma sovražna do vsega, kar je po njihovem mnenju nasprotovalo novi družbeni ureditvi. Glavni notranji sovražnik je postala katoliška Cerkev. Napadi so se dogajali na vse mogoče načine: odstranjevanje križev iz učilnic, prepoved pobiranja darov vernikov, zaslišanja in zapiranje duhovnikov,³ težave pri opravljanju pastoralnega dela duhovnikov brez posebnega dovoljenja OLO, napadi v raznih oblikah, končno ukinjen verouk v šolah itd.⁴

² Odranskemu župniku Lojzetu Kozarju ml., krškemu župniku Dejanu Pavlinu in vsem v Nadškofijskih arhivih v Ljubljani in Mariboru ter Tadeju Cankarju iz Arhiva Republike Slovenije iskrena zahvala za ponujeno pomoč in dokumente v pregled.

³ O obeh omenjenih duhovnikih je UDV odprla dosjeja, ki pa nista ohranjena – imata oznako »črtano« in sta bila najverjetneje uničena v letu 1990. Pri Alojzu Kozarju je očitno šlo za klasičen dosje nadzorovane osebe, ki je bil sicer kratek (omenja se 34 strani); pri Jožetu Gregoriču pa je relacija do UDV manj jasna. Za Kozarja je ohranjen še podatek, da je bil vpisan v kazensko evidenco ter da so v letu 1966 v zvezi z njim vodili predkazenske postopke. Hvala Tadeju Cankarju iz ARS za te informacije.

⁴ Prim. ŽA Odranci, Kronika župnije Odranci, str. 7 (dalje: Kronika Odranci); ŽA Krka, Kronika Župnije Krka 1948–, str. 8, 15, 21, 24, 30 (dalje: Kronika Krka). Tukaj samo en opis, ki ga je priobčil Gregorič v tej kroniki, str. 35–36: »V nedeljo 30. sept. je bilo običajno »žegnjanje« in romarska nedelja za Dolenjce. [...] Nekako ob 11.30. uri pa priletita dva debela kamna (ca 1,5 kg vsak) skozi okno pri srednji kapeli na ženski strani z vso sio, tako, da sta padla med klopi. Tretji vrženi kamen pa se je menda zadel v omrežje na oknu in ostal na oknu. [...] Uradna preiskava ni mogla nič dognat, a ljudje so skoro s prstom kazali, kdo je bil. Končno bo pa Bog sodil in presodil.«

Vse to je v izjemni meri značilno za prvo obdobje. Po rahli otoplitvi odnosov med Svetim sedežem in SFRJ in podpisom beograjskega protokola leta 1966 so se razmere, vsaj na zunaj, nekoliko umirile in izboljšale.⁵

Ljubljansko škofijo sta v tem času vodila (nad)škof Anton Vovk (1900–1963) in Jožef Pogačnik (1902–1980), lavantinsko/mariborsko pa Maksimilijan Držečnik (1903–1978) in Franc Kramberger (1936). Prof. Peter Kvaternik prvo obdobje po vojni posrečeno poimenuje boj za preživetje. Škofje so se srečevali s težavami pri izvajanju vizitacij, birmanj, s pomanjkanjem duhovnikov. Delo pastorage je dobilo popolnoma nove okvire, ki jih prej niso poznali v okviru liturgije v cerkvah in verskem življenju po družinah. Vodilni katoliški laiki in mnogo duhovnikov je bilo pobitih, pregnanih ali zaprtih. Proti veri je neprestana orkestrirana propaganda, v šolah načrtno razkristjanjevanje. Ta pritisk je dosegel vrhunec leta 1952 z zažigom škofa Vovka in izključitvijo verouka iz šol, Teološke fakultete pa iz sistema javnega šolstva.⁶

Cerkev kljub vsemu ni mirovala, ampak se je v danih okoliščinah skušala čimbolj osredotočiti na župnijsko katehezo. Kljub materialnim težavam (pomanjkanje primernih prostorov za katehezo, učbenikov in drugih gradiv), se je stanje v 60. letih začelo izboljševati. Na škofijski ravni so se začeli ustanavljati katehetski sveti, na župnijski pa so začeli z mladinskimi skupinami, pri verouku so začeli sodelovati laiki.⁷ Ob tem ne smemo zanemariti vpliva drugega vatikanskega koncila, ki je segal ne le na liturgično prenovu, ampak tudi na pastoralno delo, prevajanje in izdajo novih knjig, odlokov in pripomočkov za katehezo.

Glede na obravnavano tematiko moramo obvezno omeniti tudi Ciril-metodijsko društvo (CMD), ki se je izoblikovalo iz skupine duhovnikov, članov in simpatizerjev OF in njihovega glasila *Bilten*. Oblast je z društvom, ne le pri nas, ampak tudi po drugih državah s socialistično družbeno ureditvijo želela vnesti razkol v Cerkev, med sam kler, škofo in duhovnike. Člani so imeli določene ugodnosti (dovoljenje za pastoralno delo, pobiranje darov, pozneje

⁵ Več o beograjskem protokolu, okoliščinah in razvoju diplomatskih odnosov med SFRJ in Svetim sedežem: Marija Čipić Rehar, Priprava, sprejem in pomen protokola med SFRJ in Svetim sedežem, v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, XLII (2002), št. 3, str. 75–90. Tudi prehodi meje so bili, seveda kontrolirano, lažji. Gregorič poroča, da ga je 9. aprila 1969 obiskal nek ameriški škof, ki se je zanimal za škofa Baraga in si je zato hotel ogledati še Dobrič in Metliko. Prim. Kronika Krka, leto 1969.

⁶ Prim. Peter Kvaternik, Pastoralna v Ljubljanski nadškofiji, v: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju* (ur. M. Benedik et al.), Ljubljana 2002, str. 35–36.

⁷ Prav tam, str. 36; Julka Nežič, Pastoralno delo Mariborske nadškofije, v: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju* (ur. M. Benedik et al.), Ljubljana 2002, str. 50–51.

zavarovanje ...).⁸ Zanimivo je, da ne Gregorič ne Kozar nista od začetka sodelovala pri društvu in časopisu, saj ju ne najdemo kot podpisnika raznih resolucij ali kot avtorja kakšnega članka.⁹

Predvsem konec 50. letih so se takojšnje povojne strasti nekoliko umirile, *Bilten* je bil ukinjen, namesto njega pa je leta 1949 začela izhajati *Nova pot*, pri kateri je izdatneje sodeloval Gregorič, s posameznimi prispevki pa tudi Kozar. Najprej jo je urejal dr. Stanko Cajnkar (1900–1977), kasneje pa tudi Jože Gregorič. Pozneje je namesto *Nove poti* začela izhajati samostojna revija *Organizacijski vestnik CMD*.¹⁰

»Prva leta po osvoboditvi naše dežele je bilo zavzemanje za dialog s strani duhovščine potrebno mnogo poguma in tveganja. Zato zaslužijo pionirji pri sporazumevanju Cerkve z ljudsko oblastjo še posebno priznanje. Nič novega ni, če povem, da je predstavljalo pravo življenjsko šolo za resnični in konstruktivni dialog v naši republiki na strani duhovščine njihovo stanovsko društvo. Po zaslugi CMD se je začel graditi most med bregovi.«¹¹ Z določene zgodovinske razdalje lahko delno potrdimo tole izjavo, saj so duhovniki, člani CMD, lahko objavljali članke v društvenem glasilu *Nova pot*, sodelovali so z Mohorjevo družbo in tudi tam objavljali svoja dela, kar je za čas po vojni, vse do 60. let bil resničen dosežek. S tem so namreč ohranjali v slovenskem družbenem prostoru literarno pisano besedo in katoliško misel ter vrednostni sistem, ki je bil sicer zbrisan z vseh drugih medijskih kanalov.

V korespondenci najdemo večkrat omenjeno Mohorjevo družbo (MD). MD so potem, ko se je F. S. Finžgar v začetku 50. let umaknil in uredništvo predal Stanku Cajnkarju, hoteli likvidirati.¹² Težave so se vrstile ves povoj-

⁸ Prim. Kronika Krka, str. 28. Več o CMD tudi v mnogih člankih in znanstvenih publikacijah, npr. Anton Vovk, *V spomin in opomin*, Ljubljana 2003, str. 197 (dalje: Spomin). Franc Perko ob tem navaja zanimivo nuncijevo pripombo in svojo hudomušno razlago, saj bi ga Sveti sedež skoraj prepovedal: »Povedal [nuncij Cagna v Beogradu] je, da je ob koncu avgusta [1969] prejel iz Rima odgovor glede našega društva. Bistvo odgovora je v tem: Društvo še ne ustreza zahtevam koncilskih dokumentov o duhovniških društvih, zato ostane za CMD še naprej v veljavi 'non expedit' (za druga duhovniška društva v Jugoslaviji pa 'non licet'). Odgovor vendarle ni popolnoma negativen. Važno je, da pravi: 'še ne ustreza'. Torej dopušča možnost, da bo nekdaj ustrezalo.« Franc Perko, *Naše društvo v prihodnosti*, v: *Nova pot*, XXI (1969), št. 10–12, str. 379–380.

⁹ Prim. Boštjan Guček, *Zgodovinski kontekst izhajanja Biltena* – glasila duhovnikov članov in simpatizerjev OF, Ljubljana 2001, str. 43sl.

¹⁰ Sicer to ni bila edina revija z versko, katoliško vsebino. V Ljubljani je izhajalo od leta 1945 *Oznanilo*, v Mariboru pa *Verski list*. Leta 1952 je *Oznanilo* prenehalo izhajati, apostolski administrator za Slovenko Primorje, dr. Mihael Toroš (1884–1963) pa je dosegel, da je takrat začela izhajati *Družina*, ki so jo smeli pošiljati po vsej Sloveniji. Vse te izdaje so naletele na več javno nevidnih problemov (ni bilo dovolj papirja, niso smeli povečati naklade, niso želeli tiskati »takemu« škofu, kot je bil Vovk ...). Več o tem: Marijan Smolik, *Tisk in drugi mediji v službi oznanjevanja*, v: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju* (ur. M. Benedik et al.), Ljubljana 2002, str. 205.

¹¹ Iz govora Pavleta Bojca, predsednika Komisije za verska vprašanja, v: *Nova pot* XX(1968), št. 1–3, str. 146–147. Na drugem mestu sicer najdemo očitna pretiravanja in laži, saj je trdil, »da je iskrena želja oblasti iskanje najustrežnejšega modusa miroljubnega koeksistiranja z vsemi verskimi skupnostmi brez izjeme. Te želje niso samo izraz ustavnih načel in stremljenj naše oblasti, ampak so prav tako tudi težnje Zveze komunistov, ki v polni meri prihajajo do izraza v Socialistični zvezi delovnega ljudstva kot vseljudski, odprti in demokratični organizaciji naših občanov, v kateri lahko v polni meri delujejo vsi ljudje dobre volje, ne glede na svoje versko ali ateistično prepričanje.« Iz govora Pavleta Bojca, predsednika Komisije za verska vprašanja, v: *Nova pot*, XX (1968), št. 1–3, str. 146.

¹² Marijan Smolik, *Mohorjeva družba od 1919 do 1995*, v: *Družba sv. Mohorja: Celovška, Celjska in Goriška Mohorjeva v slovenskem kulturnem prostoru 1851–1995*, Celje, Celovec, Gorica 1996, str. 77. Več o povojnem dogajanju prav tam (dalje: Smolik: Mohorjeva).

ni čas, a je Mohorjeva preživela. Pritoževali so se tudi duhovniki, saj so med mohorjevkami izdali tudi kakšno z dvomljivo vsebino, kar v enem od pisem mimogrede omeni tudi Gregorič.¹³ »Hitre osebne in organizacijske menjave so znamenje, da delovanje Mohorjeve kot društva ni bilo enostavno, pravila so bila državno potrjena celo šele spomladi 1980.«¹⁴ Pritožbe so se nanašale predvsem na program izdanih knjig in njihovo vsebino. Župnijski upravitelj v Senovem, Janez Nanut, je v dopisu MD zanimivo zapisal: »Kakor si ne morem zamišljati, da bi se kot župnik bavil s kmetijstvom, tako se tudi na noben način ne morem strinjati, da bi se Mohorjeva družba še nadalje ukvarjala s širjenjem tehnike, gospodarstva in podobnih panog moderne znanosti, kajti časi so se spremenili in so za to poklicani drugi. [...] Mi duhovniki si pač upravičeno želimo knjig, pisanih v duhu krščanske vere in morale, knjig, prežetih od ljubezni do Boga in do bližnjega, knjig, ki bodo vodile naše ljudi po poti popolnosti više in više.«¹⁵

Pritiski političnih oblasti na Mohorjevo družbo se kažejo tudi v dokaj neurejenem arhivu. Kar so lahko uredili v NŠAM, je možno pregledati v fondih MD, vendar so zapisniki sej nepopolni. Večkrat so jih člani uredniškega odbora ali predsedniki skupaj z ostalim arhivom hranili doma zaradi raznih preiskav in podobno, zato so dokumenti v arhivu večkrat tudi razpršeni po različnih (osebnih) fondih.¹⁶ Zanimivo bi bilo enkrat v posebni študiji bolj podrobno prikazati konkretne težave, ki jih je imela MD po vojni.

¹³ Tukaj samo nekaj detajlov pisma, ki so ga duhovniki lendavske dekanije s spodaj na sredini podpisanim Alojzijem Kozarjem poslali založniškemu svetu MD leta 1962, ko je izdal knjigo Dušana Savnika (1919–1975) *Črna celina: prevrat v Afriki*. Knjiga je propagirala razvojno teorijo in enostransko predstavljala probleme v Afriki (npr. misijoni so samo podaljšana roka imperializma): »Mi mohorske knjige priporočamo na prižnici, preden jih dobimo v roke, ker se zanesemo na vas, da ste jo vi prebrali in je v vsakem oziru neoporečna, potem pa dobimo knjigo, ki pomaga rušiti versko zvest našega človeka in jemlje vernikom zaupanje v Cerkev. In ljudje, ki nam zaupajo, trošijo denar za tako nekritično in Cerkvi sovražno napisano knjigo.« NŠAM, Mohorjeva družba, št. 46, dopisi 50. leta, brez kraja in datuma (dalje: NŠAM MD 46). Obstajajo tudi primeri raznih resolucij, o čemer so mimogrede razpravljali tudi na 8. seji Založniškega sveta MD, 20. maja 1967 v Ljubljani. Prim. NŠAM, Mohorjeva družba, št. 47, finančne zadeve, Zapisnik seje; Resolucija mlajših slovenskih duhovnikov MD, Ljubljana, 23. 2. 1967 (dalje: NŠAM MD 47).

¹⁴ Smolik, Mohorjeva, str. 83; NŠAM MD 46, dopis Francu Cukali, mariborskemu proštu o odstopu od MD glavnega urednika Stanka Cajnkjarja in tehničnega urednika Jožeta Dolenca, Celje, 19. 8. 1963, št. 649/63.

¹⁵ NŠAM MD 47, dopis ŽU Senovo, 27. 6. 1967.

¹⁶ Hvala Simonu Ozvatiču z MD za te informacije. Z nepopolnim in neurejenim arhivom se namreč soočajo tudi na sami MD. Res je, da so nekateri avtorji (npr. glej literaturo) ob obletnicah (100, 120, 140 let MD) opisali njeno zgodovino dokaj natančno. Zbrani so izdani naslovi in avtorji. Žal ni mogoče najti glavnih urednikov z njihovimi kratkimi življenjepisi in podobno. Detajlno se nihče ni spustil v zgodovino in raziskavo delovanja MD.

3 DUHOVNIK JOŽE GREGORIČ (1908–1990)

Jože Gregorič, rojen 27. novembra 1908 v Delaču,¹⁷ v župniji Fara, je bil eden plodovitejših ustvarjalcev 20. stol. na Slovenskem, predvsem na literarno-zgodovinskem in kulturnem področju.

Po prvi svetovni vojni je obiskoval gimnazijo v Kočevju, ki jo je leta 1928 zaključil z maturo. Pri gimnazijskem študiju sta mu pomagala kaplan Ivan Semič (1893) in katehet ter ravnatelj kočevske gimnazije Francišek Saleški Watzl (1876–1934), saj je bila doma huda revščina.¹⁸ Do leta 1932 je študiral na Teološki fakulteti v Ljubljani. Posvečen je bil 13. julija 1932 v Ljubljani. Po študiju je bil eno leto prefekt v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano, nato pa je do leta 1939 študiral slavistiko na filozofski fakulteti v Zagrebu, hkrati je bil dušni pastir za Slovence v Zagrebu. Po študiju je bil dve leti suplent na klasični škofijski gimnaziji v Šentvidu, med vojno pa se je vrnil v Zagreb, kjer je skrbel za Slovence. Po vojni je do leta 1954 upravljal župniji Tržič in Lom. Razmere so bile obupne. S kaplanom sta stanovala vsak v drugi gostilni, hrano pa sta dobivala iz tretje.¹⁹ Od leta 1954 do 1970 je bil na Krki,²⁰ do leta 1973, ko se je upokojil, pa na Polici. Do leta 1979 je bil nato pastoralno dejaven na ekspozituri Bevke

¹⁷ »Eden izmed onih, ki sem jih krstil, je pa vendar postal duhovnik, namreč Jožef Gregorič, rojen 27. 11. 1908, ord. 3. 7. 1932, ki me je povabil na svojo novo mašo, ki jo je daroval 10. julija 1932.« NŠAL 596, zapuščine duhovnikov, F. S. Finžgar, šk. 415. Viktor Kragl (1883–1951) na drugem mestu dodaja: »S posebnim veseljem sem šel 10. julija 1932 k Fari v Kostel na novo mašo Jožef-a Gregorič-a, skateremu sem kot pri farski kaplan dne 28. nov. 1908 ob 3h pop. podelil zakrament sv. krsta.« Prav tam, str. 243. In drugje: »V juliju sem dobil izredno vabilo, s katerim me je novomašnik Jožef Gregorič, kateremu sem kot kaplan v Fari pri Kostelu 28. novembra 1908 podelil zakrament sv. krsta, vabil na svojo novo mašo; kako naj ne bi z veseljem pohitel na novo mašo svojega krščenca, vrhu tega še prvega svojega krščenca, ki ga je Gospod izbral za svojega služabnika. Iz Brezjij, kjer sem 8. 7. maševal, sem se odpeljal v Kočevje, med potjo sem iskreno pozdravljal Novo Štifo. Drugo jutro me je avtobus potegnil v Kostel, kjer sem maševal na Vrhu pri sv. Miklavžu, potem obiskal na Klancu pri sv. Štefanu pokopališče, kamor so k večnemu počitku odnesli tako mnogo nekdanih dobro mi še poznanih bivših faranov; dolgo čez poldne sem se mudil na njihovih grobovih, popoldan pa prišel do veličastne farne cerkve M. Vnebovzvetja, ki je bila za novomašniško slavlje že vsa odeta v same lilije in zelenje. Še isti večer in celo naslednje dopoldne sem imel veliko posla v spovednici. Po cerkveni novomašni slovesnosti so se zbrali svatje z novomašnikom v župnišču v obednici; nisem se mogel premagati, da ne bi vsaj v dveh daljših napitnicah ne dal duška, česar je bilo srce polno ob spominu na svoja najlepša dušnopastirska leta in na delo, čegar sadovi so vidni nad tolikimi svati. Pozno zvečer sem došel nazaj v Ljubljano.« NŠAL 580, zapuščine duhovnikov, Viktor Kragl, šk. 3. neobjavljen tipkopijski žalost in veselje podeželskega župnika, str. 378, 617–618.

¹⁸ V enem od pisem med vojno mu oče odgovarja: »Cela družina te lipu pozdravi in tati dan vedit da smo tvoje pismo dobili ki si nam pisal iz Zagreba preko šišo ubljubljam in tudi pakat ki nam si poslal po bauerjevi johani in use kaj je bilo noter denarje, srajce in tudi poplate oboje in ti se lepu zahvalimo usi na tojve daru ki nas nisi iše pozabo na nas danas manko ti iše podpiraš svojo močjo sej od drugod nas nima kedo.« NŠAL, 532, Zapuščine duhovnikov, Jože Gregorič, šk. 215, pismo z dne 10. 8. 1943. Več o tem tudi sam Gregorič v svojih spominih: Iz Kostela v Kočevje, v: 50 let slovenske gimnazije v Kočevju, Kočevje 1969, str. 78–85.

¹⁹ Prim. Vovk, Spomin, str. 155.

²⁰ »Dne 3. spet. 1965. sem dobil dekret za župnijskega upravitelja na Krki (štev. 2.106, 2. sept. 1965). Ob škofovi vizitaciji prejšnji mesec sem pokazal pismo bivšega krškega župnika Fr. Jeraše (pisano 14. avg. 1964!), kjer mi sporoča, da se je odpovedal krški žup., izstopil iz ljubljanske nadškofije in je inkardiniran v škofijo Dodge City v Kansasu. [...] Krško župnijo sem prevzel v upravo 14. sept. 1965, istega dne, ko se je začelo četrto zasedanje vatikanskega cerkvenega zbora.« Kronika Krka, leto 1965. »Dne 28. II. 1967 je nadškof dr. Jožef Pogačnik podpisal dekret, s katerim je dosedanja žup. upravitelj Jože Gregorič imenovan za župnika župnije sv. Kozma in Damijana na Krki.« Kronika Krka, leto 1967.

pri Vrhnikih. Zadnjih deset let življenja je preživel v samostanu Stična, kjer je 5. septembra 1989 umrl in je tam tudi pokopan.²¹

Prejel je najvišja državna odlikovanja: leta 1974 red bratstva in enotnosti s srebrnim vencem, čez štiri leta pa še red zaslug za narod s srebrnimi žarki. Veliko je sodeloval pri CMD, predvsem pri glasilu *Nova pot* in pozneje pri Slovenskem duhovniškem društvu, kjer je bil 1974–1978 predsednik, med letoma 1971 in 1978 pa je urejal društveno *Glasilo Slovenskega duhovniškega društva*.

Sodeloval je z raznimi časopisi in založbami (*Slovenec*, *Domoljub*, *Slovenski gospodar*, *Dom in svet*, *Družina* in predvsem *Mohorjeva družba*).

Njegovo življenje, delo za kostelski slovar in bibliografijo so natančno popisali Stanislav Južnič, Drago Samec in Peter Weiss v delu *Domoznanec in kulturni delavec Jože Gregorič. Kostelski ponos na slovenskem leposlovnem nebu*.²²

Na njegovo življenje in delo so močno vplivali nekateri posamezniki, ki so bili njegovi sošolci ali pa vzorniki, med njimi posebej Fran Saleški Finžgar, ki mu je celo pridigal na novi maši, prijateljeval je z Jožetom Šeškom in družino Bojc.²³ Zanimariti pa ne smemo niti hudih notranjepolitičnih bojov in mednarodnih trenj v času gimnazijskih let, ki so gotovo oblikovale Gregoričev značaj in razmišljanje.²⁴ Tukaj je prav, da dodamo oceno prijatelja Zdravka Trohe, ki jo povzema Južnič v svojem prispevku: »Gregorič je z žalostjo v srcu opazoval slabe cestne povezave Kostela, ki so postajale eden od poglobitvinih krivcev za zaostajanje Kostela. Izseljevanje domačinov je bilo neustavljivo in Gregoričevo srce se je zaprlo za politike vseh barv, potem ko je izračunal, kako hitro se redči kostelsko prebivalstvo.«²⁵

²¹ Večino njegovih osebnih dokumentov, dekretov in spričeval hrani NŠAL 532, zapuščine duhovnikov, Jože Gregorič, šk. 215. Jože Horvat je (feljtoni v več številkih) v *Delu*, 11. decembra 1989, torej že posthumno objavil članek Vrnitev h Kolpi ali en dan z Jožetom Gregoričem, v katerem opisuje Gregoričevo zadnjo pot v Kostel. Jože ga je peljal skupaj z ženo in prijateljico. Omeni, da je z njim v avtu »78-letni starček, blag in vseveden Kostelec, slavist in duhovnik, [...] ki mu človek še ne bi pripisal njegovih let, govori mirno, z modrostjo človeka, ki je okusil mnogokaj in življenje lahko opazuje z distance.« *Delo*, št. 285, str. 4. Feljtone sklene 20. decembra 1989, ko opisuje obisk na domačiji pri Gregoričevem bratu Tonetu. *Prim. Delo*, št. 293, str. 5.

²² Stanislav Južnič et al. *Domoznanec in kulturni delavec Jože Gregorič*, Ljubljana 2011, str. 28 (dalje: Južnič, *Domoznanec*). V Gregoričevem življenjepisju opisuje tudi zagrebška leta, ko je študiral slavistiko. Leta 1935 ga je obiskal sošolec Jože Šeško (1908–1942). »Za Šeškovo službo je skušal posredovati celo pri vodilnem slovenskem katoliškem politiku, dr. Janezu Evangelistu Kreku, vendar brez pravega uspeha, saj je gimnazijski profesor Miroslav Gorše, knjižničar čitalnice in ob koncu vojne celo kočevarski ravnatelj (50 let slovenske gimnazije v Kočevju 1969: 10), v Beograd sproti pošiljal ovadbe proti Šeškovim domnevno komunističnim vplivom na kočevsko mladino; te so bile seveda polne neokusnih podtikanj.« Južnič, *Domoznanec*, str. 28. Razen Goršetovega ravnateljstva ne navede vira, vendar težko domnevamo, da bi Gregorič posredoval pri Kreku, ki je umrl leta 1917, oba sošolca pa sta bila takrat stara komaj devet let. Razen, če je prišlo do napake in je mišljen minister dr. Miha Krek, kateremu je Gorše res pošiljal lažne ovadbe, zato je pri njem za Šeška posredoval celo Gregorič, kakor pojasni v pismu Šešku iz Zagreba, 24. maja 1938 (Troha 1997, 12). Po pričevanju Pucelja (1969, 108–109) Šeško po odslovlitvi iz profesorske službe na gimnaziji v Mariboru, preiskavi in za tem zaporu leta 1933, nikoli več ni imel redne službe, čeprav je zanj posredoval tudi Pucelj, ki pravi, da »od buržoaznih oblasti ni hotel sprejeti niti koščka kruha«, ampak se je preživljal z instrukcijami (1969, prav tam). Troha (1997, 12) pa, zanimivo, omenja Gregoriča, ki mu je skušal preskrbeti službo kot svojemu najbolj zvestemu in vdanemu prijatelju.

²³ Prim. Južnič, *Domoznanec*, str. 21, 23.

²⁴ Prim. Južnič, *Domoznanec*, str. 20.

²⁵ Prim. Južnič, *Domoznanec*, str. 22.

V njegovi zapuščini najdemo tudi mnenje o sodobnih medijih – radiu. Očitno ni bil preveč navdušen nad novotarijami, ampak je rajši imel klasično obliko dela, kakor se ga je navadil v mladih letih, zato tudi očitno ni bil preveč navdušen nad novimi tehnologijami in digitalizacijo (pisalni stroj, računalnik ...).²⁶ Na literarnem področju pa ne moremo mimo vpliva, ki ga je nanj imel Fran S. Finžgar (1871–1962), ki je bil od leta 1896 leto in pol kaplan v Kočevju. Na njegovo poklicno pot sta močno vplivala dr. Anton Breznik (1881–1944) in Jakob Šolar (1896–1968),²⁷ ki sta v Zavodu sv. Stanislava poučevala slovenščino in tudi Gregoriča usmerila v slavistiko.²⁸

4 DUHOVNIK ALOJZIJ KOZAR (1910–1999)

O duhovniku, pisatelju in pesniku je doslej izšlo že kar nekaj literature, saj je od leta 2015 po dekretu Kongregacije (danes Dikasterij) za zadeve svetnikov božji služabnik in zanj poteka proces za beatifikacijo. V tem prizadevanju je ključnega pomena delo njegovega nečaka, Lojzeta Kozarja ml., in postulatorke Klavdije Dominko.

Alojzij Kozar je bil rojen 11. novembra 1910 v Martinju na Goričkem. Gimnazijo je obiskoval v Murski Soboti in na Ptuj, po maturi pa vstopil v mariborsko semenišče in bil leta 1936 posvečen v duhovnika. Do druge svetovne vojne je kaplanoval v Trbovljah, Hrastniku, Brežicah in Turnišču. Med vojno je bil pregnan v Hosszúperesztég in v Körmend na Madžarskem. Po vojni je bil kratek čas župnik v Veliki Polani, od novembra 1945 najprej pa ekspozit v Odrancih in pozneje župnik. Upokožil se je leta 1991. V Odrancih je ostal vse do svoje smrti, 29. aprila 1999.²⁹

Poleg župnikovanja in pisanja je opravljal vrsto cerkvenih služb. Bil je len-davski dekan in član Sveta za cerkveno glasbo, za pastoralno sociologijo, član

²⁶ Verjetno s kančkom jeze in slabe volje je na listku pribeležil misli o radiu. Skrivajo kar nekaj resnice tudi za današnjo, digitalno dobo. »Radio / Nekaterim je radio postal vsebina življenja. / R.[adio] jim nadomešča prijatelja in razgova[rja] z njim. / R.[adio] jim nadomešča sprehod in lepoto narave. / R.[adio] jim nadomešča mašo in vsako službo božjo. / Ženi r.[adio] nadomešča moža – možu nadomešča ženo.

Ljudje se bojijo biti pet minut sami s seboj – s svojo vestjo. / Radio misli namesto ljudi – radio ima svoje mnenje, ki ga vsi sprejemajo. R. jim vliva tožbo in obup – R.[adio] napoveduje lepo in grdo vreme – po njem se ravna in jih na izletu pere dež, doma pa jim pripeka sonce. / R.[adio] jim pomirja živce, pa so vsak dan bolj živčni in razdrzljivi, nemirni in razburljivi. / R.[adio] je narkotikum in opium, radio je alkohol.

R.[adio] jim nadomešča jutranjo in večerno molitev: prvo, ko se zjutraj prebudijo, je misel na radio, obrnejo gumb, ki jim iz neznanega vsemirja prinese neke glasove – in zvečer, na postelji leže, obračajo gumbe. Jaz sovražim radio.« NŠAL 532, zapuščine duhovnikov, Jože Gregorič, šk. 236, snopič št. 191: različne ocene in misli, leto 1945.

²⁷ Ob Breznikovi smrti je v svoj liturgični koledar zapisal: »Za mene je to obakrat važna novica: prvič smrt takšnega veščaka v slovniških in slovanskih vprašanjih ter ugled, katerega je dr. Breznik pridobil škof. gimnaziji, drugič pa bo s tem nastala praznina, katero bom moral najbrž jaz zamašiti in zapustiti zagrebške Slovence. V šoli bomo dr. Beznika že še nadomestili, toda kdo ga bo nadomestil v naši znanosti, kdo se bo tako poglobil v našo besedo in s tolikšno pridnostjo spremljal njen razvoj v preteklosti, v sedanjosti in v bodočnosti?!« NŠAL 532, zapuščine duhovnikov, Jože Gregorič, šk. 219.

²⁸ Prim. Južnič, *Domožnanec*, str. 23–24.

²⁹ Prim. Lojze Kozar ml., ur., *Dober in nezlomljiv*, Župnija Odranci, Odranci 2017, str. 9–10 (dalje: Kozar, *Dober*); Dominko, *V slavi*, str. 1.

katehetskega sveta, član medškofijskega katehetskega sveta, Škofijskega pastoralnega sveta, Komisije za oznanjevanje pri medškofijskem pastoralnem svetu. Obenem je vodil otroške in odrasle pevske zборе v župniji in dekaniji, spodbujal ljudsko petje, zbiral stare ljudske pesmi. Četrto stoletja je urejal *Stopinje*, zbornik pomurskega pastoralnega področja. Sodeloval je pri sestavljanju učbenikov za verouk, urejal pastoralno statistiko mariborske škofije. Za svoje delo je prejel več nagrad: Trubarjevo plaketo za življenjsko delo, mednarodno nagrado za kratko prozo Serra International in škofijsko odličje sv. Cirila in Metoda, leta 1965 pa je dobil častni naziv monsinjor.³⁰

Kozar je v Odrancih pustil neizbrisen pečat. Že novembra 1945 se je sestal odbor, na katerem so se dogovorili o nabavi materiala za novo cerkev. Slabe četrto stoletja je trajal boj za novo cerkev in gradnjo. Najprej je oblast zasegla nabavljeni material, potem so postavili zasilno leseno cerkev. Današnja cerkev so uspeli postaviti šele v tretjem poskusu. Pri njeni gradnji je prišlo do hude nesreče, ko se je zrušil del novozgrajene kupole. Pri tem je umrlo osem faranov, katerih imena so vklesana na podpornih stebrih cerkve.³¹ Tragedija ga je gotovo močno zaznamovala, saj je poleg smrti sledila preiskava, obtožbe po časopisih o nestrokovnem delu in tudi sodišče.³² Sodni proces se je vlekel dve leti in Kozarju močno najedal živce. Kozar je dogodke natančno razložil in popisal ves potek v kroniki. Problem je nastal predvsem v tem, da niso imeli statičnega izračuna za gradnjo kupole, vsi pristojni organi pa so kljub temu načrte potrdili in dali dovoljenja za gradnjo.³³

³⁰ Prim. Lojze Kozar ml., Kozarjeva življenjska pot, v: *Župnik neuničljivega upanja*. Posebna revija o Božjem služabniku Alojziju Kozarju ob 25. obletnici smrti, Ljubljana 2024, str. 5.

³¹ Kozar je ob tem zapisal: »14.3. – Najstrašnejše, kar se je moglo zgoditi. Venec sezidane kupole se je ob 9,20^h podrl in pokopal pod seboj 13 zidarjev in 7 delavcev. Od teh so 3 zidarji in 1 delavec bili deloma ???[sic.] takoj mrtvi, drugi so umrli v bolnici. Od delavcev na tleh je bil 1 ubit, vsi drugi nepoškodovani. Ostali zidarji in delavci so nekateri dobili zlome, pretres možgan, nekateri pa so bili samo močno obtočeni. Nesreča je hotela, da so prav takrat pripeljali z dvojno vprego opeko v cerkev in je od teh ubilo 1 žensko in 1 otroka, 2 ženski pa močno ranilo, zlomilo oba voza in ubilo 3 krave. V nekaj minutah so prihiteli vsi ljudje iz vasi in smo rešili, kar se je še rešiti dalo. Kakor sodnji dan za našo župnijo! Naša velika radost se je v hipu spremenila v brezmejno žalost, naše upanje skoraj v obup. 17.3. – Danes je bil pogreb žrtev nesreče. 6 krst se je zvrstilo pred oltarjem, pridiga je bila zunaj, ker je množica pokrila ves prostor okrog in v cerkvi. Pogr. obrede je opravil g. škof ob asist. 7 kanonikov in bilo je navzočih 39 duhovnikov. Kako neizsledna so Tvoja pota, Gospod!

21.3. – Pokopali smo še sedmo žrtev nesreče, da je število polno, sveto – 7.

14.7. – Prvi dan razprave je umrl še 8. To pa zaradi sepse. Stanje je bilo zaradi poškodb že zadovoljivo, dobil pa je zastrupljenje in je podlegel. Pokopali smo ga na dan nove maše 17. julija letos. To je osma žrtev, OSMI STEBER naše cerkve. Zdaj lahko vsak steber poimenujemo po eni žrtvi!

12.6. Sklenili smo z 'Graditeljem' v Beltincih pogodbo, da prevzema delo pri cerkvi. «ŽA Odranci: Dnevnik gradnje nove cerkve (neobjavljen zvezek); Kronika Odranci, str. 57.

³² Prim. Pet mrtvih pod ruševinami, v: *Delo*, 15. marca 1966, št. 71, str. 10; Odrance je zagnila žalost, v: *Delo*, 16. marca 1966, št. 72, str. 8; Zidali so brez strokovnega vodstva, v: *Delo*, 20. marca 1966, št. 76, str. 8; Nesreča pri gradnji nove cerkve v Sloveniji, v: *Ameriška domovina*, 21. marca 1966, št. LXIV, str. 1. V slednjem poročilu so se vzdržali obtožb o nestrokovnosti.

³³ Kronika Odranci, str. 58–60. Kozar je ob tem zapisal: »Če torej strokovnjak in oblastni organ ni imel nobenih pomislekov pri gradnji kupole, kako bi jih mogli imeti župnik, ki ni ne pravnik, ne gradbeni strokovnjak.« Prav tam, str. 59.

5 KORESPONDENCA MED DUHOVNIKOMA

V dokumentih je ohranjeno vse, kakor sta avtorja zapisala, tudi vse podčrtano ali prečrtano besedilo. Naslove periodike in knjig smo zapisali ležeče, kakor ustreza pravilom. Prav tako smo poenotili različne zapise datumov. Dodano besedilo za lažje razumevanje (razni dopisi ali podpisi in izpisane okrajšave) so v oglatih oklepajih.

Kozar je pri Mohorjevi družbi objavljaval v letih 1962, 1968, 1971, 1975, 1979, 1986 in 1990.³⁴ Marijan Smolik ga v članku o *Mohorjevi po prvi svetovni vojni* označi, da je bil »še bolj priljubljen Lojze Kozar, morda pisatelj z največ leposlovnimi naslovi v povojni Mohorjevi«.³⁵

Zanimivo, da je Gregorič samo urejal, ne pa tudi izdajal svojih del, saj ga v seznamu avtorjev ne najdemo.³⁶ Mnogo je objavljaval v drugem, predvsem periodičnem tisku, v *Novi poti* in *Družini*. Njegova natančno obdelana bibliografija je objavljena v omenjeni monografiji, posvečeni njemu, v drugem delu, ki jo je sestavil Peter Weiss.³⁷

V korespondenci obstaja 23 pisem in voščilnica, ki jih po datumu, kraju in komu je namenjena predstavljamo v spodnji tabeli. Dodan je še vir, kje se dokument nahaja. Natančen vir je naveden pri samih dokumentih.

Tabela: seznam korespondence med Gregoričem in Kozarjem po datumu:

Datum, kraj	Komu	Vir
4. 2. 1957, Odranci	Gregoriču	NŠAL
nedatirano	Kozarju	NŠAL
7. 2. 1957, Krka	Kozarju	ŽA Odranci
30. 1. 1969, Odranci	Gregoriču	NŠAL
1. 2. 1969, Krka	Kozarju	ŽA Odranci
14. 2. 1969, Odranci	Gregoriču	NŠAL
3. 3. 1969, Krka	Kozarju	ŽA Odranci
17. 4. 1969, Krka	Kozarju	ŽA Odranci
21. 4. 1969, Odranci	Gregoriču	NŠAL
23. 4. 1969, Krka	Kozarju	ŽA Odranci
25. 4. 1969, Odranci	Gregoriču	NŠAL

³⁴ Leta 1962 *Takšen prag*; 1968 *Pajkova mreža*; 1971 *Materina ruta*; 1975 *Licenciat Janez*; 1979 *Vezi in zanke*, 1986 *Kamen in srce*, 1990 *Neuničljivo upanje*. Prim. Družba sv. Mohorja: Celovška, Celjska in Goriška Mohorjeva v slovenskem kulturnem prostoru (1851–1995), Celje, Celovec, Gorica 1996, str. 146, 148–149, 151, 153, 158, 161. Ob tem je izdajal še članke v raznih revijah in šmarnice.

³⁵ Smolik, Mohorjeva, str. 76.

³⁶ Marijan Smolik, Imensko kazalo avtorjev, v: Družba sv. Mohorja: Celovška, Celjska in Goriška Mohorjeva v slovenskem kulturnem prostoru (1851–1995), Celje, Celovec, Gorica 1996, str. 173, 175.

³⁷ Južnič, *Domoznanec*, str. 58–115. Bibliografijo je Weiss razporedil v osem tematskih sklopov: literarno ustvarjanje, etnologija, literarnozgodovinsko in jezikoslovno delo, verstvo in teologija, sestavki s področja kulture, ocene in poročila o razstavah, poročila in predstavitev ter notice, prevodi.

Datum, kraj	Komu	Vir
30. 4. 1969, Krka	Kozarju	ŽA Odranci
24. 12. 1969, [s. l.]	Gregoriču	NŠAL
17. 4. 1970, Odranci	Gregoriču	NŠAL
22. 4. 1970, Krka	Kozarju	ŽA Odranci
[3. 3. 1971, Krka]	Pripombe K.	NŠAL
9. 3. 1971, Polica	Kozarju	ŽA Odranci
10. 3. 1971, Odranci	Gregoriču	NŠAL
21. 3. 1982, Stična	Kozarju	ŽA Odranci
3. 5. 1982, Stična	Kozarju	ŽA Odranci
5. 6. 1982, Odranci	Gregoriču	NŠAL
7. 6. 1982, Stična	Kozarju	ŽA Odranci
28. 2. 1983, Stična	Kozarju	ŽA Odranci
17. 6. 1986, Stična	Kozarju	ŽA Odranci

Razen enega dopisa je Gregorič vsa pisma pisal ročno. Kozar pa ima večino pisem tipkanih na pisalni stroj. Zanimiv je razvoj medsebojnega prijateljstva. Sprva vidimo, da sta se duhovnika, kakor je bilo običajno pred vojno, vikala, kar se je ohranilo vse do koncila. V pismih od konca 60. let pa se vljudno tikata kot dobra prijatelja in sodelavca.

Korespondenca se začne leta 1957 in traja skoraj trideset let z večjimi presledki, vse do zadnjega pisma v letu 1986. Večina korespondence zajema čas od leta 1969 do 1971. Zanimivo je tudi, da v korespondenci, razen ene voščilnice, ni bilo najti nobenih drugih razglednic ali voščilnic, vsaj za vmesno obdobje presledkov, čeprav sta očitno oba avtorja zelo skrbno arhivirala svoje zapise in dokumente.

Vsebina njune korespondence se vrti v glavnem okrog glavnih Kozarjevih del: *Pajkove mreže* in *Materine rute* ter nekaterih pesmi. Kozar vedno znova želi Gregoričevo oceno njegovih del in seveda objavo v kateri izmed publikacij. Iz korespondence se še bolj izostri problem Mohorjeve družbe po drugi svetovni vojni, ki je krmarila med Scilo in Karibdo.

Obenem iz pisem zasije iskrena, medsebojna bratska spodbuda k ustvarjanju. Po eni strani Gregorič spodbuja Kozarja, ker je nujno potreboval avtorje in gradivo za *Novo pot* in MD, po drugi strani pa je tudi Kozar spodbujal Gregoriča, da je dokončal delo *Podoba duhovnika v slovenskem slovstvu*.³⁸

Gregorič ga nekaj pred prvim pismom v njuni korespondenci označi, ko ocenjuje povest *Takšen prag*: »Kozarja že nekaj let srečujemo v mohorskem

³⁸ Jože Gregorič, *Podoba duhovnika v slovenskem slovstvu*, Družina 1979 (dalje: Gregorič, *Podoba*). Gregorič je o tem pisal že leta 1954. Po delih je v več člankih objavljal v *NP*, *Glasniku SDD* in v *Znamenju*. Ob tem je Gregorič zapisal: »Ker je moja misel, ki je bila hkrati vabilo k delu, ostala brez odmeva, sem se obravnave lotil sam. Tukaj podajam sadove svojega dolgoletnega dela.« Gradivo in več o tem: NŠAL 532, zapuščine duhovnikov, Jože Gregorič, šk. 225; prim. Gregorič, *Podoba*, str. 3–4; 231.

Koledarju in v Novi poti (ps. Martin Borič), kjer je priobčil nekaj črtic in meditacij. Značilne so zlasti njegove zgodbe iz otroškega sveta, v katerih se je poglobil v duševnost otroka. [...] Kozarja lahko imenujemo psihološkega realista, ker se vztrajno pogloblja v zapleteno človeško duševnost in odstira njene nasprotujoče sestavine. Pri tem pa prihaja do izraza njegova lirična narava, saj poleg nastopajočih oseb v povesti po župniku izpoveduje tudi lastno notranjost. [...] S Takšnim pragom se je Kozar uvrstil med najboljše sotrudnike, kar jih danes premore Mohorjeva družba.»³⁹

Kozar je roman *Pajkova mreža* pripravil očitno že v 50. letih, a je izšel šele leta 1968 pri MD.⁴⁰ V ozadju je bilo tudi vprašanje nesreče pri gradnji cerkve v Odrancih in posledično sodnega procesa proti župniku Kozarju, zato so izdajo romana prepustili v presojanje predsedniku Bojanu Zavašniku.⁴¹ Na priporočilo Gregoriča iz leta 1957, da bi povest imela le pet poglavij, se Kozar očitno ni oziral, saj je ohranil očitno za Gregoriča predolgo opisovanje stranskih oseb in 12 poglavij.⁴² Gregorič je pozneje, glede na pozitivne odzive bralcev, nekoliko omilil oz. spremenil mnenje, ki ga je imel na začetku ter Kozarju celo čestital za izvrstno delo. V oceni je med drugim zapisal: »Kozar se je v povesti dotaknil mnogih in važnih življenjskih vprašanj: skrivnosti trpljenja, sklepanje zakonov ne iz ljubezni marveč iz gospodarskih razlogov in med sorodniki, dušnih in telesnih nevarnosti naših ljudi v tujini, materinstva, alkoholizma itd. Ne gre mu za opisovanje zunanjih dejanj, temveč vztrajno in dosledno razčlenja duševne vzgibe svojih ljudi, njihove odločitve v različnih situacijah.«⁴³

Pri romanu *Materina ruta* v ospredje stopijo nasprotja v uredništvu MD, Gregoričev odhod iz uredništva in očitna nesoglasja glede seznama knjig za določena leta. Dolžini in določeni vsebini je nasprotoval tudi Gregorič. Zato je roman najprej izšel leta 1971 pri celovski MD, za slovensko področje ga je pri Ognjišču izdala AASP šele 1973. Tudi tukaj Kozar ni upošteval Gregoričevih priporočil in je poglavja ohranil, tudi vsebino, povezano z »župnikovimi hlačami«.⁴⁴

³⁹ Jože Gregorič, Med novimi knjigami, v: *Nova pot*, XV (1963), št. 2–4, str. 188–189.

⁴⁰ Kozar, *Materina ruta*, Koper 1973.

⁴¹ Prim. NŠAM MD 47, Zapisnik 7. seje Založniškega sveta, 17. 9. 1966 v Ljubljani. Zavašnik je imel pomisleke za izdajo, Gregorič pa je priporočil, naj se izda leto pozneje, »kar bi bilo pisatelju v tolažbo ob hudi nesreči«. Predlog izdaje je bil sicer podan že leta 1965, na 5. seji Založniškega sveta, 9. oktobra 1965 v Ljubljani.

⁴² Prvi dve orišeta razmere doma in pripravo na pot. Tretje poglavje prinese pot v Francijo in nastanitev v prvi gostilni vse do šestega poglavja, ko se preseli na novo lokacijo. Tam se zgodba zaplete z Olgo in francoskima bratoma. Šele ob koncu 11. poglavja se poslovi in odide domov, čemur je Kozar posvetil sklepno, 12. poglavje. Lojze Kozar, *Pajkova mreža*, Celje 1968. Očitno je imel Kozar v začetku še precej daljše besedilo, kar pri predlogu za izdajo leta 1965 na seji ZS omenja Alojzij Osterc: »Pisatelj je temeljito predelal in skrčil prvotno redakcijo svoje povesti, ki obravnava socialne in narodnostne probleme naših ljudi, kar bi bilo poučno tudi za današnje občinstvo.« NŠAM MD 47.

⁴³ Jože Gregorič, Med novimi knjigami, v: *Nova pot*, XXI (1969), št. 1–3, str. 99 (dalje: Gregorič, Med novimi 1969).

⁴⁴ Lojze Kozar, *Materina ruta*, Koper 1973, str. 63 sl., tudi o sukniču, str. 77 sl. (dalje: Kozar, *ruta*).

Kozar je sam o vsebini svojih del zapisal: »Večina mojih povesti, zgodb in črtic se godi v mojem otroškem svetu, na meji Porabja ali v Porabju samem, kajti ta svet je najbolj moj, meni najbolj domač, ker so tam pognale moje korenine, v vse druge pokrajine, kamor me je popeljala življenjska pot sem bil samo presajen, pri tem pa je še vedno precej korenin ostalo doma.«⁴⁵

Gregorič mu med drugim očita tudi nekoliko pesimizma, dekadence in depresije, ki se izraža v nekaterih delih, kar pa ni težko razumeti. Kozar je namreč poleg drugih težkih trenutkov (težave z gradnjo cerkve ...) doživljal tudi revščino in zaostalost vzhodnega dela Slovenije po vojni in posledično izseljevanje, predvsem mladih, kar ga je gotovo napolnilo z bolečino in nelagodjem.

Kozar ni pisal samo leposlovja, ampak je veliko objavljal tudi v *Novo pot*, stanovsko glasilo CMD. Vsebina prispevkov je bolj biografsko duhovne narave, saj je objavljaj meditacije za duhovniške dneve posvečenja, osebne avtobiografske vsebine in nekrologe.

6 SKLEP

Gregorič in Kozar sta bila med najvidnejšimi katoliškimi literarnimi ustvarjalci po drugi svetovni vojni. Če Kozarja lahko ocenimo kot enega najplodovitejših literarnih ustvarjalcev po vojni, po drugi strani lahko Gregoriča ocenimo kot najplodovitejšega katoliškega strokovnjaka in ustvarjalca na področju literarne zgodovinske kritike, kulture, jezikoslovja in pozornega opazovalca vsega kulturnega, literarnega in etnološkega ustvarjanja po drugi svetovni vojni. Vse to odseva iz njegovih del, bibliografije in osebnega fonda. Nobeden od njiju se ni želel spuščati v dnevno politiko oz. v politiko sploh, ampak sta imela za cilj to, kar so tudi ustanovitelj MD želeli: »Spoznali so, da je knjiga tisto mogočno sredstvo, s katerim je moči zavest ljudi usmerjati v to ali drugo smer,«⁴⁶ kar je omenil Boris Zihlerl v članku ob 100-letnici MD. Trudila sta se, da bi zavest ljudi ohranjala krščanske vrednote, družino, slovensko zavest in ljubezen do Cerkve. Seveda ne moremo mimo mnogih njunih sodelavcev. Poleg duhovnikov, ki so bili blizu povojni oblasti ali so vsaj z njo na nek način komunicirali in so zato tudi lahko marsikaj uresničili (Cajnkari, Trstenjak, Janežič ...), je bilo še nekaj drugih laikov, ki so sodelovali na obeh straneh. Tako je bila izpolnjena želja oblasti po nadzoru, Cerkve pa je v omejenem obsegu sploh lahko izdajala gradivo. Namen Cerkve po oznanjevanju evangelija je bil tako do določene mere dosežen, seveda v popolnoma spremenjenih okoliščinah glede na čas pred vojno.

⁴⁵ Lojze Kozar, *Korenine mojega življenja*, v: *Oznanjenje. Zbornik za krščansko omiko in kulturo*, Haloze 1982, str. 28 (dalje: Kozar, *Korenine*).

⁴⁶ Boris Zihlerl, *Ob stoletnici Mohorjeve*, v: *Koledar Mohorjeve družbe 1953*, Celje 1952, str. 115.

Kljub morebitnim različnim pogledom in včasih razhajanjem, v svojem delu nista popustila, ampak sta se z vso vnemo poleg pastoralnega dela in odgovornega gospodarstva na župnijah posvečala literarnemu ustvarjanju. V vsem tem sta bila kljub pritiskom in težkem položaju po vojni, lahko rečemo, zelo uspešna. Brez tega dela duhovnikov bi v povojni zgodovini zevala velika luknja, posledice pa bi gotovo čutili tudi na duhovnem področju. Naj bo zato tudi ta prispevek simbolična zahvala in ovrednotenje njunega dela na duhovnem področju slovenskega naroda po drugi svetovni vojni.

PRILOGE

Korespondenca med Gregoričem in Kozarjem

Dokument št. 1: Odranci, 4. 2. 1957

Vir: NŠAL 532, *zapuščine duhovnikov*, Gregorič Jože, šk. 215.

Spoštovani gospod profesor!

Lani sem gospodu Stanku Cajnkarju poslal v oceno svojo povest *Pajkova mreža*. Sporočil mi je o njej svoje mnenje in me je obvestil, da jo je dal ali uredništvu *Družine*, ali pa Vam, točno se ni mogel spomniti, zato sem se oglasil najprej osebno, nato še s pismom pri g. uredniku v Ljubljani, toda obvestil me je, da rokopisa še do zdaj ni prejel. Zato se obračam na Vas, če je morda rokopis pri Vas, da mi ga vrnete po pošti, ali pa ga izročite g. uredniku *Družine*, kjer ga bom ob priliki prevzel. Vsekakor pa Vas prosim, da me obvestite, ali je rokopis pri Vas, oziroma komu ste ga izročili. Iščem ga namreč že več mesecev, pa ga ne morem najti.

Obenem Vas tudi lepo prosim, da mi o povesti napišete svoje mnenje, kako Vam ugaja in kaj oz. kako bi jo bilo treba predelati, da bi bila primerna za *Družino*. G. urednik mi priporoča, naj se o tej stavri[sic.] posvetujem z Vami. Krajšati se kaj prida menda ne bo dalo, saj bi jo moral, da bi bila psihološko bolj dognana, še razširiti.

Hvaležen Vam bom, če mi odkrito napišete svoje vtise ob branju in sodbo tako o celoti kot o posameznostih.

S spoštovanjem Vas lepo pozdravljam

[Podpis] Lojze Kozar

Naslov: Lojze Kozar, Odranci p. Beltinci

Odpisal sem mu takoj po prejemu pisma 7. feb. 1957 [Dopisal Gregorič z nalivnikom.]

Dokument št. 2: L. Kozarju⁴⁷

Vir: NŠAL 532, zapuščine duhovnikov, Gregorič Jože, šk. 215.

Napisal sem Vam, da ni to, kakor sem mislil – in kakor ste želeli – po mojem mnenju je ~~splo-~~ danes sploh velika napaka, da se ljudje ~~premalo skrbni~~ pismo-či duh.[ovniki] slov.[venski] premalo med seboj poznamo in se po svojem delu premalo popravimo. Kako zanimiva so pisma naših literatov pred 100 – 70 – 50 leti! In s kakšnim užitkom jih človek bere. Koliko modrosti in poezije je v njih.

Zato sem tudi napisal tista dva članka (v *Org.[anizacijskem] v.[estniku]* in v *Novi poti*),⁴⁸ da bi morda vzbudil še koga, ki med duh.[ovniki] ima dar in veselje, do pisanja in umet.[nosti] oblikovanja. Seveda mora delo, ki je namenjeno javnosti, biti pripravljeno tudi na kritike.

Dokument št. 3: Krka 7. 2. 1957.

Vir: ŽA Odranci, zapuščina Alojzija Kozarja.

Dragi gospod sobrat!

Najlepša hvala za pismo, ki sem ga danes dobil! Pravzprav sem se Vašega pisma že prej nadejal, ker sem Vašemu prijatelju g. M. Jeriču⁴⁹ pred 14 dnevi precej izčrpno povedal svoje mnenje o Vaši povesti »Pajkova mreža« in mu rekel, naj Vam moje misli pove. Ker se on morda tega ni upal, Vam bom tukaj na kratko razložil svojo sodbo; prosim, da moje misli sprejmete z isto dobrohotnostjo, s kakršno Vam jih razodevam.

Povest v sedanji obliki ni porabna za tiste ne pri *Družini* ne pri Moh.[orjevi] družbi. Kar čedno zamisel ste preveč razvlekli in se razpisali o stvareh, ki k stvari malo spadajo in naših bralcev ne bi zanimale: razmerje med Veroniko in obema franc.[oskima] fantoma v hiši, kamor je prišla v službo! Priznam, da znate dobro opazovati ljudi in naravo, ampak preveč ste se dali zapeljati svoji želji po psihologiziranju. Za nas je važna usoda Veronike in njena pot, ne pa psihologija hromega franc.[oskega] fanta, njegovega razuzdanega očeta in brata. To so stvari, ki se omenijo le mimogrede, kot okvir dejanja, v Vaši povesti pa to zavzema vsaj

⁴⁷ Nedatirano pisanje na koščku iztrganega papirja zapisano po originalu z vsemi napakami.

⁴⁸ Morda je to članek Jožeta Gregoriča, Joža Vovk, v: *Nova pot*, IX (1957), št. 4–9, str. 177, kjer med drugim omenja seje uredniškega odbora *Nove poti*: »Naši pogovori na teh sejah so postajali čedalje zaupnejši in že dobivajo ono obliko, ki sem si jo vedno želel in si jo še želim: da bi se duhovniki, ki imajo smisel za slovenstveno delo in čutijo nagnenje, zmožnost in veselje do slovstvenega ustvarjanja, prijateljsko pogovorili, si odkrito povedali svoje mnenje ter si med seboj svetovali in pomagali, kakor so si nekoč naši slovstveni delavci.«

⁴⁹ Mihael Jerič (1909–1980) je novo mašo pel v Turnišču leta 1936, nato je bil kaplan, med okupacijo aretiran skupaj z duhovnikom Danijelom Halasom in Ivanom Camplinom ter preživel 18 mesecev v zaporih v Budimpešti. Po izpustitvi je do konca okupacije kaplan na Madžarskem. Po vojni je bil župnik v Kobilju do leta 1963. Vpisal se je v CMD in bil od leta 1969 do smrti glavni tajnik društva, zato se je tudi preselil v Ljubljano. Nekaj časa je tudi urejal *Glasnik duhovniškega društva in Družinsko pratio*. Prav zato sta bila gotovo z Gregoričem povezana med seboj. Prim. Marko Vugrinec, *Jerič, Mihael*: <https://www.obrazislovenskihpokrajin.si/hu/oseba/jeric-mihael/> (pridobljeno: 24. 7. 2024).

tretjino pripovedovanja. Prav tako je preobsežno pripovedovanje o Olgi, medtem ko je oni šofer, ki je Veroniki pomagal v začetku povesti in ki se na koncu z njo poroči, odločno preveč skopo obdelan. Za takšen konec bi morala Olga z njim vsaj pismene zveze ohraniti in njegova zvesta ljubezen naj bi ji bila v oporo zoper slabe vplive na Francoskem. Najbolje je obdelan slov.[enski] izseljenski duh.[ovnik] in njegova pomoč Olgi in Veroniki. Kratko, pa vendar vse povedano, in označen je duh.[ovnik] sam ter njegovo duhovniško delo med izseljenci.

Ko sem bral Vašo povest, sem dobil vtis, da bi Vam uspele krajše črtice, kjer bi se poglobil v posamezen problem ali pojav, v *P.[ajkovi] mreži* pa ste se lotili odločno preobsežne snovi. Če bi hoteli »*P.[ajkovo] mrežo*« predelati, bi po mojih mislih smela obsegati le kakih 15–20 strani Moh.[orjevega] koledarja, to se pravi kakih pet kratkih poglavij: 1) Odhod z doma, 2) –3)–4) v Franciji, 5) Vrnitev domov. Naj Vam ne bo žal za trud, ki ste ga vložili v delo! To je pač edina šola za pisatelja, lepi lirični vložki pa bodo porabni tudi drugod.

Rokopis Vaše povesti sem 22. I. 1957. izročil v prodajalni Moh.[orjeve] družbe v Ljubljani, Gornji trg 14. Pišite tja ali pa se oglasite osebno, če Vas bo pot pripeljala v Ljubljano. Če pa boste želeli še kakšno mojo misel, sem Vam vedno na razpolago. Najlepši pozdrav! Gregorič Jože

Dokument št. 4: Odranci, 30. 1. 1969

Vir: NŠAL 532, *zapuščine duhovnikov, Gregorič Jože, šk. 215.*

p. Črensovci[sic.]⁵⁰

Predragi,

pošiljam ti nekaj proizvodov in te prosim, da jih pregledaš in oceniš in mi napišeš o njih svoje mnenje. Naslovi niso dokončni. Natipkal sem jih zdaj, preden dam list v ovojnico, brez pravega premisleka.

V slučaju, da bi bile, vsaj nekatere, godne za tisk, bi me zelo veselilo, če bi jih hotel sprejeti v Mohorjev koledar za prihodnje leto.

Čakam tvoje sodbe in te prav lepo pozdravljam

Tvoj [podpis] Lojze Kozar

Dokument št. 5: Krka, 1. 2. 1969.

Vir: ŽA Odranci, *zapuščina Alojzija Kozarja.*

Dragi Lojze!

Prisrčna hvala za pismo in poslane pesmi. Če bi bil vedel, kako si me s pošiljko razveselil, bi bil pesmi že prej poslal.

⁵⁰ Kozarjev dopis. Sicer tipkopis.

Prav vseh petero je godnih za tisk! Toda moja želja in prošnja je, da jih dovoliš tiskati v *Novi poti*, kjer nam primanjkuje dobrega gradiva, za mohorjev[sic.] Koledar pa, kjer imamo gradiva preveč in se zanj ne mudi, pošleš kaj novega, -gotovo imaš še kakšno pesem za moh. Koledar ali pa bi prihranil (če do konca maja ne moreš ničesar poslati) pesem o materi (*Hrepenenje po materi*). Tudi bi pesmi, objavljene vse skupaj, ker se dopolnjujejo, učinkovale mnogo močnejše, kakor če eno po eno, razkropljene, prinese Koledar. Tudi obravnavajo vse duhovniško motiviko.

Siliti Te seveda ne morem, povedal sem le svojo željo in prošnjo. Če pa ne dovoliš, da bi pesmi šle v NP (uvrstili bi jih že v prvi zvezek 1969, št. 1–3),⁵¹ Te lepo prosim, pošli čimprej – ali vsaj v 14 dneh – kakšno drugo pesem ali prozni prispevek za *Novo pot*.

Vem, dragi sobrat, da imaš čez glavo duhovniškega dela. Toda zavedaj se, da si poleg Cajnkarja, ki se je v glavnem že izpisal, edini duhovnik pri nas, ki more kaj večjega in močnejšega v leposlovju ustvariti. To pa je tudi Tvoja naloga pred časom in slovenstvom. »Pajkova mreža« je izšla in povest žela odobravanje in pohvalo (moja ocena bo izšla v NP 1969, 1–3).⁵² Mohorjevka za l. 1969 je zmanjkalo. Zdaj je torej zopet sonce posijalo na naš prag, a nam manjka dobrih povesti. Št. Kušar⁵³ je napisal v *Cerkev v sed.[anjem] času* priznanje in priporočilo Mohorjevi, da mora dvigniti na noge vse duhovnike, Tebe pa vreči s tečajev.⁵⁴

Zato, dragi Lojze, zelo želim, naj bo ta pošiljka pesmi prelomnica v Tvojem odnosu do NP in do Mohorjeve, pa tudi do mene, ki gorim za obe. Da se mi boš večkrat oglasil in zlasti večkrat kaj poslal. Delaj, Delaj, piši, dokler je dan! Ti ne veš, koliko deset tisočev hrepeni po lepi knjigi in kakšen je njen uspeh. Tradicija Finžgarja, Meška, Jalna, Kmeta ne sme zamreti!

Najlepše pozdrave! Tvoj J. Gregorič

⁵¹ *Hrepenenje po materi, Bledenje in Sestanek* je Kozar objavil v *Novi poti*, XXI (1969), št. 1–3, str. 59–60.

⁵² »Pajkova mreža je druga Kozarjeva povest, ki je napolnila Slovenske večernice (leta 1962 je izšel *Takšen prag*, gl. NP 1963, 188–189). Pajkova mreža se od *Takšnega praga* v marsičem razlikuje, predvsem pa ni tako mračna. [...] Bogastvo misli, podanih v izbrani besedi, plemeniti in dobri ljudje, ki se ne dajo zbegati niti najslabšim zgledom in vplivom, to so trajne odlike te lepe povesti.« Gregorič, Med novimi 1969, str. 97–99.

⁵³ Štefan Kušar (tudi Kušer) (1910–2002) je bil rojen na Križnem vrhu, novo mašo je obhajal leta 1936. Po raznih kaplanskih mestih in medvojnem izgonu na Hrvaško je bil po vojni župnik v Črešnjicah (1946–1960), nato devet let v Koblju, nato devet let pri Sv. Jerneju v Ločah, potem pa upravitelj in končno zopet župnik. Kot izreden organizator je dosegel, da so Črešnjice dobile telefon, asfaltno cesto in avtobusno povezavo s Celjem. Zelo je bil ponosen, da je bila njegova župnija v tistem času na prvem mestu po številu naročnikov *Družine, Ognjišča* in Mohorjevih knjig, k čemur je tudi spodbujal v zgoraj omenjenem članku. Prim. Ana Miličević, *Kušer, Štefan*: <https://www.obrazislovenskipokraj.in.si/oseba/kuser-stefan/> (pridobljeno: 26. 7. 2024). Dobil je tudi različne nagrade in imenovanja. Leta 1993 je postal častni konzistorialni svetovalec v Mariboru. Prim. *Letopis Cerkve na Slovenskem 2000*, Ljubljana 2000, str. 495 (dalje: *Letopis*).

⁵⁴ Štefan Kušar, Alma Mater Mohorjana kliče, v: *Cerkev v sedanjem svetu*, 3(1969), št. 1–2, str. 27–29. Kušar sicer izrecno nikjer ne omenja Kozarja, omenja pa resne težave Mohorjeve v letu 1967–68, ko je izdala delo p. Vladimirja Truhlarja *Pokonciški katoliški etos* in delo Emana Pertla in Miše Krašovic-Pertl *Naše življenje*. V članku kritizira padec naročnikov po letu 1968 in spodbuja duhovnike k zavzetemu zbiranju naročnikov MD.

Dokument št. 6: Odranci, 14. 2. 1969

Vir: NŠAL 532, *zapuščine duhovnikov, Gregorič Jože, šk. 215.*

Dragi Jože!

Prav lepa hvala za Tvoje ljubeznivo pismo. Kar se tiče poslanih pesmi, bi mi bilo seveda ljubše, če bi izšle v Koledarju, toda če ni upanja, da bi mogle iziti vse naenkrat (v letošnjem imajo nekateri tudi po šest pesmi), pa bi prosil, da bi prišla v koledar *Mladost* ali pa *Javorove gosli*, drugo pa naj pride v *Novo pot*. Kaj sodiš Ti o tem, meni se zdi, da je *Mladost* najbolj dognana. Da bi jih videl rajši v Koledarju, je samo zaradi tega, ker ga več ljudi bere. *Novo pot* pa imajo naročeno večinoma duhovniki, pa še ti jo bolj malo berejo.*

Če morda rabiš za *Novo pot* kakšno meditacio[sic.], ti jo lahko pošljem. Treba jo bo samo nekoliko skrajšati. Je pa za duhovniški dan, dan posvečenja in bi zato prišla v poštrev meseca junija.

Za Koledar sem namenil neko zgodbo po resničnem dogodku, imam pa samo še prvopis, ki mora nekaj dni počivati, potem Ti ga pa pošljem na ogled. Je nekakšna hvalnica življenju na deželi, torej sodobna tema, samo z zelo nesodobnim, zastarelim gledanjem nanjo. Toda jaz ne znam in ne morem drugače gledati.

Veš, kaj mi je prišlo zadnjič na misel? Da bi bilo dobro, ko bi imeli Slovenci knjigo, v kateri bi bili zbrani sestavki oziroma poglavja naših slovenskih pisateljev, ki pozitivno obravnavajo vprašanje Boga, vere itd. Naša mladina je namreč bolj ali manj prepričana, da so vsi naši kulturniki bili brez vere, samih »naprednih« = brezverskih idej. Tako knjigo bi najlažje Ti sestavil, saj si naletel na to gotovo večkrat, ko si iskal duhovnikov lik pri naših pisateljih. Misli na to.

Prisrčno Te pozdravljam in želim vse dobro

Tvoj [podpis] Lojze Kozar

*Koliko je to res, je za vsakega duh.[ovnika] žalostno znamenje (Janžekovičevi članki in še marsikaj). Vplivaj na vsakogar, da bo bral!⁵⁵

Dokument št. 7: Krka 3. 3. 1969.

Vir: ŽA Odranci, *zapuščina Alojzija Kozarja.*

Dragi Lojze!

Najlepša hvala za zadnje pismo.

⁵⁵ Opombo zabeležil in zapisal Gregorič.

S poslanimi pesmimi bom naredil, kakor želiš: tri sem že oddal za prvi zvezek *Nove poti* 1969 (št. 1–3), *Mladost* (po mojem »*Ranjena mladost*«) in *Javorove gosli* pa bom izročil Dolencu⁵⁶ za Mohorjev Koledar.⁵⁷

Praviš, da duhovniki bolj malo berejo *Novo pot*. To je žalostna resnica. Ne samo *Novo pot*, tudi mohorske knjige in druge nekateri malo berejo, nekateri pa samo naslove v *Družini* in *Ognjišču* preletijo. Če moreš, vplivaj na takšne. Toda moje prepričanje je: kdor se ni zaljubil v knjigo do mašniškega posvečenja, se tudi pozneje ne bo. Takrat je v bistvu že vsak izdelan. Ljudje ne berejo morda [ne?] zato, ker nimajo časa (kakor se izgovarjajo), marveč zato, ker živijo tako prazno duhovno življenje, da ne vedo s knjigo kaj početi... Tega midva ne bova spremenila, a ni nič razveseljivo.

Meditacijo za duhovnike mi ob priliki pošlji; če ne moreš v marcu, pa v aprilu, menda jo bom lahko spravil v drugi zvezek *Nove poti* (št. 4–6).⁵⁸

O tisti knjigi, iz katere bi se videlo, kako slovenski pisatelji pozitivno obravnavajo vprašanje Boga, premišlujem, pa bi jo bilo mnogo težje sestaviti, kakor se zdi na prvi pogled. Naši pesniki in pisatelji so sicer marsikaj o Bogu izrekli, vendar so to trenutne izjave, trenutna doživetja, ki si dostikrat nasprotujejo; vzemimo samo Župančiča! Jaz za sedaj nameravam, ko se mi bo nabralo dovolj gradiva in se bo ponudila priložnost, ravno te članke o duhovnikih pri sloven. [skih] pisateljih strniti v knjigo. Ob tem, kako nekdo gleda na duhovnika in njegovo poslanstvo v družbi, kako sodi o vlogi in delu Cerkve v zgodovini, se indirektno pokaže, kaj misli o Bogu in veri vanj. Dodal bi še kratek pregled kulturnega dela, ki so ga na Slovenskem opravili duhovniki. Menim, da bi tudi takšna knjiga ugodno odmevala med ljudmi, tudi med mladino.

Prav lepe pozdrave!

Tvoj J. Gregorič

⁵⁶ Jože Dolenc (1912–1994) se je po osnovni šoli v Železnikih in maturi v škofovih zavodih 1938 vpisal v bogoslovje, a je pred posvečenjem izbral pot laikata ter študiral na FF slovenščino in svetovno književnost. Kot krščanski socialist se je pridružil OF in bil izgnan v Dachau. Po vojni je bil nekaj časa urednik pri *Slovenskem poročevalcu*. Stalno je bil pod pritiskom, naj vstopi v KPS, vendar je ostal zvest veri in Cerkvi. Posledice je kmalu občutil, saj je ostal brez službe. Hrbet so mu obrnili celo najožji sodelavci. Najprej je dobil skromno službo korektorja pri MD, od 1953 pa je ob dr. Stanku Cajnkarcu postal urednik MD. Za MD je urejal koledar, pridobival literarne in strokovne sodelavce. V svojem času je verjetno največ naredil za MD. V koledarju za leto 1970 je kar 23 njegovih prispevkov. Bil je tudi odličen prevajalec (angleščina, nemščina, italijanščina) pri različnih založbah (Mladinska knjiga, Prešernova družba, Cankarjeva založba). Prim. Silvester Čuk, *Dolenc, Jože*: <https://revija.ognjisce.si/revija-ognjisce/27-obletnica-meseca/22845-joze-dolenc-1912-1994> (pridobljeno: 26. 7. 2024).

⁵⁷ *Javorove gosli* in *Ranjena mladost* sta izšli v *Mohorjevem koledarju* 1970, Celje 1969, str. 46. Prav tam je izšla tudi povest *Kako lepa je naša hiša*, str. 60–68.

⁵⁸ Lojze Kozar, *Meditacija za duhovnike*, v: *Nova pot*, XXI (1969), št. 4–6, str. 123–128. Na podlagi takrat že uveljavljenih operacij in presaditev srca Kozar razmišlja, kako je našim duhovnim srcem, ki se tudi večkrat utrudijo, izrabijo in ostarijo, da bi jih bilo treba zamenjati. Ob tem predstavi temeljne kreposti: srčno dobroto, iskrenost, srčnost, vztrajnost, pravičnost in vlijudnost. Prim. prav tam, str. 125–128.

Dokument št. 8: Krka 17. 4. 1969

Vir: ŽA Odranci: zapuščina Alojzija Kozarja.

Dragi Lojze!

Včeraj sem bil v Ljubljani in videl, da bo prvi zvezek *Nove poti* (števil. 1–3) v nekaj dneh dotiskan in nato razposlan. Čas je že!

To pa obenem pomeni, da moram čimprej zbrati gradivo za drugi zvezek (št. 4–6) in ga oddati v tiskarno. Zato Te lepo prosim, da mi čimprej pošlješ obljubljeno meditacijo za duhovniški dan. Ni je treba nič krajšati, če bo potrebno, bom že jaz to opravil. Če bomo z delom pohiteli, bo za letošnji duhovniški dan že v rokah naročnikov in mnogi bodo zanj zelo hvaležni. Velikonočni prazniki so minili, zato upam, da boš mogel kmalu poslati. Če pa imaš še kaj drugega porabnega, bom tembolj vesel.

Sprejmi moje najlepše pozdrave!

J. Gregorič

Dokument št. 9: Odranci, 21. 4. 1969

Vir: NŠAL 532, zapuščine duhovnikov, Gregorič Jože, šk. 215.

Dragi Jože,

pošiljam Ti meditacijo *Meditacija za duhovnike*,⁵⁹ če misliš, da je primer-
no za *Novo pot*, pa jo priobči. Lahko črtaš in krajšaš po svoji uvidevnosti.

Kmalu Ti pošljem zgodbo za koledar[sic.], če že ni prepozno.

Prav lepo Te pozdravljam

Tvoj vdani [podpis] Lojze Kozar

Dokument št. 10: Krka 23. 4. 1969

Vir: ŽA Odranci, zapuščina Alojzija Kozarja.

Dragi Lojze,

najlepša hvala za Meditacijo, ki sem jo danes dobil in prebral. Seveda je primerna za *Novo pot*, ki je vendar duhovniška revija. Krajšati in črtati ni bilo treba, saj si vse tako lepo preudaril in napisal, da bo duhovnikom lahko mnogo koristila. Samo spraševanje vesti na koncu sem izpustil.

Prosim Te, imej *Novo pot* vedno v mislih in za vsako številko kaj pošlji! Štiri črtice ali članke ali nekaj pesmi moraš na leto napisati. Ti si poleg dr. Cajnkarja in Rebule danes edini naš kat.[oliški] pisatelj. Vsi samo zahtevajo od Moh.

⁵⁹ Pripisano s kemičnim svinčnikom. Gl. prejšnjo opombo.

[orjeve] družbe, od *Nove poti*, pisati pa nihče ne »utegne« = ne zna! Kam nas bo to pripeljalo? Vedi, da je pisanje tudi apostolsko delo ljubezni do bližnjega.

Rebula mi je poslal meditacijo »Škandal križa v škandalu Cerkve«, ⁶⁰ ki jo je imel v uršulinski cerkvi v Ljubljani 25. III. 1969. Objavil jo bom s Tvojo v prihodnji številki. -Za moh.[orjev] Koledar le pošlji, ko boš dokončal.

Prisrčne pozdrave Tvoj J. Gregorič

Dokument št. 11: Odranci, 25. 4. 1969

Vir: NŠAL 532, *zapuščine duhovnikov, Gregorič Jože, šk. 215.*

Dragi Jože,

prav lepa hvala za pismo in vzpodbudo! Pošiljam Ti prepis zgodbe, ki jo danes *Kako lepa je naša hiša* ⁶¹ pošiljam tudi g. uredniku Dolencu za Mohorjev koledar. Presodi, koliko je vredna in lahko tudi kaj črtaš, kjer je zgodba morda po nepotrebnem razvlečena. Zgodba sama je vsekakor sodobna, saj je po resničnem dogodku, drugo vprašanje je, če je moje stališče do dogodka sodobno. Mene to ne moti, cilj mi je bil, zbuditi ljubezen do preprostosti, narave, dobre in majhnih vsakdanjih lepot.

Nove poti še nisem prejel, sosednje so jo že dobili včeraj in so mi rekli, da si napisal zelo lepo oceno *Pajkove mreže*. Prisrčno hvala Ti zanj!

Prav lepo Te pozdravljam in Ti želim mnogo uspehov in zadovoljstva pri Tvojem literarnem delovanju.

Tvoj [podpis] Lojze Kozar

Dokument št. 12: Krka 30. 4. 1969.

Vir: ŽA Odranci, *zapuščina Alojzija Kozarja.*

Dragi Lojze!

Najlepša hvala za pismo in črtico »*Kako lepa je naša hiša!*«

Čestitam Ti, da si jo tako izvrstno napisal. Prepričan sem, da bo izvalila marsikatero solzo – zlasti iz oči starejših bralcev – morda pa bo koga celo nagnila, da ne bo brez potrebe zapuščal ljubega domačega kraja in silil v trpljenje, ki ga čaka v mestu in v tujini.

Ob branju te črtice sem prišel do spoznanja, da je Tvoja moč v kratkih spisih, v črticah, ne v daljših povestih.

⁶⁰ Alojz Rebula, *Škandal križa v škandalu Cerkve*, v: *Nova pot*, XXI (1969), št. 4–6, str. 107–115. V uvodu v meditacijo je uredništvo med drugim zapisalo: »V nunski cerkvi v Ljubljani je 25. marca 1969 pisatelj Alojz Rebula prebral meditacijo, ki je navdušila vse poslušalce; želeli so imeti njegove misli natisnjene, da bi jih še in še lahko v miru brali in premišljevali. Medtem je meditacija izšla v tržaški reviji *Most*. Ker pa *Most* naročnikom *Nove poti* ne pride v roke, smo se obrnili na pisatelja, sotrudnika naše revije, ki nam je rokopis svoje prelepe meditacije rad odstopil v objavo.« Prav tam, str. 107.

⁶¹ Pripisano s kemičnim svinčnikom.

Upam, da me boš prav razumel. Misel in čustva sta v Tvojem pisanju močnejša od literarne oblike. Zato taka črtica neprimerno močenje učinkuje in zapusti močnejši, trajnejši spomin, ker je koncentrirana na eno samo misel, eno samo čustvo. Mislim tudi, da boš lažje napisal deset takšnih črtic[,] kakor pa eno povest velikosti *Pajkova mreža* (ki je v zadnji redakciji, kakršna je tiskana, zelo dobra). Zato Ti priporočam, piši krajše stvari in napiši vsako leto vsaj 5–7 takih črtic, kot je ta zadnja. Tvoje stališče do dogodka in problema je pravilno in za nas sodobno, bodi prepričan. Ali si pisal po resničnem dogodku ali ne, to ni odločilno; odločilno je, da si napisal tako, kakor bi se lahko zgodilo pri nas vsak dan in na premnogh krajih. Zgodba ni prav nič razvlečena in je stilistično tako dognana, da ni bilo treba črtati niti enega stavka. Samo nekaj izrazov sem spremenil. -Prav zares si uspel, da se kar čuti, da napreduješ v pisanju krajših spisov. Zato Ti priporočam, da bereš Ivana Cankarja in kratke spise Iv.[ana] Tavčarja, Kersnika. Čim več boš pisal, tem čistejše bodo Tvoje črtice. To pomeni, da ne boš v spis spravljal stvari, misli in opisov, ki tja ne sodijo, ampak boš vsaki misli, vsakemu dogodku dal svojsko okolje in ozadje. Potem bo ena črtica zalegla za sto pridig!

Ti o svojih literarnih načrtih nič ne govoriš! Pa bi bilo prav, če bi povedal, kaj snuješ. Jaz pa še enkrat poudarjam, da napiši tudi za vsak zvezek *Nove poti* vsaj en prispevek.

Lepe majniške pozdrave Ti pošilja

Tvoj J. Gregorič

Dokument št. 13: Krka, 24. 12. 1969

Vir: NŠAL 532, *zapuščine duhovnikov*, Gregorič Jože, šk. 215: voščilnica za božič.

Mnogo blagoslova pri dušnopastirskem in literarnem delu! Prav lepa hvala za priobčitev mojih pripisov v koledarju! [sic.] – Malo sem se prestrašil, ker je bila beseda MLADOST v prvem verzu brez navednic in z malimi črkami tiskana, pa so mi kolegi rekli, da so kljub temu razumeli, da je to ime ladje. Morda se kdo ne bo tako hitro znašel, kdaj je mladost MLADOST in kdaj mladost.

Če mi bo uspelo, Ti bom do konca marca zopet kaj poslal.

Prisrčno Te pozdravljam

Tvoj [podpis] Lojze Kozar

Krka 24. dec. 1969⁶²

⁶² Gregoričev pripis.

Dokument št. 14: Odranci, 17. 4. 1970

Vir: NŠAL 532, *zapuščine duhovnikov, Gregorič Jože, šk. 215.*]

Dragi Jože!

Pošiljam ti v pogled in oceno štiri pesmi in zgodbo *Kamen in srce*.

Dve pesmi: *[K]am me neseš, mati* in *Boleč spomin* ter zgodbo *Kamen in srce* sem poslal g. Dolencu za Mohorjev koledar. Drugi dve pesmi: *Plavam* in *Misli moje* pa sem poslal g. Smoleju za *Novo Mladiko*.⁶³

Rad bi pa slišal tvoje mnenje, zato te prosim, bodi tako prijazen, preberi vse to, ko boš utegnil in mi sporoči svoje mnenje, kaj ti ugaja, kaj ti ne ugaja, kaj bi se želel v pesmi ali prozi drugače bodisi vsebinsko ali oblikovno.

Kaj pa ti snuješ? Želim ti pri vsem veliko uspeha, zlasti pa kot tajniku MD, kar gotovo ni lahko, pač pa zelo odgovorna naloga.

Bog s teboj in lepo pozdravljen!

[Podpis] Lojze Kozar

Odgovoril 22. IV. 1970⁶⁴

Dokument št. 15: Krka, 22. 4. 1970.

Vir: ŽA Odranci, *zapuščina Alojzija Kozarja*.

Dragi Lojze!

Najlepša hvala za pismo, poslano črtico in pesmi.

Vse sem takoj prebral, saj mi pravzaprav malo pošlješ v branje. Pesmi so mi všeč, iz *Bolečega spomina* sem izvedel to, kar sem vedno slutil pri Tebi: verzi:

V srcu nosim glad prerani

ranjene ljubezni...

in zadaja

strup bodočim letom, dnevom, uram.

Ta huda depresija, ki Te spremlja vse življenje, se pozna vsakemu Tvojemu pispu. Skušaj jo premagati s krščanskim optimizmom in z vso duhovniško voljo.

Pesimizem si izrazil v povesti, ki si jo poslal dr. Cajnkarju, kakor mi je pravil, in z naturalistično groznimi barvami naslikal osrednji prizor.

⁶³ *Nova mladika* je bila revija, ki jo je začela izdajati MD leta 1970. Očitno je bil res problem med Smolejem in Kozarjem. Ko se je Smolej umaknil, je novi urednik Stanko Janežič (1920–2010) objavil črtico *Kamen in srce* v *Novi Mladiki*, II (1971), št. 1, str. 30–32; št. 2, str. 73–74; št. 3, str. 113–115; št. 4, str. 154–156; št. 5, str. 192–195; št. 6, str. 231–234; št. 7, str. 274–276; št. 8, str. 312–315; št. 9, str. 351–353; št. 10, str. 391–394; št. 11, str. 434–437; št. 12, str. 468–472. Pesmi *Plavam* in *Misli moje* ni bilo mogoče odkriti. *Kam me neseš, mati*, v: *Mohorjev koledar 1971*, Celje 1970, str. 71.

⁶⁴ Pripisal Gregorič s kemičnim svinčnikom.

Pesimizem in depresija sta pokvarila konec črtice *Kamen in srce*: zakaj oče, ki je iskal ljubezni pri svojih otrocih, odide v smrt, ko to ljubezen najde?! Naj ostane pri sinu Tjašu in njegovi dobri ženi; tako bi storil vsak normalen človek in to bi bilo zadoščenje pravici in bralcem. Zato prečrtaj nekaj zadnjih strani in tako končaj črtico, saj je že dovolj močno osvetljena nehvaležnost otrok do očeta in nauk je na dlani.

Včeraj smo imeli sejo tajništva MD in sem govoril z Dolencem o črtici *Kamen in srce*. Rekel je, da je za koledar odločno predolga in tudi sicer mu ni všeč, češ da je preveč reportažno napisana. Jaz s slogom pisanja soglašam, le konec želim drugačen, kakor sem že povedal. Zato bi ponudil črtico prof. Smoleju⁶⁵ za *N[ovo] Mladiko*, kjer bi lahko izšla v več številkah. Jaz jo prav rad objavim v *Novi poti*, vendar bo dosegla svoj cilj le, če izide v *N[ovi] mladiki* ali v Koledarju. Če je tudi doslej ne bi sprejeli, počakaj do prihodnjega leta. Smolej pravi, da bo samo do konca leta urednik *N[ove] mladike*, pa se bo potem lažje natisnila.

Pesmi so vse zelo dobre in jih rad vzamem v *Novo pot*, če ne bodo sprejete v Moh. Koledar ali v *N[ovo] mladiko*.

Jaz se trudim na vse plati, kolikor morem. Zdaj pišem že peti članek o pok. Pavlu Perku⁶⁶!

Danes mi je neki Štefan Flisar⁶⁷ iz Moravcev poslal šop pesmi, ki pa najbrž ne bodo zrele. Kako težko je s takimi proizvodi!

Oglasi se še kaj in sprejmi moje najlepše pozdrave. J. Gregorič

Dokument št. 16: Miška govori s Pejpom lirično – drugod pa naturalistični vložki – torej stilno neenotno

Vir: NŠAL 532, *zapuščine duhovnikov*, Gregorič Jože, šk. 215.

Miška je bil prav tako nezakonski sin kakor Pejp, trpel je vedno in od vseh – tepen, zaničevan – zagrenjen do konca, cinik, fatalist, zato ljubi Pejpa, ki

⁶⁵ Viktor Smolej (1910–1992) je bil velik strokovnjak za slovakistiko, publicist, literarni kritik, prevajalec in leksikograf. Po maturi 1929 je študiral jugoslovansko literaturo in srbohrvaški jezik. Po diplomu 1933 se je eno leto izobraževal v Bratislavi. Nato je do novembra 1936 delal v uredništvu MD. Sledile so različne službe, med vojno izgon, zapori in sodelovanje na prosvetnem področju pri SNOS, po vojni pa pri prosvetnem ministrstvu in na FF. Prim. France Dobrovoljc, *Smolej, Viktor*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi588611/> (pridobljeno: 26. 7. 2024). Kot vidimo iz dokumentov, je Smolej tudi po vojni sodeloval pri MD in urednikovanju *Nove Mladike* v prvem letu izhajanja. Deloval je v pomembnih porah družbenega življenja (Univerza, Ministrstvo za prosveto) in bil obenem literarno jezikoslovni znanstvenik, predvsem na področju vzhodnega bloka, zato je bilo verjetno koristno, da je sodeloval tudi pri MD, saj se je tako tudi z njegovo pomočjo lahko izognila nameravani likvidaciji s strani KPS.

⁶⁶ Pavel Perko (1877–1970) je bil posvečen 1901 in po bogoslovju od 1902 do 1910 opravljal razne kaplanske službe, nato postal župnik na Češnjicah nad Blagovico, kjer je ostal 25 let. Po upokojitvi se je nastanil na Muljavi, kjer je tudi umrl. Kot pisatelj in pripovednik je pisal v vse pomembnejše predvojne publikacije (DS, LZ, S in MD). Prim. France Koblar, *Perko, Pavel*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi414663/> (pridobljeno: 26. 7. 2024). Glede na to, da sta bili to nekoč sosednji župniji, danes pa Muljava spada pod Krko, je razumljivo, da sta se sosednja župnika poznala, glede na to, da sta imela oba tudi darove literarnega ustvarjanja, pa je bilo njuno sodelovanje gotovo še globlje.

⁶⁷ Verjetno gre za Štefana Sandija Flisarja (1951–2004), pesnika panonskih ravnic in ustanovitelja prve turistične kmetije v Moravskih Toplicah. Prim. <https://www.pomurski-muzej.si/pages/posts/obina-moravske-toplice-kronologija-148.php> (pridobljeno: 27. 7. 2024).

ga je življenje prav tako teplo kakor njega – Miškova pripoved o župnik.[ovih] hlačah in suknjiču 14. pogl ne spada v povest!

Pomenki med Pejom in Miško so včasih hudo naivni.

7 let vojaščine ni trajala od 1907–1914!

14. pogl. o boljševikih in pravičnosti oblastnika

16. pogl. o Bogu govori Pejpa, zakaj Bog siromakov ne mara.

Lojze Kozar

Materina ruta

Prebral 3. III. 1971⁶⁸

Dokument št. 17: Polica 9. 3. 1971. 61290 Grosuplje

Vir: ŽA Odranci, zapuščina Alojzija Kozarja.

Dragi Lojze!

Te dni sem našel med svojimi papirji tipkopis Tvoje zgodbe »*Kamen in srce*« in nekaterih pesmi. Odgovoril sem Ti 22. IV. 1970, Tvojega odgovora na svoje pismo pa nisem dobil.

Tipkopis Ti takoj vračam, čeprav so pesmi že izšle v MK, *Kamen in srce* pa sedaj izhaja v *Novi mladiki*. Boš imel za spomin.

Jaz sem se medtem s Krke preselil na Polico, ki je manjša od Krke (11. avg. 1970), in tudi pustil tajništvo MD (3. dec. 1970). V pismu si zapisal, da tajništvo ni lahka, pač pa zelo odgovorna naloga. Res je bilo zelo težko opravljati to delo s podeželske župnije in hoditi na seje; toda glavni vzrok mojega odstopa je bilo ravnanje nekaterih odbornikov MD, zlasti prof. Smoleja. -Ker je tudi *Nova pot* prenehala izhajati, imam nekoliko manj literarnega dela – pa še vedno dovolj; saj je dovolj priložnosti za objavo, če kaj dobrega napišeš.

Prejšnji teden sem prebral tudi Tvojo »*Materino ruto*«, ki mi jo je dal dr. Cajnkar. Zdaj jo bodo odborniki MD menda potrdili, čeprav bi bilo koristno, ko bi se tu in tam še kaj črtalo. Nekatera poglavja so zelo dobra, druga pa še vedno predolga. Tudi stilne enotnosti ni povsod: realistični, celo materialistični prizori se menjavajo z liričnimi (preveč liričnih) vložki. Tudi Miška s Pejpom govori včasih preveč kunšno, drugič preveč naivno. Tista Miškova pripoved o župnikovih hlačah in suknjiču (4. pogl.) ne spada v povest, ker samo zavlačuje razvoj dejanja. Pa to bo lahko popraviti, če povest le načelno sprejmejo.

Sicer pa Ti moram dati priznanje za Tvojo pridnost in delavnost. le delaj, dokler moreš in imaš priložnost, da kaj lepega poveš in dobrega storiš.

Prav lepo Te pozdravlja J. Gregorič

⁶⁸ Zapisane Gregoričeve pripombe na majhnem listku z originalnimi napakami.

Dokument št. 18: Odranci, 10. 3. 1971

Vir: NŠAL 532, zapuščine duhovnikov, Gregorič Jože, šk. 215.

Dragi Jože!

Lepa hvala za poslane stvari, predvsem pa zato, da si se zopet enkrat oglasil! Seveda sem bil za pisanje jaz prej na vrsti, ker ti še nisem odpisal na tvoje zadnje pismo, toda hotel sem se s teboj osebno pogovoriti, zato sva te s prijateljem Štefanom Zverom⁶⁹ šla iskat proti koncu avgusta ali pa je morda bilo že v septembru na Krko. Pa te ni bilo več tam. Ker sva se morala vrniti še isti dan, te nisva šla iskat na tvoje novo mesto, saj nisva niti prav vedela, kje si in kako daleč je to od Krke. Nameravala sva te obiskati kdaj v oktobru, pa so dnevi hitreje potekali kakor sva se midva odločila in tako nisem niti pisal niti prišel.

Nič nisem vedel, da si pustil tajništvo pri MD. Letos januarja mi je g. Cajnkar omenil samo toliko, da je z novim odborom težava. Nekaterim nekaj velja samo še Pavle Zidar,⁷⁰ zato bo verjetno tudi z mojo povestjo težava. Zdaj vem, da bo težava, saj sem s tem, da nisi več tajnik MD, izgubil dobrega in veljavnega zagovornika mojega pisanja. Zdaj pa menda pri MD vedri in oblači prof. Smolej, ki mojemu pisanju ni naklonjen. Za *Novo mladiko* me je sicer prosil, naj sodelujem, ko pa sem mu tekst poslal, mi je odgovoril, da dveh povesti res ne more pripobčevati[sic.], ker je že sprejel Zidarjevo.⁷¹ To ne bi bilo nič hudega, če bi bilo res, toda že v prvi številki sta izšli dve povesti, zato sem smatral navedeni vzrok samo kot izgovor in sem mu to tudi pisal. Pa mi je zameril. Poslal sem tudi dve pesmi, pa ni priobčil nobene, niti ni odgovoril na moje pismo.

Veseli me, da si *[M]aterino ruto prebral*. Imaš prav, da bi nekatere stvari lahko izostale, saj bo povest kljub temu dovolj dolga. Vendar dogodek s hlačami hoče bolje osvetliti Miškovo podobo, da ni samo zagrenjen starec, ampak tudi hudomušen in vsaj včasih tudi vesel možak. To je pravzaprav osnovna poteza njegovega značaj[sic.], samo da mu življenje ni dalo, da bi se mogle razviti in priti do izraza. Brez te zgodbe bi ga poznali samo od temnejše strani. Gotovo pa imaš prav, da ta vložek razvoj dejanja nekako zavira. Meni pa je šlo pri tem

⁶⁹ Štefan Zver (1925–2012) je leta 2011 v Žetalah obhajal biserno mašo in 50-letnico župnikovanja v Žetalah. V tem času je veliko storil za duhovne poklice in tudi na gospodarskem področju, predvsem z obnovami cerkve, kapelic in križev. Prim. <https://www.druzina.si/danek/60-29-biserna-masa-v-zetalah> (pridobljeno: 27. 7. 2024). Več o njem tudi v: Lojze Gajšek, *Žetale*, Celje 2001.

⁷⁰ Pavle Zidar (1932–1992), pravo ime Zdravko Slamnik, je kot učitelj deloval po več krajih na Dolenjskem, med drugim tudi v Zagradcu. Bil je eden najplodovitejših pisateljev in pesnikov po vojni ter za svoje delo prejel tudi številne nagrade. Prim. Maja Lapornik Pelikan, *Zidar, Pavle*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi579878/> (pridobljeno: 27. 7. 2024).

⁷¹ *Nova Mladika* je prinesla *Luč z Vrhovelj* avtorice Zore Tavčar in *Korenine moje* Pavla Zidarja, ki jo je posvetil v prometni nesreči pri Volarskem mostu pri Tolminu umrlemu župniku Francu Droletu (1928–1969). Prim. *Nova Mladika*, (1970) I, št. 1, str. 22–24 in 25–29. Očitno je Smolej bolj cenil Zidarja kakor Kozarja, saj ni objavil njegovih del, o Zidarju pa je v svojem zadnjem zapisu v *Novi mladiki*, urednikovi besedi, med drugim zapisal: »Vsekakor pa velja podčrtati bistveno pobudo, ki jo prinaša Zidarjeva povest: *Korenine moje* pomenijo stik s slovensko neposredno sodobnostjo, neposreden stiks sodobnim slovenskim proznim ustvarjanjem in iskanje novih potov za ljudsko povest.« *Nova mladika*, I (1970), št. 12, str. 379.

za to, da Miška stopi pred nas takšen, kakršen je. *Kamen in srce* sem razširil na nekaj več kot petdeset strani. Ker so nekateri imeli pomisleke, da je zgodba pretemna – čeprav ni niti senca tistega, kar se starim ljudem tuintam[sic.] res dogaja – sem podaljšal predvsem Tjaševo zgodbo, ki je s svojo ženo Zoro res lep in svetel lik v zgodbi.

Z dodatkom sem skušal spraviti na pravo pot tudi Tineka in Lizo, prav tako pa tudi najbrezrčnejšo izmed vseh – Geto, čeprav je njeno poboljšanje samo še v daljnji možnosti.

Zgodbe nisem še končal, manjka mi zaključek dveh treh strani. Tako krpanje je težka stvar in tvegana, vendar se mi zdi, da je še kar šlo, moram samo še najti dober zaključek.

Zakaj pa *Nova pot* ne bo več izhajala? Kolege sem spraševal, pa mi nihče ni vedel odgovora.

Sprejmi pristrčne pozdrave in vse dobre želje!

Tvojega pisma se vedno razveselim, zato se še kaj oglasi.

[Podpis] Lojze Kozar

Dokument št. 19: Stična, 21. 3. 1982.

Vir: *ŽA Odranci, zapuščina Alojzija Kozarja.*

Dragi Lojze!

V četrtek (18. III.) sem se vrnil iz bolnišnice, kjer sem prebil 29 dni (od 17. II. do 18. III). Položila me je huda gripa, potem so pa odkrili še kronično vnetje jeter, zaradi česar mi je zadnji mesec skočila sedimentacija na 44–45! Upam v božjo pomoč, zdravniki pa so mi dali s seboj tablet za kake štiri mesece. Takrat bo že resnična pomlad, ki bo podprla tudi moje zdravje, kakor upam.

Počasi bom moral zopet zbrati gradivo za »*Družinsko pratiko* 1983«. Zato se obračam nate, da kaj primernega, krajšega pripraviš. Če že imaš pri rokah, bom še bolj vesel, če mi takoj pošlješ. Najbrž Ti je Št.[efan] Zver povedal, da si naročniki *Pratike* želijo krajših črtic (*Odščipnjeni ekvator* je nekoliko dolg)⁷² in več za razvedrilo, za smeh. Moramo se tudi na take pripombe ozirati, da ne izgubimo bralcev, saj edino s *Pratiko* in veroučnimi knjigami kaj zaslužimo, pri drugih knjigah pa je večja ali manjša zguba.

V upanju, da me boš kmalu razveselil s kakšno prijetno pošiljko, Te najlepše pozdravljam. Zadnji termin pa je konec aprila.

Tvoj Jože Gregorič

⁷² Gregorič je *Družinsko pratiko* urejal med letoma 1982 in 1990. Prim. Južnič, *Domoznanec*, str. 114. Črtica *Odščipnjeni ekvator* je objavljena v *Družinski pratiki* za leto 1982, Ljubljana 1981, str. 117–128.

Dokument št. 20: **Stična, 3. 5. 1982.**

Vir: ŽA Odranci, zapuščina Alojzija Kozarja.

Dragi Lojze!

Najlepša hvala za črtico za [D]ružinsko pratiko 1983. Prav dobro si jo napisal, vendar je tematika kočljiva prav zato, ker je iz resničnega življenja. Veš, kaj pravi hrvaški pregovor: Istinu reci pa uteci! Ali kakor je zapisal Župančič, da so nekomu pri naši zabavi gosli razbili na glavi. Zakaj? Bil je še mlad – pa je sviral resnico.

Pač pa Ti brez pridržka čestitam za črtico ali izpoved »Korenine mojega življenja«, ki je izšla v *Oznanjenju* I.⁷³ To je gotovo ena Tvojih najboljših stvari, če ne celo najboljša. Izredno lepo si povedal.

Kaj pa sicer delaš? Ali kaj večjega pišeš? Mohorjeva je vedno v hudi stiski za pripovedna dela. Zdaj ima pa še druge težave in pred nami je občni zbor! Kako se bo odločilo?

Če ta mesec kaj prideš v Stično, bom prav vesel. Torej na svidenje in lepe pozdrave, Tvoj J. Gregorič

Dokument št. 21: **Odranci, 5. 6. 1982**

Vir: NŠAL 532, zapuščine duhovnikov, Gregorič Jože, šk. 236.

Dragi Jože,

za *Družinsko pratiko* Ti pošiljam nov sestavek. Če je zanj prepozno ali Ti pa ne bi bil všeč, mi ga, prosim, vrni, ga bom uporabil za *Stopinje*.⁷⁴ Upam, da Te ne bo motilo, da je vojak Rus. zdaj[sic.!] smo menda že prek tega. Dogodek je resničen in se mi je to zares pripetilo. Za zgodbo to seveda ni važno, ampak povem samo zato, zakaj je vojak Rus in ne recimo Nemec. Bolj po nekdanji liniji bi seveda bilo, če bi ruskemu vojaku pripisali vse dobro, nemškemu pa vse slabo. Približno taki so naši filmi. Njih ne gledam⁷⁵

Čeprav sem nekoliko pričakoval, sem bil vendarle nekoliko začuden, da se vam je zdela prejšnja črtica za *Pratiko* neprimerna. Gotovo si bral Hofmanovo Noč do jutra, Godinov Molčeči orkester, Štihovo Knjigo, ki noče biti requiem in

⁷³ V tej izpovedi omenja tudi gornji pripetljaj med Smolejem, Gregoričem in njim glede *Kamna in srca*: »Ko je začela izhajati *Nova Mladika*, me je njen urednik Viktor Smolej povabil k sodelovanju in napisal sem kratko zgoščeno povest *Kamen in srce*, s podnaslovom *Sodobna pravljica. To je boleča, žalostna zgodba sodobnega starega človeka, ki so ga njegovi zapustili in takorekoč nima mesta v hiši. Starec pa najde srce tam, kjer ga ni pričakoval, pri svoji mestni snahi, tej pa noče biti v nadlego, kakor da je nečesa kriv pred njo. Resnična zgodba, ki mi je služila za osnovo, je bila še veliko bolj trda in neusmiljena, toda če bi jo tako zapisal, bi mi nihče ne verjel, da je kaj takega mogoče.*« Kozar, Korenine, str. 27.

⁷⁴ Lojze Kozar, Težišče sveta prehaja na jug; Prijateljska srečanja; Moji konjički; Janoš Kühar, vsi v: *Stopinje*, 1982, str. 62–64; 74–76; 113–119; 154–158.

⁷⁵ Podčrtal in tekst v ležečem dopisal Gregorič.

podobne stvari.⁷⁶ To vse je pravo ostro ogledalo razmer in družbe, kjer udarjajo s težkimi boksarskimi rokavicami, jaz pa sem svoji Geti izruvani s korenino nataknil prijetne žametne rokavice, da ja ne bi nikogar zabolal kakšen njen poskusni božajoči udarec, pa ste se še tega zbal.

Ne verjamem, da je tisti prijatelj oblastnikov, ki jim samo kima in nič ne pokritizira, saj na ta način slepi sebe in nje, ki že zaradi višine na kateri so, ne morejo opaziti, kaj se v nižinah, kjer so navadni ljudje, dogaja.⁷⁷

V zgodbi tudi nisem hotel vsiljevati meril, kaj je boljše: v enem kosu ali po stari navadi, hotel sem le opisati čustvovanje ogromne večine ljudi in njihove pomisleke rpoti[sic., proti?] takemu združevanju zemljišč, kakor se to v resnici dogaja, namesto da bi prepustili stvar ljudem samim, naj se med seboj dogovorijo. Če bi obveljal svoboden dogovor, bi marsikateri kmet rad šel v to »v enem kosu«, kdor pa ne bi šel, tudi nič hudega, saj kmetje še vedno veliko pridelajo in brez izgub. Si kdaj slišal, da je skupnost kmetu pokrila kakšen primankljaj kakor jih tolikokrat pokrije združnemu ali državnemu posestvu?

Prav lepo Te pozdravljam in upam, da Te bom lahko drugi ali tretji teden obiskal!

Tvoj [podpis] Lojze Kozar

Dokument št. 22: Stična, 7. 6. 1982.

Vir: ŽA Odranci, zapuščina Alojzija Kozarja.

Dragi Lojze!

Danes sem dobil Tvoje pismo in črtico *Jeklena kobra*. Hvala Ti za oboje. Povem Ti po pravici, da sem se bal, da boš užaljen, ker smo Ti zavrnil črtico o Getini tragediji. Čeprav ne odobravaš našega dejanja (nisem hotel sam prevzeti odgovornosti niti za objavo niti za zavrnitev), si bil pripravljen napisati drugo zgodbo za *D.[ružinko] pratiko*, kar si tudi storil. Žal pri tem nisem imel prav nič bolj srečne roke kot pri Getini zgodbi. Ne vem, kaj Te je napadlo, da si ravno za *Pratiko* začel obravnavati take zgodbe, kjer se sproščajo najnižje (diabolične) strasti, ki planejo na dan iz človeških ali nečloveških mejnih situacij! Tukaj je neki nesporazum. Kaj je namen *D.[ružinke] pratike*? Ali to, da obravnava mejne situacije, v katere neizprosno življenje (ne logika!) kdaj privede človeka, da je komaj še kaj človeškega v njem – ali pa je namen *D.[ružinke] pratike*, da nudi bralcem nekaj razvedrila in lažjega, a lepega branja, po katerem jim v duši vzklije tudi kakšna lepa, plemenita misel? Po mojem prepričanju je to drugo naloga *D.[ružinske] pratike*. Tudi Ti, ki že dolgo sodeluješ pri *D.[ružinski] pratiki*, si

⁷⁶ Podčrtal z rdečim kemičnim svinčnikom Gregorič. Branko Hofman, *Noč do jutra*, Ljubljana 1984; Ferdo Godina, *Molčeči orkester*, Ljubljana 1981; Bojan Štih, *Knjiga, ki noče biti requiem*, Ljubljana 1981.

⁷⁷ Ibid.

doslej prispeval takšne črtice, zraven še kaj humorja in blage satire – zdaj pa naenkrat s kolom mahaš proti medvedu, ki ga lahko s kolom tudi zadeneš, toda končno bodo zmagale strašne medvedove šape in zobje in Tebe ne bo nikjer več. To ni junaštvo, ampak nesmiselno podajanje v nevarnost. Te dni sem slišal v radiu, da je neki francoski snemalec hotel za televizijo posneti napad izraelskih letal na Libanon – pri tem pa je bil sam ubit!

Čudim se Ti, ki pišeš tako preudarno in z željo povedati kaj spodbudnega (to je naloga vsakega pisatelja, duhovnika pa še tem bolj), da se spuščaš v take naturalistične nižine in jih opisuješ tako nadrobno. Omenjaš Hofmanovo *[N] oč do jutra*. Vem, da je bil ta tekst dolga leta pod ključem. In zdaj, ko je izšel, kaj je dosegel, kaj se je spremenilo? Nič, stokrat nič in se ne bo. Jaz sem to delo začel brati, pa sem ga kmalu raztrgal in novo knjigo vrgel v peč – zaradi pornografije, ki je v njem. Tu ne velja noben odgovor, češ da opisuje resnične stvari. Koliko je še strahotno resničnega v človeški družbi in zgodovini toda to spada v bolnišnice sanatorije in norišnice, ne pa v literaturo, v umetnost. Umetnost lahko opisju tudi senčne strani v človeku, toda tako, da te pretrese in očisti, oplemeniti, to pisanje pa človeka navdaja z gnusom do vsega in ga podre do tal. To ni umetnost, ampak dekandenca in taka »dela« so (Hvala Bogu) pozabljena s tistim dnem, ko izidejo. Godinovega *Molččega orkestra* nisem bral, priznam, prav tako nisem bral Štihove *Knjige, ki noče biti requiem*, čeprav jo imam na polici. In če taka knjiga izide pri Slovenski matici ali v kakšni drugi založbi v nekaj tisoč izvodih, je to popolnoma nekaj drugega, kot če izide v *D.[ružinski] pratiki* v sto tisoč izvodih. To moraš razumeti. Tvoja zgodba o tragiki Gete in o vsem, kar jo je sprožilo, bi mogla biti odlično poglavje v daljšem tekstu o vsej tej problematiki, ki je zadnjih 40 let doživlja naše podeželje. Samostojno vzeta je napad na neki proces, ki se dogaja – to pa ni namen *D.[ružinske] pratike*, kot sem že rekel. Isto velja za naturalističen opis s pijanim ruskim vojakom v vojni psihozi, ko človek posurovi do gnusnih oblik. Komu naj koristi takšno branje?

Zapisal si, da ni prijatelj oblastnikov, ki samo kima in nič ne pokritizira, saj na ta način slepi sebe in nje. To so precej hude besede, na katere Ti ne bom odgovarjal. Gre tudi za to, kdaž, kje in v kakšni obliki poveš komu neprijetno resnico. Zgled za to nam je lahko sedanji papež, ki se toliko trudi za moralni in človeški dvig sedanjega sveta. Govori vedno o bistveno istih vprašanjih, ki tarejo vesoljni svet, toda v vsakem kraju nekoliko drugače. Mnogi ga sprejemajo z odrptim srcem, drugi spoštljivo pišejo o njegovem prizadevanju. Uspehi pa se bodo videli šele čez leta in končno besedo bo izrekla zgodovina.

Mislim, da sem Ti že pisal, da se duhovniki (vsaj nekateri) pritožujejo nad *D.[ružinsko] pratiko* 1982, češ da je preveč resna. Upam zagovarjati vsak pri-spevek v njej, da ima smisel in korist za pametnega bralca. O prejšnjih letnikih

D.[ružinske] pratike so pripovedovali, da je koprski škof⁷⁸ prepovedal priporočati jo v cerkvi, ker so bile v njej dvoumne, spolzke šale. Vem, da je težko pisati, toda tudi urejati revijo, zbornik itd. je težko. Ljudje imajo mnogo poguma za kritiziranje stvari, ki jih niti prebrali niso.

V podobnem in še težjem položaju je sedaj Mohorjeva družba. Sem daleč od tega, da bi zagovarjal vse, kar dela in izdaja, še vedno pa pošten bralec lahko dobi iz njenih rednih knjig mnogo zdrave duhovne hrane. Zato tudi zasluži, da jo duhovniki priporočajo, četudi jim kak članek ni včec[sic.]. Pokojni dr. Cajnkar je večkrat rekel: kdor dela, stori tudi kakšno napako, kdor pa nič ne dela, mu nima pravice očitati.

Tako, dragi Lojze, sem Ti nametal nekaj svojih misli, ki so se mi sprožile ob branju Tvojega pisma in obeh zadnjih črtic. *Jekleno kobro* Ti bom vrnil po Camplinu,⁷⁹ s katerim se čez teden dni srečava na seji tajništva SDD. Če mi pa na moje pismo kaj odgovoriš, bom hvaležen. Le tako se bomo sporazumeli.

Prav lepo te pozdravlja Tvoj Jože Gregorič.⁸⁰

Dokument št. 23: Stična, 28. 2. 1983.

Vir: *ŽA Odranci, zapuščina Alojzija Kozarja.*

Dragi Lojze!

Čas hitro beži, danes je že konec februarja!

Upam, da tudi zimski čas dobro izrabljaš in pridno pišeš. Ali misliš kaj na *Družinsko pratiko*? V prihodnji *pratiki* bi želel imeti kakšno Tvojo črtico in Te prosim, da kaj primernega pošlješ. Lani sem Ti povedal, kaj se mi ne zdi primerno za *pratiko*. Tvoj prispevek bi želel imeti do konca aprila, torej imaš še dva mesca[sic.] časa.

Upam, da si zdrav. mene je zopet obiskala gripa in me za šest dni položila v posteljo. Hvala Bogu, da mi ni bilo treba iti v bolnišnico, minilo pa bo zopet nekaj mesecev, da se okrepim.

Pričakujem torej Tvojega sodelovanja in Te najlepše pozdravljam

Jože Gregorič

⁷⁸ Janez Jenko (1910–1994), v duhovnika posvečen 1934, v škofa v Logu pri Vipavi 1964, škof AASP in koprski od leta 1964 do 1986. *Letopis*, str. 231.

⁷⁹ Ivan Camplin (1912–2008) je bil med vojno preganjan zaradi sodelovanja z revolucionarji. Po vojni je bil 30 let župnik v Dobrovniku, nato leto dni v Ljubljani tajnik CMD. Tri leta po upokojitvi je zopet začel opravljati duhovniško službo v Gornjih Petrovcih in dolga leta skrbel za Slovence v Porabju. V več revijah je objavljaj biografske, spominske in druge članke ter nekrologe. Jožef Papp, *Camplin, Ivan*: <https://www.obrazislovenskipokrajini.si/oseba/camplin-ivan/> (pridobljeno: 24. 7. 2024).

⁸⁰ Gregorič dopisal z nalivnikom.

Dokument št. 24: **Stična, 17. 6. 1986.**

Vir: ŽA Odranci, zapuščina Alojzija Kozarja.

Dragi Lojze!

Dobil se[m] Tvojo povest »*Topla babičina dlan*« in se Ti zanjo najlepše zahvalim. Upam, da bo prijetno in koristno branje, kakor so vse Tvoje stvari. Veseli me, da še vedno snuješ in pišeš in Ti želim, da bi nam poslal še mnogo zrelih sadov svojega peresa. Morda bom o knjigi kaj spregovoril v *Glasniku Slov. [skega] duh. [ovniškega] društva*.

Za god, ki je pred nami, Ti želim predvsem ljubega zdravja in božjega blagoslova pri vsem delu ter Te prav lepo pozdravljam

Jože Gregorič

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Nadškofski arhiv Ljubljana (NŠAL)

532, Zapuščine duhovnikov, Gregorič Jože, šk. 215, 219, 225, 239.

596, zapuščine duhovnikov, F. S. Finžgar, šk. 415.

Nadškofski arhiv Maribor (NŠAM)

Mohorjeva družba, št. 46, dopisi 50. leta.

Mohorjeva družba, št. 47, finančne zadeve.

Župnijski arhiv (ŽA) Odranci

Dnevnik dela za novo cerkev v Odrancih.

Dnevnik gradnje nove cerkve (zvezek).

Korespondenca z Jožetom Gregoričem

Kronika Župnije Odranci, neobjavljen prepis rokopisa.

Zapuščina Alojzija Kozarja.

Župnijski arhiv (ŽA) Krka

Kronika Župnije Krka 1948–, neobjavljen rokopis.

Časopisi in listi

Ameriška domovina, 1966.

Delo, 1996, 1989.

Družina, 2001.

Nova pot, 1953, 1957, 1966, 1969.

Literatura

Čipić Rehar, Marija. Priprava, sprejem in pomen protokola med SFRJ in Svetim sedežem, v: *Prispevki za novejšo zgodovino*, XLII (2002), št. 3, Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana, str. 75–90.

Dominko, Klavdija, ur. *V slavi vstajenja. Kronika Kozarjevega leta*. Župnija Odranci, Odranci 2010.

Gajšek, Lojze. *Žetale*. Župnija Žetale, Celje 2001.

Godina, Ferdo. *Molčeči orkester*. Obzorja, Maribor 1981.

Gregorič, Jože. Iz Kostela v Kočevje, v: *50 let slovenske gimnazije v Kočevju*, gimnazija Kočevje, Kočevje 1969, str. 78–88.

– – –. Joža Vovk, v: *Nova pot*, IX (1957), št. 4–9, Glasilo CMD, Ljubljana, str. 175–178.

– – –. Med novimi knjigami, v: *Nova pot* XXI (1969), št. 1–3, Glasilo CMD, Ljubljana, str. 97–99.

– – –. *Podoba duhovnika v slovenskem slovstvu*. Družina, Ljubljana 1979.

Guček, Boštjan. *Zgodovinski kontekst izhajanja Biltena – glasila duhovnikov članov in simpatizerjev OF*, diplomsko delo, Ljubljana 2001.

Hofman, Branko. *Noč do jutra*. Slovenska matica, Ljubljana 1984.

Južnič, Stanislav et al., *Domoznanec in kulturni delavec Jože Gregorič (1908–1989) : kostel-ski ponos na slovenskem leposlovnem nebu*, Založba ZRC, ZRC SAZU, Ljubljana 2011.

Kozar, Lojze. Meditacija za duhovnike, v: *Nova pot*, XXI (1969), št. 4–6, Glasilo CMD, Ljubljana, str. 123–128.

- – –. Korenine mojega življenja, v: *Oznanjenje. Zbornik za krščansko omiko in kulturo*, ŽU Poljčane, Haloze 1982, str. 22–28.
- – –. Janoš Kühar, v: *Stopinje*, Pomursko pastoralno območje, Murska Sobota 1982, str. 154–158.
- – –. *Javorove gosli, Ranjena mladost in Kako lepa je naša hiša*, v: *Mohorjev koledar 1970*, Založniško podjetje MD, Celje 1969, str. 46; 60–68.
- – –. Kam me neseš, mati, v: *Mohorjev koledar 1971*, MD Celje, Celje 1970, str. 71.
- – –. Kamen in srce, v: *Nova mladika*, 2 (1971), št. 1–12, MD Celje, Celje, str. 30–32; 73–74; 113–115; 154–156; 192–195; 231–234; 274–276; 312–315; 351–353; 391–394; 434–437; 468–472.
- – –. Moji konjički, v: *Stopinje*, Pomursko pastoralno območje, Murska Sobota 1982, str. 113–119.
- – –. Odščipnjeni ekvator, v: *Družinska pratika za leto 1982*, Zadruga katoliških duhovnikov, Ljubljana 1981, str. 117–128.
- – –. Prijateljska srečanja, v: *Stopinje*, Pomursko pastoralno območje, Murska Sobota 1982, str. 74–76.
- – –. Težišče sveta prehaja na jug, v: *Stopinje*, Pomursko pastoralno območje, Murska Sobota 1982, str. 62–64.
- Kozar, Lojze ml. *Dober in nezlomljiv*, Župnija Odranci, Odranci 2017.
- – – Kozarjeva življenjska pot, v: *Župnik neuničljivega upanja. Posebna revija o Božjem služabniku Alojziju Kozarju ob 25. obletnici smrti*, Družina, Ljubljana 2024.
- Kušar, Alma Mater Mohorjana kliče, v: *Cerkev v sedanjem svetu*, III (1969), št. 1–2, Slovenske rimokatoliške škofije, Ljubljana, str. 27–29.
- Kvaternik, Peter. Pastoralna v Ljubljanski nadškofiji, v: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju*, ur. M. Benedik et al., Družina, Ljubljana 2002, str. 25–40.
- Letopis Cerkve na Slovenskem 2000*, Nadškofija Ljubljana, Ljubljana 2000.
- Nežič, Julka. Pastoralno delo Mariborske nadškofije, v: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju*, ur. M. Benedik et al., Družina, Ljubljana 2002, str. 41–61.
- Perko, Franc. Naše društvo v prihodnosti, v: *Nova pot*, XXI (1969), št. 10–12, Glasilo CMD, Ljubljana, str. 379–380.
- Rebula, Alojz. Škandal križa v škandalu Cerkve, v: *Nova pot*, XXI (1969), št. 4–6, Glasilo CMD, Ljubljana, str. 107–115.
- Smolik, Marijan. Tisk in drugi mediji v službi oznanjevanja, v: *Cerkev na Slovenskem v 20. stoletju* (ur. M. Benedik et al.), Ljubljana 2002, str. 203–211.
- – –. Mohorjeva družba od 1919 do 1995, v: *Družba sv. Mohorja: Celovška, Celjska in Goriška Mohorjeva v slovenskem kulturnem prostoru 1851–1995*, MD, Celje, Celovec, Gorica 1996, str. 61–92.
- – –. Imensko kazalo avtorjev, v: *Družba sv. Mohorja: Celovška, Celjska in Goriška Mohorjeva v slovenskem kulturnem prostoru 1851–1995*, MD, Celje, Celovec, Gorica 1996, str. 172–179.
- Štih, Bojan. *Knjiga, ki noče biti requiem*. Slovenska matica, Ljubljana 1981.
- Tavčar, Zora. Luč z Vrhovelj, v: *Nova Mladika*, I (1970), št. 1, MD, Celje, str. 22–24.
- Vovk, Anton. *V spomin in opomin*. Družina, Ljubljana 2003.
- Zidar, Pavle. Korenine moje, v: *Nova Mladika*, I (1970) št. 1, MD, Celje, str. 25–29.
- Ziherl, Boris. Ob stoletnici Mohorjeve, v: *Koledar Mohorjeve družbe 1953*, MD, Celje 1952, str. 115–116.

Spletni viri

- Čuk, Silvester. *Dolenc, Jože*: <https://revija.ognjisce.si/revija-ognjisce/27-obletnica-meseca/22845-joze-dolenc-1912-1994> (pridobljeno: 24. 7. 2024).
- Dobrovoljc, France. Smolej, Viktor: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi588611/> (pridobljeno: 26. 7. 2024).
- Koblar, France. Perko, France: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi414663/> (pridobljeno: 26. 7. 2024).
- Lapornik Pelikan, Maja. *Zidar, Pavle*: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi579878/> (pridobljeno: 27. 7. 2024).
- Miličević, Ana. *Kušer, Štefan*: <https://www.obrazislovenskihpokraj.in.si/oseba/kuser-stefan/> (pridobljeno: 26. 7. 2024).
- Vugrinec, Marko. *Jerič, Mihael*: <https://www.obrazislovenskihpokraj.in.si/hu/oseba/jeric-mihael/> (pridobljeno: 24. 7. 2024).

POVZETEK

V prispevku želimo predstaviti duhovnika Jožeta Gregoriča (1908–1989) in Alojzija Kozarja (1910–1999) ter njuno korespondenco, ohranjeno v osebnih arhivih obeh duhovnikov. Pisma še niso bila objavljena, zato naj tudi to pomaga k hitrejši poti do časti oltarja, obenem pa izpolni nalogo, ki so si jo zadali ustanovitelji publikacije, da širšemu krogu predstavi vire za cerkveno zgodovino.

Ključne besede: *Jože Gregorič (1908–1989), Alojzij Kozar (1910–1999), korespondenca.*

Summary

**THE FINAL WORD WILL BELONG TO HISTORY: THE
CORRESPONDENCE OF JOŽE GREGORIČ (1908–1989) WITH THE
SERVANT OF GOD ALOJZIJ KOZAR (1910–1999)**

This article presents the priests Jože Gregorič (1908–1989) and Alojzij Kozar (1910–1999) and their correspondence preserved in the personal archives of both clergymen. Their letters have not yet been published, so it is our hope that this article will speed up their path to be raised to the Altar while simultaneously fulfilling the task set by the founders of this publication to present to the wider public sources for church history.

Keywords: *Jože Gregorič (1908–1989), Alojzij Kozar (1910–1999), correspondence.*

IMENSKO KAZALO

A

- Adamik, Josef 261
 Ahačič, Andrej 114
 Alacoque, Marjeta Marija, svetnica 39, 40, 41,
 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53,
 54, 55, 57, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67,
 68, 69, 70, 71, 75, 76, 78, 79, 80
 Albert I., kralj 243
 Albrecht Avstrijski, nadvojvoda 243
 Aleksander Veliki 372
 Aljaž, Jakob 300, 301, 302, 304
 Aljinović, Ignacij Maria 342
 Alojzija, učenka 260
 Ambrožič, Ivanka 351
 Amijan Marcelin, zgodovinar 29
 Andorfer, Jurij 93
 Andrej, apostol 30
 Andrejka, Rudolf 333
 Aničić, Josip 341
 Anton Puščavnik, svetnik 247
 Arbogast 33
 Armando, Ivan 342
 Arnobij iz Sike, apologet 27
 Asiški, Frančišek, svetnik 47, 51
 Aškerc, Anton 56
 Atanazij, škof 28, 31, 32, 36
 Attems-Heiligenkreuz grof, Henrik Kristian 255,
 262, 263, 266
 Attems, Jožef I. Ožbalt 184
 Attems, Karel Mihael, grof 122
 Atteneder, Josef 290
 Avguštin, svetnik 27

B

- Bajc, Gorazd 315, 316
 Barbier, Luc 47
 Bartel, Bertold 221
 Bartel, Janko 221
 Bartolić, Marijan 342
 Bartolomasi, Angelo 318, 321, 332, 334
 Bastien, Pierre 317, 318, 335, 336
 Batič, Matic 312, 321, 332, 336
 Batoni, Pompeo 42
 Bavdež, Matevž 128
 Beda Častitljivi, svetnik 22
 Belar, Albin 263
 Benedik, Metod 59
 Benedikt XI., papež 342
 Benedikt XVI., papež 321
 Benedikt XV., papež 46, 54, 234, 250, 317, 318,
 319, 320, 321, 322, 323, 335, 336, 341
 Bergant, Zvonko 197
 Bernik, Valentin 283
 Bezjak, Janko 262, 263
 Bezja, Valentin 128, 129
 Biberger, Bernhard 45
 Biberger, Johann, Ulrich 62
 Bierti, Osvald 51
 Biščak, Karolina (Lucija) 249
 Bizant, Vlado 59
 Blaznik, Pavel 148
 Bojc, Etbin 387
 Bolognini, Antonio 321, 324, 342
 Bonacchio, Valentin 333
 Bonaparte, Napoleon I. 126
 Bonefačić, Klement 312
 Borič, Martin 392
 Borojević von Bojna, Svetozar 255, 330
 Bosko, Janez, svetnik 39
 Bouasse-Lebel, založnik 46, 51
 Bourget, Paul 205
 Božič, Ciril 49
 Bračič, Ivan 329
 Bračič, Mirko 329
 Bradaška, Matija 50, 53, 59
 Brandt, Hartwin 25
 Breznik, Anton 388
 Brigido, Mihael, baron 106, 122, 123, 124
 Buda, Gotama (Gautama), Sidarta, Šakjamuni
 200, 202
 Bulešić, Miroslav 309
 Buttignoni, Giusto 313, 328

C

- Cajncar, Stanko 384, 385, 393, 397, 400, 403,
 405, 406, 411
 Camplin, Ivan 411
 Cankar, Ivan 402
 Cankar, Tadej 382
 Casolo, Giovanni 328, 331, 332, 335
 Castelletic, Francesco 311
 Cavadini, Ettore 292
 Cazes, Romain 47
 Ceglar, Ludvik 362
 Cenere, Giovanni 341
 Chardin de, Teilhard, Pierre 47

Cheroni, Aldo 328
 Chlumčanský von Přestavlk, Wenzel Leopold 102
 Chotek, Sofija 229
 Ciber, Andrej 261
 Ciceron, Mark Tulij 342
 Cigan, Luka 85
 Ciseri, Antonio 45, 64
 Cita (Zita), cesarica 264, 266, 273
 Clam-Martinc grof, Heinrich Karl Maria 249
 Colbacchini, Carlo 292
 Colbacchini, Luigi 292
 Colbacchini, Mario 292
 Colbacchini, Pietro 292
 Colombière de la, Klavdij, svetnik 47, 65
 Costantini, Giovanni 291

Crawley-Boevey, Mateo 47
 Cuderman, Jožef 281
 Cuderman, Tomaž 114
 Curk, Jože 82
 Curto, Hieronim 327
 Čadež, Jakob 114
 Čamernik, Vinko 51, 53
 Čepon, Ludvik 364, 367
 Čermelj, Rudolf 333
 Černoga, Matej 89
 Češut, Marija 322
 Čipić Rehar, Marija 312, 313, 314, 319, 320, 321, 322
 Čuček, Filip 313

D

D'Adda, Francesco 292
 Dall'Olio, Francesco Maria 342
 d'Aosta, Emanuel 339
 Defar, Matija Simon 322
 de Lai, Gaetano 320, 322
 del Val, Rafael Merry 322
 Demšar, Viktorijan 351
 Diaz, Armando 329
 di Bonzo, Teodoro Valfre 314
 Didion, Paulin 46, 50
 Dienersberg, Donat Alojzij, baron 157, 163
 Dienersperg baron, Marija Jožef 84
 di Roreto, Carlo Petitti 310, 315, 327, 328, 331, 335, 338, 339, 340

Dolenc, Jože 399, 401, 403
 Dolinar, France Martin 100, 315, 318, 319, 321, 323
 Dominik, svetnik 47
 Dominioni, Giuseppe 341
 Dominiko, Klavdija 381
 Dressbach, Matteo 332
 Drganc, Anton 261
 Drganc, Marko 111
 Držečnik, Maksimilijan 383
 Dubrovič, Matija 337, 340
 Duhovnik, Anton 351
 Dukič, Ivan 342

E

Eberhard II., nadškof 177, 178, 179, 193, 194
 Elbert, Sebastijan 50, 283
 Elizabeta, cesarica 256
 Endrici, Celestino 336
 Epalle, Janez Krstnik 54

Eudes, Janez, svetnik 40, 47
 Evgenij, uzurpator 33
 Evtropij, zgodovinar 33
 Evzebij iz Cezareje, zgodovinar 19, 28
 Evzebij iz Nikomedije 29

F

Fagnani, Prosperus 100
 Faidutti, Aloysius 312
 Fant(e)l, Friedrich 266
 Ferdinand I., cesar 183, 187
 Ferencič, Mladen 341
 Filipić, Pravdoslav 342
 Filip Makedonski 372
 Finzi, Cesare 339
 Finžgar, Fran Saleški 362, 384, 387, 388, 397
 Flajs, Janez 133
 Flapp Giovanni Battista 312
 Flego, Jožef 336
 Flisar, Štefan 404
 Fogar, Luigi 313, 321

Foucauld de, Karl, svetnik 47
 Fragiaco, Domenico 338
 Franceschini, Peter 332
 Franc Ferdinand, prestolonaslednik 229, 257
 Franc II. (I.), cesar 100, 101, 102, 104, 150, 232
 Franc Jožef I., cesar 206, 231, 243, 248, 256, 257, 311, 314
 Frančič, Ivan 54
 Frankola, Frančišek 341
 Fratelli, Ellrich 54
 Friderik I., brandenburški volilni knez 279
 Fridrich, Franc 187
 Fries-Skerne, Alfred 326
 Furlan, Andrej 59

G

- Gabrič, Franc 109, 114
 Gabrovšek, Franc 353
 Gajšek, Matej 93
 Galli, Carlo 317, 331
 Gallifet de, Joseph 42
 Gasparri, Pietro 318, 319, 321, 335
 Gavanto, Bartholomeus 100
 Gebhard, nadškof 178
 Geduldiger, Edmund 231, 266
 Gerčar, Josefa Mehtilda (Leopoldina) 269
 Germek, Anton 335
 Gertruda Velika, svetnica 47
 Giaquinto, Corrado 44
 Gjuro, Červar 333
 Glanz pl. Eich, Egon 326
 Glavač, Franc 351
 Glavan, Guido 339
 Glavina, Blaž 340
 Gnidovec, Janez Frančišek 321
 Gnirs, Anton 283, 284, 285
 Godina, Ferdo 408, 410
 Golar, Cvetko 204
 Golec, Boris 172
 Gollmayer, Jurij 109, 113
 Göring, Hermann 293
 Gorše, Miroslav 387
 Göth, Georg 149, 150, 156, 158, 175, 176
 Govekar-Vasič, Minka (ps. Josip Trdina) 204
 Gregorčič, Simon 204
 Gregorič, Jože 18, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 387, 388, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 411, 413, 415
 Gregorič, Lojze 362
 Grignon Montfortski, Ludvik Marija, svetnik 54
 Grisoni, Francesco 325
 Grisoni, Marianna Pola 325
 Grohar, Ivan 38, 55, 56, 57, 59, 72, 73, 77, 78, 79
 Gross, Karel 364, 367
 Gruber, Avguštin Janez Jožef 101, 104, 124
 Gspan, Alfons 123
 Gudenus, Ernst 312
 Guglielmi, Guglielmo 45, 63
 Gušelj, Anton 89

H

- Haan, Anton 114
 Habat, Josip 341
 Habsburško-Lotarinški, Franc I. (II.) 121, 124, 126, 129, 145
 Habsburško-Lotarinški, Oto, Franc, Jožef 257
 Hafner, Janez 109, 114
 Haidmann, Gregor 88, 89, 91
 Haller, Rudolf 285
 Ham, Claudia 105, 117
 Hartmann von, Eduard 208
 Hawlina, Otto 262
 Hecl, Avgust 304
 Heidrich, Terezija (Alojzija) 236, 266
 Herberstein, Karel Janez, grof 48, 123
 Herodot, zgodovinar 19
 Hieronim, svetnik 28, 30, 32, 33
 Hilzer, Ignaz 296
 Hoenigman, Franc 285
 Hoff, Heinrich Georg 107
 Hoffmann, Alojzij 186
 Hofman, Branko 408, 410
 Hohenwart, grof Žiga Anton 101, 106
 Hoitasch, Siegfried 266
 Holz, Eva 338
 Hrast, Alojzij, Slavko 59
 Hudovernik, Eleonora (Jožefa) 253, 267
 Humel, Alojzij Bonaventura 109, 113
 Hussarek von Heinlein, Max 249, 314

I

- Inzaghi, Franc Filip, grof 122, 126
 Irbar, Valentin 114
 Italija 122
 Ivenca (Iwenzna) 169

J

- Jalen, Janez 397
 Jamnik, Karel 336
 Janez Bosko, svetnik 20
 Janez, evangelist 40, 47, 53, 54
 Janez Krstnik, svetnik 202
 Janez, nadvojvoda 150, 175, 176
 Janežič, Stanko 393, 403
 Janežič, Vida 20
 Jeglič, Anton, Bonaventura 55, 56, 212, 248, 262, 280, 283, 299, 311, 312, 313, 314, 316, 319, 320, 321, 322, 323, 336
 Jenič, Jakob 222
 Jenič, Janez (p. Gregor) 221, 222
 Jenko, Franc 295, 306
 Jevnikar, Martin 341
 Jezernik, Maksimilijan 310

Joch (?) 128
 Jordan, Richard 54, 149
 Josef, zvonar 293
 Jožef II., cesar 103, 181
 Julijan Odpadnik, cesar 25, 33

Jurij, svetnik 205
 Justina, sestra iz Tomaja 328
 Juvančič, Franc 157, 162, 172, 173
 Južnič, Stanislav 387

K

Kacin-Wohinz, Milica 310
 Kalan, Andrej 334
 Kalan, Janez 357
 Kalan, Jurij 114
 Kant, Immanuel 204, 210
 Karel I., cesar 257, 264, 266, 269, 270
 Karel V., cesar 183
 Karlin, Andrej 182, 191, 193, 194, 309, 310, 311, 312, 313, 314, 315, 316, 317, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 327, 328, 329, 332, 334, 340, 342, 347
 Karl Ludvik, nadvojvoda 229
 Kastelec, Janez 221
 Kastelec, Klementina 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 275, 278
 Kastelic, Jerca 223
 Kastelic, Matija 221, 222, 278
 Katarina Sienska, svetnica 47
 Katilina, Lucij Sergij 342
 Kavčič, Anton 100, 101, 102, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 111, 112
 Kemr, Franciscus 329, 330
 Kerens von, Heinrich Johann 105, 106
 Kersnik, Josip 402
 Kimovec, Franc 303, 366
 Klabjan, Borut 315, 316
 Klementini, Anton 114
 Klemen XIII., papež 42
 Klinar, Tomaž 354, 367
 Klinar, Tomaž 362
 Kocjančič, Anton 355
 Kocjančič, Karel 54
 Kocjan, Oton 340
 Kočevar, Matevž 260
 Koerber von, Ernest 249
 Kogoj, Marija Jasna 254
 Kohlschein, Joseph 46
 Kokolj, Karel 237, 253, 255
 Kokotec, Peter 59
 Kolar, Bogdan 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 49, 147, 381
 Koleblitsch, Izidor 329
 Kolenc, Maksimilijana (Ivana) 231, 266
 Koman, Manica 205

Konstancij II., cesar 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37
 Konstant, cesar 32, 33
 Konstantin II., cesar 33
 Konstantin Veliki, cesar 25, 26, 29, 35, 36
 Koropec, Jože 148
 Kos, Lovro 340
 Kosmač, Miha 325
 Košir, Anton 333
 Košir, Marko 59
 Kovačič, Franc 148, 288
 Kovče, Gertruda (Terezija) 245
 Kovše, Franc 59
 Kozar, Alojzij 17, 381, 382, 384, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 405, 406, 407, 408, 409, 411, 412, 413, 414, 415
 Kozar, Lojze ml. 382
 Kozoderc, Janez 294
 Koželj, Matija 49, 50, 59, 66, 67, 78, 79
 Kragl, Janez 133
 Kragl, Viktor 327, 329, 331, 332, 336, 337, 342, 355, 356
 Kraljič, Janez 351, 357, 367
 Kralj, Jožef 260
 Kralj, Tone 58, 59
 Kramberger, Franc 383
 Krampač, Tone 251
 Kremžar, Elizabeta (Ivana) 225, 226, 258, 266
 Križman-Zorič, Đudica 341
 Ksenofont, zgodovinar 19
 Kulavic, Janez 220, 222
 Kulavic, Matija 221, 222
 Kumar, Matija 130
 Kupowski, Eduard 54
 Kurelić, Matija 333
 Kurelić, Šime 333
 Kuret, Niko 149, 151, 175, 176
 Kušar, Štefan 397
 Kutnar, Franc Ksaver 182, 188
 Kvas, Maksimilijan, Antonij 85, 88, 89, 91, 92, 93, 94
 Kvaternik, Peter 383

L

Lachmayr, Josef 341

Laschan von Moorland, Wilhelm (Viljem), vitez 262
 Lauko, Tomaž 49
 Lavrič, Andrej 286
 Lavrič, Jožef 285
 Lavtižar, Franc 251
 Lebar, Hildegarda (Marija) 267
 Ledochowska, Marija Terezija 223
 Ledóchowski, Vladimir 341
 Legat, Ana 299
 Lenček, Ignacij 350
 Leon XIII., papež 54
 Leon XII., papež 124
 Leopold Salvator, nadvojvoda 266, 267
 Lera, Lorenzo 292
 Leszcynska, Marie 54
 Levec, Fran 223

M

Maček, Jože 86
 Magnencij, uzurpartor 29, 30, 33
 Magni, Luigi 292
 204
 Malalan, Franc 329
 Mal, Josip 111
 Malovrh, Miroslav 212
 Mancini, Ivan 332, 333
 Mandić, Ivan (1874) 331
 Mandić, Ivan (1880) 331, 332, 338, 340
 Mantuani, Josip 283, 284, 290
 Marcelin, Amijan, zgodovinar 25
 Margarita Savojska 318, 333, 335
 Maria 165
 Marija Magdalena, svetnica 47
 Marija, Terezija, vladarica 81, 105
 Marjeta Kortonska, svetnica 48
 Markovič, Peter 51, 59
 Martinelli, Janez Anton 128, 129
 Marušič, Branko 326
 Masini, Pietro 42, 62
 Maver, Aleš 17, 310
 Maver, Igor 22
 Mavrič, Jurij 128, 130
 Mazzola, Achille 292
 Mencinger, Josip 292

N

Nadrah, Ignacij 349, 350, 351, 354, 363, 364, 365, 366, 367
 Nagl, Franz Xaver 311, 313
 Nanut, Janez 385
 Napoleon, Bonaparte 279
 Napotnik, Mihael 149, 158, 178, 182, 184, 191, 287, 304

Levičnik, Alfonz 357, 358
 Lindner, Johann 44, 53, 61
 Lobkowitz princ, Zdenko, Vincenc 266
 Lodron von, grof Karl Franz 104
 Luca, Giovanni 327, 333
 Lucca 292
 Luciani, Lucianius 327
 Ludvik XV. 54
 Luka, evangelist 30
 Lukan, Walter 311, 312
 Luka, podložnik 93
 Luk, Ivan 333
 Lukman, Franc Ksaver 334
 Lupetina, Anton 327
 Luther, Martin 21

Magnus Maksim, uzurpator 33
 Mahnič, Anton 333
 Maister, Rudolf (ps. Vojanov)

Meško, Franc, Ksaver 357, 397
 Metz, Peter Paul 44, 61
 Miklavčič, Maks 368
 Mikuž, Metod 367
 Milavec, Ivan 303
 Milošević, Josip 342
 Missia, Jakob 100, 209, 213
 Molitor, Peter 46
 Moll, Martin 313
 Montanar, Ilaria 310
 Montasini, Emilio 339
 Monteboaggine, Pacificus 333, 340
 Monti, Carlo 319
 Morgan, David 41
 Mostar st., Franc 292
 Mrlak, Marko 48
 Muccioli, Carlo 46, 65
 Müller, Janez 281
 Muren, Jože 221
 Musizza, Karlo 332
 Mušič, Mihael 109, 113

Nartnik, Andrej 338, 340
 Natoire, Charles, Joseph 44, 45, 62, 63
 Nemec, Janez 131
 Nemirovič-Dančenko, Vladimir, Ivanovič 205
 Nogara, Giuseppe 293
 Novak, Janez 283
 Novšek, Anton 260

O

Oberdank, Viljem 330
 Oberman, Anton 374
 Oberman, Marija 374
 Oberžan, Drago 357
 Odar, Alojzij 353, 357
 Odorik iz Furlanije 22
 Oliverij, pater 254
 Opeka, Mihael 263, 266, 270

Orozij, zgodovinar 27, 28, 32, 33, 34, 36, 37
 Orožen, Ignacij 81, 85, 86, 87, 88, 89, 91, 95, 148
 Orožen, Janko 148
 Oset, Željko 324
 Oton Habsburški 273
 Otrin, Blaž 312, 313, 314, 319, 320, 321, 322
 Ozvatič, Simon 385

P

Pahor, Špela 338
 Pance, Kerubina 355
 Pascher, Hans 52, 53
 Pasqualini, Giuseppe 292
 Pavel VI., papež 223
 Pavlin, Dejan 382
 Pegan, Mihael 130
 Perderzoli, Trifun 312
 Perna, Silvio 332
 Pervanja, Janez 130
 Peter Veliki, car 279
 Petit, Savinien 44, 53, 61
 Petronio, Franciscus 331
 Pezdirc, Kristina (Terezija) 231, 249
 Piber, Janez (Ivan) 286
 Pij IX., papež 54, 186, 187, 375
 Pij VII., papež 123, 124
 Pij XII., papež 233
 Pij X., papež 233, 312

Pirih, Janez 131
 Pirjevec, Jože 322
 Pistan, Anton 335
 Plečnik, Jože 226
 Podbersič, Renato 312, 321, 324, 327, 332, 336
 Podesti, Francesco 45, 63
 Pogačar, Janez Zlatoust 100
 Pogačnik, Josip (Jožef), vitez 241
 Pogačnik, Jožef 383
 Pollak, Ana 262
 Preinfalk, Miha 172
 Premk, Josip 204
 Premrl, Stanko 303
 Prešeren, France 224
 Prešeren, Valentin 109, 114
 Prodan, Goran 334
 Promberger (Pramberger), Matija 85
 Puecher, Edmondo 325
 Pust, Franc 260

R

Radetzky von Radetz, Josef Wenzel 242, 243
 Ramière, Henri 54
 Ramšak, Florijan 350
 Rangan, Karl 332
 Rauch, Franz 157, 165, 166, 167
 Ravnikar, Matevž 109, 113
 Rebula, Alojz 401, 414
 Rednak, Janez 93
 Reid, Janez 296
 Remb, Frančišek Karel 42
 Repovž, Anton, cerkovnik 374
 Resingen von, Janez Nepomuk 84
 Resman, Blaž 59
 Retfalvi, Julius 271
 Režek, Mateja 20
 Reßingen von, Ignac Pavel 84
 Ribař, Otakar 333, 338

Ribitsch, Gabriel 172
 Ricci, Janez Anton 122, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 135, 145
 Ricci, Karel 122
 Ricci, Terezija 122
 Robba, Francesco 56
 Rozman, Ivan 51
 Rozman (Roßman), Maksimilijan 94
 Rožman, Gregorij 225, 226, 349, 350, 352, 354, 357, 361, 362, 363, 364, 366, 379
 Rožman, Maksimilijan 93
 Rožman (Roßmann), Andrej 85
 Rubin, Michelangela 318, 319, 335, 342
 Rufin iz Konkordije, zgodovinar 26, 28, 30, 31, 32, 33, 35, 36
 Rupnik (Ruppnig), Gašper 85, 92, 93

S

Saleški, Frančišek, svetnik 39, 40, 41, 47, 51
 Salmič, Igor 321, 342

Salm-Reifferscheidt-Krautheim, starogrof Franz Xaver 103

Salustij Krisp, Gaj, zgodovinar 19
 Samassa, Anton 291
 Samassa, Max (Maks) 280, 287, 291
 Samec, Drago 387
 Santin, Antonio 328
 Santonino, Paolo 148
 Sarte del, Maxime Reale 44
 Sarto, Giuseppe, (Pij X., papež) 233
 Saška, Marija, Jožefa 257
 Sattner, Hugolin 303
 Schaffgotsch von, Johann Prokop 104
 Scheider, Conradus 157
 Schell pl. Schellenburg, Jakob 219
 Schlegel, Elekta (Marija) 245
 Schmid, Christoph 161
 Schnaller, Franz 165
 Schneider, Caspar Balthasar 157, 163
 Schneider, Conradus 163
 Schneller, Franz 157, 166, 167
 Schopenhauer, Arthur 204
 Schwarz baron, Teodor 243
 Schwarzenberg, Friderik 177, 182, 183, 184, 186, 187, 188, 191
 Scottà, Antonio 309
 Sedej, Frančišek Borgia 311, 312, 313, 314, 315, 321
 Sedej, Lovro 357
 Semetkowski von, Walter 288, 289
 Severoli, Antonio Gabriele 103
 Sikst V., papež 99

Š

Šantalska (de Chantal), Ivana, Frančiška, svetnica 40, 41, 47, 51
 Šašelj, Emil 322
 Šček, Virgil 312, 321, 332, 336
 Šeško, Jože 387
 Šimac, Miha 18, 310, 324
 Šipek (Schipekh), Jakob 89
 Šiška, Josip 350
 Škerbec, Matija 358
 Škrinar, Jožef 114

T

Tacit, Publij, Kornelij, zgodovinar 19
 Tamaro, Justus 327
 Tarnóczy pl., Maksimilijan Jožef 178, 186, 187
 Tavani, Domingo Maria 342
 Tavčar, Ivan 212, 243, 283, 402
 Tedeschini, Federico 319
 Tegetthof von, Wilhelm 243
 Teodozij Veliki, cesar 25, 27, 33, 34, 35
 Terezija Velika, svetnica 47
 Timotej, svetnik 30

Simčič Tomaž 310, 313, 314, 315, 317, 319, 332
 Slavik, Matija 240
 Slomšek, Anton, Martin 17, 177, 178, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 191, 193, 194, 195, 309
 Smolej, Viktor 403, 404, 405, 406, 408
 Smrečnik (Schmeretschnegg), Gregor 89
 Snoj, Andrej 353
 Soklič, Jakob 357
 Sokrat Sholastik, zgodovinar 19
 Someda de Marco, Carlo 293
 Sonnenberg, Bernhard 42, 45
 Sovič, Janez Krstnik 127
 Sozomen, zgodovinar 19
 Spaur, Krištof Andrej 181
 Stanič, Tomaž 130
 Starbone, Karel 333
 Stele, France 52
 Stener, Marco 313
 Stepišnik, Jakob Maksimilijan 178, 187
 Steska, Viktor 353
 Sticotti, Piero 291
 Strmšek (Stermbscheckh), Matija 85
 Stroj, Alojzij 353, 357
 Stürgkh von, Karl 249, 312
 Suklan, Jana 329
 Sula, Lucij Kornelij 27, 28
 Sulpicij Sever 28, 29, 30, 31
 Sušnik, Janez 304

Škrivanič, Bernardin Nikola 312, 313
 Škulj, Edo 309, 310, 311, 315, 322
 Šlander, Anton 290
 Šolar, Jakob 388
 Štefan, podložnik 93
 Štih, Bojan 408, 410
 Šusteršič, Ivan 206
 Švab, Mladen 333
 Švegelj, Peter 340

Tolstoj, Lev, Nikolajevič 205
 Toman, Feliks 53
 Tomažič, Ivan Jožef 310, 315, 316, 317, 318, 320, 321, 325
 Tomc, Berhmana (Friderika) 245
 Tomc, Frančišek Ksaver 341
 Tonich, F. 325
 Toroš, Mihael 384
 Trenz, Jožef 111
 Trstenjak, Anton 393

Truhlar, Karel, Vladimir 364

Tukidid, zgodovinar 19

U

Ugarte, grof Alois 102

Ujčić, Ivan 334, 342

Ukmar, Jakob 314

Ulčar, Jožef 108

Umerto I., kralj 318

Urlep, Lilijana 310, 324, 341

V

Valent, cesar 29, 30, 33

Valentinčič, Ignacij 322

Valentini, Alfonz 327

Valent iz Murse, škof 30

Valeria, Caterina 317, 330

Valerio, Alfonso 325, 326, 333

Vasseli, Viktor 327, 333

Vattovaz, Anton 334

Vavpotič, Ivan 57, 59

Velikonja, Luka 128

Velsehak, Anton 261

Veneziano, Felice 330

Veraja, Fabijan 309

Vidmar, Josip 111

Vidmar, Tomaž 93

Vierzig, Adam 160

Viktor Emanuel III., kralj 317, 318, 325, 327, 329, 330, 336

Viktor Emanuel II., kralj 243

Vincencij Pavelski, svetnik 51

Vindišar, Ivan 357

Virant, Janez 222

Vittorio Veneto 292

Vlahek, Zlatko, pater 342

Vogrinc (Vogrinz), Jernej 89

Volasko, Adolf 357

Volk, Ivan 260

Vostner, Otmar 295

Vovk, Anton 17, 349, 350, 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 378, 379, 383, 384

Vranjac, Ivan 339

Vresnik, Ana 265

W

Walland, Jožef, st. 123

Watzl, Franc 50

Watzl, Frančišek Saleški 386

Weinzierl-Fischer, Erika 100, 103, 104, 107

Weiss, Peter 387, 390

Wolf, Anton Alojzij 101, 113, 124

Wolfsgruber, Cölestin 101

Z

Zaineib, Nikolaja 254

Zängerle, Roman Sebastian 104

Zaplata, Franc 368

Završek, Franc 260

Završen (Zvršan), Stanko 251

Zidar, Pavle 406

Ziegler, Gregor Tomaž 186

Ziegler, Nicolaus 326

Zimmermann, Ignaz Franz 104

Zmazek, Justina 328

Zofija, svetnica 56

Zois, Žiga, baron 257

Zupan, Alojzij 353, 354

Zupančič, Jože 59

Zupan, Jožef 113

Zupan, Jurij 109, 113

Zver, Štefan 406, 407

Ž

Žargi, Matija 293

Žerjav, Gregorij 353, 354

Žitko, Salvatore 325

Žlender, Rok 59

Župančič, Oton 224

KRAJEVNO KAZALO

A

Aiello del Friuli 128
Aleksandrija 32
Annecy 40
Antiohija 32

Arclin 162, 169, 170
Austerlitz 126
Avstrija 121, 126, 145

B

Bača 121, 145
Bad Ischl 231
Bassano del Grappa 292
Begunje 56, 57, 59
Begunje na Gorenjskem 114
Benečija 126
Benetke 128, 129, 132, 341
Beograd 224, 384
Berchtesgaden 126
Betnava, dvorec 287
Bevke 386
Biljana 290
Bischofshofen 184
Blatna Brezovica 285
Bled 109, 114
Boka Kotorska 126
Boljun 334, 342

Bologna 21, 234, 292
Bovec 121, 127, 129
Bovše 162
Brakara (danes Braga) 33
Bratislava (Požun, Pressburg) 126, 247
Breg 285
Brestanica 51, 53, 59, 68
Brezje 55, 57, 59, 74, 248, 376, 386
Breznica 285
Brezovica 162
Brežice 388
Brixen 180
Brixlegg 294
Brück an der Mur 150
Buenos Aires 227
Buje 335
Buzet 336, 340

C

Campoformio 126
Carrara 54, 59
Celje (Zilli) 50, 53, 59, 67, 68, 148, 149, 150, 157, 163, 165, 166, 167, 170, 172, 177, 188
Celovec 262
Cerklje na Gorenjskem 291
Cerknica 106, 291, 351
Cerkno 121, 127, 129, 131, 132

Cervarese Santa Croce 292
Cervignano del Friuli 127
Cormons. gl. Krmin
Crema 292
Cres 342
Crngrob 283, 290
Croccetti 319
Custoza 243

Č

Čedad 128, 129
Černomelj 115
Červinjan 127, 128
Češke Budjevice 104
Črenšovci 396

Črešnjevec 162
Čreta 294
Črna na Koroškem 295
Črneče 295
Črnomelj 111

D

Dalmacij 29
Dalmacija 124, 126
Dekani 322
Delač 386
Deskle 130
Devica Marija v Polju, dan. Ljubljana-Polje 114, 281
Dobje 165

Dol pri Ljubljani 221, 223
Dovje 299, 300, 301, 302, 304
Dravograd 179
Drežnica 52, 59, 69
Dunaj 101, 103, 104, 105, 106, 107, 121, 123, 129, 183, 221, 231, 240, 243, 281, 290, 293, 294, 311
Dunajsko Novo mesto (Wiener Neustadt) 105, 292

Duplje 283

Düsseldorf 46

F

Fara pri Kostelu 386

Fatima 377

Fermo 292

Firence 45

Francija 126

Freising 180

Furlanija 122, 125, 127, 128, 132

G

Gabrovec 162

Genova 234

Glinsko 162

Gmund-Sovolj 333

Goče 260

Golovec 235

Golte 294

Gorenče (Gorentschach) 221

Gorica 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 129,
130, 132, 232, 244, 247, 254, 255, 267, 269,
270, 286, 311, 314, 340

Goriška 122

Gorje 114, 283, 286

Gračiče 333

Gradec 54, 85, 88, 92, 93, 94, 105, 123, 150, 262,
285, 290, 292

Gradišče 162

Gradišče ob Soči 122, 124, 125, 126, 127, 129

Grešič 336

Gröden (Val Gardena) 51

Grožnjan 339

H

Hamburg 294

Hispanija 28

Hoheneg 164, 165, 166

Homec pri Kamniku 49

Horjul 291

Hosszúpereszteg 388

Hradek 262

Hrastnik 162, 388

Hrenovice 283

Humín 51

I

Idrija 244

Idrijca 121, 145

Ilirska Bistrica 296

Ilirske province 123

Innsbruck 53, 213

Istra 124, 126

Italija 122

Ivenca (Iwenzau) 169

J

Jezersko 295

Ježica 235

Judenburg 150

K

Kamnik 49, 59, 66, 112, 114

Kanal ob Soči 121, 127, 128, 129, 130, 132

Kastav 333, 342

Kaštel 338, 340

Kimsko jezero 178

Klanec pri Kozini 322

Knežak 293

Kobarid 52, 127, 132, 133

Koblek 162

Kočevje 111, 115, 351, 366, 367, 386, 387, 388,
413

Kolovec 106

Komen 322

Konjice, gospostvo 84

Konkordija 28

Konstantinopel 26, 30

Koper 124, 125, 315, 319, 325, 342

Körmend 388

Koroška 123, 132, 133, 170

Korte 338, 340

Kostanjevica 221

Kostel 387

Košana 291

Kotlje 291, 295

Kovor 114

Kranj 50

Kranjska Gora 53, 54, 59, 70

Kresnice 124

Križe 55

Krk 125, 341

Krka 382, 383, 384, 386, 390, 391, 395, 396, 398,
400, 401, 402, 403, 405, 406, 413

Krka na Koroškem 178

Krmin 122

L

Lahovna 162

Laško 158, 306

Lebring 290

Leoben 105

Leskovec 162

Lešje 162

Libanon 410

Libeliče 295

Linz 104, 247

Lipovec 162

Litija 262, 284, 291, 368

Litoměřice 102

Ljubečna 162

Ljubljana 13, 22, 38, 52, 53, 56, 57, 59, 69, 72,
101, 105, 106, 107, 113, 116, 122, 123, 124,
125, 127, 206, 212, 213, 219, 220, 221, 222,
223, 224, 225, 226, 227, 229, 231, 232, 233,
234, 237, 240, 243, 244, 247, 251, 254, 257,
261, 262, 263, 264, 265, 266, 267, 268, 269,

Krumau 188

Kum 284

270, 271, 272, 275, 276, 278, 282, 293, 309,
316, 336, 338, 341, 349, 350, 353, 355, 356,
359, 362, 363, 364, 366, 367, 368, 372, 374,
375, 378, 382, 384, 385, 386, 392, 394, 396,
400, 401, 411

Ljubljana – Rudnik 283

Ljubljana – stolnica 283

Ljubljana – Sv. Peter 283

Ljubljana – Trnovo 283

Logatec 340

Log pri Vipavi 286

Lom 386

Loosdorf 223

Lovran 333

Lovrečica 337

Lozice 286

Lož 106

Lurd 246, 377

M

Mala Ligojna 285

Male Rodne 291, 294

Mantova 233

Marezige 329, 330

Maribor 54, 59, 71, 150, 178, 183, 186, 191, 221,
309, 310, 324, 336, 382

Marija Reka 294

Marija sedem žalosti 165, 170

Marijino Celje, nem. Mariazell 108, 112

Markovec 329

Martinj 388

Martinjak 291

Matulji 337

Mecchia, Carlo 313, 331

Medana 290

Meka 247

Mekinje 220, 223, 231, 245, 267

Melje 295

Mencij, mesto 22

Mengeš 49, 52, 59, 69

Merazhofen 61

Metlika 111

Metz 46, 50

Mežica 295

Milano 243

Mojstrana 299, 301

Momjan (Momiano) 328, 331, 332, 335

Moravska 126

Mortara 243

Most na Soči. gl. Sveta Lucija

Motnik 107, 115

Movraž 338, 340

Mozelj 296

München 44, 50, 52, 59, 61

Mursa (danes Osijek) 30, 33, 36, 37

Murska Sobota 388

N

Nadlesk 291

Naklo 123

Narin 291

Nemški Rut 130

Nova Cerkev 92, 148, 149, 157, 158, 160, 170

Nova Oselica 283

Novara 243

Nova Štifta 107

Nova vas 262

Nova vas pri Radovljici 123

Novo mesto 50, 59, 67, 107, 113, 114, 220, 221,
283, 291

O

Odranci 381, 382, 388, 389, 390, 391, 392, 394, 395, 396, 398, 400, 401, 403, 405, 406, 407, 408, 409, 411, 412, 413, 414
Oglej 127, 128
Ojstrica 294
Oprtalj 341
Osp 329
Ovsiše 283, 291

P

Padova 321, 341, 342
Paray-le-Monial 40, 43, 44, 46, 47, 50, 53, 58, 61, 64, 65
Pariz 21, 44, 46, 47, 50, 54, 59
Passau 180
Pazin 295, 334, 342
Peking 22
Petelinjek 164
Pietrasanta 54, 59
Piran 321, 338, 342
Pisa 21
Planina pod Golico 283, 290
Podgora 291
Podgorje 49
Podgrad 220, 221, 222
Podmelec 127, 128, 131
Polhov Gradec 291
Polica 386, 405
Poljane 341
Polšnik 48
Ponikve pri Dobropolju 356
Poreč 125
Portole 340
Postojna 266
Požun 244
Praga 102
Předni Zborovice (Vorder Zborowitz) 240
Predoslje 114
Prekorje 162
Prevalje 295
Pristava 162
Ptuj 388
Pulj 125, 266, 295, 325, 327
Pulst 123

R

Radlje ob Dravi 179, 304
Radovljica 123, 284
Radovna (star. Radovina) 286
Radtstadt 184
Rajhenburg 54
Rakovnik 235
Razgor 162
Razgorce 162
Rečica pri Bledu 291
Regensburg 180
Reka 336
Remer, Mihael 296
Rennes 47
Ribnica 113, 351, 366, 367
Riese 233
Rim 31, 39, 40, 42, 45, 46, 62, 99, 100, 121, 126, 221, 223, 224, 225, 226, 233, 258, 309, 310, 319, 321, 322, 323, 335, 336, 342
Rižana 333
Ročinj 127, 130
Rodine 285
Rogaška Slatina 291, 294
Rojan 340
Roremeng 105
Rovt pod Menino 294
Rožek 51
Runtole 162

S

Salzano 233
Salzburg 126, 178, 179, 181, 183, 184, 185, 186, 188, 190, 191
Satschret 162
Sava, železniška postaja 285
Savudrija 333
Sela pri Kamniku 49
Semedela 329
Slavkov 126
Slavonija 30
Slivna 290
Slovenija 121, 122
Slovenska Bistrica 48
Slovenske Konjice 157, 169
Smokuč 285
Smrečje 283
Soča 121, 145
Solčava 294
Sostro 221, 283, 291
Soteska 114
Sovinjak 320, 329
St. Florian 163

Stična 355, 387, 391, 407, 408, 409, 411, 412
 Stopče 294
 Stopiče 221
 St. Pölten 104, 105, 110
 Strassburg 149, 170
 Stridon 29
 Strunjan 338
 Sv. Andraž nad Polzelo 294
 Sveta Gora 284
 Sveta Lucija 130, 133

Š

Šentandraž 178, 180, 181, 183, 221
 Šentjošt 291
 Šentjošt nad Kranjem 283
 Šentjur pri Celju 23
 Šentlambert 281
 Šentpeter, del Ljubljane 114
 Šentvid pri Stični 49, 221
 Šentviška Gora 127, 128
 Škedenj 333, 339
 Škocjan pri Turjaku 283
 Škofja Loka 226, 247, 269

T

Tabor 294
 Tabor (Weixelstetten), gospostvo 83
 Tamsweg 184
 Teharje 20, 23
 Thräuenberg 172
 Tolmin 121, 127, 129, 132
 Tomaj 247
 Tombolo 233
 Topolc 296
 Toskana 122
 Trbovlje 388
 Trebnje 109, 113

U

Ulm 126
 Umag 337

V

Vače 290
 Vatikan 311, 316, 319, 322
 Vavta vas 221
 Velika Polana 388
 Velike Lašče 124
 Velikovec 221
 Verona 292
 Videm (Udine) 22, 262, 292, 293, 295, 296
 Vinja vas 220, 221
 Vipava 260, 286
 Vipolže 290

Sveto rimsko cesarstvo 126
 Sv. Florjan 151, 157, 161, 163, 165, 170, 175, 176
 Sv. Gora 254, 268
 Sv. Jernej (St. Barthelmä) 151, 157, 163, 166, 170, 175, 176
 Sv. Križ nad Belimi vodami 294
 Sv. Marija sedem žalosti 161
 Sv. Marjeta 161
 Sv. Nikolaj 161, 162, 170
 Sv. Tomaž 161, 162, 170

Škofja vas 162, 170
 Šmarjeta 162, 283
 Šmartno pod Šmarno goro 113
 Šmartno pri Slovenj Gradcu 157, 289
 Šmartno v Tuhinju 49
 Šmihel 222, 291
 Šmihel nad Mozirjem 294
 Šopron 292
 Štajerska 175, 176
 Štore 20
 Šturje 58, 59, 75

Trento 292
 Treviso 233
 Trnava (Tyrnau) 247
 Trnovlje 162, 170
 Trnovo 283
 Trst 124, 125, 244, 292, 309, 310, 311, 312, 313, 315, 316, 318, 319, 320, 321, 322, 323, 324, 325, 326, 327, 328, 329, 330, 334, 335, 336, 337, 340, 341, 342
 Tržič 109, 114, 262, 349, 350, 361, 386
 Tunjice 49, 283
 Turnišče 388

Uršlja gora 290, 291, 294

Vis 243
 Višnja Gora 291
 Višnja vas 160, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 172
 Vitanje 157, 169
 Vojnik 20, 81, 82, 83, 84, 85, 88, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 148, 149, 151, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 176
 Volče 127
 Volčji potok 49
 Volosko 322

Vranja 334
Vranje 342
Vransko 294

Vrh nad Želimljami 291
Vrhnika 285, 351

W

Wagner, Adolf 52
Wahrmund, Ludwig 213
Walland, Barbara 123

Walland, Jožef 109, 113, 122, 123, 124, 125, 129,
130, 131, 132, 133, 145
Württemberg 126

Z

Začret 162
Zadar 339
Zadobrova 162
Zagorje pri Lesičnem 294
Zagreb 221, 292, 336, 340, 356, 386, 387
Zalog 165, 166, 167

Zalog pri Ljubljani 285, 290
Založe, gospostvo 93
Zaplaz 303
Zavodnje 294
Završje 339
Zdihovo 296

Ž

Želče 162
Želimlje 20
Žepina 162

Žetale 294
Žiri 114, 283
Žminje 342

NAVODILA SODELAVCEM AES

1. AES objavlja še neobjavljene ali težko dostopne vire za slovensko cerkveno zgodovino (vključno s fotografijami, slikami in razpredelnicami).
2. Objava virov v originalnem jeziku se ravna po pravilih ekdotike. Sam dokument ali skupino dokumentov predstavi avtor v uvodni razpravi.
3. Vsi prispevki morajo biti oddani v elektronski obliki (razmik 1,5 vrstice, pisava Times New Roman, poravnava v levo) in lahko obsegajo do okoli 10.000 besed.
4. Prispevki gredo pred objavo v recenzijo. Recenzije so anonimne, pozitivna recenzija pa je pogoj za objavo razprave.
5. Avtor mora ob oddaji prispevka navesti svoj polni naslov, naziv oz. poklic, delovno mesto, naslov ustanove, kjer je zaposlen, in svoj e-naslov.
6. Prispevki morajo biti opremljeni s povzetkom (do 500 besed) in ključnimi besedami (do 5 besed).
7. Pri monografskih objavah omejitev (število besed) ne velja, za vse ostale podrobnosti pa velja dogovor z uredništvom.
8. Besedilo prispevka mora biti pregledno in razumljivo strukturirano (naslovi poglavij, podpoglavij), tako da je mogoče razbrati namen, metodo dela, rezultate in sklepe.
9. Opombe morajo biti pisane enotno kot sprotne opombe pod črto (velikost pisave 10). Bibliografska opomba mora ob prvi navedbi vsebovati celoten naslov oz. nahajališče: ime in priimek avtorja, naslov dela (ko gre za objavo v reviji ali zborniku naslov le-tega), kraj in leto izida, strani:
 - primer monografija: Bogdan Kolar, *In memoriam II: nekrolog salezijancev neslovenske narodnosti, ki so delovali na Slovenskem*, Ljubljana 1997, str. 116–119. Založbo monografskega dela navedemo le v seznamu virov in literature.
 - primer članek v reviji: Bogdan Kolar, Celje v času prve svetovne vojne kot se kaže v cerkvenem arhivskem gradivu, v: *Studia Historica Slovenica* 9 (2009), št. 2–3, str. 543–574.
 - primer časnik (avtor): Kanonična vizitacija in birmovanje v letu 1914, v: *Ljubljanski škofijski list (LŠL)* 49 (1914), št. II., str. 31.
 - primer prispevek v zborniku: France M. Dolinar, Die Rolle und die Bedeutung der Jesuiten während des 17. und 18. Jahrhunderts im slowenischen Raum, v: *Die Jesuiten in Innerösterreich. Die kulturelle und geistige Prägung einer Region im 17. und 18. Jahrhundert* (ur. W. Drobesch in P. G. Tropper), Celovec/Klagenfurt 2006, str. 215–217.
 - v nadaljevanju se uporablja smiselna okrajšava (dalje: Kolar, *In memoriam II*, str. 116–119.).

10. Sveto pismo, cerkvene dokumente ali kako drugo pogosto navedbo lahko navajamo tudi med besedilom po uveljavljenem načinu citiranja tovrstnih del.
11. Na kratice moramo opozoriti na začetku razprave ali v prvi opombi. Pri domačih kraticah se držimo določil *Slovenskega biografskega leksikona*, pri tujih pa tistih, ki jih v prvem zvezku navaja *Lexikon für Theologie und Kirche*.
12. Pri navajanju arhivskih virov je treba navesti: arhiv (ob prvi navedbi celotno ime, v primeru, da ga uporabljamo večkrat, je treba navesti okrajšavo v oklepaju), ime fonda ali zbirke (signaturo, če jo ima), številko fascikla (škatle) in arhivske enote ter naslov navedenega dokumenta (primer: NŠAL 332, Birme in vizitacije, šk. 22, Usmiljeni Samarijan, Ljubljana, 5. 9. 1943, št. 934.)
13. V poglavju Viri in literatura morajo biti sistematično, po abecednem vrstnem redu, navedeni vsi viri in vsa literatura, navedena v opombah. Ločeno navedemo arhivske vire, internetne vire, časopisne vire, literaturo itd. V kolikor je avtor v tekstu ali opombah uporabljal krajšave in kratice, naj – po dogovoru z uredništvom – na koncu doda tudi seznam le-teh.
14. Slikovno gradivo sprejema uredništvo le v elektronski obliki in v visoki resoluciji (300 dpi), shranjeno nestisnjeno v datoteko vrste JPG. Slikovno gradivo (fotografije, grafikoni, tabele, zemljevidi itd.) je potrebno priložiti ločeno (v tekstu naj bo označena samo lokacija gradiva) v posebni mapi (datoteki) z avtorjevim imenom in priimkom. Slikovno gradivo mora vsebovati odgovarjajoče podnapise z navedbo vira.
15. Za znanstveno vsebino prispevka in točnost podatkov odgovarja avtor.
16. Uredništvo poskrbi za lektoriranje, avtor lekturo pregleda in jo avtorizira. Uredništvo posreduje avtorju prvo korekturo prispevka, ki jo mora avtorizirati; širjenje obsega besedila ob korekturah ni dovoljeno.
17. Avtorji so dolžni upoštevati navodila, objavljena v vsaki tiskani številki AES in na spletni strani AES.
18. Članki in prispevki, objavljeni v tiskani reviji, bodo po določenem preteku časa objavljeni tudi na spletni strani AES. Avtorji z objavo tiskane verzije soglašajo tudi z objavo spletne verzije članka.

V primeru nejasnosti glede navajanja literature in arhivskih virov naj se avtor obrne na urednika AES.

Rokopisov in ilustracij uredništvo ne vrača.

Prispevke pošljite na naslov:

Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani

Uredništvo AES

Poljanska c. 4, p. p. 2007

SI-1001 Ljubljana

e-naslov: izc@teof.uni-lj.si

INSTRUCTIONS TO AES ASSOCIATES

1. AES publishes as yet unpublished or difficult to access sources for Slovenian Church history (including photographs, pictures, and tables).
2. The publication of resources in their original language follows the rules of textual criticism. The document itself or a cluster of documents is introduced by the author in the preliminary discussion.
3. All articles should be submitted in electronic form (line spacing 1.5, font Times New Roman, alignment to the left) and are to be of up to about 10,000 words.
4. All articles will be sent for review. Reviews are anonymous, and a positive review is the condition for publication of the article.
5. When submitting an article the authors must state their full address, title or occupation, workplace, the address of the institution of their employment, and the author's e-mail address.
6. All articles should include a summary (up to 500 words) and key words (up to 5 words).
7. For monographs the limit for the number of words does not apply, all other details should be arranged with the editorial board.
8. The text of the article should be clear and intelligibly structured (chapter, subchapter titles) so that the purpose, work method, results, and conclusions can be inferred.
9. Notes must be stated uniformly as footnotes below the line (font size 10). A bibliographic footnote should, when stated for the first time, include the complete title or location: full name of the author; title of the work (when citing the publication in a magazine or a collection of works, state the title), place and year of the publication, pages:
 - Example for a monograph: Bogdan Kolar, *In memoriam II: nekrolog salezijancev neslovenske narodnosti, ki so delovali na Slovenskem*, Ljubljana 1997, pp. 116–119. The publishing house of the monograph is stated only in Sources and Literature.
 - Example for an article in a magazine: Bogdan Kolar, Celje v času prve svetovne vojne kot se kaže v cerkvenem arhivskem gradivu, in: *Studia Historica Slovenica* 9 (2009), nos. 2–3, p. 543–574.
 - Example for a newspaper (author): Kanonična vizitacija in birmovanje v letu 1914, in: *Ljubljanski škofijski list (LŠL)* 49 (1914), no. II., p. 31.
 - Example for an article in a collection of works: France M. Dolinar, Die Rolle und die Bedeutung der Jesuiten während des 17. und 18. Jahrhunderts im slowenischen Raum, in: *Die Jesuiten in Innerösterreich. Die kulturelle und geistige Prägung einer Region im 17. und 18. Jahrhundert* (Eds. W. Drobesh and P. G. Tropper), Celovec/Klagenfurt 2006, p. 215–217.
 - In the continuation a meaningful abbreviation is used (hereon: Kolar, *In memoriam II*, p. 116–119.).
10. The Bible, Church documents or some other frequent quotation can be cited in the text according to the established method of citation of such works.

11. All abbreviations should be explained at the beginning of the dissertation or in the first footnote. For Slovenian abbreviations the rules of the *Slovenski biografski leksikon* should be followed, while for the foreign abbreviations the rules stated in the first volume of the *Lexikon für Theologie und Kirche*.
12. When citing archival sources state: the archive (when mentioned for the first time, state its full name; if cited several times in the article, give the abbreviation in the brackets), name of the fonds or collection (shelf mark, if there is one), binder (box) and archival unit number, and the title of the cited document (example: NŠAL 332, Birme in vizitacije, šk. 22, Usmiljeni Samarijan, Ljubljana, 5. 9. 1943, št. 934.)
13. The chapter Sources and Literature should include all sources and literature from the footnotes, in a systematic, alphabetical order. Archival sources, internet sources, newspaper sources, literary works etc. should be written separately. If the text or footnotes include any abbreviations, the list of those should be, by prior arrangement with the editorial board, included at the end of the article.
14. Graphic material should be submitted to the editorial board only in electronic form and in high resolution (300 dpi), saved uncompressed in a JPG file. Graphic material (photographs, diagrams, tables, maps etc.) should be submitted separately (the text should include only a clear marking of the material's location) in a separate folder (file) with the author's full name. Graphic material should include captions with the stated sources.
15. Authors are solely responsible for the scientific content of the article and the accuracy of its data.
16. The editorial board is in charge of proofreading. The author reviews the changes and authorises the proofread text. The editorial board sends the first correction to the author to be approved; expanding the text upon the first correction is not allowed.
17. Authors are obliged to follow the instructions published in every print edition of AES and on the AES website.
18. Articles published in the printed magazine will also, after a certain period of time, be posted on the AES website. By agreeing to the publication of the printed version, authors simultaneously agree with the publication of the e-version of the article.

In case of any questions regarding the citing of literature and archival sources, the author should contact the editor of AES.

Manuscripts and illustrations will not be returned to their authors.

Articles to be submitted to:

Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani

AES Editorial Board

Poljanska c. 4, p. p. 2007

SI-1001 Ljubljana

e-mail address: izzc@teof.uni-lj.si

PUBLIKACIJE INŠTITUTA ZA ZGODOVINO CERKVE

ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE

- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 1, 1979**, 188 strani. **Miscellanea:** Metod Benedik, Instrukcija papeža Klemenca VIII. za obnovo katoliške vere na Štajerskem, Koroškem in Kranjskem z dne 13. aprila 1592; France M. Dolinar, Jožefinci med Rimom in Dunajem - Škof Janez Karel Herberstein in državno cerkvenstvo; Bogo Grafenauer, Etnična vprašanja ob preureditvi lavantinske škofije na Štajerskem; Ivan Škafar, Jezuitski misijoni v krajini med Muro in Rabo za časa katoliške obnove 1609-1730; Ivan Škafar, Oda Jožefa Košiča iz leta 1813.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 2, 1980**, 231 strani. **Maksimilijan Jezernik**, Fride-rik Baraga (Zbirka rimskih dokumentov).
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 3, 1981**, 172 strani. **Miscellanea:** Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (1); France M. Dolinar, Zapisi škofa Janeza Tavčarja o stanju v ljubljanski škofiji; Ivan Škafar, Gradivo za zgodovino kalvinizma in luteranstva na ozemlju belmurskega in beksinskega arhidiaconata.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 4, 1982**, 255 strani. **Jože Gregorič**, Pisma Petra Pavla Glavarja Jožefu Tomlju 1761-1784.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 5, 1983**, 331 strani. **Miscellanea:** Jože Mlinarič, Prizadevanje sekovskih škofov Martina Brennerja in Jakoba Eberleina kot generalnih vikarjev salzburških škofov za katoliško versko prenovo na Štajerskem v luči protokolov 1585-1614 in vizitacijskih zapisnikov iz 1607, 1608 in 1617-19; Ivan Zelko, Gradivo za prekmursko cerkveno zgodovino; Ivan Zelko, Frančiškani v Murski Soboti.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 6, 1984**, 225 strani. **Miscellanea:** Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (2); Martin Jevnikar, Ivan Trinko, pokrajinski svetovalec v Vidmu 1902-1923; Vilko Novak, Ivanu Škafarju v spomin - Njegovo življenje in delo; Ivan Škafar, Priloge: Izvirna poročila, regesti in zapisi o delovanju luteranov (evangelikanov) na Petanjcih 1592-1637.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 7, 1985**, 288 strani. **Sveta brata Ciril in Metod v zgodovinskih virih.** Ob 1100-letnici Metodove smrti: Bogo Grafenauer, Spreobrnjenje Bavarcev in Karantancev - *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*; France Perko, Italska legenda; France M. Dolinar, Pisma rimskih papežev Hadrijana II., Janeza VIII. in Štefana V.; Metod Benedik, Žitje Konstantina (Cirila) in Žitje Metoda; France M. Dolinar, Pohvala sv. Cirila in Metoda; Janez Zor, Anonimna ali Metodova homilija v Clozovem glagolitu.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 8, 1986**, 395 strani. **Rajko Bratož**, Krščanstvo v Ogleju in na vzhodnem vplivnem območju oglejske Cerkve od začetkov do nastopa verske svobode.

- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 9, 1987**, 463 strani. **Jože Mlinarič**, Župnije na Slovenskem Štajerskem v okviru salzburške nadškofije v vizitacijskih zapisnikih arhidiakonata med Dravo in Muro 1656-1774.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 10, 1988**, 254 strani. **Miscellanea**: Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (3); Primož Kovač, Začetki kapucinskega samostana v Škofji Loki; Janez Höfler, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem- Pražupniji Radovljica in Kranj.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 11, 1989**, 239 strani. **France M. Dolinar**, Slovenska cerkvena pokrajina.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 12, 1990**, 432 strani. **Ana Lavrič**, Ljubljanska škofija v vizitacijah Rinalda Scarlichija 1631-1632.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 13, 1991**, 116 strani. **Ivanka Tadina**, Ignacij Knoblehar 1819-1858. Veliki pionir krščanske civilizacije in odličen apostol črnih.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 14, 1992**, 190 strani. **Miscellanea**: Metod Benedik, Iz protokolov ljubljanskih škofov (4); Bogdan Kolar, K zgodovini malega semenišča v Kopru; Vinko Škafar, Prošnje salzburškemu nadškofu F. Schwarzenbergu za priključitev slovenskih dekanij sekovske (graške) škofije k lavantinski škofiji leta 1848; Janez Höfler, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem- Pražupnija Mengeš; Marko Senica, Slovenske pridige kapucina p. Angelika iz Kranja iz let 1766-1771.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 15, 1993**, 221 strani. **Matjaž Ambrožič**, Zvonarstvo na Slovenskem.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 16, 1994**, 726 strani. **Metod Benedik- Angel Kralj**, Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih. Nekdanja štajerska kapucinska provinca.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 17, 1995**, 600 strani. **France Baraga**, Kapiteljski arhiv Novo mesto. Regesti listin in popis gradiva.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 18, 1996**, 363 strani. **Ivan Likar**, Slovenski liturgični jezik v obrednikih s poudarkom na obredniku škofa Wolfa (1844). **France Baraga**, Kazalo krajevnih in osebnih imen k AES 16- Kapucini na Slovenskem v zgodovinskih virih.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 19, 1997**, 537 strani. **France Baraga**, Arhivska zapuščina škofa Tomaža Hrena; **Metod Benedik-Angel Kralj**, Protokoli škofa Hrena 1614-1630; **Bogdan Kolar**, Sinode škofa Hrena; **Edo Škulj**, Bogoslužna besedila v Hrenovih komih knjigah.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 20, 1998**, 396 strani. **Metod Benedik -Angel Kralj**, Škofijske vizitacije Tomaža Hrena 1597-1629 in poročilo Apostolskemu sedežu o stanju škofije leta 1607; **France Baraga**, Arhiv Glavarjevega beneficija; **Lojzka Bratuž**, Korespondenca Attems - Glavar 1753-1772; **Janez Höfler**, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Pra-

- župniji Stara Loka in Šentpeter pri Ljubljani; **Darja Mihelič**, Izročilo Konverzije, ki je doseglo Valvasorja in Schönleba.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 21, 1999, 776 strani. **Branko Kurnjek**, **Marjan Maučec**, **Iztok Mozetič**, Dnevno časopisje o duhovniških procesih na Slovenskem 1945-1953.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 22, 2000, 385 strani. **Lilijana Žnidaršič Golec**, Duhovniki kranjskega dela ljubljanske škofije do tridentinskega koncila.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 23, 2001, 391 strani. **Damjan Hančič**, Konstitucije klaris v Mekinjah in Škofji Loki.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 24, 2002, 712 strani. **Lambert Ehrlich**, Pariška mirovna konferenca in Slovenci 1919/20; Spomenica za Vatikan 14. aprila 1942 - za objavo pripravila **Marija Vrečar**. **Metod Benedik**, Lambert Ehrlich za slovenski narod.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 25, 2003, 462 strani. **Matjaž Ambrožič**, Ljubljanski knezoškof dr. Janez Zlatoust Pogačar. Njegova verska, kulturna in politična vloga za zgodovino Slovencev.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 26, 2004, 244 strani. **Metod Benedik**, Pisma Janeza Evangelista Kreka; **Janez Höfler**, Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Pražupnija Cerknica; **Bogdan Kolar**, Začetki cerkvene organiziranosti Slovencev v Kaliforniji.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 27, 2005, 347 strani. **Marko Benedik**, Dokumenti p. Antona Prešerna D. J. o škofu Antonu Vovku; **Sebastjan Likar**, Valentin Oblak, Kronika župnije Kropa 1914-1918.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 28, 2006, 300 strani. **Metod Benedik**, Janez Evangelist Krek v spisih sodobnikov; **Bogdan Kolar**, Iz kronike župnije Grahovo pri Cerknici v času župnika Alojzija Westra (1910-1928); **Edo Škulj**, Kronika župnije Turjak.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 29, 2007, 541 strani. **Edo Škulj**, Jerebova kronika župnije Škocijan pri Turjaku.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 30, 2008, 371 strani. **Damjan Debevec**, Karikature v boju proti veri in Cerkvi 1945-1960.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 31, 2009, 260 strani. **Edo Škulj**, Kronika župnije Turjak; **Edo Škulj**, Iz turjaške oznanilne knjige.
- Acta Ecclesiastica Sloveniae**, št. 32, 2010, 528 strani. **Vloga teoloških izobraževalnih ustanov v slovenski zgodovini pri oblikovanju visokošolskega izobraževalnega sistema na Slovenskem**: Matjaž Ambrožič, Srednjeveško in novoveško teološko izobraževanje v samostanskih skupnostih cistercijanov, kartuzijanov, avguštincev, dominikancev in trapistov; Metod Benedik, Teološko izobraževanje od reformacije do vključno centralnih semenišč; Matjaž Ambrožič, Teološki študij na Slovenskem od konca 18. stoletja do prve svetov-

ne vojne; Bogdan Kolar, Teološka fakulteta – del Univerze v Ljubljani; Miran Špelič, Visoko šolstvo v redu manjših bratov od ustanovitve vikarije – province sv. Križa do ustanovitve Univerze v Ljubljani; Metod Benedik, Kapucinske teološke šole; Bogdan Kolar, Visoka teološka šola na Rakovniku; Matjaž Ambrožič, Prva teološka fakulteta in knezoškofijsko Bogoslovna učilišče v Ljubljani; Fanika Krajnc-Vrečko, Visoka bogoslovna šola v Mariboru 1859-1941; Fanika Krajnc-Vrečko, Bibliografija del in arhivski viri s področja teološkega izobraževanja na Slovenskem.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 33, 2011, 204 strani. **France M. Dolinar**, Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad Limina), I. del: 1589-1675.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 34, 2012, 424 strani. **France M. Dolinar**, Poročila ljubljanskih škofov v Rim o stanju v škofiji (Relationes ad Limina), II. del: 1685-1943.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 35, 2013, 232 strani. **Bogdan Kolar**, Misijonska hiša pri Sv. Jožefu nad Celjem. Kronika ustanove od 1852 do 1925.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 36, 2014, 422 strani. **Miha Šimac**, Vojaški duhovniki iz slovenskih dežel pod habsburškim žezlom.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 37, 2015, 440 strani. **Prva svetovna vojna in Cerkve na Slovenskem**: Bogdan Kolar, Prva svetovna vojna in njen vpliv na življenje Cerkve; Tomaž Kladnik, Posledice prve svetovne vojne na vojaško organiziranost na Slovenskem in spremembe, ki so jih nove razmere prinesle v vsakodnevno življenje ljudi; Igor Salmič, Posledice izbruha vojne, kakor se kažejo v poročilih škofov s slovenskega ozemlja osrednjim cerkvenim ustanovam v Rimu; Miha Šimac, Oris vpliva prve svetovne vojne na pastoralno delo duhovnikov; Matjaž Ambrožič, Vpliv prve svetovne vojne na ljudi, delovanje Cerkve in politično dogajanje v ljubljanski škofiji; Bogdan Kolar, Posledice prve svetovne vojne na cerkveno življenje v lavantinski škofiji; Renato Podbersič ml., Posledice vojne v delovanju cerkvenih skupnosti na področju soške fronte; Boštjan Guček, O tolminski župnijski kroniki; Tolminska župnijska kronika 1914-1922.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 38, 2016, 440 strani. **Miscellanea**: Aleš Maver, Altercatio ecclesiae et synagogae v okviru antične krščanske protijudovske polemike; Julijana Visočnik, Tomaž Hren in pridige ob posvetitvah cerkva; Matjaž Ambrožič, Historični zvonovi zvonarja Gašperja Franchija; Blaž Otrin, Prizadevanje škofa Avgušтина Gruberja za topografski in zgodovinski oris župnij ljubljanske škofije; Ana Lavrič, Slomškov osnutek predavanj o cerkveni umetnosti za mariborsko bogoslovje; Jure Volčjak, Škofovska grba lavantinskih škofov Jakoba Maksimiljana Stepišnika in Mihela Napotnika; Miha Šimac, »Opes regum corda subditorum«: drobci o odlikovanjih lavantinskih in ljubljanskih škofov; Franjo Velčič, Prisutnost glagoljice i staroslavenskog bogoslužja na področju nekadašnje tršćansko-koparske biskupije na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće; Peter

G. Tropper, Katholische Kirche und Slowenen in Kärnten: Bemerkungen zur Rolle der Kirche im 20. Jahrhundert; Renato Podbersič ml., Msgr. Ivan Rojec in goriški begunci med prvo svetovno vojno; Jurij Perovšek, Vera in Cerkev v programih slovenskih političnih strank 1890 – 1941; Igor Salmič, Kralj Aleksander (1888–1934) in Katoliška cerkev: pogled na kraljevo osebnost v luči zapisov nuncija Ermenegilda Pellegrinettija; Aleš Gabrič, Boj proti katoliškemu tisku; Jelka Melik, Juro Adlešič v dokumentih tajne policije; Bogdan Kolar, Škof dr. Gregorij Rožman in duhovnik Vladimir Kozina; Dejan Pacek, Nekateri bistveni vidiki odnosa med Svetim sedežem in Jugoslavijo v obdobju 1953–1970; Metod Benedik, Mediji o vračanju Teološke fakultete v Univerzo v Ljubljani.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 39, 2017, 404 strani. **Jure Volčjak**, Goriška nadškofija na Kranjskem v času apostolskega vikarja in prvega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa (1750–1774).

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 40, 2018, 388 strani. **Tanja Martelanc**, Kapucini in njihova arhitektura na Slovenskem.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 41, 2019, 314 strani. **Učitelji Teološke fakultete za ustanovitev in ohranitev Univerze v Ljubljani**. **Mari Jože Osredkar**, Prof. dr. Lambert Ehrlich; **Nik Trontelj**, Franc Grivec – ekleziozog in učitelj na Teološki fakulteti; **Julijana Visočnik**, Franc Ksaver Lukman – profesor, dekan, rektor, urednik; **Andrej Saje**, Gregorij Rožman in njegov prispevek k razvoju cerkvenega prava in Teološke fakultete v Ljubljani; **Matjaž Maksimilijan**, Matija Slavič – profesor, biblicist in državnik; **Bogdan Kolar**, Univerza v Ljubljani in njen učitelj dr. Josip Srebrnič; **Ivan Janez Štuhec**, Dr. Josip Anton Ujčič – prvi profesor moralne teologije na Teološki fakulteti v Ljubljani; **Janez Juhant/Nik Trontelj**, Aleš Ušeničnik – soustanovitelj in sooblikovalec UL; **Slavko Krajnc**, Znanstveno, pedagoško in strokovno delo prvega dekana Teološke fakultete prof. dr. Franca Ušeničnika; **Matjaž Ambrožič**, Prof. dr. Janez Evangelist Zore in njegova vloga pri ustanavljanju ljubljanske univerze in Teološke fakultete.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 42, 2020, 336 strani. **Prekmurje v letu 1919 in Katoliška cerkev**. **Stanislav Zver**, Pogled na dogajanje v Prekmurju do leta 1900 – od delovanja svetih bratov do vključitve v razne škofije; **Vinko Škafar**, Izobraževanje katoliških duhovnikov, ki so bili doma iz Prekmurja ali so tam delovali do priključitve Prekmurja Sloveniji; **Fanika Krajnc-Vrečko**, Vloga katoliških duhovnikov pri utrjevanju narodne zavesti s pisano besedo: širjenje in izdajanje slovenskih knjig in periodike med Prekmurci do priključitve Prekmurja k matični domovini; **Bojan Himmelreich**, Prekmurje na pariški mirovni konferenci ter prizadevanja dr. Franca Kovačiča in dr. Matije Slaviča za njegovo priključitev k Sloveniji; **Andrej Hozjan**, Dogajanje v Prekmurju v zvezi z njegovo pripadnostjo od septembra 1918 do januarja 1919; **Lilijana Urlep**, Štajerski duhovnik o priključitvi Prekmurja:

kako je Januš Golec v svojih spominih opisal priključitev Prekmurja?; **Bogdan Kolar**, Prekmurje 1918/19 – del nove krajevne Cerkve; **Ivan Janez Štuhec**, Od kulturnih razlik do skupne odločitve; **Hotimir Tivadar**, Vloga vere in duhovnikov pri ohranitvi slovenske kulture in jezika med Muro in Rabo; **Franc Zorec**, Izvirni izzivi in utiranje novih poti Cerkve v Prekmurju; **Andrej Lažeta**, Doprinos soboške škofije v severovzhodni Sloveniji oz. Pomurju; **Lojze Kozar ml.**, Versko življenje v Prekmurju; **Igor Salmič**, Prekmurje v vatikanskih arhivih v letih 1918–1924; **Blaž Otrin**, Odnos ljubljanske škofije do priključitve Prekmurja; **Lilijana Urlep**, Priključitev in cerkvenoupravna ureditev Prekmurja po priključitvi h Kraljevini SHS v virih Nadškofijskega arhiva Maribor; **Simon Štihec**, Dokumenti o Cerkvi med Prekmurci v škofijskem arhivu Sombotel.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 43, 2021, 456 strani. **Blaž Otrin, Julijana Visočnik**, Topografsko-zgodovinski opisi župnij ljubljanske škofije 1821–1823.

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 44, 2022, 444 strani. **Boštjan Guček**, »Nosi le zakrpano obuvalo«: Oris družbenega položaja duhovščine na slovenskem (1918–1941)

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 45, 2023, 440 strani. **Blaž Otrin**, Socialna dejavnost katoliške Cerkve v ljubljanski (nad)škofiji od konca 18. stoletja do druge svetovne vojne

Acta Ecclesiastica Sloveniae, št. 46, 2024, strani. **Miran Sajovic SDB**: Moja srečanja s prof. dr. Bogdanom Kolarjem; **Aleš Maver**, Podoba Konstancija II. v latinski krščanski historiografiji 4. in 5. stoletja; **Ana Lavrič**, Sv. Marjeta Marija Alacoque v umetnostni na Slovenskem; **Andrej Hozjan**, Zemljiška posest, prihodki in gospodarjenje župnije Vojnik v izbranih terezijanskih virih; **Miha Preinfalk in Miha Šimac**, Iz cesarjeve zapuščine: poročilo ljubljanskega škofa Antona Kavčiča (1807–1814) cesarju Francu I.; **Jure Volčjak**, »...mit meinem Berichte allerhöchst Ihrem Trone zu nähern«: poročilo avstrijskemu cesarju Francu I. o opravljenih vizitacijah v župnijah v dolinah rek Soča, Bača in Idrijca v letih 1805, 1823 in 1828; **Julijana Visočnik**, Vojnik v Göthovih anketah; **Lilijana Urlep**, Zakaj je Slomšek podpisal volilne kapitulacije?: Slomšek in status lavantinske škofije kot lastniške škofije; **Jurij Perovšek**, Velikonočna misel liberalne strani od razcepa v slovenski politiki 1890 do konca avstrijske dobe 1918; **Marija Jasna Kogoj OSU in Miha Šimac**, Kronistka M. Klementina Kastelec (1887–1963) in njena »vojna kronika« (1914–1918); **Matjaž Ambrožič**, Zvonovi za topove; **Željko Oset**, »O revolucija – za te nisem rojen, nikdar se te ne privadam«: tržaški škof Andrej Karlin (1911–1919) o prevratni dobi v Trstu; **Blaž Otrin**, Anton Vovk – kanonik (1940–1945); **Boštjan Guček**, *Končno besedo bo izrekla zgodovina*: korespondenca Jožeta Gregoriča (1908–1989) z božjim služabnikom Alojzijem Kozarjem (1910–1999).

ACTA ECCLESIASTICA SLOVENIAE

Izdajatelj / *Publisher:*

Inštitut za zgodovino Cerkev
pri Teološki fakulteti Univerze v Ljubljani

Naslov uredništva / *Address of Editorial:*

Inštitut za zgodovino Cerkev
Poljanska c. 4, pp. 2007, SI – 1001 Ljubljana
e-pošta: izc@teof.uni-lj.si

Glavni in odgovorni urednik / *Editor in Chief:*

dr. Miha Šimac

Uredniški odbor / *Editorial Board:*

dr. Matjaž Ambrožič
dr. Bogdan Kolar
dr. Ana Lavrič
dr. Igor Salmič
dr. Julijana Visočnik

Lektura in prevodi povzetkov v angleški jezik / *Proof-reading and translation of summary into English:*

Maja Sužnik

Oblikovanje naslovnice / *Cover Design:*

Anton Štrus

Prelom / *Computer Typesetting:*

Salve d.o.o., Ljubljana, Rakovniška 6, 1000 Ljubljana

Tiskano v Sloveniji / *Printed in Slovenia***Naklada / *Number of copies printed:***

300 izvodov

Izvillečke prispevkov objavlja / *Abstracts are included in:*

Historical Abstracts, America: History and Life, ABC-CLIO Library, Santa Barbara, California, USA
EBSCO Publishing, Inc., 10 Estes Street, Ipswich, Massachusetts, USA
Tübinger Zeitschrift, Universität Tübingen, Nemčija

Založba / *Publishing House:*

Teološka fakulteta Univerze v Ljubljani
Poljanska c. 4, pp. 2007
SI-1001 Ljubljana
e-pošta: dekanat@teof.uni-lj.si

Za založbo / *Chief Publisher:*

Dr. Tadej Stegu

TEOF

UNIVERZA V LJUBLJANI
Teološka fakulteta

9 789617 167245

25 EUR